

**Відзнака
Організації Українських Націоналістів.**

(Проект відзнаки ОУН і окладнишки «Розбудови
Нації» подав арт. маляр проф. Р. Лісовський.)

HOME LIBRARY of
Eustace Wasylshen
E. Wasylshen

РОЗБУДОВА НАЦІЇ

ROZBUDOVA NASIJ

ОРГАН ПРОВОДУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Річник V. Прага, січень - лючень, 1932. Ч. 1-2 (48-49).

Обєднання українських організацій за кордоном.

«Нище підписані, повновласні представники українських організацій за кордоном, уповажнені зложити перед українським громадянством наступну декларацію:

Свідомі свого обовязку перед Батьківщиною, українці на чужині продовжують змагатися за осягнення ціли нашої національної боротьби.

Дотеперішні зусилля, роблені за кордоном відкремленими гуртами, які не мали сталого і тісного звязку між собою, які працювали без пляну і без керми, часто і в значній мірі йшли на марне.

Такий стан річей не може тревати далі, бо він відбивається відємно на тій справі, якій служимо. Щоби зусилля українців за кордоном мали належні наслідки, наше громадянство повинно працювати обєднано, узгіднено і пляново. А це може статися лише при умові одноцілої організації його.

Мім деякими українськими організаціями вже давніше існував контакт і співпраця. Настав час скріпити цей звязок організаційними формами, встановити норми спільного життя і праці та накінець поширити його на інші організації.

У тій цілі репрезентовані нами організації постановили:

а) від нині нище названі організації творять разом Е в р о п е й с ь к е Обєднання Українських Організацій на чужині;

б) Обєднання є позапартійною національно-громадською установою фєдеративного характеру;

в) Обєднання має за завдання боронити матеріяльні й моральні інтереси українців за кордоном та змагати як на терені українського, так і міжнароднього життя, до здійснення національного ідеалу українського народу;

г) сфедеровані організації в їх спільній роботі матимуть себе взаємно за центральні національно-громадські установи на теренах відповідних держав;

г) усіма справами Обєднання переходово заряджує Секретаріят у складі «Української Національної Ради» в Бельгії з осідком у Брюсселі 18, rue Kindermans, Bruxelles (Belgique).

Секретаріят провадить свою чинність згідно з правильником, прийнятим усіма сфедерованими організаціями, аж до часу скликання Конференції Обєднання, яка остаточно усталить організаційні форми, ухвалить статут і вибере постійний керівничий орган.

Усіх українців за кордоном, що перебувають в Європі, закликаємо вступати до сфедерованих організацій, закладати місцеві центральні в державах, де таких немає, і через них приступати до Обєднання.

За Українську Національну Раду в Бельгії: Дм. Андриєвський, голова; за Союз Українських Еміграційних Організацій у ЧСР: М. Галаган, голова; за Виконавчий Комітет Українських Товариств в Австрії: Е. Клон, голова; за Українське Культурне Об'єднання в Болгарії: І. Орлов, голова; за Гурток Українців при Литовсько-Українським Товаристві в Литві: І. Бартович, голова; за Українську Громаду в Римі: Е. Онацький, голова; за Українську Громаду в Берліні: З. Кузеля, голова.»

Загальні Збори «Контактного Комітету Українських Емігрантських Організацій в ЧСР», що відбулися дня 31. I. 1932. р., в присутності делегатів 21 організації, в тому числі протестаційних комітетів із Брна, Пшібраму, Подебрад, Ліберця та Пльзна, — одноголосно ухвалили:

«1. Вітаючи повстання «Європейського Об'єднання Українських Організацій на чужині», закликати всіх українців на еміграції рішучо підтримати та розбудувати еміграційну централю, що має на меті консолідацію української еміграції для більш успішного ведення загально-національної, громадської акції.

2. Доручити виконавчому органу — Українському Комітетові Пропаганди в ЧСР — вести далі серед чужинців пропаганду визвольних стремлень українського народу та в порозуміння з відповідними організаціями по інших державах перевести акцію для створення української централі пропаганди в Європі.»

Спроби об'єднання української еміграції були вже кілька разів та мали різні форми.

Робили їх кращі елементи української еміграції, бачачи повне роздріблення та розпорошення українських сил на чужині та здаючи собі справу з наслідків чвар та межусобиць, що велися між поодинокими українськими «центрами». «урядами», партіями й політичними групами.

Якраз реакцією на повне організаційне розбиття еміграції, получене зі зневірою не тільки у власні сили й спроможности, але й у сили цілого українського народу, та з упадком її віри в найвищі ідеали Української Нації, й було творення націоналістичних гуртів, що різко відмежувалися від тодішніх політичних груп, щоб разом із ними не потонути в еміграційнім хаосі. З другого боку — якраз націоналістичні елементи, бажаючи оздоровити існуючий загальний стан, виступили тоді з ініціативою творення об'єднання тодішніх політичних груп.

Ті заходи покінчилися тим, що в 1926. р. створено «Всеукраїнське політичне об'єднання», до якого ввійшли майже всі українські політичні групи на еміграції. Але це об'єднання дуже скоро розпалося та дало тим самим зайвий доказ, що марна річ творити політичні об'єднання з різних політичних груп, «урядів» і партійок, бо між ними надто великі розбіжності в поглядах та групових інтересах, надто закоренілі традиції недавньої «атаманщини» та надто великі амбіції їхніх провідників, щоб усе те об'єднати під одною кермою та змусити до спільної праці.

Однак ця невдача не означала закинення кращими елементами еміграції думки про об'єднання взагалі, лише звернено заходи в інший бік:

досягнути об'єднання не політичних груп, але на громадському полі з притягненням *соборницьких* елементів української еміграції.

Тим заходам, що довго були безвислідні, надзвичайно поспособили недавні події на Західній Україні, коли то вся українська еміграція (за нечисленними виїмками) як один муж станула до протестної акції. Якраз протестна акція унагляднила, як не можна краще, доцільність і konieczність зеднання сил та консолідації акції еміграції. Зрозуміння konieczности об'єднання стало загальним і на стільки вкорінилося в свідомість широких еміграційних мас, що з усіх сторін, навіть із найменших закутин, де живуть українські емігранти, спонтанно й одночасно висунено вже не побажання, але рішуче домагання перевести об'єднання, зокрема піддати під одну керму пропагандивну акцію за кордоном та створити один центр, якому булиб підпорядковані всі організації громадського характеру, існуючі по різних європейських державах.

Уже в грудні 1930. р. справу створення об'єднання обмірковувано у Празі на Зборах Контактного Комітету українських емігрантських організацій у ЧСР, при участі представників понад 50 організацій, які засадничо рішають приступити до конкретних заходів для реалізації ідеї об'єднання; рівнож у січні 1931. р. справа об'єднання стає предметом нарад у Женеві на Зїзді представників осередків української зовнішньої пропаганди в 9 європейських державах, при чому засадничо рішено створити постійні комітети пропаганди по різних країнах із тим, щоб ті комітети перенялиб на себе завдання створити українську пропагандивну централю в Європі. Від того часу справа об'єднання та форм його реалізації стає вже актуальною проблемою дня для загалу еміграції, що більше — стає предметом зацікавлення українського населення на рідних землях та заокеанської еміграції. Висувають різні проекти, наступає виміна думок між різними організаціями по поодиноких країнах, справу підносять у пресі, творяться окремі тіла для підготовчої праці, аж вкінці всі ці довгі заходи прибірають конкретних форм: із одного боку твориться федерація, що об'єднуватиме *українські національно-громадські організації соборницького напрямку*, існуючі по різних європейських країнах, а з другого — українські пропагандивні осередки по різних державах в Європі приступають до творення *централі української зовнішньої пропаганди*.

Ми, націоналісти, з радістю вітаємо ті успішні заходи, що є вислідом довголітніх шукань доріг до внутрішньої консолідації й спаяности української еміграції. Вітаємо тим більше, бо якраз точно через 3 роки по «Конгресі Українських Націоналістів», що перевів об'єднання націоналістичних елементів, започатковано об'єднання всіх соборницьких елементів української еміграції.

О. Б. (Львів).

Соціально-економічні проблеми українського націоналізму.

До питання нашої соціальної програми.

Нехтування питаннями, зв'язаними з соціальною проблемою, а в кожному разі відсування її на задній план національного життя в нашій

довожній політиці в Галиччині впливало з його схибленого та неповного розвитку, обмеження його насамперед на ділянку культурного розвитку, впливало з його важкої недуги — «аполітичності». Знову — суспільне життя на Східній Україні, як тільки вийшло зі стадії аполітичного культурництва, обмежилось насамперед на цю ділянку, йдучи у хвості російських соціалістичних партій. Фатальні наслідки такого курсу позначилися зараз у перших днях творення власної державности. Досвід десятка літ та загострення соціальної проблеми на українських землях під сучасну хвилю повинні пригадати нам всю вагу соціальної проблеми взагалі.

Вихідними точками націоналістичної політики в цій ділянці повинні бути заложення: 1) Українська Нація — своїм складом є нацією селян, а тому українська політика в ділянці соціальної та економічній мусить опертися передусім на інтересах селянської класи; 2) Кольоніальна політика займанців на наших землях ґрунтується на соціальному визиску українських мас. 3) Назриваюча українська національна революція буде також революцією соціально поневолених українських мас проти чужих експлоататорів.

Хоч наші заложення соціальної політики мусять бути незмінними на всіх українських землях, проте наша тактика та способи боротьби мусять бути інші на Західній і на Східній Україні у зв'язку з діаметрально протилежними собі соціальними устроями на цих двох займанщинах. Різноморність тактики та засобів боротьби об'єднує одна ціль: увесь земельний фонд віддати без викупу до рук селянства, оперти нашу економічну політику, головню в ділянці продукції збіжжя, на т. зв. середняцьких господарствах, до яких послідовно має довести пляновий розподіл ґрунтів, та створити з селянства основу та суб'єкт нашої революційної політики до часу відновлення держави, а після відновлення суб'єкт нашої державної політики. Як довго селянство творитиме переважливу більшість українського населення та як довго шляхом класової диференціації ми не матимемо дужого, численного і свідомого українського робітництва чи класу промисловців, так довго ця політика не стратить ніколи на своїй актуальности.

Коли йде про наші завдання на Східній Україні, то мусимо ствердити ось що: соціальні реформи радянської влади в українському селі ворожі та економічно шкідливі для українського селянства. Його аграрним постулятом був і є все поділ землі й ніколи її соціалізація. Під цим гаслом повстало селянство під час великої революції, під ним повстає й досі від часу до часу проти «соціалістичного будівництва» Москви. Радянська політика на селі послідовно веде до того, щоб шляхом ослаблення села та знищення його індивідуальної ініціативи закріпити на Україні владу московського пролетаріату, чи власне комуністичної партії, а з України зробити збіжевий шпихлір цілого Радянського Союзу. Це й є причиною боротьби комуністичної влади з т. зв. націоналістичним ужилом, куркулівським елементом та сепаратистичними тенденціями українського села. Шляхом економічного знищення та пролетаризації українського селянства закріпити кольоніальну політику на наших землях. Тому боротьба за економічне незалежнення селянства, повернення права приватної власности та індивідуальної ініціативи є боротьбою українського селянського елемента проти гегемонії московського

наїздника, боротьбою України з Москвою. Революція на Східній Україні в ділянці соціальної мусить іти за кличем збереження для українського селянства здобутків Великої Революції та протесту проти колективізації, ворожої українському селянству.

Інші методи соціального визиску Західніх Земель України, оперті на т. зв. капіталістичному устрою, мусять відповідно змінити ключі соціальної програми нашого революційного руху. Коли на Східній Україні український революційний рух базується в соціальної ділянці на боротьбі проти т. зв. соціалістичного будівництва у формі державного капіталізму, то під польською займанщиною мусить він іти проти ворожого капіталу. Боротьба з визиском українського села польським двором, страйкова акція, поділ поміщицьких земель, прогнання польських кольоністів, повернення їх земель українським селянам, — ось форми і етапи українського революційного руху на Західній Україні. Вміле пропагандивне використання існуючого статус кво та поступева реалізація згаданих форм революційного руху мусять стати найбільш конкретними завданнями національної політики під сучасну хвилю.

До одної й тої самої цілі український революційний рух мусить іти під двома іншими кличами: на сході — проти т. зв. соціалістичного визиску, на заході — проти визиску ворожого капіталу.

Не добачувати соціальної проблеми — цієї важної частини змісту української національно-визвольної справи — нерозумно й шкідливо.

Роль українських партій у соціально-економічній боротьбі українського селянства на Західній Україні.

Живемо в добі особливо важкого економічного положення українського селянства, спричиненого кольоніальною політикою Варшави на наших землях, а ще й загальною економічною кризою.

Положення західньо-українського села справді катастрофічне. Наслідком перелюднення (головню Галиччини) переживає воно земельний голод. В Галиччині самовистарчальні селянські господарства творять 10% усіх селянських господарств, а решта (90%) — це господарства малоземельні та карловаті, господарства економічно невистарчальні. Державна й великовласницька посілість, яка, будучи розпарцельована поміж місцевим селянським населенням, бодай частинно злагіднила б економічну нужду села, творить ще й тепер понад 30% простору. Скількість селянських зарібників вже давно перейшла цифру мільона. Шукають вони праці по приватно-власницьких лятифундіях та по лісах за мінімальну винагороду. У промислових заведеннях першенство мають робітники, спроваджувані з етнографічних польських земель. Земельний голод та брак зарібку погіршує ще страшне обтяження податками. Непомірно високі ціни господарського знаряддя при мінімальній ціні збіжжя обнижують рівень сільського господарства.

Економічна політика, яку веде Польша на Західніх Землях від самого початку їх окупації, має всі ці хиби кольоніальної політики. Вивозячи з них нафту, дерево, збіжжя, сіль та худобу, кольонізуючи їх надміром свого населення з етнографічних польських земель, висилаючи сюди своїх робітників, вона майже нічого не вкладає в ці землі. Прикладом може послужити порівняння вкладів держави на післявоєнну відбудову етнографічно-польських і українських земель; коли там відбу-

дову держава перевела майже 100% власним коштом, то на українських землях державні вклади в відбудову краю становлять у відношенні до українського населення тільки 10%.

Такий економічний стан українського селянства накладає на український політичний провід обов'язок зорганізувати його до *боротьби з колоніальною політикою Польщі*, виходячи з заложення, що через економічний підбій цих земель та знищення їх економічної незалежності Польща змагає їх державно засимілювати. Однак ніодна з українських партій т. зв. національного табору (УНДО, УСРП, УСДП, клерикали), не займається цією справою. Підхід українського офіційного політичного проводу до економічного положення села в своєму льюлізмі та через брак революційного наставлення до справи, пасивний та скрайньо нежиттєвий. Українське село у своєму неусвідомленому протесті проти польської економічної політики та польської окупації взагалі не знаходить потрібної піддержки в українських партіях. Автім вони усі є у стані занепаду та не в силі глянути дійсности в вічі.

Згадані партії, а головню УНДО, що є спадкоємцем колишньої національно-демократичної партії, скінчили свою ролю проводирів селянських мас у суспільно-економічній боротьбі підготовленням та капіталізацією аграрного страйку 1902. р. Економічна та політична супрематія польських дворів довела тоді до такого нечуваного визиску рільних зарібників у Східній Галичині, що, наприклад, річний зарібок рільного робітника був утричі меншим, а кошти обрїбки одного гектара понад 3 рази дешевшими, ніж у Долішній Австрії. Завдяки вмїлій пропаганді тодішньої радикальної партії та організаційному хистові тодішньої національно-демократичної партії страйк захопив 24 повіти і 500 громад, а брало в ньому участь понад 100 тисяч зарібників. Вислідом була 25% підвижка платні поденного зарібника, а ще більше моральний капітал, який тим страйком здобув собі український *політичний рух*. Коли візьмемо під увагу, що страйкарі були українці, а великі земельні власники — поляки, то аграрний страйк 1902. р. стає для нас явищем не тільки соціально-економічної ваги, але також, а навіть у першу чергу, *національної* політики. Бачимо це з ефектів страйку, що започаткував у політичному життю Галичини добу упадку значіння польських дідичів та переходу їх земель до рук українських. 1902. рік був кульмінаційною точкою значіння наших політичних партій в економічному життю українських мас.

Підчас поновного навороту економічного визиску українського селянства Австрією за війни, а ще в більшій мірі підчас колонізаційної політики Польщі на українських землях, український політичний провід не продовжує світлої традиції 1902. року, зате віддає монополь на економічно-соціально політику українського села сель-робам. Ця партія веде свою політичну діяльність у скрайньо ворожому дусі до українського визвольницького руху, цілковито поминаючи *національний характер соціально-економічної боротьби українського селянства*, підпирючи імперіалістичні стремління Москви на Західню-українських землях та вводячи соціальні антагонізми внутрі Української Нації. Брак революційного життєвого підходу УНДО, УСРП та інших партій до економічного положення нашого села бачимо найкраще в 1928. р. підчас страйкової акції українських сільських зарібників (звісної зі свого епілюгу

перед судом у селах Батятичі та Гребенне): замість пійти шляхами 1902. року українські партії обмежилися на пасивних нездеклярованих заявах у своїх органах, полишаючи весь провід та капіталізацію акції в руках сельробів.

Становище українських партій на польській парламентарній арені, їхня боротьба за державні субсидії для економічного розвитку українського села, тощо, є явищем скрайньо ворожим українському визвольництву. Зокрема УНДО, оцінюючи економічне становище українського села з загально-польської точки погляду, за ціну розвитку економічного життя села, узалежнює його від польських державних чинників. Відбірає в нього характер ексклюзивний, протипольський; щодо програмового клича УНДО-ння — вся земля без викупу для українських селян, то він має подібну конкретну вартість, як і кличі цієї партії про її визвольно-державницькі змагання. Подібно можна сказати про співпрацю УСДП (соціал-демократів) з ППС на терені професійних спілок.

Брак проводу та організаційних починів в економічній боротьбі українського села з польським визиском накладає обов'язок на нас — націоналістів: узяти ініціативу до своїх рук. Оцінюючи справу економічного становища українського села з погляду життєвих потреб українських земель як цілості, у протиставленні до імперіалістичних інтересів Варшави та Москви, ми можемо *соціально-економічну боротьбу українського селянства тісно повязати зі справою нашого повного політичного визволення та створити з економічного фронту один із відтинків загально-національного революційного фронту в боротьбі за незалежність*.

Сьогоднішній стан і завдання соціально-економічної боротьби зах.-українського села.

Політику Польщі на українських землях характеризують дві головні форми гноблення українського національного руху.

Перша з них — денационалізація українського населення, насаджування скрізь, де тільки можна, польської культури, затримування розвитку підбитої нації шляхом чи то законів, які унеможливають вільний та всебічний культурно-політичний розвиток нації, чи навіть фізичного винищування українського культурного життя, щоб остаточно позбавити наш культурно-політичний рух усіх прикмет національної окремішности, а що найвище надати йому характеру регіонального.

Економічна експльоатація українських земель, економічний гніт українських селянських і робітничих мас, нищення економічної незалежності нації та узалежнювання її економічно-господарського життя від Варшави — це друга форма гноблення українського національного руху.

На сторожі інтересів польської держави та як один з рішаючих чинників — однаково денационалізаційних акцій, як і економічного визиску — стоїть багнет польського поліціанта, щоб безоглядно приборкати найменший протест чи чинний виступ із боку українського громадянства.

Український революційний рух мусить встати проти *всіх* форм поневолення Української Нації, виходячи з заложення, що *вільний культурний розвиток, економічна незалежність та політична суверенність ко-*

нечні та однаково важні атрибути національної самостійності. Хоч економічна, культурна чи політична боротьба своїми формами дуже відмінна, проте об'єднуючим моментом для них є цілковите підпорядкування їх справі повного та всенационального визволення; із того випливає максималізм у постулятах та радикалізм у тактиці.

Що-більше: економічний, культурний та взагалі цілісний підхід до суспільного життя нації конче-потрібний нашим у визвольній русі, коли хочемо *ціле* національне життя втягнути в орбіту наших революційних акцій. У випадку відсутності цілісного підходу до справи нашого визволення загрожує нашому національно-революційному рухові велика небезпека стати чисто психологічною неацією чужого, без сконкретизування її в політичну програму визволення; тоді й керма над цілістю нашого національного життя буде вповні змонополізована — з браку політичного конкурента — в угодово-опортуністичній політиці наших партій.

Розглянувши зокрема справу економічної боротьби українського селянства проти кольтоніальної політики, бачимо, що велика вага тої боротьби лежить у безпосередності, з якою вона дотикає щоденні інтереси широких кол українських селянських мас, отже і в можливості *масового характеру* цієї боротьби.

Коли йде про форми визиску українського села, то головним чинником визиску українського села є *двірські обшари*. Вони мінімально винагороджують працю мало — та безземельних селян, а головно, т. зв. двірських робітників, форналів, тощо. З другого боку — село оплачує непропорційно високі ціни за право випасу худоби, за дрова, будівельні матеріали й т. п. Це зокрема дається болюче в знаки селянству на Поділлі, де майже всю землю селяне засівають, а пасовиська, побіч громадських толок, неужитків, має тільки двір. Двір, маючи в економічній залежності українське село (пасовиська, ліс, млини, тощо), використовує цю залежність для своїх цілей. Конкретним прикладом може послужити примусове голосування двірської служби та людей економічно зв'язаних із двором (мельники, рибалки, тощо) на польські списки, зобов'язана належати їм до українських товариств і т. д.

Другим чинником економічного визиску українського села є *кольтонізація українських земель* мазурами та економічне *протегування польського елемента* коштом української більшості. Хоч плян кольтонізувати двірські землі на українській території польським елементом з етнографічних польських земель польська держава не змогла вповні перевести з різних причин, а зокрема з приводу стихійного саботування й бойкотування українським населенням польських кольтоністів, масового повороту не-обізнаних з місцевими обставинами кольтоністів у свої родинні сторони, тощо, проте фактом є, що в перших роках кольтонізаційної акції двірські землі парцельовано майже виключно між польськими кольтоністами та що їхні кольтонії густо вкрили околиці нашого краю. Польським кольтоністам держава дала всі економічні пільги та значну поміч (випуск землі зі догідними ратами, позички, дарування землі військовим кольтоністам, грошеві допомоги й т. д.

Кольтонізація українських земель, яка знову має бути посилена, є не тільки економічним підб'єм, вона тісно в'язеться зі справою *денационалізації* тих земель. Прихід мазурів до українських громад запо-

чаткував заміну українських шкіл на утраквістичні або будівання нових польських шкіл, розуміється, коштом цілої громади без різниці національності, що наклало нові економічні тягарі на українське село. Густа сітка костелів, польських «стшельцуф», Т. S. L., діяльність польських просвітян, «пшиспособення» та спортових товариств, далі польського духовенства — ось наслідки, цього може на перший погляд тільки економічного явища, кольтонізації українських земель.

Побіч кольтоністів економічним підпертям держави тішаються ще ті римо-католики по українських селах, що за польської окупації почали признаватися до польської національності, а врешті той мінімальний відсоток поляків, що здавна живуть на українських землях. У висліді польський селянський елемент не тільки галапасує на тілі українського населення та в великій мірі живе його коштом, але є сильним чинником політичного поневолення українських земель. Озброєні державою банди «стшельцуф», що рекрутуються з польських елементів села, тероризують ціле село та унеможливають його культурно-економічний розвиток. Напади на українські установи, тероризування та розбивання зборів, сходин, аматорських вистав, биття діяльних селян і т. д. є по околицях, де живуть мазури-кольтоністи та місцеві римо-католики поляки, на порядку дня.

Підширання по селах *шинків* є третьою формою економічного визиску українського села. Непропорційно велику частину доходів польського спиритусового монополію польський скарб черпає з наших західних земель у формі цього добровільного податку, сплачуваного українським населенням польській державі. Адміністративна влада ставиться до протикорчемної акції ворожо й великий відсоток протикорчемних плебісцитів не узгляднює. Окрім ролі економічного визискувача, корчми (й трафіки) дуже часто відіграють ролю агітаційного польського чинника підчас виборів та конфідентів двора й поліції.

Коли ще згадаємо про *шиканування українського кооперативного руху* (кари за продаж у польські свята, заборона людям сходитися в кооперативі, розв'язування кооперативів, поліційна нагінка на сільських кооператорів і т. д.), *високі податки* та цілковитий брак хоч би частинного звороту їх у формі *кредиту* для селян, вкладів у справу економічного розвитку села і раціоналізацію сільського господарства (меліорація, тощо), *фатальний стан доріг* та *примусову безплатну працю «шарварками»* коло їх направи помімо високого *податку шляхового*, *брак регуляції рік* (повені) і т. д. — будемо мати образ визиску українського села, що його безпосередньо й щоденно відчувають найширші кола селянства.

На поданих прикладах бачимо тісний *зв'язок між економічним та національним гнітом* українського села, із чого випливає, що економічно суспільна боротьба силою фактів є zarazом і боротьбою за політичну незалежність.

Проте треба ствердити, що селянство позбавлено проведу у своїй соціально-економічній боротьбі, бо таким не можна вважати ні одну з українських національних партій ані не-національного «Сель-Роба». Селянство веде власними силами боротьбу за свої соціально-економічні права. В тій боротьбі протягом уже понад десятків літ польської окупації стрінемо всі майже форми економічної боротьби: *страйк*, *бойкот*, *демонстраційні походи* та *масовий спротив*. Із польськими дворами селянство

бореться страйками, проти кольтоністів уживає бойкот, а одних і других нищить саботажними актами і підпалами; демонстративні походи теж стрічаємо, хоч рідко, в історії останньої соціально-економічної боротьби (напр., похід страйкарів у селі Батятичі, розігнаний поліційною салвою, що дала кількох забитих демонстрантів); масовий спротив села стрічаємо в селі Синевідську проти будови на громадському ґрунті костела для польської мекшости (громада зібрана на місці силою не допустила комісію до переведення помірових робіт). Окрему сторінку в історії соціально-економічної боротьби українського села відкриває проти-корчемна акція з її вічами, тероризування корчмарів та вимога від них покинути село.

Правда, дотеперішня економічна боротьба села спорадична, порівнюючи не часта, переводжувана без пляну й неоформлена в конкретні постуляти, проте вина за це паде не на селянські маси, а на дотеперішній партійний провід. Тому пекучим завданням О. У. Н. є перебрати у свої руки провід у цій боротьбі, розробити плян боротьби, надати їй масовий характер, та, що найголовніше, підкреслити її тісну, нерозривну *зв'язь з цілістю нашого національного визволення*. Підкреслення *національно-визвольницького* характеру соціально-економічної боротьби унешкодить з одного боку сель-робівську агітацію, а з другого боку піднесе значіння засобів економічної боротьби з рівня стихійного, неосвідомленого спротиву гноблених мас на висоту плянового засобу в боротьбі за незалежність.

Завдання українського робітництва.

Український націоналізм, що бореться за визволення цілого українського народу і кожної суспільної верстви, прямує рівночасно до соціального визволення українських мас. Український націоналізм виразно зазначає, що *в національному визволенні українські народні маси знайдуть і своє соціальне визволення*. Свідоме українське робітництво, розуміючи першорядну вагу національно-політичного визволення, зачинає самочинно підпорядковуватися українському організованому націоналізмові. Воно знає, що народи, які боролися за свою незалежність, ішли боєво-революційним шляхом — та що якраз український націоналізм у противенстві до всіх наших політичних партій, які йдуть еволюційними шляхами, вибрав одиноким правильну дорогу — *шлях непримирної боротьби за повну волю*.

Дотеперішні офіційні проводирі українського робітництва в Бориславському басейні, якими були зпочатку шовіністично-польська ППС, а опісля опортуністична УСДП (укр. соціал-дем. партія) не вели українського робітництва по шляху до його визволення, бо першій, себто — ППС, воно абсолютно несприятельне та вороже, другій — УСДП — брак відваги вступити в небезпечну революційну боротьбу; тому разом вони співають давньої пісні про приманливу класову солідарність робітничої класи, про співпрацю і про конечність допомогти ППС здобути владу до своїх рук, про те, що українським робітникам треба бути спокійними та чекати кращої долі. Таке виховування веде, річ ясна, до того, що українське робітництво, загнане в сліпу вуличку, не вміє поставити собі дійсних, найближчих і дальших завдань для свого визволення, як суспільної класи, і для визволення цілого українського народу. Обидві згадані

партії твердячи, що робітництво має дбати про класову солідарність, тим самим відтягають його від цілоти українського народу, який веде революційну боротьбу. Міжтим, коли українське робітництво хоче своєї держави, то воно мусить своєю силою прискіпити темпо боротьби за неї, а не зупиняти її підсилюванням П. П. С. і ширенням польськості на наших землях для свого власного поневолення.

Українське робітництво вже пізнає шкідливість клича про класову солідарність, яка принесла йому загрозливі наслідки. Шовінізм ППС, не зважаючи на той клич, доходить до гидких розмірів, а навіть до поліційного вислужництва. Поминаючи масове зрадництво фактом створення ППС-фракції, ми бачимо відверте, незамасковане цькування самої ППС проти українського робітництва та його організації. Цього не хоче бачити «Вперед», і от, напр., згадуючи про конференцію українського профсоюзу в Бориславі 11. січня мин. р. не згадав, що її розбила поліція саме на донос ППС. Таких огидних вчинків багато, але це промовчував і «Професійний Вістник», промовчує й «Вперед», бо инакше це скріплювало б войовничість українського робітництва та розвівало б фантом класової солідарності. Вони воліють, щоб робітництво було переслідуване, аби лишень було спокійне та солідарне.

Міжтим систематичне тероризування українського робітництва було й далі є не тільки з боку уряду та його відпоручників, але й з боку якраз «союзниці» українського робітничого руху — ППС. Вистарчить вказати на декілька фактів. Так, напр., на українських землях українські робітники не мають праці, яку, мимо господарської кризи й мимо кризи промислу, дістають поляки, на 90% привезені сюди з Польщі. Коли йде редуція, тоді в першу чергу редукують українців; згодом на їх місця приймають поляків. Зредукованих українців без ніякого забезпечення викидують із робітничих хат та шиканують у допомогових урядах. З боку ППС іде цілковито незамаскована польонізаційна акція, напр., коли йде про те, щоб намічений для редуції українець міг задержатися при праці: «далося б дещо зробити, але треба дещо в метриці змінити». То знову ППС-фракція вимагає свідоцтва приналежності до «Стшельця». Далі можна спостерігати масовий натиск на українську ремесничу та робітничу молодь із боку майстрів-поляків по фабриках та приватних варстатах. Так, напр., фірма «Галіція» в Бориславі подала до відома тим, що шукали праці: «У нас засідання постановило — українців не приймати». Вслід за тим забороняють українським робітникам належати до українських товариств, навіть до «Просвіти», очевидно, з метою підриву національної свідомости та відпорности на чужо-національні впливи. Ще далі ми бачимо рафіновану махінацію в вигляді редуції найкращих та найздібніших українських робітників, на те, щоб опісля приймати їх знову, та вже не на генеральній умові, яка нормує відношення працедавця до робітника, а дають їм працю за зменшеною платнею й рівночасно збільшують на дві чи три години робітний день.

Наведені моменти вказують на однозгідний похід на все, що українське, з боку польського уряду та з боку цілої польської суспільности без огляду на її політичне обличчя; є аж надто знаним, що, напр., ППС-фракція в відношенні до українців солідаризується з україножерством ендеції. Класова солідарність — клич, поширюваний поляками, подібно

як на Східній Україні большевиками, це тільки маска для кращого опанування українського робітництва.

Зірвати в цілості з впливами такої політики й стати до боротьби за свої власні права й скріплення власної сили робітництва, отже, стати до боротьби за своє національне визволення — є завданням свідомих українських робітників. Стаючи в боєві ряди, українські робітники-націоналісти повинні здобувати своїх прав на кожному кроці, зокрема, напр., охоплюючи робітничі дома, поширюючи національну свідомість у «Робітничих громадах», творенням самостійних українських профсоюзів із більш конкретними та приладненими до вимог життя українського робітництва цілями, веденням відповідної пропаганди серед своїх товаришів, підготовкою себе та їх до визвольної боротьби та зриванням із клясовою солідарністю в ім'я клича: «Через повну незалежність нації до добробуту й волі робітничої класи».

Вплив існуючої світової кризи на хід українських політичних подій.

Цілий світ переживає тепер часи важких криз. У поодиноких державах та народах ідуть колюсальні потрясення чи в соціально-економічній, чи політичній площині, а ті ставлять провідних людей перед важким питанням: «що далі?».

Приголомшені тим «що далі», суспільно-політичні теоретики економісти шукають поквалом шляхів для опанування існуючих труднощів, не рідко висувуючи вимоги зміни соціально-економічних основ суспільного порядку чи політичного стану. Конкретно, йдуть кличі про ревізію існуючих форм капіталізму і про ревізію Версальського мира. Ті дві проблеми — дві ревізії є предтечею нових суспільно-політичних рухів і при не розв'язанні першої можуть прийти революції, при нерозв'язанні другої — війна.

Українська політика доторкнена й економічною кризою, й існуючим станом політичного посідання. Одначе вони різно впливають на опортуністичний і на національно-революційний табор.

Українська опортуністична політика, що обертається в межах конституційних прав і тільки від них узалежнює своє майбутнє, станула перед бездоріжжям й питається розпачливо: «куди далі»? Перед нею стоїть гольцем нова дійсність і питання: «чи можна знайти для себе поміч для розвитку економічних установ (єдиної бази опортунізму!) від тих, які самі переживають смертельну кризу», сильно ударяє її. Що й правильно, бо якжеж Польща може дати українському народові автономічні права й тим стверджувати його національну й державницьку окремішність, коли для неї булоб воно доказом частинного упадку, підривало б польську месіянстично-імперіалістичну політику з кличем великої Польщі «од можа до можа» й асиміляційною акцією, та ще тоді, коли автономічні права, які українській нації дістав би, вказувалиб на його силу, яка може придавити Польщу й змусити йти на дальші уступки. При таких умовах українська опортуністична політика, побудована на старих суспільно-політичних принципах, дістає по лобі, застерігаючися від угоди з одного — й від усякої революційності — з другого боку. І тому висить вона в повітрі, чекаючи хвилі, яка змете її з обрію: бо як угода не дає їй ніяких здобутків та є для неї початком кінця, так і зворот до

революційності вбиває її, бо вказує зміну дотеперішніх принципів та признання сили й доцільності революції.

Безвихідність ситуації відвертає від опортунізму рештки тої суспільності, яка всеж таки вірила в силу реальних здобутків та покладала надії на них, а залишає еліту слабодухів, філістерсько настановлених громадян та меркантильних патріотів. Питання кризи для легальної політики є звуженням своїх впливів до мінімуму. Маса не хочуть йти нині на ніякі — малі чи великі — охляпи. Маса *узнають тільки знищення Польщі на наших землях*. Суспільне й національне життя народу знає кризи, але кожна криза є для нього приходом нових ідей і нових сил. Так і існуюча криза має вплив на зріст революційності наших мас.

В основу боротьби українського націоналізму входить революція в найширшому розумінню — при чому означає вона й заперечення й знищення недогідної існуючої дійсності на всіх землях України, а на місці її повстання своєї держави, нового суспільного порядку, нових суспільно-економічних основ та нового політичного ладу. Звідси *український націоналізм є національним і соціальним визвольним рухом*. Український націоналізм пам'ятає, що «революції треба доконувати народом і для народу». Тому спираючися на селянстві, робітництві та революційній інтелігенції — український націоналізм ставить перед собою вимоги як найосновнішого та найбільш корисного розв'язання селянського, робітничого та інтелігенського питання. Чим більшу кризу переходить тепер капіталізм і большевизм — тим більша потреба основно опрацювати суспільне й економічне питання. Революційна потенція українських мас тим більша, чим більша криза внутрішньої господарки Польщі вимагає грабунку в формі податкових шруб чи інших тягів; революційність росте в парі з тим, чим більше безглуздим є польський чи який инший терор, або чим більше замотаною є меншинова політика чи в формі угодних тенденцій, чи в формі пацифікаційного походу або наглих судів.

Перед ОУН, як перед носієм української національної революції, стоять сьогодні важні завдання: *всєбічного охоплення існуючої революційної потенції українських мас, посилення її та переведення її в організовані русла*. Це знову ж вимагає поширення й поглиблення організаційної чинності, поширення кола діяльності зорганізованих селян і робітників, втягнення їх у керівничі органи, а це значить — робити українську національно революційну чинність, як найбільше масовою, підшукуючи рівночасно субстрат для чинних організованих виступів.

«Усе для української національної революції та повної самостійності!» — є нашим кличем.

Проф. О. Мицюк.

V. Жидівська економіка на Україні за доби реакції (1882—1917).

1. Обмежующе законодавство. 2. Що взяло колюністів до землі. 3. Колюні та господарство — на Херсонщині, Правобережжі та Катеринославщині. 4. Жидівське сільське господарство по перепису 1897. р. і поправки J. C. A. 5. Жидівські колюні в Америці і Палестині. 6. Жидівське приватне землеволодіння і аренди земель. 7. Професій жидів Наддніпрянщини по перепису 1897. р. 8. Жидівське посередництво на Наддніпрянщині, в Галичині, Буковині та Угорській Русі. 9. Жидівське питання і російська література. 10. Характер погромів. 11. Нові явища в житті жидівства.

Добу з 1882. р. і аж до революції 1917. р., за царів Олександра III. й далі Миколи II., можна загалом охарактеризувати як добу політичної реакції; революція кінця 1905. й початку 1906. р. була короткотривалим епізодом, який приніс «жуцу конституцію», що суттєво не міняла характеру режиму.

Низка приговорів сільських громад про виселення з них жидів, як, напр., на Київщині в кінці 60. р. р., постанови дворянства (напр. — Бесарабії) й земських зібрань (напр. — Полтавського) проти жидівства та хвиля масових антижидівських розрухів 1881. р., поруч із науково-літературним висвітленням визиску простої людності більшою частиною жидівства, дали підставу російському урядові обмежити в різних напрямках права жидів, набуті ними за попередньої ліберальної доби. Під оглядом аграризації центральне місце серед обмежуючого законодавства належить указові від 3. травня 1882. р. По ньому, «як тимчасовий захід і до загального перегляду... законів про жидів» рішено: 1) заборонити надалі жидам наново селитися поза містами й містечками, з допущенням в цім відношенні виїмків тільки щодо існуючих на той час жидівських колоній, що займаються хліборобством, і 2) припинити, тимчасово, складання купчих кріпостей і заставних на імя жидів, а рівно й засвідчення, на імя жидів, арендних договорів на нерухомі маєтки, що розташовані поза «чертою» городів і містечок, і довіреностей на управління й порядкування цими маєтностями¹⁾... Аргументами за § 2. цього указу, між иншим, були: а) нехіль жидів до хліборобства й невдача жидівських хліборобських колоній та б) малоземелля селян європейської Росії, що тягне за собою переселення тубільної людності²⁾. Маєтки, що припали жидам у спадщину, на основі додатку до згаданого указу, вони зобов'язувалися збути протягом півроку. Жиди могли бути по маєтках лише винокурами й арендарями корчем, доки ті існували, теж арендарями чи управителями таких закладів по маєтках, як млини, гуті, цукроварні, винокурні й инш. заводи, що для кермування потребували технічних знань і певного оборотного капіталу. Жидам, що вже жили по селах, з кінцем 1887. р., заборонено переселення з села до села, хоча б і до сусіднього. З 1886. р. встановлено норму допуску жидівської молоді до школи: у «черті осілости» прийнято їх 10% од вступаючих туди християн, поза чертою 5%, у столицях 3%; з 1887. р. ця норма встановлено й щодо гімназій та високих шкіл. У Німеччині, де такого обмеження не було, кількість жидівської молоді у школах значно переважала відсоток жидівства щодо загальної кількості населення, як і відсоток школярів-німців. По хлопячих школах вищого порядку на 10.000 загальної людності в Прусах (1905. р.) начислювано християнських учнів 61, жидівських 385, у Берліні — 102 і 430³⁾. Земським Положенням 1890. р. жидів зовсім усунено від участі в земських установах, в мійському самоврядуванні також обмежено їх участь. Також обмежено й зачислення жидів-правників в адвокатуру. На державну службу жидів не приймали ні в загальній адміністрації, ні в удержавлених галузях народного господарства, як от державні залізничі, державні ліси, торільчана монополія — тощо. Всі щойно наведені обмеження, здебільшого видавані як тимчасові, в дійсності зоставалися й діяли аж до останньої революції, ставлячи жидівство в положення пригніченої національності та породжуючи серед жидівської молоді революційні настрої. Ті обмеження скермували жидів до їх традиційних зайнять, головне — до посередництва.

Указ 1882. р. не перешкоджав поповненню зовні вже існуючих жидівських хліборобських колоній, однак, так не сталося. Переведена чистка і видалення непідходячих елементів поліпшила земельне забезпечення тих жидів-колоністів, що зоставалися на землі, наділення землею й без того було значнішим, ніж пересічне забезпечення землею місцевого селянства, більшим навіть од найвище наділених б. державних селян, не кажучи вже про б. поміщицьких. Одночасно в міру відходу від всеєвропейської аграрної депресії 1870.—80. р. р. й сільське господарство країни вступило в підйомну фазу його конюнктури, збіжжя мало добрий збут, ціни пішли вгору, а з тим подорожчали землі; розвиток риночності сільського господарства і подорожчання земель тісніше вязали колоністів до землі.

Новоросійський край став за «обітовану землю жидів», писав у 1850. р. Скальковський; 1844. р., за його даними, у трьох губерніях Степової України начислено «слишком» 46.312 душ, з яких, за виїмком колоністів, «вся инша маса жила торгівлею, ремеслами, маклерством, а головне горільчаним і всяким иншим питтєвим продажом; з деяких пір жиди перебрали й удержування поштових станцій, навіть брали

1) «Полное Собрание Законовъ...», Собрание III, ч. II, № 834.

2) «Еврейская Старина», 1909, январь, «Антиеврейское движение 1881—82 г.».

3) W. Sombart, «Die Zukunft der Juden», 1912, S. 35.

підряди на будову морських кораблів»⁴⁾. 1883. р. у трьох Новоросійських губерніях (з градоначальствами) начислювано вже 265.938 душ жид. людности, себто — за 40 тільки років її збільшилося майже в шестеро; їх притягало туди «покойное а, главное, весьма прибыльное убожище» (Скальський). 1883. р. на Херсонщині (без Одеси) на 1.479.303 душ загальної людности було 140.122 жидів (9,5%). 1885. року на казенних землях Херсонщини існувало 22 жид. колоній, у них 1.393 родини чи 19.419 душ обох статей (поміж ними німецьких взірцевих господарств-родин було 136). У Херсонським пов.: В. Сейдеменуха, М. Сейдеменуха, В. Нагартов, М. Нагартов, Бобровий Кут, Ефенгар, Інгулець, Камянка, Ізлучиста, Новий Беріслав, Львово, Ново-Полтавка, Романовка, Ново-Вітебськ, Ново-Подольск, Ново-Ковно, Ново-Житомир, Добре; в Єлисаветським пов.: Ізраїлівка, Сагайдак та Громокля; в Тираспольським — Вольна Бердина⁵⁾. На наявну душу обох статей припадало землі minimum $3\frac{1}{4}$, а maximum — 10 дес., про таке забезпечення землею українське селянство тих років могло хіба що мріяти. Під усіма 22 колоніями жидів, разом зі взірцевими господарствами німців між ними, у 1895. р. було надільної землі 48.855 дес., у 1902. р. — 50.595 дес., у 1913. р. — 64.351 дес.; опріч того, жиди-колоністи Тираспольського пов. мали ще прикуплених, очевиднож перед 1882. р., 486 дес.⁶⁾. На 1893. р. орної площі було 29.550,5 дес., де посіяно: пшениці озимої 1.375 дес., зібрано 7.398 четврт.; пшениці ярової 11.608 дес., зібрано 90.548 четв.; жита 6.060 дес., зібрано 45.617 четв.; ячменю 8.162 дес., зібрано 116.448 четв.; вівса 332 дес., зібрано 4.786 четв.; проса 1.475 дес., зібрано 6.730 четв.; кукурудзи 286 дес., зібрано 2.068 четв.; льону 96 дес., зібрано 312 четв.; картоплі й буряку 125 дес., зібрано 3.200; та, нарешті, під сінокосами було неорної землі 2.674 дес. і знято кін 13.973. В порівнянні з селянськими господарствами жиди-колоністи Херсонщини не сіяли гречки, гороху, бобів, квасолі, сочевиці й майже ігнорували рапс, свиріпу, коноплю та соняшник⁷⁾.

Про три Єлисаветські жидівські колонії ми розпоряджаємо деякими даними земської статистики, що, як відомо, своєю досконалістю стояла поза сумнівами. З них довідуємося, що на 1886. р. ті три колонії мали 4.758 дес. землі, яка належала 159 жид. господарствам, пересічно по 29,9 дес., тоді як у б. поміщицьких селян припадало на господарство пересічно по 4,99 дес. Серед колоністів жидів налічувалося й безземельних 55 родин-дворів. Та й між тими, які мали землю, сконстатовано значне розпорування, що виявилось й у факті приорендовування земель, чому, видно, закон 1882. р. не ставив перешкод. Богатші жиди-колоністи, числом — 33 господарства, тримали в довготерміновій аренді ще 3.872 дес., або пересічно на господарство по 117 дес. Що то не були трудові аренди видно вже з пересічного їх розміру, та про те свідчить і статистичний опис, вказуючи, що їх господар «знаходить собі й другі заняття, крім хліборобства». Були ще й однорічні виарендовування землі жидами-колоністами, пересічно по 13,1 дес., очевиднож, теж не з метою трудової обрїбки, а ради спекулятивного виужиткування⁸⁾. З усіх жидів-колоністів повіту самі вони, за подвірних земських статистичних переписів 1883.—5. р., з 214 (загальне число) господарств своїм основним заняттям показали: хліборобство тільки для 141; хліборобство й торгівлю разом — 6, хліборобство й ремесло — 47, тільки торгівлю — 3, державну і громадську службу — 5, приватну — 12. Згаданий подвірний перепис охопив також і всі господарства жидів Єлисаветщини. Жидів неколоністів загалом налічено 4.117 господарств, з того числа основним заняттям показали: хліборобство 211, хліборобство й торгівлю 133, хліборобство й ремесло 15 господарств. Всього ж у повіті з колоністами було 4.331 жидівських господарств, з яких до хліборобства, як основного заняття, призналися 352 господарства (8,1%) та до хліборобства разом із торгівлею 139, а разом із ремеслом 62. Для останніх двох груп хліборобство було здебільшого під-

4) А. Скальковській, «Опытъ статистическаго описанія Новороссійскаго края», ч. I. Одеса, 1850. р., ст. 308 і 313.

5) Нікітін, там таки, ст. 686.

6) «Статистическо-економическіе обзоры Херсонской губ.» за р. р. 1895—1913; изд. Херсонск. Губ. Земства.

7) «Сборникъ Херсонскаго Земства 1893», Херсон, 1894, ст. 8—17 і 18—27 «приложенія».

8) Матеріали для оцінки земель Херсонской губ., томъ III. Єлисаветградскій уѣздъ (Статистико-економическое описаніе уѣзда). Составлено Статистическимъ Отдѣломъ при Херсонской Губернской Земской Управѣ. Херсон, ст. 143, 218, 224, 226, 227 і 229.

собним чи побічним заняттям⁹⁾. В багатьох випадках за переписів жиди, що шинкарували, показували себе «земледільцями», що брали на увагу при оброблюванні зібраних даних. Зробивши поправки на подібні випадки, статистичний огляд подає ось який висновок: «З усіх груп господарств, себто, дворян, духівництва, купців, міщан, німців і т. д. — найменший нахил до хліборобства взагалі виявили жиди»¹⁰⁾... Статистичні дані збирали на місцях розпитуючи самих господарів, при тім виявилось, що жиди-колоністи часто давали невірні відомости про своє хазяїнування й добробут, тим то статистики навіть мусіли відверто писати, що вони «скептично» дивляться на числа, здобуті подвірними переписом щодо «сїйби й взагалі всіх даних про хліборобство жидів-колоністів»¹¹⁾. Зрозуміло, що статистичне обслідування не могло виявити й, напр., такої делікатної справи, яка саме доля праці в господарствах жидів-колоністів припадає на них із їх родинами, а яка на чужі руки; в що внутрішню суть господарства жидів-колоністів статистика не змогла проглянути. Тільки деякі риси колоністського господарства можна вважати правдиво охочленими, бо їх не можна було укрити від очей реєстратора. Ось вони: двори неогорожені; в порівнянні з іншими господарськими групами повіту жиди-колоністи займали останнє місце щодо забезпечення мертвим реманентом (плугами, ралами, боронами), таксамо й живим (кінями, волами); більша частина їх господарств орала землю не своїм мертвим реманентом, і аж $\frac{2}{3}$ всіх господарств провадило ту обробку чужою робочою худобою, — і те й друге виявило хазяїську несаможитність. Неробочої худоби знайдено аж надто обмаль, а свиней і зовсім не тримали. Ця характеристика хазяїнування жидів-колоністів Єлисаветчини може репрезентувати собою і господарський стан інших жидівських колоній Херсонщини на 1885. р.

Не могли статистичні земські обслідування висвітлити й ще однієї сторінки побуту. Все жидівство черти осілості взагалі мало далеку вищу судимість, ніж український нарід; теж саме і з колоністами. На 90. р. р. херсонські жиди-колоністи, особливо колоній, заснованих на приватних землях, масово перебували в конфлікті з карним кодексом: одсиджували по в'язницях за конокрадіство, передержування краденого скоту, за недозволене винокуріння — тощо.

На початку 80. років «в Єлисаветі жив жид Гордін, відомий пропагатор нової віри — сполучення християнства з іудейством. Він ширив серед жидів думку, що їм треба стати ближче до землі, не обмежуватися самим торгом та ремесництвом, а також вчитися обробляти землю, і для прикладу він сам заарендував клопоту землі й обробляв ту землю власними руками. Час од часу він промовляв у мійській синагозі, закликаючи жидів зрестися всякої експлоатації, перейнятися християнським братерством і взятися за плуг замість терезів»¹²⁾. Певно, що з того нічого не вийшло.

Про одну з жидівських колоній знаходимо характеристику в українським краснім письменстві, яка припадає на холерний 1891. рік, зроблену від імені земського лікаря, що побував у ній із летючим медичним персоналом; характеристика, очевидно, списана з натури. «Гм!.. колонія євреїв-земледільцев — дивується оповідач — «хоч на цілу колонію з усіх 125 родин ні в одній нема хоч би тобі аби якого плуга, чи рала, чи іншого хліборобського знаряддя... нема там ні одного жиди, щоб умів пройти плугом по ниві... А проте «хлібороби»... В цілому селі нема ні одного робочого чоловіка! самі тільки каліки, спорохнілі старики, підлітки та жіноцтво з дітьми. А де ж робочі чоловіки? — Ба! де!..., розлізлися по всій Україні: одні фурманують, другі крамарюють; треті по великих містах ремесникують; а в Києві — так названо жидівську колонію — навідується ради в-годи... До хліборобства у Києві ніхто з «земледільцев» не береться; землі свої вони наймають сусіднім християнам. І дивно і прикро!.. Тубольці-українці придбали землю кровю і стали наймитами жидів. А хто ж веде у них господарку? Яка ж там у них господарка? Такого гольцем голого села я з роду-вік не бачив!.. Ну, нехай би воно було убоге, та не таке неохайне, брудне, смердюче!.. Хатки там кривобокі, коряві, пооблуповані; шибки з-дебільша повибивані; дворів нема; халушчини навіть не обворьовані, а стоять чисто обіходчасто: немов чабанські куріні в степу. Замість улиць — самісінький смітник з одного краю села до другого... Гидота!» «Може комора у кого є? питають старосту.

⁹⁾ Результати подвірної переписи Єлисаветградського уѣзда 1883—5 г. Приложеніє къ II тому «Матеріаловъ для оцѣнки земель Херсонской губ.», Изд. Єлисаветградской Земской Управы, Херсон, 1886, ст. 157.

¹⁰⁾ Вже цитов. «Матеріали для оцѣнки земель...», т. II, ст. 161.

¹¹⁾ Там таки, ст. 260.

¹²⁾ С. Русова, Спотади, «За сто літ», Д. В. Укр., 1928, кн. 3, ст. 156.

— «Комори у нас ні в кого нема..., на що нам комора, коли ховать нічого». «Ну клуня?» — «Ай вай!»... які у нас клуні? нащо вони нам? «Бездітні може у вас є?» — «Як то!?!.. бездітні!.. Святий Єгова не покарав з нас нікого неплодієм»... В колонії, продовжує оповідач, «залидні, крий Боже, які! А до того і покірливість жидів тим злидніям і вмилість жити кілька день без хліба, самою картоплею та цибулею. Була така бідота, що по місяцю борошна в вічі не бачили»¹³⁾... Зроблена Кониським характеристика де в чім — як от плодючість, відсутність дворів і господарських будівель, неохайність, нечепурний і негосподарський вигляд хат — може відноситися до більшости жидівських колоній на той час, але в цілому, на наш погляд, вона відповідала стану більшости «колоній» Правобережної України.

На казенних землях Катеринославщини в 1885. р. існувало 17 жидівських колоній: а) в Маріупільському повіті сім: Графская, Зелене Поле, Надежна, Солодководна, Затишья, Рівнопіль, Хлібодарівка і б) в Олександрівському десять: Новий Златопіль, Весела, Красносілка, Межиріч, Трудолюбівка, Нечаївка, Приютна, Роскішна, Богодарівка і Горька; в них між жидами оселено для прикладу 65 господарств німців-колоністів. Під усіма жид. колоніями, осадовленими на казенних землях Херсонщини й Катеринославщини, на 1885. р. числилося 61.469 дес. землі, на ній жило жидів 13.153 р. чоловічої статі і 13.580 жіночої, разом 26.733; між ними оселено 201 німецьких господарств¹⁴⁾; а на 1916. р. існувало 38 жид. колоній, у них 6.980 господарств та 39.025 д. обох статей. Про всі жидівські колонії, осадовлені на державних землях Херсонщини й Катеринославщини, зустрічаємо на даний період часу такі судження. Приблизно у 80-х р. р. приглянувся до жидівських колоній в Степах англієць *Валляс*. Він тої думки, що з усіх колоністів жиди вийшли як найгірше й що спроба повернути їх до продукційних зайнятв взагалі не вдалася. «Досить тільки подивитися на цих людей..., — каже він, — щоб зрозуміти, що вони тут не в своїй сфері. Їх хати в надзвичайно розваленім стані, їх посілки нагадують мерзоту спустошіння, про котру говорив пророк Данило. Більша частина їхньої землі залишена необробленою, або виарендована колоністами ріжних національностей. Коли вони мають деякий прибуток, то походить він здебільшого од більш менш сумнівної (lichtscheuem) торгівлі»¹⁵⁾. На жаль, автор не назвав тих колоній, од яких у нього склалася така негативна думка. Натоміць *В. Никитин*, простеживши їх історію з 1807.—1887. р., не відкидає того, що жиди завинили, коли «протягом 80. літ порівнює мала кількість їх зробилася хліборобами»..., однак вказує й на низку несприятливих обставин; останніми роками — писав він 1887. р. — колоністи-жиди «серйозно віддавалися хліборобству»..., «в колоніях лишилися тільки колоністи твердо переконані, що хліборобство справді є для них єдиним забезпеченням»¹⁶⁾... Міністер Державних Маєтків *Островський* на 1892. р. стверджував, що жиди-колоністи заможніші, ніж селяне (це зрозуміло, коли притадаємо, що їх наділено землею в кілька разів ліпше, ніж селян); але, продовжує міністер, колонії не являють собою хліборобських оселень, подібних до селянських посілкв чи оселень німців-колоністів. Назверхній вигляд колоній робить далеко не відрядне вражіння. «Домовитости» нїде не видно». На 1899. р. маємо прихильну оцінку жидівських колоній і з боку фахівця Міністерства Хліборобства й Державних Маєтків *Єлачича*, і з боку херсонського губернатора; за їх словами друге і третє покоління, що родилося й виросло в колоніях, звикло до землі й до сільського господарства і «склало ядро дійсних хліборобів» (*Єлачич*); «в кожній з жид. колоній склалася певна доля людности, що і справді любить землю і яка в силу умов свого побуту нічим особливо не відрізняється від сусідніх хліборобів, не жидів»¹⁷⁾. На час між двома революціями відхід жидів із херсонсько-катеринославських колоній майже спинився; вони дожили до останньої революції.

Катеринославські колонії, витвір турбот Кісільова, на підставі всіх даних стояли вище за решту. Про них з'явилася література трьох авторів. Перший, хронологічно

¹³⁾ Твори О. Я. Кониського-Перебенді, т. III., 1900, опов. «Сестра-жалібниця», ст. 113—120. В укр. краснім письменстві нам пригадується ще одно оповідання з жидівського життя, а власне Р. Лашенка — «Лейба Шмераль», видруковане приблизно в 1903 р. Там подано психологічні переживання молодого жиди-ортодокса, взятого до одбужання військової служби, якого сплотиць примушують їсти «трефне».

¹⁴⁾ Никитин, там таки, 687—8.

¹⁵⁾ Sir Donald M. Wallace, «Russland», I B., IV німец. видання, 1906, ст. 271—272.

¹⁶⁾ Там таки, XIV.

¹⁷⁾ Наводжу за працею М. Е. Земцова. — «Єврейські крестьяне». Краткій очеркъ економическаго положенія євреївъ-земледѣльцевъ Екатеринославской губ., 1908, ст. 8—9.

беручи, обслідував їх з доручення жидівських громадських організацій та видав про них книжку у 1891. р. Це *Улейніков*. У ній, між иншим стверджує, що 70% жидів-колоністів працюють на землі самі, без наймитів¹⁸). У відповідь на захоплення Улейніковим жидівськими колоніями у 1893. р. випустив свою працю *Канкрін*, заявивши себе противником колоній¹⁹). Він звернув увагу й на побутові риси й ознаки, що дають фізіономію господарству. Табельні дані в нього супроводяться ще й індивідуальними характеристиками, яких не захоплюють масові статистичні переписи, переписи, що реєструють обрахункові одиниці без огляду на ступінь їх придатності: однаково — доброго коня і горбату стару шкату, хрому чи й сліпу, але такі прикмети переписових об'єктів дають відемну фізіономію господарству. Подібних негативних рис Канкрін прибирав досить: робочий скот у жидів-колоністів калікуватий, хліборобські знаряддя — плуги, віялки, борони — не вижитковувано через їх непридатність. Жиди-колоністи майже не працюють особисто, а коли що й роблять, то недотечно — хліб вимолочують нечисто, соломку складають дуже кепсько, почувавши до хліборобської праці «фізіологічну огиду». Жиди-колоністи неохоче дають відомості про стан своїх господарств і ніколи не дають їх правдиво. «Не можливо перечислити, — каже *Канкрін*, — всі способи обманів, безперестанної брехні, яких уживають жиди, щоб укрити справжній стан своїх господарств і земельних оборотів».

Ми надаємо першорядне значіння побутовим рисам хазяйнування, бо на основі їх можна встановити — чи справжній хлібороб перед нами, чи ще тільки переходові виховні ступні. Під цим оглядом цікавим є таке посвідчення на 1905. р. про жидів-колоністів Маріупільщини. «Протягом багатьох років, майже тисячеліть, одірвані від землі, культивуючи весь час у боротьбі з виключно життєвою обстановкою спеціальні властивості, вони раптом були кинені в чуже їм хліборобське оточення, приставлені до цілковито незнайомої для них справи, що вимагає особливого звичу і спеціальної любові; в новій обстановці вони являють собою багатий матеріал для спостережень, і економічних, і, особливо, психологічних. Через те особливо тяжко характеризувати цю групу без спеціального довготривалого спостереження. Одмітимо тільки, що новий промісел без сумніву позначився вже на їх характері, хоч все ще в їх життю почувается переходова доба»²⁰). Того «спеціального довготривалого спостереження» ніхто

Катеринославські жидівські колонії розташовані вузькою смутою завдовжки яких 70 верст. На 1904. р. під ними було 22.823 дес., у тім запасних — 5.153. Район маловодяний, доводиться копати керниці; для деяких колоній вода є такою цінністю, що її крадуть. Землею користувалися на общиннім праві, а що переділи не практиковано, то фактично на подвірню-спадковім. Земля жидів-колоністів переходила меншому синові, а решта синів одержували відступне від спадкоємця; крім того, в них був спеціальний капітал на купівлю землі для своїх безземельних, чого в жидів-колоністів не було. Продавати землю колоніст не мав права навіть і своєму односельцеві. Переміщення нив (переверстки) бували, а що переділи не практиковано, то в жидівських колоніях все наростали певні кадри незабезпечених, безземельних. На 1898. р. земська статистика начисляла на Катеринославщині 1.277 господарств жидів-колоністів, а в них землі: в Олександрівському пов. 4.837 д., а в Маріупільському 3.457. На 1905. р. між жидами-колоністами Катеринославщини вже зустрічались типи селян хліборобів-здоровил, так само фізично сильних і вайлуватих, як і решта селян. Одяг старожидівський (польські лапсердаки) вже вишор із ужитку. Головною повсякденною стравою було молоко. Колонії звичайно розташовані в одну пряму лінію, понад дорогою, що була й вулицею; по боках поставлено хати,

¹⁸) Л. Улейніковъ, «Еврейскія земледѣльческія колоніи Екатеринославской губерніи» 1891.

¹⁹) И. В. Канкринъ, «Еврейскія земледѣльч. колоніи Александровскаго уѣзда». 1893.

²⁰) М. Земцовъ, «Краткій обзоръ экономическаго положенія населенія Маріупольскаго уѣзда». Сборникъ статей Екатеринославскаго научнаго общества по изученію края. Издавъ къ XIII археологическому съѣзду въ гор. Екатеринославѣ, 1905, ст. 6—7. не зробив, як ніхто не переводив спеціальних анкетно-побутових обслідувань ріжних типів господарства у жидівських колоніях. Є тільки загальні статистичні обслідування, що захопили й жидівські колонії, хоч зібрані про них дані, як показала практика херсонської статистики й як слушно це зауважив Канкрін, потребують певної обережності. Виключно на загальних статистичних подвірних переписах і спирається М. Земцов²¹) у своїй праці.

²¹) Вже питов. «Еврейскіе крестьяне», 1908.

що виходили на вулицю; двори мали до 1 дес. садиби. Хати звичайно в одну світлицю з сінями й конюшнею під однією стріхою, виставлені з цегли-самана, з невеликими вікнами і земляними долівками та покриті звичайно соломкою. Житлова світлиця простора, але низька. Службові господарські будови багатші колоністи робили на взірць сусідніх пімецьких колоній; але в бідних господарствах їх зовсім не було. На сто десятин землі пересічно було: під оранкою 49,7 дес. садибою 5,6 дес., пастівником 42,5 дес. і сінокосом та лісом 2,2 дес. Забезпечення землею жидів-колоністів у порівнянні з селянськими групами було значно вищим. Тим і ясується, що вони мали релятивно менше оранки, 49,7% проти пересічної площі оранки в селян — 27,4% (Олександр. пов.) і 63,3% (Маріупільський), а натомість більша площа в них перебувала під пастівником — 42,5, тоді як у селян 21,3 і 29,8. Вижиткування орної землі відбувалося на індивідуальнім праві; експлуатація ж толок і сінокосів мала общинний характер, з переділами, теж було і з залишеними неподільними запасними землями (5.153 дес.). Безземельних дворів налічувано 11,5% (супроти 4,6% і 1,9% у селян), а група від 25—50 дес. — 20% (супроти 7,6% і 5,1%), — отже в жидівських колоніях розшарування було більшим, ніж у селян. Група понад 50 дес. не існувала через заборону жидам купівлі землі; поширення землекористування понад 50 дес. можливо було тільки шляхом аренди. На початку існування колоній скотарство було основним джерелом прожиття: тримали свій скот, приймали чужий на випас, мали отари овець. На 1908. р. основою стало хліборобство, таке саме як і в селян — зернове господарство, лише з перевагою ячменю над пшеницею. На час коло 1908. р. звичайно ^{2/3} землі уживали під оранку, а одну третину під толоку. На тім самім місці сіяли хліб 3—4 роки підряд а потім запускали під толоку. Близчі поля почали загнювати, обробляючи їх тими самими способами, що й селяне. В 51,2% жидівських господарств були свої плуги; жаток вони більше уживають, ніж пересічно по повіті. Як і німці, жиди-колоністи волів зовсім не держали, а тільки коней. За даними земської статистики обробляли землю виключно своєю працею 20% господарств, наймом чи при допоміг найманої праці 24,2%, спрягаючися 40,3%, і не обробляли своїх наділів 15,5%. Статистика не подає даних про здачу землі в обробку за частину врожаю, що в сільськім господарстві взагалі, а надто степових губерній, було дуже поширеним. В програмі перепису не було навіть графі — здача надільної землі колоністами в аренду, що її практиковано навіть і в селян під назвою внутрі-надільних аренд; була тільки графа — «перездача» з виарендованої. Цей дефект закриває світло на нетрудове вижиткування наділів жидами-колоністами, бо супроти звичайної практиковано тільки при оранках, і їх можна віднести як до всього наділу, так і до незначної його частини. Корови у жидів-колоністів були більш поширені, ніж у інших господарствах. Розведено 65 дес. лісу і 4 дес. садів. Ремесники були у 29,7% господарствах. Зпочатку вони відходили до міст на заробітки, але в міру того, як хліборобство ставало дедалі більш рентовним, рух ремесників до міст почав спадати наполовину; лише безземельні відходили. В 1905. р. по всіх 17 колоніях видано 339 паспортів, а в 1904. р. — 984; починаючи з 1897. р. почали найбільше одержувати річні паспорти, в 1904. р. їх видано 847, піврічних 92 і на меншій термін 45. Річні паспорти свідчать про повний одрив од колоній.

По Маріупольському пов. одбувся повторний подвірний перепис через п'ятнадцять літ після першого і завдяки тому можна мати уяву про динамічні зміни й у житті жидівських колоній між 1886. і 1900. р. р. За згадані 15 р. людність 7 жидівських колоній Маріупільщини зросла з 2.396 д. на 3.457, себто, на 44%, що дає майже по 3% річно. В 1886. р. було разом 354 господарства і на 1901. р. стало 535; чоловіків у робітнім віці було 474, а стало 758. На 1901. р. на оден двір жидів-колоністів Маріупільщини припадало володіння землею пересічно по 18,6 дес., тоді як у б. поміщицьких селян 9,6; по групах володіння було: безземельних 8,6%; що мали до 1 дес. — 2,6%; від 1 до 3 дес. — 0,7%; від 3 до 5 дес. — 7,5%; 5—10 дес. — 26,2%; 10—15 дес. — 20,7%; 15—25 дес. — 15%; від 25 до 50 дес. — 18,7%. Арендувало землі 41% дворів, пересічно по 6 дес. на двір. Кількість таких, що не сіяли, зросла з 9,9% на 15% дворів, мало сіяли до 5 дес. — 12,9%, до 10 дес. — 26,5%, до 20 дес. — 28,2%, група від 20—50 дес. підняла сійбу з 5,4% (1886. р.) на 16,3%, поверх 50 дес. — 1,1%. Загалом площа сійби зросла з 39,5% на 51,6% всієї придатної землі; а площа під пшеницею та ячменем зросла з 75,3% на 87,2%. Одноманітне вижиткування орної землі потягло за собою виснаження її й, як протидію, зріст сійби пропашних рослин з 1,3% на 6%; а збільшене розорювання землі взагалі дало скорочення кількості гульового скоту й майже повне усунення овець, а натомість — збільшення робочого скоту й корів, що означало вихід хліборобства на перший план у порівнянні зі ско-

тарством. Всього в 7 кольоніях було робочих коней у 1886. р. 740, а в 1900. р. стало їх 1.226, по групах це розподілялося так: не мало робочого скоту 26% дворів; мало 1 шт. — 7,9%; від 1 до 2 — 33,8%; від 2 до 3 — 8%; від 3 до 5 — 12,7%; група по верх 5 шт. зросла по забезпеченню кінями з 1,1% на 11,6%. Корів було 633, а стало 1.133; не мало корів 11,4% дворів; мало 1 шт. — 23,4%; 2 — 35,5%; понад 2 — 29,2%. Отже, з володіння землею, сійби й забезпеченості робочим скотом та коровами видко, що виділилася група багатих жидів-колоністів, напів-трудова й напів-капіталістична. Не мало своїх власних хат 7,7% родин.

З мертвого реманенту по 7 кольоніях налічено на 1901. р.: бричок та возів 472; плугів і бужерів було в 1886. р. 99, а стало 484, причім помітно, що замість бужерів, які підіймають землю всього лише на 2 вершки, починають уживати плугів, себто, розпочалася інтензивніща обробка землі; борін було 565, котків 491, жаток 152 (в 1886. р. одна жатка припадала на 33 двори, а через 15 літ на 3), віялок 182, сортовок 75. За переписом 1886. р. обробляло землю своїм реманентом 28,5% дворів, а на 1901. р. — 48,8%; супротягою на 1901. р. орало землю — 27,5% дворів і наймом 8,8%. Про експлоатацію землі здачею її з частини і про наймані робочі руки нема задовольняючих даних, і ми, на жаль не можемо мати уяви, в якій мірі жиди-колоністи Маріупільщини провадили власними руками своє господарство, але що понад половину з них стали трудовими селянськими господарями — це безсумнівно, інші частинно прикладали своїх робочих рук до господарювання. За час між тими двома переписами настали вигідні зміни й у назверхньому вигляді Маріупільських кольоній. «Раніш то були села на вигляд гірші від решти степових поселків (крім обдіраних хат, нічого там не можна було побачити), тепер же кольонії роблять відрядне вражіння; з ранньої весни й до осені вони достоменно потопають у зелені від насаджених по вулицях і палісадниках дерев, а по садибах садків. Серед кольоній... коло школи... гарний фруктовий садок, огорожений добрим деревляним парканом, понад кольонією смута лісу, окопаного канавами; подекуди є хати під залізними і черепичними дахами, по вулицях здебільшого деревляні паркани — маєте вражіння німецьких кольоній» (Хлевінський²²). «В жидівських кольоніях (Катеринославщини) ми бачимо», пише Земцев на 1908. р. «звичайні селянські поселки в колоністських господарствах — все ті самі селянські господарства... і бідні..., і цілком забезпечені, добре поставлені...; поруч із такими, що ледви-ледви животіють, є подостатком середніх родин із безбідним існуванням. Головна маса, так само, як і скрізь у хліборобів, здобуває свої засоби для існування саме з хліборобства й тільки від нього...; воно для неї стало єдиним зайняттям, до якого жиди-колоністи вже звикли і пристосувалися так, що не знають ніяких інших зайнять. З умовами селянської праці вони зріднилися до такого ступня, що перехід до іншого рода зайнять для них означав би таку саму ломку, як для їх батьків і дідів перехід од ремесництва до хліборобства... З кожним роком кольонії кріпшають... З'явився... інший тип людей, що виріс серед селян, із звичайними думами і стремліннями справжніх хліборобів». А поставивши загальне питання: чи здібні жиди взагалі до хліборобської праці і чи можуть із них вийти справжні хлібороби? — автор на нього відповідає так: «Приклад хліборобських кольоній не придатний для доказу такого положення, треба досвіду, цілком іншого масштабу й инакше обставленого, щоб робити якінебудь у цім відношенні висновки»²³).

В 1899. р. селянство зробило виступ против жидівської кольонії Нагартів, руйнуючи її; були спроби напасти колоністів і по інших місцях. Цим означається відношення рядової селянської маси до жидівських кольоній...

З перепису 1897. р. виходить, що з сільсько-господарської професії в б. Росії жило разом 179.400 душ жид. людности; за деякими обрахунками навіть 192.721 д. Жидівське колонізаційне товариство (J. C. A.) внесло коректив до тих статистичних даних. Воно встановило, що на 1898.—9. р. у 13 губернях б. Росії існувала 301 жид. сіл.-госп. колонія, з 10.721 родиною чи 68.959 душ., які володіли 100.107 дес. землі. Одкинувши безземельних, що хоч і жили в кольоніях, але займалися ремесництвом і торгівлею, власне колоністської людности вийшло за J. C. A. 58.881 душ, себто, втричі менше, ніж дав офіційний статистичний перепис. Розуміється, основна маса жидівської хліборобської людности припала на Херсонщину (24.295 д.) та на Катеринославщину (8.389 д.), а потім вже йшли Бесарабія, Волинь, Мінська, Могилівська губ. й т. д. Розходження в числах зясується тим, що J. C. A. не вважала можливим полічити за селян такі жидівські родини-господарства, що здебільшого не були селян-

ськими, хоч свою екзистенцію цілком чи почасти звязали з сільським господарством і власне з побічними його галузями. Не почислено хліборобами звітом J. C. A. за 1899. р.: 11.894 жид. родини, що підчас перепису показали себе причетними до садівництва, і 7.185 родин до молочарства, — обидві групи жили переважно на периферіях міст та містечок по білоруських, литовських та польських губерніях; так само не почислено 1.746 родин, що жили на Бесарабщині і були причетні до тютюництва, та 655 — до виноградарства; та ще 177 родин, що мали бджільництво. Деякі займалися ще сійбою кормових-фуражних рослин. Поруч із перечисленими статтями зиску — від садів, молочарства, тютюну, винограду й пасік — цей рід мійських чи підмійських «колоністів» здобував ще прибуток чи зарібок з гандлю, транспорту, ремесництва — тощо. З багатьох зайнять вони, як можуть, видобувають засоби для свого існування, даючи такий мішаний тип господарств, що справді переписчикам, як відомо волонтьорам, мобілізованим на оден день, не легко було правильно визначити їх професію, яку до того ж звичайно означають самі ті, кого переписувано. Крім того, J. C. A. не признала за сіл.-госп. діяльність, включених у цей рід професії офіційною статистикою, жидів лісових розрібок, бо в дійсности то були власники чи арендарі лісів, або ж зайняті в процесах рубки і розрібки ліса та транспорту дерева²⁴).

Для повноти пригадуємо тут, що головне з жидів-засланців до Сибіру повстала там, особливо в Краснояській окрузі, деяка кількість поодиноких жидівських дворів, розпорощених між рештою селянських дворів; про них є відомости, що ніби вони, крім релігії, нічим іншим від останньої маси селянства не відрізнялися.

За доби між революцією 1905. р. й початком світової війни, коли в Росії відбувалося величезне землевлаштування, жидівство не виявило тяги до землі, а ні кількосно кольоній, а ні нових новоселенців не прибавилося. Колиб було правдою, як запевняють деякі жидівські автори (напр., Я. Кантор), що жидівство ніби «постійно мало здорове і природне стремління сісти на землю», — воноб добу столичинського землевлаштування моглоб для себе відповідно й широко використати, — цього одначе не трапилося.

Розпочата по 1881. р. масова жидівська еміграція з б. Росії привела між иншим до появи жидівських кольоній і в заморських країнах. В 1882.—3. р., за щедрою матеріальною підтримкою бар. Гірша, засновано в південних і південно-західних штатах Північної Америки 9 жид. хліборобських кольоній, але вдержалося з них тільки три; на 1890. р. начислювано там яких 1.035 жид. родин. В 1889. р. емігранти з Поділля заснували пару кольоній в Аргентині. В 1891. р. (голодний) рік еміграція з Росії досягла найбільшого напруження й бар. Гірш, заснувавши «JCA»²⁵, придбав для емігрантів в Аргентині великі земельні простори і відказав заповітом на те спеціальні кошти. Думали в перший же рік вирядити на ті землі 25 тисяч душ; коли справа дійшла до відїзду, замість тої кількості, ледви знайшлося 2.500 душ. За 1892.—94. р. до Аргентини загалом переселилося щось із 6.000 душ, із яких на землю пішло половина, — в 1893. р. було п'ять жидівських хліборобських кольоній; друга ж половина іммігрантів-жидів полишила у столиці республіки — Буенос-Айресі, взявшись за традиційні роди зайнять. На 1917. р. придбана на кошти «JCA» площа в Аргентині сягала 590 тисяч гектарів, із них 370 тисяч придатних під с.-г. культури.

Таксамо в Бразилії «JCA» придбала під колонізацію жидів у 1904. р. — 5.500 гект., а в 1910. р. ще 33 тис. гект., із яких 40 тис. гект. було під лісом.

Палестинська колонізація, розпочата по 1881. р. й ведена за матеріальною підтримкою бар. Ротшільда, на 1889. р. мала 7 кольоній, заснованих емігрантами з б. Росії, а 2 — з Румунії; в них начислювано 3.500 душ. Це, власне, був перший реальний кадр сіоністів. Як ідеологічна течія сіонізм набрав форм на першій конгресі, що відбувся в 1897. р. Він поставив собі за мету відродження жидівського народу, як нормальної нації, на своїй стародавній батьківщині...

Переходимо до другого способу аграризації — до приватного жидівського землеволодіння, але знов, як і раніше, не претендуючи на вичерпливу повноту. По Наддніпрянщині за цю добу нам приступні подвірно-статистичні переписи земської статистики по Полтавщині та Херсонщині. По Полтавщині на 1882.—89. р. р. в повітах начислювано жидів землевласників 38 родин, а в них 200 душ. На 1885. р. в жидівським землеволодінню Полтавщини було 40.920 дес., а за окладними книгами повітових земських управ на 1. I. 1896. р. належало жидам всього 27.103 дес. (або 0,6%

²⁴) Dr. A. Ruppin, «Die jüdische landwirtschaftliche Kolonisation in Russland» (Separatabdruck aus der Zeitschr. «Palestina», Wien). Berlin, 1928, ст. 3—4.

²⁵) Jewish Colonisation Association.

²²) Наводжу за Земцовим — «Еврейские крестьяне»...

²³) Земцов, там таки, ст. 53—56.

од всієї площі губернії), отже зменшене на 13.817 дес. Ті 27.103 дес. розділялися між жидівськими станами так: 190 купцям належало 25.437 дес. і 479 міщанам — 1.666 дес. По групах жидівське землеволодіння поділялося на: дрібне (1—50 дес.) — 4,9%, середнє (50—100 дес.) — 31,5% і велике (поверх 100 дес.) — 63,6%; в останній групі від 100 до 1.000 дес. було 38 власників, що мали 12.088,2 дес., і поверх 1.000 дес. мали 5 осіб площею 12.817 дес. За переписами 80. р. р. начислювано 121 землевласницьке жидівське господарство, з них тільки 38 мали власну сійбу, останні здавали свою землю в аренду цілим маєтком чи частинами. Як провадилася власна сійба — наймитами чи за скопчину — немає відомостей²⁶⁾. Перехід великого дворянського землеволодіння до рук інших станів обумовлювався фінансовою підпорядкованістю його банковим установам, головне жидівським, що повстали за перших десятиліть по 1861. р. «В 60-х і з початку 70-х р. р. — лише сучасник-спостерігач С. Жук — почали заводити приватні акціонні банки, котрі видавали позики на 43—47 р. р. під заставу земель... Нашу Полтавщину опанували нараз три банки: Харківський, Полтавський і Київський. В голові всіх трьох банків стояли жиди і православні і мойсеевої віри... Пани опинилися в такому крпацтві у банкірів, котре навряд чи легше крпацтва, знесеного 19 лютого 1861. р. Одна дорога була здихатися «дешевого кредиту» жидівських банків — спродувати свої маєтки кулакам і жидам і т. чин. вже чимала сила панських земель перейшла в руки жидів і кулаків. Одно слово, вийшло так, що за підмогою «дешевого кредиту» кулаки, жиди й банкіри за останні 15 літ закрестили не тільки простий народ, але і панів»²⁷⁾. Для врятування від тої фінан-

Який розмір жидівського землеволодіння був на час виходу закону 1882. р. по Херсонщині, як і по інших губерніях, невідомо. По одному Єлисаветському повіті ми знаємо, що у 1886. р. у 59 жидів приватних землевласників було 40.687 дес., що по окремих одиницях від садиб сягало й до лятифундій. В групі від 1—100 дес. було 12 власників із 442,9 дес.; від 100—1.000 дес. — 37 власників із 16.829 дес.; поверх 1.000 — 10 власників із 23.415 дес. Остання група, що посідала 57,8% всієї площі жидівських земель у повіті, мала підгрупу від 1.000—2.500 дес. з вісьмох володінь площею 13.893 дес., ще одно володіння в 3.693 і, зрештою, найбільше в 5.829 дес. На землях приватної власності жидів налічувано 400 господарств, у яких було під оранкою 34.259 дес., яким способом — не сказано. Великі жидівські землевласники сами не кермували господарством, вони проживали закордоном чи по великих містах, а управителем запрошували до себе поляка²⁸⁾. І ніби іронія долі — ролі перемінилися: колись польський маїнат, щоб ліпше визискувати селян, брав собі управителем жиди, а тепер жид-маїнат з тою ціллю закликав чужого місцевої людності поляка... Приватне жидівське землеволодіння на Херсонщині з року на рік зменшувалося. Торгівля землею мала для жидів одну лише сторону — продаж, купувати землю заборонено. В п'ятиліття з 1895.—1899. р. жидівське приватне землеволодіння по цілій Херсонщині зійшло на 18.281 дес., з 1900.—1904. на 5.397 дес., з 1905.—9. на 3.612 дес. і за рік 1910. тільки на 1.382,5 дес.²⁹⁾. Закон 1882. р. зробив своє діло.

Точною статистикою жидівського землеволодіння в Галичині ми не розпоряджаємо. Посередні ж дані свідчать про його зріст, головне, наслідком лихви. Після закону 18. II. 1860. р., що дозволив жидам набувати земельні дібра, опинилося в руках жидів земельних володінь, оплачуваних податком понад 100 зр.: в 1861. р. — 49, 1876. р. — 289, 1889. р. — 513; одержало право виборчого голосу в курії великих поміщальних: у 1861. р. — 38 жидів, 1870. р. — 68, 1889. р. — 305 (чи 13% од загальної кількості голосів по курії великих землевласників). Приблизно на 1889. р. в Галичині перейшло до рук жидів домінікальної (поміщицької. О. М.) землі — 349 тисяч моргів, а рустикальної (селянської) коло 100 тисяч моргів. «На 1890. р. опинилося в руках жидів 577 домінікальних поміщальних (чи 13%), разом 591.694 моргів, це значило, що кожний 8. шляхтич (obywatel) «пишається пейсами! (вираз Будзинського) й розпоряджає 1.025 морг. домінік. ґрунтів»³⁰⁾.

²⁶⁾ Вище цитований «Сводный сборник по... Полт. губ..., ст. 30—61.

²⁷⁾ «Д'яло» (львівське), 1 (13) марта 1884. «Листи з Полтавщини» Семена Жука. сової кабали уряд завів: у 1882. р. Крестьянский позем. банк, а з 1885. р. Дворянский.

²⁸⁾ Вже цитовані «Матеріали...», т. II, Єлисаветградській у'їздъ..., ст. 145, 147, 148 та 161.

²⁹⁾ Херсонская губернія. Сводъ цифровыхъ данныхъ. Вып. II. Частное землевладение: мобилизация..., изд. Херс. Губ. Зем. Управы, Херсон, 1912, ст. 68—83.

³⁰⁾ В. Будзинський, «Аграрні відносини в Галичині», Заліски Наук. Т-ва ім. Шевченка, т. IV, 1894, ст. 105.

За даним російської конституційно-демократичної партії на час світової війни «жиди в Галичині становлять коло 10% од всієї людності і в тій самій приблизно пропорції є жидівське землеволодіння до загального землеволодіння. До складу жидівських землевласників належать і дрібні, і великі власники, є й жиди арендарі, й жиди наймити. Лятифундій жидівських немає. Все жидівське землеволодіння, взяте до купи, площею своєю дорівнює, чи майже рівняється площі земельного володіння п'ятих місцевих нежидівських маїнатів — гр. Потоцького, ерцгерц. Стефана, Поппера, Лібіга і Шмідта. Про те сама наявність жидів-поміщиків особливо неприємно вразила не стільки нашу армію, скільки наше урядництво... На голову жидів звалено, між иншим, установлене віками, значно раніше, ніж зявилося жидівське землеволодіння, принижене положення українського селянського населення, що має свій вираз, між иншим, у дуже принизливим і образливим звичаї цілування рук у поміщика. Звичай цей не притягував до себе нічної уваги, поскільки він примінявся до поляків, але викликав і викликає досі гостре почуття образи, поскільки він примінюється до жидів»³¹⁾.

Так само не маємо точної статистики жидівського землеволодіння й на Буковині та Угорській Русі. На Угорській Русі, де бігом історії не повстав середньо селянський стан, жиди виступають власниками як великих дібр, так і малих. В XVIII. в. були то поодинокі випадки. Ще в першій десятилітті XIX. в. в Ціпській комітаті барон Йозеф Палошай (Paloschay) одному жидові всинав 24 ударів палкою тільки за те, що той на-смівливе запитати: чи може він за ліцитації аренди виступити як конкурент? А вже на кінець 50. р. р. прийшло до того, що саме дібра баронів Палошай опинилися в жидівських руках і саме того арендаря: Мошко Гейгер став виднішим і могутнішим, як останній із баронів тої фамилії³²⁾. Як повстало там жидівське землеволодіння? Мадярський публіцист Барта розмовляв з 74-літнім жидом, якого, за його велике збагачення, в околиці с. Гукливого називали «бароном». «Скільки маєте поля?» — Мало — одповідає «барон». «Лише стільки, скільки мусів перебрати від боржника». «По ліцитації?» «Так». «Не купували поля за вільної руки?» — «А що мене до того приваблювало? Поле є злий гешефт. Мусить людина працювати на великій площі за малий зиск. Та ще й прив'язується до одного місяця. З грішми, з корчмою, з торгом можу йти куди хочу. Але поля не можу віднести ані на спині, ані накласти на віз». «Скільки маєте рогатої худоби?» — «Маю тільки коні; ними довожу спирт та инший крам». «А орете ними поле?» — «Не орю, не господарю. Поле винаймаю в аренду чи здаю за частину. Тут не виплатиться займатися хліборобством». «Був у війську?» — «Тоді то не бралося так серйозно». «Так хоч у гонведах служив?» — «Ні. Войком ставлю людина тільки коли мусить. Як і всі одновірці в верчаньським пресмику займався я тоді по-стачанням». «Для росіян?» — «Так». «Платили добре?» — Так, таких брилянтових гешефтів ніколи не мали. Я не продовжував розмови далі, — говорить Барту, — бо не знайшов у співбесідникові ані найменшого почуття державности. Йому все одно. Російська інвазія, австрійська панування, мадярська влада — все одно... Його борода зросла і посивіла, тіло огрубіло, кишеня наповнилася. Дітей оженив і повіддавав, цілий край використав... Провадив контрибанду спиртом, лихву грішми, збіжжям, скотиною. Так жив. Всі так живуть. Роблять гешефт та діти. Фальшиво присягають. Хозар часто є палієм. Калічить скот свого неприятеля. Дасть хабаря, де можна. В пятницю викупається в ритуальній «лазні», а вечером розсвітить свічки. На голос молитися а сам собі замислює опшуканство. З землі стягне врожайний шар, а з людей шкіру. Є плідний, як крілик, грабівничий, як польова миша, все знищує, яко криса»³³⁾. Пропорцію жидів до губільців на 70 р. р. в Угорській Русі вважав комісар Еган за небезпечну. Жидівства там збільшувалося, бо воно знаходило для себе «пригідний ґрунт»: там жив економічно підірваний, отже й слабкий нарід, який можна було всебічно визискувати. «Як паразити», — каже Еган, — «кидаються на слабші організми, так і жиди лихварі кинулися на ціле русинське Підкарпаття грубою масою, бо там добавили для себе добре поле для визиску»³⁴⁾... До посідання землею жиди доходили спо-

³¹⁾ Докладъ по европейскому вопросу Центрального Комитета партии К.-Д. (від 6—8 червня 1915 р.), ст. 24—25, вид. Загр. Комитета Бунда, январь, 1916.

³²⁾ Bidermann, вже цитов. «Die ungarischen Ruthenen...», S. 131.

³³⁾ M. Bartha, V zemi chazarů, přoležil J. Matyas, Mukacevo, 1927, str. 57—59.

³⁴⁾ «Мовимо про племя», — каже публіцист Барта, — «яке прокралося до нас, а напало на наших верховинців, як на безборонний організм... «Верховинський люд, ослаблений плянством, був нападений хозарами, як здихаюче звіря, темним а уїдли-вим роєм мух». (Там таки, 59).

собами, які сьогодні там, скваліфіковано, як нелегальні. «По деяких околицях» — констатує Еган у своїм меморіалі, поданім 1899. р. міністрові хліборобства Мадярщини, — «посіли вже ті «торговельники» (так називає він жидів) понад 50% хлопських земель... У селі треба роздивитися й розслідати, — каже він, — маєткові відносини селян, та аж тоді виявиться, що третина, половина, або й більша половина селян немає вже ніякої земельної власності, бо вся їх земля перейшла до рук 2—3 «торговельників». Селяне живуть лише в комірнім, а землю віднаймають від «торговельників». Ні худоба, ні збіжжя, ні сіно не належать до них, хоч вони коло того всього ходять... Ввесь господарський інвентар такого «торговельника» складається в селі з одної великої шопи, де зложена кукурудза. З величини такої шопи можна пізнати, скільки селянських ґрунтів проковтнув уже сей «торговельник». Сам він цілий рік не береться до ніякої польової роботи. Його робота лежить у тім, що в осени розкаже «своім» селянам: «Тепер звезіть «мою» кукурудзу!»... «Земля (селянська) до половини в руках чужинців (жидів), що не в їй не будуть хліборобами, що ссуть лише землю, а ніколи її не справляють, що уважають цю землю за предмет торгівлі і покинуть її скоро земля опустаруваті. Жителі сих околиць мусять згинуть!»³⁵⁾...

Подібно ж ширилося жидівське землеволодіння й на всіх гуцульських теренах за рахунок гуцульських «розлогих полонин, лісів та царин». «Які при тім діялися надужиття... устні оповідання, що ходять між гуцулами»... — каже знавець краю, відомий укр. учений В. Гнатюк, — «і представляють конкретні факти надужиття, зібрані разом і опубліковані, дали б інтелігентному читачеві таку лектуру, від якої ставало б йому волосся на голові. З тої лектури лише можна б також зрозуміти їх (гуцулів) ненависть до гуцульських визискувачів, в першій мірі жидів, що опутали гуцульське плем'я освоїми сітями»³⁶⁾. Епічно розповідає про жидівське засилля новостворена пісня:

«Подивім си, люди добрі, бай на тоти села,
Ек жидівська ужей віра все поприсідала!...
...вже стали полонини жидам продавати.
Давно газди газдували, доїли на міру,
Тепер пішли полонини під жидівську віру.
А ще Господь, брате, знає тай що буде з нами,
Більше жидів як у місті вже полонинами»³⁷⁾...

«А полонини, це головне багатство гуцула!» — говорять укр. письменник Хоткевич, що прожив якийсь час серед гуцулів приблизно в 1906—7. р. р. «Адже без полонини він ніщо, в дослівнім зміслі слова. Живе тільки скотарством, і коли у нього не буде місця, де пасти худобу, що робить тоді гуцулу? І ось всі за незначними одиночними

³⁵⁾ С. Еган, «Економичне положення руських селян в Угорщині». Вид. Центр. Ссоюзу хлібороб. кооперативів Чехо-Слов. Респ. Прага. 1922, ст. 54, 84, 86. Це дослівний переклад меморіала Егана, що першим укр. виданням вийшов у Львові в 1901. р., яко ч. 21 Літер.-Наук. Вібліотеки. Еган, походженням ірландець, натуралізований на Угорщині; він мав вищу сіл.-госп. освіту і видатну практику в провадженні великих сіл.-госп. маєтків; з 1897.—1901. р. був урядовим комісаром для піднесення добробуту угорських русинів-українців, коли й подав отой меморіал міністрові рільництва Угорщини, чим і зробив собі багацько ворогів. «Кажу з чистою совістю», — писав оден із фахових літераторів і політиків угорських (не реакціонер), «що в життю не мав я лектури, яка зворушилаб мене більше, ніж те Еганове справоздання, хоч справоздавець і держав його зовсім об'єктивно й холодно... Він оповідав лише, а факти сами за себе промовляли і обвинувачували. Хто прочитав те справоздання, той плакав і йому мусіла кров ударити до голови. Він мусів згоріти зі злості». «На те справоздання Егана... кинулася північно-угорська жидівська мафія з цілою лютістю...», воно стало «причиною інтерпеляції в соймі і предметом дисциплінарки проти Егана». Еган переміг і його полишили комісаром і надалі. Одначе не довго. Швидко потім (20. IX. 1901 р.) його знайдено було під Ужгородом біля с. Дравці застріленим невідомо ким. Ожебрачений верховинський люд склався і поставив йому на місці смерті пам'ятник. Досі той люд з вдячністю згадує це ім'я, яко найліпшого свого приятеля та добродія. Меморіал же його назавжди зостався незбитим документом часу, яким послуговуються і вчені в наукових працях.

³⁶⁾ В. Гнатюк, «Пісенні новотвори в укр.-руській народній словесности», Зап. Н. Т. ім. Шевченка, т. I, ст. 16.

³⁷⁾ Та сама праця Гнатюка, відбитка, ст. 59—60; «доїти на міру» технічний вираз верховинських чередників і значить доїти на спробу.

винятками полонини є вже в руках жидів. Купувалися за безцін, а нині коштують сотні тисяч. А як набувалися, — й говорити не хочеться. От, напр., гуцул укладає таку умову з жидом: «Давай мені горілки що дня, скільки я забажую і то аж до моєї смерти, а я за те по заповіту одказую тобі полонину». Робиться умова, що стверджується нотарьом, жид починає «ухаживать» за гуцулом. Офіційно було стверджено низку фактів, коли корчмар підсилав у горілку повільно діючою отрути, гуцул вмирав через 1½—2 роки, і жид ставав законним власником величезного майна. І це не одиничний випадок, відома ціла низка подібних передач полонин; оден час це набрало характеру просто якоїсь історичної епідемії, так що на боротьбу мусіли виступити священники, і тільки завдяки їх культурним зусиллям якомсь вдалося припинити це лихо»³⁸⁾...

Др. Володимирів та інж. Г. П.

Промисловість України.

1. Капитали в промисловості.

Під поняттям «українська промисловість» розуміємо промисловість, розташовану на етнографічних теренах України, незалежно від того, що за капитал працює в ній, який склад її робітництва та хто кермує нею й де її кермівничий центр, хоч усі ці моменти є надзвичайно важливими й рішачими для розвитку нашої промисловості й для нашого державного будівництва.

Мусимо констатувати, що основна, абсолютно переважна маса капиталу в українській промисловості є або в руках окупаційної держави (Східня Україна, Кубань, Крим, частинно й інші), або чужа нам національно (Західні землі України). Український капитал і до революції і тепер має дуже незначну вагу в нашій промисловості. Вага ця зменшується й зовсім зникає чим більшою, модерною, більш важною є галузь промисловості.

До революції переважлива частина тяжкої промисловості Східньої України була в руках франко-бельгійсько-німецького, а частинно й англійського та російсько-жидівського капиталу. В цукровій промисловості основну вагу мав російсько-жидівський і значно меншу український капитал. В дрібній промисловості та ремесництві велику вагу мали капитали російсько-жидівсько-польські, хоч тут і український мав свою певну роль.

В нафтовій промисловості Галичини зпочатку її розвитку кермівну роль грав польський капитал, згодом, із модернізацією промисловості, $\frac{4}{5}$ капиталів перейшло до рук західньо-європейських. Тепер він ще більше звищив свою питому вагу, усуваючи польський. Основу роль грають тут капитали французький, англійський, американський, а частинно й італійський. Інші важливі галузі належать до польсько-жидівського капиталу.

На інших теренах України українські капитали також не мають навіть другої ваги.

Своєманітною особливістю промисловості Східньої України, Криму та Кубані є її, здебільша, удержавлення. Етатизм тут охоплює всі галузі народного господарства й насамперед найглибше промисловість. Уся продукція промисловості в «соціальному секторі» поділялася в 1927-28 р. р. так: державна — 77,4%; кооперативна — 11,9%; приватна — 11,0%.

В цензовій (великій) промисловості роль удержавленої промисловості ще більше зростає. В 1928-29 р. р. дала: державна промисловість — 89,7%; кооперативна — 8,9%; приватна — 0,9%.

Такі галузі, як вугільна, нафтова, рудна, металургія чорних металів удержавлені на 100%. Найважливіша частина удержавленої промисловості на Україні, основна маса якої, коло 50%, це метал — руда — вугіль, рівнож як і цукрова, поруч із елек-

³⁸⁾ И. Хоткевич, «Гуцулы и Гуцульщина», «Укр. Жизнь», 1913, № 10, ст. 75—76.

тротехнічною та коксо-бензолною промисловістю, об'єднана в загально-союзні трести і передана під безпосередню керму Вищої Ради Народнього Господарства СРСР (В. С. Н. Х.). Себто, основні галузі нашої промисловості є під повним розпорядженням чужого центра — московської влади. Таке удержавлення, при умові, що ми є об'єктом чужої нам економічної політики, факт для нас суцільно негативний, який збільшує впливи чужої, нам ворожої, влади. Промислова політика Москви навмисно затримує розвиток української текстильної промисловості, а також і інших «несировинних» галузей нашої промисловості. Україна потрібна їй, головним чином, як продуцент обробленої сировини (півфабрикатів), чавуну, криці, вугілля, основної хемії і інших.

Рештою цензової промисловості Східньої України кермує безпосередньо українська Вища Рада Народнього Господарства в Харкові (яка зрештою є лишень експозитурою московської влади). Ця промисловість поділяється на місцеву, менш важливу, і республіканську, що охоплює більш важливі галузі й більші заклади, що об'єднуються в трести республіканського значіння.

Приватний капітал проявляв досі найбільшу питому вагу в дрібній та ремесничій промисловості, з галузей цензової — харчовій (особливо мукомольна та обрібка тваринної сировини й дерева); кооперативний капітал у харчовій, в обрібці дерева та тваринної сировини.

Радянська влада, відрізуючи своєю загальною політикою потрібний приток закордонного капіталу, поминаючи надмірне напруження всіх фінансових можливостей, не змогла піднести стан устаткування основного капіталу не тільки до стану передових країн, але в багатьох галузях навіть і до стану довоєнного. Всі процеси відбудови, часткової реконструкції, радянська індустрія України відбула в значній мірі не власними внутрішніми накопиченнями, а за рахунок накопичень інших галузей народнього господарства, зокрема — сільського. Шляхом бюджету, як органу що перерозподілює народні прибутки, шляхом політики цін («ножиці») вливались до неї значні кошти, які дали можливість відбудувати зруйновану промисловість, довести її продукцію до рівня вищого, ніж передвоєнний. Цей процес відбувався за рахунок експльоатації й недоїдання широких шарів населення, припинення імпорту й инш. Податковий тягар значно перевищує довоєнні ставки й, за висновком знавця радянського бюджету Боголепова, «дійшов до останньої межі, перехід через яку не лише не обіцяє фіскальну якість вигід, але навіть може принести шкоду...». По переведенню широкої колективізації 1929—1930. р. р. справа притоку коштів з середини самої країни стає ще гострішою. Але очікувати помочі від закордонного капіталу, при сучасних економічно-політичних умовах, є справою майже безнадійною.

Веручи промисловість України в цілому, стверджуємо: в переважній її частині — удержавлення чужою владою, в меншій — пробування її в руках чужонаціональних. Процес удержавлення основних галузей помітний не лише на теренах большевицької окупації, але й на теренах окупації буржуазної, де ліпші об'єкти опинилися в руках чужої державної влади. Згадаємо удержавлені Польшею шахти, рафінерії нафтової промисловості Галичини («Пільмін»), копальні поташової солі в Калуші й в Стеблїну (продукту великої ваги для хліборобства цілої польської держави), державну монополію на здобич солі, нарешті — удержавлення Солотвинських копалень солі та лісових багатств Закарпаття. Як бачимо, що й буржуазна політика не далеко відходить од комуністичної, коли йде про наші цінні природні багатства.

При зміні політичних умов, при майбутньому державному будівництві, маємо розв'язати такі проблеми:

1. Захопивши в свої руки вже удержавлену промисловість, очистити її від зайвого баласту.
2. Цей зайвий баласт передати до приватних рук, але зберегти вплив держави на нього (чисто приватні, мішані та інші товариства з участю держави).
3. Здобути вплив і на решту, тепер недержавленої, промисловості в характері широкого поняття націоналізації їх (сировини, енергії, праці, керівництва та капіталів).
4. Створити сприятливі умови для притоку закордонних капіталів.
5. Поставити закордонний капітал у певні рамки, забезпечити найбільшу вигідність його праці для народнього господарства.
6. Скермувати приплив його за допомогою певної економічної політики у найбільш бажані галузі промисловості.
7. Виробити певні форми розрахунків зі старими закордонними власниками, найбільш вигідні і які найбільш забезпечувалиб приток нових капіталів.

8. Створити умови сприятливі для накопичення капіталів у середині самої країни й притягнення їх у бажані галузі промисловості.

2. Проблема цін, якості та кількості в радянській промисловості.

Роаглядаючи чисто теоретично радянську систему керівництва промисловістю, мусимо прийти до висновку, що вона має досить значні переваги, які виникають із таких можливостей: проведення більшої пляновості в розвитку промисловості, більшої кооперації закладів, штандаризації й уніфікації виробів, більшої навантаженості основного капіталу та под. Але в практичному переведенню большевицькою владою промислової діяльності ці теоретичні значні плюси нищатья величезною кількістю менших мінусів, що випливають із умов сукупності конкретної дійсності: бюрократизм, подавлення приватної ініціативи, брак дисципліни в робітників та керівничих кадрах, непристосованість психіки до соціалістично — державної господарки, невміння організувати працю, брак конче-потрібних капіталів, технічна відсталість і т. д., весь цей комплекс суворой сірої большевицької дійсності з її процесами свідомого «вредительства», «міжнародних змов» проти пролетаріату, сфремівщини.

Перед українською промисловістю стоять до розршення три основні проблеми: 1) проблема кількості, 2) проблема якості й 3) проблема ціни. Лишень відповідне розв'язання цих проблем розв'яже правильно проблему індустріалізації України: може зробити промисловість керівничим чинником у нашому народньому господарстві, чинником, що приносить для нього користь.

Радянська влада насамперед скермувала свої основні зусилля на розв'язання першої проблеми — проблеми кількості. Вона збільшила темп розгортання промисловості підчас включення в продукційний процес старого основного капіталу (відбудови) надзвичайно швидко, потім повільніше, але розгортає промисловість значно більшим темпом, ніж це ми спостерігасмо в інших державах; але цього темпу замало, щоб покрити і найосновніщі потреби в промисловій продукції власними силами й засобами й то навіть при таких сприятливих обставинах, як обмеженість імпорту.

Але все ж прийнявши на увагу ті засоби, що ними розпоряджає большевицька влада, треба визнати, що ця — перша проблема кількості — сама в собі є більш легкою, ніж дві інші проблеми: вартості — ціни промислових виробів та їх якості. Для розв'язання їх треба проявити більш організаційного хисту, більш знання справи та більш зусиль. Не диво, що досягти хоч би рівня довоєнних часів щодо собівартості та й якості не довелось большевикам й тепер, і ці проблеми чекають ще свого розршення. При слабкій організації продукційного процесу з відсталим технічним обладнанням, низькою продукційністю праці, зв'язаними з причинами організаційного й загального господарського характеру, впливає факт і високої собівартості виробів радянської промисловості. Проблема собівартості стала перед радянською промисловістю вже давно, роблено величезні зусилля, вживано різноманітні заходи, але значніших досягнень ще й досі не має. Пляни зниження собівартості здійснювались незначними частками, часто затушовуючи розмір собівартості різними мірами рахівничого порядку, або відносилися в значній мірі за рахунок не самої промисловості, а чинників, що лежали поза межами продукційного процесу (знижка цін на сировину, тощо).

Абсолютні розміри собівартості промислових виробів приблизно удвічі вищі, як довоєнних, що й собі перевищували ціни на відповідні вироби закордонні. Точних порівнянь собівартості радянської промисловості з собівартістю виробів за довоєнного часу та сучасних закордонних дати тяжко, але самі радянські автори наводять певні цифри, що дають уяву про значну різницю цін радянських виробів супроти цін промисловості «буржуазно-капіталістичних» країн. Так, собівартість виробів важкої індустрії дає таку залежність:

Вироби в рублях за тону.	Пересічна собівартість укр. тресту «Південно-криця»	Довоєнна собівартість	Продажна ціна С. Д. П. А.
Чавун	43,53	28,20	33,00
Залізо сортове	111,00	57,00	65,00
Рейки	109,00	58,00	84,00
Дріт	103,00	58,00	84,00

Така різниця між цінами, вже продажною С. Д. П. А. (що значно перевищують американську собівартість) та радянською собівартістю, ще більше підкреслює марність усіх дотеперішніх зусиль керівничої верстви упорядкувати цей один із найважливіших моментів продукції.

Співвідношення гуртових цін різних держав до цін у ССРСР було на 1. VII 1927 р. наступним (коли ціну по ССРСР приймемо за 100):

Назва виробу.	Англія	Німеччина	Франція	С. Д. П. А. (1. V. 1927.)
Пшениця (Вороніж)	136	163	152	120
Ячмінь (Харків)	205	220	187	160
Яйця (Київ)	145	141	129	116
Вугіль (Донбас)	56	44	59	20
Чавун (Москва)	52	63	56	69
Цукор (Москва)	51	31	32	40
Текстиль (Москва)	59	74	—	56

Тут яскраво кидається в очі значна різниця між цінами ССРСР (також і України) і інших держав. Особливо вражають високі ціни на продукти промисловости й навпаки — низькі на сільсько-господарські. Під теперішню хвилю співвідношення значно зменшитися не могло, бо ціни європейські та американські взагалі впали не менше, ніж у ССРСР.

Крім того, ціни на промислові вироби в окраїнних республіках, у тому числі й на Україні, значно вищі, ніж у центрі — в Росії, отже, — населення України, зокрема й сільське, платить за промислові вироби більше; таким чином наведене співвідношення ще більше не на користь України. Селянство пробує в подвійно скрутному становищі: воно одержує мало за те, що продає, і платить більше за те, що купує, значно більше, ніж селянство «капіталістичних» країн. Це податок за його ізоляцію від світового ринку та за «благо» життя під радянським режимом, вести «привід» у здвигах світового масштабу.

По інших частинах України проблема кінцевої потреби зниження цін на вироби промисловости хоча й існує, але не в таких гострих формах, як на теренах Радянщини.

Проблема якості ввесь час була гострою для радянського будівництва, а за останні роки, особливо року 1930, за швидкого розгортання української промисловости, ще більше загострилася. Якість виробів радянської промисловости надзвичайно низька. До того брак певних виробів звичайного продукційного процесу досягає висоти якні в одній із промислових країн (рейки, текстилії). Населення та державні органи вже призвичаїлися до низької якості виробів, але тепер і ті протестують через відповідні органи, на спеціальних конференціях проти нечуваних відсотків браку та взагалі низької якості виробів. Сама система державної господарки у своєманітній формі, як і стан ринку (великий попит при малій пропозиції), не стимулює до звернення належної уваги на якість виробу. Крім того, швидкий темп розвитку продукції, навіть і за нормальних умов, до певної міри нахиляє якість виробу, а при існуючих на теренах України та й цілого Союзу порядках ще більше впливають на зниження виробу або стабільности на низькому рівні.

Надзвичайно суворі директиви щодо собівартости виробів, а також розгортання промисловости (кількість) переноситься на якість виробу, зменшуючи її, бо якість виробу найменше чутлива на контролю. Ці три проблеми тісно пов'язані з собою, але розв'язання їх не в московському «Трішкіному кафтані», — де рукава обріжеш, поділ притакаєш, поділ обріжеш — рукава удовжиш. Тим більше при теперішнім стані годі мріяти про: «догнати і перегнати капіталістичні країни». Навпаки, не розв'язавши їх большевицька економічна система буде примушена рано чи пізно загинути, уступивши місце іншим, що ліпше й швидче зможуть розплутати цей «Гордійський вузол».

3. Ринок збуту промислових виробів.

Характеристичною ознакою для ринку збуту української промисловости є порівнюючи його слаба зв'язаність із зовнішніми країнами. Пояснити це можна лишень пляною господарською політикою держав, під окупацією яких перебуває тепер та чи інша частина України. Виїмком є галицька нафта, вивіз якої поза межі Польщі вивозив у роках 1924—1927 — 54,5% цілої продукції. Відсоток експорту цілої продукції України значно піднесеться, коли врахуємо вивіз виробів її промисловости і на теренах держав окупантів, хоч і тоді далеко стоятиме від таких індустріальних країн, як Англія, Німеччина, Бельгія, але перевищить С-Д-П-А. (особливо Східня

Україна). Точних відомостей про вищезгаданий український експорт промислових виробів нема, але певні спроби зробити білянс переведено. За приблизними підрахунками Центрального Статистичного Управління України зовнішній обмін у відсотках до загальної продукції промисловости був:

Роки:	Ввіз:	Вивіз:
1923—24	9,0	16,4
1924—25	12,0	11,7
1925—26	12,1	17,5

З таблиць бачимо, що за 3 згаданих роки коло 15,5% загальної продукції йшло поза межі Східньої України, звичайно, головню на терени ССРСР.

Найбільше значіння для зовнішнього ринку України мають такі продукти: цукор, вугіль, сільсько-господарські машини, металеві вироби, марганець, продукти основної хемії, сіль, тощо. Для Західніх Земель: нафта, поташова сіль, земляний віск, спирт (Галичина), дерево й сіль (Закарпаття), ліс, спирт, тощо (Буковина). Продукція дрібної та ремесничої промисловости в переважливій кількості споживається на теренах України.

Основною особливістю промислового ринку для земель, окупованих Москвіщиною, треба визнати перманентний многолітній товаровий голод на більшість промислових виробів. Це явище різко відрізняло й відрізняє ринок України від ринків усіх «капіталістичних» країн світу. Замість перепродукції тут панує недопродукція. Поминаючи надання промисловости переваги над усіма іншими галузями народнього господарства, не дивлячись на величезні кидані за дотеперішній довгий час московської окупації на індустріалізацію кошти за рахунок цілого народнього господарства, продукції цієї промисловости не вистачило, щоб задовольнити мінімальні потреби населення в основних промислових výroбах і предметах безпосереднього споживання. Вивіз при такому стані за кордони України й переважно до Москвіщини сам собою нав'язує думку про величезний експлуатаційний характер індустріалізації України, отже, про розвиток у більшій мірі тих галузей промисловости, що потрібні як додаткові для промисловости метрополії — Москви.

Білянс попиту на промислові вироби України й його покриття в мільонах червоних рублів був такий за 1927—28 р. р.: купівний фонд населення на промислові вироби — 1.677; постачено: 1.413; дефіцит: 264; % дефіциту: 15,7. Себто, не можна задовольнити абсолютно незначного попиту збіднілого населення України; розуміється, цим затримується нормальний розвиток народнього господарства, позбавляючи його кінце потрібних засобів виробництва й зменшуючи й без того малі норми його споживання. При цьому українська промисловість позбавлена відповідного притоку засобів для розгортання промисловости з закордону.

* * *

Підсумувавши прикмети промисловости України, можемо ствердити, що, поминаючи ті потенціально можливі, які для її розвитку має до розпорядимости розірвана на шматки наша Батьківщина, всеж українська промисловість не виконує свого завдання. А це завдання полягає в витворенні гармонійної співпраці української індустрії з українським сільським господарством. Для цього поруч із опануванням міста та самої промисловости та їх дечужонаціоналізацією потрібне належне розгортання промисловости, зліпшення ефективности й праці та ув'язання її розвитку з розвитком цілого народнього господарства.

Не ігноруючи сільського господарства, ми твердо мусимо пам'ятати, що нарід, який має залізо та вугіль, завжди перемагає селянський нарід. Скарби землі перемагають ґрунти, а рудня панує над урожаєм... Механізація стала законом життя або смерті, пошани або ганьби. Нарід без машини мусить підлягти. Доля народу базується на шматках заліза, силі яких ми улягаємо, не зрозумівши ще їх краси...

Офіційна частина.

Від Проводу ОУН.

I. Подаємо до відома членству ОУН, що з надісланих проектів відзнаки-гербу ОУН прийнято проект, поданий арт. мал. проф. Р. Лісовським. Репродукцію відзнаки-гербу подаємо окремою відбиткою

як прилогу до біжучого числа «Розбудови Нації». II. Принятий герб ОУН буде уживаний як відзнака для членів ОУН, на пралорі, печатках, фірмових блянкетах, на окла-

динці офіційного органу ОУН, тощо, отже всюди там, де йде про офіційний виступ ОУН на зовні.

III. Із надісланих проектів тексту гімну ОУН прийнято проект, поданий одним із наших найвизначніших поетів, що за-проторений у ворожій тюрмі. Слова прийнятого гімну є наступні:

Зродилась ми великої години
З пожеж війни і з полум'я вогнів,
Плекав нас біль по втраті України,
Кормив нас гнет і гнів на ворогів.

І ось ідем у бою життєвому
Міцні, тверді, незломні мов граніт,
Бо плач не дав свободи ще нікому
А хто борець, той здобуває світ.

Не хочемо ні слави, ні заплати.
Заплатою нам радість боротьби:
Солодке нам у бою умирати,
Ніж в путах жити мов німі раби.

Доволі нам руїни і незгоди;
Не смів брат на брата йти у бій.
Під синьожовтим прапором свободи
Зєднаєм весь великий нарід свій.

Велику правду для усіх єдину
Наш гордий клич народів несе:
Батьківщині будь вірний до загибелі
Нам Україна вища понад все!

Ведє нас в бій борців унавших слава,
Для нас закон найвищий та приказ:
Соборная Українська Держава
Міцна й одна від Сяну по Кавказ.

IV. На вище подані слова гімну ОУН розписуємо конкурс на музику. Умови конкурсу наступні:

1. У конкурсі можуть взяти участь і не-члени ОУН.

2. Прийнятій найліпший проект буде нагороджений квотою Кч. 500.—.

3. Про прийняття проекту рішить Провід ОУН на підставі оцінки окремої комісії, повикликаній Проводом, з рядів фахівців.

4. Нагороджений проект переходить на власність Проводу Українських Націоналістів.

5. Речинець надсилки проектів минає з днем 30. V. 1932. Однак є бажаним, щоб ті особи, що думають взяти участь у конкурсі, повідомили нас про це заздалегідь, уже у хвили, коли таке рішення повзяли, без огляду на виконання своєї праці, (при таким повідомленні не треба подавати правдивих назвиск, а псевдоніми). Це дасть змогу зорентуватися в кількості майбутніх проектів, і або скорше закінчити конкурс, коли б усі зановіджені проекти вплинули скорше, або навпаки, продовжити остаточний речинець, коли б не всі проекти своєчасно надійшли.

6. Проекти і переписку надсилати на адресу: «Rozbudova Nacii», Praha-Smichov, Poštovní schránka š. 37. CSR.

Секретаріят.

Хроніка.

Н. Н. (Львів).

Під сучасний момент*).

«Не вийте над домовинами... одійдіть!
Од вас революція як од нерівного гнотина
Тільки ча дить».

II. Тичина.

Якщо ви колинебудь у життю мали неприємну нагоду балакати з поважним «досвідченим» «теж націоналістом», що й собі «любить Україну», «працює» й «хоче працювати» для революції й національно-державного визволення, то вам враз здаються вище наведені слова Тичини й вам захочеться крикнути: одійдіть! Бо від таких «теж націоналістів» і «революціонерів» ніколи не запалає ясний, великий, могутній вогонь революції, а при перших проявах революційного руху, при репресіях і виставленню на небезпеку їхніх цінних осіб, вони — «теж націоналісти», — відхрестяться руками й ногами від усяких «нелегальних починів», мовляв, вони борються легально (святочними й нудно-непотрібними наївними промовами в соймі!...) і легальним шляхом думають «вибороти» чи радше виторгувати в поляків автономію, ну а потім... самостійність... Без жертв, без проливу крові, без «некультурної» збройної боротьби двох «братніх» народів... Треба лише полякам промовити до серця... Треба переконати їх у тім, що окупація ними Західних Земель України «несправедлива» й кривдить нас... Ми, мовляв, маємо «право на самовизначення», що його про-

*). Із «Бюлетену Краєвої Екзекутиви ОУН на Зах.-Укр. Землях», ч. 12. 1930.

голосив сам Вільсон... Зрештою, відділилася ж від Швеції Норвегія за «один день», без боротьби, лише дорогою плєбісциту... То чому ж і ми не можемо?! Треба лише сповнити «наказ, що дала нам нація — кооперація»(!), треба «Відродження», «Прогресу»: просвітити нарід... Ну а потім щойно заходитися коло будови своєї держави...

Стає нудно від такого говорення всіх отих «ширих націоналістів», «революціонерів», «заслужених патріотів», «мучеників народу», що на словах погоджуються навіть на постулат революції, але в перших же проявах революційного руху відхрещуються від нього раніше, ніж заспівають перші півні.

Так було й в осені 1930. р. Коли на Західних Землях під Польщею позначився революційний рух, коли на «синім небі України» з «мрійливими зорями», серед тиші ночей засвітилася заграва пожеж мастків зненавиджених окупантів, коли на даний націоналістами товчок жваво зареагували маси революційного активу й поодинокі виступи почали перетворюватися в грізну, руйнівничу для ворога стихію, тоді перелякані угодовці, оті «щирі патріоти», «теж націоналісти» зрелися того руху, засудили його й признали «погубним для нації» (читай: їх вузько-партійних або особистих інтересів...), схоронилися під крило окупантів і лементували: «То не ми: Ми з ними — націоналістами — не маємо нічого спільного»... Бож цей рух турбував їх ніжну душу, розвівав їх рожеві мрії про легальне, спокійне полагодження «конфлікту» (що за делікатність!), бо ж він руйнував можливість «будуючої», «конструктивної» праці, бо ж «руйнуючий» рух не давав ніяких практичних «реальних» наслідків... А тому одні умили руки і сказали: «Не знаємо їх» а другі кричали: «разіпни»... або в найкращому випадку видали осуд: «дурні діти»...

Автім зріст революційного руху в осені 1930. р. мав як раз той добрий наслідок, що прояснив атмосферу, вияснив становище двох таборів: *опортуністично-угодовського* — з одного й *непримиримого, революційно-націоналістичного* — з другого боку.

Угодовці осудили кожний революційний рух, а націоналісти ще раз засвідчили своє «вірую», що вони *ніколи не погодяться з існуючим тепер на українських землях станом, що не зречуться ніколи збройної боротьби з окупантами й що шляхом лише боротьби, національної революції Українська Нація здобуде свою самостійність.*

Для виразного виявлення перед очима мас *ідеї революції* такий поділ на два табори — угодовий і революційний — конечний, автім він неминучий. У всіх народів, що боролися за самостійність, були угодовці, що йшли на компроміси й співпрацю з ворогом, та були революціонери, що проголошували ворогові безпощадну боротьбу аж до переможного кінця. Взяти хоча б самих поляків у 1862. р. (партія угодовців — «білі» — і революціонери — «червоні»), в 1905. р. (угодові «ендеки» й революційна ППС), та й пізніше. Тому в інтересі націоналістичного руху, в інтересі революції не лежить затемнювання цього поділу. Як раз навпаки!

Усе це надзвичайно корисне при сучасній національній свідомості українських мас, при їх здоровім оцінюванні дійсності та при здаванні собі ними справи з неминучості збройного зудару й при їх переконанні, що лише тим способом видеремо волю й владу на нашій землі з рук наїзників. Бо маючи до вибору *або* табор *угодовців* *або* табор *революційний*, все активне піде до табору революційного. Цим способом при таборі угодовців лишиться «роздерта сумнівами, бита стидом» отара замотеличених, розгублених інтелігентів, що не хочуть самі собі признатися ось у чому: «не нам тебе, народе, вести до бою»... Не диво, що угодовці так лякаються цього поділу, що є рівнозначний із посиленням революційного табору, і з усіх сил намагаються сховати своє обличчя маловіра-опортуніста за машкарою «націоналізму» й «революційности».

І на протязі останнього року ми були свідками подібних намагань різних «теж націоналістів», з УНДО та інших партій, намагань затерти, замазати виразність цього поділу. Використовуючи деякі події, вони тим способом намагаються посягати на втрачений, а колісь видурений, вплив на масу, що-більше — посягають на честь революційної організації, а навіть на гроші, пожертвовані патріотичними українцями в Америці на боеву акцію, що їх «теж націоналісти» хотілиб ужити на свої вузько-партійні (вони це називають «загально-національні») цілі. То знову різними способами намагаються скористати з часового замороження революційного руху наслідком репресій. Або бобрецький процес 14-х, тортури й признання до виши деяких обвинувачених наслідком цих тортур, деякі вихвачені слова в обвинуваченого, тощо, — все це вони беруть за претекст до нагінки на націоналістів, намагаються скомпромітувати цілий націоналістичний рух, кажучи: «підпольні організації спричиняють своєю роботою репресії з боку ворога; репресії заганяють велику частину активної молоді до тюремних мурів й там вона марнується; а вона моглаб позитивно працювати (збі-

рати вкладни на «Просвіту» й гроші на фонд Галущинського!) молодих 18-літніх хлопців торгують і вони або признаються до всього й видають товаришів, або за ціну небиття їх і випущення на волю стають поліційними конфідентами й провокаторами; підпілля ломить молоді душі, а не виховує їх на борців за національно-державне визволення». Виховувати таких борців — кажуть угодовці — можуть тільки легальні партії як УНДО, УСРП (радикали) й т. д.

Що-більше — «націоналісти» з УНДО виголошують навіть боротьбу й усунення з рядів партії старих «мамутів» угодовців і зроблення УНДО «націоналістичним» і «революційним», подібно як революційним є Сель-роб... Треба, мовляв, лише щоби націоналісти (оті 18-літні хлопці) пішли масово в ряди УНДО для співпраці, а тоді ми... ну... і т. д. Автім може існувати також підпольна організація, але ж лише як додаток до «націоналістичного» УНДО.

І «націоналістично» і «революційно» настроєні проводирі з різних наших партій намагаються з одного боку вмовити в маси й у самих націоналістів, що націоналісти не мають ніякого значіння і впливу серед мас, а з другого ж боку намагаються за всяку ціну позискати собі, перетягнути на свій бік отих «безвпливових, недосвідчених 18-літніх хлопців». Для цього зловживають студентським іменем (студентів маси вважають власне за націоналістів), мовляв, студенти-націоналісти також за ними.... Бо — мотивують вони — студенти беруть участь у переписі населення, значить — заклик їх (УНДО-радикали-клерикали) взяти участь у переписі ухвалили студенти і пішли за ними:

Або: відбулася студентська анкета в справі матеріальної допомоги «Просвіті», ухвалили на ній резолюції, де закликають ціле громадянство, а студентство зокрема, прийти з допомогою «Просвіті». І от уся угодівська преса захлинається від похвал на адресу студентства за його «громадський вчинок», за «розуміння ваги «Просвіті» для цілого народу» й т. д. А що в тих резолюціях сказано, що студентство домагається «понадпартійности» та «понадклясовости» «Просвіті», то, мовляв, ми також за тим, — лише... знаєте, ми власне й репрезентуємо цілу націю, усі партії, тому «Просвіта» в наших руках; це доказ її понадпартійности й понадклясовости... — І тому ми — пишуть — вітаємо громадський вчинок нашого студентства;.. студентство йде за киненим нами кличем: «ратуймо «Просвіту», отже воно за нами».

І ви дивуетесь: як це так?! Одного тижня громи на студентство за його анархічність, низький інтелектуальний рівень, тощо, а другого — вихвалювання й залицяння до нього. Чи може те студентство так швидко змінилося? Ніколи! Воно залишилося таким, яким і було. Не без ваги буде пригадати, що постулят понадклясовости й понадпартійности «Просвіті» видвигнуло студентство також на Загальних Зборах «Просвіти» в червні 1931. р.; але тоді це викликало спроби угодовців вилити на голову студентства цілі ведра помийного обурення з приводу виступу студентства проти «батьків», проти «заслужених патріотів», тощо. А прийшов листопад того таки року й ті самі люди вітають «громадський вчинок нашого студентства», залицяються до нього й запрошують до співпраці з ними. Що ж це? З одного боку — цинічне заперечування будьякого значіння студентства (націоналістів), із другого — льокайське підхліблювання й намагання приєднати його до себе.

Останніми часами «теж націоналісти» намагаються притягнути націоналістів до УНДО. Це намагання переконати націоналістів в помилковості обраного ними революційного шляху, а разом намагання, при їх допомозі, захопити провід УНДО в свої руки й зробити його «націоналістичним» і «революційним», одне слово — взагалі зробити переворот в існуючій тепер на Західній Україні стані. Для цього й перемінюється «Новий Час» з 1932. р. на щоденник, що має бути виразником цього переорганізованого «нового націоналістичного» УНДО; в «Новім Часі» будуть подавати свої приписи для оздоровлення важкого політичного й соціального стану українського народу ундівські знахорі від політики.

Даремна праця! Обраний нами *цілья національної революції для національного й соціального визволення українського народу вважасмо за одиноким правильним і доцільним*. На ніякі переговори з «теж націоналістами» і угодовцями чи співпрацю не підємо. Коли ундівські «націоналісти» з їх «революційними» замірами думають, що викличуть своїми тягами бурю й перелім у сучаснім стані на Західніх Землях України, то помиляються. Це може й буде буря, але буря у шклянці води, яка лише злегка зможе сколихнути спокійне плесо угодівського-партійного багнища...

Що ж до перекручування слів деяких обвинувачених у бобрецькому процесі, нахабного роблення зі слів обвинувачених навмисно неправдивих висновків про цілий націоналістичний рух, говорення про спілку українських «фашистів» із польським

фашистами, то це є звичайна радикально-сельробівська злоба («Громадський Голос», «Сила»), прислуга польській тут, а московській державі там, і годі на це чемним способом реагувати.

Такою самою злобою й шантажем є претенсія УНДО до грошей із Америки, які тамошня «Обєднання» призначило здебільша на підсилення революційного руху, а не для політиків зпід стягу «Засадничих річей». Гроші наші брати з Америки дали тим, які наше питання, нашу політику, нашу проблему намітили розв'язати не «кравтами», «виборчами бльоками» з безпосереднім ворогом, не «угодовими деклараціями», не при «чорній каві», але дорогою кровавого змагу, залізом.

Революційний рух з осені 1930. р., що за активізував справу української національної революції в масах і взагалі українську справу тут і закордоном та відбився широким відгуком по цілому світі, відділив полову від зерна — «теж» націоналістів від націоналістів-революціонерів, «патріотів» од революційного табору, та приневолив усі українські політичні партії сховатися під опікунчі крила займанця, відсепаруватися й відхреститися руками й ногами від будьякого революційного руху. І власне посилення революційного руху визначає ясно й виразно: хто з нами проти рівнорядного ворога — ляха, а хто боягуз і ховається під опіку цього ворога; *хто хоче сам бути паном, а хто хоче мати над собою пана*, який оборонив би і захистив би його від страшною і незрозумілою для угодовця власної національної революційної стихії.

Перед нами націоналістами стоїть завдання: посилення організаційної роботи, щоб ОУН дати нову притягливу силу, яка потягнула б за собою маси; щоби перший виступ революційній партизанки захопив широкі маси, які будуть вірити, що в національній революції наша воля і наш могучий ріст; перед нами наказ практичної організаційної роботи, розв'язка всіх життєвих питань Української Нації, висунення суспільних кличів, зрозумілих і ясних, що вривалися б у свідомість мас та переходили в їх «кістки і кров». Маємо творити свою силу, робити свою роботу. Наші рідні вітряки нам не страшні й не збираємося з ними воювати. Перед нами велитенська праця, що має лишити нестертий слід в українській історії.

Е. Опацький.

На міжнародні теми.

Вже всім відомо, що живемо за часів не лише кризи, але й парадоксів: за часів, коли можна робити всілякі воєнні виступи й наступи, бомбардувати й займати міста, провадити криваві бої, забирати полонених, асентувати території, — але аніяк не можна... проголошувати війни; за часів, коли можна відбирати силоміць у селян останній лантух хліба, щоби продати його за кордоном за неймовірно дешеву ціну, а в робітників — останню тинь здобутих прав і привилегій, — і все ж називати себе «Урядом селян і робітників»; бути одним із найбільших абсолютистичних тиранів якого коли знав світ, — і називатися скромненько — «секретарем партії»; обіцувати громадянам Союзної Федерації, що за два роки вони всі ходитимуть у шовкових сорочках — і не мати навіть можливості — цілими місяцями! — видати їм бодай по шматку мила; починати будувати (в Москві) підземну залізницю для поліпшення комунікації — і продовжувати постачати таку воду для пиття, що несе тиф і дизентерію; рекламувати досягнення аеронавтики, що дає можливість долетіти з Ленінграду до Москви за чотири години і — забувати, що для здобуття місця в потязі треба записуватися в чергу за кілька днів наперед (та притому ще й без гарантії, що — за браком палива — той потяг не стане десь по дорозі й не залишить на місці кількох десятків замерзлих пасажирів)... І так далі, і так далі...

До всіх тих парадоксів ми давно вже звикли, і частину їх (включно з війною «без війни») перенесли, а там, на місці, ще й досі переносять — на своїй широкій українській спині. Але, щоби англійський банкир уважав за потрібне відчитувати привселюдно молитву: — «Відпустиж нам борги наші, яко і ми відпускаємо боржникам нашим...» — такого нам ще досі зустрічати не траплялося. Але ось — сталося. Олександр Шов, один із директорів Англійського Державного Банку, виголосив таку багатозначну промову: «Союзники, замість співпрацювати зі щирою душею людьми й грошима в спільному зусиллі для великої справи (розбудови світу), перевели дивний, нельогічний, антиісторичний поділ. Коли якийсь американський гарматчик стріляв із американської гармати американським зрядом по німцях, Злучені Штати не ставили в рахунок Союзникам а ці платні того американського гар-

матчика, а ні коштів гармати й знарядю. Але як що той вистріл робили англійський чи французький гарматчики для тої самої цілі, для тої самої спільної справи, то такий вистріл зараз же зараховувано на рахунок золотого боргу Союзників Америці. Зрештою, це правило мало силу не лише в відносинах до Америки, але й між самими європейськими спільниками. Ніколи ще в історії не зареєстровано подібного комерційлізму. Отже тепер треба сказати ті равітнічі слова, що на них чекає світ і що є ті самі, які були сказані вперше багато століть тому: відпусти вам борги наші, як і ми відпускаємо боржникам нашим. Вони визначають *єдиний* засіб і *єдину* можливість розірвати те зачароване коло, що його скували оті нещасні трактати, які мають на собі ніби стигмати ідіотизму»...

Англійський банкир закликав світ до повороту до євангельської моралі за два тижні до проктованої 25. січня 1932. р. Лозанської Конференції, яка мала остаточно вирішити питання репарацій, але наслідком опозиції Франції так і не відбулася... Її відсунено на неозначений блище час, але певно не надовго, бо 1. липня кінчається термін мораторія Гувера, а — що ще головніше — існує також офіційна заява німецького уряду, що Німеччина відмовляється надалі платити репарації шкод, заподіяних на війні.

Історія репарацій починається формально Версальським Трактатом 16. червня 1919. р., де пакти 231. і 232. признають відповідальність Німеччини та її спільників за всі ті втрати і шкоди, що потерпіли уряди Антанти та її народи наслідком великої війни. Приймаючи проте на увагу невідстачальність ресурсів Німеччини для виправлення усіх шкод і втрат, зазнаних підчас війни, на неї накладається (і нею приймається) обов'язок репарації втрат цивільного населення кожної країни-переможниці, виплата Бельгії всіх тих сум, що їх до 11. листопада 1918. р. Бельгія отримала від Антанти, та різні винагороди в натурі і в продуктах. Таким чином визнання відповідальності за війну було ясно зазначено в трактаті і борг — у всій його еластичній і загальній формулюванні — був визнаний тими, хто мав його сплачувати. Але треба було ще визначити цей борг у цифрах і розподілити його межі кредиторами.

Та визначення цього боргу в цифрах, наслідком завеликих апетитів Франції, що хотілаб накласти кайдани на цілу будучність Німеччини, та далеко більш поміркованої політики Англії, що не мала ніяких інтересів сприяти непомірному зростові французької гегемонії на суходолі, — зустрічає кольосальні труднощі. Треба було цілої низки конференцій, щоб нарешті союзники прийшли таки до якогось висновку. Ось список тих конференцій, який визначає постійні зусилля Антанти прийти в цьому пункті до якоїсь угоди: В Лондоні (березень 1920. р.), в Сан-Ремо (19.—26. квітня 1920. р.), в Гайті (в травні 1920. р.), в Бульоні (21.—22. червня 1920. р.), в Спа (в липні 1920. р.), в Брюсселі (в грудні 1920. р.), в Парижі (в січні 1921. р.), в Лондоні (квітень—травень 1921. р.), де нарешті й визначено цифру німецьких репарацій.

Список довгий, але досить повчальний, як повчальним є й огляд тих сум, що їх, на основі французьких проєктів, Німеччина малаб платити союзникам. На основі проєкту, поданому в Бульоні, Німеччина малаб заплатити 353 мільярди золотих марок, розкладені на 42 роки. В Брюсселі цю суму вже зменшено на 226 мільярдів золот. марок, теж поділених на 42 роки, і в Лондоні нарешті цю суму зафіксовано остаточно в розмірі 132 мільярдів на підставі розрахунків, вироблених Комісією для репарацій.

Німеччина, розуміється, боронилася як могла. Вказувала на цілковиту неможливість для Німеччини знести подібний тягар, використовувала англо-французькі розходження, загрожувала внутрішньою революцією з небезпекою поширення більшевизму і пропонувала максимум 50 мільярдів зол. марок, з яких, мовляв, уже заплачено 20 мільярдів у залежності від зобов'язань, накладених на неї Версальським трактатом. Щож до решти, то просила їх поділити на певну кількість років. Цю пропозицію Німеччини Антанта визнала «смішною і провокаційною», і зрештою Німеччина була примушена прийняти зобов'язання репарацій у сумі 132 мільярдів марок золотом, що їх вона мала сплачувати по 3—4 мільярди на рік, з котрих — 2 мільярди зафіксованих, а решту — в залежності від німецького експорту (26% від суми річного експорту).

Поділ репарацій між союзниками визначено на Конференції у Спа, де Англія зуміла накинати свою політику щодо вугля, а Франція — забезпечити собі за те 52% всіх репарацій. Англія мала отримувати 22%, Італія — 10, Бельгія — 8, Японія й Португалія — 0,75. Решту — 6,25% — мали поділити між собою інші зацікавлені держави.

31. серпня 1921. р. Німеччина, на підставі Лондонського трактату, внесла

на рахунок репарацій перший мільярд марок, вживши для того резерви банків і приватних осіб, а також почасти закордонні займи. Але швидке обезцінення марки й загальне погіршення економічного й фінансового стану Німеччини, примусили німецький уряд просити у грудні 1921. р. Антанта відкласти платежі (мораторії).

Як що в тодішній позиції Німеччини можна було зауважити щось більше за тимчасову відмову задовольняти непомірні претензії переможців, і помітити навіть бажання використати справді лихий стан свого господарства для знищення так старанно вибудованої Антантаю системи мирових трактатів, — то в позиції Франції тих часів можна так само легко помітити неприховане бажання не лише видобути від Німеччини за кожна ціну, хочаб і на зразок Шекспірівського Шейлюка, визначених їй репарацій, але й нетерплячий порив використати тимчасову нездатність Німеччини виконати свої зобов'язання, щоб поширити і скріпити своє політичне панування й забезпечити собі першенство в Європі щодо промисловости, шляхом злучення Лютаринського заліза з Рурським вугіллям. Тому просьби Німеччини про мораторій (14. грудня 1921. р.) відкинено і — почалася нова серія конференцій у пошукуванні якогось виходу. На конференції в Каннах, де Англія особливо виявила своє бажання йти на зустріч Німеччині, не прийшли до жадних наслідків, бо чутки в Парижі про уступки Бріяна спричинилися до повалення його уряду у Франції. На зміну Бріяна прийшов Пуанкаре, що зараз же проголосив головні основи своєї непримиримої політики щодо Німеччини: інтегральне виконання Версальського Трактату, що повинен стояти поза будьякими дискусіями; ніякої полекші Німеччині, яка мусить платити до останньої копійки; і еventуальні санкції Франції, на випадок, колиб Німеччина не виконала якогось зі своїх зобов'язань, — санкції, що їх Франція переводитиме навіть сама, як що Англія й Італія відмовляться. Проте, з огляду на справді трагічний економічний стан Німеччини, вона таки втримує мораторій з 15. січня до 15 лютого. На Конференції в Парижі (в березні 1921. р.) визнають конечним дати Німеччині частковий мораторій на цілий 1922. р. На Інтернаціональній Конференції в Генуї (в квітні 1922. р.) визнають кращим узагалі не торкатися питання репарацій, і тому ту справу відсилають на студію до Комісії для репарацій. У серпні 1922. р. конференція в Лондоні, що була скликана для вирішення питання про просьбу нового мораторія з боку Німеччини не може прийти до будьяких висновків. Але Німеччина настоює на конечній потребі дати їй передишку, і від 9. по 11. грудня 1922. р. відбувається нова конференція в Лондоні. З боку Франції й Англії висувуються все ті самі тези, — з одного боку — повної непримиримости, з другого — бажання знайти компроміс. Мусоліні пропонує зменшення німецького боргу на суму в 50 мільярдів; мораторій Німеччині на два роки й різні інші засоби для її економічного піднесення. Тодіж формулюючи ці свої пропозиції, він вперше встановлює тісний зв'язок меж німецькими репараціями й між союзницькими боргами. По довгих дискусіях, знову ніякого вирішення і — відсилка справи на Конференцію в Парижі (2. січня 1923. р.). В Парижі знову довгі дебати, і — знову без жадних наслідків. Франція виявляє занадто велику нетерплячку післати свої війська на окупацію Руру. 9 січня 1923. р. Комісія для репарацій ствердила невиконання зобов'язань Німеччиною щодо постачання вуглю, а 26. січня — загальне порушення зобов'язань із боку Німеччини в відношенню до Франції й Бельгії. Франко-бельгійські війська зараз же окупуєть Рур, а Німеччина починає тактику пасивного спротиву, яка закінчується в вересні 1923. року повною перемогою Франції. Тяжка німецька промисловість побачила себе примушеною піти на пертрактації; біляне пасивного спротиву був занадто сумний: німецька марка цілковито обезцінена, державний бюджет без жадних виглядів, загальний економічний стан катастрофічний. Досить вказати, що в жовтні 1923. рок. одна золота марка коштувала 1200 мільонів паперових марок. І як що продаж марок за кордоном принесла Німеччині значні здобутки в чужих валютах, і обезцінення марки дозволило звільнитися від публічного внутрішнього боргу, — проте ці позитивні явища далеко не дорівнюють явищам нег'ативним — монета, фінанси, економія, все це зруйновано. І як що кредитори хотять усеж мати колись — бодай частку — свого боргу, вони очевидячки мусять поеклуватися про стан здоров'я свого боржника. До тогож і окупація Рура не дала Франції тих вигод, яких вона сподівалася: не примусила Німеччину платити і виявила цілковиту абсурдність тих імперіялістичних замірив, що були скермовані до перемінення окупації Руру в його анексію.

24. жовтня 1923. р. Німеччина домагається перевірки її здатности платити. Англія, що хоче нарешті покінчити зі справою репарацій, робить усі зусилля, щоби притягти до активної участі Злучені Штати, які моглиб внести рішучу протидію французьким впливам. 30. листопаду Комісія для репарацій признає два комітети

експертів, уповноважуючи один із них «випрацювати способи для зрівноваження бюджету і стабілізування німецької валюти», а другий — для винаходу засобів, що могли повернути Німеччині ті капітали, які втікли за кордон за часів інфляції. Про репарації явно нічого не говориться, — Франція накладає вето на будьяку дискусію, що могла б привести до зміни визначеної в Лондоні суми репарацій. Тому політика Англії й Італії зводяться до того, щоб, при виробленню способів для фінансового й економічного оздоровлення Німеччини, розкласти репарації на такий час, щоби вони не обтяжували занадто Німеччини й не відбивалися на її господарстві.

Президентом першого Комітету, що на ньому лежить це важке завдання, обрано Шарля Доза, американця. Таким чином, Америка, хоча й не офіційно, починає з цього моменту брати активну участь в вирішенні репараційного питання. Доз одразу накладає на роботу Комітету відбитку американської практичності, — в першій же доповіді, яку він подає Репараційній Комісії, він визначає ту точку погляду, що була провідною в роботах Комітету: ніякого принципу *пінсти*, ніякої ідеї *санкції* чи кари; зобов'язання винагородити втрат, понесених на війні, як засіб для облегшення податкового тягару, який впав на громадян наслідком війни; розбудова німецької й світової економіки; пристосування суми річних репарацій Німеччини до повільного зросту її добробуту. План Доза, що був представлений Комісії 9. квітня 1924. року, повинен був видатися життєвим і успішним, бо в ньому були узглядені інтереси всіх узагалі й кожного зокрема.

Але в плані Доза не зафіксовано тої суми репарації, що її Німеччина мала платити. Комітет Експертів обмежується тим, що визначає лише розмір щорічних платежів із таким розрахунком, щоби тягар репарацій зростав пропорційно до зросту добробуту, показником якого мали б бути залізничний рух, торгівля з закордоном, споживання тютюну, зріст бюджету і споживання вугля. Джерелами для репарацій мали б служити державний бюджет, залізниця, відповідно переорганізовані й одібрані від держави, промисловість. Розмір нормального щорічного платежу визначається в 2.500 мільонів марок, що їх Німеччина почне платити тоді, коли дійде до нормального економічного стану, себто, на основі розрахунків експертів, з 1928.—1929. р. Для чотирьох попередніх років зафіксовано тимчасові платежі, що пропорційно зростають: мільярд марок на перший рік; мільярд і 200 мільонів на другий і т. д. Для забезпечення першого платежу експерти радять випуск закордонного займу в 800 мільонів марок. Крім того, визнано конче потрібним контроль над митом і ріжні інші контрольні засоби.

Цей план Доза зустрів загальне визнання і був ухвалений. На Конференції в Лондоні в липні 1924. р. і на Конференції в Парижі в січні 1925. представники зацікавлених держав дебатували над ріжними проблемами, зв'язаними з пристосуванням плану Доза, причому на них поволи брала гору поміркована політика Англії, де у влади стояли лейбуристи. Дотожж і у Франції, на зміну непримирному Пуанкаре прийшли картелісти, що, бодай на словах, виявляли готовість одмовитися від традиційної шейлоківської політики.

План Доза не міг — і не хотів — бути остаточним вирішенням репараційної проблеми. Від був лише певним «модус-ом вівенді», компромісовою формулою, що встановлювала перемир'я в дискусіях, зменшувала для Німеччини нестерпний тягар щорічних платежів, передбачених льондонською конференцією 1921. р., давав їй можливість розбудувати свою фінансову й економічну систему та активізувати світову торгівлю, і гарантував для союзників, бодай тимчасово, виплату репарацій. Але план Доза мав у собі теж і деякі елементи, що мусіли бути відбиватися відемно на загальній економічній ситуації. Насамперед не було визначено в тому плані точної цифри німецького боргу, — і ця недоговореність, певно, не могла залишати спокійною а ні Німеччину, а ні держави бувшої Антанти. Німеччина боялася, що розмір її боргу буде визначений у залежності від зросту її промисловости, — принцип, що явно був покладений в основу плану Доза, — і тому не мала охоти розвивати всю свою потенційну енергію, яка мала б іти головне на збогачення її кредиторів. Держави був. Антанти, визначивши вже межі собою всі свої міжсоюзницькі борги, не були певні щодо точної суми німецьких кредитів, які мали би покривати ті борги, і тому відчували потребу знати точно, на що можуть рахувати.

Ці фактори непевності, до яких треба додати неясний стан Ренської землі, досі окупованої французьким військом, та незадоволення, яке викликала в Німеччині встановлена за планом Доза ситсема ріжних контролів, особливо ясно позначилися на п'ятий рік пристосування плану, коли Німеччина мала платити вже так звану нормальну квоту Дозового плану, себто, 2500 мільонів зол. марок річно, з котрих 1200 мі-

ліонів тяжили на німецькому державному бюджеті. Цей тягар був очевидячки важким для німецьких фінансів, які знову починали значно підупадати. Тому 17. вересня 1928. р. вирішено в Женеві скласти нову комісію фінансових експертів для вироблення проєкту остаточного регулювання репарацій. Ця комісія, що зібралася в лютому 1929. р., виробила так званий план Юнга, який був вдосконалений і доповнений на пізніших конференціях у Газі в серпні 1929. р. і в січні 1930. р.

План Юнга перш за все зносить усі органи антантського контролю, що в той чи інший спосіб вражали почуття суверенности німецького народу, як, напр., контроль над державними фінансами, над Державним Банком, над залізницями, над промисловістю, визначає більш точно німецький борг, поділюючи його на менш обтяжливі щорічні взноси, як на основі плану Доза, і не ставлячи їх в жадну залежність од зросту добробуту Німеччини; касує відповідальність Німеччини за борги Австрії, Угорщини й Болгарії; встановлює конечність закладен нового Інтернаціонального Банку, як технічного органу для отримання й розподілу межі кредиторами платежів, що поступатимуть од німецького уряду; і передбачає, нарешті, можливість, на випадок нових труднощів, часткової перерви в цих платежах.

План Юнга таксамо не встановив точної цифри німецького боргу, але визначив бодай максимальний речинець платежів — 52 роки, причому перших 37 років Німеччина мала би платити пересічно по 1988,8 мільонів зол. марок на рік; наступних 19 років по 1650 мільонів (пересічно) на рік; і нарешті — в останні три роки по 900 мільонів на рік. Крім того, в останні 22 роки Німеччина мала приймати участь у поділі дивідендів Банку Інтернаціональних Платежів. Щорічна квота перших 37 років, крім того, поділялася на «безумовну» квоту в 660 мільонів, що її ні в якому разі Німеччина не могла припинити платити, та на квоту «умовну», що її, на випадок особливих труднощів, Німеччина могла просити перенести на пізніше.

Крім того, в плані Юнга, — як що не теоретично, то фактично, визнано італійську точку погляду про тісну залежність між союзницькими боргами і німецькими репараціями, — бо щорічні квоти репарацій і їх поділ межі союзниками були встановлені таким способом, щоби вони в кожному разі покривали борги держав б. Антанти, які вони мали платити Америці та між собою.

План Юнга розв'язав політичну проблему, що найбільше дошкулювала Німеччині, а саме прискорив звільнення Надренії від окупантських військ, але репараційної проблеми так і не вирішив. Божевільням було думати про можливість заставляти цілу будучність народу такої демографічної сили, як німецький народ, божевільням було думати заставляти будучність цілих поколінь молоді, яка не знала війни й не хотіла нести відповідальности за гріхи батьків, — гріхи, що зрештою, в свідомости німецької нації, були так само ще під великим сумнівом. До тогож щорічні квоти плану Доза були зафіксовані за часів, коли Німеччина і справді розпоряджала ще чималими засобами. Але з того часу постійне падіння цін, загальна світова криза, подорожчання золота побільшили, як вираховують, на 40 і 50 відсотків тягар репарацій, накладених на Німеччину, — репарацій, що на погляд німців, почали що-раз більше приймати характер не так винагороди за завдані втрати і шкоди, як справжніх контрибуцій, накладених переможцем на переможеного.

За обрахунками напівофіційної німецької агенції Вольфа, Німеччина вже давно виплатила всі ті репарації, що мала би платити згідно з принципами плану Доза, — себто, відповідно до духу справедливої винагороди, а не духу *пінсти* та *санкції*. Агенція Вольфа запевняє, що рахунки Комісії Репарацій не дають жадної ідеї про те, що в дійсности кредитори отримали від Німеччини, і що Німеччина і справді втратила з економічних цінностей. Вартість ріжних німецьких платежів у грошах і в натурі, що поступили від Німеччини до спільної каси Антанти, треба рахувати до 31. серпня 1924. р. в 42 мільярди і 59 мільонів марок, з котрих Комісія Репарацій зарахувала проте лише 8 мільярдів і 67 мільонів. До цієї суми 42 мільярдів і 59 мільонів треба додати квоти, виплачені до 30. червня 1931. р., відповідно до плану Доза та відповідно до нового американсько-німецького договору про борги і німецько-бельгійської згоди про марки, — що підносить суму виплачених репарацій на 53 мільярди і 155 мільонів. Додаючи витрати на утримання окупаційного війська, витрати на утримання Союзницької Контрольної Комісії, витрати на розбросення, включаючи сюди потоплення німецької флотії, витрати на проведення нових кордонів і на допомогу виселенцям, виходить сума в 67 мільярдів і 637 мільйони, що їх уже ніби виплатила Німеччина своїм переможцям. Але в цю суму ще не включено економічної вартости втрачених колоній ані величезних відсотків за переведені за кордоном позики для виплати репарацій і т. д. Треба зазначити, що згідно з обрахунками італ. економістів, з 18 мі-

ліярдів золотих марок, які Німеччина позичила за кордоном у період від 1924. до 1930. р., аж — 10 мільярдів і 300 мільйонів повернулися за кордон же для виплати репарацій.

Американський Інститут Економіки також вираховує, що за період до 1924. р. Німеччина виплатила репарацій у натурі не на 8 мільярдів, як рахує Комісія Репарацій, але на 26 мільярдів; на основі плану Доза виплатила 8 мільярдів, і на підставі плану Юнга — 3 мільярди. Разом 37 мільярдів.

Як бачимо, навіть в американських розрахунках, сума виплачених Німеччиною репарацій уже не так далеко відходить од тої суми в 50 мільярдів, що її пропонувала Німеччина заплатити на початку дискусій над репараційним питанням. Але з того часу уплило багато води, і, головне, змінилися цілковито умовини життя й платоздібності Німеччини, яка минулого року опинилася на краю найсправжнішого банкруцтва, що привело до нового мораторія — і то не лише так званих «умовних» сум плану Юнга, але й «безумовних», формально можна сказати, що факти економічно-фінансової натури, які викликали цей новий мораторій і прискорили розвиток і так уже грізного становища, починаються з австро-угорської банкової кризи в травні і червні 1931. р., — кризи, що жорстоко відбилася не лише на всіх державах середньої Європи, але навіть і на Англії, де вона чимало сприяла падінню англійської валюти. Німецький уряд знайшов у собі ще досить мли, щоби загати розріст страшної кризи і врятувати німецьку марку від нового краху, але ті драконівські заходи, яких він уклав для врятування становища, як що й могли мати тимчасовий успіх, то в кожному разі не могли оздоровити німецького господарства, підірваного цілою низкою рижних обставин, серед яких репарації, з тими внутрішніми й закордонними боргами, що їх вони викликали, були не останнім елементом. Перед кончею приступити до виконання рижних фінансових зобов'язань, німецький уряд у червні 1931. року опинився в неможливості не тільки платити, але навіть знайти нові кредити для тих старих боргів. В цей трагічний момент, 20. червня 1931. р. президент Гувер, до якого німецький канцлер Брінінг звернувся того самого дня з закликом взяти на себе ініціативу об'легчити становище німецького народу, проголосив свій лист до держав, де пропонував однорічний мораторій репарацій і всіх міждержавних боргів, із тим, щоби цей рік, вільний од платежів, міг би спричинитися до оздоровлення загальної кризи. Дуже можливо, що колиб пропозиція президента Гувера знайшла відразу щире й загальне прийняття, вона може і відродила би захитане світове довір'я та влила б нової крові до світового комерційного і промислового обігу. Але опозиція Франції, що викликала довгі й неприємні дискусії, знищила в великій мірі для світу ті вигоди, які могла принести Гуверова пропозиція. Зрештою, і пропозиція Гувера сама в собі не була ще вистачальною для того, щоб урятувати Німеччину, а з нею об'легшити загальну кризу. Мораторій Гувера відкладав на рік уплату репарацій і всіх політичних боргів. Перед цілом світом залишалося неясним питання: — а щож буде через рік? Чи є на правду гарантія, що через рік світова ситуація так зміниться, що знайдуться засоби для виплати тих боргів і репарацій? До тогож мораторій Гувера відкладав на рік лише політичні борги, але залишалося й надалі незмінним трудне становище Німеччини супроти приватних короткочасних боргів, які вона так само не була у стані платити, і то тим більше, що рівночасно велику фінансову кризу перебувала тоді й Англія. Для висвітлення ситуації відбулася в Лондоні, з 20. по 23. липня, конференція представників великих держав, яка проте не дала ніяких позитивних наслідків, обмежившись визнанням кончею призначити комітет експертів для студій фінансових потреб Німеччини. Комітет експертів на зборах, од 8. до 18. серпня, визнавши ситуацію Німеччини поважною, обмежився проте лише рижними порадами та закликом до доброї волі урядів. По довгих переговорах пощастило нарешті осягнути для Німеччини відкладення платежу приватних боргів до 29. лютого 1932. р. А тим часом Англія втратила своєю золотою валютою.

Неважаючи на цей новий мораторій не лише політичних боргів, але й приватних, становище в Німеччині ще погіршилося, і 7. грудня 1931. р. німецький уряд вирішив домагатися скликання дорадчого комітету, що його передбачає план Юнга, а який має право й завдання простудіювати справу в усій її складній цілості.

Дорадчий спеціальний комітет зібрався в Базилі й закінчив свої роботи 23. грудня. Але, — з огляду на запроєктовану конференцію для репарацій, — не робив ніяких остаточних постанов, обмежившись неспівними порадами, які супроводилися — що правда — палкою рекомендацією урядам чинити якнайшвидче й якнайенергійніше, бо чинити є скрайня пора. В лоні самого комітету, межі представниками рижних держав, виявилися вже відразу гострі контрасти, що й були почасти

причиною відсутності рішучих висновків. Бо тим часом, як Німеччина домогалася перегляду питання репарацій в цілому й такого його вирішення, яке об'легшувало б фінансовий стан німецького народу і одночасно не відбивалося би відомо на світовому кредиті — крім того, вказувала на зв'язок межі приватними боргами Німеччини й репараціями, що привели до тих приватних боргів, Франція ніяк не хотіла погодитися на таку постановку питання. Таким чином, після неспіху дорадчого комітету залишалася лише надія на конференцію для репарацій, яку запропонувала Англія в Льозані, приблизно на 25. січня 1932. р., себто, за тиждень до відкриття конференції для розб'ювання.

Тим часом німецький уряд видав офіційну заяву, що Німеччина не тільки не може більше платити, але не добачає тої можливості навіть і в будучому. Тут мова йшла вже не про відновлення Гуверового мораторія ще на один, чи два, чи три роки, але взагалі про цілковите перекреслення всіх репарацій, — себто, страшний удар по цілому Версальському договору. Та проте ця заява — не тільки не викликала, як можна було би сподіватися, загального обурення, — але навпаки знайшла симпатичний відгук і зрозуміння в найширших колах світової опінії й навіть — серед відоміших державних діячів. 12. січня в «*Попольо д'Італія*» з'явилася стаття, що — хоча й без підпису — без сумніву належить перу самого Мусоліні: — «Льозанська Конференція мусить прийти до того, — писав він — що ми могли би назвати ударом губкою, мусить впрост стерти всю оту бухгалтерію дати і віддати, що її Мусоліні ще в відомій промові в Неаполі назвав «трагічною бухгалтерією війни». — «Невжеж», — запитує він у тій самій статті, — «уряди Європи виявлять знову ту саму страшну «абулію» (атрофію волі), що ніби паралізує їх, як тільки вони намагаються підійти впрост до цієї проблеми і примушує їх розбивати її в працях рижних комісій та в похмурих розрахунках експертів?» — «Такі й інші питання встають перед нашим розумом. Отже відповідаємо найбільш категоричним способом, що коли б Льозанська Конференція не змогла розв'язати цей вузол, то краще її й не скликати, а вирішити раз на завжди скінчити зі усіма тими конференціями, — занадто дорогою й небезпечною манією конференцій, — що викликають все нові надії, а потім все більш глибокі й гіркі розчарування»...

І справді, Льозанська Конференція не зібралася. Контрасти межі німецькою тезою, за якою станули Італія й Англія, а поволі й майже ціла Європа, — та французькою, за якою станула Югославія і Польща, виявилися такими непереможними, що довелося відложить конференцію для репарацій — «*sine die*». Та до неї всеж мусить прийти. Щож до її перспектив, то відзначимо лише промову Мекдональда в Дюрамі 30. січня, де англійський прем'єр заявив про кончею перекреслення всіх боргів і репарацій, та призначення до Лондону американським послом Мелона, що 1921. року був безсмілним міністром фінансів Злучених Штатів і вважається безумовним прихильником італійської тези, яка ніби й з'явилася в «*Попольо д'Італія*», як твердять, не без порозуміння з американським урядом, який намагався, щоби у справі репарацій та міжсоюзницьких боргів, ініціативу взяла в свої руки Європа, бо американський уряд у тій справі зв'язаний Конгресом...

Але, як би там не було, цей довгий огляд історії німецьких репарацій, повинен відкрити очі кожному на повну безсилість теперішніх світових чинників розв'язати будьяке питання, з яким зв'язуються суперечні інтереси великих держав. З одного боку — вага і значіння Франції, що стремить до повної гегемонії в Європі, не такі вже абсолютні, щоби накинати вповні її бажання її ворогам і суперникам, а з другого — досить таки значні, щоби ті вороги й суперники зважилися цілковито й відкрито йти проти тих бажань. Наслідком того — складна дипломатична гра, вічне шукання компромісів, що нікого не задовольняють і нічого не розрішають. Та, думаємо, що ця дипломатична гра доходить до свого кінця. В питанні репарацій прийшов, очевидно, час сказати рішуче слово...

І прийшов час сказати рішуче слово у справі зброєв. Не дурно, в найбільших скептиків зі справою Конференції для розб'ювання, що почалася 2. лютого, з'являються чималі надії: бодай тут то вже силами поміряються, бодай тепер то вже до якогось рішення прийде, бодай тепер то вже або озброєного обеззброять, або обеззброєного озброять, але так марно це не скінчиться...

А тим часом на Далекому Сході реють гармати, вживається всіх родів зброї, що їх тільки коли вживано на війні — рушниці, бомби, скоростріли, бронепотяги, броневики, аероплани... особливо аероплани... бомбардують міста, штурмують фортеці, руйнують залізниці, — і тим не менше — війни нема... Є лише — «нищення розбійничих банд» та «охорона ладу й спокою».

І тим часом, як Китай, член Ліги Націй, борониться, як може, від несподіваного збройного нападу Японії, що є й собі членом Ліги Націй, і закликає решту держав, членів Ліги Націй, пригадати собі всі міжнародні зобов'язання, що існують меж членами Ліги Націй, японський представник, п. Сато, відчитував спокійно й холодно в тій самій Лізі Націй, як Польща, ще один член тоїж самої Ліги Націй, «пацифікувала» українське населення «охороняючи лад і спокій». Це було 29. січня 1932. р. День, що його ждали з тремтінням у серці всі ті непоправні оптимісти, які все вміють бути оптимістами *за чужий*, а не за свій, рахунок. Які все знають лише надіятися на *чужого «дядю»*, а не на свої власні сили. Ліга Націй вислухала доповідь п. Сато і — прийняла — з її резолюціями — до відома, не без того, правда, щоби дехто з делегатів (ірлянський, англійський, норвезький) не сказав усеж кілька співчутливих слів на адресу того населення, що не може, бодай особисто, через свого власного представника, як Китай, висловити свого гіркого жалю. Бо, зрештою, поза висловами жалю, чого можна досягнути в такій Лізі Націй?! Величезною перемогою українців було одноголосне визнання в Комітеті Трьох слушності українських скарг і конечної потреби виносу їх на повну Раду Ліги Націй, — величезною перемогою, бо така постановка Комітету Трьох потягала за собою видруккування тих українських скарг і поширення їх серед широкого загалу політиків і дипломатів, що давало можливість тим політикам і дипломатам зацікавитися і запізнатися ближче з українською справою в її складній цілості. А поза тим, для всіх, хто був знайомий із процедурою Ради Ліги Націй, де для всіх рішень вимагається *одноголосність* (що свого часу не дозволила вирішити японо-китайського конфлікту в його першій стадії, бо проти того був *один* голос японського делегата) було ясным, що Ліга Націй шукатиме такої формули, яка могла б задовольнити *польського* делегата, бо від його одного голосу залежало би — чи тягтися цій справі далі (що не було а ні в інтересах польського делегата, який не хотів зайвого розголосу, а ні в інтересах цілої Ради, що не хотіла витратити часу на такі «дрібні» справи), чи бути вирішеній в цьому ж самому засіданні. Таким чином мало прийти до компромісової формули, яка — в теорії — наслідком цілої світової ситуації не повинна була б бути нам прихильна, але — фактично — засудила методи «пацифікації», і навіть висловила жаль, що «спацифікованим» не видано ніякої винагороди. А поза тим — ситуація без змін: *український народ може рахувати лише на свої власні сили*, — це ми знали до 29. січня 1932. року, в цьому ми ще більше переконалися після 29. січня 1932. р.

В українських коментарях про засідання Ради Ліги Націй, присвячених справі «пацифікації», підкреслюється, що «італійський делегат вперто мовчав», себто (відкинувши оте дивне «вперто» — ніби можна мовчати «не-вперто»), що італійський делегат не вважав потрібним забірати в цій справі голосу. Я звернувся за відповідними висвітленнями до компетентних кол: — «Чи не означає те мовчання, що Італія не осуджує пацифікації?» — Відповідь: — «Ні, не означає. Пацифікацію *осуджено* в резолюції. При теперішніх обставинах рахувати на більше було не можливо, а Італія, що в таких великих справах, як репарації і розброєння, мусить йти проти Франції й Польщі, не має потреби викликати вражіння, *ніби за всяку ціну* хоче виступати проти Франції і Польщі. Вона робить це лише там, де може здобути *практичних наслідків*».

Навколо біжучих справ.*)

Чи почнеться широка шкільна акція?

Ректор Українського Університету в Празі проф. Др. І. Горбачевський, ректор Українського Педагогічного Інституту в Празі Др. О. Гармашів та ректор Української Господарської Академії проф. Б. Іваницький видали спільний заклик до цілого українського громадянства — закупити твори нашого поета О. Олесея, що лежать нерухомо і безплідно вже кільканадцять літ на складах у Празі й у Відні. Заклик цей розіслано по всіх усю-

дах, видруковано його по всіх наших національних пресових органах в краю та за кордоном, включно з Америкою й Канадою. Розуміється, нічого не маємо проти того заклику, ба, й од себе допорукаємо твори одного з найвизначніших українських поетів, що серед злиднів скитається кільканадцять років на еміграції.

Але при тій нагоді (хай це нам вибачить загально шанований поет!) насувається нам ось який запит: чим це пояснити, що ректори наших високих шкіл

за кордоном знайшли *спільну мову* та повели *спільну акцію* на користь творів О. Олесея, а досі *не знайшли спільної мови* та *не повели спільної акції* на користь *тих таки високих шкіл, на чолі яких вони стоять*, а які школи оце загибають? Чи ті школи, що творять загально українське добро, мають для їх-же ректорів менший інтерес, ніж твори Олесея?

Хіба ректорам найліпше відомо, що: 1) ліквідація Української Господарської Академії рішена була вже перед 4 роками, коли припинено приймаати нових студентів і поступнево ліквідовано один семестер за одним так, що тепер залишився останній семестер; ліквідація мала наступити вже 31. XII. 1931. р., отже, передачасно, бо в середині шкільного року, але вдалося її відсунути до кінця останнього семестру; 2) в такім самім положенні перебуває Укр. Педагогічний Інститут у Празі; 3) подібне і з Українським Університетом у Празі, бюджет якого оце знижено під мінімум; 4) Українську Академію Плястичного Мистецтва в Празі вже ліквідовано з 31. XII. 1931., отже, перед кінцем шк. р.; 5) Український Інститут у Берліні рівнож ліквідується, згл. офіційно вже його зліквідовано.

А проте що робиться для ратування українського високого шкільництва?

Український університет у Празі живе скороченим бюджетом і... надіями, що всеж дістане державну субсидію, бо, мовляв, чужинці мусять зрозуміти велику вагу університету для Української Нації (!); деякі професори-«дипломати» навіть виступають із претенціональною міною, мовляв, «а ви не дістали 10.000 коней на Україні, зброю й т. д. отже як?» (Ех, коли б так зажадати від Німеччини й Австрії звороту десятків тисяч вагонів збіжжя, муки, сала, свиней, коней, зброї, тощо! — Прим. складача Р. Н.).

Професори Українського Інституту в Берліні взяли останню платню-відправу, а деякі вже поїхали хто куди.

Трохи ліпше стоїть справа з Академією мистецтва в Празі: студенти перебрали на себе удержання помешкання Академії, щоб бодай закінчити шк. рік.

Український Педаг. Інститут в Празі втягнуто в демагогічно-спекулятивну акцію есерівських недобитків, що таким робом хочуть виплисти знову на поверхню та тим разом зліпити... громадське об'єднання (конкуренційне!).

Найбільше ще рухається Укр. Господарська Академія в Подєбрадах, але, наслідком а) відокремленої акції, б) до того змонополізованої в ескеківсько-польно-

фільських руках, в) з пляном зібрати річно 1,000.000 Кч. (30.000 дол.) між українським громадянством, г) й то при сьогоднішній матеріяльній скруті європейської еміграції і при обтяженні краю своїми справами шкільними і просвітними передусім в Америці й Канаді, де також криза, допомога красві і... просто патологічна ненависть до поляків і польонофілів, — ціла справа поставлена дуже нереально.

А проте якраз тепер є відповідний момент, щоби розпочати величаву шкільну акцію, розраховану на 2—3 роки; акцію, що охоплювала б справу народнього, середнього й високого шкільництва на рідних землях і на еміграції; акцію, ведену як серед українського громадянства в краю, на еміграції й за океаном, так і на зовнішнім полі; акцію, що має вигляди на великий успіх, бо стріне зрозуміння чужини (підготовленої не давньою акцією), вибе з рук ворога всякі аргументи, спровадить його безсилля та найде всебічну піддержку загалу українського громадянства, яке, поминаючи кризу, безробіття, переобтяження податками й жертвами, на *таку* акцію радо відкрив свої калитки.

Але як тут говорити про таку акцію, коли —

з одного боку, в краю, партії й парламентарні «репрезентанти народу» мають важніші справи на голові, як от ходити на «чорні кави» й на «посєдзєня» до воєводи, говорити гарні промови й писати гарні статті про «вспулжице», вести переговори про «угоду», вносити «грізні» інтерпеляції до *польських* міністрів про наші «кривди», жалітися або кидати громи в *польським* соймі перед *поляками* на польонізацію й польську кольонізацію, брататися з польськими соціалістами на терені професійних спілок або в 2. Інтернаціоналі, тощо,

а з другого боку, коли за кордоном, навіть ректори українських високих шкіл не можуть досі видати спільної відозви в справі шкіл, що загибають?!

Тяжка справа!

«Тризубові» до альбому.

«В селі Діктівцях, пов. Тернопіль, є звичай на Свята Різдва Христового в селі «Просвіті» вбирати тризуб в барвінковий вінок. Так зробили і цього року. Передше ніхто нічого за те не казав, а цього року не подобалося це місцевому постерунковому, який стягнув тризуб і робить тепер у цій справі «доходзєнс». (Новий Час, Львів, 18. I. 1932.).

* * *

*) Правопис оригіналів; підкреслення наші. — Ред.

Прокуратор: А які ви відзнаки відбірали?

Свідок, комісар пол. Я. Карпінські: Ті, які заборонено носити.

Прокуратор: А тризуб можна носити?

Свідок: Його теж заборонено носити прилюдно.

(З процесу у Львові проти о. прал. Куницького й д-ра Заваликута).

* * *

Дитина першої класи «Рідної Школи» в Печеніжині мала на торбинці нашитий тризуб. Поліція стягнула протокол з її мами Насті Кузенко, бідної вдови, і зробила донесення до староства. Староство наказало негайно тризуб випороти і наклало 50 зол. кари, а опісля знизило кару на 10 зол. або на 2 доби в'язниці. (Діло, 18. XI. 31.).

Українські «союзники», що жс ви на це?

О. Шульгин («Тризуб», 13. IX. 1931. ст. п. з. «На політичні теми») твердив:

«Польща і Росія це два люті вороги, які вічно конкурують із собою. Москва бажає — і нині знищити свою стародавню конкурентку. І треба дуже дурної, дуже нерозважливої політики з нашого боку (до якої нас саме кличуть панове «націоналісти»), щоб таки помирити ці два імперіалісти, щоб таки знову повторити історію Андрусівського перемир'я, щоб знов вже не по краю, а посередині розідрати тіло нашого народу. Стаючи на бік Польщі супроти Москви, ми ці перспективи нищимо». «Німці ж дають большевикам і свої кредити. За це не ми подякуємо Німеччині; властиво вона тримає нас в рабстві совітів. Але разом з тим ми розуміємо, що ці наші ляментациї проти неї ні до чого не доведуть, аж поки не настане порозуміння на Заході Європи. І це порозуміння мусить знищити той страшний трактат, що не дає нам дихати, що зміцнив на Україні тяжкі совіцькі кайдани. Рапальський договір мусить бути знищений».

За 4 місяці пізніше наступило вправді порозуміння, але таке, яке не снилося п. Шульгинові.

«Czas» (Краків, 28. I. 1932) пише:

«Пакт про неагресію (між Польщею і совітською Росією) є безумовно поважним чинником мира, обляхшує наші східний фронт і промощує нашої продукції шлях до російських ринків, бо його кінцевим наслідком є торговельний договір, на який певно не довго будемо чекати. Він охолодить остаточно відплатні наміри Німеччини і стане протидією на отрую ненависти, що розідає тепер здоровий організм німецького громадянства».

«Gazeta Warszawska» (27. I. 1932.) пише:

«...В Німеччині зачинає вже рішучо впливати на зовнішню політику гітлеризм, що голосить з одного боку кінечну потребу відсунути польський елемент на Схід, навіть поза лінію довосного німецько-російського кордону, з другого боку — заявляється за розбиттям Росії і створенням незалежної України. В періоді таких перемін і змагань вступлення Польщі й Росії на шлях управління і унормовання взаємних відносин, набірає справжнього й суттєвого значіння. То вправді щойно скромний початок, але відкриває далекі перспективи. Тому уважаємо пакт успіхом».

Чи це також успіх «далекозорої» уенерівської політики? Де ж ви, панове уенерівці, зайшли зі своєю «союзницею» Польщею?!

Братання на всі боки.

«На установчі збори Т-ва ім. П. Могилы (в Луцьку) прибуло до 200 осіб, з них біля 60 духовних, а решта світських людей різної збірники; багато з них рекрутувались з тих самих осіб, що були на зїзді В. У. О. (Вол. Укр. Об'єднання). А тому, що це товариство є інтернаціональне, то були й москалі, і то найбільші українозсері з чорної сотні, як протоєрей Рогольський, члени консисторії й ін. Перше привітання виголосив митрополит по московськи. «Підчас обговорення справи богослужбової мови між ін. забрав слово свящ. І. Міщук, наш таки землячок. Промова його в обороні московсько-слов'янської мови була скандальна». «Другим таким землячком, що також пописувався як оборонець московщини в церкві, був член консисторії, протоєрей Відибіда-Руденко, міністер за часів УНР». «Між ін. був і такий голос селянина з Рівенщини: «Як може бути добре у правосл. церкві, коли деякі священики є агентами поліції. Сьогодні з ним побалакаєте, а завтра будете в тюрмі сидіти». («Укр. Голос» Перемишль, 13. XII. 1931.).

«На зїзді РНО (московська орг. — наша прим.) постановлено: 1) Звернутися до митрополита з домаганням «забезпечити» права російської мови в православної церкві і навчання релігії в цій мові; 2) ультимативно домагатися від управи Т-ва ім. П. Могилы, щоби в склад управи цього Т-ва увійшли видатні діячі РНО». («Новий Час», 25. I. 1932).

«Багато говорять вони (галицько-укр. комуністи з КПЗУ — наша пр.) про «союз польського і українського фашизму», і говорять — річ ясна — mala fide.

А тим часом, ніхто так не є патріотично в цім сенсі настроєний, як галицько-українські комуністи. Що вони проти існуючого режиму — це річ інша, проти нього в опозиції є і Вітос і Недзьялковські. Такими самими патріотами (хоч і противниками режиму) є і галицькі комуністи, які стоять за повну без застережень, співпрацю з КП Польщі. І так поширений пленум ЦК КПЗУ (жовтень 1927) «постановляє провести негайно в життя всі постанови 12 зїзду КПЗУ». Хто проти інтеренції КПЗУ і проти її опіки над українськими комуністичним рухом — той є зрадник, бо «політична автономія в українській справі, це означає, що справу українську можуть розв'язувати тільки самі українці, це означає перенесення в царину робітничого руху «Україна для українців», отже це є скасування одного з найосновніших принципів міжнародної ленінської партії». Для «згідного співжиття» галицькі комуністи повинні були (на домагання Москви) визнати, що «керівником» галицького пролетаріату має бути КПЗУ, якій треба підлягати без озву». (ЛНВ, II. — 1932, Львів).

То на це дав наше громадянство гроші?

«Jak przedstawiam sobie program współpracy kulturalnej polsko-roskiej na terenie państwa polskiego?» На таку тему учитель поляк казав писати задачу учням українцям у приватній гімназії «Рідної Школи» в Яворові. Для нас найцікавіше, як може одобрити таку тему Головні Управа «Рідної Школи» у Львові. («Укр. Голос», 31. I. 1932.).

* * *

«Дня 11. листопада ц. р. «святкували» всі школи 13-ліття повстання Польщі. Святкувала цей день і «Рідна Школа». «Гімназія Р. Шк. в Яворові ходила цієї днини вже не, як це було попереднього року, на тиху Службу Божу, але на співану до церкви св. Юра, де прибули і представники влади. Співав гімн. хор. По Богослуженні перейшла гімназія до свого будинку на «Роганек». «Поранок» зачав промовою дир. Кирило Годованець. Між іншим сказав, що український народ є розділений між кілька держав. Під чужим панованням живеться українцям дуже зле. Вимок становить Польща, яка є конституційною державою і тому дозволяє у райнцям мати різні товариства, освітні економічні, а навіть — гімназії! Зате ми повинні бути дуже вдячними полякам, бо ліпше як у Польщі, ніде нам не буде! Присутні вдарили по промові «браво». Другою точкою «Ро-

ганку» була деклямація уч. II гімн.. Він деклямував таке:

«Na szerokiej Ukrainie
Od kurhana do kurhana
Płynie dumka rozebrzmiana —
Poprzez jary i szachary.

Poprzez łany i szuwały
Jedna wielka dumka płynie:
Będzie wola — wspólna wola!
Wspólna z Polską nasza dola!

Przez kurhany wódz tam jedzie,
Przez kurhany orły leca,
I sokoły lotne w ślad,
Błyskawicą szable świecą!

Wódz Piłsudzki tam na przodzie —
Ukrainy szczerzy brat!
Będzie wolność — wspólna wola:
Z Ukrainą Polski dola!

І знову «браво»! «Наше громадянство жертвує щиро на Р. Шк. і вірить, що Р. Шк. виховує нашу молодь національно». («Укр. Голос», 6. XII. 1932.).

Про «безплярність» польської політики...

«Діло» (4. II. 1932), обговорюючи книжку гр. Лося п. з. «За конструктивну політику на Червоній Русі», пише:

«Найбільшим закидом п. Лося польській політиці це її пасивність, безплярність та інертність в українській проблемі» «...Його критика нинішньої польської національної політики має 99% безперечних правд».

Такі погляди про «пасивність, безплярність і інертність польської політики в українській справі» чути доволі часто. Та нема більш помилкового погляду, як власне цей. Бо якраз навпаки: польська політика в українській справі є активною, плянвою, атресивною та надзвичайно послідовною, й то не тільки тепер, і не тільки від початку існування польської держави, але далеко перед тим.

Щоби про це переконатися не треба аж бабратися в дуже далекій історії, а вистачить познайомитися з відомими тезами тої політики, зясованими в книжці п. з. «Nowy projekt na zniszczenie Rusi», що вийшла ще в 1909. р., або от хочби з такими промовами, виголошеними в 1908. р. (чверть століття тому!) на зїзді «правиці народовой» в Кракові:

«Др. Ф. Конечни: Рільничі школи для селян закладати тільки в Зах. Галичині. Поляків приймати до тих шкіл даром, покриваючи кошти їх удержання красивими стипендіями, а русинів приймати

лише за високою оплатою, щоби вони не могли з тих шкіл користати. Через те культура польського селянина піднесеться, а *руський хлоп буде пропадати в темноті й нужді. А перед світом ми скажемо, що українці такі ліниві, що не хочуть користати з науки. В українських гімназіях заводити утраквізм*, т. є про людське око викладати по польськи й по українськи, але в дійсності українське зіпхнути на самий зад, а підпирати польське в тих гімназіях. *За ніщо в світі не дати українцям українського університету*, бо це була б фабрика української інтелігенції, яка для наших плянів дуже небезпечна. *Треба видати статистику, з якої виходило б, що поляків у Сх. Галичині в так багато, що українці не мають права вважати її українською землею.*

Др. Л. Колянковскі: Кажу ще раз: школи утраквізувати, посад українцям не давати, а на сході обсаджувати уряди лише вщепляками. Швидко до праці, бо українці грізні для нас! Кінчу словами: я думаю, що Русь треба знищити!

Коли читати ті польські голоси ще далеко зперед світової війни та перед створенням польської держави, і порівняти їх з нинішньою дійсністю, та коли до того з польської пововної й передвоєнної дійсності, отже з *діл*, дедукувати польські *плянові заміри*, що не були публіковані, — то треба подивляти пляновість та кольосальну напругу польської політики в реалізації її програмового клича: *«Русь треба знищити!»* Послідовним вислідом його була польська акція проти українців перед війною, потім заціпна війна з українцями, коли в ім'я того кидано тисячі польського цвіту на смерть, а далі винищуючий похід на українців в польській державі.

Ось хочби побіжний пововний реєстер:

1) *В царині культурній*: університету нема до нині, тайні приватні укр. високі школи знищено поліційними репресіями, а на польських високих школах заведено для українців *numerus clausus*; 2.500 українських народніх шкіл споільчено; в решті українських народніх шкіл «українське зіпхнуто на самий зад»; приватне українське народне шкільництво здушується всякими способами; 500.000 українських дітей взагалі залишається поза школою; українське середнє шкільництво переслідуються так, що нині одна середня школа припадає на 557.000 українців у тому часі, коли одна польська сер. школа на 74.000 поляків; учителів-українців переносять на корінні польські землі, а школи на Західній Україні

обсаджуються поляками; «Пласт» розв'язано; иншим спортово-виховним товариствам («Луг», «Сокіл») ставлять на кожному кроці перешкоди; те саме відноситься й до «Просвіт» (від 1930. р. розв'язано їх тільки 1071); по українських селах насаджуються польські школи, костели та різні польські організації та взагалі заведено пляновий польонізаційний похід включно з заборонаю вживати української мови в урядах, метриках, тощо, та навіть відібрання назви «українець».

2) *В царині економічній*: кольонізація соток тисяч гектарів української землі польськими вояками та мазурами з допомогою ім кредитами та субсидіями в сотках мільонів із державного скарбу, фіндованого й податками українців; нищення української кооперації (за один мин. рік замкнено 160 кооператив, а останніми часами в однім дубенським пов. 34!) та кладення ім непомірних перешкод для розвитку; непомірне податкове обтяження українців, при чому ті податки не йдуть на українські ціли, ані навіть не на необхідні загальні справи (регуляція рік, будова доріг), зате в першій мірі на військо, поліцію, хрунів і зрадників; рабівнича господарсько-економічна політика на Західній Україні довела до ожебрачення мас; до того додати неприймання до служби в приватних і державних установах українців, рестринкції та примусова емеритуря або звільнення без емеритури старих урядників українців та багато ин.

3) *В царині політичній*: знищення самоуправи; виборчі насильства і зловживання; фальшування статистик і переписів населення; конфіскація й узагалі утиск преси; заборона українського гимну і тризуба; постійна пресія, що унеможливає політичний розвиток українців, через заборону зборів, віч і переслідування політично чинних людей; сваволя поліції та адміністраційних органів; сваволя і безкарність польських організацій («Стшелец»); арешти без розбору; беззаконне тримання людей й по 21 міс. без акту обжаловання; знехтування прав політичних в'язнів; штучно інсценізовані процеси; засуди невинних; страшні побої політичних в'язнів; вбивства в'язнів без суду; наглі суди, а короною всього «пацифікація», зприводу якої жахнувся цілий світ.

І як тут можна говорити про «пасивність» польської політики, коли всі ті польонізації, кольонізації, пацифікації, весь той *офензивний* похід «*na zniszczenie Rusi*» вимагає кольосального *напружен-*

ня думки, волі й чинности. Не робиться це все от так «само від себе»!

Якраз ця активність, пляновість і послідовність польської політики супроти українців, політики веденої десятки років, а то й сотки («пацифікація», що була в 1930. р. не була першою, бачимо її ще перед кількома століттями!) вказує, що це політика *sub specie aeternitatis*, передавана з покоління на покоління, політика *польської нації*.

Це не «реальна» українська політика, ведена з дня на день, під авспіціями промов Перацького і статей у «Веку Новим», політика постійних невдач і розчаровань.

Ось клясичний приклад. «Діло» (11. II. 1932.) пише:

«В понеділок 8. лютого ц. р. міністер внутрішніх справ Перацькі проголосив ще одну деклярацію в українській справі». «В понеділковій енунціяції п. міністер поставив недвозначно точку над і у справах політики теперішнього уряду супроти української національної, *незалежної* (!) політики. Ця точка над і заключається у вислові міністра, що поставлений як заголовок над цими стрічками: «Уряд буде проводити свої пляни понад головами українських політиків».

Наші «реальні» політики дійсно «відкривають Америку» в 1932. р. так ніби це все щось нового для нас і ніби спасіння України лежить як раз в тім, щоби польський уряд свої пляни («на знищення Русии») реалізував при помочі... українських політиків.

Тому правильно пише «Український Голос» (з 14. II. 1932.):

«Наші «реальні» політики» розвивають свою політичну думку з принципу більше практичного: заєдно *приноровитися до обставини*, вростати в реально існуючі обставини. Очевидно, формально складається словні заяви патріотичного і принципового патосу. Але практично руководиться аполітичним реалізмом. Отже формально протестується проти сокальського кордону; але фактично в різних «аполітичних» конференціях участь обовязкова! Формально ставиться українську проблему в цілості; але фактично жебрається для одної якоїсь установи концесійки, для іншої субвенційки! Формально складається державницькі заяви; фактично українську проблему вплітається в площину адміністраційної розвязки! Наші «реальні» політики» вже вросли в реальні обставини. «Загіпнотизовані підметом чужої політики, ігнорують підметовість української проблеми. В таких обставинах було б очайдушно говорити про політичний реалізм. Першою, і може

одинокую, *передумовою політичного реалізму є підмет політики.* Його ніяк не можна визнати *лише словами*, як це роблять наші «політики». «Але, коли з душною атмосфери поліційно-адміністраційних утисків переходиться в атмосферу концесійок і субвенцій, де серце сповнене *мінімалізмом*, може приємно відітхнути, це ще не є політичним реалізмом, хоч грубо реальні були б ці субвенції. Тут не допоможе «реальним політикам» ніякий викрут «політичної тактики» або «етапової політики». Явище, дуже дипломатично назване мінімалізмом, є найбільше ординарною *нецілісною політичною підметовістю*. Коли політичний реалізм потверджує, афірмує рідний підмет політики, то *мінімалізм по своїй суті є все дедукацією, виводом з чужої політичної рації.* Виклятий «реальними політиками» максималізм якраз характеристичний для політичного реалізму. Це «реальні політики» переочили — бо тудою не доходить до концесій». «Під теперішню пору політична думка українських офіційних кругів виглядає жахливо. *Наші «політики» не лише не роблять реальної політики; що більше — в їх психіці немає умов для політичного реалізму!».*

А все таки йдемо вперед.

А все таки, не дивлячися на плянову, поплідовну і активно-агресивну польську політику «на знищення Русии», йдемо вперед і без огляду на час тревання дальшої жорстокої й завзятої боротьби польської й української нації на теренах Західньої України, наша перемога запевнена. Але цю справу не можна розглядати в площині пастирських листів еп. Хомишина, статей Кедрина про напрямні політики парламентарної репрезентації, «чорних кав» та «поседзень» у воеводі, але з історичної перспективи. Ось кілька відірваних прикладів, які проте самі навіязують потрібні висновки.

«Не постерунок поліції чи староство, не адміністраційна влада, військо, але *сильний вплив польської культури* забезпечить польськості Сх. Галичини. Цей вплив мусить бути такий сильний, щоб та земля остала польською навіть тоді, коли з неї уступить поліція й військо! Бо історія не знає випадку (від часу упадку римської імперії), щоб якась держава прим. *протигом двох століть вела лише переможні війни. Такий сильний вплив польської культури у Сх. Галичині був у ХУІІ. в., коли то підчас Хмельниччини і поляки, і українці боронили Львова від козаків!»* (З реферату вщепляка проф. Ст. Грабовського, 6. XI. 1931. у Львові. — Гл. «Час», 12. XI. 1931.).

«Сто літ отсе мінає з того часу, коли в 1831. р. два наші найбільші світочі на-рода, два наші владики, львівський митрополит Михайло Левицький і перемиський єпископ Іван Снігурський стурбувалися непомалу одною спільною та великою турботою. Холера, яка в нас тоді лютувала, видерла їм найкращого працівника і найліпшого помічника не лиш у церковно-народніх справах першорядної ваги, але й у таких, які сьогодні нам ледви чи й приснилисьби. Ото в тому самому листі митрополита, в якому після «невіджалованої втрати» перемиського крилошанина о. Івана Могильницького читається не одно про нього, є й така кінцева дописка: «Молитву згадану в цьому листі подаю покищо до відома в латинському перекладі, бо руське переписування вимагало б довшого часу й нема кому спорудити його». Розумієте це? В 1831. р. у Львові, в цілому окруженні митрополита, котрий, до речі сказавши, й сам з перемиським єпископом переписується по польськи, нема кому переписати молитви на час холери по українськи!» (З «Канадійського фермера», 1931.).

«Дня 19. листопаду 1931. р. відбувся у Львові процес проти Івана Мицика за вбивство провокатора Бережницького. Іван Мицик — націоналіст, кришталний характер, тип позитивно-творчий у революційному розумінні цього слова, гідно й чесно признався до поповнення закинуваного йому звинувачення, та сказав, що сповнів наказ своєї організації. Іван Мицик кинув у вічі займанцеві грізне мemento: шляхом революції добудемо Самостійної Соборної Української Держави! Ні одно слівце прохання помилувати його не вирвалося йому з уст. Навпаки! Як жовнір невідомої української армії сказав, що виповнив свій обов'язок, хай отже за це судять його. Що Мицик не думав боронитися перед займанецьким ляцьким судом, нехай свідчить оцей знаменний факт, що останньої хвилини перед процесом підсудний не бажав собі оборонця. У висліді засуджено його на 15 літ тюрми». («Бюлетен Кравчої Екзекутиви ОУН на Зах. Укр. Землях», ч. 12. 1931.).

«Яке наше становище супроти щораз більше зростаючої в сили української іреденти, супроти українських націоналістично настроєних, сепаратистичних елементів, які — треба це їм признати (бо я стою на становищі, що ворогові треба признати його добрі прикмети) — ведуть з нами боротьбу з надзвичайною відвагою, заїлістю, вірою в перемогу, з фанатизмом». «Думати, що за ціну уступок чи навіть територіяльної автономії зупиниться і

знищиться природне змагання українців до самостійності — є дуже наївним». Рівнож «не можна української справи розв'язати терором, карними експедиціями чи т. з. паціфікаціями. Терор діє лише на дуже коротку мету». «Але нині страх минув, а в селянства полишилася ненависть до Польщі». «Загал українського населення дивиться на поляків як на своїх ворогів, і все своє поступовання розв'язує як боротьбу з поляками» (З реферату проф. Ст. Грабського, 6. XI. 1931. Львів.).

«Бо і хозари колись окупували нашу землю, і чи не пропав слід по них? І печеніги колись наїздили на наші землі, а чи є ще який слід по них? Половці давалися нам добре в знаки, а чи чути тепер що про них? І татари сотками літ нас нищили, а чи є вони тепер на наші землі? А скільки крові пролягли наші предки в боротьбі з турками, і куди ж вони ділися? Поборов, знищив або ж змішав між собою наш селянин хозарів, печенігів, половців, татар і турків, а тепер зводить ще останню історичну боротьбу з двома останніми ворогами: з Московщиною і Польщею. І коли наші славні предки остаточно завжди досі побіджали, то чому ми маємо сумніватися в нашу побіду? Адже остала нам у спадку та сама земля, що була колись, і тасама кров пливе в наших жилах. І тасама повинна бути в нас життєва сила, що була в предків наших. Тільки віру треба мати в свої сили. І віру ту вщипити в молоде покоління». (Прмова Др. Л. Мишутти в Нью-Йорку, 27. XII. 1931., див. «Свобода», ч. 393.).

«Реальним політикам» до альбому.

«Slowo Polskie» (1. IV. 1931.) писало: «Про реалізацію закону 1922. р. годі й думати тому, що сам закон зовсім не відповідає нам і унеможливив би раз назавсім державну асиміляцію українського населення».

Prof. St. Grabski (гл. «Новий Час», 2. IV. 1931.) сказав:

«Територіяльна автономія для Сх. Галичини булаб тим самим, чим була для нас автономія. Це була б підтримка змагань до незалежності, змагань до відірвання, підпомагання сепаратизму».

Санаційне «Slowo Polskie» (1. I. 1932.) у відповідь нашим угодовцям з «Нової Зорі», що ніби збираються наслідувати методи польських «станчиків» в Австрії, так відповіло:

«Чи польські станчиківські анальоїї з минулого століття можуть стати зразком для оригінальної політичної україн-

ської творчості в Польщі, в цілковито змінених обставинах історичних, міжнародних, господарчих? Чи взагалі діяльність і політична програма можуть бути живими й творчими, коли за головну свою легітимацію вважають наслідування чужої діяльності і чужих програм, до того приміюваних у цілковито інших політичних умовах?»

Prof. Grabski (реферат у Львові, 6. XI. 1931. див., «Час» 11. XI. 1931.) сказав: «Ніяка нація ніякою автономією не задовольниться» «Бо тільки тоді відчувається, як мало дає автономія, якою незалежною є вона частиною самостійного державно-творчого життя». «Не розв'язано уступками й автономією польської проблеми в Австрії, не розв'яжеться й української проблеми в Польщі».

Останні «подвиги» угодовщини.

Наші нинішні угодовці або, як вони себе звуть, «реальні політики», це не тільки представники найменш реальної української політики, яку колинебудь (від початків існування Української Нації) ведено, але вони навіть перейшли звичайних фантастів: це хоробливі маньяки, переслідувані якоюсь ідеєю їх. Годі, коли кожний, навіть неписьменний селянин із найдалшої закутини, прекрасно здає собі справу з послідовної внищуючої політики ляха супроти українців, бо відчуває її щоденно на своїй шкірі, — коли кожна дитина українська відчуває в кожному полякові непримирного ворога, — коли самі поляки заявляють щодня, явно й славно, одні ділами, а другі словами, свій «похід на знищення Руси», — наші «реальні» маньяки, глухі й сліпі на довкільну дійсність, на одно мають одкриті очі й вуха: це коли польський пан кивне їм пальцем і закличе на якусь «чорну каву», «гербатку», «равт», «реферат» чи «посвджене», мовляв, даваймо, пане добродзею, балакати про «вспульжице» і «згоду». І хоч їх потім висміють і обдурять, всеж це ніяк не перешкаджає, щоб наші «реальні» маньяки не чекали на новий кивок пальцем та на заклик до балакання про угоду.

Не дужеб нас усе це обходило, колиб усе це тільки на тих же маньяках обмежувалося. Але так не є.

* * *

Історія угодовецьких намаг доволі довга, але пригадаємо вкортці тільки мимолучні подвиги.

Іде величава протестна акція по цілому світі проти ляцького терору; світова преса заповнена вістками про українців;

редакції чужинецьких часописів, міжнародні організації, уряди та поодинокі публіцисти, учені й політики засипані телеграмами, петиціями, бюлетенами, книжками, інформаційними звітами, тощо, про українську справу; Ліга Націй визначає для розгляду українських петицій Комітет Трьох, що має зійтися в половині березня в Лондоні.

І саме тоді, коли одні українці намагаються тодішнє положення як найбільше скапіталізувати пропагандивно для української справи і проти Польщі, другі — оті «реальні політики» — нараджуються тайно з поляками, яким іде про найкраще поладження справи для Польщі. 26. II. 1931. вони пють «чорну каву» в Варшаві, а зараз потім ідуть офіційні (але тайні!) переговори українських послів, на підставі мандату УНДО; поляки жадають, як передумови — вищюфанна скарга із Женеві та проголошення заяви лояльності. Справа дістається на сторінки польської преси, що починає бити в тарабан. Українське громадянство підносить крик обурення. УНДО викручується та зриває переговори. Польська преса підносить ні з того ні з цього великий шум про «угоду», «зміну настроїв українців». Польська Агенція Телеграфічна, польські амбасади та пресові бюро трублять про це по цілому світі. Світова преса також пише про «угоду». Польський амбасадор у Лондоні звертається до голови Комітету Трьох із проханням відкласти засідання Комітету, бо в Польщі йдуть безпосередні переговори для ліквідації «конфлікту». Засідання відкладається. А в травні той Комітет допорукає як розв'язку справу — безпосереднє порозуміння українців із поляками.

* * *

У рік пізніше повторяється все да саро. Комітет Трьох рішив передати справу українських петицій на розгляд січневої сесії Ради Ліги Націй. І знов одні українці працюють для нагромадження політичного капіталу Української Нації на зовнішнім полі, щоб можна було його колись використати, а другі...

«30 XII. 1931. відбулася у львівського вєводи конференція в справах суспільних». «На два дні перед конференцією дістали поодинокі українські громадяни індивідуальні запрошення від лєв. вєводи в характері представників фізично-товариств, інституцій фізичного виховання і т. д., а деякі просто як члени комітету помочі безробітним. На конференцію прибуло 28 осіб, хоч запрошено було більше. Конференцію

відкрив льв. воевода довшою промовою. Зазначив він на вступі, що ця конференція не є призначена для заграниці, а він не виступає тут, як репрезентант уряду, але як шеф адміністрації». («Новий Час», 2. I. 1932.).

Польська преса вдарила в тарабан. Українське громадянство підносить крик обурення. УНДО викручується. І так хоч більшість учасників конференції, це визначні члени УНДО, а деякі члени Ц. Комітету, то голова УНДО др. Д. Левичкий в інтерв'ю з репортером «Нового Часа» (НЧ., 2. I. 1932.) заявив, що про конференцію «я нічого не знав, ні один член не повідомляв мене про запрошення ані не питався, як має поступити» (гарна партія!). А хоч укр. політичне гетто у Львові таке велике, що його члени денно не раз по кілька разів стрічаються, а то й урядують разом в одній кам'яниці, то той самий голова УНДО в інтерв'ю з репортером «Кур'єра Львівського» заявив: «ніяка установа не знала про запрошення иншої; установи йшли лише тому, щоби зазначити у шефа адміністраційної влади ті зловживання, які діються супроти даної установи».

Ба, «Діло» (3. I. 1932.), якого видавці також ходили на конференцію до воеводи, навіть сипле громи на конференцію: «Чому саме аж тепер відповідальний керівник державної адміністрації у Львові заініціював такі конференції? Чому відповідальні за нинішню систему правління польські чинники вибрали саме назване форум?» «Чому ці ж самі польські чинники не звертали і не звертають уваги як тут на численні факти й матеріали про ненормальні умовини укр. громадського життя в Польщі на парламентарній арені?» «Робиться це аж тепер з уваги на вимогу закордонної політики, щоби там мати матеріал для твердження, що в нашому краю, мовляв, щось діється для налагодження польсько-українських взаємин».

Одне слово — наші «реальні» й «досвідчені» політики сіли в кальшю. Не диво, що «Український Голос» з тої нагоди пише наступне: (19. I. 1932.):

«На нашій землі вже ніщо не може нікого дивувати, тож і не дивно, що уряд хоче затягнути представників українців до «вспулжидія і вспулпраци» саме тоді, коли зближається чергова сесія Ради Ліги Націй. Але, що старі українські горобці дають себе приманити на... гарні слова, це має бути дивним для всіх, хто ставить до наших представників вимоги бодай такі, як до горобців».

А проте польська преса, раз ударивши в тарабан, бубнить безперервно, счиняючи великий шум про «угоду», а далі ні з того ні з сього і про «зміну настроїв українців», «зміну політики уряду», «лібералізм у відношенні до укр. культурних і суспільних організацій», «відмову від утравізму в школах», «урухомлення укр. гімназій», «легалізацію Пласту», «поміч у розвитку Соколам і Лугам», «заснування українського університету», «встановлення посади віцевоєводи — українця», «зрівняння укр. господарських установ у трактованні їх з польськими», «новий самоуправний проєкт» і т. д.

А за польською пресою, польська телегр. агенція і польські амбасади з пресовими бюроми (це доказ, що цілою акцією кермує одна рука!) трублять це все по цілому світі; за ними трубить про «угоду» й світова преса.

«Times» (Льондон, 19. I. 1932.) пише: «Гідною уваги є зміна відношення численних укр. провідників Сх. Галичини супроти уряду. І так, коли кілька днів тому львівський воевода запрохав визначних укр. провідників на конференцію, щоб з ними обговорити потреби укр. населення, вони те запрохання прийняли».

«Národní Politika», (Прага, 10. I. 1932.) пише:

«Мин. тижня згадали ми про конференцію львівського польського воеводи зі заступниками 20 укр. товариств про співпрацю на аполітичнім полі, при чому вони висловили свої побажання». «Конференція закінчилася успіхом. А сьогодні подають зі Львова не менш важну справу; говориться прямо про «новий курс супроти українців», а вістку цю вважають у варшавських політичних колах прямо за сенсаційну, бо йде про засадничі тяги влади в укр. справі». «З певністю міністерство внутр. справ буде переговорювати з українцями про справи на полі соціальнім, господарським і культурно-освітнім. Всі реформи будуть ведені розпорядками воевідств. Сх. Галичини, евент. львівського. Буде реактивовано коло 1.000 укр. шкіл чи дорогою плебісциту, чи розпорядками шкільних урядів. Будуть відкриті 3 державні укр. гімназії. Будуть відновлені спортовиховні організації: Луг, Пласт і Сокіл. Укр. господарські інституції будуть забезпечені державними кредитами. Одною з головних реформ має бути питання самоуправи Сх. Галичини. Рівнож буде заснований укр. університет у Станиславові. Вже вишукано організатора й ректора університету. До урядів прийдуть також укр. сили. Буде заложений уряд

другого воеводи львівського і обсаджений українцем». «Від українців не будуть жадати заяви лояльності».

«Montreal Daily Star» (Канада, 14. I. 1932.) пише в ст. п. з. «Українці є лояльними до Польщі»:

«Польський конзуль тут одержав таку кабелюграму від уряду з Варшави: Делегати укр. сільсько-господарських товариств львівського, тернопільського і станиславського воевідства, числом 160, як також віче у Львові через свого провідника Мих. Бачинського, прийняли до відома загальне політичне звітництво з підкресленням, що українці мусять мати найтісніший зв'язок із Польщею, якої велич лежить у їх власнім інтересі. На вічу перейшла резолюція, що висловлює якнайбільшу лояльність до Польщі, та рішено виключити політичну агітацію з краєвих шкіл. Друга резолюція висловила лояльність Президентові та маршалкові Пилсудському».

Такі голоси, що лунали зі всіх боків, розуміється, надзвичайно «сприяли» старанням інших українців найліпше поставити українську справу на зовнішнім полі.

До того всього не обійшлося також без незабутнього владики, еп. Хомишина, який із Назаруком поїхав до Варшави, потім дав інтерв'ю до «Газети Поранної» та виголосив проповідь на Рідаво, що її львівське й варшавське радіо поширювали.

Усе те було прелюдом до головного виступу, яким був виступ міністра Перацко на бюджетовій комісії польського союму 16. I. 1932. р. з декларацією в укр. справі. Яку ціль мала декларація Перацко, стверджує сама польська преса. І так «Gazeta Warszawska» пише: «Заповідження реформ приходить власне тоді, коли укр. скарга на невластиву поведінку польської влади в часі пацифікації Галичини лежить у секретаріяті Союзу Народів і досі неполагоджена».

А «Dziennik Ludowy» (21. I. 1932.) навіть доходить до висновку:

«Дехто твердить, що промова п. міністра була виголошена для цілей закордонної політики. Як що так, то нам здається, що не треба було оголошувати її в краєвій пресі».

А точно через 2 тижні по заяві Перацко, референт укр. справи на засіданні Ради Союзу Народів, Др. Сато, подає у своїй пропозиції:

«Заява, зроблена на бюджетовій комісії союму міністром внутрішніх справ 16. I. 1932. видається мені корисним знаком політики, яку польський уряд за-

міряє знов прийняти супроти укр. меншини. Я хотів би висказати найгарячіші побажання, щоб польський уряд з потрібною постійністю придержувався цієї лінії поведінки».

Комедія, роблена для заграниці, закінчилася...

А тимчасом у тім самім часі в Варшаві дочекалися наші «реальні» політики таких «реальних» здобутків:

1) новий законопроект про самоуправу, що легалізує дотеперішнє безправство в тій ділянці та вводить нові протиукраїнські потягнення; 2) новий проєкт реформи шкільництва, що є смертельним ударом для укр. шкільництва; 3) законопроект про нову військову колонізацію укр. земель, а на кінець 4) нову заяву Перацко 8. II. 1932., що польський уряд піде понад головами українських «реальних політиків» у реалізації своїх плянів.

Просто тріумф «реальної» політики на цілім фронті!

І найменше право мають якраз оті всі опортуністи робити добру міну зприводу женецького рішення, мовляв, авсеж ми (ніби вони — «реальні»-маняки!) виграли справу в Женеві, бо, власно, йшло про пропаганду нашої справи на зовнішнім полі.

Ім влучно відповів «Український Голос» (14. II. 1932.):

«Кажуть наші «політики», що йшло не про вислід, але про те, щоби українську дійсність зробити предметом міжнародного права і міжнародного заінтересовання. Але чому тоді робили вони від часу пацифікації все, щоби це заінтересовання нашою дійсністю ослабити? Своїми «приватними розмовами», «переговорами», «пастирськими листами», «неполітичними конференціями», еунціяціями в пресі про потребу «співжиття і співпраці», своєю готовістю до того і з правдивою щирістю маніфестованою в пресі власне попередні женецького «рішення» чи не уможливили саме вони своєю поведінкою, що Залескі міг у Женеві говорити про «домашній спір», який польський уряд полагодило новою політикою? Автім нам справді нема чого сумувати! Але не тому, що наші надії сповнилися, бо ми ніколи ніяких надій на Женеву не покладали і це «рішення» Ради Ліги Націй нічого не змінило й не могло змінити в нашій справі, якої вирішення й далі залежить у першій мірі від нас самих». «Український нарід ніколи не погодиться з ніяким рішенням — яке буде йти в розріз з його національними інтересами і прямицями! Ми ніколи не погодимося з тим, щоби про нас рішали не ми самі, а

хтось инший! І даремні тут будуть постанови про незмінність існуючого стану, необхідну для вдержання миру на Сході Європи. І тому ми ні «поражені», ні не «пригноблені». Задивлені в свою ясну цілість, з непохитною вірою в непереможне хотіння Нації, зі затисненими устами, підємо тернистим злитим потом й кровю шляхом до нашої мети».

Та й ще до Америки за допомогою лізуть.

І ось це УНДО, якого члени систематично бороздять укр. зовнішу акцію, видало зазив до різних товариств і організацій наших за океаном «у справі допомоги на політичну закордонну акцію в Союзі Народів». Цікаво, що відозву розсилав якраз той, що був проти внесення петиції до Союзу Народів, який пізніше переговорював із Толуфком у справі вицофання петиції та який брав участь у «чорній каві» у Варшаві 28. II. 1932. р.

У відозві стоїть:

«Українська Парляментарна Репрезентація мусить вести боротьбу перд Союзом Народів і його членами за долю і права українського народу, загарантовані міжнародними договорами. У цій праці її ніхто із закордонних чинників не може заступити. Цей обовязок має загальнонаціональне значіння. Це примуше нас звернутися з проханям до американських українців в ім'я солідарности помогти під матеріяльним оглядом Українській Парляментарній Репрезентації сповнити цей важкий обовязок».

З тої нагоди зарта навести слова, сказані у звіті секретаря американського «Обсднанья» на одним засіданні головного уряду («Свобода», 17. XII. 1931.):

«Від нас вимагають, щоби ми підпомагали фінансово політичну акцію в краю, точніше, щоби ми спомагали УНДО, бо воно не має фондів на переведення політичної організації в краю та на ведення пропаганди поза межами краю (!)». «Коли та справа іде пиняво, коли мимо відозв і однорічної збірки на край в сумі 40.000 дол. нема ні одного цента на ті справи, то, на нашу думку, вина тут тої угодової течії в краю, яку ідентифікують в Америці з УНДО. В краю не здавали і досі не здають собі справи з тої акції, яку поведено в Америці зприводу «паціфікації». В ту акцію втягнуто різних американців, різні американські організації, а також американську пресу. Кількадесятитисячні демонстрації звернули увагу американського загалу на події в Галичині. А тимчасом у тім самім часі, коли ми вели ту акцію, передруковували

різні американські газети телеграми ПАТ-а про пертракції деяких визначних діячів з УНДА, а навіть відпоручників президії з польським урядом в справі замиріння і відшкодування». «І в тім часі, коли ми тут доказували польським варварством, що є неможливе співжиття українців з поляками під Польщею, бо вона іде на цілковите знищення українського народу, преса доносила про угодові пертракції».

«Відповідальні чинники».

У всіх виступах українських партій, отже табору «реальної політики» проти національно-революційного табору, що мали місце за останній рік, спеціальний натиск кладеться на слова: «відповідальні чинники», які й утотожуються передусім з політичними проводами партій.

Воно й звучить инакше — поважніше, імпозантніше, та й більше переконує, коли сказати замість: «управа УНДА» або «управа радикальної партії», тощо — «відповідальні чинники». Коли сказати «Управа партії» враз виривають у голові назвиска членів управи, їх постаті, їх вчиники, діяльність цілої управи, нарешті — ціла діяльність догичної партії — тощо; а така асоціація думок не все може бути корисною; одному може не подобатися той чи инший член Управи УНДА, другому той чи инший вчинок радикальної партії, третьому ціла діяльність клерикалів — тощо, наслідком чого вражіння від «посланія» може бути мінімальним. Зовсім инакше звучать слова «відповідальні чинники». Асоціація думок зовсім инша: нікому на думку не спаде, напр., той чи инший член Управи УНДА чи Управа радикальної або соціал-демократ. партії чи ціла клерикальна партія Холищина; зате інстинктивно кожний відчуває пошану перед чимось, правда неясним та неокресленим, але проте перед чимось поважним, великим, мовляв, як перед якимось синедріоном заслужених громадян, одповідальних постійно за кожний свій крок перед ще вищим синедріоном. А заразом з тим повстає інстинктивно ще й друга думка: що ті, проти яких звертаються «відповідальні чинники» є якраз невідповідальними перед ніким; вже просто сама ця назва «невідповідальні» засуджує їх на віки-вічні. Не диво, що слова «відповідальні чинники» повторюються дуже вперто в різних «посланіях» наших партій на зовні, передусім за кордон, і то повторюють їх у комбінаціях негатиного характеру; отже, «відповідальні чинники» є проти саботажевої акції, «відповідальні чинники» є проти

УВО», «відповідальні чинники є проти політичного терору», «відповідальні чинники є проти збірки фондів на боєвий фонд», «відповідальні чинники є проти анархістичних виступів», «відповідальні чинники є проти невідповідальних вчинків» і т. д.

Ще недавно було подібне зловживання терміном: «народ так хоче». Чи то був «вибранець народу», чи самозванець, член партії, групи, товариства чи просто приватна особа, чи робив щось для партії, чи для себе, чи робив щось мудре чи дурне, на користь нації чи на її шкоду, все й усюди з його уст лунало — «народ так хоче!»

Наперед мала заввага. «Реальні політики» з УНДА, якого *одиноким* здобутком «реальним» було досі переведення виборів та одержання посольських мандатів, чомусь на смерть забули, що й до того їхнього одинокого реального здобутку — посольських мандатів — причинилися якраз... «невідповідальні чинники». Бо був це якраз національно-революційний табір, який при перших виборах *безпосередньо* підпер УНДО, розвівши шалену виборчу агітацію на користь УНДО по всіх селах Сх. Галичини; і був це рівнож націоналістичний табір, який при останніх виборах підпер УНДО *посередньо*, подавши гасло створення *одного українського виборчого блоку* та заявивши, що в противному випадку поведе акцію проти виборів. Отже, «реальні політики» з УНДА (та й інших партій) забувають, що коли вони є нині «відповідальними чинниками», то завдячують це передусім «невідповідальним чинникам».

А тепер скромний запит: *перед ким* оце «відповідальні чинники» *відповідають*? *І чи взагалі* «відповідальні чинники» *відповідали й одповідають перед кимнебудь*? А було вже досі за що відповідати! От була колись голосна афера «равників» з УНДА; виключили когось з партії за кару? Була не менш голосна афера «ікроїдів»; судили когось з провинильців? Були різні «чорні кави» або знов «гербатки»; чи викинено когось за те з партії або висловлено хочаб догану? Виступив собі Кедрин «на власну руку» з новою лінією; пішов за те під суд? Все це факти, які викликували *протест і обурення та занепокоєння цілої суспільности* зокрема широких мас виборців, які зробили послів «відповідальними чинниками». Що більше — УНДО *крилося перед тими масами виборців із своїми вчинками* а зловлене на гарячій *викручувалося* всіми способами від усіх тих «равтів», «гер-

батов», «чорних кав» — тощо. Візьмемо, нарешті таку справу, що стурбувала все українське суспільство в краю, на еміграції, в Європі й Америці — переговори з поляками на протязі останнього року, які накоїли стільки лиха та пошкодили загально-українській справі; переговори і різні «поседзєня» були, скандал був, чужинна преса про це гомоніла, політики говорили, українську справу відсували в «Комітеті Трьох», потім дораджували «порозуміння на місці» а на кінці рішали під барабаним вогнем вісток про «угоду» і «порозуміння» і т. д., а «відповідальні чинники» перед ніким за те не відповідають; все так як було, так і є; нікому навіть на думку не спаде шукати, а тим більше карати виновників. Навіть смішно: «відповідальних чинників» потягати до відповідальности?! А можливо й обурює!»

А в тім самім часі «невідповідальні та безконтрольні чинники» несуть потрібну відповідальність: 1) Перед своєю організацією за хиби, проступки чи злочини проти організації чи цілої нації; випадки покарання смертю також уже мали місце. 2) Кожна хиба в «безконтрольній» роботі мститися сама за себе; вона тягне за собою арешт, в'язницю а то й втрату життя; ті числені жертви, що їх мав вже досі революційний табір, говорять самі за себе; отже, другим караючим чинником є — вороги. 3) А третім — українська суспільність, яка при компромітації організації відмовить їй всяку підпору; відмова матеріяльної, а ще більше моральної підтримки з боку суспільности для підпольної організації, це — смерть. Це не те саме, що скомпромітованим «реальним політикам» посольську гажу брати та далі на «гербатки» і «поседзєня» ходити.

І ще в однім є різниця між «відповідальними» і «невідповідальними» чинниками «Відповідальні чинники» можуть до схочу явно й прилюдно вішати псів на «невідповідальних чинниках»: за ними озброєний польський поліцай, апляве а то й поміч ворогів; заяву осудження саботажної акції УНД-ом «Польська Агенція Телеграфічна» рознесла по цілому світі. В куди гіршому положенні є другі, ті «безконтрольні й невідповідальні», вони не можуть явно й прилюдно боротися проти нападів і на місці дати відсіч «відповідальним», бо відразу розкоширкуються, а там іде § 58 і кілька років криміналу.

Сумно!...

Навколо Женевського рішення.

«Українське Бюро» в Лондоні, видало

1. II. 1932. (див. «Час», Чернівці, 4. II. 1932.) таки комунікат:

«Рада Ліги Націй закінчила з українською справою. Звідомлення засуджує польські способи усмирювання. Однак некорисне було для українців, що петиції подано до Ліги Націй більше задля пропаганди, що потверджувалося безустанною самохвальбою УВО. Головним об'єктом українців був англійський делегат. Італієць уперто мовчав. Лорд Сесіль сказав, що деякі польські діла обурювали сумління й загальну думку цивілізованого людства. Зазначити треба, що тільки через англійське співчуття й енергію українська справа взагалі прийшла на обрання Ліги Націй. На жаль вийшло так, що англійського заступника не підтримали заступники члени Ради Ліги Націй інших держав».

Передусім мала заввага: з повищого комунікату так і впливає, що те, що лорд Сесіль говорив у Лізі Націй, це виключна заслуга Лондонського Бюро, хоч є знаним, що лорд Сесіль говорив про переслідування укр. політичних в'язнів якраз на підставі петиції полк. Р. Сушка, тої петиції, яку Лондонське Бюро відмовилося перекласти на англ. мову та поширювати в Англії.

А тепер друга заввага: з повищого комунікату впливає, що на Раді Ліги Націй говорив тільки лорд Сесіль і що англійського заступника не підтримали заступники члени Ради Ліги Націй інших держав». А проте загально відомо, що говорили ще: заступник Ірландії Mr. Lester, заступник Норвегії E. Colban і заступник Німеччини барон Weizsacker. І саме цю дискусію, де всі ті промовці, разом із лордом Сесілем, говорили на користь українців і де не було ні одного голосу в оборону Польщі з боку заступників чужих держав, — і вважають загально за перемогу українців, без огляду на зміст реферату п. Сато. Так, напр., генеральний секретар Конгресу Національних меншин, Dr. E. Ammende, у дописі з Женеві (4. II. 1932. гл. «Reichenberger Ztg.» 7. II. 1932.) пише:

«Авсеж промови лорда Сесіля, E. Colban-а, а зокрема барона Weizsacker-а ясно вказують, як дуже різняться погляди великої частини членів Ради від кінцевих висновків рапорту, на власну руку складеного японським референтом та його помічниками-секретарями. Під тим оглядом дискусія перед Радою є безсумнівно моральним успіхом меншини, що внесла петиції».

А тепер дещо про «некорисну для українців «пропаганду» та «самохвальбу УВО».

Передусім Укр. Бюро в Лондоні повинно знати, що всі ухвали Ради Ліги Націй мають бути одноголосними, інакше бо дану справу вважають за не полагожену. Тим то бачимо таку кумедну історію на Раді Л. Н. з китайсько-японським конфліктом, бо проти всіх проєктів ухвал, некорисних для Японії, є завжди один голос члена Ради — японця. Отже, згори було ясним, що українцям нема чого домагатися від Ліги Націй — не кажучи вже про відірвання від Польщі, самостійність, про зміну свого положення — та взагалі шукати там свого «спасіння», бо на це зрештою не дозволяють і статуту Ліги Націй, що стоїть на сторожі міжнародних договорів (тих договорів, що ствердили поневолення українського народу!); та й не при зеленім столі кується доля народів. Але навіть беручи на увагу й ті скромні рамки, що їх дає Ліга Націй у своїй статутарній чинності (виповнення міжна. зобов'язань Польщі супроти українців, відшкодування за пацифікацію, тощо), було ясним, що справу українських петицій не можна залагодити в розумінні повної перемоги українців і повної поразки Польщі, а це тому, що проти такої ухвали буде голос члена Ради — Польщі. Що більше, були поважні підстави (напр., брак українських заступників у Л. Н., дотеперішня поведінка Л. Н. і т. п.) чекати того, що українську справу взагалі не будуть розглядати в Лізі Націй, а петиції підуть або зразу до коша або загинуть у якійсь комісії, не побачивши світла денного.

Коли ж все таки була рація українцям розпочинати зовнішньо-політичну акцію, то не тому, щоб вони мали надії на якісь «реальні здобутки» на форумі Ліги Націй, не кажучи вже про те, щоби, навіть і виграний процес, вважали за вершок своїх національних стремлень, але йшло про здобуття світової opinii на користь української справи (яку так чи інакше, а вирішатиме сам український нарід) — при чому форум Ліги Націй був одним із секторів тої світової opinii.

Коли ж якраз під тиском тої світової opinii секретаріат Л. Н. прийняв петиції в справі пацифікації (не тільки українців, але й англійців!), а далі вони дісталися до Комітету Трьох та на Раду Ліги Націй, то було ясним, що: 1) ухвала не буде 100% на користь українців із огляду на безперечний голос «проти» члена Ради — Польщі, з огляду на реферовання справи петицій представником Японії, яка має... Корею та якій не залежало в часі голосного китайсько-японського конфлікту робити собі задля українців ворога з члена

Ради — Польщі, а далі з огляду на ліпше становище Польщі в порівнанні з українцями, що не мають свого заступника в Лізі, тощо, 2) але що ухвала не буде 100% й на користь Польщі, і саме завдяки світової opinii, що поставилася на український бік. Коли ще з другого боку додати, що не було в інтересі Польщі, в випадку її безкомпромісного ставлення справи в Лізі Націй, залишати справу укр. петицій далі неполагоженою, то висновок напрашується сам собою: українські петиції треба було залагодити компромісово; отже — осудження пацифікації мало бути прийняте одноголосно (себто мусів її осудити також і заступник Польщі), але заразом треба було це осудження полякам чимсь осолодити.

Але хай далі про рапорт Сато, а зокрема про його твердження щодо пропагандивного характеру петицій, говорить авторитетний чужинець. Згаданий Dr. Ammende пише таке:

«...твердження порушене якраз тоді, коли цілий світ однозгідно визнає правду за українськими твердженнями про польські насильства, що більше, коли сам рапорт на іншій місці таке поступовання виразно засуджує. Влучну відповідь авторів рапорту дав лорд Роберт Сесіль, який у своїй промові ствердив, що відомості про поводження в польських в'язнях, тощо, стурбували публичну opinii цілого світа. Що супроти того твердження означає направлене проти меншини пояснення п. Сато і його співробітників з Секретаріату Ліги Націй? «Це саме відноситься до третього висновку рапорту. Тут іде мова про терористичні акти певних укр. націоналістичних організацій, і висловлено погляд, що «акцію того роду сплутано з охороною меншини Лігою Націй». «Сплутали питання охорони членів національної меншини з осудженими терористичними актами націоналістичних організацій не петенти, але самий автор рапорту. Чому? Питання звучить: щоб насильні вчинки під час «пацифікації» коли не безпосередньо, то принаймні посередньо виправдати».

Трагікомічним у цій історії є те, що Dr. Сато (а за ним і ціла Рада) мусіли були ті «пропагандивні» петиції розглядати, та й ще на підставі їх зробити разом із представником Польщі осуд «пацифікації».

А ось тверезі польські голоси про жевевську ухвалу. Краківський «Głos Prawdy» (2. II. 1932.) пише:

«Сміливість санаційної преси, що вважає ухвалу Ради Союзу Народів у справі «пацифікації» Сх. Галичини за «велику

перемогу Польщі» є подивугідною». «Всі, кому залежить на тому, щоб нашої політики супроти нац. меншин не критикувати, щоб не говорити зле про Польщу, ті всі мусять врахувати дату 30. січня до немилых дат. У Польщі говорили перед роком у звязку зі скаргами німецької меншини про насильства санаційних боївків. В осені 1930. р. мін. Залескі пиробіцав покарати винних й відшкодувати жертви. Тепер мін. Залескі не потребував обіцяти покарання винних, бо це вже виконане. Як повідомляє санаційна «Іскра», п. Сато сказав, що випадки — себто — замахы саботажників — «не виправдали поступовання із боку влади, на яке вказують інформації Ради. Але я щасливий, коли можу поінформувати Раду, що сам польський уряд свідомий своєї відповідальности і, дбаючи про охорону своїх справжніх інтересів, не заведбав застосувати деякі санкції, які послужать без сумніву до того, щоб оминуті повторювання випадків, які тепер розглядає Рада. Отже, уряд покарав одного офіцера й багато звичайних жовнірів, а саме — військові суди покарали їх в'язницею від 4 до 18 місяців, 11 офіцерів і декількох поліцаїв покарано ріжними дисциплінарними карами, а крім того, усунено 8 офіцерів і 8 поліцаїв. Але з другого боку — не можу не висловити жалю, що польський уряд не вважає за можливе дати відшкодування невинному населенню, якого могло покрити надужиття». Отже, п. Сато не похваляє способу «пацифікації» й думає, що невинно пошкодованим треба дати відшкодування. З інших джерел відомо, що є поодинокі особи, яким виплачено відшкодування. Недавно донесла укр. преса, що американський громадянин Федоришин отримав 4.000 доларів відшкодування. Чи не можна було оминуті того всього?»

А «Gazeta Warszawska» (4. II. 1932.) пише:

«Не є ані милим, ані хосенним, ані потрібним, коли польський уряд примушений на міжнароднім полі признаватися, що зайшли події, які він потім сам осуджує або коли представник того уряду мусить вислухувати в Женеві прилюдної догани».

Коли Лондонське Бюро те «некорисне для українців» у звязку з «безустанною пропагандою УВО» бачить у польській відповіді на укр. петиції, де наведено багато уступів із «Суми» та «Розбудови Нації», та в осуді Сато-м революційної діяльності, — то ми мусимо ствердити друге трагікомічне явище: цілий той на-

пад на революційний табор, включно з передруком у офіційних органах Ліги Націй уступів із «Розбудови Нації» та «Сурми», є великою пропагандою української державницької ідеї, бо це є офіційним ствердженням, що революційна акція на Зах. Україні існує та має ґрунт до розвитку (отже, з Польщею не все в порядку!), а далі, що український народ не бореться за якісь фіктивні права нац. меншинами, але хоче відірвати українські землі від Польщі та вкупі з іншими окупованими землями створити з них самостійну державу.

Та наша перемога не так у женецькій ухвалі, як у зисканні світової opinii, яка щойно примусила Лігу Націй не вики-

дати справу до коша, а кінець-кінцем і Лігу Націй, і саму Польщу осудити «пацифікацію». Під тим оглядом знаменний голос уже цитованого Dr. Ammende: «Лише завдяки натискові світової opinii скідньо-галицьку пацифікацію, й без ухвали Ради, осудило цивілізоване людство».

Коли за це все маємо дякувати «безустанній самохвальбі УВО» — як це твердить Лондонське Бюро — то треба тільки УВО поздоровити. Та не будемо міркувати над тим чия це заслуга. Чи так, чи інакше, а це не є заслугою угодців і дуже малесенькою — Лондонського Бюро,

—м—

Єретичні думки.

Велика й мала родина.

В московській совіцькій літературі старанно висуюють проблему «великої родини» — колективу — як справжньої основи комуністичного товариства, проти «малої» родини — індивідуальної, як буржуазного пережитку. При чому письменники, що ту проблему порушують, мають вигляд відкривачів Америки (такий уже стиль у московських комуністів).

Але забувають ті спізнені бідолахи, що проблему великої родини давно вже розв'язала природа, і, треба сказати, розв'язала ідеально.

Це — бджолиний вулик.

Та ще забули ті винахідливі письменники, що природа всеж мудріша за них, а тому вона не писала романів на ґрунті статтевого гону, коли розв'язувала проблему великої родини, а впрост, щоб досягнути мети, позбавила бджіл саме статі. І тільки при таких умовах і можлива ідеальна робітнича велика родина.

Як же бути з людьми?

Правда, сучасні перебудівничі життя при своїх спробах не лякаються нічого: декретнуть, а щойно тоді й дивляться, що з того виходить.

Ось так вони вже вихолостили духово людей, декретнувши, що душі нема, й розстрілюючи її власників, коли ота бідолашна душа, забувши, що її нема, иноді пробує всеж таки вилізти на світло денне.

Тепер черга за експериментом фізичного вихолощення.

Але й це не новина. І в цьому є попередники. Це, хоч і на іншому ґрунті, пробували зробити московські «скопці».

Для виробу собі подібних у бджіл є інститут трутнів, у скопців — «бугаїв». А який інститут надумують комуністи?

Божевільня й нормальне.

Божевільня може передаватися людям, захоплювати їх, але ніколи нормальне. Інакше бо божевільних лікувалиб ув оточенні нормальних. Але такий спосіб дає навпакові висліди: нормальна людина в оточенні божевільних може сама збожеволіти а божевільні, діставшись в оточення нормальних, ще тим самим не видужають.

Упиряка.

В імені майбутнього людства, заради його добробуту й щастя, комунізм викорінює в кожній людині саме «людське», себто, те, чим саме людина й різниться від решти соціальних тварин — термітів, бджіл, баранів, тощо.

Як це не видається парадоксальним, а все воно є фактом.

Викорінюють, бо мусять. Інакше бо ніяким способом не змусиш людину масово гинути за щастя ненажерного упиряки, аматора від кривавих сирових бфштексів (виробу різницької фірми «ГПУ», раніш — «Че-ка»), за щастя майбутнього людства.

Раніше треба людей у вихолощених баранів обернути.

Мементо.

Гін до життя — це вияв здорового організму. Лише кволі, хирляві організми не мають того радісного життєвого гону.

Але жити для того тільки, щоб жити, себто, самий процес життя обертати в

ціль життя, це безглуздя. Це свідомо ставити себе в ряд низчих од себе (від людини) організмів (кінь, свиня і т. д.), які впрост живуть, позбавлені змоги поставити питання: *пощо* живеш? Людина ж, що вивисується понад рештою тварин саме здібністю самосвідомости, вирізняється зпоміж них здібністю свідомо поставити себе супроти цілого органічного й неорганічного світу, таке питання *повинна* поставити. І лише давши на нього ту чи іншу відповідь можна вже ставити дальше питання: *як* треба жити? І люде творчих епох, епох духового піднесення так і чинили.

Навпаки — люде часів підупаду, люде розкладу, занепаду якоїсь епохи звичайно проходили байдуже повз перше питання, а зосереджували свою увагу на другому, й саме в найпримітивнішій його постановці: як би це як-найліпше прожити, як-найбільше ужити благ світу цього. Такі епохи поринають у часовому, в релятивізмі, в неґації Істини й вічного. Тоді як перші є епохами, коли нав'язується перерваний зв'язок з вічним; коли повстає туга за абсолютним, за Істиною.

Подивіться докколо себе. Бачите як люде стрімголов женуться за одним лише: як би найліпше й найбільше ужити, а решта... решта? Це — нісенітниця, це для туманів або тих, що несповна розуму. Ужити! Себто — не працювати, довго й солодко спати, смачно їсти та пити, багато дівчат мати й т. д. Ось таке устремління сучасної пересічної європейської людини.

Не першина це в історії людства. Таке було, наприклад, за часів розпаду античного (римсько-грецького) світу, коли маси гукали: *panem et circenses!* (хліба й видовищ).

Таке задивлення на життя завжди знаменувало закінчення якоїсь доби й початок нової, нікому незнаної, з цілком новим укладом життя, новими світоглядом і новим світовідчуттям, життєрозумінням і життєвідчуттям. Бо звичайно, коли на вершках життя шаліли в розкошах і від роскошів, розтрачуючи рештки сил ті, що втратили образ Божий у собі, то десь у глибинах людства чітко стукотів живчик нового життя, накопичувалася нова вибухова енергія. Так у римських катакомбах, під землею, коли на горі володарі світу уживали благ його, розквітало християнство, що мало з міцного молодого варварського матеріялу, на ґрунті стародавньої греко-римсько-жидівської культури, розпочати нову блискучу сторінку історії людства.

Чи не те саме бачимо ми тепер?

Що сучасний європейський світ вижив себе, що він напередодні впадку, це, здається, вже сьогодні ясно й тим, які ще пару літ тому (перед кризою) вважали такі твердження за балаканину песимістів.

Так закінчується доба, що почалася радісним Ренесансом: коли людина самовпевно спробувала пійти шляхами Прометея.

Кінець? Кінець смутний... Людина, що відважно пішла на боротьбу з царством конечности — природою, створивши для підпорядкування його собі машину, на-решті, стала рабом тієї машини. Таким є парадокс історії. Повторилася те, що було й буде. Людині ніколи нічого з поставленого собі як завдання у світовому масштабі не вдавалося. Ту саму невдачу бачимо ми й тепер у сучасного нам європейського світу. Прийшло найбільше розчарування: наука, що мала все перебороти, все зясувати, опустила руки перед вічною таємницею життя.

Зневіреним і спроневіреним масам лишалось одне: *уживати!* Кому ж не було місця біля корита, той мав його видерти від того, хто його раніше захопив. *Nemo homini lupus est!* Ми бачимо, що *засоби* життя стали в людей на першому місці, а цілі?... взагалі не мають місця в голові сучасної європейської людини. Людина остаточно скотилася в ряд низчих од себе організмів.

І щоб людство остаточно не пірнуло у прірву небуття, треба вернути до першого питання, до питання про *цілі*, чи ліпше — *ціль* життя.

А нам, українцям, що стремлять своїм молодим організмом до життя, до повного усебічного виявлення своєї своєрідности, що хотять бути *народом майбутнього*, треба застановитися над цим. Або ми загинемо разом з європейським світом, що себе вижив, або ж нам належитиме честь обнови життя людства.

Це наказ доби!

І на ліпших людях українського народу сьогодні лежить величезна відповідальність за його долю. Або вони будуть її гробаками, або творцями, кваліями нового просвітленого життя.

Цілей може бути лише дві: або стати «товариществом» антихристовим, або — брацтвом Христовим. Третнього не дано.

Середньо-половинчате поставила своїм завданням Європа і... скрахувала.

Москалі пішли *першим* шляхом.

Для нас лишився лише один, саме другий!

Заява.

Зприводу статті, опублікованої в часописі «Розбудова Нації» ч. 12. із грудня 1929. р. під назвою «Про директора Макаренка et со.», проголошуємо, що ми по переведенню судового доходування переконалися, що пана Андрія Макаренка не можемо з огляду на його політичну діяльність обвинувачувати з якогосьб нечесного вчинку, що стаття була опублікована на підставі хибних інформацій, а тому її відкликуємо й просимо пана директора Макаренка за пробачення.*)

Редакція.

Український Народний Союз у Франції.

В днях 20.—21. II. 1932. р. відбувся у Парижі Зїзд представників різних українських громадських, культурних і допомогових організацій у Франції, що стоять на засаді соборности, з метою створення центральної тих організацій

У Зїзді були заступлені 14 організацій: 1) *Українська Громада* в Парижі, 2) *Студенська Громада* у Франції, 3) *Український Громадський Комітет* в Омекурі, 4) *Український Клуб* в Кнютанжі, 5) *Українське Товариство* в Шалеті, 6) *Українське Товариство* в Шампані, 7) *Рідна Хата* в Монтлесе, 8) *Самодопомогове Товариство* в Ольней, 9) *Українська Просвіта* в Біянкурі, 10) *Українська Просвіта* в Іврі, 11) *Українська Просвіта* в Пюто, 12) *Українська Просвіта* в Шуазі ле Руа, 13) *Українська Громада* в Монтеро, 14) *Українське Товариство* в Мелен.

Усі ті організації мають у своїх рядах наддніпрців, галичан, волиняків і буковинців. Територіяльне їх розташування уявляє з себе широку сітку, що зачинаючись з центру (Париж) йде на північ і південь французької провінції.

Зїзд, під проводом інж. Заварицького, перейшов при надзвичайному піднесенні всіх делегатів; всі рішення виносилися з надзвичайною одностайністю в замірах, плянах і настроях.

Зїзд заснував центрально п. н. «*Український Народний Союз у Франції*». До складу Управи Союзу вибрані: 1. Ген. Капустянський — голова, 2. Дубецький — заступник голови, 3. Бойків — організаційний референт, 4. Стасів — референт зовнішніх справ, 5. Кульченко — фінансовий референт, 6. Киселиця — секретар, 7—8. Ходан і Недайкаша — члени Управи. — До складу Ревізійної Комісії вибрані: 1. інж. Заварицький, 2. Климів, 3. Підкович, 4. Трохименко, 5. Максимів. (В керуючих органах є 6 наддніпрців, 6 галичан та 1 буковинець).

Зїзд одностайно рішив вступ «Українського Народного Союзу» у Франції у склад «*Європейського Об'єднання Українських Організацій на чужині*».**)

Від адміністрації.

1. Просимо всіх ПП. Передплатників із ЧСР, що ще не заслали передплати на 1932. р., вислати гроші залученими поштовими складанками. Тим ПП. Передплатникам, що залягають із передплатою за минулий рік, висилаємо також складанки для вирівнання залеглостей; на складанках зазначено, скільки хто винен.

2. ПП. Передплатникам за кордоном окремих упімнень про вирівнання передплати не посилатимемо. Хто не вирівняє до наступного числа, тому здержимо висилку журналу. Гроші з чужини просимо слати міжнародними поштовими переказками на адресу Адміністрації.

3. Просимо ПП. Кольпортерів, книгарні та всі Відділи ОУН розрахуватися за минулий рік, надсилаючи рівночасно до Адміністрації розрахунки з одержаних ними примірників та післаних квот.

4. Взиваємо всіх, що ще не вислали належитості за книжку «На вічну ганьбу Польщі, зокрема ПП. Кольпортерів та різні організації в Америці та Канаді, вирівняти свої залеглості як-найскорше.

АДМІНІСТРАЦІЯ.

*) Редакція рівночасно заявляє, що стаття «Від Редакції» в чч. 11—12 1931. р., на останній стор. часопису «Розбудова Нації» друкована, не мала відношення до повної заяви і що рівнож редакція не хотіла діткнутися чести пана директора Макаренка.

**) Крім того прийнято цілий ряд постанов організаційного порядку, що будуть подані до відома окремими пресовими комунікатами.

РОЗБУДОВА НАЦІЇ

ROZBUDOVA NASIJI

ОРГАН ПРОВІДУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Річник V. Прага, Березень - квітень, 1932. Ч. 3-4 (50-51).

Інж. Д. Андрієвський.

Мазепа символічна постать нашої дійсности.

Гетьман Іван Мазепа багато дечим є символічною постаттю нашої національної дійсности. Його особа, його діла, обставини його життя і смерти відбивають у собі досить повно душу українського народу та його історичну долю й недолю. Не дуже значного роду він усе-ж видерся на вершок соціальної драбини, здобув владу завдяки своїм здібностям, своїй вправности. Трагічна доля Мазепи робить із нього одну з улюблених постатей світового мистецтва, але не науки. І досі українські учені сперечаються за дату його народження: його могилу збурили москалі, щоб ось так затерти його образ у пам'яті українців і цілого світу. Хіба-ж не те самісіньке намагалися зробити росіяне з цілою Україною, сфальшували історію і присвоївши собі найблискучішу добу нашої мивушини — Київську Русь, проголосивши, що України «не било, нет і бить не может».

Аристократ духа, висококультурна людина, Мазепа кохався в красі, у творах мистецтва, як кохається і наш нарід у піснях, у вишиванках, у хатній оздобі. Відомо, що Мазепа побудував багато прекрасних церков, між ними й Миколаївський Собор у Києві, і завдяки йому на Україні розвинувся в архітектурі так званий «козацький барок». Він чудово грав на бандурі і складав пісні. Це-ж він утворив прегарний образ «чайки небоги, що вивела чаєняток при битій дорозі»: тою чайкою є Україна з її нещасливою історичною долею. Високоосвічений, шляхотний у поведженні, він був поруч геніяльного варвара — царя Петра — втіленням тодішньої України поруч дикунської Москвіщини. Вихований на взірцях західної культури, він багато сприяв просякненню українського життя німецькими, італійськими й фляманськими впливами. З тих традицій ми користуємо ще й понині, бо вони глибоко ввійшли до нашого народу.

Мазепа й мазепинці, себто гетьман Пилип Орлик, Войнаровський, брати Миревичі, Нахимовський, які емігрантами довгі роки поневірялися в Криму, генерал-поручник французької армії Григор Орлик і багато інших, є закінченням історичної трагедії українського народу, який у першій половині сімнадцятого віку зірвався до державного життя, підірваного три століття перед тим татарами.

Козаччина, зродившись на переломі п'ятнадцятого-шістнадцятого віків як одчайдушна вольниця, як втеча від утиску, як бунт, на початку сімнадцятого приходить до свідомості своєї національної місії, стає на службу духових і матеріальних інтересів українського народу. Вона боронить українські маси від соціального утиску, від чужинецького гнету, відбірає в татар прадідівські землі. Гетьман Сагайдачний організує оборону православної віри й ширить освіту. Відомо, що висвячення

на митрополита Борецького, який, як і Сагайдачний, походив із Галичини, сталося завдяки цьому гетьманові, не зважаючи на спротив поляків. Ціле Військо Запорізьке на чолі з своїм освіченим вождем було членом Київського брацтва, яке утримувало школи, друкарні. Великий гетьман Богдан Хмельницький пішов далі і поставив собі за завдання не лише визволити Україну з-під польської залежності, але й одбудувати стару Руську, себто, давню Українську Державу. Сучасник Кромвеля, він започаткував на Україні великий рух проти феодалізму, що тоді вже занепадав, а як державний муж із широким політичним задивленням, із великим організаційним хистом, із залізною волею, він не лише опанував революційну стихію, але і змусив її служити високому ідеалові самостійної Держави Української.

Геній Хмельницького синтезував спокінвічні змагання українського народу до державности і вказав шлях прийдешнім поколінням. По ньому українську історію творять люде, що виховалися під безпосереднім впливом його чинів, або на тих основах, що їх він витворив. Зпоміж них чільне місце належить гетьманові Мазепі, який почав свою кар'єру за гетьмана Дорошенка й який навіть своїм союзом із шведами, лише продовжив політичну лінію, витичену Хмельницьким. Велика заслуга цього останнього полягала в тім, що він вказав українському народові велику політичну ціль, що нею є національна державність, зацепив його проводирям політичний розум. Як нарід, як окрема народня група, з її мовою, вдачею, звичаями, піснями і справами, українці були, є й будуть. Але щоб стати знову нацією, що має, або бодай змагає до своєї окремої держави, до питомої політичної організації, незалежної від сусідів, українці мусяли перестати бути сліпою отарою і перетворитися в свідому, дисципліновану громаду, злітовану одною думкою й одною волею. Ось цю думку й волю і натхнув українському народові Хмельницький та вказав йому політичні методи для їх здійснення, які частково засвоїв собі й Мазепа.

Але, за часів Мазепи, та й ще за наших днів українському народові, на жаль, дуже бракувало й бракує політичного вироблення. Лише залізна воля й геній Хмельницького могли на час зарадити цьому лиху, але того не спромігся зробити Мазепа. Державно-політична справа вимагає, щоб люде поступалися своїми дрібними, що-денними, матеріальними інтересами в ім'я великого, загального добра, що триває не день, не два, не людський вік, але життя поколінь. Отже організація народу в державу вимагає жертвености, відданости, вміння дивитися вперед. І колиб люде шукали в одбудові держави негайних вигод, то, певно, обмаль народів визволилосяб і здобуло собі незалежність. Україна дісталася гетьманові Мазепі сплюндрованою за доби Великої Руїни, пограбованою, знищеною московськими драчками. Цар Петро обдирав її ріжними податками, здирствами, беручи звідти людей і засоби, потрібні йому для здійснення його задумів, виправ, будови Петербурга й т. и. Мазепі треба було вживати всяких заходів, щоб піднести господарство України, підготувати її до самостійности, він робить це протягом років, не спиняючися перед жертвами. І справді, Україна відживає так, що на Гетьманщину починають тікати люде зза Дніпра, зпід Польщі. Але жертви, вимагані від народа, роблять Мазепу непопулярним у масах. А тому, коли він кинув заклик до повстання проти москалів, клик самостійности, нарід за ним не пішов. І через це в значній мірі Мазепа програв Полтавський бій,

але програв його не лише гетьман, програла його ціла Україна, програв його той нарід, що задля волі й визволення не схотів був жертвувати ні кровю, а ні добром. А тому, замість самостійности й державности, зазнав він люте знуцання царя-деспота і знову опинився в політичній і економічній неволі.

Нашу політичну невиробленість, нашу непідготованість до державно-творчої праці можна помітити й тепер із того, як легко ми піддаємося демагогії і власними руками валимо справу державности, що її ми-ж самі розпочали. Розбити нас зсередини дуже легко і це дуже добре знають й добре використовують наші вороги. Улюбленою методою польської політики є «пустити русина на русина». Москалі завжди шукають серед українців виконавців своїх, ворожих нам, плянів. Після Мазепи вони звалися Апостолами, а нині Петровськими. Ще за часів Хмельницького, зараз після прилучення до Москвіщини заходилися москалі розкладати український нарід. Для того стали підбурювати селян проти шляхетства, козаків проти старшинства. Царі наказали своїм воєводам приймати скарги від посполитих на панів і тим ніби ставати в оборону мас проти вищих верств. Направду-ж ніякої оборони вони не робили, як не робили її й большевики, горлаючи проти української інтелігенції. Москалям і тоді й тепер, треба було поріжнити, пересварити українців. Коли вони це осягнули, тоді царі покріпачили селян, а шляхетству надавали дворянських грамот, аби сиділо тихо й не упоминалося від них волі для України. Так само, як і за наших днів, селяне, поласувавши на землю, а робітники на вісьмигодинний робітничий день, не хотіли боротися за Україну й опинилися в колгоспах та в кайданах «п'ятилітки», що гнітять їх безмірно. Ось так, давши перевагу матеріальним інтересам і повіривши дурисвітам, не маючи зрозуміння ваги своєї державности, своєї політичної організації, українці знов і знов опинялися в рабстві москалів.

До того чимало також спричинилася й наша духовна недисциплінованість, невміння шанувати свою владу. Цікаво, що українці радо коряться чужій владі, але не здібні додержати ладу у своїй власній організації. І чи не тому й повстала легенда, що давню Русь зорганізували не українські князі, але чужинці — варязькі зайди. І чи не тому сучасники Мазепи скорилися владі московського царя, а не послушали свого гетьмана, що звав їх на повстання. Нема нічого лєшого, як підбурити українця проти своїх же, особливо проти тих, що стоять на чолі організації чи якоїсь там справи. Наші великі патріоти, небіжчики Липинський та Чикаленко дуже слушно на це вказували. Справді, ця непошана українських людей до влади, до осіб, що її мають, дарма що вони самі їх обрали, робила й робить нашій справі, державности, самому українському народові велику шкоду, бо розсіває в ньому безлад і нєлад. І лише Великий Богдан умів дати собі з нею раду, буваючи иноді дуже й дуже жорстоким. Коли його генеральний писар Виговський не хотів був признати його розпорядку в справі передачі на випадок його, Богданової, смерти гетьманської булави його синові Юркові, гетьман казав закувати свого прем'єр-міністра в кайдани, і сам, уже тяжко хорий, силував Виговського скоритися своїй волі.

Але далеко не всі наші проводирі вмiли поборювати природню анархічність української вдачі, й ми бачимо, що внутрішня боротьба, бунти, зрада, взаїмне підбурювання і підюджування, розкладова робота наших

ворогів — усе це є звичайним явищем нашої сумної минувшини і, на жаль, не менш сумної сучасності. Досить лише, щоб якийсь українець трохи піднісся догори, щоб уже другому стрельнуло до голови: «А чом це він, а не я?» Це протиставлення своєї особи — людям, що стоять на чолі, вузьких дрібних інтересів чи амбіцій — загальній справі є і справді болячкою нашого національного життя. Знано, що цілу акцію Мазепи зрадив був Кочубей, який доніс цареві про приготування гетьмана, щоб тим способом помститися за доньку, дарма що від того могла потерпіти, а тоді й фактично потерпіла ціла Україна. Здається, нема в нашій історії ні одної значнішої особи, патріота, біля якого не було б зрадника. Досить пригадати гетьмана Дорошенка, що за допомогою Туреччини хотів був вирвати Україну з московської неволі. Брюховецький, а пізніше Многогрішний, та Самойлович, уживаючи демагогії, приподібнюючися до Москви, стають його суперниками, з чого повстає внутрішня боротьба й Велика Руїна. А остання революція з отаманщиною чи не є яскравим виявом нещасливої прикмети української вдачі? Не одному отаманчикові спадало на думку: Чим же це я гірший од Петлюри? І кожен ватажок найменшого відділу хотів бути незалежним од команди армії, на чолі якої стояв Петлюра. І такі ватажки, як Зелений чи Махно, та багато інших, без огляду на їх особисті прикмети, чинили багато-багато шкоди підчас нашої боротьби за державність і самостійність.

Поруч цієї непошани до влади, недисциплінованости, розперезаности є ще і друга лиха прикмета в нашому характері. Це — хиткість, несталість характеру. І мали рацію казати поляки в Андрусові, коли робили з москалями мир, що поділив був Україну між двома державами: «Українців, за порадою обидвох володарів, не треба закликати, бо українські люде не постійні й ніколи на правді не стоять». Нема в нас тяглости ні в думках, ні в чинах, занадто багато борсання з одного боку в другий, від одної орієнтації до іншої. І в тому наше велике лихо! Замість твердо й непохитно стояти на своєму, нахилиючи до своєї волі, до своєї справи, до своїх інтересів, сторонні обставини, ми скорше намагаємося принатуритися до них, навязатися до загального руху, на нім виїхати, а не змагаємо піднятися власними зусиллями. З того виходить, що на українських людей неможна здатися, бо не знати, чи завтра їх наставлення не зміниться від обставин, від настрою, від погоди. Через оту нашу хиткість, ми не будучи зрадливими своєю вдачею, дуже часто зраджуємо не лише союзників, друзів, але навіть і самих себе, нашу національну справу. І в основі воєнної невдачі Мазепи також лежить зрада, і не лише Кочубея. Зрадив гетьмана старшина Ніс, якого він залишив із залогою боронити Глухівську твердиню; зрадив Запорізьку Січ і Галаган, провівши туди московські війська, заким Запорожці виступили в похід на підмогу Мазепі. І чи не ця наша риса змусила Куліша сказати на адресу українського народу терпкі, жорстокі слова: «народ без честі, без пуття».

Сумна трагічна постать Мазепи викликає в нас сумні, тривожні думки з приводу нашої минувшини, нашої вдачі, нашої дійсности. Та ще це й потів, бо Мазепа дав чимало прикладів і висловив багато думок, які вказують, що повинно бути, а чого нема. Відомі його крилаті слова про те, що «не всі в оден гуж тягнуть, бо той, направо, той наліво, і всі браття — тото диво». Є ще одна причина, яка і справді є прокляттям нашої історії аж по сьогодні. Україна протягом віків боролася й нині бореться коли не проти

трьох сусідів — Туреччини, Польщі та Москвіщини, то проти двох останніх. І завжди так бувало, що коли один визначний діяч орієнтувався на одного сусіда, то другий на іншого, і від їх боротьби всередині було завжди більше шкоди, як користі від зовнішнього союзника. Хмельницький хотів був покористати з союзу з Москвіщиною, яку пізніше проміняв на Шведчину, й мав у тому рацію. Та після нього Виговський кинувся в обійми Польщі й наклав за це головою від польських таки рук. Коли Дорошенко держав із Туреччиною, то Брюховецький накладав із Москвою, хоч пізніше мусів був і сам збунтуватися, й також був скараний на горло своїми прихильниками. За Мазепи також знайшлося чимало прихильників Москви, як от пізніший гетьман Апостол. І так протягом соток років серед змагань за державність і самостійність питання орієнтації й союзу з одним із наших історичних ворогів проти другого весь час рижнило і сварило українських патріотів.

І лише наприкінці тої епопеї сам Мазепа, а особливо його наступники — мазепинці — зрозуміли велику шкоду орієнтації на ворога й рішуче відкинули її. Мазепа не покладав надій на Польщу, хоч серед поляків було чимало прихильників його акції, а зпоміж них і сам король Лещинскі, далі Потоцкі й інші. Але гетьман уважав за найпевніше опертися на Шведчину, однаково ворожу до обидвох сусідів України. І ми знаємо, з якою лицарською вірністю король шведський додержав свого слова і зробленого з гетьманом договору. Великий мазепинець Григор Орлик також цілковито відкидав орієнтацію на Польщу. Він особисто стояв дуже близько до Польщі, так близько, що сам садовив на престол короля Станіслава Лещинського. А проте ніколи не шукав помочі Польщі проти Москви, бо знав її марність і небезпеку. Про це ще славний його батько, гетьман Пилип Орлик, писав на заслання в Солуні: «...Україна повинна мати вірного союзника. Таким союзником ніколи не може бути Річпосполита, бо вона насамперед сама не міцна, а по-друге, й це важніше, Козацькій Нарід завжди бажав приєднати до себе польську Україну...» Мудрі слова, які не перестарілися й понині. Зваживши наскільки інші передбачення старого гетьмана справдилися з надзвичайною точністю протягом пізніших століть, можемо сміло брати ці слова за дороговказ. Але далеко не всі з наших сучасників покористали з геніяльної прозорливости Орлика, а тому й нині бачимо, що наслідком проклятих «орієнтацій» українці, замість «тягнути в оден гуж», розбиті, взаїмоворожі. І прихильники Польщі вирікаються єдности Української Нації ради союзу з тим віковичним ворогом України.

Такі думки снуються в голові, коли роздумуємо над постаттю Мазепи й мазепинців. Наша національна справа вимагає від нас, щоб ми використали як-найширше науку їх досвіду, продовжили й довершили розпочате й незакінчене ними діло.

Крайня пора визволитися від наших тяжких національних хиб, набути характеру, стійности, зрештою — орієнтації на власні сили, на самих себе. Для того маємо працювати над собою організовано, спільно, викорінювати в себе лихі прикмети, а вже ніколи не робити з наших організацій розсадник болячок, що розідають український національний організм. Лише так спроможемося реабілітувати себе й нашого великого патріота гетьмана Івана Мазепу.

Инж. Др. С. Володимирів.

Економічне становище селянства України.

Селянство та влада.

Радянська економічна дійсність дає нам надзвичайно маркантний приклад того, як можна заходами економічної політики звести майже на нівець великі придбання, зроблені певною клясою, в данім випадку, здавалось, таке велике придбання, як великі обшари нових земель, що їх придбало селянство; а далі — як величезний запас енергії цілої кляси, який звичайно шукає виходу по революції, коли звільняються звязані раніше сили, можна заходами тої самої економічної політики, звести теж майже на нівець із величезною шкодою для всього народнього господарства.

Большевицька влада пішла головно з причин абстрактної догми та причин політичних, хоча також до певної міри і з обставин конкретно-економічного життя, шляхом політики затримки розвитку сил господарсько-творчих на теренах українського села, їх економічного переобтяження з усіма звідси негативними наслідками як для самого села, так, зрештою, і для цілої економічної системи.

Селянство по революції вийшло на терен господарської діяльності зі значними запасами господарської активності, менше ослаблене за інші кляси, вийшло більш одноманітним у своїй структурі; центр збільшився за рахунок флянтив, відбувся процес «осереднячення» села, воно стало менш здиференційованим, одноманітнішим і одержало в спадщину яких 12 міль. дес. землі від великих землевласників. Процес упадку народнього господарства, звязаний із усіма революційними подіями та подіями визвольної боротьби, поставив перед большевицькою владою конечну вимогу йти на село, щоб там узяти засоби для фізичного існування, бо тільки село було майже єдиним продукційним чинником із реальними запасами засобів існування. Почався перший суворий натиск на село, що закінчився крахом цілої політики «військового комунізму» та проголошенням 15. III. 1921. р. Леніним нової економічної політики (НЕР), початком якою для села було заведення «продподатку», замість «продразв'юрстки» з вільним оборотом товарних лишків села. Селянство, здавалось, перемогло, але перемога була лише тимчасова, бо почався період експлуатації більш тонкої зі збереженням формального рівенства сторін, почався період ринкової експлуатації села. На сцену виступили «ножиці», щоб залишитися тут до останніх часів. Брутальний натиск на село відійшов на другий плян. Село виносило економічний тиск нової політики більш пасивно, ніж активно, протидіючи йому, і знову примусило владу піти на уступки і зменшити тягар нового тиску («ножиць») і пійти на шлях політики певного розкряпачення нових творчих сил.

Часи 1924—27 рр. були періодом порівнюючи поміркованого економічного тиску на село, щоби з 1928 р. змінитися на поновний рішучий удар по селу, на період нового натиску на село, на заволодіння не тільки товарними запасами села, але і глибоким втручанням в основні продукційно-організаційні процеси. Ця політика звязана була з одночасовим брутальним ударом по найпродукційнішій, найбільш господарсько-міцній групі села. Почалася політика «ліквідації куркуля, як кляси», політика масової колективізації села, політика великого державного господарства з одночасовою ліквідацією НЕР-а, як на теренах села, так і в усій господарській системі. Почалася нова сторінка взаємовідношень села та влади. Зміцнившись в окупованій країні організаційно (новий адміністративний поділ України — тощо), на ґрунті зміцненої індустрії, на ґрунті забезпечення, правда, обмеженого хлібопостачання через радянські господарства та колективні, влада-партія змінила й методи відношення до села, знову виступила на сцену брутальність у значно більшій мірі, ніж навіть за часів революції.

Село, селянська кляса, було елементом, що його експлуатовано й раніше за часів царської Росії, але майже ніколи ця експлуатація не набірала після знесення кріпацтва таких форм і такого ступня, як це сталося за часів «диктатури пролетаріату».

Згідно з теорією марксизму, вірніше — ленінізму, основною клясою, покликаною творити нові форми суспільно-державного ладу є кляса робітництва — пролетаріату, який має бути опорою диктатури пролетаріату, він є базою, опорою й захисником нового ладу. Звідсіля головна увага радянської влади на розвиток індустрії. Тут лежить підстава того, що селянство та сільське господарство приносять, приносили та будуть приносити в жертву індустрії, пролетаріатові і в першу чергу комуністичній партії. Себто, сучасній державній владі. «Ми мусимо збудувати» —

каже Ленін — «державу, де робітники збереглиб своє керівництво над селянами»... Коли ми збережемо за робітничою клясою керівництво над селянством, то ми одержимо можливість ціною величезної економії в господарстві нашої державі досягти того, щоби кожне найменше заощадження зберегти для розвитку нашої великої машинової індустрії, для розвитку електрифікації, гідроторфу, для будівлі Волховбуду ітд.»¹⁾ «Вищий принцип диктатури — це зберегти спілку пролетаріату з селянством, щоби пролетаріат міг утримати провідну роллю та державну владу»²⁾. «Під угодою між робітничою клясою і селянством» — каже Ленін на іншому місці — «можна розуміти що завгодно, якщо не мати на увазі, що угода, з погляду робітничої кляси лише тоді є припустимою, правильною і принципово можливою, коли вона підтримує диктатуру робітничої кляси та є одним із засобів, скермованих до знищення кляси»³⁾. «Вміти досягти згоди з середнім селянством, ані на хвилину не відмовляючися боротись з куркулем та міцно ґрунтуючися тільки на бідності»⁴⁾. «Соціалізм не можливий без великої капіталістичної техніки, побудованої за останнім словом новітньої науки, без пляномірної державної організації, що зобов'язує десятки мільонів людей якнайсуворіше додержувати єдиної норми в справі виробництва та розподілу продуктів»⁵⁾. Сталін каже: «Біднота — це підпора робітничої кляси, середняк, як спільник, і куркуль, як клясовий ворог, — таке наше ставлення до всіх соціальних угруповань».

Тут у цих словах закладені ідейні підстави експлуатації селянства, в цих словах дано директиви, яким чином можливо утримати керівництво селянством, — це знайомий старий принцип divide et impera. Отже ніколи не трактують селянство як рівновартний чинник, як рівновартний елемент, воно є тільки частинним «спільником» — і край, та ще до того спільником, який мусить творити волю керманіча-пролетаріату.

Завдання зміцнити основну силу — пролетаріат, завдання розвинути та зміцнити індустрію, а разом з тим браку можливості знайти конче-потрібні для розвитку індустрії та на інші потреби політично-державного характеру кошти поза теренами, опанованими большевицькою владою, брак закордонних кредитів, крах концесійної політики — тощо, все це мусило привести до звернення пильної уваги, як на об'єкт, що мусить дати конче-потрібні засоби, на селянство — основну продукційну силу й основного творця реальних цінностей, бо індустрія внутрішнім накопичуванням не могла, навіть і в обмеженій мірі, за існуючої системи знайти кошти для свого розвитку в себе всередині. Те все плюс момент національної експлуатації — кольтоніальної політики Москви на теренах України — створило підстави для тієї політики «лицом к деревне», якої тягар відчувало й одчуває селянство України найбільше, бо тут, як висловлюється Пятілетка, є основний терен масових соціально-економічних експериментів у нечуваних раніше розмірах.

Реальними спільниками в жорстокій боротьбі — національно-політично-економічній, яку веде українське населення з радянською владою є — з одного боку — наше селянство. Згідно з переписом 17. XII. 1926. р. до купи сільського населення було 23,646.194 душ або 80 % усього населення, з них самодіяльного 12,521 тис. душ (1926—27 р.). Всіх хліборобів було 23,024.700 душ (1926—27 р.), вони порозкидані по 54.770 сільських селищах на просторі 451.584 кв. кіл. З усього населення тільки 54,71 % письменних чоловіків та 26,76 % письменних жінок. Національно — 86,1 % його належить до Української Нації. В господарсько у відношенні, до масової колективізації, воно було розпорощене між 5.173,8 тис. окремих господарств (1928 р.) з такою, згідно з даними динамічного обслідування 1927 р., клясовою структурою (термінологія радянського збірника «Україна», Статистичний Щорічник, У. С. У., 1929. Харків, стор. XVIII):

	% % господарств
Пролетарів	9,8
Напів-пролетарів	90,8
Звичайних товаровиробничих	65,4
Дрібних капіталістичних	4,0

Себто, згідно з термінологією Леніна-Сталіна, трохи менш од $\frac{1}{3}$ становить підпора влади — бідняк, $\frac{2}{3}$ — спільник — середняк, і тільки $\frac{1}{25}$ — клясовий ворог радянської влади — куркуль.

1) В. І. Ленін. Т. XVIII., ч. II, стор. 138.

2) Цит. за «Більшовиком України», 1930. I.

3) В. І. Ленін. Т. XVIII., ч. I., стор. 257.

4) Цит. за «Більшовиком України», 1930. I., ст. 4.

5) Цит. за «Більшовиком України», 1931., I., ст. 5.

Пересічна гуртова продукція на душу хліборобського населення становить коло 90 золотих рублів (пересічно за 1924-5—1928-9 рр. — 89,3 руб.) та народній прибуток — 56,7 золотих рублів (1927—28 р.) на душу населення; цю цифру 56,7 золотих рублів треба пам'ятати, як вихідний пункт для визначення економічної міри нашого селянства. Народній прибуток на душу всього населення України становив у 1927-28 р. — 92,6 золотих рублів, себто, 9—10 фунтів стерлінгів.

Щоб порівняти який незначний прибуток має населення цілого Союзу, а також і України, в порівнянні з іншими країнами, наведемо тут таблицю розміру народного прибутку, ще перед війною, в бувш. Росії та інших країнах. Народній прибуток на душу тепер по Союзу та Україні майже дорівнюється прибуткові дореволюційному.

За Michall-ем народній прибуток був:⁶⁾

Країни:	Весь нац. прибуток (млн. ф. стер.)	На душу населення (фун. стер.)	Країни:	Весь нац. прибуток (млн. ф. стер.)	На душу населення (фун. стер.)
Великобританія	1421	36,3	Іспанія	277	15,5
Німеччина	1285	25,0	Ціла Європа	7108	19,1
Франція	1205	31,8	З. Ш. П. А.	3178	45,5
Росія	1004	9,8	Канада	186	35,1
Австро-Угорщ.	704	16,5	Австралія	213	50,2
Італія	436	14,1	Аргентина	95	16,0

Себто, населення України має значно менший народній прибуток, ніж усі країни Європи, а зокрема її сільсько-господарське населення, прибуток якого є коло 6—7 фунтів стерлінгів проти 19,1 пересічного по Європі до світової війни; й тому кожне відтягування від нього, навіть і незначне, болюче відчувається населенням.

До того треба додати ще загальний фон, на якому відбувається боротьба селянства з владою, а саме — цілковитий брак чисто професійної класової організації селянства, вороже ставлення влади до селянства взагалі, а з окрема до нашого селянства, як до свого національного ворога, в якого прокинулася національна свідомість та який усвідомив уже, що Москва його економічно експлуатує. Далі треба додати також обмежену правоздібність селянства — введення у принцип виборчого політичного права відомої пропорції при виборах до рад 1 : 5. Себто, цим самим село, його політична, навіть формальна, сила зменшується відносно в 5 разів проти його питомого тягару в цілому населенні й тим самим збільшується релятивна у стільки-ж разів сила міста, сила пролетарської класи. Ось така сила однієї сторони.

На другому боці ми бачимо: загально-союзну комуністичну партію (В. К. П. б.) силою на I. IV. 1930 р. в 1,852.000 душ, із них робітників — 68,2%; комсомол Союзу — коло 3 млн. душ; придаток до союзна — комуністичну партію українську (К. П. б. У.) — силою на I. I. 1929 р. у 231.360 душ із питомим тягарем селян лишень 17,4%, проти 69,4% робітників; плюс яких 10 тисяч осередків комсомолу з 386.935 членами, з них селян тільки 37,4%. За національністю українців тільки 64,1% (проти 80,1% українців у населенні), росіян 17,4% (проти 9,2% у населенні) та жидів 14,7% (проти 5,4% у населенні). Партія організована, з дисципліною, з апаратом та шпіонажем. До того — коло 3 млн. службового апарату Союзу та 750.130 службовців на Україні, з них 98% залежних од держави — службовці державних та кооперативних установ — щодо своїх засобів існування та основних директив. У складі службовців питомий тягар належних до Української Нації значно менший, ніж питомий тягар українців у цілому населенні. Далі є апарат Д. П. У. (О. Г. П. У.) та інші апарати для охорони державного ладу плюс сита й добре озброєна армія⁷⁾. Апарат адміністративний ступнево зміцнюється організаційно й, що є особливо важливим, наближається до самої глибини села — зпочатку губернії (9—12), далі 41 району, а далі 512 районів із 10.880 сільрадами. Оце створює організаційну передумову можливості більшого натиску на село, більшого його опанування в усіх галузях його життя, а насамперед — економічного та організаційно-політичного. Крім того, на село, особливо під час хлібозаготівчих кампаній, крім існуючих кадрів партійно-адміністративних, кидають підмогу в вигляді ріжного роду окремих «ударних бригад» та комуністичних кадрів робітництва, так, наприклад, на I. III. 1930 р., за даними Н. К. Х. України, за доби найвищого розмаху колективізації, у глиб села кинули понад 48.249 тис душ ріжних

⁶⁾ W. Woytinsky, «Die Welt in Zahlen», 13. VII. 1930., S. 158. Berlin.

⁷⁾ «Україна», 1929, Статистичний щорічник, Харків, 1929, стор. 13, 17—18, 38.

т. зв. «робітників центрів»⁸⁾. У самому селі «комнезами» - «комбеди» намагаються виконати директиви партії про «ліквідацію куркуля, як класи».

Така сила влади в галузі політично-адміністративній; у галузі-ж суто економічній приходить на увагу кооперація, яка в суті є виконавцем директив партії та влади й є прихованою філіялкою партійно-державного апарату, навіть із принципом призначування службовців владою (це одна з «необмежених неможливостей» радянської системи), отже небагато має спільного з сучасною західньо-європейською кооперацією.

Державний та кооперативний сектор — т. з. усупільнений сектор — до купи займають у господарському житті становище абсолютного монополіста з таким сильним впливом на економічне життя, що може навіть дуже часто підпорядковувати собі стихію ринкових відносин куди в більшій мірі, ніж це може влада якоїбудь капіталістичної країни. Держава має у своїх руках і ними кермує: транспорт, кредит, узагалі цілу фінансову систему, і монополію зовнішньої торгівлі. Усупільнений сектор — держава та кооперація — 1928—29 р. р. дав 98,2% усієї продукції промисловости України й його питома вага в усьому товарообороті України становила 94,4%; тепер вона ще більша. В галузі сільського господарства совхози та колхози в 1929 р. дали яких 400 млн. пуд. хліба, і це число більше з ростом колективізації. До того треба додати, що держава має у своїх руках мільйони гектарів посівної землі.

Під сучасну хвилю НЕП на теренах і України, і цілого Союзу знищений, про що свідчить таблиця про товарооборот України⁹⁾:

	Господарські роки					
	1924-5	1925-6	1926-7	1927-8	1928-9	1929-30
Приватний товарооборот увесь (мільон. чер. руб.)	712,9	1248,9	1304,2	989,0	598,0	179,6
Роздрібний товарооборот (мільон. руб.)	630,9	1074,0	1129,3	851,2	491,5	171,5
%% приват. товарообороту в усьому	22,5	23,6	19,3	11,6	5,6	—
%% приват. товарообороту в роздрібному т.-об.	45,9	47,9	47,2	32,4	16,4	—
Кількість приват. торгов. закладів (без першого розряду)	85.976	82.209	69.597	34.340	24.360	4.737
					(на I. IV 1929)	(на I. IV 1930)

Держава є необмеженим монополістом у сфері промисловости та торгівлі як і в вишегаданих галузях народного господарства з усіма звідси наслідками для селянства.

Така в загальних рисах сила двох ворожих сил — селянства та комуністичної партії. Влада широко використовує свою силу, своє монополіне становище супроти селянства, звичайно, не на його, селянства, користь.

Умови селянської господарки.

Для господарської діяльності, для її розвитку й правильного функціонування психологія господаря має виключне значіння. Правне забезпечення процесів господарської діяльності, правне забезпечення можливості користуватися її наслідками, можливість більш-менш передбачати наслідки своєї діяльності, психічне задоволення своїм господарством, радість од самої діяльності та головне радість од наслідків тої діяльності, стабільність економічних відносин, економічна вигідність діяльності — це все те, що створює конечну передумову господарської діяльності і впливає на психіку господаря, а через неї посередньо й на наслідки господарської діяльності та на її напрям і темп розвитку. Відсутність усіх цих передумов, навіть і при наявності матеріяльних передумов для праці, викликає психічну нестійкість, т. з. психологічне страждання господаря, що негативно відбивається на процесі господарської діяльності та, головне, на її наслідках. І саме ця психологічно-господарська експлуатація доведена до вищої міри в хліборобів України всією большевицькою системою політично-державно-господарського будівництва.

⁸⁾ «Вісти Статистичні України», 1930, II., ст. 16.

⁹⁾ «Вістник Статистики України», V., 1930., ст. 117—119.

Свідомість цього політичного обмеження прав (пропорція 5:1), самий факт націоналізації землі, без її вільного обороту, свідомість економічної експлуатації з боку радянської влади, брутальна політика в відношенні до селянства, безправність, нестійкість економічних відносин, позбавлення можливості господарської експансії, позбавлення можливості використовувати наслідки своєї діяльності й насолоду від неї, втручання з боку адміністративно-господарських установ у процес господарської діяльності, відсутність навіть чисто елементарних умов для господарства, також як і небезпека власної особи та власного майна на ґрунті внутрішньої нестійкості взаємин на селі — це все, а також ще й інші причини, створює надзвичайно несприятливі умови для господарської діяльності селянства, викликає в нього зменшення стимулу до господарства, викликає господарську апатію, викликає затримку господарського росту, приводить до т. з. господарсько-психологічної експлуатації в вищій мірі. Консолідація, що більш-менш почалася на теренах українського села за 1924—1927 р. р., тепер, у зв'язку з швидкими темпами колективізації, цілком зруйнована й усі вищезгадані несприятливі умови ще більш загострилися й доведені до свого верху.

Держава, що втручалася раніше в ринкові стосунки села, в його мінові відношення, почала тепер втручатися в самі основи продукційної діяльності, продукційного процесу; для селянства відкрився, поруч із фронтом обміну, ще новий фронт боротьби з владою, фронт продукційний, що захоплює буквально цілий побут селянства.

Дозволимо собі навести характеристику становища селянства, вже за початку масової колективізації на теренах Союзу, одного з кращих російських економістів на еміграції — проф. Прокоповича.

«Обіцянки й погрози» — каже він — «це головна пружина колективізаційної праці в Радянській Росії. Але чи багато вони допоможуть, коли, як справедливо зауважує на нараді Колгосцентру його голова Юркін: «колгоспник забув, що він господар колгоспу, вважаючи, що про колгосп мусить турбуватися лише правління» («Изв.», 15. IV. 30). Инакше кажучи: колективізований селянин не відчуває себе господарем, і має на це поважні підстави. Всі умови колективізації й наступної праці у т. з. колективних господарствах переконують колгоспника в тому, що господар не він, і навіть не колгоспне правління, не «сіллярада» й не «рік» або «райком», блищі органи радянської влади й комуністичної партії на селі. Це — місцеві адміністратори, тільки прикащики, самовільні й часто безвідповідальні. А господар десь далеко, в Москві, або в головному місті «республіки». Оце він і шле відтіля накази; його іменем усі навколо орудують, але й цей господар затурбований не станом господарства, а тільки витягненням зі своєї «вотчини» як-найбільшого прибутку. Селянинові він ввижається не в якійсь там установі або в урядовцеві, але в місті взагалі — тучному, вибагливому й безглуздому місті. На цього господаря він, селянин, змушений працювати, зі скреготом зубів оддавати йому значну долю плодів своєї праці, а, ставши членом колгоспу, він навіть і назверх утрачає господарську самостійність, утрачає саму можливість бути господарем, колиб це несподівано йому й заблаглося. Це прекрасно доводить агроном А. Маркевич, автор книги «Межселенные М. Т. С.» та організатор першої машинно-тракторної стації; його в кожному випадку цікавлять досвід, можна сказати, спонукав большевицьку «суспільність» і вчушив їй ту «гігантманію», з якою тепер він же, Маркевич, закликає боротися... Але селянам, що стали об'єктом дурних соціалістичних досвідів, від того не легше. «Селянин колгоспник» — свідчить Маркевич («Пр.» 8. IV. 30.) — «виявляється тут (у великих колгоспах) зовсім відитовхнутий од кермівництва й організації продукції»... Й ціле село не може розв'язати своїх продукційних питань... Усі питання, зв'язані з організацією й веденням господарства, розв'язуються за межами села в «економіях» або центральному правлінню колгоспа. Узнати про них колгоспна маса може лишень із прочитуваних циркулярів і наказів правління... Колгоспник опиняється на боці і примушений грати лишень пасивну роль робочої одиниці». Колгоспник — каже Прокопович — не відчуває себе не тільки робітником, але навіть і не наймитом на певних, твердих умовах. Колгоспник не одержує ніякої платні грошми або натурою за виконану працю на колгосп, а вартість виконаної праці записують на його особистий рахунок із тим, щоб на кінець господарського року вчинити з ним розрахунок, коли це буде можливим». (А. Кисилев, «Изв.», 19. IV. 30). У своєму виступі проти цієї системи розрахунку з членами колгоспу впливовий радянський урядовець одстав од віку. В дійсності колгоспи вважають себе у праві розпоряджатися працею своїх членів без ніяких обмежень, на рахунок майбутніх «прибутків». А кермівнича партійна преса підсилює керманівців колгоспів у цій думці: «земорганам» — каже вона — «треба відкинути всякі балаччи про зарібну платню в колгоспах» (Пр. 18. IV. 30). Мало того, вищі інстанції радянської влади зі свого боку «розясню-

ють»: «Оплата праці в колгоспах переводиться виключно з наслідків урожаю й інших прибутків колгоспу. — (Роз'яснення Н. К. Зс. Р. С. Р. «Соц. Зем.» 13.—IV. 30.). Почекайте «наслідків» або пошукайте інших «доходів»... Яких, де? На практиці використання праці колгоспників, без «усяких балачок про зарібну платню», докотилося вже до здачі у працю на бік своїх же сочленів на розпорядження правління».¹⁰⁾

В таких умовах проходить господарський процес нашого селянства. Якого-ж розміру набрав той процес колективізації, абсолютний та відносний?

Стан колективізації на теренах України за даними на травень 1930 кількостю виявлявся в таких числах.¹¹⁾

	Комуни:	Артілі:	Сози:	Всі:
Кількість колективів:	878	10.868	8.861	20.607
Кількість господарств колективізованих (тис.)	91	1.146	672	1.909
Кількість членів (тис.)	197	2.234	1.284	3.715
Площа оранки (тис.)	717	5.625	3.494	9.836
Усуспільнено роб. коней (тис.)	63	774	740	1.277
Усуспільнено корів (тис.)	57	86	20	162
Кількість тракторів у коллект. господ.	1.060	2.681	969	4.710
На 1 колгосп припадає оранки	972	667	502	611
На 1 колгосп припадає господ.	103	105	76	93
На 1 колгосп припадає членів	225	205	145	180

Процент усуспільнених господарств становить для цілої України 37,6% усіх; Полісся — 11,0%, Правобережжя — 39,7%; Лівобережжя — 34,7% і Степ — 37,3%. На середину 1931. р. вже понад 2/3 усіх селянських господарств влилося до колективів. Себто, вже 2/3 господарств України є в таких або подібних до вищеописаних психологічних умовах господарювання.

Більшість із решти ще не колективізованих господарств що-дня чекає примусу або вже заходами адміністративно-господарськими примушена йти до колективів, себто, стійкість господарських та правових відношень підірвана і для решти селянства. Умови для господарювання заможніших селянських груп села, найміцніших, найефективніших із точки погляду продуктивності праці господарств, а в той самий час і найбільш ринкових, за весь час панування радянської влади були неможливими, і психологічної стабільності заможне селянство ніколи не мало. Звичайно, верхи заможного селянства були зметені з кону господарського життя або цілком, або вийшли значно обрізаними вже з початку революції, але тепер для нього (в суті це не колишнє заможне селянство, але вірніше середняки, за старою термінологією) настали часи майже повної руїни та нечуваного економічного визиску.

В офіційному радянському аграрному органі, а саме в журналі «На аграрному фронті» — органі Комакадемії, В. Авер'єв із — лянконічністю, вартою уваги, у статті «О двух этапах «розкулачвання», дає підсумки тих заходів, що їх виробила практика «розкулачення» у 1929—30 р. р. та порівнює її з практикою 1918. р. Він каже: «Система заходів щодо розкулачення, яка має місце за сучасного моменту, виявляється в наступному: 1) Відбіранню в господарств, визнаних куркулівськими, всіх засобів продукції. 2) Відбіранню з рук тих господарств грошових накопичень (із уживанням одержаних наслідком того відбірання грошових сум, головним чином, на покриття членських і паєвих внесків бідноти, що вступає до колгоспів, і на погашення заборженості, що числиться за куркулівськими господарствами в характері недоїмок і кооперативного кредиту. 3) Відбіранню в куркулівських господарств житлових і господарських будівель, хатнього майна та харчових запасів. 4) В відношенні до певних куркулівських господарств — виселенню: а) за межі села, але в тому самому районі (з виділенням їм робочої худоби і інвентара для ведення на нових місцях трудового господарства; б) за межі району, здебільша — на Північ, до Сибіру й Далекого Сходу: в останньому випадкові виселяють або кулацькі родини у повному складі, або голову родини, або ж родину без господаря дому, коли він за контрреволюційний виступ підлягає арештові й в'язниці».¹²⁾

¹⁰⁾ «Бюллетень Экономического Кабинета проф. С. И. Прокоповича, № 79. V., 1930., Стор. 8—9.

¹¹⁾ «Вістник Статистики України», V., 1930, М. Б., Гуревич, «Суцільна колективізація», Стор. 2.

¹²⁾ В. Авер'єв, «О двух этапах «розкулачвання», «На аграрном фронті», № 6, 1930. Ст. 86.

Автор далі каже: «Такі заходи, як виселення, в історії боротьби з куркулівством зустрічаються вперше. Досвід 1918. р. не містив у собі подібних заходів, навпаки — в відношенні до певних частин куркулівських господарств (куркулі=хуторяне) тоді, в 1918. р., спостерігався протилежний процес — процес бруталного включення їх у межі общини»¹³⁾.

Автор також підкреслює характеристичний момент, що відрізняє «розкулачення» 1918. р. від сучасного, а саме те, що раніше майно куркулів передавало до рук окремих бідаків, здебільша, але тепер майно передають до артілі, себто, свідомо проводять політику розколу селянства — divide et impera, бо середняк стає теж зацікавленим наслідком такого розкулачення, «бо воно збільшує майно колгоспу, себто, і його майно, й тим притягує його на бік «розкулачення».

Масова участь — підкреслює автор це місце — середняка в колективному рухові визначає з одного боку — саму можливість розкулачення, а з другого боку — надає розкулаченню характеру такого заходу, наслідком якого як-найближче зацікавлена ціла маса трудового селянства¹⁴⁾.

Про розміри, яких набрав процес «розкулачення» на Україні, ми найліпше матимемо уяву, коли підрахуємо частку майна, «изятого» в куркулів і переданого в неподільні фонди колгоспів до загальних фондів дрібно-капіталістичних господарств під час більш-менш стабільних відносин на селі, а саме в 1927. р.

Ця частка «изятого» майна й переданого в неподільні фонди колгоспів до цілого майна згаданих господарств становить на Україні 16,7%, себто, 1/6 майна куркулівських господарств попала до рук колгоспів, але «изято» напевно куди більшу частку, бо, як відомо, багато майна не передано до колгоспів, але залишилося воно в руках тих, хто провадив «розкулачення»¹⁵⁾. Цікаво відмітити й той факт, що майже ні в одній частині Союзу в основних районах колективізації грабунок не досяг такого відсотку до цілого майна, як на Україні; понад Нижньою Волгою цей відсоток — 13,5%, в Центральній Чорноземній Області — 15,4%, тоді як, скажемо, постачання колгоспів тракторами на Україні релятивно менше, ніж по всіх інших районах масової колективізації, — так колгоспів, що використовували тракторну тягу в 1930. р. на Україні було лише 13,0%, понад Нижньою Волгою — 20,2%, в Центральній Чорноземній Області — 15,2%, на Нів. Кавказі — 26,8% и т. д. Про грабунок села один радянський орган каже: «Незначний відсоток забраного й переданого в неподільні фонди колгоспів майна куркулівських господарств є в певній мірі переменшений наслідком того, що оцінки забраного майна, як правило, були знижені, але що забрано не більш од 30—35% основних фондів, що належали дрібно-капіталістичним господарствам у 1927. р., це підтверджується спеціальними дослідженнями по деяких районах наслідків розкулачення»¹⁶⁾.

Це пограбоване майно становить в основних фондах колективів наступний відсоток для України: в комунах — 9,7%, артілях — 18,9, у Т. С. О. З-а — 18,2.

Але треба пам'ятати про те, що процес «розкулачення» зачіпає не тільки верхи села, сучасних куркулів, але здебільша, й особливо на Україні, він зачіпає, як правило, й середняків, а в певних випадках навіть і незаможницькі шари селянства, себто, психологічна небезпека, психологічна нестабільність господарських відносин висить над значно більшою масою селянства, ніж та, яку складають сучасні куркулі.

Дозволимо собі навести один витяг зі сторінок того самого офіційного органу — «На аграрном фронті» — про практику «розкулачення», як вона здійснюється. Цей витяг підкреслює наше твердження про те, що «розкулачення» зачіпає й інші шари села.

Процес розкулачення — кажуть автори статті — в районі зводиться не до позбавлення засобів продукції кляси куркулів, не до використання цих засобів для зміцнення продукційної бази колгоспів, одне слово — не до ліквідації куркуля, як кляси, а до відбирання в окремих осіб майна (аж по пляшчину з кількома краплинами йоду) й до передачі його у власність колгоспів, установ і окремих осіб, головню, у власність службовців і бідноти в порядку продажу (був випадок продажу двоповерхової півкамяниці, відчуженої в порядку «розкулачення» одній організації, за 1 рубль 50 копійок, іншого будинку за 41 копійку, швейної машини за 7 рублів, штанів

¹³⁾ Там таки. Стор. 86.

¹⁴⁾ Бюллетень Экономического Кабинета проф. С. Н. Прокоповича, № 85, 1931. Ст. 15.

¹⁵⁾ Там таки. Стор. 14.

¹⁶⁾ «Социалистическое переустройство сельского хозяйства СССР между 15 и 16 с'ездами ВКП б», Стр. 286.

за 20 копійок і т. и.). Діло, як бачимо, зводилось не до ліквідації певної кляси, а поперше — до відчуження майна, на думку того або іншого представника районної або селянської організації, шкідливої особи; по-друге — до задоволення споживчих інтересів окремих груп бідноти й службовців, а поруч із цим і наймитів.., по-третьє до зроблення клясових, а іноді й особистих розрахунків із дотичною окремою особою. Ввесь той процес одбувався — кажуть автори — під прапором: «Досить він попоносив гарну шубу... дайте тепер попоносити нам»... Коло 400 господарств середняків розкулачено, притому це «розкулачення», як вказувано вище, вилилося в форму відчуження всього майна, аж по сорочки, й частковим виселенням середняків із району. З другого боку, одночасово вели лінію на усунення середняків од керми в колгоспах, радах і т. п. Але щодо колгоспів, то це охоплювало не тільки середняків, але й бідняків»¹⁷⁾.

Для встановлення загальних умов життя селянства для характеристики ступня стабільності відношень на селі вважаємо за прекрасну ознаку рух пожеж, а саме — ріст або упадок підпалів на селі, їх питому вагу в загальній масі пожеж на селі. Ці цифри надзвичайно показні й підкреслюють прекрасно твердження про нестабільність відношень на селі.

Наведемо дані про пожежі по цілому Союзу, а потім про пожежі на Україні зокрема; даних за 1929—30. р. р. не маємо, але вони напевно будуть ще яскравішими, ніж за попередні роки.

Число пожеж звичайно зростає при порушенні стабільності відношень. Так, перша революція 1905—1906. р. р. викликала на теренах бувшої Росії значний зріст пожеж по селах. По 49 губерніях європейської Росії (без Фінляндії, Прибалтійського краю й Польщі) число пожеж було:

Роки:	Число пожеж:	Роки:	Число пожеж.:
1890—1894	223.394	1900—1904	285.044
1895— 99	249.050	1905—1909	374.794

Ми бачимо з таблиці різкий зріст пожеж за 1905—1909. р. р.¹⁸⁾

Число пожеж та число пожеж на 1000 дворів по Союзу цілому без Закавказзя та Туркестану було:

Роки:	Число пожеж	Число пожеж на тис. дворів	Число пожеж від підпалу	% пожеж од підпалу
1923—24	69.116	3,9	17.932	25,9
1924—25	95.426	5,1	32.674	34,2
1925—26	99.090	5,2	32.957	33,3
1926—27	116.031	5,9	42.160	36,3
1927—28	119.427	6,1	45.136	37,8
1928—29	127.419	6,2	—	—

Відсоток підпалів у загальному числі всіх пожеж по 49 губерніях бувшої Росії ніколи не піднісся за 40 років (1870—1909. р. р.) понад 14,6%, й то це було у 1905—1909. р. р. підчас першої революції. Усього тільки за 8 років (з 1921 — по 1929. р. включно) по С. Р. С. Р. було 711.509 сільських пожеж і горів 1.221.901 двір. Страти по цих пожежах становлять суму коло 500 міл. руб.¹⁹⁾

Сільська пожежність України змальовується наступними даними:

Роки:	Число пожеж у забезпеч. дворах	на 1000 дворів	Роки:	Число пожеж у забезпеч. дворах	на 1000 дворів	
1910	13.820	4,1	1923—24	10.914	2,7	
1911	13.602	4,0	1924—25	17.153	4,0	
1912	12.303	3,6	1925—26	18.117	4,05	
1913	14.672	4,2	1926—27	23.155	4,9	
1914	11.508	3,3				
Разом за 5 років.....		66.035	3,8	Разом за 5 років.. 69.329		4,0

¹⁷⁾ А. Караваев, И. Шумський, «Извращения и голомотияство, как они есть», «На аграрном фронте», № 7—8, 1930. Стор. 94—95.

¹⁸⁾ В. Миндовский, «Сельская пожарность за 70 лет (1860—1929 г. г.)», Статистическое Обозрение, № 3—4, 1930. Стор. 38.

¹⁹⁾ Там таки. Стор. 40—41.

Але характеристичним є зріст відсотку підпалів у загальному числі пожеж. Відсоток підпалів у загальному числі пожеж був (від підпалу доведеного та здогадного):

В р. р. 1905—1909 — 17,2%; 1910—1914 — 27,8%, 1923—24—25—26 — 57,3%; 1926—27 — 62,9%.

Дуже характеристичним є й те, що від підпалів тепер терплять відносно найбільше сільська біднота та середняки — отже й бідняк не має стабільности свого положення.²⁰⁾

І. В. Сімпсон.

Українці в Канаді.

Автор — професор університету в Саскачевані (Канада) — висловив 4. III. 1932. р. під повищим заголовком реферат німецькою мовою в «Українському Науковому Інституті» в Берліні. За згодою В. П. Автора містимо цей реферат, надісланий до редакції «Розбудови Нації», у перекладі на українську мову.

Редакція.

Вельмишановні Пані й Панове!

Мене надзвичайно тішить, що я маю нині нагоду бути тут разом із Вами і говорити на тему «Українці в Канаді». З того часу, як перший українець оселився в Канаді, минуло 40 літ. А вже в жовтні минулого року один канадійський українець, Михайло Лучкович, посол до канадійського парламенту заступав канадійський уряд на міжпарламентарній унії в Букарешті. З огляду на годішні нові вибори в Англії, не було в Букарешті ані одного англійського парламентаря. Член найстаршої англійської домінії мав за завдання гідно заступати послів англійської імперії. Це прямо дивний випадок, що людина українського походження з Канади, іде до Букарешту, що лежить близько його вітчизни і говорить там в імені англійської імперії-матері всіх парламентів. Щоб знайти щось подібне в історії, треба шукати аж в історії східноєвропейської імперії.

Період від 1894. року, коли в Канаді поселився перший українець, до року 1931., коли сталася така важлива подія, творить період життя одної генерації. Ця генерація відіграла в історії України дуже важливу роль і якраз моя тема охоплює цю добу.

Причини еміграції українського населення зі старого краю загально знані. Голод на землю й політичний гніт кидали українців по цілому світі. Українська вандрівка від Карпат аж по Кавказ і від Висли аж по Дон — це належить до старої історії. Продовження цієї вандрівки творить виемігрування частини українського народу за Атлантийський океан. А рівночасно це — нова епоха української історії.

Найперше виїздили українці до Бразилії і до Сполучених Держав. Заки почалося переселення до Канади, було вже в Сполучених Державах коло 0,5 мільона українців. Від 1896. р. до 1900. р. приплив українців до Канади не був дуже великий. І тільки в 1900. році прибуло до Канади коло 5000 українців. Число їх усе збільшувалося аж до року 1914. Від 1896. до 1914 р. прибуло до Канади 170.000 українців, або за офіційною канадійською термінологією «галичан», «буковинців» і «русинів». З вибухом війни переселення цілком спинилося. По війні почалося переселення наново, але вже не таке сильне і тривало аж до 1929. р., в якому канадійський уряд його цілком припинив.

Отже, період від 1900. до 1914. був найважливішим. Канадійський уряд тоді провадив енергійну еміграційну політику. Так, нпр., у Сполучених Державах і в Європі видано в тому одному році 2,5 мільонів летижок із метою пропагувати переселення до Канади. Це все уряд знаменито зорганізував, хоч у дечому понад міру. Багато значнішим був факт, що в Західній Канаді можна було одержати 160 акрів, себто, коло 70 моргів землі даром. У порівнанні з малоземельними дрібними сільськими господарствами у Східній Галичині виглядало це на справжній рай, як що так здалека до цього приглядатися. Крім цього, був це час, коли в Канаді дуже інтензивно будовано залізницю. Залізничні товариства й собі вели колонізаційну політику, щоб тим способом дістати дешевого східноєвропейського робітника, який виконавби

²⁰⁾ С. Фарбштейн, «Основні риси сільської пожежності УСРР», «Вістник Статистики України», 1928, II, Стор. 112—113.

дуже тяжку працю при будові залізниць. Ті робітники селилися поблизу залізниць і утворювали тим способом нові кольонії. Українці виконали ту тяжку роботу і їх вигляди на господарську незалежність та політичну свободу все збільшувалися.

Вони прийшли. Точного числа подати не можливо. Для підрахунку переселенців не було відповідних умов. Уряд не створив був відповідних класифікаційних категорій для переведення такого спису, властиво, категорії були створені, але вони не мали під собою ніяких наукових основ. Для українців існували такі категорії: галичане, австрійці, буковинці, русини, москалі йтд. Пізніше прийшла до тих ще одна категорія, а саме — українці. При цьому можна згадати слова Грушевського: В цій неясности й термінології відбивається доля народу, доля, яку пережив український народ.

Ця заплутаність є дуже тяжкою обставиною при історичних студіях. Часами доводиться лише здогадуватися. Напр., один перепис населення в 3-ох західних провінціях Канади в 1921 році виказав 96.053 українців. А 5 літ опісля того відбувся ще один перепис населення. На цей раз було вже 150.506 українців. А що протягом того часу не було дуже численного переселення українців, то не можна було довідатися, звідкіля взявся отой приріст у 50%. Розв'язка тої загадки лежить мабуть у самих категоріях. В 1923. році було австрійців 90.203, а в 1926 році вже лише 46.450, себто, на яких 40.000 менше. Правдоподібно, австрійці з 1921 р. перейшли до українського табору в 1926 році.

Скільки властиво є українців у Канаді? Кажуть про 0,5 мільона або про 400.000. На думку канадійських знавців, це число є трохи перебільшеним. Правдивої цифри треба шукати десь коло 250.000.

Українці живуть по всіх великих промислових містах Канади, однак $\frac{7}{8}$ цього народу живе в трьох західно-канадійських провінціях, в Манітобі, Саскачевані й Альберті. Цікаво відмітити, що в Сполучених Державах українці залишилися в центрах індустрії на сході, а в Канаді поселилися вони в околицях лісових або в переходових між лісом та степом смугах. Назви «степ» я вживаю навмисно, щоб тим пригадати подібність канадійської прерії до українського степу. В Західній Канаді є й гори, подібні трохи до Карпат, великі полонини на полудні, лісові околиці на півночі і напів-пущі та болота на окраїнах. Підсоння Канади також у дечому подібне до українського: великий холод зимою, жара та засуха влітку, а найважливіше — це дощі в червні, від яких залежить вислід жнив.

Як я вже зазначив, українці поселилися були найбільше в лісових околицях або в смугах, близьких до лісів. Точної границі між лісом та степом протягнути не можна. Перехід відбувається повільно. Сіножаті по лісах стрічаються частіше, в більшому розмірі і поволі їх став більше як ліса. При переході в степ ліс півостровами врізується до степу. В таких околицях є дерево для будови маленьких домів і інших господарських будівель, як рівнож і для опалу. Також і вода по таких околицях є. Хотяй зпочатку там дуже тяжко було управляти ріллю, українці селилися таки і там. Здавалося їм, що там безпечніше жити. Як вже згадано, побудовано туди залізницю, а агенти залізничних компаній вимагали від робітників, щоб селилися в тих краях.

Звичайно так бувало, що якесь більше число українців селилося на якомусь одному шматку землі. На ділі такий бльоковий спосіб поселення є характеристичним для українців, і, можливо, найважливіший. Все це відбувалося природнім шляхом. Кількасот родин вибирало собі якийсь учасок землі. Часом походили вони з одного і тогож самого села в старому краю. Так, напр., мешканці Сокалю в Саскачевані походять із Сокаля в старому краю. Мешканці Альвени походять з Чернятина й Городенки в Галичині. Мешканці львівської округи в Саскачевані походять із Теревовлі і Глешави. Мешканці Теодори в Канаді походять із Дорошівців і Порілів. Коли вже засновано колонію, то до неї приїздили ще українці з України, чи то свояки, знайомі, чи таки прямо земляки. Так повставали в Канаді поодинокі частини старого краю — України. Типові деревляні будинки, мазані глиною, впадали всякому приїзджому в око. Прибували туди ще представники й інших народів, німці, москалі, англійці, канадійці, американці йтп., але оселя лишалася все таки українською.

Крім малих осель, є ще в Західній Канаді 14 бльокових колоній. Все це українські колонії. Я маю тут малий шкіц, у якому можна бачити ці колонії. Мушу при цьому згадати, що в цих околицях живе багато людей, що не є українцями, але колонії лишилися таки українськими і переважає населення українське.

При переселенні до Канади натрапляли українські переселенці на дуже великі труднощі, як це звичайно буває при колонізації. Чоловік вирветься з корінням зі старого краю, а в новому все для нього чуже, до всього він не звик. Дуже тяжко при-

натуритися людині до чужої політичної й соціальної системи. Через особливо несприятливі обставини українці мусили були боротися з далеко більшими труднощами, ніж інші переселенці, що приїздили до Канади. Дуже часто бувало, що українець, який приїхав до Канади, не мав узагалі ніяких грошей, або ще до того й борги дома залишив. Зроблений в 1917. році дослід серед 800 українських родин виказав, що 50 % із них узагалі не мало ніяких грошей, коли приїхали до Канади, а 42 % мали менше як 500 доларів. Такіж самі обставини були і в Сполучених Державах. Американське еміграційне управління подає, що пересічно протягом 11 літ українці, що прибули до Америки мали готівки лише 12,86 доларів. Це означає, що переселенець мусів зразуж дістати працю, щоб могли прожити. Часто бувало, що українські переселенці, коли лише прибули до Західньої Канади, висилали жінок і дітей на ферми, а самі лишалися по містах, щоб дістати роботу на залізниці. Літом управляли жінки й діти землю — це дуже тяжка праця — сіяли там ярину і зачинали будувати примітивні хатинки. Зимом вертали туди й чоловіки, бо не могли так легко дістати праці. Деколи привозили вони з собою трохи гроша, за який могли купити для господарства яку курку, корову, свиню чи що іншого потрібного в господарстві. Хоч як мало цього було, але початок зроблено. Поволі такий переселенець ставав твердищою ногою в новому краю. Звичайно це тревало дуже довго і часом з великими перервами або й невдачами.

Другим лихим чинником, що його мусів був перетерпіти український переселенець, це було його неучтво. Майже всі вони були невчені і нічого взагалі не знали. Вони не мали взагалі ніякої традиції щодо науки — за нечисленними виїмками — а бувало дуже часто й таке, що не вмiли взагалі ні писати, ні читати. Уявіть собі положення такого народу: вони живуть у країні, що говорить зовсім іншою мовою. Вони однак мусять пробитися, щоб жити. Не диво, що легковірність і незнання тих людей використовувалося дуже несовісно. Це була ганьба, що знайшлося кількох таких канадійців, що тих людей несовісно використовували. Ще гірше одначе було, коли українці самі, що вмiли трошки по-англійськи і на дечому розумілися, знущалися над своїмиж таки земляками. Такі випадки траплялися дуже часто. Такі факти викликали серед українців загальне недовірря до всього, це знова своєю чергою приносило з собою нові труднощі.

Українцям залежало дуже на тому, щоб бути власником землі. Часто їм пропонували взагалі невідхожу землю. Так, приміром, у Манітобі оселилися українці на тих землях, що їх узагалі покинули були канадійські хлібороби. Самозрозуміло, що вони взагалі не знали тих земель, коли на них осідали. Один українець розповідає свої переживання так: «Як лише я прийшов сюди, побачив зразу маленьку річку. Ось тут і вода є, сказав я. Я побачив ліс. І опал вже є. Ліс же не може рости без доброго ґрунту. Отже я вибрав собі цей клаптик землі». Той українець приїхав до Канади з українських степів. Колиб він був краще знав канадійські ліси, то бувби напевно пізнав, що ліс може рости також і на багнищах та мочарах і камінню.

Помимо всяких трудношів українці загально поступають усе вперед. Цей поступ завдячують вони особливо своїй витривалості та надзвичайній працьовитості. Тут треба особливо згадати жінок. Я думаю, що ніде жінки з цілого світа не працювали так тяжко, як ті селянки з України. Від пів п'ятої ранку до десятої вечером не уставала робота чи то дома, чи в стайні, чи на полі. Сьогодні вже не так зле, як було давніше, але вони працюють ще й далі за традицією.

Деякі українці зробило значні поступи. В Альберті є українці власники обшарів у 400, 500 або й 600 гектарів землі, з готівкою в 20, 30 а то й 50 тисяч доларів у касах. Це одначе виїмки. Дуже багато з них має власні авта. Пересічно життєвий рівень українців не стоїть ще так високо, як у німців, англійців чи скандинавців у Канаді. Замітним є одначе, що українські поселости все збільшуються. Все поволі прикуповує український фермер землю в своїх сусідів. Це поширення українських поселостей стоїть мабуть у звязку з фактом надзвичайного розплоду українців. Порівняймо канадійських українців із канадійськими англійцями. Коли візьмемо число англійських народин за 100, то українське становить 182. На ділі нема серед ніодної канадійської національної групи вищого проценту населення до 10 літ. Коли пригадаємо собі, що за часів, коли Англія завоювала Канаду, було в Канаді 60.000 французів, а тепер є їх коло 3 мільонів, завдяки високій цифрі приросту населення, то можемо уявити собі, яку роллю відіграє українська нація в будучині Канади.

Здебільша українці-переселенці були селянами. З часом одначе починають вони здобувати собі й інші фахи. Тепер вже є українські купці, вчителі, вчительки, лікарі, адвокати йтп. Як вже я згадав, є один українець послом у канадійському парламенті. В парламенті Манітоби є 5, а в Альберті — 3 українські послы. В 3 захід-

ньо-канадійських університетах є понад 100 українських студентів. В порівнанні з числом українського населення Західньої Канади це число не велике, але як на початок, то воно є досить велике.

Якіж вигляди мають канадійські українці? Це залежить від різних факторів: 1) від відношень українців до решти канадійських національних груп; 2) від релігійного життя; 3) від соціального розвою та загального виховання і 4) від звязку з політичним та культурним життям старого краю — України.

Треба признати, що канадійці мають до українців певного рода упередження чи недовірря. До цього спричинилась насамперед та обставина, що життєвий стандарт українців дуже низький. Українців оселювано бльоковим способом, одокремлено, і тим одібрано їм можливість зрівнятися з іншими народами. Напр., ріжниця в мові. В мішаних околицях переселенці досить скоро опанували англійську мову. В бльокових оселях це йшло дуже поволі. Канадійці, що дуже рідко вчаться якоїсь чужої мови, нетерпеливляться, коли якийсь українець, що прожив в Канаді 5 або й 7 літ не міг з ними розмовитись по-англійськи, а бож як говорив, то дуже погано. Наслідком цього було згадане вже упередження.

Це упередження посилювалось було підчас світової війни. Зараз по вибуху війни видав єпископ греко-католицької церкви пастирського листа, в якому закликав австрійських українців їхати по можливості до Австрії та вступати до австрійської армії і боротися за Австрію. Серед англійських канадійців запанувало було через цей лист велике обурення. Крім того, здавалося, що українці дуже тісно звязалися з осередними державами, а підтвердженням цього факту був берестейський мир 1918. року. Однак канадійські українці виказали свою вірність Канаді тим, що в канадійську армію вступило коло 10 тисяч українських добровольців. Цим фактом направили вони чужу опінію, що була проти них і полягала в тому, що українці готові пожертвувати канадійськими інтересами на користь європейських політичних інтересів.

По війні це упередження канадійських англійців зменшилося наслідком того, що вони краще пізнали українців. Недавно з'явилися в Канаді 3 книжки про українців. У книжках тих висловлено співчуття канадійським українцям. Особливо я вирізняю книжку Йонга під заголовком «Українські канадійці», з якої я і взяв велику частину матеріялу для цього свого реферату. Все поволі приходять українці до щораз більшого стику з канадійським життям. Нпр., на університетах не роблять тепер ніяких ріжниць між українськими й неукраїнськими студентами. Такої проблеми там узагалі нема. Чудесні ручні роботи, вишивки — тощо, викликали в канадійців велике вражіння. Те саме роблять і українські хори та українська музика. Навчання англійської мови по народніх українських школах значно поліпшилось і багато дітей шкільного віку вже тепер можуть зовсім свобідно розмовляти англійською мовою. В цьому напрямку має також і радіо великий вплив. Упередження українців до англійської мови, на мою думку, поволі зменшується.

Хотяй упередження канадійців до українців ще не зовсім зникло, але українці зискали собі симпатії канадійців особливо останніми часами. Знущання поляків над українцями у Східній Галичині викликало серед канадійців велике обурення. Про це відбувалася дискусія в канадійському парламенті. Було зовсім ясно, що канадійські послы зацікавилися подіями у Східній Галичині і що канадійські українці можуть використати свої впливи на уряд у Канаді, коли їм цього буде потрібно.

Давніше канадійці занадто квапилися з канадизацією українського населення. Вони хотіли протягом одної ночі зробити з українців канадійців. Тепер одначе думають деякі канадійці, що це не добре, коли якийсь народ швидко забуває свою мову та покидає свої традиції. Самоповага якогось народу є тим основним ґрунтом, на якому можна щось далі розбудувати. Через знання своєї минувшини і через традицію всякий народ старається дійти до кращої будучини. Лише витривалістю та чесною грою можна найкраще засмілювати якийсь народ.

В українській історії все велику вагу мало релігійне питання. Не инакше є й у Канаді. Здебільша канадійські українці походять зі Східньої Галичини і належать до греко-католицької церкви. Як тільки вони прийшли до Канади, просили вони свого львівського митрополита, щоб послав їм кількох священників. Приїхало їх 5 або 6. Тому, що вони не могли упоратися з усіма українцями, що були розкинені по широких просторах Канади, порадив їм був митрополит звертатися до римо-католицьких священників. Це була велика помилка. Українці не хотіли мати нічого спільного з римо-католицькою церквою. Це нагадувало їм сумної пам'яті досвіди з тоюж самою церквою в старому краю на протязі віків історії. Наслідки цього були, що тисячі українців

узагалі покинули релігію. Коло них заходилася сильно зорганізована секта презбітеріанів із кальвіністичним уклоном. В 1903. році почали вони висилати своїх місіонарів поміж українців. Ці місіонарі були в дійсності православними. Презбітеріяне сподівалися, що тим способом відвернуть українців од римо-католицизму, та що вони з часом перейдуть на презбітеріянство. Зпочатку були деякі успіхи, але згодом презбітеріяне відмовилися пособляти грішми чужу їм віру. А що українці й самі не були вдоволені з тої віри, то весь цей рух завалився. Поза тією роботою заснували презбітеріяне кілька лічниць і бурс для молоді, що виконували добре роботу.

По відвідинах митрополита Шептицького приїхав до Канади в липні 1912. року єпископ Будка. Він почав реорганізовувати уніяцьку церкву, при чому він виявляв багато більше заппадливости, як такту. В 1916. році попав він у спір із основниками Інституту ім. Петра Могили в Саскатуні. Інститут цей заснували національно свідомі українці. Будка хотів взяти той інститут під свою опіку. Проте засновники хотіли охоронити його від будьякого релігійного впливу, щоб він служив лише виключно національним цілям. Наслідком того спору повстала в Канаді нова церква, а саме українська православна церква. Такий розвій справ полишив в українців грікі досвіди та спомини, які панують ще й до сьогодні. Нова церква має східній православний обряд. Основники цієї церкви хотіли мати церкву українсько-канадійську, основувану на старих православних переказах, і заряд церкви хотіли мати під своєю контролею. Але сталося так, що здобули собі вплив на ту церкву ляїки.

В Канаді існує також ще й стара православна церква, до якої належить небагато українців. Також і по ріжних протестанських сектах є українці. Та найсильнішою є греко-католицька церква; її безпосередньо піддержує римська церква, яка зноваж таки в Канаді є найвпливовішою. Українську православну церкву боронять передусім молоді національносвідомі українські елементи.

Українці заснували також декілька інституцій, щоб за їх допомогою поліпшити свій добробут. Ці організації стоять здебільша під охороною трьох політичних груп: робітничо-селянської групи, української православної церкви і греко-католицької церкви. Селянсько-робітничу групу засновано в 1918. році. Зпочатку вона не мала ніякого політичного чи релігійного впливу. Основники групи цікавилися лише справами соціального характеру. Центром тої групи є Вінніпег, де вона має свій будинок вартістю в 100 тисяч доларів. Вона має й свою друкарню вартістю в 75 тисяч доларів і видає 4 часописи. Група ця в Канаді має 88 філій, завданням яких є організувати виховальні курси, виклади, підпомагати музично-драматичні гуртки йтп. Заснувала вона також і своє товариство обезпечень, що дуже гарно розвивається. Це товариство закупило в 1928. році шмат землі за 200,000 доларів, щоб на йому збудувати діточу захоронку і притулок для старих.

Українська православна група, подібно як і перша група, в деяких випадках дбає за добробут населення. Вона також поутворювала співочі гуртки, драматичні товариства, влаштовує виклади, а деколи й підпомагає ріжні економічні установи. Група ця має дуже велике значіння в вихові молоді і досягає великих успіхів. В Вінніпегу, Саскатуні, та Едмонтоні заснувала вона інститути-бурси. В Саскатуні зветься цей інститут Інститутом ім. Петра Могили. Будинок інституту був колись готелем і коштував 75 тисяч доларів. В ньому зимою мешкає приблизно коло 80 студентів, що студіюють або на університеті, або в учительському семінарі, або в гімназіях. В самому Інституті влаштовують виклади з української історії і інших галузей наук. Існує там також і український хор та драматичний гурток.

Діяльною є також і греко-католицька церква. Вона має нагляд за студентством у Вінніпегу, Йорктоні і Едмонтоні. Крім того, підпомагає вона кілька товариств для забезпечення.

Цікавим виявом українського життя в Канаді є часописи. В Канаді є 15 українських газет. За двома виїмками виходять вони всі в Вінніпегу. В дійсності можна вважати Вінніпег за головне місто українців у Канаді. З газет найбільший наклад має «Український Голос», що має тираж 15.000 примірників. Це трибуна української православної групи. Робітничо-селянська група має два визначніші органи: «Українські Робітничі Вісти», з накладом у 8.000 примірників і «Фармерське Життя», з накладом у 3.000 примірників. Найважливішою газетою грекокатолицької церкви є «Канадійський Українець», із накладом у 9.000 примірників. Всі ці газети подають дуже багато вісток про українців у Європі. За цими вістками можна простежити погляди ріжних українських партій у Канаді.

Наприкінці мушу дещо згадати й про політичні стремління українців у Канаді. Найперше в відношенні до канадійських справ. В Канаді є лише дві головні партії:

ліберали і консерватисти та ще група прогресивних, яку підпирають селяне й робітники. Ліберали були при владі від 1896. р. до 1911., саме тоді, коли до Канади приїхало найбільше українців. В українців вмовляли, що вони повинні підпирати лібералів, бо вони дали їм змогу приїхати до Канади. На всякий випадок українцям подобалась назва ліберали. Пізніше підпирали українці й прогресивну (робітничо-селянська партія) групу, а дехто вступив навіть до партії консервативної. Десь перед 12 роками засновано в Канаді комуністичну партію, і кількох українців і туди пристало. Ось так українці зріжничкувались і ослабили свої сили. Під тим оглядом вони роблять так само, як і самі канадійці. Українські комуністи творять найбільшу групу в канадійській комуністичній партії. Деякі канадійці, що не знають справи, думають, що більшість українців по містах є комуністами. Це помилковий погляд, бо число українців-комуністів взагалі не велике, десь коло 800. Крім того, на основі сьогоднішніх законів Канади комуністична партія Канади сьогодні є протизаконною.

Щож до ситуації в Європі, то українці мають ріжні погляди. Комуністи, які мають досить великий вплив на робітничо-селянську групу, думають, що сьогодні націоналізм є лише певного рода засліпленням. На їх думку, всі національні уряди є лише знаряддям капіталізму в використуванні біднішої класи населення. Вони думають, що ніодна нація не була до тої міри використувана, як українці, чи то самими українцями, чи москалями та поляками. Ці комуністи цікавляться дуже експериментом, що його тепер переводять у Світах. Недавно висилали вони спеціальну делегацію до Совітів, щоб вона на місце все розглянула і здала їм звіт із поїздки.

Та є й такі українці, що не проявляють ніякого інтересу до європейських справ. Вони вважають поновне піднесення українського питання некорисним для своїх особистих інтересів. Думають вони, що канадійські українці живуть занадто далеко від Європи й од політичного європейського життя, щоб могли українському питанню в Європі послужити доброю поміччю і практичною порадою. Рада їхня булаб може занадто ідеалістична і непрактична, та моглаб європейських українських проводирів змусити піти в своїх стремліннях далі, як це було корисним.

Крім цих груп, всі українці є натхненими націоналістами. Вони думають, що незалежна Україна є одинокою розвязкою українського питання. Українська православна група підпирає створення республіканського уряду. Група греко-католицька є тої думки, що краще створити до певної міри обмежену республіку і покладають деякі надії на бувшого гетьмана України П. Скоропадського.

Сьогодні всі українці Західньої Канади, як також і інші народи, терплять дуже через загальну світову кризу. Через це мусять вони в дечому обмежувати свою діяльність. Що станеться в будучині, цього не годна передбачити ніодна людина. Але одно є певним: наслідком переселення до Канади тисячі й тисячі українців віднайшли свої вже страчені надії, відновилися в них перспективи на краще. Для українського народу в цілому починається нова доба в його житті.

Проф. О. Мицюк.

Жидівська економіка на Україні за доби реакції.

(1882—1917).

(Продовження).

Переходимо до останнього способу аграризації — до виарендування земель жидами. На Полтавщині в 1882.—89. р. р. було 68 родин-арендарів, а в них 459 душ. Позамійські жидівські господарства всіх родів виуживали наймитської праці впятеро більше, ніж інші неупривілейовані групи людности; особливо сильно використували наймитську працю жиди-землевласники й арендарі. В аренді жидів перебувало на Полтавщині в 1887. р. 172.379 дес., а службовців і працівників у сільському господарстві на той час земські переписи занотували: в містах 841 душ, у повітах 495, разом 1.336³⁹⁾. Як оцінювали ті аренди сучасники? «Для сільського господарства у нас на Полтавщині» — пише с. Жук — «нема більшого ворога, як жиди і кулаки арен-

³⁹⁾ Вже цитов. «Сводный Сборникъ по... Полт. губ..., 1903, ст. 30—61; також «Пам'ятная книжка Полтавской губ. за 1888 г.» Троцинского. На жаль, у статистичних виданнях по Полтавщині і Херсонщині, якими ми користуємося, не зустріли ми пояснення, як під дією закона 1882 р. могли практикуватися аренди земель жидами та ще й однорічні.

дарі. Беручи в аренду великі маєтності, вони самі не господарюють, а роздають від себе землю меншими частками другим і, звісно, на короткі строки. Через короткість строків арендарі не мають потреби підгноювати землю, вертати їй ту силу, яку беруть з неї рослини, а силкуються при меншій праці і затраті — вибирати з землі, якомога більше»⁴⁰). На Херсонщині жида не-колоністи виарендовували поміщицькі й казенні землі; цілої статистики їх ми не знайшли. По одному Єлисаветському пов. земський подвірний перепис 1883.—5. р. викрив, що 167 жидів виарендовувало 81.850 дес. (пересічно по 459 дес. на господарство) в довготерміновій аренді; до того ще приходять однорічні аренди, розмір яких не вказаний. Казенні землі виарендовувало: 33 жида і 47 осіб інших; дехто з них держав по два й навіть по кілька казенних участків (оброчних статей), що розташовані в різних кінцях повіту. Нетрудові, капіталістичні аренди жидів казенних земель земською статистикою представлено так. «Економії (Фільварки, О. М.), особливо жидівські..., часом не мають будьякого «устроювання», тому що тут все хазяйнування виявляється в спекуляції шляхом передачі землі в другі руки «з процентом»: вся економія в таких хазяйствах складається з землянки, де живе не то прикащик, не то плугатирь, не то обізчик, чи те й друге вкупі. Ні робітників, ні плугів, ні скота, «ні кола, ні двора» коло тієї землянки ви не побачите, а тим часом у ній роздаються сотні десятин землі й одержуються прибутки тисячами рублів за випас скоту, за землю, сінокоси й т. п.». Щодо жидів, то вони після того статистичного опису «виступаючи арендарями, особливо казенних земель, як що й не виснажують останніх через величезність участків, які беруть в аренду, то своєю господаркою дають матеріал для практики судових установ, бо експлуатують не стільки землю, скільки окружне населення, втягуючи останнє в цивільні позови й підjudжуючи його проти їхньої національності. Щоб слова наші не були голословними — пишеться там — приведемо приклади із наших записів про хазяйнування жидів на знятих в аренду казенно-оброчних статтях. Передавши в червні 1883. р. товариству селян заарендовану ним статтю на основі контракту, якого термін зачинався тільки з 1. січня 1884. р., оден купець-жид виговорив собі у селян право в рахунок тої суми, що йому мають платити, літувати й зімувати на передданій їм землі 10 штук скотини. Уклавши контракта, селяне зявилися на переарендовану ними оброчну статтю з Київщини й почали орати під озиму сійбу. Жид, що їм здав землю, заявив їм, що сійба ця належатиме цілковито йому, бо термін контракту наступає лише з 1. січня. Таксамо не дозволив він їм орати і на зяб. Селяне, бачачи, що їм тут покищо нічого робити, повернулися з усім реманентом до себе на Київщину. 1. січня вони приїхали до свого патрона-жида до Новомиргороду, і внесли йому всі гроші за рік вперед, при чім жид пригостив їх, поздоровив з новим роком і новим господарством. Заплативши гроші, селяне почали переселитися на це нове господарство. Але тільки що успіли вони переселитися самі і пригнати свій скот, як уже одержали судову повістку, що на все їх майно наложено заборону на підставі позову жида-здатчика землі за порушення контракту, себто, за те, що вони 1. січня згідно з договором, не взяли на випас 10 шт. скоту. Не бажаючи платити 1000 р. неустойки чи одповідати всім майном (як обумовлено це в контракті), селяне згодилися дати «одступного» скільки виматав жид-здатчик (здається, 450 р.). Або ось другий приклад. Брат попереднього жида передздатчика оброчної статті, теж Златопільський купець, передаючи другому т-ву селян зняту ним казенну оброчну статтю, в контракті означив термін, коли мали бути сплачені гроші і арендну платню від десятини; загальну ж кількість десятин землі, що здавалася, поставив у залежність од майбутнього обміру зданих участків. Кілька участків було обмірено своєчасно, а оден лишився необміреним. За два тижні до терміну платіжа селяне підарендарі були в жида-здавця і він обіцяв приїхати для виміру останнього участку. За два дні до терміну він і справді прибув, але без землеміра, з яким обіцяв приїхати на другий день. Але ні на другий, ні на третій (себто, в день внеску платіжа) селяне його не могли ніде знайти, а за тиждень зявився судовий пристав і на позов жида-арендаря в сумі 10.879 р. (вся сума контракту за повне число літ субаренди) наложено арешт на майно селян. Коли ж селяне субарендарі, нарешті, розшукали жида-здавця, то він їм сказав, що згоджується помиритися і скасувати позов, якщо вони по — 1) згодяться повернути йому збитки за ведення проти них справи і по 2) прибавлять по одному рублю арендної платні на кожну десятину і по 3) в новий контракт впишуть зобов'язання — літувати і зімувати 10 шт. скоту. Не маючи можливості заплатити 10 тисяч руб., колиб суд рішив справу не на їх користь і бажаючи уникнути судового процесу, селяне згодилися укласти новий контракт зі змінами й заплатили жидові-здатчикові 863 р. за ведення позову проти них.

⁴⁰) «Дѣло» (Львівське), там таки.

Коли жид-здатчик прислав потім на випас не 10, а 15 штук скота, селяне, памятаючи й вчинок його брата з їх сусідами, не посміли ані писнути проти таких його розпоряджень... Способи призбирування зисків, змальовані в наведених прикладах (їх можна привести десятки), настільки відомі в повіті, — каже статистичний опис, — що досвідчені люде знають, як треба виконувати терміни платіжа на підставі контрактів, уложених із жидами і при тім із неустойкою. Коли контрагент ухиляється чомусь прийняти в речинець гроші і навіть за кілька днів до речинця, то боржник умоляє його взяти гроші і вживає різних заходів, щоб кредитор не відмовився й не втік кудись: інакше бо в самий день речинця контрагента звичайно не можна знайти дома, а на другий день він подає прохання до суду про позискання з боржника суми з неустойкою за неплатіж у речинець. Кажучи про це, — говорить статистичний опис, — ми не станемо стверджувати, що такі випадки тільки й можливі серед господарів-жидів. Багато їх буває й серед селян і серед осіб інших станів і національностей, але останні ще не досягли такої віртуозности, як перші, і не практикують тих способів у таких грандіозних розмірах, як жида»⁴¹).

Про ті ж таки аренди жидами-капіталістами казенних оброчних статей — орних земель, лугів, лісу, казенних будов і инш. — подібні посвідчення зустрічаємо і в *Житецького* на 1901. р. «Жида в цій області», — пише він, — «між иншими кулаками займають найвидніше місце, завдяки своєму вмінню обіходити всякі перепони. Дотепність жидів у цім відношенні невловима своєю різноманітністю: насамперед страйк..., у ньому вони майстри..., бо «катально-солідарні». Потім — усякі обходи, як от: жида на торгах на Херсонщині піднесли ціну до такої цифри, що німці-поселяне, їх конкуренти, відступили. Жид бере, платить за землю за півроку вперед і зараз же здає її по участках за низку ціну..., на рік, при чім бере з селян всі гроші наперед, сам же через півроку оголошує себе «несостоятельным» і відступає від аренди. Призначають пові торги і оброчна стаття здається за низку ціну тому самому жидові за посередництвом підставної особи, бо ніодного конкурента на цей раз не зявилось». Взяті в аренду казенні оброчні статті по 2—3 тисячі десятин в однім участку, жида передають селянам вроздріб по кілька десятин, беручи ціну вдвічі а то й більше разів»⁴²).

Нерухомости, що побули в аренді у жидів, звичайно, верталися власникові в неможливім стані. «Головне лихо, — пише статистик *Ф. Щербина* про Наддніпрянщину, — уявляють з себе жидівські аренди. Земля, ліс, вода, млини, гуральні, тощо, коли потрапляють до рук жида, будуть не підтримані, а в кінець зруйновані. Землю жид остаточно виснажить, ліс препогано сплюндрує, воду ставка спустить, бо не дбає про підсипку греблі, млин обдере і розладнить, а на гуральні прихитрить тридцять разів обійти інтереси державного скарбу. І тут, як і скрізь, жид дбає про одне — щоб принашити собі можливо більше вироб..., без огляду на вимоги господарства, на інтереси держави, на насущні потреби людей»⁴³).

Й на Бессарабії чимало жидів арендувало на 1903. р. маєтки обходячи закон і під охороною поміщиків, що показували їх своїми прикащиками, пригнічувало... поселян»⁴⁴). В сусідній Румунії, де за даної доби арендні відносини зоставалися регульованими законодавством, частим явищем було, що великі поміщики здавали в аренду свої маєтки великим арендарям. «Серед великих арендарів», — читаємо у *Д-ра Баумбергера*, — «ми зустрічаємо не тільки великий відсоток (18%) чужоземців, особливо греків і вірмен, але також порівнюють дуже великий відсоток місцевих жидів (19%). Цим зясовують у значній мірі антисемітизм, що лютує серед румунського селянства. Великі арендарі часто об'єднуються в «трести» для того, щоб виключити цим способом будьяку конкуренцію. Арендарські «трести» могли накидати селянам найтяжчі умови аренди й праці, бо селянин мав дуже обмежені можливості шукати якихось зайнят на стороні. Так, напр., у 1905. р. компанія братів Фішер арендувала в Молдавії майже чверть мільона гектарів. З 1912. р. арендарські «трести» заборонено законом; однак великі аренди продовжують існувати в обход закону. Ще й у 1914. р. «на селі поміщик і великий арендар — єдиний закон»⁴⁵).

⁴¹) Вже цитов. «Матеріали для оцінки...», т. II, ст. 167, 168, 181, 182 і 183.

⁴²) Житецькій, «Еврей в Южной России», «Кіевская Старина», 1901, сентябрь, ст. 37.

⁴³) Ф. Щербина, «Еврейский торговый корпоратизмъ», журналъ «Дѣло», 1884, кн. 2, ст. 20.

⁴⁴) «Бессарабія», сборникъ, Москва, 1903, ст. 187.

⁴⁵) Збірник «Аграрная революція в Европѣ», під ред. проф. М. Зерінга. Берлін, 1925, ст. 30—31 і слід.

Виарендовували жида землі й у Галичині, на Буковині та Угорській Русі. «В Галичині й Буковині в 1890. р... жида, як і за давніх часів», — каже *Дубнов*, — «займають у соціальному відношенні середнє місце між великим і дрібним хліборобом, паном і селянином, становлячи гущу міської торговельно-промислової людности і групу дрібних сільських господарів (? О. М.) — посесорів чи арендарів»⁴⁶). «По Галичині на 1908. р. з 3.483 двірських обшарів майже половина (1.620) була в аренді. А серед арендарів, як пише *Буяк* у своїй «Галичії», 783 аренди припадало на жида (було це 54% арендованої площі)... Серед двірських офіціалістів находилося поважно число жидів, як напр. горальників, рахмістрів а навіть економів»⁴⁷).

На Угорській Русі жида винаймали в аренду велику фідейкомісову посілість та державні землі, полонини й сіножаті, а потім передавали їх селянам дрібними класами за подвійну чи потрійну ціну. Малоземельний русин для свого прожитку й годівлі скоту міг винаймати потрібні йому вгдіда виключно через жида-посередника, що забірав йому весь зиск для себе. «Ні приватну велику земельну власність, ані державні землі не здають упрост русинові — клопітно! Замість мати діло з багатсьом дрібними арендарями, що знялиб по 2—3 ютра (ютро — приблизно пів гектара), простійше з одним жидом. А той, знявши певний участок, скаже в селі «вибубнити, що ти а ті полонини в його найму. За хвилику в нього зійдеться люд, оголосить кількість скоту, вмовиться про виплат, коло свого імени кожний притисне палець і пункта. За ту то працю одержить хозар (жид) рівно сто відсотків. Не платить русин, тим ліпше... Хозар ніколи не стратить, бо, на підставі назмної умови, заставаю за незаплачену аренду є скот. Полонини в руках хозарів є цілком таким самим збіжжям, як горілка, мука — тощо. Зиск його, а страту несе русин». Міністерство хліборобства Угорщини спробувало 1897. р. виарендувати від фідейкоміса за ту саму ціну, що платили й жида, 12.622 юрт землі і здати їх безпосередньо русинам, усуваючи тим лихву землею, а для вироблення пляну зужиткування тої площі притягло одного священника, який мав зясувати — скільки селяне можуть платити, скільки мають скоту — тощо. Пан-отець ходив од села до села, дуже сумлінно склавши плян. «Як тільки він вернувся з окружної подорожі, прийшли до нього два заступники хозарів, і порадили, щоб він свою працю полишив, бо вона загрожує пошкодити їх одновірцям, міжи якими є добрі люди, але є й злі. Якби приміром ціле забудування священника (фара) вигоріло, міністерство хліборобства нового не поставить. Під тою погрозою, пан-отець полишив свою співпрацю з міністерством... І хай ніхто не дивується — говорять *Барта* — що погроза мала такий наслідок. У тім краї добре памятають, що в однім випадку зважився вербовецький фарар (священник) взяти участь у торгах на частину пастівнику на Бескідах. Хозари здивовано дивилися на «легкодумного», що зважився порушити їх давний монопол. По винаймленню протягом трьох літ невідомі злочинці двічі запалили фару. Парох у Ніжніх Верещках таксамо зважився виторгувати луку, яку раніш винаймали хозари. Проти вогню був забезпечений. Фару йому ніхто не підпалив. Але мав він пару орлівських коней, що були гордістю його господарства. Сподівався, що за них одержить добрі гроші. Тим цінним коням невідомі злочинці вирізали вночі язики. Згадані 12.622 ютра вже розділяв сам Еган, здаючи кожному пастівника пропорційно до його скоту. З тою ціллю він звернувся й до рабіна в Верещках, щоб той вказав, комуб із жидів має бути приділений пастівник; той одповів, що його одновірці не мають бажання одержати пастівник. Саботаж рабіна не вдався. «одержало пастівник 86 хозар для 308 штук скоту». В піднайму орної площі того фонду взяло участь 11 жидів, більше не зголосилося, одначе «богатші хозари протестували кажучи, що держава не ставиться до всіх однаково». Тоді Еган рішив виарендувати від двох місцевих жидів досить дорого 95 юрт і повідомив рабіна, що віддасть у піднайм жидам таксамо дешево, як одержали русини зі зазначеного фонду. Рабін відповів, що не рефлектує на ту площу, бо вона дуже виснажена, не є така добра, як та, що вже розділена урядом. Тоді Еган запропонував йому ту площу задарма з умовою, що при помочі багатих одновірців субарендарі вивезуть на поодинокі парцелі гній, нагромаджений у державнім дворі. Одночасно всім запропонував задурно потрібний висівний матеріал та пообіцяв на державний кошт огородити ті поля від диких звірів. На такі умови пристало 37 бідних жидів і площу між них розділено. «Другого дня вечером, прийшли до Егана всі 37 хозарів і зріклися задарма їм приділеного поля і висіву... Є зрозумілим, що тут рабін програмово приготував саботаж..., щоб потім могли

⁴⁶) С. Дубновъ, «Новѣйшая исторія еврейскаго народа», т. III (1881—1914), 1923, ст. 69.

⁴⁷) Инж. Ю. Павліковський, «В обороні рідної землі», Львів, 1925, ст. 63.

писати по деяких часописах тенденційні статті про Егана..., що до добродійної державної акції припускає тільки селян, а що кожного ранку сніда на тцесерце — жида»⁴⁸).

Переходячи до інших родів жидівських занять, прийmemo на увагу дані першого загально-російського перепису 1897. р. Приблизно на 1905. р. на земній кулі налічувано 12 мільонів жидів. З того числа було в Європі — на час 1897.—1910. рр. — 9 міль., а саме: в Европ. Росії, за переписом 1897. р., жило 5,1 міль., в Австрії (на 1910. р.) — 1,3 міль., Угорщині (1910. р.) — 0,9 міль., Німеччині (1905. р.) — 0,6 міль.,... Жидівство Європи поділяють на західно й східно-європейське. До останнього відносять жидів бувш. Росії, Галичини (коло 1 міль.), Румунії (коло ¼ міль.), та половини Угорщини (коло ½ міль.), що жило серед славянської людности (друга, будапештські жида, відносяться до західно-європейських). На 1910. р. східно-європейського жидівства загалом начислювано 6½—7 міль.

З тих 5,1 міль. жидів, що жили в європейській Росії, припадало на 25 губерній «черти осілости» 4.899 тисяч (96%); з них жило: по білорусько-литовських губерніях — Гродненщині, Ковенщині, Мінщині та Могилівщині — 1.422,4 тис. (14,14% од цілої людности краю)⁴⁹); на правім березі Дніпра — Київщина, Волинь, Поділля, Херсонщина (з Одесою) й Бесарабія — 1.768,6 тис.; на лівім — Чернігівщина, Полтавщина, Катеринославщина, Таврія (з Керчем і Севастополем) — 387,2 тис. В цілій «черті» начислено жидів: по містах 48,8%, містечках (що мали поверх 500 душ) і посадах — 33,1% (цифра дещо зменшена), по сільських місцевостях 18,1%. Отже поверх 81,9% жидівства «черти» було мійською людністю. Жида виступають як мійська народність; по містах же й містечках скупчувалися й головні кадри жидівської бідноти. Коли взяти девять основних губерній України в межах Росії, то по них людність розподілювалася так, що в самих містах (без містечек) жило коло 13,2% від цілої людности України, в тім числі (приблизно) — українців — 4%, великоросів — 4,5%, жидів — 3,5%. Звертаючи увагу на слабу участь українців у мійському життю рідного краю, російській економіст С. Прокопович каже: «не наша (великорусів) вина, що самі українці не люблять мійського життя»⁵⁰). Але ж, великороси не пускали жидів до себе і до своїх міст. Колиб жидівство не було російською політикою згупчене в «черті» і власне в містах та містечках, звичайно захопивши і осередні вулиці та не витиснуло би наш «третьій стан», якого нащадки або вийшли на села, або частки заховалися, омужичені, на периферіях, очевидячки, відсоток українців по українських містах був багачко вищим.

Поміж українською людністю гушавина жидівства спадає в напрямку його історичної кольонізації — з північного заходу на південний схід. На Київщині, Во-

⁴⁸) М. Bartha, «V zemi chazarů»..., ст. 90—92, 102—104. Автор — мадярський видатний публіцист, що підчас діяльності на Угорській Русі Егана, провів там літо, був свідком праці Егана й написав названу книгу, строго документального характеру. В оригіналі вона зразу по виході з друкарні була жидами скуплена і знищена; від тої інквізиції не спасла ту працю обставина, що автор, щоб не ображати будапештських жидів і поляків, називає польських жидів, які живуть серед русинського люду, хозарами, а Угорську Русь — землею Хозарів (себто — жидів!). На цю книгу звернули мою увагу літом 1931. р. автохтони тої землі, рекомендуючи її, як об'єктивний документ на час 1899.—1900. р. Чому ж одначе Барта назвав жидів хозарами? Діло в тім, що на Сході Європи понад Волгою десь у VII.—VIII. в. по Христі існувало Хозарське царство тюркської раси, туди з VII. в. стали напливати жида, головним чином з магометанських країн Малої Азії, вигнані арабським царем Омаром. У VIII. в. прийняв жидівську віру сам хаган хозарський, його придворний почет і більша частина пануючої кляси, але не простий народ. Факт, що жидівська віра стала вірою верхів суспільства уможливила асиміляцію жидів із хозарами. Хозари поширені були якийсь час й на Наддніпрянщині і займали Крим; таким чином жида, що пробували там, вигнані з Візантії коло 723. р., опинилися під владою одновірців. Велике переселення народів покінчило з Хозарським царством. (Шилперъ, Раннія стадія єврейської колонізації въ Польшѣ... «Евр. Старина», 1911, вип. 1.).

⁴⁹) В губерніях Царства Польського жида становили 14,05%.

⁵⁰) Дивись його «Об экономических основах национального вопроса», Рус. Экон. Сборник, IX. 1927., Прага.

лині та Поділля жиди становили 12,5% од усієї людности. По степових губерніях майже тогож самого відсотку — 12,44% — досягло жидівство в пізній заселюваній, але понадчорноморській Херсонщині, головним чином через Одесу. В чотирьох губерніях Лівобережжя — Чернігівщині, Полтавщині, Катеринославщині та Таврії — 4,45%. А по всій Наддніпрянській Україні переписом 1897. р. налічено 2,16 міль. жидівської людности. Поза «чертою» жиди становили зовсім незначний відсоток од усієї людности, а саме: в Європейській Росії — 0,35% на Кавказі — 0,61%, в Сибіру — 0,60%, в Середній Азії — 0,18%. Зрозуміла річ, що люде зноза «черти», — а це насамперед відноситься до великоросів — не були знайомі з жидівським питанням; воно було і зостається питанням передусім українським.

На Лівобережжя й в південно-східнім напрямку України йшла колонізаційна хвиля жидівства аж до кінця ХІХ. віку, яка, правда, мала й відворотню течію — в заоканській еміграції, наприклад, із Поділля. Але та течія з України, порівнюючи, була незначною, хоч із меж Росії, головне з Польщі, Литви та Білоруси, за час од 1881. по 1908. р., загалом виїмигувало до 1,545 тис. душ жидівства. З того числа перебравалося до Зед. Держав Америки 1,250 тисяч, Канади — 30 тис., Аргентини — 20 тис., Західної Європи (в тім числі й до Угорської Русі) — 200 тис., Африки — 25 тис., Палестини лише 20 тис. Еміграція, розуміється, розріднювала перелюднення «черти» і міст та містечек, лише головним чином не-українських.

За переписом 1897. р. жидівство Правобережної України розподілялося на стани: почесних громадян та купців — 1,1%, міщан — 96,8% і селян (колоністів) — 2,1%; цей становий розподіл можна загалом прийняти за характеристичний і для інших районів: основна маса жидів значилася в міщанах.

Перепис 1897. р. мав демографічне значіння, але мимоходом збірано відомости й про роди заняття. Певно, що вони не є вичерпливі, але все-ж таки дещо дають і ними можна користуватися.

На основі їх жидівської людности працювало на землі: самостійних 2,4%, а з членами родин 3,55% од всієї жидівської людности. В промисловості: самостійних 559 тис. чи 36,3% од всіх самостійних, а з родинами 1.794 тис. — чи 35,43% од всієї жидівської людности; тут мова майже про саме ремесництво та хатню систему великого виробництва, де налічувано до півмільона самостійних працівників, які опанували кравецтво, чоботарство, ковальство — тощо. Цей рід підприємств одночасно в більшій чи меншій мірі супроводився й власним збутом, торгівлею. Звичайним типом ремесницького закладу був: господар-ремесник, при ньому 1—2 підмайстри й 1—2 учня. Власне з ремесницьких підмайстрів і працівників хатньої системи насамперед литовсько-білоруського району вийшов із кінцем 1880. років новий серед жидівства соціалістичний робітничий рух. У великим фабрично-заводським виробництві жиди виступали як капіталісти й підприємці, але не як промисловий пролетаріят. В механічне виробництво — металургію, цукроварство, мануфактурне, — відколи вони почали функціонувати, жидівський робітник не йшов з мотивів релігійних — не можна додержати суботнього свята, поруч із неділею, святом робітників-християн. Коли ж по такого рода підприємствах у поодиноких випадках і зустрічався жид-працівник, то тільки на високо кваліфікованій, отже, добре оплачуваній праці; між чорноробочим людом фабрик і заводів жидів майже не було. Лише в тютюновім, сірниковім і тутково-цигарковім виробництві «черти осілости», за типом — мануфактурного характеру, можна було зустрінути більше жидів, ніж християн. Напр., із 10.331 робітників тютюнового виробництва жидів було 7.597, — але тютюнове, сірникове й тутково-цигаркове виробництва були другорядними. Лише по Польських губерніях конкуренція великих підприємств із дрібними стала з початком ХХ. в. дещо збільшувати кількість робітників-жидів і в великим механічним виробництві. За прислугу й поденщиків (переноска тягарів, вивозка й навантажування пшениці на Україні, розпилювання та сплав ліса на Литві й Білорусі...) працювало самостійних 11,5%, а з родинами 6,61%. На державній та громадській службі й у вільних професіях начислювано самостійних 4,7%, а з родинами 5,22%; незначне заняття цими професіями зясовується тим, що на державну й муніципальну службу доступім був дуже обмежений, а поширення державного та муніципального господарства означало звуження відповідних сфер жидівської діяльності; вільні ж професії — адвокатура, лікарство — обмежені були вже відсотком прийому жидів-студентів на високі школи. В транспорті й комунікації — 3% і 3,98%; врешті від непродукційних і неозначених професій жило 7,6% і 5,49%.

Найбільше жидів працювало в торгівлі: самостійних 478.980 чи 31,8% всіх самостійних, а жило від неї з родинами — 1.956,8 тис. чи 38,65% од всієї жидівської

людности.⁵¹⁾ Ці дані обіймають патентну торгівлю, торгівлю, як основний засіб до прожиття, але ж жидівська торгівля була й безпатентною, як підсобне заняття, і були такі роди посередницької торговельної діяльності, яких ні в яку статистичну номенклатуру не можна вкласти. Дані, за якими тільки $\frac{2}{5}$ жидівства займалося торгівлею, очевидно, дуже зменшені. В Німеччині на 1907. р. торгувало 55,2% всіх жидів, що мали професію, та рантє було 14,3%. На Правобережній Україні, за переписом 1897. р., від торгівлі й засобів пересування жило 47,5% всієї людности (а українців — 0,9%)⁵²⁾. У Києві в 1901. р. з 440 свідоцтв купців І. гільдії аж 400 одержано жидами-купцями. Подворні статистичні переписи 1882.—1889. р. на Полтавщині виявили, що від торгівлі жило 62,5% всієї жидівської людности; від торгівлі й транспорту по містах — 50,88%, а повітах 69,01%; за даними Казенної Палати на 1895. р. на Полтавщині жиди-купці, як стан, становили 65,8% всього купецтва, а в загальній сумі оборотів усіх торговельних закладів на той же рік на долю жидівського купецтва припадало 57%⁵³⁾. В Єлисаветському повіті в 1883.—5. р. з 4.117 жид. господарств (без колоністів) торгувало 1.999 та шинкарювало 322, тобто жило з торгівлі 2.321 господарство або 54%⁵⁴⁾. На 1910. р. на Херсонщині (без Одеси) було занятє в торгівлі 41,9% всієї жидівської людности⁵⁵⁾. Жидів торгівців у відношенні до всіх торгівців на 1897. р. начислювано: на Віленщині — 78,3%, на Петроківщині — 64,1%, Херсонщині — 54,4%⁵⁶⁾.

З 1895. р. в Росії поступнево почали вводити державну горільчану монополію, на 1904. р. вже числиться 28.749 казенних крамниць для продажу горілки, що, на решті, усунуло жидів од історичного корчмарства. Поза тим жиди захопили до своїх рук торгівлю з місцевим споживачем, скупку для гуртовика, експорт таких найголовніших предметів збуту, як майже всього українського хліба, недбайливо сортованого і тому, звичайно, такого, що підпадав під арбітраж, майже всього білоруського лісу — вздовж західнього кордону й із чорноморських портів, а в значній мірі й імпорт, захопили приблизно в напрямку розвитку їхньої міграції.

Українських людей жило від торгівлі й транспорту тим більше, чим меншою була гушавина жидівської людности. Загалом, за переписом 1897. р., на Правобережжі — 0,9%, Лівобережжі й Степовій Україні — 1,8%, на Харківщині, Кубані й українських повітах Курщини, Вороніжчини, Донщини та Ставропільщини — 2,1% од всієї української людности. Можна це явище детальніше ілюстровати так: українців Люблінщини занято торгівлею — 0,3%, Гроденщини 0,4%, Поділля 0,7%. Київщини — 1,3%, Полтавщини 1,6%, Катеринославщини 2,2%, Харківщини — 2,3%, Кубанщини 2,4%, Донщини 2,6%⁵⁷⁾. Чим рідча жидівська колонізація, тим більший відсоток української людности занятий у торгівлі.

Головна різниця професійного нахилу між українцями й жидами, виявлена переписом 1897. р., полягає в тім, що з українців усіх 19 губерній (де живе українців не менше від $\frac{1}{10}$ всієї людности) «від праці по здобуванню матеріалів для їжи» жило 87,5% (Русов), тоді як жидів — 3,55% (Бруцкус); від торгівлі жидів — 38,65% (Бруцкус) і українців — 0,8% (Русов).

Переходимо до характеристики жидівської торгівлі на даний період. «Скупка сільських продуктів по селах і мійських ринках», — пише жи-

⁵¹⁾ Бруцкус, «Євреї» в Нов. Енцикл. Словарь Брокгауза и Ефрона, т. XVII.

⁵²⁾ Личков у «Кіевск. Стар.», 1905, сентябрь, ст. 338 і 362.

⁵³⁾ Вже цитований «Сводный Сборникъ по... Полтавской губ.», вып. 2., 1903, ст. 30—61.

⁵⁴⁾ Вже цитов. «Результаты подворной переписи Елизавет. уѣзда», 1886, ст. 157.

⁵⁵⁾ «Херсонская губернія. Сводъ цифровыхъ данныхъ», изд. Херсонск. Губ. Зем. Управы, вып. I, 1910 г., ст. 44.

⁵⁶⁾ «Еврейская Жизнь», 1905, VI книга.

⁵⁷⁾ О. Русов, «Про заняття українців по перепису 1897. р.» Зап. Укр. Наук. т-ва в Києві, книга V. 1909., ст. 108. Русов брав тільки українську людність скрізь, то значить і в губерніях, де вони були меншістю.

дівський історик *Дубнов* — «а також виміна їх на мійський крам робилася в Західній Росії переважно жидами... Неминучі сутички між дрібним продуцентом-хліборобом і торгівцем-посередником набували особливо гострого характеру, коли орудки між ними вкладалися по шинках, що їх держали жиди, і селянський хліб обмінювався на жидівську горілку — ганебна спадщина польського панства й російського піяцтва»⁵⁸). Жидівство виробило — пише найвпливовіший член старої укр. громади *Житецький* на 1901. р. про Наддніпрянську Україну — й особливий тип торгівлі... Крім гуртових торгівців, торговець-жид рідко займався якоюбудь спеціальною торгівлею: навпаки, він охоче береться за всякого роду торговельні справи, немає товару, якого б він не купував, нема орудки, що хоч трохи обіцяє вигоди, за яку б він не взявся. У всіх торговельних справах жид чимало розраховує на прудкість обороту рубля й на «оплошність» покупця чи торговця, — звідци настирливість жиди, щоб продати чи купити, запрошування в три рази більше, ніж коштує річ, обмірювання, обвішування, недоброї якості товар і всілякого роду обман — властивості майже нероздільні з жидівською торгівлею, і в цім відношенню жиди своєю торговельною діяльністю доводять до бридкого торгашества. Здебільша торговельні операції жидів одбувалися при допомозі незаконних засобів: годі вказати на одну контрабанду, що майже виключно йде через руки жидів і оті фальсифікації товарів, які одбувалися по льохах Бердичева... Але силу жидівської торгівлі робить сплоченість і єдинство в торговельних операціях жидівських кол і обширність і організованість кредиту. Торговельна діяльність жидів... сягає й за кордон, до Австрії й Пруссії, так що жиди лівого берега Дніпра, Новоросії, Західнього краю, Польщі й згаданих держав складають ніби одну величезну громаду, скріплену, крім одности віри й мови, ще й одністю торговельних підприємств. Такий самий звязок існує поміж гуртовими торговцями, припустимо хлібом, і скупщиком уроздріб того самого предмету — по селах шинкарями, крамарями, арендарями — тощо, Живим звязком між ними є всякі коміснери, фактори й маклери, так що, нарешті, країна як сіткою охоплена жидівською торговельною спекуляцією. Між жидівськими торговцями існує нерідко ще тісніший звязок, із характером страйку (трест—О. М.), попередньої змови. Перед ярмарками в Харкові й Полтаві кожний жид виражався до Бердичева — біржи асоціації жидівських торговців — і там укупі з іншими торговцями й банкірами складав і приймав до кермування певну торговельну інструкцію, забезпечував собі кредит, входив у торговельне товариство, яке на кожній ярмарці повинно звязувати нерозривною солідарністю жидівських торговців. Після ярмарки Бердичевська торговельна асоціація заслухує звіти оборотів і вироблює дальші правила поступовання... Особливу ролю відіграє жидівська питтєва торгівля: жиди монополізують трактири, корчми, шинки по глухих загородніх вулицях, по пригородах, містечках, селах. І справді цього роду «заведеннями» головним чином володіють жиди на цілім просторі України. Жидівський кабак, корчма — це прихована банкірська контора й місце всіляких орудок жиди з селянами й іншим простим людом; вона догідливо відчиняла свої двері кожному, хто потребує гроші, видавала грошеві позики під заставу особистої праці, з зобов'язанням спла-

⁵⁸) С. М. Дубнов, «Новейшая история еврейск. народа», т. III. (1881—1917), 1923., стор. 99.

чувати відсотки особистою працею чи продуктами труда. Нерідко жидівська корчма була по селах пристановищем конокрадів, злодіїв, гніздом роспусти й маєткової руйнації бідаків і завжди — коміснерство щодо скупки в окружних селян, частіше з нагоди й зі злиднів: хліба, прядива, кур, гусей — тощо... Вказані умовини організації й способи жидівської торгівлі роблять із жидів таку величезну силу, що конкурувати з ними місцевим торговцям рішучо не можливо. Ця сила тим більше непоборна, чим густіш жидівське населення, при чім по таких місцях помітно явище, суперечне до закону конкуренції, чим де більше жидів торговців при відсутности торговців не-жидів, тим дорожче коштує та послуга, яку вони виконують як купці й посередники»⁵⁹).

Наведена характеристика відноситься головне до Правобережжя, почасти до суміжних з ним Полтавщини і Чернігівщини. Межитериторіальний і позадержавний звязок межі жидівськими торговцями прегарно характеризує польська пословиця: «Коли жид чхне у Варшаві, то краківські жиди негайно одвічають — на здоровля!» З внутрітериторіальних способів торгівлі і посередництва належить згадати ще раз уживання, і в цей період, «хазуки» чи «хазак». Під зверхнім авторитетом кагала, иноді й за певні внески, жиди розподіляли межі собою дану округу для виужиткування, щоб усунути обопільну конкуренцію. Під «хазуку» чи «хазак» піддавано і скупку хліба, і аренду млинів, і контрабандне пачкування і поміщиків... Польська пословиця говорить: «Кожний пан мусить мати свого Менделя». Справа стояла навпаки. Кожний Мендель мав приділеного йому пана, до якого доступ іншим Менделям «хазукою» був заказаний.

Розповсюджуючися з північно-західніх країн у напрямку на південний схід, жидівство до своїх рук перебрало що-далі більше торговельні й посередницькі операції Степової України. «Десять літ тому назад» — пише кубанець *Ф. Щербина* в 1884. р. — «в Кубанській області, напр., про жиди, як торговця сирівцем, козаки не мали й поняття, а тепер сотня чи дві жидів, що прибули до цієї місцевости, починають господарювати по таких торговельних осередках, як Катеринодар і Темрюк»... «Головний торговельний осередок півдня — Одеса — являє собою» — за словами того таки автора — «головну арену жидівської торговельної діяльності. За виїмком кількох великих торговельних фірм... тамтешні торговці виключно жиди. В їх руках концентруються всі роди торговельної діяльності: вони є тут експортерами, їм належать комісійні контори, в їх руках біржева гра цінними паперами, вони торгують готовим одягом, горілкою... і всім, що тільки міг придумати в цім відношенні гнучкий розум жиди, включно до торгівлі дівчатками й жінками для константинопольських публичних домів. Ніхто тут не витримає конкуренції з жидом, як торговцем»...

«В чім же полягає сила цього переможного ширення жиди-торгаша?» — ставить *Ф. Щербина* запитання й відповідає: — «Виключно в його торговельному корпоратизмі». Вслід за цим дає про той корпоратизм своє уявлення: «Жид ніколи не діє водиночку там, де відчиняється ціла торговельна галузь для наживи. Він веде свої торговельні діла завжди «скопом», гуртом. Дрібна баришницька артіль, компанія, контора з її коміснерами й маклерами, випадковий страйк (тресті — О. М.) кількох жидів, безперервний відносини між шинкарем, фактором і торговцем — такі ті способи, які лежать в основі торговельних операцій жидів... Правда, каже автор, жид — торговець зі своєї природи..., але це тільки полегчує його торговельні асоціційні дії. Не будь цих останніх, щоб жиди виступали одинцем, одокремлено, — вони ніколиб не досягли в торгівлі тих наслідків, якими багата їх теперішня діяльність. Жидівський корпоратизм являє собою в цім відношенні непереборну силу, бо густою сіткою оплутує всі галузі торговельних посередництв по різних місцях і напрямках». Так у збуті, так і в закупі сирівців, «додержуючись все тогож кругового корпоратизму, що не дає місця не-жидові»... Таким чином жидівський торговельний корпоратизм являє собою — на думку *Щербини* — природний союз торговельних груп і осіб, що переслідують одну й ту ж саму ціль — торговельно-посередницьку наживу... «Характеристична риса жидівської корпоративної діяльності... полягає в визиску продуцента спільними силами, визиску організованому, заснованому на збігу ін-

⁵⁹) Житецький, вже цитов. «Евреи въ Южной Россіи», «Кіев. Старина», ст. 21—25; див. також «Военно-Статистичный Сборникъ» (складений офіцерами ген. штабу), відділ «Торговля».

тересів цілої групи визискувачів. В цьому криється сила жидівського торговельного корпоратизму «і кагал є просто типом такого корпоратизму». «Нема сумніву», продовжує той самий автор, — «що в справі жидівського корпоратизму має свою частину і історія, і релігія, і племенні особливості й національні риси, і все, чим у широких розмірах наукового об'єктивізму можна з'ясувати те чи інше зявище. Але безперечно також і те, що з тих чи інших причин, а в економічній житті Росії «еврей» є здебільша торгашем і визискувачем переважно (по преимуществу)»⁶⁰). Той торговельний корпоратизм, ліпшеб сказати — картелізм, слушно вважає автор за «найдузчу підойму у справі первацького накупчення». Економічна роля жидів зводиться, на думку автора, виключно до наживи в найгіршій змісті цього слова. Жид бере не тільки за своє торговельне посередництво, але поверх того, й бере найбруднішими шляхами й засобами. Збільшуючи капітал і розширюючи обороти його, жид є, розуміється, капіталістом, але не капіталістом-творцем, у розумінні організації продукційності країни, а навпаки, капіталістом-руйніником виробництва, що виснажує природні сили країни... Щербина далі вказує, що «жидівський корпоратизм згубний, як для не-жида, так і для жиди-бідана». «Жидівські маси і тепер стонуть під тягарем жида-патрона. Нажива жидівських «воротил» гнітить і давить не тільки руського виробника, але й жидівського пролетаря... Це різко кидається в очі в таких місцях, як Одеса, і ще різче по кагалах глухих місцевостей»⁶¹).

По відношенню до посередництва лісо- і землекористування все сказане Щериною вважаємо за слушне, але все ж не можемо не зазначити, що бодай у поодиноких випадках починаючи з 60. і у 80. р. р. жидівський капітал служив і розвитковій продукційних сил країни; в початку ХХ. в. це явище ставало частішим. От хоча би з цукровим виробництвом. На початку 60. рр., як замінено одкупи на акциз, звільнилися чималі жидівські капітали, інвестовані в одкупих, що почасти пішли в цукрове виробництво на фінансування його й аренди. Перший жид, що в великому розмірові фінансував цукрово-бурякову промисловість на Україні був Ізраїль Бродський. Поруч з ним, яко видатних промисловців-жидів у цукроварській царині, можна потім назвати прізвища Зайцевих, Лазаря Бродського, Гальперіна, Заїса, Балаховського — тощо. В статутах цукроварських паєвих товариств зустрічаються ще назви барона Ірі Гінзбурга, Вайнштейна, Рау, Енні, Вандермейлена та Рубінштейна. Повстають династії жидівських королів-цукроварів на Україні. Деякі жиди-капіталісти з 70. рр. не лише фінансують, але й будують заводи з власної ініціативи і власним коштом. Так. чин. розростання цукроварської індустрії у нас поруч з чужоземними капіталами — французькими, пруськими, швейцарськими, німецькими, австрійськими і бельгійськими до певної міри — є й справою жидівських капіталістів. В 1865—70 рр. цукрові підприємства переходять від одноособової форми на акційну, у жидів — зпочатку родинну чи фамілійну, а потім і загально акційну. Є в високій мірі цікавим, що до думки організувати синдикат цукровників прийшли з ініціативою жида Бродського (1886); в тім було лише перенесення на нову царину тої форми організації, яка між жидівством України широко практикувалася. Думку Бродського довів до реалізації граф Бобринський (1887 р.). «І той цукровий синдикат — за словами акад. Воблого — був першим щодо часу повстання синдикатом в історії світової цукрової промисловості»⁶²). На початках ХХ. в. мабуть більшість цукроварів Правобережної України була в руках жидівського капіталу, але на тім виробництві вигравало і окружне селянство.

На Бесарабії, що взагалі подібна до укр. степових губерній, на 1882. р. числилося в деяких характеристичних заняттях жидів і православних (румун і українців):

	Жидів	Православних
Банкирів	7	1
Купців 1 гільдії	12	2
Купців 2 гільдії	595	253
Дрібних торгівців	6.428	1.621
Комісіонерів	1.374	51
Прикажчиків	2.281	970
Фабр. роб. і ремесників	5.468	14.455
Поденщиків	1.777	6.639

⁶⁰) Ф. Щербина, «Еврейский торговый корпоратизмъ», місячник «Дѣло», 1884, кн. 2, ст. 10, 14—17, 18.

⁶¹) Там таки, стор. 20—21.

⁶²) Акад. Воблий, Нариси з історії Російсько-Української цукрово-бурякової промисловості. Т. II. (186¹/₂—189⁴/₆), Київ, 1920, ст. 127, 132, 196.

На Херсонщині жидів числилося [(приблизно на той таки ж 1882. р.) поміж торгівців спиртом 96%, торгівців дровами — 82%, торгівців хлібом — 78%, між прикажчиками та факторами — 71%, між шинкарями й корчмарями — 77%.

Навівши ці дані про Бесарабію та Херсонщину, Драгоманів (у 1882. р.) каже: «з обох рядів чисел, сподіваємося, ясно видно, в який клас населення прагнуть пролізти індивідууми, що складають жидівську націю на Україні. Є місцевості, особливо по селах, де жид і капіталіст-визискувач і його помічник стали синонімами для української людности (як для румунської, білоруської, польської), по таких місцевостях поняття визискувача й жида стали в народній мові синонімами»⁶³).

Херсонська губерніяльна земська статистика в таких побутових рисах змальовує жидівське посередництво в ділянці кредиту й збуту на 1886. р. на Єлисаветчині: Тяжким визискувачем виступало жидівство за кредитування селян та за посередництва в збуті селянством свого врожаю (маклерство й маклацтво). Жидівство різних професій виступало в ролі лихварів, використовуючи слабкий розвиток організованого кредиту і майже повну на той час відсутність кредиту кооперативного. «Жиди місцеві і мійські» — читаємо далі в статистичній описі — «роздають гроші селянам і дрібним власникам землі та арендарям, ще зімою, особливо ж перед Юрієм (23. квітня), коли доводиться вносити арендну платню за землю. Доки ще не знати який врожай, скупщик бере по 5—6 і навіть 7—8% місячних; колиж врожай означився, то, за позички на 100 пудів пшениці, господар за здачі хліба мусів скинути по 5 коп. на кожному пуді з ціни, яка буде існувати, і довести на станцію, часом за 10 верст. При тім, як що навіть не всі гроші видаються вперед, а тільки частини, то скидка все таки робиться з усієї кількості запроданого хліба». Перед нами своєманітне кредитування. За неврожай то — кредит за 60—96% річних. За врожай ж — то є озадаткування за закупку хліба, який боржник зобов'язується продати в рахунок одержаних грошей за знижені ціни і з безплатною доставою на залізничу станцію. Розмір ошуку селянина тут міниться від випадку до випадку, але він загалом вищий за 60—96% річних, бо инакше жидові-лихвареві булоб вигіднішим обмежитися самим відсотком і не обертати позики в озадаткування.

За цими випадками йде посередництво жидів при закупці врожаю. Щодо поміщицьких економій, то жид-маклер звичайно тільки привозив до економії покупця й за те відбирав 25—50 руб. чи по 1/2—1 коп. з проданого пуда. Гірше було зі збутом хліба дрібним продуцентом... Йому доводилося чи продавати свій хліб на місці скупщику, що жив в одному із ним селі, чи везти його на ринок, де теж без посередників не обходилося... Не дивлячись на всі постанови, видані деякими мійськими думами з ціллю впорядкувати торгівлю на базарах і охоронити продавця-продуцентера від обману..., не дивлячись на велике число протоколів, складених торговельною поліцією, наприклад, у Єлисаветі, маклаки всіма способами стараються обійти продавця. Вони поробили «ларі» для ссипки хліба скрізь, притулилися в кожному провулку, що вів на базар. Ще вдосвіта виходять вони гуртками на дороги, що ведуть до міста, тут роблять закупки і ссипають зерно в нарочито пороблених для того магізинах на краях міста. Нічого й казати, що ціна при тім призначається, яку схоче дати жид, при чім маклак запевняє продавця, що таку телеграму одержано з Одеси... Як що до того додати, що маклак виходить на свій промисел часто з одним рублем у кишені і, заторгувавши в селянина хліб і віддавши той рубель йому в завдаток, водить його від одного магізина до другого, доки не здасть хліба з найбільшим барішем для себе й з найбільшим збитком для виробника, то матимемо повну картину торговельних звичаїв, що практикуються на ринках Єлисаветського повіту. Про різні прилади для зважування не доводиться й казати»⁶⁴).

Жидівське посередництво мало тенденцію опанувати всі галузі господарської діяльності. «Поставивши мінові процеси — за осередок, за вихідний пункт для своєї діяльності», — пише Ф. Щербина — «жид потім приладнює до нього всі можливі роди наживи. В одному випадку він візьметься впорати хліб у поміщика (со «скопа» чи «в борг», на свої гроші)... і, по-перше, «для себе і для інших» він забере описля в поміщика зібраний хліб за вигідну ціну, по-друге, візьме добрий відсоток за ризико, за відрочення, за вклад своїх грошей у діло — тощо, а по-третє, наймаючи робітників за готівку, жид дасть їм, таким чином, грошей, припустимо, на сотню «скопів».

⁶³) Драгомановъ, «Еврейский вопросъ на Украинѣ», Собрание полит. сочинений, т. II, Парижъ, 1906, ст. 536—537. Наведені статистичні дані Драгоманів взяв з «Independent Belge» за 21. VII. 1882. р.

⁶⁴) Вже цитов., «Матеріали для оцѣнки...», кн. II, 1886, ст. 292—295.

одержавши від поміщика дві сотні тих же самих «скопів», котрі раніш ішли селянинові. В другім випадку, жид змовиться з управителем великої поміщицької економії, і коли останній стане розплачуватися з робітниками сторублівками і 25-рублівками, вимагаючи здачі, жид запропонує робітникові, що попав у скруту, послуги мініяйла-вивернувши за те на свою користь порядну винагороду. В третьому випадку він запросить селянина на весілля, пригостивши запрошеного чаркою горілки й кавалком жидівського пряника, умудриться одержати за те мірку пшениці. І це — не жарт, а факт, що увійшов, напр., в Ольгопільським повіті на Поділлі, у свого роду звичай. В четвертім випадку: жид візьметься контувати семинаристів у семинарії й, коли ті семинаристи одержуть посади священників, дияконів чи причетників, жид також, як і з селян, стане брати з них відсотки на капітал і повертати останній у формі добутого «требами» в селян сирівцю й т. д., й т. д.»⁶⁵)...

М. С.

Польська пропаганда у Франції.

Оголошуючи цю статтю, маємо метою не тільки повказати на способи ворожої нам пропаганди на терені Франції, але разом і на значіння пропаганди на міжнароднім полі взагалі та на величезну небезпеку для нашої справи із боку акції наших ворогів, що вже нераз, не зустрічаючи відповідної противакції з нашого боку, зводили на ніщо наші виступи на зовнішнім полі. — *Редакція.*

Приязнь між Польщею та Францією дивує не одного. Шукають за початками тої приязні в історії, політиці, науці й т. п., але мало, або зовсім не звертають увагу на одну річ, а саме — на польську пропаганду у Франції.

Що Польща повстала завдяки щасливому збігові обставин, це сьогодні ні для кого не є тайною. Спричинив це передусім розпад Росії, отого велиття на глиняних ногах, на якому Франція будувала свою політику перед війною. На місце впалої Росії повстала була на короткий час порожнеча, доки в цю порожнечу не запхано Польщу, що досі не існувала. Франція потребувала зрівноваження сил на Сході Європи й тому створила Польщу, думаючи, що вона заступить місце Росії. І з тим вьжеться створення таких обставин, що серед них могла існувати й зміцнитися Польща. Відповідальні польські політики здають собі справу, що ті обставини створила для них Франція й що лише вона має нині змогу вдержати Польщу при житті, властиво — вдержати це якийсь час ті обставини, завдяки яким Польща повстала й животіє. А тому вони насамперед розвинули у Франції шалену пропаганду, спонукані до того інстинктом себезахощання. Це перша головна причина польської пропаганди у Франції.

Розуміється, допомога відродженню Польщі не повстала собі ось так просто з мотивів людяности. Це була вимога розрахунку, комбінацій. А далі зміщення в Польщу, в польську індустрію та господарство величезних капіталів, озброєння та створення польської могутньої армії й т. п. — це також не сантимент, не плятонічна любов Франції до Польщі. А тому, що апетит у новонародженої держави великий, потреби ще більші, у звязку з розвитком та розростом, треба й далі постійно ті капітали діставати, розуміється, від Франції. А щоб ті капітали діставати, треба в грошедавців викликувати відповідний настрій до цього, прихильність до різних проєктів і т. п. Настрій цей створює лише пропаганда. Це друга головна причина польської пропаганди.

Це тим більше, що по розпаді Росії у французів повстала була велика нехоть ще раз пхати свої капітали в непевний розпливчастий схід з певним розрахунком на пропаще. Цю недовірливість, а радше легковірність французьких громадян пощастило Польщі своїм назверхнім лиском усунути. Запанувала во Франції думка, що Польща не заведе. Колиж одначе демократична (принаймні так здається французам) Польща почала влаштовувати в себе дикі орії над національними меншинами, передусім над українцями, думаючи, що про це французи не довідаються, чи не дадуть віри українським крикам, тоді частина французького громадянства звернула на це увагу. Піднеслися вигуки проти Польщі, почалося протверезіння французького громадянства. Почали блище придивлятися до модерної Польщі. З часом піднесено можливість німецько-французького наближення; а це разом означає, що відпадає потреба існування сильної Польщі як помічника Франції. Поляки зрозуміли небезпеку й їхня

⁶⁵) Ф. Щербина, вже цитов. «Д'бло», ст. 19—20.

діяльність у Франції мусіла посилитися. Ті та подібні справи примушували і примушують Польщу дбати про належне поставлення своєї пропаганди у Франції; не диво, що вона запустила глибоко корені.

Тому, що для свого існування Польща потребує капіталу, вона насамперед звернула увагу на французькі господарські кола, що моглиб ті капітали постачати; це здебільша праві кола французького громадянства. З другого боку звернено рівнож увагу й на ліві кола, вже такби сказати, з психологічного погляду, бо ті кола з недовір'ям ставились до Польщі, а їх голос міг змусити й праві французькі кола колись подивитися критично на Польщу як союзника. З тією метою студіювали поляки завзято структуру французького товариського життя, структуру французького суспільства. Передусім звернули вони увагу на паризький світ з усіма його тіннями й відтінками. Вони зуміли заглянути в душу того світа, зуміли проаналізувати весь механізм праці громадської думки Франції й фактори, що впливають на той механізм, як рівнож і всі умовини, серед яких доводиться во Франції працювати. Ті студії в своєму кінцевому висліді дали полякам напрямні, якими вони спрямували свою пропаганду.

Головним завданням їх було опанувати провідні верхи, себто, центри громадської французької думки. Ті центри, властиво, складаються лише з яких 6—7 тисяч людей на високих становищах, що своїми ідеями годують весь французький народ. Колиж мова ще про закордонну політику, де грають ролю факти й їх комбінації, себто, простий розрахунок усіх співчасних сил і факторів, то треба було вплинути на найвищий урядовий апарат, бо низчі верстви вже на наказ будуть робити те, що треба. Отже — військові кола, парламент, преса, різні чоловічі організації, що мають вплив на життя в краю, а передусім на шкільництво всіх ступнів. Одне слово — треба було здобути собі симпатії всіх найкращих верств Франції. А щоб простий народ розумів, що йому скажуть старші, то треба вплинути і на тих, що йому це розуміння дають, себто, насамперед на вчителів та вчительські семинарії. Вчителі вже дальше зроблять самі те, що мусілиб робити самі поляки. Вони освідомлять народ, вмовлять у нього польсько-французьку приязнь і неможливість існування Франції без Польщі і навпаки, одне слово зроблять так, що коли народ від начальства почує дещо про Польщу, то слово «Польща» не буде порожнім звуком для нього, а буде в уяві французів малюватися в формі симпатії, допомоги, великодушности, терпіння, історичної приязні й т. п.

Як бачимо, плян дуже добрий. Кращих напрямних не можна й вибрати. Але плян цей забагато коштувавши, колиб його переводити лише власними коштами. На основі бюджету становлять польські пропагандивні кошти во Франції 40 мільонів золотих річно. Таку цифру подає в своїх звітах і польське посольство. Здається, що нібито й багато, але фактично придивившись плянові і фактичній праці, бачимо, що такі тих грошей замало. Так воно є і в дійности: ця цифра є далеко позаду справжніх видатків на пропаганду; але діло в тому, й це цікаво, що ті видатки не покривають самі поляки безпосередньо, а також французи, які й собі роблять у Польщі інтереси. Навщо самим полякам робити пропаганду, коли вони можуть змусити до того легко-важних французів. Пощастило їм зробити так, що кошти пропаганди покривають самі французькі фінансові й індустріальні кола й тим самим дбають, щоб добрі відносини між Польщею та Францією вдержалися й на далі, бо в противному випадкові, при провалі Польщі, вони моглиб стратити дуже багато.

Засоби для пропаганди дає насамперед польсько-французька торговельна палата, що міститься в Парижі на вулиці 5, rue Godot de Maurey. Вона своєю чергою підлягає великій політичній організації, що зветься Association France-Pologne. В тій торговельній палаті в Парижі збігаються нитки всіх польсько-французьких інтересів.

Який склад має ця торговельна палата? Насамперед знаходимо тут багато великих банків. На першому місці стоїть великий банк Crédit Lyonnais, який свого часу дбав про те, щоб французькі громадяне вкладали свої гроші в московські інтереси, а тепер те саме супроти Польщі. Далі йде група паризьких банків, що носить загальну назву Banques d'affaires. Сюди належать такі банки, як Comptoir national d'escompte, Banque de l'Union parisienne, Banque de Paris et des Pays Bas, які свого часу робили інтереси з московськими позичками та ще й тепер тої справи не кидають і все її висуюють, думаючи, що держави — спадкоємці по Москві — переймуть ті зобов'язання на себе. Втягнені в ту справу ще банки Société générale de Crédit industriel et commercial, Banque française d'acceptation, Banque Louis Dreyfus, Banque nationale française du Commerce extérieur. В цій акції беруть участь і інші фінансові інституції, як Union Européenne industrielle et financière, Banque des Pays Bas de l'Europe Centrale, Banque des Pays du Nord, Banque franco-polonaise, Société Générale, Banque

de l'Union Parisienne, Société Générale de Crédit industriel et commercial. Ці останні банки заснували в 1920. році французько-польський банк, що веде ці справи.

В тому інтересі заступлені також великі збройні заводи та автомобільні фабрики. Останні приступили до тієї справи з моментом, коли почали постачати арміям свої вози. Тоді вони тісно звязались із збройними заводами. Société anonyme des Anciens Etablissements Hotchkisse et Cie у своєму довірочному звіті до французько-польської торговельної палати подає, що воно виробляє воєнні знаряддя й боеві вози. А разом заступник тої фірми для Варшави є заступником французької агенції Аваса в Варшаві, що зі свого боку лише вказує на тісну співпрацю політики з господарством. Знову Acières de La Marine-Homécourt думає, що буде краще, коли воно до співучасті у праці не признається, властиво — буде співпрацювати потайки. Тої самої тактики вживає й Comité des Forges. Ця установа взагалі не радо виступає перед загальною зі своїми звітами з діяльності. Проте явно й славно працює в польській пропаганді заступник Tréfileries et Laminoires du Havre і Société de Construction des Batignolles.

Рівнож і нафтова промисловість не пасе задню. Так Société française des Pétroles de Malopolska, що її папери свого часу спричинили були упадок Crédit Générale des Pétroles і тепер нотуються лише на чорній біржі, і Compagnie franco-polonaise des Pétroles і Société des Pétroles de Dombrowa, що її акції втратили вже 97% своєї вартості, беруть живу частку у польській пропаганді.

Зпоміж автомобільних фірм таких, що дають гроші на польську пропаганду, бачимо: Automobiles Industriels Latil, Jary frères Beaucourt, Peugeot, Renault, Berliet і друті.

І гірнична індустрія бере живу участь у тому ділі з усім своїм апаратом, як Comité Central des Houillères de France, Société des Houillères de Dombrowa, Société anonyme des Mines et Usines de Zinc de Silesie. Капитали цих фірм тепер дуже загрожені. Вони ледви держаться на польських інтересах. А що мають багато до страчення, то справу підтримують і надалі.

Приходить на чергу і електрична індустрія. Compagnie d'électricité de Varsovie, Société Générale de constructions électriques et mécaniques Als Thom, Société financière électrique, Syndicat pour l'Electricité de Pologne (Synelpol) — рівнож беруть участь у польській пропаганді. Хемічну індустрію заступає там Société des Usines chimiques Rhone Poulenc. Рівнож і текстильна індустрія зацікавилася справою польської пропаганди, а передусім фабрики шовку. Про книгарні вже нема чого й казати.

Як бачимо — поляки зуміли зацікавити своєю справою всі кола французької господарської аристократії. Практично має їхня пропаганда необмежені грошові засоби до розпорядимості. Як виходить з повищого, згадане французько-польське товариство має чисто політичні завдання й цілі. Воно має 6 почесних президентів, Бріана, Поанкаре, генерала Вейганда — французів і Замойського, Падеревського і Хлаповського — поляків. Хлаповскі є польським послом во Франції. Склад почесного комітету товариства є дуже великий і впливовий. Там можна знайти таких визначних діячів, як Гарде, Люї Бурту, різних сенаторів, далі Фернанд Давід, президент загального французького туристичного уряду, Думер, Пенлєве, Люшер, Буїльєон, з військових кол — генерал Архінар, Кастельно й інші. З дипломатичних кол належать туди Маргері, бувший французький посол у Берліні, Камбон та ин. З наукових кол бачимо там різних визначних людей науки, ректорів, генерального секретаря «Альянс Франс» Ляббе. Навіть і Альберт Тома, президент інтернаціонального робітничого уряду в Женеві, є в цьому комітеті.

На чолі управи товариства стоїть Нулен, французький посол. Три заступники — це Левандовскі, Марен і Тірман. Має там свій голос, побіч багатьох ще інших, і Александер Мерльо, головний редактор польської газети «Ля Польонь». Цей редактор є рівночасно й головою французько-польської торговельної палати в Парижі. Обовязки членів управи повнитимуть дуже багато французьких професорів та публіцистів, які зовсім свідомо виконують покладене на них пропагандивне завдання.

Завданням того французько-польського товариства є видавати та головню розповсюджувати політично-господарський й літературно-мистецький журнал «Ля Польонь». Газета ця навіть і не думає ховати від світу своє походження, а головню — ті матеріяльні джерела, що її вдержують при житті. На окладинці зазначено, що це місячник, заснований у 1920. році, що його видає французько-польське товариство. Далі в підзаголовку написано, що це орган французько-польської торговельної палати в Парижі. Отже, явно і славно признається, що ці дві організації є одно і працюють разом. Редактор цієї газетки титулує себе все директором французько-польської торговельної палати.

«Ля Польонь» редагують майже самі поляки, бо французи там дуже мало пишуть. Передусім редагує її Казімір Смогоржевскі, відомий нашому громадянству зі своїх минулорічних виступів у Женеві, коли там прилюдно обговорювано паціфікацію. Він підписується або повним прізвищем, або псевдонімами, і хто не знає цієї таємниці, той думавби, що й насправду самі французи видають ту газетку. Його звичайний псевдонім — Жак де Керенсі. Смогоржевскі — це ще молодий чоловік і молодий журналіст. Імя собі він зробив своїми виступами в Генуї підчас одної конференції проти Пілсудского. Тоді вперше звернено на нього увагу. Завзятуший ендек, казав він усе, що Пілсудскі є ворогом антанті і німецьким прихильником, ба, навіть називав Пілсудского словом «бош», по-французьки — німець. В польському товаристві бувших боввиків він своїми виступами довів був раз до скандалу і цей скандал зачинив був перед ним двері польського посольства. В своїй книжці «Воскресла Польща» переслідує він Пілсудского далі й наводить ті всі заслуги, що їх Пілсудскі зробив для осередних держав підчас війни. Але прийшли погані часи і Смогоржевскі помирився з Пілсудским. Він став кореспондентом відомого бульварного «Краківського Кур'єра Ілюстрованого», де все веде завзяту кампанію проти французьких лівих кол, які пробують критичним оком подивитися на Польщу й її політику та долю. Не можна відмовити йому зручності в його починах. Він дуже любить відзначення та титули, тому їх часто вживає зовсім безправно, спекулюючи на легковірності французів. Зі своїми противниками він вмів розправитися досить безпардонно, не перебіраючи засобів. Ось такому то хитрунові віддано в руки польську газету во Франції. Криють його у всьому французькі політики, що дають свої імена для газети.

Якжеж здобула собі польська пропаганда всі впливові кола французької дипломатії?

Найперше парламент і сенат. В них ми бачимо французько-польську групу послів, що нараховує аж 172 послів. На чолі тої групи стоїть, ніби іронією долі туди призначений, соціаліст Льюкен, колишній професор французького університету. Справжнім однак проводирем групи, що роздає всі блага, є, зноваж таки якимось чудом, поляк Краковскі. Це людина надзвичайно здібна. Передусім він усе має можливість всюди бути, все чути, все знати, всім кермувати, й тому в дуже численних польсько-французьких товариствах посередньо чи безпосередньо займає він різні високі посади, одне слово — повний універсаліст. Він є фактично секретарем тої французько-польської парламентарної групи. До того всього він ще є віцепрезидентом парламенту, часто публікує свої філософічні праці, в яких, як це твердять злібні язички, дуже значну участь мають різні екзотичні філософи. Що поляки роблять інтерес на тому Краковському, це зовсім ясно. Бо хтожби нині на чужині не мав інтересу в тому, щоб мати коло президії парламенту свого довіреного чоловіка для всяких цілей, повз якого ніщо не пройде.

Секретар французько-польської парламентарної групи має все стичність з ріжними послами та сенаторами, навіть і з такими, що не належать безпосередньо до групи. Він часто їх запрошує до польської посольської палати в Парижі, на Ке де Токіо, там на неутральному ґрунті з ними обговорює ріжні справи, а до того всього влаштує численні французькі поїздки до Польщі. Такі поїздки до такої гостинної держави, як Польща, все приносять реальні користі, а коли вже не користі, то полишають у мандрівників приємні враження. Все майже вертають із Польщі люди з проектом якоїсь праці, що її не тяжко зробити, або яка вже здебільша є в готовому вигляді, лиш коректу треба перевести. Без великої намати видає такий чоловік ту свою працю, а видавця все знайде напевно, за це вже подбають відповідні чинники. Звичайно такий чоловік придбає собі славу великого знавця питань сходу, і як такого його розрекламують. Таким способом здобувають довірених собі людей і змушують їх мовчати в разі потреби. Звичайно від приятелів нічого не ховається, а тому, коли що відбувається в ріжних парламентарних секціях, зараз про це довідаються поляки. Найбільше слідкують поляки за парламентарною комісією для фінансів та закордонних справ. Серед таких сприятливих обставин не тяжко вже робити такі спеціальні фінансові трансакції, як примістити ріжні папери для нотування їх на біржі, змінити торговельні договори на свою користь, робити договори про позички й постачання якогось товару йтп. Все це звязано з виробленням державного французького бюджету. Поляки ним способом мають на нього вплив.

Гроші в польській пропаганді не мають усе рішачої ваги. Де не можна грошима щось здобути, там використовують дурноту політиків. Це вже є ділом психології даного пропагандиста. Часто буває таке, що вистачить кілька незначних послуг посередніх чи безпосередніх, щоб якотось осібняка примусити мовчати. Якийсь селянський

снн мріє про товариські звязки, про високі посади, про впливи й заробіток ітп. Хоч він і порядний чоловіча, але часто-густо не може сам здобути собі того. Тоді йому дають відзначення «Польонія Реститута», запрошують офіційно на банкети, представляють його кому небудь із посольства або й иншим визначним особам. Того до-сить, щоб змусити таку людину мовчати, коли він дещо знає, чи хоче пустити у світ таке, що не до чмиги полякам, як ось, прикладом, справу пацифікації чи щось по-дібне. А успіх є все певний.

В демократичній країні все головну ролю відіграє преса. Поляки довго ломали собі голову над тим, якби то вони могли здобути для себе французьку пресу. Ба, мова була не лише про французьку пресу. Хотіли вони захопити всю ту пресу, що видається французькою мовою й яку читає французька публіка. Цікавий під тим оглядом такий факт: у Празі видає чеське міністерство закордонних справ французькою мовою часо-пис «Europe Centrale». Цей тижневник, що дуже нагадує французьку газетку «Europe Nouvelle», поляки так прибрали до своїх рук, що він часто передруковує фальшиві польські відомости з паризької «Ля Польонь», хоч часом друкує й путне. В інтерна-ціональних журналістичних колах це нечуваний випадок. Орган, що стоїть під без-посереднім впливом чеського міністерства закордонних справ, приносить чисто про-пагандивні польські статті, що не раз дихають ненавистю до найліпших приятелів чесь-кої держави чи до ріжних инших урядів. Так хитро вміють поляки підійти до тої справи.

Польські пресові бюро за кордоном постачають усі чужі редакції й бюро поль-ськими відомостями особливої ваги для Польщі. Всі такі польські бюро за кордоном підлягають польському пресовому бюро в Парижі. Воно має над ними догляд. Шефом того пресового бюро є собі жидок із Варшави, що у свому житті вже перейшов огонь і воду. Одне слово — їв уже хліб з кожної печі, навіть служив свого часу у царській «охрані». Для телеграфічних повідомлень приділено до того бюро польську телегра-фічну агенцію (ПАТ), директором якої є якийсь Клечковскі. Це є старий польський емігрант, живе вже довгий час у Парижі, знаний у паризьких журналістичних колах, а до того знає всі входи й виходи до тих кол та вміє з ними поводитися. Відомости, які той Клечковскі достачає, ніколи майже не зявляються в паризькій пресі під на-головком ПАТ. Їх усе надсилає як не агенція Аваса, то агенція Інформасіон, або инші. Коли річ іде про якийсь спеціальний пробний баллон, то все такі відомости датовані Рігою, Таліном, Букарештом, Віднем, Ковном, але ніколи Варшавою. Иноді французька преса знає про це, але часто буває, що її прямо піддурюють. Відомости проти україн-ців, німців, литовців або большевиків фабрикують у Парижі й розповсюджує їх або «Польська Агенція Телеграфічна» в Парижі, або це роблять ріжні осібняки темними шляхами. Такі фальшиві відомости мають викликати в колах не добре поінформо-ваних журналістів ненависть до противника, спровокувати їх на якусь статтю у пресі. Тому саме таких вісток з правила ніколи не дементують ані відповідні чинники, ані преса сама. Такі статті звичайно впливають на публіку, її підоджкують, викликають певний шовінізм, а це для польської політики є чи не найважливішим під сучасну хвилю.

Польське пресове бюро в Парижі постачає французьку пресу ріжними комуні-катами, статистичними даними, відомостями з господарського, духового життя, літе-ратури ітп. Часом навіть розповсюджує й анонімні короткі статейки. Та буває навіть і таке, що це польське бюро бере в свої руки провід збанкрутованими газетами або такими, що не мають добрих співробітників, себто, що не мають за що собі тих спів-робітників купити. Так, приміром, нещодавно відома газетка «Ер Нувель», орган ра-дикаль-соціалістичної партії й Еріа, надрукувала була кілька яскраво протибольше-вицьких статей за підписом «Немо». Ці статті походили безпосередно з польського пре-сового бюро. Писав їх ані француз, ані москаль, але поляк. Це видно зі стилю й спо-собу трактування справи, яке є властиве лише полякам. Цим разом полякам не по-щастило. Занадто вже відверто виступили. Але таке трапляється дуже рідко. Анонімні статті все дуже влучно написані, ба, навіть не раз об'єктивно. Колиж іде про якісь полі-тичні польські інтереси, то про них не дають писати комубудь, а спеціальним довіреним добрим журналістам і ученим, що на замовлення все пишуть так, якби це самі вони відчували й переживали. Щодо дописів до впливової паризької газети «Temps» («Тан»), то давніше їх робив вище згадуваний жидок, що наглядає за всім сам-особисто. Але зго-дом передав він їх до пресового бюро, й вони звідти приходять до газети. Колиж іде про якусь передову політичну статтю, то її пишуть, а Ролян-де-Маре, про якого за-гально кажуть, що він на тому, що пише, нічого не розуміється, лише підписує її. Всякі відомости з Варшави підлягають якомусь Монфорові, колишньому дипломатові, що проміняв дипломатичну кар'єру на кар'єру впорядчика ріжних політичних бал-

кетів, приять; звязків із французькими газетами в Польщі й польськими во Франції ітп. Він сам не дуже багато то й знає, але проте має імня, й те імня зручно вико-ристовують поляки. В газеті «Деба» працює той самий Смогоржевскі, що про нього вже згадувано. Хоч читачі газети протестують проти нього, але це нічого не робить. Коли мова про легкий стиль, то він стає дуже нудним згід пера Смогоржевського. В «Матен» працює поляк Кухарскі, що прибрав собі французьке прізвище й під ним відомий па-ризькому світові. Всі газети та людей, що працюють для поляків і на поляків по ріж-них газетах, які лиш сяке таке значіння мають, годі перечислити.

Поза тими провідними журналістами є ще багато польських симпатиків, що спе-ціальньо групувались коло відомої газети «Месажер Польонез». Історія того «Месажер Польонез» дуже цікава, а тому її варто тут навести. 1. липня мин. року газету що при-пинено. Це була варшавська щоденна газета, що виходила французькою мовою. Вла-стивістю її було те, що її не можна було в Парижі знайти і що в Парижі її ніхто не читав. Між співробітниками цієї газетки було багато визначних людей, але які пра-цювали якось потайки, ніби стидались перед світом свого співробітництва. Вони писали статті, що не мали великого впливу, але за це відповідно до свого імені одер-жували місячні гонорари. Люде ці встидались часом приходити потай до якогось чу-жого посольства та брати там заліплену коверту з грошима. Але вони не встидались за тіж самі гроші писати про річі, в які самі не вірили і прителужувались неправді. Один урядовець французького міністерства закордонних справ, що з рамени французь-кого інституту студіює в Варшаві, пише про ріжні речі до тої газети. І багато других, що мають імена, пишуть туди про ріжні справи, як про німецько-австрійську унію, альзаське питання, данцігський коридор, взагалі, про все, що лише загрожує Польщі і про що треба було з польських інтересів писати.

Крім французької преси і пропаганди при її помочі, поляки зуміли ще й насе-лення на провінції, взагалі по цілому краю взяти в свої руки, закладаючи всюди, де лише вдалось, товариства приятелів Польщі, чи «Ассосіасіон дез Амї де Польонь». Цен-траля тої організації знаходиться в Парижі, але на провінції є кілька окружних ди-рекцій, як в Ліоні, Ст. Етієн, Ліль, Штрасбург ітп. Ці центри польської пропаганди постачаються відповідною літературою коли не просто з Парижа, то з Варшави. Дальше в важніших французьких містах зорганізовано регіональні групи того товариства. Такі групи знаходяться по всіх містах, осідках властей департаментів. Ці приятелі Польщі звертаються до всього французького населення без партії із ріж-ними зазивами в користь Польщі, при чому звичайно, не падаються ріжних наклепів на ріжних сусідів. Крім того ті товариства влаштовують відчити, конференції, поїздки, ріжні свята, балі, бенкети, фільмові представлення, влаштовують курси польської мови, підготовляють поїздки до Польщі, а головне платять солідно місцевій пресі за всякі оголошення, себто прочищують атмосферу для своєї роботи. «Товариство приятелів Польщі» видає свою ілюстровану часопись з тою самою назвою, що й товариство; га-зета даше ненавистю до всього, що не польське.

Рівнож дуже багато ріжних летючок, польських творів, музичних видань ітп. розповсюджують по Франції ті польські приятелі. Розуміється, за це все платять наївні французи. Побіч Косцюшка, Міцкевіча, Сенкевіча й інших історичних осіб, просла-вляють теперішнього національного героя Польщі Пілсудського. Предсідниця цього това-риства, така пані Роза Балі, видала недавно твір про французько-польську приязнь. У цьому творі є повно оповідань і прикладів, що підходять лише для малих дітей, які нічого не знають. Ця пані пише між иншим дуже багато. Не раз можна аж здиву-ватись, де вона стільки часу на це бере, щоб все це простудіювати. «Вільно-польське місто», «На славу Львова», оборона вбивств, які робили поляки в війні з українцями, убивств у лічницях, «Мала історія Польщі» в накладі 60 тисяч примірників ітп., — все це пише згадана пані. Словом підсилює французький анальфабетизм щодо сходу. А що вже проти Німеччини пишеться, то й не перечислити. На цю струнку вона грає, боля французи є запеклими ворогами німців.

Ріжні поради, фінансовані польсько-французьким товариством, комітети, що мають своїм завданням звеличувати серед французів слазних поляків, які випадково приїздить до Парижу, далі відділи драматичні того товариства польсько-французьких приятелів, фільмові представлення а толовно розкладава робота серед товариства був-ших воляків, що пахнуть паціфізмом, так невідгідним для Польщі — ось і цим зай-маються польська пропаганда. Одне слово — нічого не лишилося без їх уваги. Гроші на все дають французи.

Але найпильнішу увагу звертають поляки на школи, знаючи що це є основою французько-польської приязні. Катедра польської мови є лише в Парижі при школі

орієнтальних мов. Навчає цієї мови один професор, що за мирової конференції вславився був своїми пропагандистичними виступами на користь Польщі. Це йому нагородили за його працю. Цей самий професор є разом і лектором польської преси в пресовому відділі французького міністерства закордонних справ. Його витяги з польської преси все корегує польське посольство, доповнює їх чи скорочує, відповідно до потреби. Французькі міністри довідуються про Польщу лише стільки, скільки їм подає польський посол чи інші урядовці. Такого випадку ще не було, щоб міністерство закордонних справ якоїсь держави контролювала таким способом чужа держава. Французі є, як видно, під тим зглядом дуже й дуже уступливі. Сам властивий лектор польської мови, що фактично її викладає, є якийсь З. Залєскі. Він є звичайним лектором, помічником професора і має титул делегата польського освітнього міністерства во Франції. На ділі його впливи є куди більші, як це здавалося. Він має своїм завданням впливати на французькі кола в польському дусі. Він поборює чужу й невитідну для Польщі пропаганду во Франції, веде в себе спис проскрибованих у французьких колах чужинців та французів, робить різні доклади, не встидається навіть брехні та звичайних наклепів ітп. Одне слово — він є правдивим поляком і виконує своє завдання зовсім не зле.

«Товариству приятелів Польщі» вдалось у середніх та вищих школах поутворювати спеціальні групи серед учнів. Так, наприклад, у 175 учительських семінарах існують такі групи. Пропаганда серед шкільної молоді ще скріпилася заснованням у жовтні минулого року спеціального часопису для молоді під заголовком «Нотр Польсьонь». Її редакторкою є згадувана вже вище ота дуже плідюча пані. Молодих французів навчають ненавидіти все те, що не є польське. Для дітей, що збирають поштові марки, створено окрему референтуру. Їм подають поради звертатися за польськими й литовськими марками до «Товариства приятелів Польщі». Там є склад тих марок і їх розсилають задурно. При цьому ведеться пропаганда проти Литви так, немовби вже Литву анектовано Польщею. Також і відзнаки даються дітям задурно. Польський орел на червоному емалевому полі. Крім звичайних поштових карток роздають всюди ще спеціальні наліпки на конверти з польськими пропагандистичними гаслами. Все це звичайно пропонують задурно, але хитрим способом промовляючи малим французам до амбіції, ті складають для товариства свої грошенята, посилюючи польську пропаганду.

Так роблять пропаганду. Поляки зуміли, як колишні завойовники, поставити себе так, що живуть і збогачуються на кошти того краю, до якого вдерлися. А бідний край дає все, вірячи гарним словам і не зважаючи на те, що за гарними словами криється величезна безодня, куди скорше чи пізніше при сильнішому подуві вітру завалиться Польща.

В яким відношенні до того виглядає наша пропаганда, кожний сам може собі уявити. В нас, правда, нема держави й ми не можемо тепер ще зацікавити чужі країни якимись матеріальними вигодами для них у нашому краю. Але всежтаки можна було дещо зробити краще, ніж є, колиб ми навчилися відповідно цінити чужу приязнь і використовувати її для нашого державного будівництва та колиб у нас була єдність акції. Цей перегляд польської пропаганди у Франції змушує подумати над справою нашої пропаганди, щоб хоч трохи паралізувати ворожу нам польську пропаганду, зручнішими й дешевими для нас способами.

(За Фольк унд Райх. Ч. 9 1931.)

Хроніка.

Е. Онацький.

На міжнародні теми.

Сьомого березня цього року помер один із найвизначніших політиків Франції — Аристид Бріян, що в одинадцятьох урядах був головою, в чотирнадцятьох — звичайним міністром, а протягом останніх шістьох років мав, майже без перерви, портфель міністерства закордонних справ.

Писати біографію Бріяна — значилоб писати політичну історію Франції за яких майже півстоліття, значилоб писати політичну історію Європи принаймні за останнє десятиліття, значилоб пригадувати його ролі й значіння в Лізі Націй, у славновісному проєкті Паневропи, що наробив свого часу стільки галасу, а особливо його ролі й значіння в розвитку франко-німецьких та франко-італійських відносин.

З іменем Бріяна зв'язується епітет «ідеаліста», рожевого оптиміста, чарівного промовця, що намагався за всяку ціну надавати французькій політиці блискучих привабних колірив, які, на жаль, цілковито не відповідали тій непривабливій дійсності, що ховалася за блискучими фразами.

Бріян був людиною з так званих «лівих» кол французької демократії, брав свого часу участь у соціалістичній французькій партії, і вмів промовляти до мас, граючи особливо на так званих «паціфістичних» струнах. Тому, власне, за Бріяна починається у Франції подвійна політика — з одного боку величезних зброєнь для «безпеки» від німців (і почасти від італійців), а з другого — медоточивих промов на інтернаціональних конгресах про мир і про братерство народів. Німецький уряд в особі демократичного і паціфістичного Штреземана заслухується чарівної Бріянової флейти, і ось так, по тимчасовому поладженню справи німецьких репарацій у пляні Доза, приходять у 1925. році до підписання льокарнського франко-німецького договору, з англійськими та італійськими гарантіями його виконання. Бріян і Штреземан коронуються лаврами Нобелевої премії за мир, але... на зміну Бріяна приходять Пуанкаре, який, далекий од усяких «паціфістичних» ідеалів, визнає всеж корисним запросити Бріяна знову до міністерства закордонних справ. І Бріян виготовлює та пропонує Америці проєкт «вічного миру», але Келлог дуже зручно поширює його на цілий світ, позбавляючи його тих специфічно-французьких «гарантійних» рис, на які рахував був французький уряд. Тим часом льокарнський договір приводить логічно до звільнення Ренані й до перегляду пляну Доза, що перетворюється в плян Йонга, а в самій Німеччині починається помітний націоналістичний рух, який вбачає в «паціфістичних» заходах Бріяна лише один із засобів для вірнішого визиску Німеччини та її остаточного поневолення. Тим часом політика Бріяна починає знаходити і во Франції що-раз більшу опозицію, і націоналістична французька молодь та військові кола починають закидати Бріянові, що він заколисує не стільки ворогів, скільки самих французів, які є досить сильними, щоби тримати своїх ворогів у покорі, без фарисейського лицемірства, — але тому мусять бути свідомі й небезпеки, і свої сили. І нарешті, в січні цього року Бріян мусів був залишити політику, а за яких півтора місяці прийшла і невблаганна смерть. На зміну Бріянові прийшли люде, ідеологічно йому цілковито ворожі, — що не бачать ніякої потреби прикривати цілі французької гегемонії гарними бріянівськими фразами: вони розраховують на свою збройну силу та на свою економічну й фінансову міць, що має служити політичним цілям.

2. лютого відкрилася в Женеві довгождана Конференція для загального роззброєння, — кажу, довгождана, бо на працю лише підготовчої комісії пішло аж п'ять років. 18. березня ця конференція закрила свою першу сесію. Друга сесія почнеться 11. квітня. І хоч про ніякі позитивні висліди ще не можна казати, бо ціла перша сесія пішла на програмові деклярації представників 59 держав, що беруть участь у Конференції, — а проте деякі з тих деклярацій заслуговують на те, щоб ми їх згадали тут теплим словом. Особливої уваги заслуговує проєкт французького делегата, п. Тарде — французького прем'єра, який, виходячи з давнього й більш свіжого — японо-китайського — досвіду, прийшов до висновку, що Ліга Націй фактично не має ніякої сили, а не має її тому, що не має ніякої армії. Тому він пропонував насамперед дати Лізі Націй таку армію, яка могла би враз поладжувати кожний інтернаціональний конфлікт, — і тоді можна буде балакати про роззброєння окремих держав. Доки ж Ліга Націй армії не матиме й ніхто поза нею не може гарантувати Франції цілковитої безпеки від нападу, Франція мусить продовжувати своє зброєння. Це — так більше-менше — у загальних рисах. Треба зазначити, що проєкт Тарде знайшов підтримку лише в Югославії та Польщі, — що ж до інших держав, то він великого захоплення не викликав. В дійсності французький проєкт означав створення якогось величезного нового політично-воєнного механізму, що опинився би в руках сучасних панів становища, які таким способом і справді «забезпечили» би собі раз здобуту перевагу на віки вічні. А що існуючий стан річей нікому не видається ідеальним, то нікому не видається потрібним іти на його закаменіння. Життя не чекає, життя розвивається, колесо крутиться, і кожний має право сподіватися, що з наступним поворотом того колеса його винесе теж на гору... До того ж, якщо Ліга Націй і має ще тепер (незважаючи на її безсилість поладжувати справи, де як у справах меншин, сторони в конфлікті є на занадто нерівних позиціях) якийсь авторитет, що утримується, то цей авторитет походить саме з того, що Ліга Націй не має збройної сили, а лише силу інтернаціональної справедливості та моралі, з якою мусить рахуватися кожний, хто дорожить місцем у родині цивілізованих народів. Озброєння ж Ліги Націй знищило би останню тинь того морального авторитету і зробило би її остаточно зняряддям політики різних імперіалізмів, а це зрештою, привело би не до «вічного миру», а до вічних воєн.

Цілком ясно, що проєкт французів переслідував дві цілі: — з одного боку — ствердити бажання Франції затримати за всяку ціну існуючий стан річей, а з другого — кинути під ноги оборонцям ідеї справжнього роззброєння як-найгрубшу колоду.

Поруч французького проєкту, але у другій площині, треба поставити й проєкт «морального роззброєння», що його висунула, певно не без порозуміння з Францією, друга прихильниця сучасного стану річей — Польща. Згідно з тим польським проєктом, треба було звернути увагу не так на зброєння, що відбуваються в середині кожної з держав-переможниць (де Польщі, як відомо, належить чільне місце), як на те моральне зброєння, що відбувається в таборі держав-переможених. Тому Польща пропонувала би виробити цілу низку ріжних засобів, що мали би паралізувати це моральне зброєння, яке виявляється в виголошуванню промов та видаванню ріжних часописів і книжок, скермованих проти існуючого стану річей. Але — дивна річ! — і цей проєкт не викликав великого захоплення. Невтральна преса зазначила, що за наших часів досить уже і так жандармів у кожній окремій країні, які дуже слідкують за дотриманням цензури, щоби ще мати потребу і в інтернаціональній жандармерії проти свободи політичного слова.

І дивними взагалі видавалися ці проєкти, що прямували до роззброєння «морального» чи фізичного — шляхом дальшого зброєння. Якщо хто хотів іти до роззброєння, мусів був вибрати інший шлях — шлях, який указала, наприклад, італійська делегація, а також англійська й американська, не кажучи вже про німецьку, — себто, шлях справжнього роззброєння, але в рямцях реальної можливості. — «В справі роззброєння, — сказав Гранді в своїй промові 10. лютого в Женеві, — є два шляхи, які однаково нікуди не ведуть. Один шлях — це шлях демагогії роззброєння (тут Гранді натякав на відомі демагогічні пропозиції Совітів, що намагалися загального цілковитого роззброєння, а самі тим часом підготовлювали другу п'ятирічку, яка, як відомо, переслідує головне воєнні цілі), а другий — це шлях софістики роззброєння (на адресу французів). Перший шлях називають іноді, щоби його ушляхотити, шляхом утопії, другий, щоби його осудити, називають шляхом злої волі... Але в основі нашої праці лежить не ідеологія, але konieczність розв'язати справу роззброєння практично, в згоді з тими інтернаціональними зобов'язаннями, які ми свого часу дали. В п'ятій частині мирових трактатів, у пакті Ліги Націй і в Льоккарнському протоколі ті наші зобов'язання сформульовані таким способом, що вони не допускають ніяких вагань і сумнівів. Ми самі, перебіраючи на себе ті зобов'язання, не могли думати, що проміне цілих тринацять років, аж поки ми дійдемо до їх остаточного полагодження...»

«Ми всі, — говорив далі Гранді, — мусимо витримувати тягар зброєнь, більший від того, який лежав на нас до великої війни. І я боюся, що ми стоїмо на схилі до дальших зброєнь, а це особливо є небезпечним з огляду на економічну кризу, з якою мусять боротися всі країни. В 1925. р. наші держави витратили 17 мільярдів і 485 мільонів золотих лір; у 1926. р. — 17 мільярдів і 785 мільонів; у 1927. р. — 19 мільярдів і 750 мільонів; у 1929. р. 20 мільярдів і 535 мільонів; у 1931. р. — 20 мільярдів і 535 мільонів. Ці цифри є більш красномовними, ніж будь-які розумування... Я мушу звернути також вашу увагу, що цей біг до зброєнь розвинувся саме тоді, коли витворювалися ніби правничі знаряддя «миру» й «безпеки»: Льоккарнський трактат, Пакт про проголошення війни поза законом, загальний акт про арбітраж і т. д. І цей факт визначає, як здається, досить ясно, що збільшення «безпеки» не може затримати бігу до зброєнь, а ні зруйнувати системи збройного миру. До цього можна дійти лише розв'язавши безпосередньо справу зброєнь... Кожна воєнна перевага фатально призначена тяжити на інтернаціональних відносинах, і було б марним надіятися, щоби ця перевага йшла завжди на службу справедливості. Навпаки, треба боятися, що почуття справедливості може затьмаритися в тих, хто має силу, — тим часом як довіря в справедливості значно ослабне в того, хто відчуватиме постійну загрозу. Нашою метою є зміцнити справедливість, а не виправдати силу... Якщо ми хочемо на правду миру, не треба робити собі ілюзій: єдиною підставою для миру може бути справедливість. А справедливість я розумію не лише як правну систему, але й як правило поведінки, як моральний звичай і як дух кооперації, співробітництва. Теорія, що висуває мир попереду справедливості (пригадаймо собі формулу Столипінна, яку перейняли й польські політики: — «перше замирення, а потім реформи...» Е. О.) є дуже небезпечною. Мир не є ані сліпа віра, ані абстрактна концепція. Не можна обожувати його, як якогось боввана, що перед ним повторюють що-дня ті самі молитви... Незадоволення й розрухи є не безпечними і в житті інтернаціональному, і в житті кожної окремої держави. Вони ущухають лише тоді, коли задовольняється почуття справедливості...»

Ці слова про справедливість дуже мило звучать для вуха всіх поневолених і зне-

важених народів, які можуть знайти в них виправдання й підставу для цілої своєї акції проти теперішнього «миру», але проте дуже неміло звучить згадка про «міжнародні зобов'язання», які аж цілих тринацять років залишалися мертвою буквою. І це міжнародні зобов'язання не супроти якогось «недержавного» й усіма забутого українського народу, як у справі Східньої Галичини, а супроти як-ні-як колись могутньої Німеччини. Ба — ні! — супроти навіть самих великих держав.

— «Мирові трактати, — каже знову Гранді в своїй промові, — ясно визначають, що деякі воєнні умовини (щодо роззброєння), що їх деякі держави зобов'язалися виконати, мають бути лише початком загального роззброєння. Ці точки зовсім не мали на меті встановлювати умовини постійної низчости, але були, як урочисто проголосив президент Мирової Конференції п. Клемансо лише — «першим кроком до того загального скорочення й обмеження зброєнь, що їх Союзні Держави намагаються перевести, як один із найкращих засобів для попередження війни». Отже мова йде не про зобов'язання якоїсь одної групи держав супроти якоїсь іншої групи. — але про взаємне зобов'язання, що його кожний із нас перейняв на себе супроти всіх...»

І все ж, як бачимо, ті взаємні зобов'язання чекали аж тринацять років, щоби про них забалакали, — та й забалакали про них лише тому, що зрештою когось зробилося вигідним про них нагадати. Міжнародні зобов'язання залишаються мертвою буквою, доки за ними нема відповідних людей і сил, що виповнюють їх динамічним життям.

Отже, перша сесія Конференції для роззброєння пішла на вияснення принципових позицій ріжних урядів. Потім прийде черга на дискусії. І не знати, коли ще прийде черга на остаточні резолюції. Поки що бачимо цілу гаму думок — од найрадикальнішого роззброєння до майже такого самого радикального продовження зброєнь — хоча осередок тих зброєнь ніби мав би бути перенесеним із окремих держав на саму Лігу Націй. Але це справи не міняє. Примирити ці протилежні точки погляду видається досить трудним і сумнівним, але бодай позиції ясні. Кожному ясно, що він має вибрати з двох тез: або італійську — дотримання зобов'язань роззброєнь, а в противному разі — визнання свого права зброєнь і колишнім ворогам, бо того вимагає справедливість; або французьку — покласти на збройну силу, яка сама може забезпечити мир, а значить і справедливість.

Політика франко-німецького зближення, яку намагався переводити Бріан, є в очах французів уже остаточно скрахованою: зріст гітлеризма, що на президентських виборах 13. березня отримав — сам один проти коаліції всіх інших демократичних і соціалістичних партій — які до того ж прикрили цю коаліцію йменням Гінденбурга цього символа старої Німеччини, проти котрого вони боролися на попередніх президентських виборах — одинацять із половиною мільонів голосів (проти вісімнадцяти, що їх зібрав Гінденбург), не залишає щодо цього ніяких сумнівів. Нова Німеччина вимагає свого рівного місця під сонцем, і якщо хто не хоче того помічати, тим гірше це для нього. Перемога Гінденбурга не є ще поразкою Гітлера. Облога, що її переводить Гітлер для опанування урядової фортеці, йде далі, й навіть, коли Гінденбург буде остаточно президентом (бо перші вибори не дали остаточних вислідів і будуть повторені 14. квітня, коли кандидат буде обраний звичайною більшістю голосів), в чому зрештою не може бути сумнівів, — то й це справи не розв'яже, бо головний бій призначено на виборах 24. квітня до Прусського парламенту. Опанувавши Прусський парламент, Гітлер тим самим опановує владу в Пруссії, а з нею й у цілій Німеччині. А тоді Гінденбург і Гітлер дуже легко порозуміються... Які це матиме наслідки, трудно тепер передбачити. Але в кожному разі, межі Гітлером і теперішнім французьким урядом — або й тим урядом, що вийде з недалеких парламенських виборів, — спільної мови не може бути. Тарде — не Бріан, а Гітлер — не Шайдман, і навіть Брінінг вже був примушений говорити з Францією інакше, як говорив Шайдман...

Отже Франція мусіла остаточно поставити хрест на колишній Бріанівській політиці німецького-французького зближення і шукати опертя своїй політиці «миру в Європі» деінде. Відома подорож бувшого французького прем'єра Лавалю до Вашингтону, якій свого часу надавалося стільки значіння, виявилася безплідною, навіть шкідливою. Бо Лавалеві не тільки не пощастило запрягти Америку до свого возу, але не вдалося навіть і знайти будь-яких підстав для франко-американського співробітництва на полі міжнародної політики. А неофіційна Америка, устами сенатора Бора та американської преси, недвозначно зазначила Лавалеві, що велика частина вини за той хаос, що панує в Європі і відбивається досить неприємно на Америці, спадає саме на Францію. Що ж до вельми важливого для Франції — як і цілої Європи — питання міжнародних боргів, які не можливо сплатити без німецьких репарацій, то офіційна Америка натякнула, що ініціатива в тій справі має належати Європі, себто,

і Франції, — а неофіційна Америка виразно зазначила, що репарації, яких не в стані більше платити Німеччина, є одне, а міжнародні борги є друге.

Досить великого розголосу набрала в зв'язку з цим подорож американського посла в Берліні Саккета до Парижу, де він відбув у середині березня низку побачень із членами французького уряду і ніби то зазначив знову, що хоча німці репарацій і не платитимуть, бо, мовляв, і справді не можуть їх платити, проте це не звільняє держав бувшої Антанти від їх боргів Америці. В інтерв'ю з кореспондентом «Le Temps», Саккет зазначив, що європейські уряди мусять самі порозумітися між собою щодо міждержавних боргів, і лише в випадку такого порозуміння Америка шукатиме можливості перевести в життя осягнене порозуміння, щоби воно пішло на користь загальної економічної розбудови світу. А до того Америка не має ніякої рації приносити будь-які жертви на користь тої чи іншої окремої держави. Інакше кажучи, Америка згодиться трактувати питання міждержавних боргів лише після Льозанської Конференції, яка має вирішити питання репарацій, і в тій самій залежності від тих рішень, що на тій конференції будуть винесені. Дехто вбачає в цій заяві Саккета навіть натяк, що Америка поводитиметься зі своїми боржниками залежно від їх здатності платити, і тому, — якщо ті боржники між собою не погодяться і не виступлять перед Америкою зі спільною заявою, спільним фронтом, — то Америка може й дати кому новий мораторій, але ніколи Франції, що збрала в своїх банках мало не половину світового золота.

Отже, потерпівши невдачу в Америці, Франція рішає шукати оперття в самій Європі, і тут Англія стає неминучою метою французької орієнтації, і навіть Італія, що її досі вважано за принципового противника цілої французької політики, з яким шкода часу на безплідні переговори, стає об'єктом палкого флірту — і то не лише серед правих кол, а головню тих самих лівих кол французької демократії, що ще недавно представляли Італію, як найбільшу загрозу миру й самої демократії. Сам Тарде, у своїй міністерській промові з приводу бюджету міністерства зак. справ, уважав за потрібне зробити офіційні заяви з приводу нових орієнтацій і нових надій французького уряду.

— «Ціла Франція була дуже втішена згодою (з англійським урядом) з приводу Льозанської Конференції... Франція стремить до загальної згоди з цією шляхотною країною. І тому, що Франція і Великобританія обидві хотять миру, що базується на праві, їхня взаємна згода є найбільшою його запорукою... І це диктує нам відповідні обов'язки...».

Потім реверанс у бік Італії:

— «Не хочу кінчати моєї промови, не згадавши великої Країни, з котрою ми маємо споріднення в культурі і в расі, і від котрої в деякі моменти відділили нас наші спільні хиби і наші спільні добрі прикмети. Я не припускаю неможливості для Франції і для Італії висвітлити все те, що їх розлучило, й те, що їх може знову наблизити. Не сумніваюся, що того дня елементи зближення візьмуть гору над іншими...».

І відповідно до того, ціла французька преса, почала присвячувати довгезелі статті справі франко-італійського зближення. Серед найбільш симптоматичних проявів того кокетування з Італією треба згадати насамперед статтю Пуанкаре, який пропагував ідею як-найскоршого побачення Тарде з Мусоліні, потім публічний виступ Барту про Мусоліні, повний похвал його особі й політиці, потім статтю Пенлеве в «Ексельсіор» у Парижі, в «Насіон» у Буенос-Айресі про ітально-французькі відносини, декілька відповідних статей в офіційному «Le Temps» і силу інших. Але на це несподіване кокетування Італія відповідає досить холодно: — «Французький флірт, пише торинська «Стампа» в статті, яку негайно передруковує і римський «Лаворо Фашиста», — має вигляд сурогату, що робиться за браком чогось кращого. Ми італійці занадто реалістичні й вільні від пересудів, щоб ображатися на таке констатування: шляхи дипломатії є так само темні, як шляхи Господа, і приятелювання межі двома великими країнами було би занадто доброю річчю, щоби не віднести до нього з деякими застереженнями. А головною шкодою є, що Франція, по тринадцятьох роках щасливих, але не завжди вдатних спроб заступити давніх союзників з 1914. р. новими, тягне за собою цілу клієнтелю зв'язків, що компромітують, цілий причет родичів і свояків, що робить приятелювання з нею вельми непривабливим... Я не хочу бути завеликим песимістом, але боюся, що поки велика республіка буде оточена бурхливим причетом влізливих нових приятелів і з претензіями пристосувати Європу до своїх власних хатніх вимог, замість того, щоби приладнати свої хатні вимоги до спокою Європи, ідея французької дружби робитиме мало прозелітів серед великих держав... Щодо самої Італії, то вона зробила би діло вельми сумнівної користі, коли би залишила свою свободу чинів, щоб увійти, як, здається, хотіли би оракули французької преси, в сис-

тему французької політики, і прийняти на себе охорону ладу річей, що підпливає з усіх боків, і що його навіть сама Франція, звільнивши Магонцу, не знає більше, як врятувати від долі всього, що вже віджило. Тема французько-італійської дружби, оскільки виходить зі сфери добрих сусідських відносин, завжди бажаних для всіх з усіма, вимагала би рішучого перегляду цілої закордонної політики Франції, що є тепер занадто небезпечною для європейського миру, бо вона занадто суперечна конкретній потребі гармонійного й справедливого загально-європейського співжиття...».

Тим часом, як довідуюся, французький уряд робив недавно Італії цілком конкретні пропозиції: в заміну за зміну італійської політики в справі репарацій і розбродження Франція зобов'язалася би змінити свою політику францизації італійських емігрантів у Тунісі, збільшила би територію італійської Триполітанії теперішніми французькими територіями в Борку і в Тибести і видала би Італії один зі своїх африканських мандатів. Але італійський уряд поставився і до цих пропозицій із великою резервою. Він відповів, що Борку і Тибести були окуповані Францією з порушенням всякого права, бо ці території завжди належали до Триполітанії, яку Турція віддала цілком Італії. З огляду на певні труднощі, з яких особливо заважила велика європейська війна. Італія не змогла опанувати негайно цілою триполітанською територією. Але це не міняє факту, що Франція, опанувавши Борку і Тибести, в дійсності порушила триполітанські кордони і права Італії. Тому Франція, віддаючи тепер Борку і Тибести, лише виправила би доконану несправедливість і повернула би справжньому власникові добро, незаконно надбане.

Що ж торкається мандату в Африці, Камеруну чи Конго, то фашистський уряд зазначив, що, не вважаючи на мирові трактати і не вважаючи на Лігу Націй, Німеччина залишається їх законною власницею й ніколи не переставала вимагати їх повернення. Тому ніщо не може гарантувати, що одного дня колоніальний поділ 1919. р. буде взагалі підданий під нові дискусії. Інакше кажучи, Італія воліла би порозумітися з Францією, але зовсім не хоче псувати свої відносини з Німеччиною, якої шанси, особливо на випадок приходу Гітлера до влади, стоять дуже високо. Отже Італія хоче колонії, але такої, що була би цілкомито її, безперечно її, — а не сумнівного мандату. Франція свого часу пропонувала Італії мандат над Сирією, але Італія відмовилася, — що мала би вона робити на тій густо населеній території, без всяких сирівців, таких потрібних Італії, і з щорічними витратами з французького скарбу в кілька соток мільонів на рік? Нема ніяких сумнівів, що Франція хотіла би звільнитися від цього мандату, але це ще не значить, що Італія мала би рацію перебірати на себе цей тягар! Що ж до статуту італійців у Тунісі, то Італія почуває, що всі права на її боці, бо на якій підставі могла би Франція робити французів із італійців, які оселилися навіть не в Франції, а в державі Туніського бей, де Франція має лише протекторат? Отже Італія не квапиться. Зрештою має всі підстави чекати. Близькі вибори в Німеччині до пруського парламенту (в квітні) і во Франції (в травні) таять у собі забагато невідомого. Хто зна, чи на зміну правого уряду Тарде не прийде з новими виборами у Франції уряд соціалістів-радикалів, які можуть знову змінити своє відношення до фашистського уряду. Хто зна, чи з приходом Гітлера до влади в Пруссії, не прийде до таких радикальних змін у цілій європейській політиці, що було би дуже не розважно ангажуватися в будь-які комбінації, які відразу можуть загубити всякий сенс... — Не більш удатно пішло загравання Франції і з Англією.

2. березня с. р. голова французького уряду Тарде в спеціальному меморандумі до урядів Європи сповістив свій плян економічної розбудови середньої Європи, так званого Дунайського Бльоку, що мав би складатися з п'ятих наддунайських держав — Австрії, Угорщини, Чехословаччини, Румунії та Югославії (шоста наддунайська держава — Болгарія — залишалася осторонь, бо могла би в тому бльоці зрівняти сили Австрії й Угорщини з силами Малої Антанти, яка в даній французькій комбінації могла би накинути Австрії й Угорщині все, чого їй забаглося). Ці п'ять держав мали би зібратися на конференцію і встановити відповідний економічний модус вівенді. Франція зі свого боку могла би дати для переведення цього економічного «модусу вівенді» відповідні грошові засоби. Французька преса, на підставі інформації французького мін. зак. справ, поквапилася сповістити, що й Англія цілкомито поділяє ідею цього французького пляну. Німеччина й Італія відчули вістря французького пляну звернені проти них. Для Німеччини створення подібного наддунайського пляну означало з одного боку зменшення експорту, а з другого — остаточну ліквідацію ідеї австрійського аншлюсу. Для Італії цей плян означав гегемонію в Середній Європі ворожої їй Малої Антанти і перекреслення всіх її заходів створення зони італійських впливів в Австрії й Угорщині, що виливалися в формі окремих економічних трактатів.

Але таксамо й англійський уряд був вражений, — французький плян завдавав удар його політиці договорів із клявулею найбільш фаворизованої держави, і крім того, компромітував його відносини з Німеччиною й Італією, які тим часом проголосили, що вони визнають потребу оздоровити економічні відносини в Середній Європі, без якого оздоровлення Австрія й Угорщина дуже швидко можуть опинитися на краю катастрофи, — але засоби цього оздоровлення повинні бути витворені не на конференції п'ятох зацікавлених держав, де французькі впливи були би за-великі, — але на спільній конференції цих п'ятох наддунайських держав із чотирьма великими. Тоді англійський уряд запропонував перше конференцію великих держав, яка мала би спільно дати директиви конференції наддунайських держав; офіційний «Times» зазначив, що одною з великих хиб пляну є виключення з нього деяких держав, як Болгарія, що повинна би натурально належати до Дунайського Бльоку, або як Польща, що має великі комерційні інтереси в усіх п'ятох наддунайських державах. Крім того, французьке меморандум було представлено способом, що робив його відразу підозрілим однією із держав, якої кооперація є конче-потрібна для реалізації проєкту, а саме Німеччині. Німеччина споживає звичайно більшу частину пшеничної продукції наддунайських країн. Крім того, Німеччина й Австрія зв'язані цілою низкою ріжних зв'язків — політичних, комерційних і національних; Німеччина і Чехословаччина навряд чи можуть обійтися одна без одної для оздоровлення своєї економіки... І тому було помилкою давати меморандум Англії й Італії, і лише згодом — Німеччині, ця помилка породила дуже ґрунтовні сумніви, що проєкт має передусім політичні цілі...

Така позиція Англії була справжнім ударом по французькому уряду. Тарде почав домагатися побачення з членами англійського уряду, а Макдональд робити все можливе, щоби уникнути цієї зустрічі, вважаючи, що ця зустріч напередодні конференції великих держав «могла би бути зле інтерпретованою в столицях зацікавлених держав...» Зрештою, ця зустріч усе-ж відбудеться в Лондоні 4. квітня, себто, за два-три дні до Конференції чотирьох великих держав, але буде обмежена до самого питання Наддунайського Бльоку, і тому зовсім не носитиме того характеру загального порозуміння, що його первісно хотіли надати їй французи. Навпаки, зусилля, що їх мусів ужити французький уряд для влаштування цієї зустрічі Тарде і Фляндена з Макдональдом і Саймоном, а також і ті коментарі, що їх ці зусилля викликали в англійській пресі, примушують французьку неофіційну пресу робити вже задалегідь скептичні висновки: так «Le Petit Parisien», сконстатувавши ті застереження, які панують в англійській громадській opinii щодо французької політики, не вагається висловити переконання, що «давня сердечна згода вже нині мертва й похована...» Так само радикально-соціалістична «La République» називає надії на погодження з Англією «хімеричними»...

Таке — на заході Європи. Тим часом на Сході Азії події визрівають далі. Японія витворила «незалежну» Манжурську державу, де проте спокою й ладу, здається, ще менше, ніж було раніше: і російські інтервеністи мріють уже про утворення якогось російського антибольшевицького «буфера» під японським протекторатом. Жорстоку відправу дав їм перше ліберальний Мілюкоф, а потім наш давній знайомий — «архиправий» Денікін. На запитання одного з присутніх на прилюдному викладі Мілюкова в Парижі, чи він воліє «страждання 160 мільонів населення чи втрату частини території», Мілюкоф одповів: — «Питання поставлене руба, хоча й невірно. Але відповім так само спрощено і просто. Я волію страждання. Відповідь, розуміється, жорстока, але при такому упрощенні справи, це — єдино можлива відповідь. Страждання населення тимчасові, а держава постійна. Губити територію не випадає ні при яких обставинах. З втратою території можуть миритися лише злі патріоти, несвідомі громадяни...» І тому вождь російської антибольшевицької еміграції висловив побажання: щоби совітська Росія виявила себе «досить потужною, щоб охоронити інтереси Росії...» Паризький «Тризуб» робить із цього виступу Мілюкова такі глибокодумні висновки: — «Принаймні виразно видно, з ким маємо діло і на чийому боці Мілюкоф та його однодумці в можливіму конфлікті совітів із їхніми сусідами: — «інтереси Росії» об'єднують російську еміграцію і большевиків. Це треба завжди пам'ятати нашим землякам. А колишнього міністра Тимчасового Правительства слід привітати з остаточним «самоозначенням» (ч. 10, за 1932). І справді — слід привітати: від червоного Сталіна до білого Мілюкова, від білого Мілюкова до чорного Денікіна їх усіх єднає одна найвища ідея — інтереси Росії, що мають стояти понад тимчасовими стражданнями населення. Чи не час би вже й бувшим уенерівським міністрам також «самовизначитися» та признати й для себе закон найвищий та наказ: Соборну Українську Державу, міцну й одну від Сяну по Кавказ...» — 2. IV. 1932.

Про біжучі справи.

ІСТОРІЯ ПОВТОРЯЄТЬСЯ.

«І бачуть ляцькі пани і московський цар, що нічого не зробить з Україною, і сказали поміж собою: не буде України ні тобі, ні мені, роздеремо її по половині, як Дніпро її розполовинив: лівий бік буде московському царю на поживу і правий бік польським панам поталу» (М. Костомарів: «Книто битія українського народу»).

Це так було в 1667. р. в Андрусові, коли то зроблено мир між Москвою і Польщею.

А в 1921. р. зроблено мир у Ризі на тих самих засадах, з тою тільки ріжницею, що Дніпро заступила річка Збруч.

Та щоб закріпити цей мир на віки та спокійно жирувати на поділених землях України, 25. I. 1932. посол Польщі Патек і комісар закорд. справ СССР Літвіноф підписали в Москві пакт про взаємний ненапад їх держав. «Сторони — говорить пакт — у своїх відносинах відмовляються від війни, як знаряддя міжнародньої політики та зобов'язуються уникати взаємно будьякої агресивної чинності й будьякого нападу як самостійно, так і спільно з іншими державами».

Традиційна, в ім'я інтересів Польщі та Москви, політика порозуміння коштом України, дістала своє льогічне завершення.

Тому доволі смішний є виступ Петровського, що має на меті ослабити значіння того пакту в очах українських мас. «З Варшави доносять, що голова ВУЦК Петровський звернувся до московського уряду з протестом проти радянсько-польського гаранційного договору, яким забезпечено недоторкальність польсько-радянських кордонів. Петровський зазначив у протесті, що рада народніх комісарів України та українські товариства противляться договорі тому, що на його основі Західна Україна мала би раз на все остати під Польщею, що противиться комуністичній обіцянці, в якій радянська влада сказала, що старатиметься прилучити Західну Україну до Радянської. У відповідь на протест харківського уряду заявив Сталін, що міжнародня політика Рад. Союзу є справою московського уряду, тому автономні радянські республіки не повинні ставити своїх вимог до московського уряду й не сміють втручатися до таких справ, як згаданий гаранційний договір». (Нов. Шлях, 16. II. 1932).

Розуміється, і цей знаменитий «протест» (о скільки взагалі його зроблено!), про-

тест України, що навіть у себе дома не може нічого зробити без волі Москви, зроблено на наказ Москви; инакше Петровський не мовчав би тоді, коли йшли переговори про ненапад, і не підносив би «протесту» аж тоді, коли він нічого не може — по зробленні пакту!

Автім Петровський повинен хіба знати, що пише «Трибуна Комуністична», орган комуністичної партії Польщі, що входить в Москві: 1) Східна Галичина це польська земля, а її населення це поляки, яких частина в наслідок іншого віроісповідання і впливу чужої східної культури почала говорити трохи відмінним наріччям т. зв. «русінським діалектом». 2) Правобережна Україна, що залишалася багато століть під Польщею, теж переняла польською культурою, так перенялася польською ідеологією, що витворювати штучно неіснуючу т. зв. українську національну культуру, було би рівнозначне із затратою сил і культурних цінностей. 3) Щодо Лівобережної України — то там російська вікова культура лишила незагертті сліди і руйнування її задля сумної вартости т. зв. української культури з погляду загально людського поступу — шкідливо. (За «Свободою», 28. I. 1932.).

На тому тлі набирає своєрідного значіння підпорядкування КПЗУ — «Комуністичній Партії Польщі» та такі резолюції поширеного засідання ЦК КПЗУ (з червня м. р.): «Треба розяснити широким масам, що гасло самовизначення ЗУ аж до відірвання означає: в) що переведення в життя цього гасла, в нинішній ситуації, можливо тільки шляхом спільної, революційної боротьби народніх мас ЗУ разом з гнобленими імперіалістичною Польщею іншими націями і з робітниками та селянами усієї Польщі, під проводом Комуністичної Партії, в боротьбі проти диктатури». «Так званий «непримиримий» націоналізм ОУН — УВО виконує спеціальну роль, як бойовий фашистський загін української буржуазії. Його роль — войовничою націоналістичною фразою, а то окремими саботажівськими виступами — допомагати виторговувати кращі умови для української буржуазії в її союзі з польським фашизмом, переходяючи революційну активність мас, і, обдурюючи їх, скерувати її в контрреволюційне річчя на боротьбу з революційним рухом і на підготовку війни проти Радянського Союзу». (Львів, 1931. Видавництво Центр. Комітету КПЗУ).

Большевицьке крутіство надто вже не зручне.

ПЕРЕГОНЯЮТЬ... ЄВРОПУ Й АМЕРИКУ.

«Пролетарська Правда» з 26. II. б. р. подає, що від невчасної обробки землі та шкідників і бурянів совітська Україна втратила в 1931. р. 200 мільонів пудів хліба. Це виходить майже по 7 пудів хліба на душу населення країни, що нині голодує.

«Пролетарська Правда» (Київ, 12. III. 1932.) подає, що села Засимівка, Кривотин, Косяки, Кужогути, Нітине, Сергіївське, Омелушин та Качинин не зібрали ні одного грама насіння для насінневого фонду.

Московські «Ізвестія» в телеграфічних вістках із України подають, що колективи не виповнюють наказів влади, не перемолочують соломки та не перевівають полову. «Ізвестія» з 20. II. б. р. доносять, що низку відповідальних робітників знято з посад за те, що в їх районах колективи не виповнили цієї «ударної» кампанії.

Це все діється в країні, що перед війною, в умовах «капіталістичного визиску», продукувала 1.692,6 мільонів пудів 27,7 міл. тон) хліба, з чого вивозила 6 міл. тон.

*

«Пролетарська Правда» (12. III. 1932.) подає, що 1. III. на цілій сов. Україні приправлено лише 17,4% насіння цукрових буряків.

Це робиться в країні, яка за часів «неплюного буржуазного господарства» продукувала 1.163.851 тис. пудів цукру, з чого вивозила коло 90 мільонів пудів.

*

Та сама «Пролетарська Правда» подає, що при підготовці засівної кампанії завважено брак коней. Селяне зле ходили коло коней взимі, бо не були вони їхнім приватним майном. Вони мали надію, що на весну трактори будуть виконувати працю замість коней. В Богуславському районі на протязі останніх 3 місяців здохло 127 коней, а в Корипінському колхозі — 87 коней. В цілому районі, на протязі останніх 8 місяців, здохло 4.037 коней. Селяне приписують здохання коней бракові папі.

Це діється в країні, що в 1916. р. мала 7.233.000 коней.

*

Як подає «Пролетарська Правда» (ч. 47. з 26. II. б. р.) большевицька влада задумує взяти до весняних робіт у київській окрузі 150.000 корів; вже минулої осени на Москвіщині, в центральній Чорноземній області, орало 100.000 корів.

На процесі СВУ большевицький прокуратор Любченко поставив був одному з

обжалованих таки неправильний запит: «Ви за трактор чи за коня?» Повинен був сказати: «Ви за трактор чи за коня, бо ми за — корову».

*

«Пролетарська Правда» з 11. III. б. р. подає, що в Києві помітно переповнення особових потягів. Пасажирки мусять часто чекати багато днів на деїрці в Києві, заки одержать вільне місце в потязі. Тому домагається від залізничної управи сов. України вставити до розкладу їзди більше потягів. Лише тим способом можна буде уникнути небезпеки *накажсння епидемічними недугами*. Пасажирки є *здебільша робітнички*, що таким непродуктивним способом тратять свій робочий час.

Можеб ще так і до круторогих, чумацьких волів вернути? Було б скорше й... здоровіще!

БОЛЬШЕВИЦЬКИЙ РАЙ.

«Діміняца» (8. II. б. р.) подає: «Майже кожного дня Дністер є тереном тяжких кривавих трагедій, де гинуть десятки людей, забитих совітськими пограничниками. Дністер став кладовищем для тих нещасних, які намагаються втікти до нас. От один із випадків убивств на Дністрі. Минулої ночі, большевицька стежа стрінула коло села Серпень, напроти Бендер, громаду втікачів у той саме момент, як вони зійшли на лід. Між втікачами була і одна жінка з дитиною на руках. Пограничники відкрили вогонь із рушниць та стали кидати в утікачів ручні гранати.»

Той самий часопис подає: «В ніч з 23. на 24. лютого на Дністрі проти румунського села Оланешти, повіт Аккерман, мала місце тяжка кривава драма. Вночі група втікачів кількістю 80 душ, мабуть доведена до розпуки совітським режимом, мала намір перебраться через Дністер на румунський берег. Як тільки вийшли на лід, совітські пограничники відкрили по них рушничний вогонь. Втікачі врозстіч кинулися на наш беріг, але тільки 22 добігли до берега: 58 *полягли від куль совітських пограничників*. Між тими, що вратувалися, було багато поранених».

«Відомий репортер Льондон, що його редакція часопису «*Ле Журналь*» вислала над совітський кордон, телеграфує своїй редакції, що над Дністром, де він саме тепер перебуває, відбувається драма, про яку повинен знати весь світ. Кожної ночі групи людей із Сов. України втікають на другий беріг Дністра. Совіцька сторожа стріляє по втікачах і кидас на них гранати. Нещасливці, які намагаються дістатися на румунський бік, *гинуть масово*. Зновжеж ті, що дістаються на ру-

мунський бік, *виснажені до краю*. Кореспондент подає, що в 1931. р. втікло з України 324 родин, які складаються з 2—12 осіб. Цього року від 1. січня до березня 359 родинам пощастило переправитися через Дністер і замешкати в поблизьких селах, на румунському боці.» («Новий Час», 24. III. 32.)

«Діміняца» (28. II. б. р.) пише: «В ніч з 25. на 26. лютого відбулася нова кривава драма на совіцькому березі напроти Бендер. Совіцькі пограничники перейняли велику групу, яких сто люда, втікачів, оточили її і *всю винищили рушничним та гранатним вогнем*. Стріли та зойки нещасних людей підняли на ноги все населення Бендер. Було чути голоси дітей, жінок та чоловіків, яких розстрілювали совіцькі пограничники».

«Універсул» (29. II. 1932. р.) пише: «Вздовж Дністра совіцькі, збільшені останніми часами, частини організували на румунському фронті полювання на людей. Після нелюдського знищення людей проти села Оланешти, нові масові вбивства мали місце напроти Бендер. Чоловіки, жінки, діти, всі з Молдавської совіцької республіки, гнані злиднями, голодом, холодом, налякані тяжкими перспективами, які їх ждали, пробували втікти через Дністер до Бесарабії. Це була їх єдина надія на спасення, єдиний спосіб виратуватися з совіцького пекла. Червоні салдати, відкривши втікачів прожекторами та світловими ракетами, розпочали під цю страшну ілюмінацію, полювання на людей. *Всю кольону збігців оточено і знищено рушничним та гранатним вогнем*». «За першої доби совіцького режиму там панувало гасло: «Бий буржуїв і інтелігенцію». Наслідком такого гасла лише в роках 1918—1922 було, згідно з совіцькою урядовою статистикою винищено 1.843.000 осіб, між якими були: бувші царські старшини, вчителі, професори, лікарі, інженери, журналісти, вищі урядовці». «Після винищення інтелігенції, наступила черга для фізичного знищення селян. Совіцький режим це режим убійників».

З біблійного рало витягали людей отненним мечем. З большевицького рало втікають люде самі, не дивлячися на те, що їх посічують вогнем машинових крісів та гранатів.

Пролетарі всіх країн єднайтеся для заведення такого рало на цілій кулі земській! Та тільки куди тоді будуть втікати селяне й робітники зпід опікунчих крил «робітничо-селянської влади»?!

ТАКОЖ ЗАСЛУГА ДЛЯ НАЦІЇ.

«Діло» (23. II. 1932.) в дописі з Харбіна

пише: «На жаль, наша громада тут, нараховуючи біля 15—20 тисяч душ, в той час незорганізована і частинно заловнює деякі чужі організації. Але *важне те, що вона всеж нічого не робить ворожого нашої справи*».

І справді велика заслуга перед Українською Нацією, коли 20.000 українців сидить безчинно і *нічого ворожого* справи не робить. Отже з полегшою віддыхаемо, коли якийсь українець не є зрадником, запродавцем, провокатором чи злодієм народнього майна. Можливо ще й пам'ятники таким... заслуженим для Української Нації людям будемо ставити.

НАШЕ ДУХОВЕНСТВО ПОПИСУЄТЬСЯ.

«Станиславівський владика преосв. еп. Хомишин дбає також про «фізичне виховання молоді». Останніми днями жертвував владика 5 моргів поля на стадіон, але... станиславівському «*пшиспособено войськовому*». Зате наші клуби мусять скитатися по загумінках». («Новий Час», 13. I. 1932.)

«У якому дусі виховуються будучі духовники в Станиславівській семінарії (єпископом у Станиславівщині є о. Гр. Хомишин) про се може свідчити факт, що власне недавно ж там заведено *нову обовязкову молитву «за управляюче начальство»*. Учасники перших років семінарії сю молитву збойкотували, але ректор таки примусив їх до того. Провід семінарії сказав, що хоч ся молитва з початку видається надзвичайною, то «питомці до неї привикнуть». Коли на першого листопаду мин. року, деякі питомці з перших років жадали, щоби відправити *панахиду за поляглих українських стрільців*, ректор назвав се прохання «*дикими претенсіями*». В результаті непорозуміння на тому тлі *виключено з семінарії п'ятеро питомців*». («Український Хлібороб, Порто Уніон, 16. I. 1932.)

«Заупокійна панахида за душу бл. п. Ольги Басарабової в Станиславові не відбулася, бо *наші духовники відказалися її відслужити*. Та хоч широко поширено чутку, що панахида не буде, церква була заповнена і по відспіванні «Вічная пам'ять», всі розійшлися домів. Цей крок викликав обурення серед громадянства, яке прихильно віднеслося до киненої кимсь думки, щоби на будуче відслужувати панахиду в протестантській церкві». («Новий Час», Львів, 4. III. 1932.)

«20. II. б. р. відбулася в Хомишина нарада «Української Каголицької Народної Партії». Ось довідуємося дещо про ту «нараду»: це було ще одно з «великих потягень» станиславівського владика, який

має вже записану свою світлу сторінку в історії польсько-українського «службиця». «З поляків були: обожуваний Хомишином граф Лось, Бобжинські, Дунін-Борковські і Ягодзінські, станіславівський воєвода. Реферат мав др. Назарук. По ньому відбулася широка й оживлена дискусія над справою українсько-польської ідилії. По дискусії запросив владика всіх своїх гостей на єпископську вечеру. Йдемо, значить, вперед»... («Час», Львів, 4. III. 1932.)

Таким то українським патріотом є наш єпископ Хомишин.

*

Якраз недавно помер польський єпископ др. В. Бандурскі, про якого так пише преса:

«Єпископ Бандурскі був душею всіх незалежницьких і військових організацій». «Він відбирав від стрілецьких союзів присягу на вірність Польщі і на боротьбу проти окупантів. Памятними є хвилині таких присяг у бруховицьких лісах під Львовом, де збиралися тайно і робили вправи лави молоді!..» («Wiek Nowy», Львів, 8. III. 1932.)

«1909. р. в річницю повстання 1863. р. так проповідував католицький єпископ у львівській катедрі: «Подивляти мусимо лицарів, одітих у куртки убогих повстанців з недостаточною зброєю... Хоч ми упали та побідили, бо життєвдатності доказали; побідили і тепер»... А в 1910. р. в річницю Грунвальду єп. Бандурскі так молився голосно перед тисячами поляків: «Покровителько наша в земських недолгах і Потішнице погноблених і простих сердець польських, до Твоїх стіп покірно хилимося, ми розбиті через гріх і людську гордість, вигнанці з власних огнищ, благально вносимо руки в підземеллях Сибіру... глянь на нас ласкавим оком і дай, щоби у вільній Батьківщині ми поставили Тобі вітвар, о дай, дай волю і в нашій серця кинь таку міць чину — яка вогнем жевріла в грудях наших батьків-героїв». (Ks. Biskup Dr. W. Bandurski — wzór królana — Polaka. 1932.)

А у львівській катедрі в 1909. р. говорив єпископ-поляк: «О, нехай ідуть ті ряди невтомні серед противенств і боротьби». (За «Новим Часом», 10. III. 1932.)

Перед таким патріотом навіть запеклий ворог мусить відчувати шогану.

*

На Волині справа священства витягає доволі своєрідно. Ось кілька прикладів.

«Парохіяни церкви в с. Борохові кілька років домагалися забрати від них священника М-ча, противника українізації. Врешті митрополія виконала їхнє дома-

гання, але зате прислала їм священника росіянина Неізнаного. «Руському» все можна. І свящ. Неізнаний дійшов до того, що одного разу вилаяв у церкві найгіршими словами церковного старосту й майстрів. Справа очинилася в суді за образу. Передчуваючи не дуже приємний для себе присуд, свящ. Неізнаний виймає з кишені й показує судді легітимацію; що він є агентом поліції»... «Після цього селяне подали просьбу до митрополита Дениса притягнути тепер уже «ізнаного» свящ. Неізнаного до відповідальності за зневаження святині (твердять, що стріляв у церкві) й негайно забрати його». «А таких «ізнанних» на Волині немало». («Діло», 12. II. 1932.)

«Селянин із Велути на Поліссі, Василюк, вертався фірою з ярмарку до дому. На шляху зустрів православного священника, пароха Велути, який просив, щоби селянин його підвіз до села. Василюк згодився, а в розмові признався, що продав на ярмарку пару волів за 75 злп. Розмовляючи, їхали вони самітно порожнім шляхом. Несподівано парох закинув Василюкові віжки на шию і лочав його душити. Василюк успів заложити якоесь чудо від загибелі, але вдавав мертвого. Тоді парох батюшка забрав у Василюка 75 зол., скинув його з воза та поїхав до дому». («Діло», 24. III. 1932.)

І от провокатори, вбивники та бандити мають виховувати нашу націю.

«РІДНА ШКОЛА» БАВИТЬСЯ... «РЕАЛЬНО».

«Дня 14. II. 6. р. відбулася в нас (Бережанах) завава, улаштована Кружком «Рідної Школи». На забаву запрошено представників жидівської польонофільської інтелігенції. Недавно відбулася подібна жидівська забава й там були представники нашої інтелігенції враз з представниками війська, староства й взагалі польсько-бебецької бюрократії. Всі разом (жиди, поляки й українці) дуже добре бавилися, пили, промовляли й співали. («Український Голос» Перемишль, 28. II. 1932.)

«РЕАЛЬНІ» РАДИКАЛИ.

«У понеділок сойм дальше радив над бюджетом м-ства внутр. справ. У дискусії від українців промовляв пос. Ладика. Він сказав, що щойно в соймі зрозумів, що значать слова «балакай до лямпи». Розуміємо, що нас трактують так, начеб ми мали балакати до лямпи, але ми цим не зражуємося. Виконуємо наш обов'язок супроти нашого народу. Бо віримо, що прийде хвилинка, що працюючий польсь-

кий нарід приадується над українською справою та порішить її разом із українським народом згідно з принципом самовизначення народів. (Голос із ББ: як ви це собі уявляєте?) Працюючий польський та український нарід уявляє це собі. (Голос із ББ: Він саме балакає лямпи). («Діло», 10. II. 1932.)

Радикальний «Громадський Голос» (ч. 7. 1932.) подає такий «Голос представника працюючого народу» в польським соймі: «Український нарід ніколи не виступав проти польського народу, ані проти держави польського народу». А далі: Скажіть, врешті, що маєм робити, щоби бути льяльними?».

Передусім хай «руські хлопці радикали» не говорять іменем українського народу, бо той нарід виступав і проти польського народу і проти держави польського народу, просто тому, що і польський нарід і його держава виступала проти українського народу і проти держави українського народу. Коли ж «руські хлопці радикали» хочуть бути льяльними, заявляючи, що не виступають проти польського народу ні проти його держави — то говорять тільки за себе, спираючися на традиції Яцкова, Твердохліба та багатьох інших «руських хлопців радикалів». Це варта прийняти до відома, бо це доказує, що дотеперішня словесна, опозиційна буфонада радикальної партії мала за ціль тільки конкуренцію з УНДО-м за місце в «реальній» українській політиці.

Які перспективи та яку суть має ця «реальна політика», (базована в головах радикалів — на щастя, не на ділі — на співпраці, співрішенні та згоді «працюючого польського та українського народу») вказав вище «руський хлопець радикал», патентований репрезентант «працюючого українського народу», агос. Ладика: представники «держави польського народу» говорять їм: «балакайте до лямпи!»; вони — «реальні» політики самі знають, що «балакають до лямпи», але вони тим «не зражуються», бо уважають, що «балакаючи до лямпи» виконують «обов'язок супроти нашого народу», з яким колись «працюючий польський нарід» буде приадуватися над українською справою!

Бажаємо «руським хлопцям радикалам» як-найбільших успіхів у їхній «реальній» політиці «балакання до лямпи».

«ТРИЗУБОВІ» У ВІДПОВІДЬ.

«Тризуб» з 2. III. 6. р. навіязуючи до фактів переслідування тризуба в Польщі, що їх подала «Розбудова Нації», пише: «Як видно, лихі вчинки польських поліцаїв не самі по собі викликають обурен-

ня редакторів «Розбудови Нації», але саме вони здаються їм зручною нагодою, щоб засоромити отой «Тризуб», який видається в Парижі і нічого не робить, щоб припинити подвиги нестерункових в Тернополі. До вихваток органа новітніх «націоналістів» ми звикли»...

Передусім треба ствердити, що на тлі жахливої польської дійсності з розстрілами українців без суду, тортурами політичних в'язнів, катуванням десятків тисяч людей при «нацифікації» і т. п. годі навіть так дуже обурюватися на «саму по собі» боротьбу поляків з тризубом. Отже справа не так у «лихих вчинках польських поліцаїв самих по собі», а в зажазці уживання національно-державного гербу України, зажазці виданому владою Польщі, яка являється «союзником» уенерівців і на яку — згідно з рецептою «Тризубу» — має орієнтуватися цілий український нарід у своїх визвольних змаганнях.

На тому тлі просто захоплює впевнення О. Шульгина («Тризуб», 30. VIII. м. р.), що цей знаменитий «союз», оснований на засаді: «як вільний з вільним, як рівний з рівним. Ніякої залежності, ні якої моральної, чи тим більше політичної підлеглості від польських кол наші кола визнати не можуть».

Той самий «Тризуб» продовжує: «Як ставляються панове з «Розбудови Нації» в дійсності до тризуба, — видно з того ж самого числа їхнього журналу». «Це число «Розбудови Нації» оздоблено окладякою з новим «гербом» і кольоровою його репродукцією, досконало виконаними. Складено їх з графічного боку дуже вдало. Тай не диво: автор відомий артист-малювальник проф Р. Лісовський» «Але неприпустима річ — змінити освячений старовинною родовий знак Володимира Святого, що зберіг нам традицію великої держави князівської доби, що його прийнято як державний герб України, що його освячено в боях, що за нього вмірали ті козаки, що носили його на мундурах української армії Державний герб — святиня всієї нації і те, що зробила з нього «Розбудова Нації», то є зневага, профанація Це поводження до глибини душі мусить обурити кожного патріота». «Звісно, панам «націоналістам» дивуватися нема чого В своїх претенсіях вони не знають меж». «Не можна тільки не висловити здивування, як міг нерозважного — щоб не сказати більше — поводження з державним гербом допуститися такий тонкий, освічений, з широкою європейською культурою і доброю українською школою та традицією майстер, ученя Г. Нарбута?».

Передусім — коли б навіть і признати правду всім повищим твердженням то напевно тірше було б (як це зробили інші) прийняти за свій «неспрофанований», «освячений старовиною родовий знак Богородиці Святої» і спекулювати, забавляючися з такими святощами, як державна влада України, та пасивно придивлятися на поневіряння «освяченого старовиною знаку» польськими «союзниками». Отже націоналісти, таки знають межі у своїх претензіях.

Але до речі: хто дещо ознайомлений із геральдикой, той знає що у всіх народів різні інституції й приватні товариства уживають державного гербу, у різних, доволі змінених формах. Ніхто цього за профанацію не вважає, як напр., ніхто з українців не вважає за профанацію — відзнаку українського «Пласту», що представляє собою тризуб з вплетеними в нього ліліями, або відзнаку «Сокола», що являє собою комбінацію державного гербу з птахом-соколом. Чому «Пласт» і «Сокол» можуть уживати тризуба і переплітати його квітами і птахами, не наражуючися на закид профанації державного гербу, і чому якраз «профанацією і зневагою» є відзнака ОУН, що бере закладні лінії державного гербу й вкладає в них меч — цього «Тризуб» не пояснив і, здається, не пояснить. Ми пояснюємо це так: кому подобається лілія або пташка, тому не все подобається меч, у якій би він комбінації не виступав. Автім не йде же тут про зміну державного гербу, що й на далі лишається таким, як був, а йде про відзнаку ОУН.

І при чому тут Нарбут, до речі, знавець української геральдики? Здається, якраз навпаки, «тонкий, освічений, з широкою європейською культурою і доброю українською школою та традицією майстер, учень Г. Нарбута» найліпше зпоміж нас знає, що робить.

ЯВИЩЕ ПУБЛИЧНОГО ЗГІРШЕННЯ.

Перед двома роками Наукове Товариство ім. Шевченка та українська краєва преса («Діло», «Новий Час», та ін.) дуже заворушилися, коли два «молодці», дві «гарячі голови», зпоміж «найменше громадських відповідальних гуртів» викликали «публичне згіршення»: вибили по лиці проф. Студинського, вельми заслуженого для українського народу громадянина, професора університету, члена УАН, голову Наук Т-ва ім. Шевченка й т. д.

Осуд за осудом сипався на голови молодих націоналістів. Наук. Т-во ім. Шевченка видало резолюцію: «Виступаючи з цілою рішучістю проти вчинків такого ро-

ду, Виділ осуджує одногосно згаданий, крайню некультурний, небувалий напад на Голову наукової установи». «Новий Час» (26. III. 1930.) писав: «Биття по лиці не тільки що не вяснює відносин, але їх часто забягнює». А «Діло» (23. III. 1930.) писало: «Не входячи ні в причини ні в мотиви описаного вчинку незнатих нам молодих людей, ми з принципових мотивів осуджуємо ввведення цього роду некультурних засобів боротьби в наше громадське життя».

Колиб наші «відповідальні чинники» замість бути ні з того ні з сього «принципіялістами», увійшли якраз у причини та мотиви згаданого вчинку, — тоді не осуджувалиб «двох гарячих голів» й не давалиб тям самим сатисфакції «покриженому» проф. Студинському, а скликалиб український громадський суд, що займавсяб ліквідацією цілої справи та, ліквідацією проф. Студинського, як голови Наук. Т-ва ім. Шевченка. Причин до того було доволі: цілими роками, без ніякої реакції з боку «відповідальних чинників», проф. Студинський був спричинником явищ публичного згіршення — запрошування большевицького комісара Скрипника з рефератами до Наук Т-ва ім. Шевченка, участь у засіданні УАН, на якому осуджено акад. Єфремова та тов., телеграми до президента червоного трибуналу, що судив членів СВУ і т. д.

Але того не зроблено. А двома роками пізніше те саме «Діло» піднесло вже само публичний закид, що голова Наук. Т-ва ім. Шевченка є провокатором, на службах ГПУ. Нині справу розбирає польський суд, а оборонець Студинського старається скандалізувати цілу Українську Націю.

Тепер вже ніби нема явища публичного згіршення! Тепер все в порядку!

«Діло» (1. III. 1932.) пише: «Становище «Діла» до «Наук. Т-ва ім. Шевченка» за весь час головування д-ра К. Студинського було не тільки ультральояльне, а просто занадто вибачливе. Виключно з огляду на пошану до самої наукової установи ми лагодили якомога свою критику тих виступів, якими її голова, д-р К. Студинський порушував її престиж не віднині».

Власне і це було зле. Треба було на самому початку зайняти не «ультральояльне», а «ультрарішуче» становище. Тодіб усунулосяб не одну нагоду порушувати престиж наукової установи її головою, і не поставилоб «Діло» само себе та інших, як це є нині, в примусове становище, де примушене робити так, як робить.

—М—

РОЗБУДОВА НАЦІЇ

ROZBUDOVA NASCII

ОРГАН ПРОВІДУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Річник V. Прага, травень - червень, 1932. Ч. 5-6 (52-53).

Е. С. (Львів).

Наші основні позиції на Західній Україні.

Вихідною точкою для українського націоналізму є ствердження факту, що Українська Держава не існує. Тому визвольна справа — здобуття Самостійної й Соборної Української Держави — стає на цілий ріст перед сучасним поколінням. Щораз більше й ширше усвідомлюють собі українські маси ту істину, що від політичного визволення залежить не тільки всебічний розвиток українського народу, але саме його життя-буття. А коли так, то постуляту політичного визволення не можуть усунувати в тінь такі «вимоги життя» чи «реальні здобутки», що сконкретизовані в кличах: «зберігати стан посідання», «в кооперації наше майбутнє» або «знання — то сила». Що більше, вони стають шкідливими тоді, коли відтягають маси від політично-визвольних змагань, бо тим самим засуджують український нарід на вічне нужденне животіння паріїв-рабів.

Повстання нашої держави кладе край не тільки грабіжницьким, імперіалістичним гонам наших ворогів, але підриває їх державну могутність. Тим то вони добровільно ніколи не погодяться на українську державність. Але й життя-буття українського народу не можливе при одночасовому існуванні займанців на його землях; отже без попереднього усунення займанців не може сформуватися суверенне державне існування українського народу. А тому — наша визвольна справа передрішує вибір революційного шляху боротьби. Вибір цього шляху залежить від питання: чи український нарід узагалі, а кожний його член зокрема — хоче вільно жити, чи навпаки — добровільно бажає своєї смерті? Отже українську національну революцію приймаємо ми як основне правило всіх наших чинів. Зосередження всієї енергії народу на здобутті «реальних користей» спричинює притуплення, знидіння ворожо-психологічного наставлення мас до займанців, а тим самим несе смерть нації, бо єдино психологічне наставлення вирішує здатність і волю поневоленого народу жити, бути сувереном-паном на своїй землі.

Ми хочемо жити!

* * *

Кличів і форм організації українських мас, прийятих всіма українськими партіями, за-мало для національно-державницького визволення. Бо справжній зміст праці тих партій це — зберігання стану посідання, себто, тих матеріальних, суспільно-економічних і культурних вартостей, що їх тепер маємо. Така оборонна позиція засуджує згори на невдачу, навіть у царині саме того зберігання посідання. Тим більше безнадійною є в руках партій справа визволення, бо вона спирається в основі на морально-психологічних моментах, а не на самих культурно-економічних вартостях. Правда, ці психо-волеві моменти є в безпосередньому звязку

з усіма життєвими, незадоволеними домаганнями суспільно-економічного й культурного характеру, але, зрештою, не залежні від них. Навпаки, психо-волеві моменти самі мають силу оформити ті домагання в певну *систему хотіння*, вони в силі підсувати таку, а не іншу *розв'язку*. Між тим з психо-волевих моментів, що єдино рішають про національно-державницьке визволення, опортуністи добровільно резигнують, а культурно-економічні вартості розробляють чи намагаються розробляти з займанцем так, наче б він був рішальчим чинником. Забувають вони, що *долю народу вирішує тільки його внутрішня сила*.

Тому українські націоналісти, що розуміють єдиноспасальність морально-психологічних моментів для вирішення національно-державницького питання та що тепер виключно дбають про їх підсилення, є силою факту самотньо здібними підготувати українські маси до національно-державницького визволення.

Не диво, що вже тепер можна ствердити велику притягливу силу українського націоналізму й переможне становище його моральних вартостей супроти всіх українських партій і ворогів-чужинців. Від праці націоналістів залежить, чи і коли переможе український націоналізм займанців також у фізичному зударі. Вже тепер кожна проба сил, що має місце на українських землях, вкорінює українську національну ідею у свідомість і політичну орієнтацію українських мас; ті пізнають, що здійснення постулату державности може прийти тільки шляхом, що його вказують націоналісти. Заразом кожною пробою сил добуває собі націоналізм, хай тепер тільки під морально-ідеологічним оглядом, провідну роллю, усуваючи в тінь всі українські партії. Це вказує на правильність обраного нами шляху.

Тому підготувати українські маси й виховати їх для справи визволення є завданням нашого покоління. Отже змістом націоналізму під сучасний мент є довершування завдань, що у висліді приносять національно-державницьке визволення.

* * *

З природи речі, ідея тісно зв'язана, особливо на початках руху, з *особами*, що її переводять у життя. Тому вимоги до цих осіб набірають першорядного значіння. Як звичайно, вимоги ці вичерпує *ідеологія, характер і фахові знання командних і оперативних кадрів руху*. Кожна недостача в цих випадках компромітує перед масами не осіб, але ідею, яку вони взяли заступати й за яку боряться. Така перша передумова зросту руху.

Висунення ідеї й розгорнення національно-революційного руху можливе не шляхом хитрого й запопадливого використання випадковими чужими руками якоїсь сприятливої ситуації, але самотійним *протиставленням* своєї власної ідеї всім іншим ідеям і противникам. Це друга передумова зросту руху. Звідси апріорне, *різке відокремлення націоналістів від усіх інших політичних груп* дає запоруку ударности руху, а то завдяки одному психологічному наставленню, одній ідеї, однакового розумінню шляхів її здійснення та одному механічному пов'язанню людей. Із другого боку, на практиці, у виявах, видних для мас (поодинокі вчинки, масові акції), протиставлення українського націоналізму всім партіям доводить до *поділу громадянства на два ворожі табори*: революційно-на-

ціоналістичний та опортуністично-утодовий. Ніщо інше, лише відношення до займанців є пробним каменем цього поділу: один табір не визнає чужої влади і починає боротьбу проти неї, — другий їй кориться, а боротьбу заступає шуканням «модуса вівенді». Тому й сила націоналістичного табору й інтензивність його виступів збільшує прірву, що ділить ці два табори, а ослаблення його уможливорює концепції «спільного національного фронту», а це змішуючи зерно з половиною, ослаблює боротьбу з займанцем. Наслідком двоподілу на протилежні табори є ярка й виразна кристалізація ідеї українського націоналізму та кличів його програми. Тому замазування того виразного обличчя української національної ідеї т. зв. «також націоналістами» й їх постійний поступ у компромісовості (від «Заграви» через УНДО до УКС-а) є найбільш медвежою прислугою для українського націоналізму.

Треба ствердити факт, що тепер уже молодь Галичини опанована націоналізмом і під ідеологічним, і організаційним оглядом, та що широкі маси є під що-раз то більшим впливом кличів націоналізму, даючи їм реальний і життєвий відгук щодня (вибори, конскрипція, паціфікація, тощо). Таке поширення національної ідеї виявляє як постійний зріст націоналістичного руху, так постійне зменшування політичного значіння опортуністичних партій. Це заразом є вказівкою, як у міру зросту націоналізму просякатиме він своїми впливами ціле національне життя.

* * *

Питання програми є пробним каменем кожного руху.

Коли мова йде про програму українського націоналізму, то важливим наперед є здати собі справу з того: яку програму *намічено*, що з неї, отже в яких рямках її *популяризуємо*, і що тепер *реалізуємо*. Не менш важливим є: *не розрізнявати програми й тактики*, як двох різних і відокремлених одна від одної річей, як це є в легальних партіях (напр., у програмі «Самостійна Соборна Україна», а в тактиці — автономія), а навпаки — узгляднити їхній взаємний, дуже близький зв'язок, що в наших умовах доводить навіть до утотоження цих справ. Вкінці треба узалежити питання програми й тактики від *сили ідеї націоналізму*, як свідомого зусилля реального підходу до життя. Це останнє з одного боку виключає схолястичне і безкритичне наслідування чужинецьких визвольних чи державних рухів (ірляндців, індійців, фашизм, гітлеризм, тощо), а з другого боку — дозволяє розроблювати поодинокі ділянки програми в огні подій (реакцією на події, добром акцій, способом їх переведення). Таке *розроблювання програми в огні подій* не грозить небезпекою для чистоти лінії програми, якщо буде воно переводитися в загальних програмових означеннях (постанови Конгресу) та якщо сама ідея все буде остаточним критерієм добра і зла. Що більше, це дає запоруку реальному підходові до дійсності, тривкому її опанованню та органічному зростові сили руху. Кристалізація руху може тривати роки й десятки років, — після чого одного дня слідує «виступ»; той день згодом стає історичним днем.

При організуванні руху приходять на увагу 3 чинники: кличі, організаційні форми і кадри людей.

Кличі націоналізму повинні ґрунтуватися на *моральних* підставах і корінитися в *психологічних* моментах. Своім завданням мають вони *не-*

ревизувати маси, збуджуючи їхню волю до самостійницького життя, отже — психічно-волеве наставлення мас, а не культурно-економічні досягнення *самі по собі*. В останньому випадку розбудова культурно-економічного життя в чужому державному організмі йде по лінії вродження в той чужий організм, від якого повинні ми якраз унезалежитися; можливим зростом культурно-економічної сили кермує й регулює все таки займаєць і то не на свою шкоду, і ніколи тими досягненнями український нарід не пережене ані не перелічить займанця. Енергія, зосереджена *тільки* на культурно-економічних завданнях, ослаблює волю до удержавлення, до влади, притуплює вістря самостійницьких змагань і таким чином веде до неминучих компромісів заради тих культурно-економічних успіхів наших днів.

Не лише з огляду на збройну розв'язку, але також і з виховничих мотивів, отже для вироблення агресивності, підметовості й почуття сили, енергію мас треба скермувати наперед у безпосередню боротьбу проти займанця; отже *спротив має бути засобом боротьби*. Щойно надмір енергії найде свій природний вихід у культурно-економічній та суспільній ділянці національного життя. Однак і в тих ділянках треба підкреслити *політичний момент*, бо не від нічого іншого, тільки від *політичної розв'язки* узалежнена повна реалізація тих культурно-економічних і суспільних кличів. Отже й цим далеким від безпосередньої боротьби ділянкам національного життя треба надати основний, націоналістичний знаменник, що тоді забезпечить ціле наше національне життя перед масовою опортунізацією його заложень.

Організаційні форми, прийняті українськими партіями, не відповідають ні конечній потребі перевихови мас, ні зустрічі чи викликанню моменту проби сил із займанцями. У протиставленні до них треба підкреслити морально-рушійну силу кличів націоналізму. *Організаційна сітка націоналістичних кадрів* та їхні зв'язки є формою для уможливлення собі свободи рухів і чинів у підготовчій праці та для ведення цілого руху. Націоналістична організаційна сітка зокрема має завданням у найблищій будуччині — *виховати кадри ініціаторів руху*, що зуміли б кожної хвилини, й на швидку руку, зібрати хай імпровізовану силу революції. Формою організації мас треба вважати не так «сітку» із всіми її зв'язками, як *чергу акцій і актів*, переводжуваних в ім'я тої самої ідеї, з одною метою й під одною фірмою. Із другого боку — для вдержання рівноваги між чуттєвим захватом мас і пляномірним та доцільним використанням енергії мас конче потрібна сітка організаторів руху.

Лише моральні категорії організують трівно маси. Тому не слід відкликуватися у кличах до матеріяльного мотиву, як *рішального*, але до моральної вартості, гідності, самостійності і підметовості народу. Треба йти по лінії не слабшого, але сильнішого спротиву. Завдяки принциповості лінії, недотягнення на ній є проривом не тільки лінії, але послабленням моральної сили кличів, яка вяже маси в одну збірну волю, організуючи їх тим способом для здійснення одної ідеї.

Щодо націоналістичних кадрів, то тут треба мати на увазі, що чим менше людей, тим більше ідея зв'язана з особами. Тому добір людей, головню на початках руху, є справою першорядної ваги. Рішальним критерієм добору людей має бути ніщо інше, як тільки *психічно-волеве наставлення* проти займанця. Ніякі інші прикмети тіла й духа, хоч би вони

самі по собі були надзвичайні, не можуть заступити чи зрівноважити цього психічно-волевого наставлення. Ніяка спеціалізація праці для руху не може йти коштом його.

В наших умовах організаторами руху, активом на оперативних становищах та ініціативних ділянках найкращим буде елемент волево рішений на все. Бо якаж ділянка нашої праці не вимагає цього від організатора? Під проводом цього летючого, дисциплінованого, свідомого свого обов'язку і не зв'язаного з ніякими «національними цінностями» елементу можуть інші елементи виконувати поодинокі завдання.

Український націоналізм це — змагання до *політичного*, а тим самим *економічного, культурного й суспільного визволення*. Успіх цим змаганням забезпечує *чинна участь мас* у боротьбі. Будити, порядкувати, об'єднувати ці змагання, спрямовувати їх на доцільні завдання й оформлювати їх висновки — це завдання *організації*, яка є виразником руху. Організація започатковує рух і кермує ним, а тому вона є *підметом руху*. Завданням її є найти живий зв'язок із масами, щоб забезпечити рухові органічний зріст помімо репресій з боку займанця.

Правильність зв'язку залежить не лише від життєвих кличів, але й од вибору виступів і акцій із змаганням до *масового їх характеру*, далі від методів праці, що мають бути щодо мас *перевиховні та унезалеженні від сторонньої волі* й успіхів на один момент, а вкінці від *принциповості лінії*, яку творитимуть найдрібніщі досягнення аж до всебічної їх капіталізації.

Підметовість руху забезпечена тоді, коли настрої, як змінливий момент, не стає самоціллю праці; інша річ, використовуючи настрої, переводити в життя програмові кличі. А далі: маючи в руках ініціативу й право останньої апробати, повинна організація під загрозою відокремлення, наслухувати і тримати руку на бючках оперативного апарату, що, діючи серед мас, постачає що-раз нові вимоги життя та перерішає методи праці. А накінці: треба порядкувати і рівноважити ріжницькі в «питомій вазі» поодиноких земель, що невідклично залежить від організаційної справності апарату.

Концентрація збірної волі й сили руху мусить мати виразний «шильд», видний для мас. Фірма організації сама собою дає масам те, що творцям руху дає цілість світогляду та боєвих позицій.

Зацікавлення світу українським питанням набере для нашої справи щойно тоді значіння, коли український нарід виступить сам чинно на полі національно-державного визволення. А це залежить від того, на скільки український нарід буде *підметом своєї волі*, а не предметом чужинецького використання.

Та переоцінювання значіння світових великодержав і їх впливів, а рівночасно маловір'я в сили своєї нації й недоцінювання найблищих сусідів-займанців та їхньої політичної рецепти для нас (ага Андрусів і Рига), є підставою ідеологічно-політичного опортунізму, що у своїх деклараціях має кличі соборництва, а на ділі толерує і пособляє існуванню й польонофільства й радянофільства. Протидіяти впливові большевизму на західних землях може успішно лише націоналістичний рух, звернений *одноково проти обох займанців*, а не протибольшевицька акція, ведена скрайньо-опортуністичним елементом, що має на це явну згоду поляків. Отже

найсильніший спротив — і протипольський і протибольшевицький — може паралізувати большевицькі впливи на західних землях і здійснювати соборницькі вимоги державницького визволення. Від сили акцій націоналістичного руху залежить не лише унешкідливлення впливів большевизму тепер, але й здібність західньо-українських мас розправитися з большевизмом в евент. безпосередній зустрічі в ході історичних подій.

Український нарід мусить протиставитися своїм сусідам. Напії історичні перспективи залежні не від політично-практичних рахунків професійних політиків, але від віри провідників народу й його організаторів та від віри мас. Український націоналізм, що є усвідомленням тої віри в націю, займає засадниче становище проти займанців і то як тепер, так і в момент можливого зудару Сходу зі Заходом, і тим не менше дає підставу для переконання в доцільності і перемогу такого, здавалосяб очайдушного, ставлення справи. Бо один тільки шлях веде до національно-державного визволення: через національну революцію нашими власними силами до Самостійної Соборної Української Держави.

Інж. др. Володимирів.

Селянство на Радянській Україні.

Економічні умови господарювання селянства.

Фінансова система в цілому є могутнім засобом при перерозподілі народнього прибутку, особливо в радянській системі, й радянська влада в повній мірі використовує її для витягнення з населення конче-потрібних для неї засобів для переведення господарських та політичних цілей.

Повний брак довгорочинцевих кредитів, незначна, порівнюючи з потребами, сума короткорочинцевих, крах концесійної політики — з одного боку, а з другого — проблема відбудови всіх ділянок народнього господарства, проблема реконструкції індустрії та транспорту, проблема розгорткування соціалістичного сільського господарства, проблема утримання величезної армії службовців — усе це ввесь час викликало напруження фінансової системи. Тепер, у зв'язку з переведенням п'ятилітнього плану, який, за своїм першим проєктом, вимагає на протязі 5 років — 1928/29—1932/33 — 54,547 міль. зол. руб. вкладу, або 78,299 міль. чер. руб., господарсько-фінансове напруження досягло крайньої межі й за п'ятилітнім планом має ввесь час збільшуватися, аж до остаточного його здійснення.

Про ступінь напруженості господарської та фінансової системи в цілому, про ступінь господарсько-фінансових тягарів, що їх несло й мусить нести й надалі ціле населення Союзу, України зокрема, а селянство в першу чергу, дають уяву цифри про національне нагромадження до загальної продукції народнього господарства та народнього прибутку Союзу (у міль. чер. руб.)¹⁾:

Роки	Заг. прод.	Народ. приб.	Інвестиція у нар. гос.	Нагромадж. нац. майна	% нагром. до прод.	% нагром. до нар. приб.
1925—26 . . .	21,2	23,8	6,8	3,9	18,3	16,4
1926—27 . . .	22,9	25,8	7,2	4,0	17,4	15,5
1927—28 . . .	24,7	27,8	9,0	4,6	18,2	16,5
1928—29 . . .	27,5	30,3	10,1	6,2	22,5	20,4
Передбачення п'ятилітнього плану:						
1928—29 . . .	27,4		10,9	6,22	24,6	
1929—30 . . .	30,9		13,08	8,71	28,2	
1930—31 . . .	34,8		16,06	11,18	32,1	
1931—32 . . .	38,7		18,33	12,35	33,2	
1932—33 . . .	43,3		20,64	14,54	33,6	

¹⁾ Prof. Prokopowicz: «Der Fünfjahren in der Wirtschaft der Sovjetunion». Annalen der Gemeinwirtschaft. Heft 2, 1930. S. 249, 255.

Щоб зрозуміти ці цифри, ми мусимо порівняти їх з нагромадженням у був. Росії до війни, а також і з нагромадженням у багатих країнах європейської цивілізації.

Так нагромадження в був. Росії становили (міль. зол. руб.)²⁾:

Роки	Народ. прибуток	Нагромадження	% нар. приб.
1900	11.100	390	3,5
1912	20.500	1.420	6,9

Себто, тепер нагромадження відносно в 2¹/₂—3 рази більше, ніж за часу до революції. За радянськими даними нагромадження в був. Росії не перевищувало 8—8¹/₂% народнього прибутку.

Щодо нагромадження (приріст народнього майна основних й обігових фондів) на теренах України, то воно, за радянськими джерелами, з включенням амортизації (капітальні вкладення, що включають і амортизацію), плюс приріст обігових фондів, себто, нагромадження бруто було:

Роки	Заг. сума нагром. бруто	% до нар. прибутку
1924—25	460,6	13,3
1925—26	996,1	21,8
1926—27	1.135,6	23,4
1927—28	1.181,3	22,2

«Коли кинуть контрольні цифри, навіть відняти й амортизацію, то й тоді рівень сучасного нагромадження на Україні перевищить пересічно-російський передвоєнний не менш як у два рази»³⁾.

Один із відомих фахівців у справах білянсу народнього господарства України, Мишкіс, нагромадження матеріальних фондів на Україні визначає для 1923—24 р. в 125,9 міль. зол. руб., або 7,5% до народнього прибутку, а для 1929—30 р. в 784,3 міль. або вже 22,5% до народнього прибутку. Себто, всі дані вказують на те, що нагромадження значно збільшилося, релятивно, проти часів дореволюційних. Це пояснюється: по-перше — ізоляцією від широкого ринку капіталів Союзу, себто, й України, та ко- нечністю крайнього їх економічного напруження для відбудови цілого народнього господарства й у першу чергу індустрії власними силами, звичайно, за рахунок зменшення непродукційного споживання, за рахунок відмовлення в задоволенню найпекучіших потреб.

Нам важко встановити факт надзвичайного напруження цілої економічної системи, цілого народнього господарства, яке поруч із іншими причинами й привело до економічного визиску селянства з боку радянської влади.

Щодо західньо-європейських країн, то там відсоток нагромадження до війни ніколи не був більшим за 20%: Англія 1903 р. — 16,7%; Франція — 1903—11 р. — 10,4%; Німеччина 1913 р. — 19,2%⁴⁾.

Відомий шведський економіст Кассель оцінює нормальну акумуляцію народнього майна у країнах західньої Європи перед війною у 3% й ощадження приблизно у 20% народнього прибутку⁵⁾.

Але для ступня тягарю головне значіння має самий розмір народнього прибутку: чим нижчим є народній прибуток на душу населення, тим, звичайно, більшим тягарем лягає кожний відсоток відчуження народнього прибутку, бо чим нижчим є прибуток, то тим більш бувають незадоволеними пекучі потреби наслідком відчуження. У згаданих вище країнах народній прибуток був і тепер є значно вищим, але й там ми не бачимо такого високого відсотку нагромадження, що його показує радянська статистика й що його намічає п'ятилітній план народнього господарства Союзу. Звичайно, маємо сумнів, що радянській владі, поміняючи всі її заходи фінансово-господарського характеру, пощастить і надалі витягати з населення такий великий відсоток народнього прибутку на нагромадження та на потреби народнього господарства в цілому, але факт нечуваного напруження народньо-господарського організму, себто, й селянського господарства, є безперечним.

²⁾ «Контрольні цифри народнього господарства УССР на 1928—29 рік», Харків, 1928, стор. 90.

³⁾ «Контрольні цифри народнього господарства УССР на 1928—29 рік», Харків, 1928, стор. 30.

⁴⁾ «Cassel, Theoretische Sozialökonomie», 1923, 3 Auflage, S. 52.

⁵⁾ Там таки, стор. 255.

Комуністична влада використовує цілу фінансову систему для витягнення з населення, а в першу чергу з селянського, конче їй потрібних коштів у повному можливому ступні.

Так, національна продукція за 1923—28 р. р. давала пересічно 19.440 міль руб., а загальний бюджет нетто становив пересічно 3.820 міль руб., себто, 19,75% національної продукції переходили через бюджет, як установу, що перерозподілює народній прибуток, і цей відсоток має постійну тенденцію зростати. Так він був у 1923—24 р. — 16,5%, у 1927—28 р. — 24,4%, за п'ятилітнім пляном у 1928—29 р. — 25,3%, а на кінець п'ятилітнього пляну має дійти до 31,5% національної продукції.

Опубліковано у січні 1931 р. новий фінансовий плян по Союзу; він показує наочно про ту величезну напруженість, що її накладає на ціле народне господарство народно-господарський плян Союзу на 1931 р., а також показує і ступінь нечуваного опановання державою усього народного прибутку Союзу, себто, і України.

Фінансовий плян Союзу зростає ось як⁶⁾: 1927—28 р. — 10 мільярдів руб., 1928—29 р. — 31 мільярдів руб., 1930 р. — 22, й на репті — у 1931 р. він становить 31,75 мільярдів руб., себто, майже 32 мільярда руб., тоді як увесь народній прибуток має бути за пляном — 49 мільярдів руб., себто, як каже наркомфін Союзу *Гринько*: «Єдиний фінансовий плян на майбутній рік охоплює й перерозподілює майже 2/3 усього народного прибутку на діло соціалістичного будівництва». Навіть п'ятилітній плян не передбачив такого напруження, а передбачав охопити фінансовою системою лишень 1/2 народного прибутку на кінець п'ятилітнього пляну. Після таких цифр не має нічого дивного, що у країні рад, країні «необмежених неможливостей», як СРСР назвав один німецький фінансист, такі випадки, навіть як масове явище, що роздятнений, невмитий, бо не має мила, та розбутий селянин оре трактором, слухає радіо й має своє кіно на селі, бо влада «перерозподілює, як каже міністер фінансів Союзу, майже 1/2 усього народного прибутку на діло соціалістичного будівництва», себто, кидає за собою туди, куди вона, влада, хоче.

Про ступінь напруження податкового тягарю відомий радянський економіст *Боголепов* ще в 1927 р. писав: «Уважне вивчення й аналіза останнього досвіду з піднесенням дуже багатьох ставок і тарифів привели держплан Союзу до висновку, що податковий тягар сучасної хвилі підійшов до останньої межі, перехід через яку не тільки не обіцяє фіскові якихось вигід, але навіть може принести шкоду бюджетовій рівновазі. На такій саме позиції стоїть і наркомфін, у якого є також і безпосереднє враження від праці податкового апарату»⁷⁾.

Радянську політику свідомо скермовано на недоїдання та недоодягання широким мас населення, й у першу чергу — селянського, бо населення може нести такий економічний тягар тільки шляхом зменшення сучасного споживання, шляхом відмови не тільки від предметів роскоші, але й од конче потрібних предметів споживання; твердимо, що політику товарового голоду по групі «Б» — предмети особистого споживання — ведуть так свідомо. Поруч із цим з імпорту майже виключені всі предмети безпосереднього споживання; імпорту має виключно продукційний характер, майже на 9/10, чого не має ні одна країна європейсько-американської цивілізації.

Ступінь фінансового напруження з окрема України видно з цифри розміру вилучення фінансовою системою з народного прибутку її, що видно з таблиці (міль чер. руб.)⁸⁾:

	1926—27	1927—28	1928—29	1929—30
1. Нар. прибуток (без акцизу)	4.690,1	5.059,1	5.559,5	6.697,3
2. Нар. прибуток (з акцизом)	5.011,1	5.519,1	6.103,5	7.380,3
3. Вилучення фінансовою системою	1.146,4	1.529,3	2.106,6	2.785,9
4. % (3) до (2)	22,8	27,6	34,5	37,7

Отже на Україні фінансова система при 92,7 — 111,8 зол. руб. народного прибутку на душу населення (1927—28 р. — 92,6; 1929—30 р. — 111,8) втягла у свою систему коло 2/5 народного прибутку й прямо чи посередньо скермовує його туди, куди знайде це потрібним комуністична партія. А партія скермовує засоби фінансової системи звичайно так, щоб усунівлений сектор мав із цього користь за рахунок неусунівленого сектору (селянства в першу чергу, приватної промисловости й т. інше).

⁶⁾ «Экономическая Жизнь», № 10, 10. I. 1931 р.

⁷⁾ Боголепов, «О некоторых тенденциях в развитии наших финансов», «Плановое хозяйство», № 9, 1927 р.

⁸⁾ Б. Сігал, «Фінансова система як фактор перерозподілу народного прибутку», «Вісник Статистики України», V, 1930, стор. 54.

Сальдо розрахунків із фінансовою системою за ознакою першого платника, за радянськими підрахунками, було таке (+ означає сальдо на користь приватного сектору, — сальдо на користь держави)⁹⁾:

1. Усунівл. сектор разом із особами найманої праці:	1926—27	1927—28	1928—29	1929—30	За 4 роки
У міль черв. руб.	+ 222,2	+ 101,5	+ 120,6	+ 398,0	+ 842,3
У міль зол. руб.	+ 132,2	+ 61,9	+ 70,9	+ 227,4	+ 492,4
2. Приват. сектор (без осіб найманої праці в усунівл. сект.):					
У міль чер. руб.	— 192,1	— 279,8	— 300,4	— 489,0	— 1.261,3
У міль зол. руб.	— 114,3	— 170,6	— 176,7	— 279,4	— 741,0

Отже з приватного сектору, себто, селянства головним чином, з кожним роком що-раз більше й більше витягується фінансовою системою на користь усунівленого сектору. Ми не маємо змоги перевести розрахунок також і за принципом кінцевого платника, він би мусив дати ще яскравіший малюнок перекачування засобів з приватного сектору до усунівленого.

Селянство несе на собі податковий тягар різного роду — податки прямі й посередні. Єдиний сільсько-господарський податок, що навмисне помилково має назву «єдиного», хоча він зовсім не є одиноким податком, що його платять селянство, збудований на основі строго класового, як кажуть радянські економісти, принципу; він має яскраво виявлену тенденцію фінансового грабунку заможніших шарів селянства, бо підставу дати йому таку назву дають його податкові норми.

Сільсько-господарський податок у єдиному прибутковому бюджеті Союзу становить досить незначний відсоток — коло 5—6% (1926—27 — 6,3%; 1927—28 — 5,0%; 1928—29 — 5,3%)¹⁰⁾, себто, він складає незначну частку всіх податків та платежів, що їх несе селянство, але треба придивитися до його структури та його податкових норм щодо вищих шарів селянства — куркулівського та середняцького.

Ставки, на основі яких вираховують податок із куркуля й середняка, такі¹¹⁾:

Розмір доходу господар., що підпадає оподаткуванню	Ставки податку на 1 руб. доходу, що підпадає оподаткув. (у коп.)
З перших 25 руб.	20
З надміру прибутку поперх 25 руб. до 100 руб.	20
» » » » 100 » » 150 »	20
» » » » 150 » » 200 »	20
» » » » 200 » » 250 »	20
» » » » 250 » » 300 »	20
» » » » 300 » » 400 »	20
» » » » 400 » » 500 »	20
» » » » 500 » » 700 »	30
» » » » 700 » » 1.000 »	40
» » » » 1.000 » » 3.000 »	50
» » » » 3.000 » » 6.000 »	60
» » » » 6.000 » й вище	70

Тоді як у середняцьких господарствах вилучення починається з 40%, а в вищих межах досягає 30%, при чому перші 20 руб. прибутку на їдока зовсім не оподатковується й, крім того, селянські господарства одержують до 15% скидки з податку, вилучення з куркулівських господарств, як показує таблиця, починається з 20% і доходить до 70%, та ще куркулівські господарства ніяких відраховань на їдока та скидок на селянність не одержують, крім того, ще в них прибуток вираховується не за нормами, що звичайно є меншими від справжньої прибутковости, а в індивідуальному порядку. Себто, постає питання, що ще залишається в куркулівському селянському господарстві для уплати репті податків та для господарства при такій

⁹⁾ Там таки, стор. 64.

¹⁰⁾ «Вестник Финансов», № 1, 1930, стр. 154—155.

¹¹⁾ М. Лифшиц, «Чем новый сельхозналог отличается от прошлогоднего», «Экономическое обозрение», № 3, 1930, стр. 57.

шкалі оподаткування — таку високу норму оподаткування мають, і то не всі, західно-європейські країни, й тільки для прибутків (за прибутковим податком), що мають висоту десятків або соток тисяч рублів річно, але не одиниць тисяч.

За радянськими даними — по цілому Союзу вилучається від податку з народного прибутку селянства — надзвичайно низького — 6,9%, у бідняків — 4,6%, у середняків — 6,7% (вони мають 79% прибутків й сплачують 72% усіх податків), з куркулів 10,5% (вони мають 11% прибутку й сплачують 28% усіх податків¹²). Селянство, крім звичайних ріжних податків, несе на своїх плечах тягар т. з. самооподаткування, теж одного, на нашу думку, зі знарядь свідомої політики — *divide et impera*. Бо його установлюють, на принципі оподаткування вищих шарів селянства, місцеві органи влади з ініціативи самого, мовляв, селянства для задоволення місцевих культурно-господарських потреб; від оподаткування ж звільнено 35% селянства менш заможного, але установлюють його всі шари селянства, себто, ті, які його фактично приймають, знають, що вони його сплачувати не мусять, а цим звичайно створюються зайві причини для розкладу селянства на ворожі табори — вищого (заможнішого) й низшого. Від сільсько-господарського податку теж звільнено певну частину менш заможних господарств. Далі треба вказати, що селянство несе ще такі тягарі: примусове підписування на державні позики, ріжні одноразові збори (збір на соціально-культурні потреби — тощо, наприклад, у січні 1931 р., примусове виконання планів онцадности, примусове, здебільша, стягнення паїв до ріжних кооперативних систем, платежів по ріжних родах забезпечення (асекурації), оплата позик за сільсько-господарський кредит, за сім'яні сезони — тощо). Всі ці збори відбуваються часто-густо «в ударному порядку» за здалегідь виробленими, звичайно, твердими, але не у бік збільшення, нормами.

Так, наприклад, за два роки — 1927—28, 1928—29 — платежі села на Україні вносили (тис. чер. руб.)¹³:

Роки	Сіль-гос. податок	Забезпечення (асекурація)	Самоопод.	Кооп. паї й вклади	Позики	Усього
1927—28	87.792	21.011	33.133	19.227	36.132	197.295
1928—29	99.844	27.610	14.751	22.854	8.070	173.129

Себто, селянство ріжних платежів уплачує більше, ніж ціла сума сільсько-господарського податку.

Самі платежі, їх збирання, мають инколи цікавий характер. Так про практику розміщення державних позик на теренах Криму кореспондент часопису «Экономическая Жизнь» пише таке: «Коли в низці сіл Криму селяне, що підписалися на позичку й повністю сплатили свої зобов'язання, не можуть одержати облігації, то хіба це може сприяти успіхові позички?... А таких випадків у Криму чимало. Гроші заплачено, а списки платників кудись поділись. Де списки? Де гроші? Хто може встановити, коли по багатьох із тих, що свого часу приймали підписку, давно й слід залинув: хто перенісся на инше місце, хто вибрався. Возстановити при таких умовах списки — справа не легка, *Постановка* — закінчує кореспондент — *реалізації займа на селі на правду жажлива*»¹⁴). Або цікавий характер має такий наказ Н. К. Ф. С. Р. С. Р. наркомом союзних республік про позичку: «розвинути широку кампанію колективної підписки серед колхозників під гаслом: «кождий колхозний двір не менш як 15 труднів на позичку п'ятирічки, добивалочися 100% охоплення колхозників».

Про політику підписки на позичку передова стаття офіційного органу «Экономическая Жизнь» каже: «В відношенні куркулівства розповсюдження позички є одним із методів боротьби за перерозподіл, за перекачку засобів із сектору капіталістичного до сектору соціалістичного. Треба організувати колхозно-бідняцько-середняцьку масу, створити такі суспільні обставини на селі, щоб заможна частина села, її куркулівська частина, купила облігації позички на суму, що перевищує на душу підписку кожного середняка та колхозника»¹⁵). Це така існує свобода підписки на позичку у країні «необмежених неможливостей». Про політику податкову та сама стаття каже: «Примусового стягнення, опису та продажу з торгів куркулівського майна в низці районів зовсім

¹²) «Більшовик України», 12, 1930, стор. 79.

¹³) «Вісник Статистики України», I, 1930, стор. 55.

¹⁴) «Экономическая Жизнь», № 241, 10. XII. 1930. «Вісти Стат. України», I, 1930, стор. 55. А. Альтерман, «Перший рік п'ятирічки на хлібному фронті України».

¹⁵) «Экономическая Жизнь», II, № 222, 20. VI. 1930.

не вживано (тільки в низці!! С. В.), або вживано в рідких випадках. Такому становищу треба класти кінець»¹⁶).

Ці всі платежі менших розмірів психологічно надзвичайно неприємні для селянства, бо селянин у них бачить порушення таких основних принципів нормально-економічного життя, як вільність опадження, вільність підписки на позики, і платежі ці нервують його не так своїм тягарем, але не завжди, як своєю кількістю та настирлівістю податкових та ріжних адміністративних органів, що їх стягають. З моментів фінансової експлуатації селянства, надзвичайної ваги, треба нагадати ще т. з. політику обезцінення зпочатку старого царського рубля, а потім свідому політику обезцінення совзнаку — як свідому політику економічної експлуатації селянства.

За даними проф. Юровського, відомого радянського фінансиста, фактична сума стягнення з населення, наслідком обезцінення грошей царських, а потім совзнаков, була¹⁷):

Періоди	Кількість місяців	Уся сума в міл. зол. руб.	Пересічно на місяць у міл. з. р.
1. Від початку війни до лютневої революції	32	4.862.502	151,9
2. За тимчасового уряду	8	1.735.594	216,9
3. За доби воєнного комунізму	44	1.432.013	33,6
4. За доби НЕПУ (по 1. III. 1924 р.)	32	773.465	24,2
	116	8.863.574	—

На 1. III. 1924 р. в обігу було 809,6 квадриліонів совзнаків, за обрахунком до номінації, суму цю викуплено (за курсом 50 міл. совзнаків — 1 зол. руб.) за 16,2 міл. руб. червінцями, себто, ріжницю в 8.847.374 конфісковано.

Правильно зауважує проф. Мицюк кажучи: «Емісія — інфляція у часу комунізму була способом поповнення державних ресурсів витягненням засобів у певних групах населення: не стільки від буржуазії, якої фактично майже не лишилося, скільки, головним чином, від селянства. На селі скупилися головні маси грошових знаків, без відпливу у місто, у якому нічого було купувати. Витягнені на 1.499 міл. довоєнних руб. реальні цінності за добу воєнного комунізму просто без винятку зтягнені з самого селянства»¹⁸).

Ми сюди прираховуємо також ще 773 міл. руб., що їх стягнуто теж з селянства, головним чином, і зовсім теж свідомо за часів НЕПУ до березня 1924 р., до часу остаточного витягнення совзнаку з обігу. Тоді радянська влада свідомо залишилася при подвійній валюті, для села був залишений радянський совзнак, а для міста стабільний червонець, й ще три роки відкривалась можливість перекачувати з селянства засоби шляхом обезцінення совзнаку. Ці всі операції принесли переважно селянству, як бачимо, коло 2 мільярдів золотих рублів втрати.

Радянська влада прекрасно вигужила спад валюти на свою користь, селянство-ж зазісно зрозуміло суть справи.

Радянська влада, будучи монополістом у транспортній справі, звичайно теж, системою тарифів, не забуває накласти додаткові тягарі на сільсько-господарську продукцію країни на користь індустрії, місту, йде за пляхом нового обтяжування селянства, будучи системою тарифів порівнюючи низьких для виробів удержавленої промисловости й високих для виробів сільсько-господарських. Ці тарифи раніше часто зідали майже всю ріжницю цін між основними ринками споживання сільсько-господарських продуктів та місцями їх продукції, що на початку НЕПУ викликало своєрідне явище конкуренції гужового транспорту з залізничними на віддалі навіть до 500 верст, завдяки цьому, відродився знову чумальський промисел.

За тарифними ставками на 15. I. 1923 р. кошти довозу зерна в золоті проти 1913 р. збільшилися для віддалі в 500 верст на 60,08%; для 750 верст на 42,01%; до 1000 верст на 21,65%; тоді як відношення, скажемо, коштів шевозову до ціни ситцю для віддалі в 250 верст було за тарифом 20. I. 1923 р. тільки 2,5% проти 8,75% у 1913 р. Індекс транспортних накидок по Союзу до ціни районів відправки був (у %)¹⁹):

¹⁶) «Экономическая Жизнь», № 230, 29. XI. 1930.

¹⁷) Проф. Л. Юровський, «Денежная политика советской власти», Москва, 1928, стр. 277.

¹⁸) О. К. Мицюк, «Селянство й економія більшовизму», Львів, 1930, стор. 83.

¹⁹) «Статистическое Обзорение», 6, 1930, стр. 51.

	1926—27	1927—28
Зернові хліба	29,5	27,2
Цукор	8,0	8,6
Мануфактура	2,0	2,3
Яйця	5,6	5,5

П. А. Ганицький так оцінює тарифи (до 1931 р.) на хліба: «Тарифна ставка за перевозку хліба висока. Так при собівартості моно-кільметру збіжжя й муки в 1,15 коп. фактично береться при цьому за зерно 1,7 коп., себто, майже на 50% більше, а за муку 2,1 коп., себто, майже вдвічі більше за дійсні витрати»²⁰⁾.

Економічна експлуатація селянства радянською промисловістю, крім проблеми цін на промислові вироби, характеризується наступними основними рисами: незадоволення ефективного попиту селянства, як споживчого, так і продукційного характеру, на промислові вироби — з одного боку та надзвичайно низькою якістю самих виробів — із другого. Промислові вироби своєю чергою одержує селянство по-перше не завжди тоді, коли воно їх потребує (запозичення довозу певних товарів при сезонній потребі на них), і не того ґатунку, але часто навіть і не тих товарів, що їх селянство потребує.

Член Політбюро В. К. П. (6), бувший секретар У. К. П. (6), Каганович, на пленумі У. К. й У. К. В. К. П. (6) прикінці 1930 р. так охарактеризував політику довозу товарів на село: «Ми маємо, крім того, факти, коли на село у нас довозили товари не ті, що їх потребували там, а наслідком того по селах залежі товарів. Так, наприклад, до одного з районів московської округи для стимулювання картопляних заготовок послано 10 тис. полук до прімумів, до другого району для стимулювання хлібозаготовок послано білі штани, ковпаки для кухарів, гумові клізми, сині хвартухи, шовкові хустки для бічних кишень чоловічих одягів, білі лікарські халати. До сіл Казакстану посилено товари такого роду: 70 пальт ціною 120 руб., літні плащі, дитячі черевики, лаковані жіночі ботики, шагренові чоботи, тверді сорочки, шовкові краватки. Наслідком того товари лежали, а хлібозаготівлю мусили були переводити без товарів»²¹⁾.

Про якість продукції взагалі та спад її у зв'язку з кількісним її ростом «Торгово-Промышленная Газета» висловлювалася так: «У стремління задовольнити бажання споживачів як-найліпше й для цієї мети розвинути продукцію, ми мали якість так дуже зменшити, що корисність усієї цієї маси продуктів на погляд споживача не піднеслася, але зменшилась... Ніхто не наважиться ще сьогодні відкидати факту, що згіршення, а навіть і значне, якості індустриальної продукції в нас є... По різних галузях легкої індустрії якість упала під рівень, при якому піднесення продукції є швидче шкідливим, ніж корисним. Цей упадок якості починає шкідливо впливати на добробут робітників, бо при зменшенні якості та тривалості виробів робітник мусить частіше купувати білизну, взуття, одяг»²²⁾.

На нараді, скликаній редакціями часописів «Социалистическое Земледелие» та «За Индустриализацию», вказано на «жахливі факти неможливої продукції сільсько-господарських машин». На цій нараді представники сільсько-господарських установ стверджували: «Становище з якістю продукції буквально катастрофічне. На основі відомостей, що постушили до Зернотресту з 10 совхозів, «плуги, продукувані Одеським заводом імени Жовтневої революції, існують за декілька днів»²³⁾.

Щодо якості продукції масового споживання особлива комісія Н. К. Р. С. У. з участю В. Р. Н. Г. та Центросоюзу зробила анкету, яка встановила жахливі дані про якість продуктів масового споживання. Анкета встановила, що, як правило, браковані товари йдуть на ринок із фабрик та заводів. За контрольними цифрами брак не має перевищувати 4—7%, фактично-ж він доходить до 25%, а часто навіть і до 50%. Це відноситься до всіх галузей, що їх охопила анкета. Так на текстильній фабриці «Крестьянка» з 340 перевічених сувоїв матерії не було ні одного без вади. На фабриці взуття «Парижская Коммуна» знайшла комісія з 554 пар 259 браку, на фабриці «Скорород» — з 1142 пар 430 браку й т. д. Теж саме на гутах — шкло за-тонке, повне пухирів, краї погано оброблені й гострі. На гуті в Артемівську при перевірці виробів

²⁰⁾ А. Ганицький, «Транспорт как фактор ценообразования», «Статистическое Обозрение», 6, 1930, стр. 53.

²¹⁾ «Экономическая Жизнь», № 262, 31. XII. 1930.

²²⁾ «Торгово-Промышленная Газета», 20—24. IX. 1929

²³⁾ Цитуємо за «Бюллетенем Экономического Кабинета» проф. С. И. Прокоповича, № 7, 9. V. 1930, ст. 6.

першого сорту знайдено 30% браку. На фабриках готового одягу майже усі вироби були з певним браком²⁴⁾.

Такими виробами одягає, обуває нашого селянина радянська індустрія, накладаючи на нього цим надзвичайно великий тягар, тяжкий для підрахунку, але який дуже діє економічно.

Якість виробів споживчого характеру, як і продукційного, ввесь час, але особливо з початком здійснення «п'ятилетки», має тенденцію до постійного погіршення; проблема якості виробів, на нашу думку, є основною проблемою радянської індустрії й основним мірилом загальних здобутків радянської влади на теренах промислової діяльності.

Селянство, без сумніву, оцінює радянську індустриальну систему, індустрію більш за якістю виробів, ніж за їх кількістю. Коли селянин платить за плуг або за метер ситцю ціну, скажемо, подвійну проти мирного часу, то конкретно він платить ціну більшу ніж подвійну, бо він має за подвійну ціну вибір низької якості, себто, для нього ціна є більшою, ніж подвійна, і це треба пам'ятати при розгляді проблеми цін, і проблеми «попиту».

Самий по собі, у порівненню з нормами західно-європейських країн, незначний попит не знаходить належного покриття, що різко відрізняє радянську систему від економічних систем капіталістичних країн, де пропозиція завжди була до війни більшою за попит.

Так, за даними бюджетових описів селянських господарств, споживання промислових товарів сільським населенням на Україні за 1926—27 та 1927—28 р. р. становило 32,65 та 29,80 чер. руб. на душу сільського населення проти відповідно 31,89 та 32,19 для цілого Союзу. Якіж конкретні норми споживання за рік на душу?²⁵⁾

Вони пересічно такі за два згадані вище роки²⁶⁾:

	Україна	Цент. Черноз. Об.	Московс.-Промис. Область
Дахове залізо (ф)	0,03	0,06	0,13
Мило (ф)	4,26	3,85	4,70
Цукор (ф)	5,59	4,07	17,22
Бавовн. тканини (мет.)	6,02	5,93	7,84
Вовняні ткан. (мет.)	0,17	0,09	0,18

Український селянин — продуцент цукру — споживає втричі менше цукру, ніж московський. Щоб купити нашому селянинові один вовняний одяг (3 метри матерії), треба прожити більше, як 17 років, бо на душу припадає лише 0,17 м. Споживання цукру в 1927—29 р. становило тільки коло 1/3 довоєнного (5,59 фунт. проти довоєнних 20 фунт. споживання — по цілій Росії). Бавовняних тканин теж коло 1/3 проти довоєнних норм Росії²⁷⁾. Таке постачання й такі норми споживання. Щодо металю, основи індустриалізації країни та сільсько-господарства, відсоток задоволення потреб споживачів усіх категорій у 1928—29 р. був 63,6%, себто, тільки 2/3 потреб задоволено²⁸⁾.

Отже, потреби селянські в основному виробі індустрії — в «металі» — задовольняються тільки на яких 2/3 з усіма шкідливими від цього наслідками для сільських господарств та народнього господарства. Ввесь попит населення України на промислові товари не задоволено в 1927—28 та 1928—29 р. р. відповідно і дефіцит становив 266 та 264 міль. руб.²⁹⁾.

Саме постачання має також т. зв. «класовий характер», себто, часто продукційні кошти і найбільш пекучі потреби якраз найбільш продукційного селянства не задовольняються свідомо з моментів політичних. Часто саме постачання є нагородою тільки за виконання плянів хлібозаготівлі.

²⁴⁾ «Торгово-Промышленная Газета», 20—24. IX. 1929.

²⁵⁾ Гладилин, «Приобретение промышленных товаров» сельским населением СССР в 1927—28, «Статистическое Обозрение», № 6, 1930 ст. 60.

²⁶⁾ Там таки, ст. 62—63.

²⁷⁾ «Контрольні цифри народнього господарства УССР на 1928—29 рік», Харків, 1928, стор. 97.

²⁸⁾ Там таки, ст. 91.

²⁹⁾ «Контрольні цифри народнього господарства УССР на 1928—29 рік», Харків, 1928, стор. 31.

Проф. О. Мицюк.

V. Жидівська економіка на Україні за доби реакції (1882—1917).

(Кінець).

Той же самий характер має посередницька діяльність жидівства і серед української (та й польської) людности Галичини. «Довгі віки було так», — розповідає нам галицько-український учений В. Будзіновський — «що селянин майже нічого не мав з торгом». З запотребуванням гроша, тобто, з переходом від натурального до грошового господарства, «торг той був би собі рільник скоро винайшов: що сего не зробив, завинили ті обставини, що в нашій суспільній організації розсівся і розвинувся рак. Се-родові шпекулянти і купці-жиди». Жидівський елемент «лишився одиноким купцем земельних плодів, що відгородив продуцента від консумента хинським муром. Продуцент знає нині тільки свого жидика і більше не знає, що з его збіжжям діється. Куди воно йде..., що збіжжям грають на біржі..., о тім і не сниться нікому у нас. Раса, віра та історія кляси галицьких перекупців, зробили з них солідарне сильно зорганізоване тіло, котре супроти кляси продукуючої, не посідає соперничачих з собою частин. Якби там сварні були між жидами-купцями, устає між ними всяка конкуренція, если стануть супроти своєї офіри. Нині посідають галицькі жиди, що оперують по селах і місточках, свої округи («казука!» О. М.) і жаден жид з tacite (мовчазно. О. М.) признаним правом горожанства в одній окрузі, не влізе на територію другого, каламутити йому гешефта... Попит на товар рільника знаходиться тогді, коли до того жиди допустять. До якої степені заволоділи жиди торгівлею доказують факти, що нині (1894. р. — О. М.) на ярмарку, рідко коли хлібороб від хлібороба купить безпосередньо корову», але через посередництво жиди товгівця... «В торгівлі з хліборобом вижидають жиди пори критичної, коли хлібороб змушений продавати свої продукти в більшій масі. Діється то найчастіше в часі стягання податків. В таких часах купують жиди все за безцінь... Як торгівля продуктами рільними — робить узагальнюючий підсумок автор, — так і торгівля всіма річами, котрі хлібороб потрібує, знаходиться в руках жидів»⁶⁶). У цій характеристиці Будзіновського нам особливо цікаво, що й він сконстатував наявність, проваджені під «хазукою», монополії торгівлі в жидівських руках і присутність картельового менту в територіяльній розподілі торговельної діяльності серед жидів, що усуває між ними конкуренцію на шкоду неторговельної людности.

За торгівлею наш автор розповідає про посередництво жидів за кредитування в Галичині. Вказавши на пансько-кулацьку лихву — «в порціях», він переходить до жидівської. Він стверджує, що приватними боргодавцями були переважно жиди, що при тім побирали відсотки від 52 до 260 річних, иноді сягаючи 400, 500 і 520 %. Чим менша була позика, тим більший відсоток оплачував боржник. Але кредит грошевий, каже Будзіновський, — то ще не повний образ галицької лихви. Є ще позички і сплата відсотків натураліями, або почасти натураліями, а почасти грішми. За цього кредиту виправляє лихва ще більші оргії, як при грошовім... Частіш одначе сплачується відсоток роботою: від 1 корця — 1—2 дні роботи. Иноді боргодавці замість відсотків брали ґрунт боржника в уживання. «Жид дає хліборобові певну малу, ні-

⁶⁶) В. Будзіновський, «Аграрні відносини Галиччини», Записки Т-ва ім. Шевченка, 1894. р., т. IV., стор. 85—86.

коли майже не перевищуючу 20 ар. квоту і за те за відсоток бере в уживання поле або сіножать на кілька або й довше літ», подекуди боржник мусів ще й ґрунт обробляти. «В перших місяцях 1894. р. було у Львові кільканадцять процесів проти цілої банди лихварів..., одному з них — Іхелю Кляйну — доказали 94 случаи лихви..., він побирав від 200 до 400 %»⁶⁷).

Лихва проклала собі шлях і до карпатських гір. Про неї говорять пісенні новотвори гуцулів, найбільш вільнолюбного з українських гірських племен, гуцулів, що в силу гірської природи були й досі в переважним народом скотарським. До цього людського примітиву, що жив серед гір і лісів по старовині, що инколи ще не вмів і рахувати, продерлася лихва, й гуцул так оспівує на кінці ХІХ. в. свій визиск, обдирання та пауперизацію:

«Піде в жиди гроші зичит, не вмів рахувати.
Жидик сидить, довги пише, вдвоє загинає.
Ек овечьки так коровки за дурно займає.
Ек займив жид худобу, нема що робити,
Коби ми си газда трафив, йшов бис си наймити».

Гуцули почали собі усвідомлювати, що їх руйнує пиття горілки, що корчмарство переводить їх майно на жиди, арендаря корчми, що нарешті колиб вони перестали пити, жид мусив би сам шукати праці у газдів. Ось як говорить про те в новоствореній пісні:

Жид-корчмарь постіль промітає тай просить сидати.
Тай й ми там, брате; з кумом гей зчиста сидали.
Було трохи господарства та жиди забрали...
Жидик дотив не ме їсти, доків не вшахрує.
Й жидок чим старенький, тим борода більша,
Доста же тот жидок шахрай, а жидівка гірша.
Ану лишім, господарі, всі горівку пити,
Аж туди мут жидиньита драгтиві ходити»⁶⁸)...

В другій, з того самого циклу, гуцульсько-покутській пісні про це розповідається ще кольоритніше.

«Що ти пічнеш арендарю
Як не будем пити?
Перестанеш красно їсти
Хороше ходити;
Будеш у нас молотити,
Жінка шмаття прати
А жидики нехлюйники
Свині завертати;

Вже не будеш панувати,
Громаду голити,
Будеш ціпком вививати.
В шабаш воші бити.
Облізе ті бородище
За наші дорібки,
Бось нас збавив, щось ми мали,
Хліба тай худібки»⁶⁹).

Але, розуміється, кинути пити, так і заставалося, здебільшого, самим тільки добрим побажанням. Пили гуцули й далі шють, пропивають «худобу, пацьорки, королі» — тощо, і хто міг, той мусів вибиратися з рідної хати до Америки:

«Щоб жидам, щоб панам, даром не робити».

Галицьке м. Борислав, після знайдення в його околицях нафти й земляного віску, стало осередком добування цих мінералів. Розуміється, до того району зараз же «вдерлася в особі жидів спекуляція, вмент обернувши українців-селян в пролетарів», працівників по тих гірничих підприємствах. Ось як українські заробітчани в новостворених піснях змальовують поведження з ними жидів, — на здобування віску:

«Ой, мовили Бориславці, що будуть панами,
А вже поле попродали та й пішли в торбами...
Ой, ви жиди бориславські, та майте сумління,
Уже воску нема в ямах, лиш саме каміння.
Ой уліз я та й до ями, взяв камінь лупати.
А жид з гори вивойкує: киблики давати,
А я йому повідаю, що в ямі каменець,

⁶⁷) Там таки, стор. 97—99.

⁶⁸) В. Гнатюк, там таки, стор. 61 та 59.

⁶⁹) Kolberg, Rokucie, т. II, ст. 232.

А він міні повідає: пропав твій паперець...
Ой, ви жида бориславські, стокроть вашій мамі,
Ой, що я ся набідував у тій вашій ямі!»⁷⁰⁾.

Гуцул, живучи в горах і лісах, є дуже відсталим, так би мовити, дорослою дитиною. «Світ здається йому ще повним дитячої невинности... Вірять у слово, в правду, не розуміє виключної важливості розписки і через те є надзвичайно вдячним елементом для всілякого роду визискувачів... Що зробили з цим краєм і з цими людьми жида — боляче агадати», каже, відвідавши Гуцульщину, український письменник, *інж. Г. Хоткевич*. «Ось йде гуцул «у бутин» (на зрубку дерева) — розповідає той автор. Живе в лісі два три і більш місяців з обов'язком брати харчові предмети з лавочки господаря-жида. І до якої степені доходять нахабство підприємця показують випадки, далеко не одиничні, коли гуцул, пропрацювавши, як віл 4—5 місяців, за розрахунок зостається *винен господарю*. Він, робітник! І так на кожному кроці. Зрубані дерева сплавляють гуцули на плотах, що там звуться «дарабами». Як взяти на увагу шалені збіг гірських річок, легко собі уявити, що то за ремесло; і дійсно, не обходиться ані оден сезон без того, щоб кілька душ зі сплавщиків не втонуло. І ось саме тут, на цій роботі, що завжди грюничить зі смертю, визискувач витискує кожний гріш. Вже сама по собі платня в порівнянні з ризиком мізерна: адже у випадку смерті гуцула ніхто ні перед ким нічим не відповідає. Але й з цієї бідної платні однімається не частина й не половина навіть. Подумайте самі. Треба наловити дерева, треба 3—4 дні збивати цей плот, день провести на сплавлуванні, день вертатися пішки через гори півсотні верст... Загалом затратиться тиждень. Та ось дарабу збито: приходить зі струментом довірений господар, розуміється, теж жид. Довірений міряє, гуцул дивиться. Але що він там бачить? Аджеж вичислення кубатури робить агент дома по таблиці, в котрій гуцул нічого не розуміє. І тому дараба, в котрій гуцул на око припускає сотні півтори кубіч. метрів, несподівано має 70. По тім гуцулові дають «фатуру», папірець, котрий він має виказати там внизу... В ній написано скільки й чого має гуцул на дарабі і скільки йому треба одержати.

Пливе гуцул «дарабов». Що це за подоріж, треба спробувати самому. Коли в скаженій плиганині по хвилях летить дараба просто на скелі і від одної десятої секунди, від одного повороту переднього стерна залежить все; коли вривається в піну водопаду й вода заливає «кормалича» по пояс; коли наскочить на камінь і треба плигати в воду, грудьми здвигати величезний тягар 30—40 великих колод... Та ось гуцул після цілого дня такої роботи, після десятих разів уникнутої небезпеки втонути чи по меншій мірі стати калікою, стає нарешті перед другим жидом, десь там у Вижниці. Тут йому кажуть, що він замість скажемо, 20 руб. мусить одержати всего 13. «Та якже? Адже сімдесят кубиків! Виходить»... — Але йому не дають договорити, кидають гроші на землю, а як що незадоволений, пропонують судитися. А як ти будеш судитися, коли сьогодні ще твою дарабу розіб'ють на частини, розкидають чи метрів і що треба одержати не 13, не 20 навіть, а вдвоє стільки рублів. А хоч би і дійшов до суду (це ніколи не було, бо це *неможливо*), так же це діло буде розглядатися в суді купленим, перекупленим жидами ж... А через це все приїдете ви в найбільше з гуцульських сіл Жаббе, ідете 12 верст вулицею і ні одної гуцульської хати. Все корчма, жидівські хати, шинки, крамнички. А гуцул де? Он на верхах гір, бачите точки, розкидані то там то там — це гуцули. Рівне місце понад дорогою забрав жид, а гуцула вигнав високо, куди годі й верхом достатися, а на собі треба нести й муку і все що треба для життя. А як занесе іноді снігом у грудні, так тільки весною гуцул покажеться на село»⁷¹⁾.

Загалом беручи, і галицькі українці та верховинські гуцули тямку «жид» і «визискувач» часто уживають як синоніми. Так само стоїть справа і з Буковинцями і на Угорській Русі. Можна навіть помітити певну правильність, що жидівський визиск там дошкульніший, де темнішим і біднішим є наш нарід. На початку ХХ. в. тягар того визиску зростає у напрямку зі Сходу на Захід, од Наддніпрянщини до Галичини, Буковини й доходив свого вершку на Угорській Русі. Жид-посередник,

⁷⁰⁾ «Світ», ілюстр. літ.-наук.-політ. часопис, Львів 1882; «книблики» — деревляна бодня чи цебро, «паперець» — паперовий гульден.
⁷¹⁾ И. Хоткевич, «Гуцулы и Гуцульщина», «Укр. Живнь», 1913., кн. 10., ст. 73-74.

як капіталіст хижачого первацького капиталонакупчення, був тим напорнішим пролетаризатором і пауперизатором української людности, чим слабшею була її відпорна здібність.

На Буковині кількість жидів рапідно зростала: в 1850. р. їх було 14.584 д., в 1870 р. — 47.754, в 1910. р. — 181.340; отже за 60 літ кількість жидів зростає 12,4 раз. Жили вони головне з традиційного корчмарства та лихварства і чули себе не зле. Селяне спивалися і банкрутували від їх лихварського боргування, а жида посередники хвалили Бога і цисаря за те, що могли в той спосіб розживатися. В святочні дні по вікнах жидівських кватир у Чернівцях, аж до початку світової війни, іноді можна було побачити такий вираз патріотизму: виставляли подобизну Франца-Йосипа верхи на коні, а під копитом коня лежачого жида, з написом жаргоном: «Unter Deines Pferdes Hüfen ist den Juden gut zu schliefen» (Під копитом твого коня добре спиться жидам).

Про визиск угорських русинів жидівством на полі посередницьким класичний матеріал подає меморіал *Етана*, а ілюстрації до нього *Барта*. *Етан* задивлявся на угорських русинів кінця ХІХ. віку, як на «нарід, що вмирає»... бо тоді ще «не знайшлося бодай двох-трьох людей, що заходилися б коло направи долі тих пролетарів. Не заходжувалися, бо й не могли, наколи зважимо, що той бідний та темний нарід, наскризь лише хліборобський (точніше — скотарський. О. М.) опинився в руках найсильнішого й найпроворнішого торговельного елемента в Європі — жидів». *Етан* розповідає, що «нема ні одної оселі, хоч би вона складалася і з 8 хат, де не жив уже хоч оден із цих екземплярів, посередників до всього. По центрах більшого руху, з'являються вони в значнішій числі», у Волівці 20 % од всієї людности, у Сваляві — 25 %, у Верецьках — 42 %, у Мукачеві — 60 %; у цілім Свалявським повіті — 16 %. «Вони держуть у своїх руках» — розповідає *Етан* — «усі корчми, де розпоюють селян і тим підривають їх моральну й матеріальну екзистенцію. Здеморалізований і зубожілий селянин стає опісля для них певною жертвою. Всі комунікаційні підводи, особливо підводи для вивозу панського лісового матеріалу чи збіжжя, є виключно в їх руках. Вони посередничають при всякого роду торгівлі, вони торгують... усім. Маючи всякий «гешефт» у своїх руках, вони орудують цілим життям селянина, цілим річним його заробітком, цілою його будучиною. Селянин став невеличником тих «торговельників» у повнім значінню слова»⁷²⁾.

Як же це так, що навіть всі комунікаційні підводи в руках жидів — посередників? Послухаємо *Барту*: «По приїзді на Угорську Русь, вийшов я, на двір стації, щоб знайти якусь фіру. Оточили мене люде в каптанах, кажучи, що приставлять мені, повіз. Повози стояли переді мною. Осібняки в каптанах супроводжували мене з великим галасом од воза до воза... То не були власники фір, а ні арендарі, тільки посередники. Хотіли з мене гроші за працю, якої не виконували. Хотіли мені посередничати в такім торзі, який я й сам міг виконати безпосередньо з фірманом». *Барту* не міг скористатися фірою. «Колиб сів до того возу, то ризиковав би небезпечною чуми. Той кін, збруя, сідало, покрівля, крила, колеса, стремена, фірман... жах, то просто не можна описати». Чому все це в такім неможливім, обшарпанім і бруднім стані? «Тому», оповідає *Барта*, «що тут процвітає хижачке господарство. Все виужити до останньої можливості, людину й скотину до останньої снаги, поле до останнього бур'яну: то є принципом ховарського (жидівського — О. М.) господарства. Куди прострунеться, чого діткнеться, все знищить»... «Життя ховара є гешефт... Стало замислений..., як би з крейцара став злотий, зі злогого десятка, а з десятки сотка... Все є добрим, чим можна зискати гроші. Все, без виїмку все»...⁷³⁾. «Ховар іммігрував до нас» — пише далі *Барту* — «без засобів... Тут і там крав, одначе то не в його вдачі. Часто є переховувачем краденого — то вже певний рід гешефту, але й його стало не провадити. Загальним заняттям ховарів є посередництво. На тім полі досягли неймовірного рекорду... Не можна собі взагалі уявити такого роду обміну, де ховар не був посередником. Він є сіткою між рибою й рибарем... Русин із русином не може зробити просто ніякого обміну — корову за свиню, поле за луки... без посередництва ховара...; коли ж його посередництво не прийнято, він унеможливить кожний обмін. Не сміємо забувати — підкреслює *Барта*, — що ховар владне над людом у кожному огляді вповні відсталім...», який «уважає ховар за неunikнену волю долі..., за кару божу... За посередництво забере ховар собі найбільшу частину зиску з обміну, прямо сподатковує публичний оборот. Люде платять ховарові модерну десятину»...

⁷²⁾ Етан, там таки, ст. 52, 54, 56.

⁷³⁾ Bartha, там таки, ст. 22.—24.

І далі *Барта* викликає в нас образки, змальовані *Варзером* для «Чернігівщини» а *Навроцьким* для Галичини, кажучи: «Хозар на селі знає до дрібниць кожну людину. Знає про кожного, скільки має поля, скільки боргів, його звички, чи лінивий, чи акуратний при платіжах, чи радо судиться й т. д. Хозар спостерігає свого чоловіка, коли він є тверезим і коли п'яним..., коли відходить од сповіді й коли свариться з жінкою. Він є паном ситуації. Притисне русина, коли йому любо. Русин без хозарового торгу не обійдеться. Одержить там... сьогодні те, зранку друге. Доносить хозарові весь свій виріб. Не має виробу, тоді шкіру. Виріб — каже *Барту* — хозар одбере, а шкіру з нього стягне».

А в наступній характеристиці маляр *Барта* щодо конкуренції каже те саме, що й українські автори, як *Волков*, *Драгоманив*, *Житецький*, *Щербина*, *Будзіновський*. «Торгівлі на селі є в відношенню до людности подостатком. Але оден із одним не конкурують. Продають усі однаково, ніби мають картель. І міри по всіх крамницях однаково не справні. Ті крамниці треба собі уявляти як центральні помпи, звідки ведуть рури до русинського житла, до його города та поля... По них іде до русинського господарства крам, а звідти все, що там вродить..., так що русин працює завжди тільки на хозара. Коли їсть, пє, купує чи продає, працює чи ховає худобу, завжди він робить на хозара. Процедура завжди однакова. Зачинається гарними словами, а кінчиться бубоном. Ось так русинська земля стала землею хозарів»⁷⁴).

«Найнижча процентова стопа, яку я застав у цих сторонах, — розповідає про жидівське лихварство з боргування *Еган*, — становила 3 зр. від 10 зр., отже 30%... Але як тільки боржник трохи зубожіє, тутешній лихвар негайно підтягає процентувану струну на 1 зр. тижнево від 10 зр. (520% річно — О. М.). Місцями процент цей зростає ще на 2 зр. тижнево (1040% річно — О. М.)... В найновіших часах міністер справедливости зробив розпорядок переслідувати лихварство. Зпочатку був успіх. Лихварі наполохалися. Але тепер вони вже уміють видобутися з тої матні, і то терором. Боржник сам не звернеться до суду, бо тоді стратив би цілком кредит на будуче. А наколи на якого лихваря подасть скаргу який священик або урядовець, то лихварі враз його або спалять, або просто забють... Лихва процвітає тут і далі, лише під иншим виглядом і приховано. Селянин не признається перед судом, які проценти платить лихвареві... А як прийде до ліцитації селянського ґрунту, тоді вже пізно»⁷⁵).

Посвідчення *Егана* доповнює *Барта* низкою фактів. Візьмемо *Егера Герша* з Буковця, 48 літ; проти нього «розпочато 52 судових процеси за лихву, та в більшости випадків його звільнено. Частину судових рішень припинено. Чи коли покарано його — не знаю. Ось декілька прикладів його лихварства. 1870 р. позичив *Е. Герш* 10 золотих *Василеві Попелічеві* на 25%. Крім того, давав йому набір крам. Через чотири роки, в 1874. р., підрахували борг, і погодилися, що разом із відсотками він становить 100 золотих. Борг за крам міг бути найвище 15 зол... На виплату тих 100 зол. заплатив *Василь* до 1882. р. — за вісім літ — 200 зол. Та *Е. Герш* не був із того задоволений, а почав позивати його до суду за борг ще 150 зол. Знова погодилися, суму знижено на 145 зол. На сплату цих 145 зол. заплатив *Василь* 192 зол. Отже, одержав *Е. Герш* за ефективних 25 зол. 200 зол., по тім 192 зол., а цілком 392 зол. Не булоб неприродним, — пояснює *Барта*, як би *Егер* знову позивав *Василя* за борг 100 зол., а також не булоб неприродним, як би *Василя* були присудили заплатити ту частку, бо *Егери* й *Герші* озброєні фальшивими документами, брехливими свідками та кривою присягою. Суд пересвідчений, знає й певний того, що свідок криво присягає й що документи фальшиві, але він звязаний святими судовими приписами й святими параграфами». Ось другий випадок, занотований *Барту*. «*Василь Ряшко* позичив 1875. р. від *Е. Герша* 5 зол., а мав їх заплатити з відсотками до кінця року. Та *Ряшко* не міг заплатити. Щоб уникнути суду й екзекуції, зобов'язався заплатити до кінця 1876. р. 40 зол. Сплату почав лише частками 5, 10, 14 зол. Платив коли й як міг. Не мав грошей, приніс збіжжя. Коли *Герш* натиснув на нього, привів і коня. Потім ще п'ять корів та 15 овець. Коротко кажучи, *Ряшкови* стали випозичені 5 зол. на 600. Справа прийшла до суду. *Герш* одмовляється, що позичив тільки 5 зол., а також одкидає, що дістав 600 зол. Навпаки — не знає, скільки *Ряшко* позичив, та що від нього дістав». Ще один випадок, «1872. р. позичив *Е. Герш* 10 зол. *Василеві Панкулічеві*. З того часу боржник заплатив 168 зол. із відсотками, але всеж таки 10 зол. тим не були сплачені. Щоб уникнути суду, погодився заплатити ще 90 зол. З того *Василь* заплатив 47 зол. Але *Егер* нині вимагає ще 77 зол. Таким чином *Егер* одержав за 10 зол. цілком

⁷⁴) Там таки, ст. 71—72 та 88—89.

⁷⁵) *Еган*, там таки, ст. 56—60.

168 зол. і 47 зол. — разом 215 зол. А як Бог дасть, дістане ще 77 зол. Та подібні явища, закінчує *Барта*, не є виїмкові. Таких *Е. Гершів* є в кожному селі багатько»⁷⁶).

Ще *Бідерман* на початок 60. років вказав, що горілка (коралка чи паленка) на Угорській Русі «рутенізована», єдино що стало монополією автохтона й то в питтю! На 1900. рік *Барта* стверджує, що «дев'ять десятих здобутку русина обертається в коралку. Злидар пє, бо голодний, бо холодний; пє, аби міг ліпше працювати. Потім пє зі звички, з журби, а головне тому, що її хозар легше дає... Хозар дає набір. Русин п'яніє. Хозар дає далі. За новішої доби кількість шинків залежить од кількості людности... Але коли не має дозволу, хозар одчиняє потайну корчму... Фінансовий урядовець... ніколи не бачить того. Та врешті законна точність тут йому не виплатилася, бо хозар не знає жарту, коли його інтерес zagrożений... Досвідчений хозар, коли нема дозволу на шинок, одчиняє цукорню... а в неї напої червоні, зелені, жовті. І не до рожчі, як той безбарвний. Іноді тільки сильніший... І русин, розуміється, ходить до цукорні не тому, «щоб купити морозиво, морожену каву чи паризькі бонбонерки».

Барта талановито змальовує психологічний бік пристрасти русина до горілки, показує, чого русин поглядає з пошаною на хозара — «та ж має стільки коралки!» «Дістане русин коралку, думає, що дістав усе. Тому здібний дати за те все, також все, що має». Ось ця пристрасть русина й заводить найчастіше в заборженість лихвареві, а з тим і до руїни. Буднями лихва з коралкою трохи менша, ніж у неділю... «Шинок то пастка... Хозар русина словом посилає геть, чином його одначе задержує. Коли його жене геть, робить при свідках, бо ж за судового процесу буде їх треба. Коли ж його задержує тим, що йому дає до рук пляшку з коралкою — свідків не має». П'яному русинові жид-корчмар каже, що той винен ось таку суму, навмисне перебільшену й навмисне при свідках, сп'янілому не сила перевірити названу жидом суму, визнає її, «лишень дай йому ще одну чарку.»⁷⁷) Справу зроблено, заборжений русин одповідатиме й за непите.

Особливо процвітала лихва худобою. Ось її форма. «Жид купець купує пару бичків за 70 зр. і віддає їх до «рівного поділу» селянинові за ціну 100 зр. По році продає жид ті воли на спілку з селянином ніби-то за 140 зр., хоч тихцем продав їх купцеві за 160 зр. Жид відтяг собі 100 зр. (фальшиву ціну купна), а останніми 40 зр. ділиться з селянином, що годував тих пару волів цілий рік своєю пашою на своїй оборі. При тім відтягає він селянинові припадковий борг із відсотками так, що спільник-селянин одержує звичайно чисте зеро (нуля). А що заробив жид? Він заробив: 30 зр. при передачі бичків селянинові, 20 зр. — як половицю зиску при продажі волів по однорічній годівлі, що найменше 10 зр. — процент від давнішого боргу селянина за ріжні віктури — й інших 20 зр. при продажі волів, тому що він ці воли продав тихцем купцеві не за 140, а за 160 зр. Разом заробив проте той «торговельник» в однім році за 70 зр. капіталу — 80 зр., це значить — 115%. Подібне діється — пише далі в своїм меморіалі *Еган* — і при встановлюванню селянам корови. Корова коштувала жиди 35 зр., однак жид віддав її селянинові («вставив» до його стаїні) за ціну 50 зр. За три роки отелилася корова тричі. По трьох роках веде жид чотири штуки на торг і продає їх знова за вищу ціну тихцем. Зарібок жиди ще більший. За 4 штуки бере він такі гроші, що вкладений капітал (35 зр.) приніс йому чистого зиску що-найменше 125 зр. Селянин одержує лише кілька золотих, бо доїв три роки корови. В непашиім році мусить ще селянин купити у «свого» жиди й добродія наші на прогонування отсих 4 штук, або винаймати в жиди полонину. Инакше може худоба змарніти, або загинути, а тоді всю втрату винагороджує жидові селянин-спільник. Розуміється, що за «вигоду» (за встановлення корови) возить селянин свого добродія по всіх торгах і робить на його ґрунтах задурно. З таким селянином-невільником — каже *Еган* — поводитьсь угорський «торговельник» деспотично, тиранськи. Він кланяється лише перед «горою», — «долину» давить немилосердно. Руський селянин дуже боїться «свого» жиди і не наважиться навіть і войкнути. А «свій» жид дере «свого» селянина до самої шкіри. Так, напр., платять у Долішних Верецьках усі земські власники женцеві денно 60—70 кр. і дають ще три чарки горівки й пачку тютюну. «Свому» жидові виходить селянин за 30 кр., а по ріжних сторонах, де не має дворів (економій — О. М.), діставав селянин за порізку й поруб стоса дров пачку тютюну вартістю 3 крейцари»⁷⁸).

Як далеко жиди Угорської Русі посередничали в усьому й як просякнення до тої відсталой країни обміну й торговельного елементу уярмлювало патріархально-при-

⁷⁶) *Bartha*, там таки, ст. 112—114.

⁷⁷) *Bartha*, там таки, 78, 79, 84.

⁷⁸) *Еган*, там таки, ст. 60—64.

мітивний український люд, довершують дані *Барта* про ще один рід посередництва. Їхав він фірою й побачив, як у Колчина на залізничному насипі, вимінюючи шпали, працювали в голоді два босі на твердому гострім камені русини: «за кожним робітником стояв хозар». Той образ переслідував *Барта* й коли він ліг спати: над русинами, що ніби копали власну домовину, стояли оті «два хозари, суворі, холодні, бездушні, яко фатум; неблагані, яко зла доля». Другого дня їхав він до Зденова, а при переїзді чавунки побачив знов двох робітників. Теж вимінювали шпали. Були обдерті й босі. За ними знов стояли «два хозари». На цей раз *Барта* ближче придивився й розпитався залізничного сторожа докладно, що то таке. Це була одна з варіацій задавання праці на Верховині. Інженер секції зарядив виміну пошкоджених шпал. Кілька хозарів зголосилися за денну платню по 80 крейцарів. Кожний хозар має одначе в селі боржника. Один винен за муку, другий позичив грішми. Один із тих двох працівників позичив на купівлю свині 3 зол., а то вже досить давно... На основі умови боржник повинен за кожний 1 зол. працювати 1 ден у місяць яко відсоток. За 3 зол. що-місячно 3 дні. Від випозичення проминуло 4 місяці, отож боржник на відсоток за 3 зол. уже працював 12 днів задурно на хозара. А буде так довго працювати, доки не відробить випозиченого стовба з належними відсотками. Инакше — це відсоток 10 крейцарів із 1 зол. у тиждень. Це становить 520 %. Отже хозар одержить працю, а русин її виконає. Коли русин винен, працює за відсотки, а не дістане нічого. Коли не заборжавий, одержить половину платні, себто — 40 крейцарів. Хозар нічого не робив, а дістав також 40 крейцарів денно за комісіонерство. «Повстає мимоволі питання», — каже *Барта* — «чого власне русин не одержить праці безпосередньо з першої руки? Бо ж це здирство... Хозар стає між державою й її громадянами за рабовласника. Русин потиться, а хозар наповнює кишені... Русинові втома, хозарові зиск із неї. Праця русина — витрата сили; праця хозара — згромадження сили. При вимінюванні шпал русин віддає свою кров й м'язи, хозар спокійненько подивиться на працю й зіжне її овочі»⁷⁹⁾.

Звільнитися й звільнити селянина зпід кріпацької залежності від жидів-лихварів було не так то й легко. «Наколи би хто відважився порушити ті відносини (невільництва) між руським селянином і клясою т. зв. «торговельників» (себто-жидів, — О. М.)», — пише *Етан* — «то «торговельники» готові на все. Вони враз порозуміються з собою й не перебірають у способах». І далі *Етан* розповідає про ті самі факти помсти, що ми їх навели за даними *Барта*, про помсту і священникові с. Верб'яного, що виарендував частину полонини, яка досі була в жидівських руках, і священникові в Дол. Верецьках за участь у ліцитації сіножаті, коли «торговельники» зпімсти... в ночі повіризували чотирьом його коням язика. «З Галичини привозять багацько кльоців (колод) до тартаку в Волівці. Частина візників ставала на ночівлю не в жида-корчмаря, але в руського селянина в Ляториці на попас (сіно, овес). За те небавом спалили цього селянина». «Корчмар-хозар захищався проти тої «дєрвості», — пише про цей випадок *Барта* — «бо почував себе пошкодженим у своїм монополі. Селянин на те не звернув уваги. Невідомі злочинці йому запалили хату, хлів і стіг сіна». «В Мармарошськїм комітаті», — наводимо далі факти з *Етана*, — «засновано минулого року по деяких селах задаткові каси і споживчі крамниці на зразок галицьких... Про це дізналися «торговельники» й зараз же вислали двох своїх людей до руського священника в Долішній Бистрі (що станув на чолі цієї селянської організації) з пропозицією, щоб він негайно залишив свою роботу». І коли той не послухав, «невдовзі потім підпалено обійстя цього священника з чотирьох кутів і він утратив увесь свій незабезпечений (назаасекурований О. М.) маєток. Нам відомий уже приклад, як священник під погрозою жидів зрікся співпрацювати з міністерством у справі розподілу 12622 ютрів пастівнику, аби усунути посередників. «Священник у Сускові... просив, аби його чим скорше перенесено до другої парафії, бо він непевний ні свого, ні своїх дітей життя: бо «доніс до суду про лихварів у своїм селі, а від кількох літ доставляв разом із громадою матеріали для будови комітатської дороги. Можна би — закінчує *Етан*, — навести ще багацько прикладів, де ті «торговельники» станули в простій суперечности з інтересами держави...»⁸⁰⁾.

* * *

За доби реакції російська література досягла найвищого всебічного розвитку. Та такого вільного відвертого поставлення до жидівства, яке було, напр., у Пушкіна, Лермонтова, Гоголя, Некрасова, Тургєнєва,

⁷⁹⁾ Bartha, там таки, ст. 72—76.

⁸⁰⁾ Етан, там таки, 64—68; Bartha, там таки, ст. 91—93.

Салтикова-Щедрина, вже в ній не зустрічаємо. За час між двома революціями зявилася українська періодична преса, але з тою самою особливістю, якої щодо жидівства набула й російська поступова література взагалі.

Той перелім у трактовці жидівської справи помітила вже редакція «*Основи*»... «Припустім, напр.», — писали в ній — «що в «*Основі*» розглядається питання про вплив жидів на розвиток народнього добробуту на Україні і доводиться, що вплив той шкідливий при тім розеднанні й неприхильности, як заховується жидівська громада до християнського простонароддя. Ми по досвіду, певні, що не оден «Сіон» (часопис — О. М.) напав би за це на «*Основу*» з жорстокістю... Мовляв, чи ж можна так говорити про націю, що перебуває ще в такім мізернім стані в відношенні до громадянських прав своїх, але яку всіма силами слід тепер піднести, здобути їй рівноправність... Дорікалиб нам, в неповазі до чужої народности, та ще пригніченої...⁸¹⁾. А *Костомарів* просто вказував: «Жиди тепер «любимці» сучасної передової Росії. Для передових кол при слові «еврей» існує абстрактна ідея рівноправности, історичного ґрунту зовсім нема..., а що — питає він — колиб на тих «евреїв» подав би скаргу літературі простий український нарід і представив би в усіх подробицях ту картину многовікових страждань, де жиди були вірними помічниками, слугами а часто й одкупщиками прав його ворогів? Російські журналісти, — продовжує *Костомаров* — що живуть у столицях, не бувши з іудеями в близьких стосунках, не знають їх і розмірковують про них тільки на підставі загальних гуманних ідей. Українці ж їх знають трохи ближче..., питання про жидів занадто близьке до їх минулості й сучасности; вони не в силі стратити під собою історичного і сучасного ґрунту»...⁸²⁾.

В 80.—90. р. р. жиди стали відогравати помітну роллю серед інтелігенських професій — в адвокатурі, серед лікарів, у літературних гуртках і редакціях; російські публіцисти і белетристи — за виїмком *Чехова* — починають обходити жидівські теми. Обговорення тих тем монополізують жиди літератори, і воно, як зауважив уже *Драгоманів*, набірає «безумовно адвокатського характеру, часто з усіма адвокатськими софістичними підходами», «только бы об'лїть евреевъ и очернить ихъ противниковъ и соперниковъ». В тих писаннях не могло бути й натяку, що: чесний народ і, особливо, передові його люде повинні відкидати «благополучіє, зіждущееся на злополучії других» (*Основа*). «Це пристрасне відношення жидівських націоналістів і народників до своїх одноплеменників» — писав *Драгоманів* 1882. р.-було одною з головних причин, що вони прогледіли зріст протижидівської реакції в масах народа на Україні і вчасно не застерегли своїх одноплеменників, і коли це відношення не заміниться об'єктивним, — пророчив він, — то є небезпека, що гіркі уроки останнього року (1881. О. М.) пройнуть для жидів задарма»⁸³⁾.

В першій половині 80. років ще деякі російські вчені хоч побіжно висловлювалися про жидівське питання. *Бершадський* між иншим казав: «Жидівське питання існує, бо жиди не бажають асимілюватися з рештою населення. Напруженість (натягнутість) відносин між жидами й не-жидами існує в силу жидівського визиску. Сила жидівства в його солідарности. Економічне панування — в безумовній підлеглисти кагалові»⁸⁴⁾.

Закон 1884. р. тільки номінально скасував кагал, фактично — кагал, як певна жидівська громадська організація, продовжував існувати й особливо різко кидався в вічі по глухих містечках. «Кагальна відокремленість (жидів)», — пише відомий земський статистик *Ф. Щербина* 1884. р. — «є фактом, що не підлягає жадному сумніву... Жиди... переважно зручні торгівці і «отличные эксплуататори»... Виділяє жида з

⁸¹⁾ Основа, 1862, січень, ст. 83.

⁸²⁾ Основа, 1862, січень «Іудеям», ст. 55.

⁸³⁾ Вже цитов. П. М. Драгоманов, т. II., Париж, 1906, ст. 532; перед смертю Драгоманов між иншим працював і над історією жидівської релігії; на жаль, під час тої праці — помер.

⁸⁴⁾ С. А. Бершадський, «Литовські євреї»..., Петербург, 1883., ст. У.

решти населення власне економічний інтерес, і це з особливою силою відбивається в кагалі, бо кагал являє собою цілу групу осіб, зв'язаних між собою спільністю інтересів... Жиди инакше не могли діяти, як діють тепер... Їх девіз: узяти як-найбільше за посередництво. Тут не треба ні «херіма» ні «хазаки» (а коли вони існують, то тим гірше, розуміється), щоб влаштувати торговельний страйк і обібрати разом, як липку, трудівника, економічно залежного від торговельного посередника... Торговельна відокремленість жидів покривається з одокремленістю кагальною... Інтереси жида як посередника, й селянина, як продуцента, при цім різко розбіжні. Кагальний корпоратизм готов, і корпоратизм найбільш небажаний. Коли «кулак» діє одинцем, селянам — лихо, але коли на них накладається ціла зграя «кулаків», що діють в одно, тоді селянам доводиться переносити лихо, без порівняння більш тяжке»⁸⁵).

Відомий історик права на Київській університеті, *Владимірській-Буданов*, принагідно висловив такий погляд: «Сила жидівства — полягає в економічнім безсиллі і невиспачальній освіті інших (християнських) низчих шарів нашої людности»..., що «державі й громадянству належить скермувати свої зусилля... не стільки на жидів..., скільки на інші класи суспільства, а саме на мійський християнський і низчий сільський у Західнім краї Росії, заходиться коло піднесення їх розумового й економічного до того рівня, на яким вони булиб неприступні для визиску з будьякого боку, а моглиб самі вступати в економічну боротьбу не без надії на успіх.»⁸⁶) Обізвався на початку 80. років і *Южаков* у дуже змістовній статті — «Єврейській вопросъ въ Россіи» («Отечественныя Записки»), розглядаючи жидівське питання в економічній площині і вбачаючи «причину народньої ненависти до жидів у визиску народу, який своєю дуже різкою формою, що кидається трудівникові в вічі, зобов'язаний жидівському «союзіві для експлоатації», який і собі держиться «на вигоді». Поза такими, здебільшого, побіжними думками поодиноких учених жидівську справу в цілому, приблизно з половини 80. років, критично не обговорювано: натомість запанувала апольоґетика, що здебільшого й виходила зпід пер жидів-літераторів і була розрахована на досягнення рівноправности. Вназувати, напр., на страхіття жидівського посередницького лихварства «не дозволяв добрий поступовий тон»; з уроків жахливого 1881. року жиди нічому не навчилися, і все йшло, як передбачав Драгоманів.

Стихийні соціальні вибухи народніх мас, скермовані проти визискувачів, вдаряють і по жидівству. Серед численних форм революційного руху 1905—1906. р. проти поміщиків, буржуазії й кулаків виступає й форма погромів жидівської людности. Приблизно на час оголошення маніфесту 17. X. 1905. р. в черті осілости прокотилася хвиля масових погромів. За даними жидівських авторів вона охопила 660 пунктів (у *Черіковера* навіть 690), давши 810 забитих і 1770 ранених, із матеріальними втратами на десятки мільонів рублів. Ці дані збирали жидівські організації, що були раді компромітації царського режиму, а про погроми давали посвідчення самі потерпілі, зацікавлені допомогою закордонних жидівських організацій, — тому вони не статистичні. В опису погромів жидівські автори сплутують мійські та містечкові вибухи з сільськими і так. чин. все відносять на карб українського народу, хоч добре знають, як дуже міста й містечка на Україні були, між инш. й за допомогою жидів, русифіковані. При тім той зрусифікований елемент у політичнім відношенні здебільша займав крайню праву позицію, ворожу жидам і українству.

Спеціально по містах і між інтелігенцією серед причин, що викликали ворожнечу, була ще й специфічна поведінка жидів. От, напр., як писали про їх поведження в Одесі: «Кудиб ви не пішли, деб ви не перебували — скрізь зустрінете семіта (жида — *О. М.*), нахабного, зухвалого, настирливого. Він не посоромиться горлати, рейтеувати, лаятися, не зважаючи на присутність публики й навіть дам. Він вас штовхає, наступає на ноги, зачіпає цілком, дощевиком, і не вважає за потрібне навіть попрохати у вас вибачення»⁸⁷). Пригадую собі, як будучи студентом Харківського університета, нас дратувало, що жиди здебільшого, напр., не рахуються з чергою: у залізничних чи театральних кас, при зайняттю місць у потягах, біля вішал то що. Жид, нарацуючи опінію, — на що йому «наплевать»! — все гне забігти поза чергою, або через чужу голову, чіпляючи волосся, подасть чи дістане своє убрання і т. д., і т. д. З другого боку — замовчують, що антижидівські рухи були в значній мірі частиною ширшого революційного руху. Принявши на увагу денационалізацію міст і цю останню обставину, неможна робити таких «соціологічних» узагальнювань, як *Дубнов*, на

⁸⁵) Ф. Щербина, «Єврейській торговий корпоратизмъ», «Дѣло» (журнал), 1884. № 2, ст. 7—9.

⁸⁶) «Журналь Мин. Народ. Просвѣщенія», 1885. № 1, ст. 206.

⁸⁷) «Сынъ Отечества», 1890, № 184.

думку якого, український «нарид» виконує «місію винищення жидівства», виказуючи «трюхвікову гайдамаччину», в ланцюзі якої стоять і 1881. і 1905. р. р.⁸⁸). Українські юдофоби моглиб із такого узагальнювання тішитися. Але марно. По-1) далеко не всі антижидівські вибухи на території України можна віднести на рахунок українців. По-2) порівняльна частість стихійних поражунків між українською пересічною народньою масою і жидівством зясовується порівнюючи більшою абсолютною й відносною кількістю жидівства на Україні, або точніше — найбільшою у світі. Ось це не приходить на думку *Дубнову*. За даними *Лецинського* на 1900. р. на Україні в Бесарабію начислювано 2.200 тис. жидів, або 25% од всього жидівства Європи (на другім місці стоїть Литва і Білорусь, поражовані до купи). А ось в Англії (з Уельсом та Ірландією), то там, за даними на той самий рік, жило лише 200 тис. жидів чи 2,3% од усієї жидівської людности Європи. Англійців, очевидно, *Дубнов* не наділить лайливим для нього словом «гайдамак». Тим часом, коли вже на те пішло, й там одбувалося те, що й на Україні, та ще і не в рямцях загальної революції, як то було у нас. В Англії, — пише *В. Зомбарт*, теж наростає «соціальний антисемітизм». Зосібна глибоко вкорінена зненависть до жидів в англійським графстві Уельс, «де влітку 1911. р. жидівські крамниці поруйновано й пограбовано. Експедиції були такі сильні, що говорилося про погроми». Побіжно той самий автор указує на подібне ж явище і в Америці: «Що сьогодні» — пише він — «уже цілком загально поширена нечувано сильна зненависть до жидів у Зедн. Державах Америки, це знає кожна людина»... «Соціальний антисемітизм там такий сильний, як ні в одній країні Європи». І він все дужче зростає, натурально в міру того, як число жидів і їх вплив зростає... «Під кожним оглядом можливо, — говорить *Зомбарт*, — що сильний соціальний антисемітизм має певне економічне, а з тим і політичне забарвлення»⁸⁹). Зі свого боку, ми моглиб, колиб схотіли, в самій Європі, крім Уельса, вказати и по інших культурних державах на вибухи проти жидів і не поодинокі. Отже, навязувати «місію винищення жидівства» українському народові — це в устах «історика» — не історично.

На українських, власне, селах, по даних такої безсторонньої організації, як російське «Вольно-економ. общество», жидівські погроми відбулися в 1905. р. тільки на Чернігівщині та Полтавщині й то у складі ось яких аграрних форм руху:⁹⁰):

Ф о р м и р у х у:	1905. р.		1906. р.		Разом
	Полтав-щина	Чернігівщина	Полтав-щина	Чернігівщина	
1. Піднесений настрій і неплатіж податків	11	11	3	5	30
2. Розгром, підпали, грабунки поміщ. садиб.....	13	24	2	—	40
3. Жидівські погроми.....	8	10	—	—	18
4. Страйк, зняття з праці прийшлих і економ. робітників.....	20	8	10	10	48
5. Крадіж хліба й сіна.....	8	20	3	3	34
6. Спаші, заорання.....	11	3	—	—	14
7. Лісопорубки.....	12	27	4	5	48
Р а з о м.....					232

З 232 випадків революційного вибуху українського селянства в р. 1905. проти визискувачів — держави, поміщиків і великих арендарів — трапилося 18 (чи менше 8%) вибухів проти жидів. Що-правда наведені дані анкети не є вповні вичерпливі, але ж релятивне відношення 8% до загальних випадків руху все ж характеристичне. Після розгрому жидівських крамниць і будинків розгромна й грабункова акція звичайно вслід за тим, — як констатують анкетні дані «Вольно-Економ. Общества», — поширювалася й на поміщицькі економії; а проте за всіх тих форм

⁸⁸) Черіковер, «Антисемітизм и погромы на Украине 1917—1918», вступна стаття *Дубнова* під назвою «Третья гайдамаччина», 1923, изд. Ostjud. Hist. Archiv.

⁸⁹) W. Sombart, «Die Zukunft der Juden», 1912, S. 20 und 25.

⁹⁰) О. Мицюк, «Аграрна політика», т. II. 1925, ст. 7—8: дотичне місце взято з «Аграрного Движення въ Россіи въ 1905—6 г.», изд. «Вольно-Эконом. Общества», 2 томи, 1908.

руху, виразно українського селянства, і поміщики, і жиди особистих жертв не мали. Це підтверджує й жид *Черіковер*: «В період революційного піднесення, в 1902. — 1907. р. р.», — каже він — селянський рух не заплямував себе жидівською кров'ю»⁹¹). Але жид, «історик» *Дубнов*, усеж пише на адресу українського народу, що в 1905. р. «сухий погром вийшов із моди; більша частина погромів супроводилася різнею»... Додамо, що на селах Правобережжя — найбільш оживленого, — Степової України та Харківщини, серед різних форм селянських рухів на той час, жидівські погроми зовсім не траплялися, що теж побиває тезу *Дубнова* про «всеросійський масштаб» погромів 1905. р.

Один із таких сільських розрухів, що відбувся 29—30. VI. 1905. р. в Веремійовці, Золотоношського повіту на Полтавщині, мені довелося самому свого часу описати безпосередньо по гарячих слідах. Його вважали за погром, у дійсності ж, то був соціальний вибух, за якого потерпіли: поліція (тільки фізично), поміщики, численні «дукари» козаки (фізично, а почасти і маєтково), піп (тільки маєтково) і жиди-крамарі, та один і не жид крамар (тільки маєтково). Характерно, з чого почалася буча. Один селянин купив у жида-крамаря оселедця, а він смердів, як і інші. «Продавець і купець заходилися лаятися і діло дійшло до того, що селянин ударив жида по виду оселедцем». Коли поліція заарештувала селянина, то їх обступив натовп і став присікаться: «арештували дядька, а чом не заарештували продавця шахрая!». І вслід за тим зпочатку намняли боки поліції, потім погромили волосне правління і т. д. Щож до крамниць, то розбито було понад 20 крамниць із усяким крамом. Однач той гурт, який робив усю ту бучу, розкидав, рвав, топтав, але сам нічого не займав з чужого добра, окрім істинного та хіба ще дьогтю. Приходили красти вже ті, хто й без таких розрухів були нечисті на руку». В ніч підпалено було сім крамниць (аренованих крамарями від поміщиків) і два будинки. «При світлі цих огнищ, у глупу ніч голота танцювала в дьогтю, аби краще намазалися чоботи і при тім їли хліб і сало..., здійснюючи найблизчий ідеал селянських достатків». Перелякані жиди розбіглися й переховувалися по селянах того ж села. «У Веремійовці — писав я в 1913. р. — був розрух поперед усього на ґрунті клясового, потім торговельного і взагалі соціального противенства та ворожнечі, а не єврейський погром... Цей рух є вибух голодної бідноти... Тут коли народня помства й окошилася після других і на євреях, то не як на окремій нації, а взагалі, як на крамарях-здириках»⁹²)... Скількиж таких вибухів почисляється за звичайнісінькі жидівські погроми?

Неукраїнські мійські антижидівські вибухи на теренах України за дану добу теж в основі своїй мають стихійну ворожнечу до жидів; лише до соціальних причин тут иноді приходять і політичні; ті вибухи виступають, як за революційних, так і контрреволюційних рухів. В останнім випадку певну роль відігравало й нацькування проти жидів з боку урядових і правих політичних кол, та всеж з того нічого б не виходило, як би серед більшої чи меншої частини мійської людности не було сталих антижидівських настроїв і то не безпідставно.

В часі між двома революціями «за жидівською буржуазією й буржуазною інтелігенцією» — пише жид *Д. Заславський* — «потяглися до російської культури... середущі шари російського жидівства — дрібна буржуазія... Жиди доволі глибоко просякли до російського суспільства, стали в ньому яскравою і впливовою величиною... В деяких галузях своїх професій — у періодичній пресі, серед лікарів, в адвокатурі, жиди почали переважати. Сучасна російська література абсолютно замовчала про жидів... Вона не дозволяла собі уживати в друку слово «жид» чи змальовувати жида карикатурними рисами. Але вона не зв'язується відверто сказати свою внутрішню інтимну правду про жидів... Красно-мовна, розуміється, й ця мовчанка, — ніби по загальній умові... Завдяки

⁹¹) Черіковер, там таки, ст. 12, 21.

⁹²) О. Мицюк, «Веремійовська Буча», Львів, 1913, ст. 17, 22 і інші; ми не маємо місця, щоб детальніше зреферувати перебіг подій; відсилаємо читача до самої книжечки.

тій мовчанці — закінчує *Заславський* — величезна й важлива смуга життя, не тільки жидівського, але й російського лишається не відбитою (неотраженною) у красному письменстві»⁹³). Цьому висококомпетентному призначенню не можна не надавати цінности. Жидівство поповнювало росіян; поповнювати українців поки що не рентабельно. Жидівство глибоко засягло в російську культуру; вона ставала не великорусською, і їй шлють докір в ненаціональності... Жидівство просякло російське суспільство і стало впливовим фактором опозиційних і революційних течій; дехто відливо каже «осідлало їх»... Почало переважати в періодичній пресі, інші кажуть: «заволоділи» чи «захопили в свої руки російську пресу» і додають: «Часописна справа така важлива, що хто володіє пресою, в значній мірі володіє мозками читаючої, тоб то мислячої, тоб то керуючої життям людности». Своім впливом осягли того, що могутня російська література не зважувалась говорити відверту правду про жидів. Вона абсолютно замовкала про жидів. Мовчання красномовне. З тої самої причини не знайшло собі вільної відбитки жидівське життя даної доби і в науковій, зокрема, економічній літературі, (що мені особисто довелося гостро відчувати, пишучи цей розділ). Силою фактів, що поява жидівської інтелігенції в російським суспільнім житті і зокрема в літературі й науці, усунула незалежне обговорення всіх боків жидівського життя в поступових колах, його трактовка скупчилася в реакційних органах преси, повних зненависти до жидівства, (через що користування ними, як матеріялами, таке утруднене, що ми, напр., з обережності те джерело просто оминаємо).

Література не могла належно служити оздоровленню жидівського життя в черті осілости, але воно всеж таки робило деякі кроки вперед наслідком причин зовнішніх для нього і внутрішніх. У низці перших причин величезна роль належить піднесенню загальної грамотности, а тим і культурности того люду, серед якого жидівству судилося жити, тобто, в «черті осілости», появи й прудкому розвиткові серед нежидівської людности найріжноманітних форм низової кооперації й усуненню корчмарства. Грамотність збільшила шанси в життєвім суперництві, як також і організована самодіяльність. Серед останньої на Наддніпрянській Україні перше місце зайняли споживчі (консумпційні) товариства: споживчих крамниць першого ступня на 1.I.1917. р. налічувано 4.873. На другім місці стоять ощадно-позичкові й кредитові т-ва, цих низових органів кредитування в 1915. р. по 9 губ. України налічувано разом 2.772; частина їх не обмежувалася на самих операціях кредитування, але провадила й скупку сільсько-господарських продуктів та їх збут, як також і поставання селянству сільсько-господарського знаряддя. Розвинулася широка сітка організованого кредиту й не кооперативного характеру. Кооперативні форми вияву економічної самодіяльності мали національно-український характер; жидівство в них не мало жадної участі. Кожний кооператив у більшій чи меншій мірі є заступленням і витисненням посередників у своїм районі; посередники, щоб конкурувати мусіли дещо в своїй діяльності вирівнюватися на способи кредиту чи торгівлі кооперативів. Тож розвій грамотности і економ. самодіяльности корінної людности,

⁹³) Д. Заславський, «Євреї в руской літературі», «Єврейская Летопись», 1923. збірник I, ст. 59—86.

як рівно й знищення корчмарства, мимо волі самого жидівства, оздоровлювало його економічну діяльність. На час світової війни на Наддніпрянщині по селах жид звичайно мав бакалійну крамницю та підзаробляв ще деякими родами комерційного посередництва.

З внутріжидівських причин поступу насамперед мусимо вказати на два нові явища: на сїонїзм і появу робітничого руху. Сїонїзм, як стремління до національного відродження на стародавній батьківщині, консеквентно веде до піднесення поваги до всіх родів праці, в тім числі й фізичної, яка традицією діяспорного життя все в жидів трактується як щось негідне для «вибраного народу». Жидівський робітничий рух у межах б. Росії, всупереч жидівським інтелігентам-революціонерам, пійшов у напрямку не тому, який зазначений був жидами-соціалістами—К. Марксом і Ф. Лясалем, а в тому, на який кликав український соціаліст Драгоманів, чого жидівські автори досі не знають чи навмисне замовчують. Той рух почався і став розвиватися яко національний, з рідною жидівською мовою, в окремій од інших національній партії («Бунд»), з узглядненням своєманітного соціально-економічного становища тих мас, — одне слово — таким шляхом, про який казав і пророкував йому будучність Драгоманів. Робітники черги осілости поволі відокремлюються з однородної жидівської маси в осібну соціальну клясу, що на місце Талмуда поставила за своє евангелія — «Капітал» Маркса. Заміну одної віри на другу їм улегчувала близькість у кількох істотних пунктах Талмуда з «Капіталом». Так месїанїзм, звязуваній, за Талмудом, із народом жидівським, як вибраним народом Божим, у К. Маркса звязується з клясою пролетаріату теж вибраного, що покликана звільнити світ і спасти його. Жидівська релігія пройнята сподіванням тисячолітнього, себто, вічного царства Божого на землі, коли зло буде переможене добром і припиняться страждання і несправедливости в поцейбічній долі людства; за Марксом — соціалізм це незмінний вічний соціальний рай. У жидів судний день рішить боротьбу добра зі злом, у Маркса соціальна революція. У них етика до гоїв не обовязкова, а лише визнається при взаєминах поміж жидами; за Марксом — етика до непролетаріату не обовязкова, вона лишається поміж пролетаріатом. Одне слово — доктрини Маркса, що ззовні пориває з традиційною релігійністю жидівства, на ділі пройнята релігійним юдаїзмом. Маркс зрікшися жидівства, все-ж залишився жидом. Жиди можуть пишатися: вони дали людству не лише евангеліє Христа, але й евангеліє марксівського соціалізму, — правда є й інші концепції й варіанти соціалізму. Зрозуміло, що жидівському робітникові перехід од Талмуда до Капітала не був тяжким; крім того, жидівство вважають і більш колективістичним, ніж арійські народи. З переходом частини жидівського робітництва до марксівського соціалізму, «диференціяція жидівства, — признає Фрумкін, — стала доконаним фактом. Однородність переможено. Енергія, паралізована в союзі з ворожими елементами, звільнилася й почала творити нове життя»... «Під впливом агітації — говорить той самий автор — за одну ніч вчерашній «благодетель-хозяїн» (ремесник О. М.) обертався (для підмайстрів О. М.) «в кровопійца»... З такою самою легкістю відбувався й переверот од релігійности до скрайнього атеїзму»⁹⁴). Ну, це — зауважимо від себе — відгонить до певної міри

⁹⁴) Б. Фрумкін, «Очерки изъ истории еврейскаго рабоч. движенія въ Россіи», 1885—1897». «Еврейск. Старина», 1913, IV—VI, ст. 263, I—III, ст. 110.

пересадою — корінні духові переломи відбуваються не так уже феєрично!

Крім сїонїзму і початків виділювання жидівського пролетаріату, «як є в Росії, — констатує жид, проф. Бруцкус, — почала витворюватися нова національна жидівська культура на загально-європейській підставі. Жиди Галичини, Східньої Угорщини (Угорської Руси. О. М.) були в їх господарським і духовним житті, в порівнанні з російським жидівством, трохи відсталі»⁹⁵).

Зазначені вище безумовно позитивні нові явища внутрі жидівського життя, що виявили себе виразніше за часу між двома революціями, мають ріжну питому вагу, як кількісно, так і якісно. Нема можливости врахувати поширення тих ідей, а тим більше їх психологічного значіння, в розумінні відходу від талмудичних і тому подібних специфічних рис, що викликають на себе реакцію нежидівської лодности. Ортодоксальне жидівство толерує сїонїзм, скоса задивляється на «нову жидівську національну культуру», а вже просто піддає прокляттю робітничий соціалістичний рух серед жидівських мас. На вдачу основного кадру пересічного жидівства України, ті нові внутріжидівські явища поки що не виказували помітного впливу; воно залишається при старому завіті. З ним увійшло воно в світову війну і вибухнуло по ній небувалу в історії людства східньо-європейську революцію.

М. Райгородський.

Суспільна роля родини.

Питання про суспільну ролю родини є одною з давніх тем людського мислення. Вагу цієї проблеми розуміли вже добре старі халдейсько-асирійські мудрці, творці біблійної спадщини та основоположники світових релігій. Кожна релігія звичайно старалася засадничо й основно визначити напрямок суспільного розвитку родини. Виклади про бажані шляхи родинних взаємовідносин подавалися звичайно аж до подробиць.

З політичних міркувань підходили до справ родини однаково уважно не тільки суворі керманічі старої Спарти або розбещені добробутом і довіллям атенські «батьки» народу чи римські цісари та середньовічні володарі, — але й новітні монархи, демократичні провідники чи диктатори. Навіть найновіша комуністична догматика, що силкується заступити місце релігії в житті одиниці й громади, поспішила визначити своє становище в цих справах та протолошує культ родинного життя й виховання за застаріле й шкідливе комуністичній суспільности явище.

Зупиняючися побіжно що-дня над проблемами родини, більшість людей звичайно розглядає справу дуже просто. Знаємо бо всі на підставі спостереження чи з власного досвіду, що називаємо «родиною», для чого вона існує, як вона повстає, розвивається та зникає. У таких випадках напрямок особистого світогляду та впливи середовища чи попереднього виховання наперед підсувають готові висновки й погляди. Але це питання не є так шаблонно-просте. Вже деякі події сучасної доби, напр., свідчать, що з «родиною» щось діється, що змінюються деякі усталені й традиційно освячені погляди на родинне співжиття, що суспільна роля родини чи занепадає, чи переходить на якісь нові шляхи й т. д. Сьогодні ще більше, ніж колись, лунають голоси про «кризу» родини: одні хотіли би знов піднести до гори культ родини, як суспільного середовища, інші, напр., бажалиб узгати родинне співжиття цілковито скасувати.

Чим же справді є «родина»? Цей наш словотвір має більше конкретне значіння, ніж, напр., романське слово «famille», або германське «Familie». В основі нашого розуміння родинної організації є поняття рождення. Вже народи приказка каже, напр., — що ж воно за родина, як мене не родила. Отже: родити, родини, родина, — себто, скрізь перевага чисто біологічних процесів. Інші вирази, як, напр., «семя» не мають у нас значного поширення, хоч і нерідко зустрічаються в літературі (напр., у Шевченка).

У вищенаведеному розумінні родина є тільки розмноженням. Постільки родинною є й італіанне пієдо, що, напр., для такого знавця авірачного світа, як *Брем*, було іде-

⁹⁵) В. Brutzkus — Die wirtschaftliche u. sociale Lage der Juden in Russland... Archiv f. Sozialw. u. Sozialp., 61 B., 1929.

альним взором подружнього співжиття. Те саме в основі можливо сказати далі про чрепах, про деякі відміни мави і т. д. З подружжя наслідком чисто фізіологічних процесів повстає родина. Але це ж тільки звязок крові — оформлення органічного поступу розмноження. Підставою цього явища є половий гін та вроджений усьому живому — інстинкт заховання себе й свого роду. Саме плодження не є ще причиною повстання родини. Більше чи менше замкнені родинні взаємовідносини в світі звірят витворилися в звязку з потребою відживляти та охороняти перед небезпеками найслабших: матер, а головню — дітей. Оскільки людська дитина приходить на світ, як цілковито беспорядний твір, та вимагає найдовшого піклування над нею, ніж якебудь народжене звірятко, — остільки людська родина споконвіку оформлювалася на тривкіших основах. Безперечно, з усіх суспільних явищ є родина найбільше всього природним і статичним витвором. Заразом треба твердити ось що: споріднення членів родини є об'єднуючим чинником, але рівночасно з тим бачимо, що, напр., старогрецьке поняття родини охоплювало не тільки батьків і дітей, але й рабів (слуг). Були доби, коли точні межі поміж родиною та «родом» не завжди було легко встановити. Більші родини, як, напр., переважно славянська «задруга» (особливо в Славонії або Хорватії), калмицький «хотон», дагестанська родина — рід («тохум») і под. складалися нерідко з членів, що належали до кількох поколінь. У такій родині були заступлені часом поруч себе пради і правнуки, а інколи не бракували й «прийми» без споріднення, як побратими. Від найстарших історичних часів є родина виразною правно-господарською установою.

У сучасній добі не має вже, як колись, того гострого й непримиримого значіння питання: з скількох родин (з одної — це т. зв. моногенізм або з багатьох — полігенізм) вийшло людство. Чи був оден Адам, чи було їх скілька, — ніхто цього дотепер *доказати* не спромігся. Не має також під сучасну хвилю засадничого значіння старий спір: що є вихідною точкою суспільности — одиниця чи родина. *Аристотель*, що бачив початок суспільства в родині, або *Конт*, який хотів знайти в родині «сталу основу суспільного життя», чи ин. — підходили до суспільности як до конкретного й реального явища. Суспільність була для них передусім громадою людей, отже вповні реальною величиною. Найяскравіше це підкреслив, напр., *Конт*, що представив цілий розвиток суспільности, як генетичний перехід від родини (через племя) до народу. На його думку, родина під впливом інстинкту симпатії ставала з первісного більшісного звязку споріднених осіб — основною суспільною групою. *Спенсер*, який намагався порівнювати родину з живою клітиною (плазмою), прийшов нарешті до (відомого й перед ним) висновку, що тільки в старій суспільности була родина підставою розвитку суспільних взаємовідносин, а щойно в новітній добі цю суспільну роллю родини перебрали на себе — одиниці. *Фр. Ратцель*, яко географ, прийшов до висновку, що родина є «природним суспільством» та що тільки з родини вийшов розвиток всього суспільного й державного життя. Як що було якесь гуртування перед повстанням родини, то була це «отара» (Herde), але не держава¹). В останній добі деякі дослідники, навпаки, рішучо підкреслюють, що первісною організацією була не родина, ба, навіть не звязок кривних, але угруповання на основі спільности релігійномістичного світогляду й культу, як, напр., клан (clan²) та под. Як що ми навіть припустимо, що первісна родина була тільки більше чи менше хвилиним подружжям, або що в первісній витязі стижки музичин і жінок були нічим не обмежені (тетеризм), — то й тоді не матимемо доказів для заперечення думки, що родина в старовині була підставою суспільного розвитку. В таких спірних випадках потрібно насамперед визначити ясно *що* хто розуміє під «суспільством» та до якої доби відносить його початок.

Не треба також забувати, що кожне пошукування початків первісного суспільства приведе нас до здогадів та що ніколи ніхто не зможе *доказати*, де й як повсталла перша родина або витворилося перше суспільство. Напр., ще в другій половині минулого століття була досить поширеною думка, що значіння родини, як суспільного чинника, зростало відповідно до культурного розвитку. Себто: чим далі в минувшині підємо назад, тим менше суспільне значіння родини там знайдемо. Супроти подібних

¹) *Friedrich Ratzel*, — *Völkerkunde*, I. т. 1894 (2 вид.), ст. 107.

²) *Pop. A. Moret G. Davy*, — *Des clans aux empires. L'organisation sociale chez les primitifs et dans l'orient ancien*. Paris 1923, ст. 408. Див. також *Emile Durkheim*, — *Les formes élémentaires de la vie religieuse*. Paris 1925 (2 вид.), ст. 142—143. Варто тут згадати, що перша праця є вислідом студій історії Старого Сходу, а особливо — Єгипта, але друга ґрунтується на дослідженні головню життя сучасних австралійських тубільців.

поглядів виступив вповні рішучо такий знавець розвитку подружнього й родинного співжиття, як *Вестермарк*. Його світової слави праця³) ще нині вважалась фахівці за одну з найліпших у цій галузі. Цей дослідник влучно звязав основи розвитку первісної суспільности з тим завданням, яке здійснювала початкова родинна організація. Бож народи з найнижчим культурним рівнем бачили в родині неодмінне й загальне явище, а втімки з цього *правила* вважали за проти-природній прояв.

Справді, первісні функції родини охоплювали цілу чинність доросту аж до зрілих років, а часом ще довго й після зрілости. Родина дітей відживлювала, виховувала до тілесної й душевної здатности, охороняла перед різними небезпеками, постачала членам родини спільні розривки й забави, а інколи навіть витворювала своєрідний релігійний культ (напр., староримські лари й пенати) та под. Первісна родина була звичайно нерозривно звязана з певним релігійним культом (батько родини часто був і жрецем). Кожна важливіша родинна подія (народження дитини, її зрілість, заручення та одруження, смерть і т. д.) була тим тлом, на якому та для якого оформлювалися різні церковні обряди. У цій площині була родина джерелом і первісною школою усуспільнення. Вже в українських весільних обрядах, напр., знайшов наші *Сумцов* (у книзі з 1885. р. про релігійно-мітичне значіння українського весілля), мовляв, «вузел громадськости» нашої старовини. Цю сторінку суспільного значіння весільних обрядів на Україні блискучо досліджував *Вовк*⁴) та ин. У звязку з поширенням громадської співчинности в первісній суспільности (спільні лови на більшій або небезпечній звірята, гуртування підчас спільної небезпеки, або для спільного нападу й под.) зростала потреба розподілу праці, а це приводило до усталення істотних засад колективного співжиття: підпорядкування слабших — дужчими, витворення засади авторитету, вимушування послуху, заведення карної процедури й т. д.

Досліджуючи повстання й розвиток культури на поодиноких теренах, знаходимо, що в найстарших історичних добах гуртувалися звичайно люде в залежности від господарських даних та головню під впливом трьох суспільних чинників: родинної організації, релігійного світогляду й культур та політичних відносин. А цілий дотеперішній суспільний розвиток людства часто виявляв повільне пересунення джерела рішючих суспільних впливів від родини й релігії до держави. Сучасна родина не має вже супроти держави ніяких особливих прав. Еманципація державної організації від впливів релігії й церкви вважається в новітній добі одним із конечних знаків авторитету держави. Закони на поодиноких теренах не тільки в Європі знають у засаді лише індивідуальні права й обовязки. Авсе ж держава рівночасно вимагає від родини передусім як-найбільше тілесно й душевно здатного та в державному дусі й культурно вихованого доросту. Для досягнення цієї мети перебірає на себе держава деякі функції родини, а особливо — в царині виховання та навчання. Майже без застережень стремить модерна держава здійснювати свою зверхню контролю над родинним співжиттям. Діється це так, немов би держава була довершенням суспільного розвитку. Це загальне *зполітизування* сучасних суспільних взаємовідносин приводить до того, що держава залишає родині тільки її основне завдання — розмноження та психічно-чуттєву функцію (плекання в родині почувань симпатії), а властиві *суспільно-творчі* функції від родини відбірає. Новітня держава звичайно згори накидає свою шкільну організацію всім своїм мешканцям, а від родини вимагає, щоби родинне виховання не суперечило з дальшим шкільним навчанням і вихованням. Це явище на теренах з ріжнородним (національно) населенням приводить до гострих конфліктів. Для по-

³) *Eduard Westermarck*, — *Geschichte der menschlichen Ehe*. Berlin. 1902 (2 вид. нім. перекл. х англ.). Буде цікаво пригадати, що цей колишній професор фінського університету в Гельсінґфорсі згадував м. ин. (нав. кн. ст. 17), як приклад (за книжкою: *Zmigrodski, Die Mutter bei den Völkern des arischen Stammes, München, 1886, ст. 246X247*), про українських селян, як вони зміли практично вирішати випадки зведення дівчини (з валітною дівчиною мусів одружитися той, що її звів). *Жмігродскі*, хоч і не завжди систематично, але совісно популяризував у Європі деякі народні звичаї українські. Слід згадати, що чимало вступного матеріалу та огляд старшої літератури в галузі дослідження первісної суспільної організації, а з окрема й родини, подає популярно написана книжка проф. М. Грушевського «Початки громадянства» (віденське видання з 1921 р.).

⁴) *Th. Volkov*. — «Rites et usages nuptiaux en Ukraine» (в часоп. *L'Anthropologie*, 2, 1891). Ця праця *Вовка* разом із деякими іншими його розвідками вийшла в укр. перекладі окремою книжкою, як видання Укр. Гром. Видавн. Фонду в Празі в 1927 р. («Студії з української етнографії та антропології»).

неволених народів накинена державна школа стає варстатом денационалізації. З огляду на це для поневолених націй особливо зростає суспільна роль родини. Для підбитих народів родина стає тою твердинею, де заховується та плакається національна віра, традиція й ідеологія. І нещасна та нація, якої члени забувають, що успіх національного визволення є передумовлений перемогою рідного родинно-приватного виховання й навчання над асиміляційними впливами чужонаціонального (державного) шкільництва.

Головна роль в цій галузі звичайно припадає жінкам. Булоб справним навіть твердити, що *яких жінок має нація, такою буде її майбутня доля*. Ось власне чому новітні національні рухи впливають на зміни еманципаційних настроїв європейського жіноцтва. В останній добі спостерігаємо, напр., нехить значної частини думалочих жінок до т. зв. «омужествлення» (німці кажуть «Vermännlichung») жіноцтва. Безперечно було б нині безглуздя не признавати однакових прав чоловіків і жінок на працю, участь у культурі, відпочинку та розривки. Але ще більшим безглуздя є вимагати від жінок, щоби вони провадили невідповідні їх тілесній чи душевній структурі заняття або щоби істотні різниці поміж чоловіками й жінками як-найбільше зменшувалися чи закривалися. Що справда відгуки сучасних еманципаційних течій європейського жіноцтва ще до українських більших і менших загумінок наблизилися дуже мало, а й то здебільшого тільки поверхово. Ані в самій Галичині, де безперечно пересічна національна й культурна свідомість українського жіноцтва перевищає досягнення в цьому напрямі на інших українських теренах, не є «жіночі проблеми» такими актуальними й гострими, як, напр., у Північній Америці, Англії, Німеччині, або й у Чехословащині. Бо-ж еманципаційні стремління жіноцтва поміж національно-культурно й соціально заведбаню більшістю українського населення чи то на Сході, чи на Заході не мали дотепер ні реального підкладу, ані витягів на поширення.

Зі загальним суспільним положенням жінки, напр., звязана справа розводів. Гасло нерозлучності подружнього звязку буває кореговане сьогодні нерідко й на тих місцях, де в основі визнаються засадничі етичні та правно-господарські аргументи проти розводів. Бо ж вже існуючі умови прожиття й заробітку жінок вирішують часто справи родинних взаємовідносин понад головами творців різних суспільних теорій. Християнська церква, як відомо, розглядає подружній звязок, як від Бога дану святість: подружню двійку злучує до купи Біг, отже тільки божа сила (смерть) має в нормальних умовах розв'язати подружжя. Цей підхід до питання навіть залишив деякі сліди на подружніх законах у багатьох європейських країнах. Також годі сьогодні заперечити, що хоч від кінця світової війни, а особливо за останнє десятиліття католицизм у Європі організаційно зміцнився й подекуди навіть поширився, християнська релігія поширилася навіть у позаєвропейських країнах (напр., в Африці, в Америці).

Всеж, не вважачи на це, в останній добі, а то головню під впливом господарських відносин та новітньої раціоналізації цілого суспільного життя, погляди на оформлення й нерозлучність подружніх звязків значно відхиляються від ученя, які проголошують з церковних амвонів. Самі правовірні християне часом починають роздумувати над тим, що нові суспільні взаємовідносини вимагають також нових рішень і в справах подружніх чи родинних.

На місцях зі значно розвинутою індустрією та торгівлею значна скількість здатних до праці жінок при нормальних відносинах мусить і може незалежно від чоловіків заробляти собі на прожиття. Ця обставина безпосередньо впливає на часті випадки своєрідного вирішування справи подружнього звязку. Повстають т. зв. «товариські» подружжя (без церковного освячення, без урядової реєстрації, як колишнє співжиття жінки з чоловіком «на віру»), а самі законні родини підлягають впливові тези «бездітності» («Keinkindersystem»). А загально поширена по великих мійських і промислових осередках «дводитинна» або навіть «однодитинна» система загрожує популяційним відносинам не тільки в економічно зубожілих після світової війни країнах, як Австрія, Мадярщина чи Німеччина, але навіть у таких підчас війни або після неї збагатілих державах, як Північна Америка, Франція, скандинавські держави — тощо.

Поширені поступові вчення приваблювали дотепер багатько голів своїми малюнками «раціонального» та «найприємнішого» гуртівництва щодо мешкання, харчування, одягання, виховання дітей і т. д. Гурт лекше придбає коштовне урядження, знайде кваліфікований службовий чи педагогічний персонал і под. Спільні пенсіонати, лазні, ідалтні, споживчі крамниці, клуби й книгозбірні, захоронки й т. д. — дадуть більше вигод згуртованим одиницям, ніж їх вони досягнули би своїм індивідуальними заходами. Справді, є дешевшим та лекшим, напр., варити спільний котел борщу для де-

сятьох родин, ніж приготувати ту саму скількість у десятьох горшках на різних місцях. Але й там, де соціалізм знайшов собі найбільше свідомих прихильників — у середній та західній Європі — починають в останній добі висловлюватися частіше сумніви щодо доцільності знищення підстав індивідуального вирішення життєвих потреб поодиноких родин. Раніше проти «колективізації» родинних взаємовідносин висловлювалися переважно чуттєві або етичні закиди, але останніми роками починають прибувати навіть голоси, що в індивідуальному забезпеченні родини життєвими потребами знаходять значні господарські вигоди для нації, ба, навіть один із засобів поборювання сучасної господарської скрути.

Про українські землі під московською займанщиною говорити під сучасну хвилю в цій справі взагалі не доводиться. Большевицька влада, що пляново поширює на Східній Україні господарську й моральну руїну ще більше, ніж на інших теренах совітського Союзу, довела напу країну з високо розвинутою ще донедавна традицією тілесно й душевно здорової родини до грізного занепаду. Большевицький режим вніс, як відомо, й до родини свої питоменні йому методи підступства, провокації, зневаги супроти старих, жіноцтва й дітей, зрештою — знеславлення матері та под. І при найбільш рожевих сподіваннях недалекого скинення з української шиї московського ярма неможливо закрити вічі перед привидом тієї жахливої спадщини, яку большевики на полі родинних взаємовідносин на Україні після себе залишать. Такі болячки, як дитяча й загальна проституція, випукані «ябеди» й доноси дітей на батьків, жінок на чоловіків і навпаки,небувале дотепер ані при найгірших лихоліттях на Україні поширення венеричних недуг і сексуальних ухилень і т. д., навіть і при найбільше сприятливих для нації політичних, культурних і господарських відносинах, затроюватимуть націю безперечно найдовше з усіх наслідків комуністичних експериментів. Над цим грізним питанням слід уважно й розважно думати заздалегідь.

Для українських державників погляд у майбутнє української родини відкриває чимало болючих питань. Найбільше успішно буде можливо рішати ці питання тільки зі загально-національного становища. Тільки наш державний почин матиме силу відновити здорові українські родинні традиції. Не одиниці, гуртки чи окремі суспільно-політичні групи, але зосереджена співчинність цілої нації.

Суспільну роль родини визначає жадоба її членів — жити й творити. Двигуном є радість зі життя, якою лишалися старовинні закони для охорони родини в Індії (збірник Ману), або якого визначився старо-грецький Платон при своїх міркуваннях про расову селекцію двох горішніх кляс у своїй утопічній державі.

Бо ж радість зі життя є передумовою перемоги добра над злом, активності над пасивністю, творчості над негачією — перемоги чинного наступу над ледачими й покірними скартами...

ХРОНІКА.

Е. Онацький.

На міжнародні теми.

«Люде» — писав *Макіявелі* в своїому «*Мистецтві війни*» — «не знали, чого хатися, кудюю йти, бо часи перевищували їх розуміння»...

Писав він це понад чотиреста років тому, а думав — ніби тепер...

Бо коли в своїх новорічних промовах навіть такі державні мужі, як Мусоліні або Гувер, обіцяли світові пavidкий поворот до кращого, й то лише на тій підставі, що, мовляв, криза досягла вже свого вершка й далі вже йти нікуди, то вони виявляли те загальне нерозуміння подій, що є таким характеристичним саме для наших часів.

Не дурно кажуть, що чужий досвід ніколи нікому не служить, а цінним є лише власний. Наш же власний український досвід казав нам не довіряти *такій* аргументації, бо ми знали, що *нема* вершка лиха, за яким не міг би знайтися ще інший вершок. І так у безмірря... Протягом десятих років по дорозі до повільного, але певного обосачення, обезвласнення, спролетаризування — через Чека, ГПУ, Соловки аж до моральної й фізичної смерті. Насамперед — одиниць, десятків, сотень свідомих патріотів, палких юнаків, завзятих борців, далі їх родин і знайомих, а далі цілих груп населення, а ще далі цілих окремих класів, нарешті — цілого народу, що на власній землі, на багатющій землі, вмирає з голоду... Так, наш власний український досвід учить нас, що нема такого «вершка гіршого», що був би *гарантією* повороту

до кращого. Наш власний український досвід вчить нас, що навпаки «вершок гіршого», як що не прикласти негайно найвищих зусиль, неминуче приведе до ще гіршого. І — що найстрашніше! — з кожним таким переходом надій на рятуюнок все меншає, бо відповідний організм губить свою відпорність, губить свою життєву силу, губить навіть *бажання* боротися й мовчки, покійно хилить голову під обух невблаганної долі...

Боротися, змагатися завчасу, поки ще є сила, поки ще є надія, поки ще є віра!

Події міжнародного життя останніх місяців, особливо *двох* останніх місяців, лише ствердили це. Тоді коли Гувер і Мусоліні проголошували свої новорічні промови, вершка кризи далеко ще не досягнуто, як не досягнуто його ще й досі. І як що тоді йшла мова про кризу окремих промисловостей, про кризу окремих народів, про банкруцтво *приватних* банків і підприємств, то тепер ми стоїмо вже перед кризою всіх народів, всіх промисловостей, перед банкрутством банків *державних* — і значить: перед банкрутством цілих націй. Першими опинилися на порозі банкруцтва Австрія й Угорщина, але їх своєчасно, та лише тимчасово, врятували великі держави. Тепер фактично банкруткою стала Румунія, що вже від кількох місяців не платить своїм урядовцям і не знаходить навіть у своєї союзниці Франції стільки довіря, щоб отримати позичку для переборення фінансових труднощів.

Величезні фінансові труднощі стоять також перед Грецією, Болгарією, Польщею, незадуваючи вже про Австрію й Угорщину. Ціла східня й середня Європа стоїть перед маревом нечуваної катастрофи, наслідки якої вже тепер відбиваються на інших, сильніших фінансово й економічно країнах через занепад купівної сили тих держав та різних обмежень вивозу валюти, що служать шаліятивами для рятування смертельно хорих фінансів.

Де ж вихід із такого становища?

Велика Фашистська Рада, що є найвищим органом влади італійської держави, на засіданні 8. квітня, винесла таку постанову, яка має лягти в основу цілої італійської політики і звернена одночасно до цілого світу як пересторога і попередження:

«Щоб перебороти кризу, від якої терпить цілий світ і яка має швидко підставити політичні й моральні, ніж економічні, Велика Фашистська Рада визнає неминуче потрібним:

1. Розв'язати проблему репарацій і міжсоюзницьких боргів, відмовляючися від перших і перекреслюючи другі.
2. Поздіймати митні заборони раніше, ніж вони встигнуть довести міжнародню торгівлю до цілковитої анемії.
3. Поліпшити умовини наддунайських та балканських країн, що мають яких 70 мільонів населення.
4. Переглянути на ґрунті Союзу Народів ті пункти мирових договорів, які носять у собі зерна незадоволення народів і тому можуть бути причинами нової війни.
5. Відмовитися від занадто частих інтернаціональних конференцій, які викликають марні надії в народів а потім приносять їм що-раз більш гіркі розчарування та приводять до що-раз більшого загострення відносин.

Велика Фашистська Рада залишає собі на жовтневу сесію справу перегляду становища Італії в Лізі Націй»...

Від дня, коли запала постанова Великої Фашистської Ради, проминуло два місяці, і за ці два місяці світ не лише не пішов шляхом, указаним Фашистською Радою, але ще більше від нього віддалився по шляху до катастрофи.

Так, у справі репарацій і міжсоюзницьких боргів має зібратися 16. червня Конференція великих держав у Льозанні, — але коли — з одного боку — Італія і Англія висловилися рішуче за перекреслення тих і других; коли Німеччина устами покійного вже уряду Брінінґа заявила, що вона не платитиме більше ані сантима, бо вона *не може* більше платити, устами Гітлера, який приходить до влади, додала що *і не хоче* платити (це зрештою для кредитора великої рідкості не робить), то — з другого боку — Франція, не вважючи на прихід до влади лівого уряду Герріо, є в цьому пункті такою самою непримирною, як і при покійному правому уряді Тарде; а Америка, з огляду на ті витрати, що їх дозволяє собі Європа на зброєння, не вважав можливим відмовлятися від своїх кредитових прав: як що не має грошей на виплату боргів, припинить зброєння; як що має гроші на зброєння, мусите мати гроші на борги... Тим часом справа з розброєнням іде в Женеві дуже спокійно; представники різних держав заплутуються по комісіях у такій непролазній сітці дрібних технічних питань, що й найбільші оптимісти починають тратити надію на успішні висліді всіх

тих нарад. Що ж до репарацій і міжсоюзницьких боргів, то справа ускладнюється ще тим, що Америка, зі зрозумілих зрештою причин, абсолютно не хоче взяти їх разом, як хотіли би того європейські держави, — і тому ніяк не хоче брати участі в Льозанській Конференції...

Щодо митних заборон, то й вони останніми двома місяцями кольосально зросли, нищачи фактично всяку можливість інтернаціональної торгівлі. Комерційні договори, що їх роблять між собою окремі держави, стають фактично зайвими клаптями паперу, бо їхнє пристосування цілковито паралізується обмеженнями вивозу валюти. Ще кілька років тому збиралася спеціальна конференція, яка мала на меті *знести* всі ті заборони й обмеження ввозу, що їх залишили воєнні та повозні часи, — тепер обмеження ввозу *покладається в основу* економічної політики кожної окремої країни.

Політично економічний словник пересічного читача часописів збагатився тепер новим словом, що ще донедавна було відоме хіба спеціалістам, — автаркія. Автаркія визначає самовистачальну економію, цілком вільну від всякої економічної залежності, від всякого економічного зв'язку. Отже, тим часом, як митні заборони вступають що-раз неприступнішим муром, обмежуючи можливості ввозу й вивозу, кожна країна намагається так скермувати економічну діяльність своїх громадян, щоби продукували по можливості все потрібне в самій країні, побільшуючи національну промисловість і даючи працю безробітним. Але тим часом, як система автаркії могла би знайти пристосування на таких хіба величезних територіях, що їх мають Зеднані Штати Америки, багаті на сирівці й на промисловість, — у країнах же із обмеженими територіальними засобами, бідними на сирівці або бідними на промисловість, система автаркії доводить до абсурду, витворює кольосальну конкуренцію й цілковито непродуктивну витрату сил і засобів. А й поготів тим, що натурально викликає негайну економічну репресію з боку тих країн, що відчували себе найбільш загроженими у своїй призначеній на експорт продукції. Врешті, досвід саме Америка довів, що навіть і там повна автаркія не можлива, і Америка не може обійтися економічно без Європи.

Таким чином ми стоїмо тепер перед кольосальним, сказав би, потворним розростом *протекціонізму*, що прийшов на зміну економічного лібералізму, похованого навіть у його традиційній батьківщині — Англії. Національний англійський уряд, що прийшов на зміну лейбуристського, став — хоча і не без вагань та внутрішньої боротьби — на шлях невблаганного протекціонізму. Не треба забувати, що в Англії, навіть на початках війни, принцип вільної торгівлі залишався в повній силі. В 1915. р. цей принцип отримав перший удар через накладення мита на основі закону Мак-Кенна — на автомобілі, музичні струменти й т. д. Але й тоді ті мита виправдувалися не кінцевою потребою охорони певної галузі промисловости, але потребою об'єднати кризу торговельної флотії та зрівняти комерційний бізнес. Лише в 1921 р. починається справжня політика охорони окремих промисловостей, що, три роки пізніше поширюється на всі ті промисли, які того домогалися, і таким чином повстає поволі ціла система протекційних засобів, витворених головне як відповідь і реакцію на митні заборони інших країн. Робітники і промисловці, банкири і політики найрізкіших поглядів починають виступати одним спільним фронтом проти економічного лібералізму. Конгрес тред-юніоністів на засіданні 26. червня 1930 р. висловився відверто за протекціонізм, — і слідом за ним пішла Федерація Бритійської промисловости і банкири Сіті.

Таким чином, найбільша фортеція економічного лібералізму поволі здала свої позиції, і тепер нема на світі такої країни, що не йшла би шляхом найбільш рішучого державного контролю національної торгівлі й промисловости. Інакше кажучи, на місце економії ліберальної приходять економія *державного контролю*.

Але, як і в справі автаркії, ми стоїмо тут лише перед *напрямом*, перед ідеалом, до якого скермовуються більш чи менш щирі зусилля окремих урядів, але, окрім Союзів, ми не могли би вказати ніодної країни, де ця система — і то досить недавно — була би насправду застосована. Бо хоча прикладів державного втручання в промисловість і торгівлю ми маємо вже тисячі, та не маємо ще прикладу *організації економії контролю*. Альберт Тома, правда, у своїй доповіді піснадцятій інтернаціональній конференції Праці в Женеві, шукаючи прикладу економії контролю, вказав на Фашистську Італію, — але в цьому відношенні значно помилився. Треба провести цілком ясну демаркаційну лінію меж *економією контролю*, себто, абстрактною системою, де промисловість *направляється і контролюється державою*, і конкретною *корпоративною системою*, яку ми бачимо тепер в Італії. Фашисти, правда, виступили відразу проти економії лібералізму, яка приводила, на їх погляд, до економічної анархії

й розгартіяшу і викликала теперішню кризу, але зовсім не для того, щоби замкнути національну економію в залізне коло нерухокої системи. В корпоративній італійській економії ми знаходимо безсумнівну дисципліну факторів промисловости і знаходимо також певний момент державного втручання — саме в корпораціях — для регулювання промислових відносин, але тут-то й виникає непорозуміння. Прихильники системи економії контролю забувають, що в дійсности це втручання держави в Італії обмежується лише на *віймкові обставини*, а саме на ті випадки, коли всі спроби *безпосереднього порозуміння* межі виробниками не дають вислідку.

В системі економії контролю, як і в большевицькій Росії, *ініціатива й відповідальність лежать цілковито на державі*, яка стає ніби серцем і мозгом цілої промисловости, в економії корпоративній лежать на *виробниках*, під якими треба розуміти не лише індивидів, але й певні економічні групи. Їм належить велика, незалежна й відповідальна зона діяльности, рухливі межі якої визначаються зривами спільними інтересами нації. В цій своїй зоні діяльности промислові рухаються цілком вільно, але не безладно, не анархічно, себто, своїми власними силами й на своє власне ризико, але зважаючи на те, як діяльність кожного з них відбивається на діяльності решти.

Отже, різниця ґрунтовна і принципова полягає в тому, що тим часом, як економія контролю зрештою нищить приватних промисловців, нищить їх ініціативу і творчість, і перекладає цілу відповідальність на безособову державу, — економія корпоративна, навпаки, всіляко сприяє розвиткові приватної ініціативи і творчости, і виховує дух індивідуальної й колективної відповідальности. Таким чином економія корпоративна в'яжеться дуже вузько з вихованням виробників, — вихованням одночасно політичним й економічним, щоби кожний виробник відчував себе членом даної нації й чинив відповідно до тої частки відповідальности, що припала на його долю. Ціла проблема переноситься з ґрунту чисто економічного на політичний і моральний, що й був тим ґрунтом, на якому зросла й розвинулася сучасна криза. Отже, як що шлях економічного лібералізму загально визнають тепер за хибний, то і шлях надмірного протекціонізму, автаркії та системи економії контролю є не менше хибним. Бо не може бути розвитку й нормального життя там, де вбивають *творчий дух* і де, замість моральних законів та почуття відповідальности й солідарности, бере перевагу *бездушний механізм* бюрократичної машини та розпанований індивідуальний чи колективний еґоїзм.

Щодо конечної потреби поліпшити умови наддунайських та балканських країн, то й тут, як знаємо, досі ще нічого не зроблено. Проект Тарде про Наддунайський блок виявив себе, як знаємо, мертворожденою дитиною, що не викликала захоплення навіть у тих французьких союзників, котрим вона ніби мала принести найбільші вигоди. Що ж до інших держав, то проект створення нового великого блоку держав під гегемонією Франції викликав негайно різку реакцію... Таким чином проект Тарде поховано, а заклик про поміч повисли в повітрі...

28. травня італійський уряд звернувся через своїх послів у Лондоні, Парижі й Берліні, повказуючи великим державам на трагічне становище Австрії і на конечність негайного скликання фінансових експертів і Фінансового Комітету Ліги Націй. Тим часом і в Угорщині криза дійшла до того, що в самому Будапешті 250.000 осіб отримують допомогу від міста, а число безробітних із їх родинами перевищує 600.000, себто, 50% цілого населення. Криза в Румунії дійшла до того ступня, що румунський уряд опинився перед перспективою зниження платні всім урядовцям на 50%. 31. травня уряд проф. Йорґи подався на демісію, бо, як пояснив проф. Йорґа журналістам, зважитися на такий спосіб переведення економії уряд не вважав себе в праві, а отримати закордонної позики (від Франції) не зміг. Італійські часописи зазначають, що уряд Йорґи, при всьому своєму франкофільстві, все ж намагався дотримувати певну дозу національної гідности.

Для характеристики франко-румунських відносин може служити стаття в «*Неамуль Романезе*» від другого червня, стаття, що її приписують перу самого проф. Йорґи і що викликала вражіння скандалу: «Ми знали», пише румунський часопис, «дві Європи: великодушну Європу Наполеона III, яка боронила принцип національности і сприяла створенню румунської незалежности. Але друга Європа, яку ми бачимо нині, зацікавлена лише в матеріяльних вигодах, а не проблемах духу і хотіла би накинути Румунії принизливу залежність, що не пасує вільній нації, яка пролила стільки крові в великій війні».

В четвертому пункті постанов Великої Фашистівської Ради говориться про конечність перегляду на ґрунті Ліги Націй в тих мирових договорів, що носять у собі зерно незадоволення народів, і тому можуть бути причинами нової війни. Як видно з

польських часописів, цей пункт видався полякам скермованим безпосередньо проти Польщі, що, з близьким приходом до влади Гітлера, має чимало клопоту зі своїми західними ґраницями, так званим «коритарем», і останніми часами особливо з містом Данцігом, яке набрало значіння бочки з порохом, що може вибухнути по-хвиліни. Місто Данціг, як відомо, користується правами незалежної держави і знаходиться під безпосереднім протекторатом Ліги Націй, яка має в Данцігу свого комісара — ґр. Гравіну, італійця. Вже від кількох місяців поляки розвинули були систематичну боротьбу проти ґр. Гравіни, закидаючи йому, що він тримає німецьку лінію і шкодить у своїй політиці польським інтересам. Рада Ліги Націй у засіданні 19. травня по палких суперечках межі представником Данцігського Сенату і Залевським, міністром зак. справ Польщі, визнала ґр. Гравіні повну рацію і завдала таким чином нову поразку польській імперіалістичній політиці. В відповідь на це рішення Ліги Націй в інтернаціональній пресі почали вперто ширитися чутки, що польські легіонери хотять «без відома польського уряду» повторити «Вильно» і несподіваним нападом захопити Данціг, поставивши світ перед доконаним фактом. Але часи «Вильна» минулися. З комісії Зак. Справ Рейхстагу вийшла офіційна пересторога, що ніяких «доконаних фактів» визнано не буде, а на ствердження перестороги німецький уряд вирішив відремонтувати і зміцнити лінію охорони в Зах. Прусах, та і громадська опінія цілого світу так однодушно зареагувала на будьяку можливість повторення «Вильна», що польський уряд поквапився виступити з офіційним спростованням. Але кожному ясно, що ціла та данцігська історія ніяк не могла сприяти витворенню приятних відносин і лише загострила питання німецько-польських кордонів.

Акція Італії скермована на те, щоби ревізію договорів перевести мирним шляхом, на ґрунті Союзу Народів, а це вимагатиме довгих і впертих координованих зусиль усіх зацікавлених сторін. Проте, італійський уряд, очевидно, вважав, що до жовтня цього року мусять виявитися в цьому відношенні всі можливості наміченої програми — у звязку також із долею конференції для роззброєння та конференцією для репарацій, що збирається в Льозанні 16. червня, а тому, на випадок їх негативного вислуду, ставить питання навіть про перегляд становища самої Італії в Лізі Націй...

Міністр Гранді у своїй промові в сенаті 3. червня ц. р. впрост зазначив, що «коли б Конференція для роззброєння скінчилася невдачею, то це означало би кінець Ліги Націй»... А тим часом «після чотирьох місяців довгих засідань і важких переговорів, Конференція для роззброєння має лише *починати*... Система відсилення питань до технічних комісій є одним зі способів поділу праці, але також одним зі способів обструкції й софістики. В моїй промові зпочатку Конференції я перестеріг Конференцію проти двох небезпек, які визначив як дороги, що однаково ні до чого не доводять, дороги демаґогії й софістики роззброєння. Отже треба сказати, що з усіх софістик, софістика техніки є, без сумніву, найбільш рафінованою, і, на жаргоні інтернаціональних конгресів, існує навіть спеціальний вираз «поховати питання в комісії»... Тепер ціле людське життя ніби хворіє на техніку. Існує, нема сумніву, технічний і юридичний бік проблеми роззброєння, існує технічний і юридичний бік проблеми репарацій і міждержавних боргів, існує технічний і юридичний бік проблеми перегляду трактатів. Але перш за все і над усім тим існує людський бік справи, і заперечувати конечність людської дійсности за для технічних та юридичних формул — значить виводити себе по за рямці історії»...

Не можна не визнати, що в дійсности Ліга Націй зі своїм нерухливим важким апаратом, у якому переважають французькі впливи, відіграє роллю величезного гальма на шляху розвитку найбільш цінних починів, а коли вона нарешті і приходить до якогось рішення, то рішення те вже далеко випереджене подіями. Остання сесія Ради Ліги Націй у травні ц. р. дає блискучий приклад цієї безсилости зарадити вчасно і плідно трагічному розвитку кризи. Інтернаціональна Конференція Праці, про яку вже була згадка, винесла між иншим постанову, про конечну потребу скликання з ініціативи Ліги Націй економічно-інтернаціональної конференції і то в найбільшому звязку з Льозанською Конференцією. Цю постанову Конференції Праці, яку винесла на порядок денний робітнича група, представнича маси робітництва, що найбільше терпить від кризи, наслідком знижки заробітної праці, і нараховує в своїх лавах до 30 мільонів безробітних, прийнято по довгих переговорах і на підставі формальних інструкцій делегатів 30 урядів. Можна було думати, що ті самі уряди, представлені в Раді Ліги Націй, дадуть своїм представникам інструкції поводитися відповідно до постанови, що її вони самі-ж і винесли. Але Рада Ліги Націй відіслала питання до Асамблеї, — яка відбудеться аж за три місяці, тим часом як Льозанська Конференція має розпочатися 16. червня, і, хто знає, чи протягнеться два тижні.

Англійський уряд визнав потрібним всеж вийти з тяжкого прикрого становища і, зі своєї власної ініціативи підніс питання про скликання економічної конференції, у зв'язку з Льозанською, перед всіма великими державами, в тому й перед Америкою, що, як відомо, принципово не хоче брати участі в Льозанській конференції, але погоджується на економічну конференцію, що не чіпала би справи міжурядових боргів.

А тому, приймаючи на увагу, що в Лізі Націй панує досі французький дух охорони існуючого «статусу кво» і що Ліга Націй навіть супроти таких величезних і для всіх загрозливих проблем, як проблеми безробіття, знижки платні, упадку цін і т. д. затримує досить пасивну позицію, можна визнати, що вигляди на можливість мирного перегляду трактатів на терені Ліги Націй мінімальні. І цього не міг не розуміти й італійський уряд. Тому мусимо дивитися на пункт постанов Великої фашистівської Ради, головне про перегляд договорів на ґрунті Ліги Нації, просто як на формальну пересторогу і упізнання, головне в зв'язку зі вражаючим зростом гитлеризму в Німеччині та все більш загрозливими блискавками війни на Далекому Сході. Італійський уряд провадить політику очищення себе від всякої відповідальності за можливий розвиток катастрофальних подій. Він попереджає, він нагадує, він готовий роззброїтися до останнього воюка, як що й решта так зробить, він є за мирним переглядом трактатів, бо як що їх мирно не шеретлянути, то їх переглядатимуть зі зброєю в руках і т. д. А тим часом, разом із пересторогами й упізнаннями подається світові також рахунок італійських прав: — «До ніякої проблеми ми не поставилися з байдужістю або з проволіканням, і тим менше з ворожістю. Ніколи так, як тепер, Італія не була готовою визнати права інших. Але ніколи так, як тепер, Італія не відчувала також імперативною обов'язку домогатися, в обличчю цілого світу і поряд з правами інших, своїх власних прав». — Так говорив *Гранді* 3. червня ц. р. перед італійським сенатом: — «Французька нація зараз же після підпису Версальського договору, — продовжував він, — поставила перед світом проблему своєї безпеки. Отже ми не завагалися гарантувати цю безпеку і взяли на себе це урочисте зобов'язання, підписуючи Льоксарнський договір. Німецька нація домагається свободи. З кінцем війни й понині Італія ніколи не нехтувала найменшою нагодою, щоби допомогти Німеччині звільнитися від інтернаціонального контролю її внутрішнього життя і завязких обов'язків у політиці, економіці й фінансах, щоби німецький нарід міг увійти знову з рівними правами в суспільство вільних націй. Але й Італія має свою проблему супроти світу. Вона не є ні менш високою, ні менш поважною, ніж проблема безпеки, чи проблема свободи, чи проблема відновлення економічних стосунків межі сусідніми народами. Вона є проблемою життя, проблемою існування, нашої будучності; проблемою миру, спокою і праці для сорокадвохмільйонного населення, що за п'ять років досягне п'ятидесятьох мільйонів. Чи можуть вони існувати, жити, розвиватися, стиснені на території, що є вдвічі меншою від французької, від еспанської, від німецької, — на території, що не має а ні багатства сирівців, а ні резервів для свого відживлення, і ще є ніби увязненою в замкненому морі, поза яким лежить поле її торгівлі, і виходи з якого контролюють інші нації?... Ось проблема, що мусить бути включена в рямці світової розбудови, і що є для Італії проблемою життя»...

А тим часом, поки світ перейметься всією поважністю цієї проблеми, Італія шукає виходу на Сході, відновлює на п'ять років приязний договір із Туреччиною, дає їй — сама безгрошева! — позику в 300 мільйонів на економічну розбудову, і відкриває собі шляхи для торгівлі в усіх мусульманських країнах, що з тих чи інших причин хотять звільнитися від французької чи англійської опіки. Так, як писав німецький часопис «*Бьорсен Цейтунг*»: — «Нема сумніву, що римські розмови (турецьких міністрів, що гостювали в Римі в останніх числах травня) спричиняться до зміцнення італійських впливів у південно-східній Європі, все більш зрівноважуючи впливи блоку Франції з Малою Антантою російсько-турецько-італійським блоком. Під кермою передбачливого Мусоліні виростають тепер від Росії до Африки підстави нової Європи, звільненої від Версаля. До їх зміцнення мусять стремити активні й творчі сили національної німецької політики, явно антифранцузької, доти антифранцузької, доки Франція продовжуватиме замикатися шляхи до всяких інших розв'язок європейських проблем».

Все це було би, розуміється, дуже добре, коли б не одне настирливе питання, що його годі відігнати: Чи не час би всім тим, що змагаються проти французької гегемонії на Заході Європи, починати боротьбу й проти другої не менш — а навіть далі — небезпечної гегемонії — московської — на Сході Європи? Бо гегемонія — все гегемонія, і всі нації хотять жити незалежним життям. І в першу чергу наша українська нація...

4. VI. 1932.

На біжучі теми.*)

СОЦІАЛІСТИЧНИЙ РАЙ.

Подаємо декілька описів «червоного раю», подані чужинцями, деякі й комуністами.

«*Večerní České slovo*» (Прага, 27. IV. 1932.) оголошує лист чеського комуніста *Франтішка Котала*, в якому між иншим читаємо:

«Російську границу перейшли ми 29. серпня 1930. і думали, що справу виграно. Ми самі зголосилися у совітській пограничній сторожі, чекаючи, що дадуть нам поїсти й одпочити, бо були ми цілком вичапані. А вони нас увязнили, кинули нас до криміналу, а їсти дали нам аж на третій день, коли йшли ми до слідства. Тоді відібрали в нас легітимації комуністичної партії, а воляки-вершники гнали нас до містечка Богосова, де знову нас замкнули до такого жахливого криміналу, що про щось подібне я у своєму житті навіть і не чув. По стінах цілі хмари блощич, швабів і караконів, а за хвилину лізли по нас воші як пальці. Там нам давали їсти просо й червоні буряки протягом чотирнадцятих днів, а потім знову погнали нас до Мінська, де в округла тюрма на американський взірць. Я був уже майже голий і так спав я на цементовій підлозі». «На страву доставали ми фунт (40 дж.) хліба, чай без цукру і двічі денно зупу з сушеними смердячими рибами. Нашим щоденним заняттям було забивати 200—300 вошей, що робили по нас променадю. Сиділи ми в Мінську 3 місяці, а морози були до 40 ступнів». «По трьох місяцях пішли ми до переслухання. По російськи вміли ми обмаль, а вони перекладчика не дали. Не розуміли ми, що нам говорять, а вони почали нас бити по зубах і молотити». «Мали ми таких переслухань три і кожного разу побити нас і потоптали до непритомності. Потім нас дали до ізоляції, до пивниці, де було лише сіро й вошко, там сиділи ми одинадцять місяців. По році випустили нас». «Коли би мене такого побачила моя мати, то гнало б мене неб не пізнала. Ось куди мене завела політика, коли я дома борюся чесно за робітничі права і за світову пролетарську революцію. Хотів я побачити будову соціалізму і дещо навчитися в Росії, чим мігби я бути корисним комунізму на Заході. А замість досягти ідеалу, я тепер знищений на здоров'я, тілом і душею. Тепер працюю за Уралом, на Сибіру, в цілком»

*) Правопис оригіналів; підкреслення наші. *Ред.*

вито пустім, 100 верст од залізниці, степі; улаштуємо державний фільварок (совхоз). Стережуть нас воляки з нагайками і багнетами, не сміємо віддалитися ані на крок і живемо прямо жахливо. Ходжу тепер, за тих морозів, у мештах, у яких я сюди прийшов. Маємо знову лише хліб, кашу й зупу з сухих риб». «Крім чехів, є тут також поляки, фіни й мадяри, а всіх нас кинуло до того голодного й ледового пекла тільки сліше довіря». *

«*Morning Post*», льондонський часопис, оголосив листа *німця* з Сибіру:

«Мусимо жити й умирати серед ледових піль і непрохідних лісів тоді, коли інші загивають у в'язницях або ховаються по дорах і спорохнявілих деревах. Ми живемо на далекій півночі як жертви, призначені для білої смерті». «В липні минулого року прийшли до нашого села чекісти й наказали, що кожна жива душа найбільше за 20 хвилин мусить бути на залізниці. Ми не хотіли нічого з собою взяти. Моя сестра мусіла йти без черевиків, бо віддала їх була направити. Ми не знали куди нас везуть, на як довго й пощо. Нас повезли на Сибір. Наші страждання підчас дороги були страшні. В сибірському селі приміщено нас у бараках. Всі чоловіки й жінки мусять працювати від вчасного ранку до пізньої ночі. За це достаємо заплату: одну тарілку яриної зупи без мяса і пів фунта твердого квасного хліба. Всі ми голодуємо».

«*Ill Corriere dela Sera*», італійський часопис, друкує кореспонденцію з Москви *Ческо Томазеллі*:

«Я мав нагоду відвідати деякі з цих муніципалізованих будинків. Майже по всіх усюдах сплять по коморах, у коритарах, у кімнатах для купелі. В одній двоповерховій хаті, де раніше мешкала одна родина, я нарахував тепер 14 родин. Можете собі уявити чотирнадцять родин із однією кухнею, з одним кльозетом, з однією ванною, з однією коморою, з одними вхідними дверима». «Але проте радіо є майже в кожному помешканні, навіть коли воно складається лише з одної кімнати; проте цілком бракує миля, а якщо хто розіб'є вікно, доводиться затулювати дірку числом «Правди», бо фабрики скла працюють виключно на промисловість; а якщо розіб'ється електрична лампа, то людина ризикує просидіти цілий місяць у темряві (це в країні, до сонця заходить вже у три години!), але проте радіо є»...

«Свобода» (Джерси Сити, 6. IV. 6. р.) містить розмову зі *словачкою*, що вернула з донькою з України, де жила на станції Знаменка, на Херсонщині, а служила в лічниці доглядачкою.

Найгірше харчують селян у колективах та в совітських господарствах. Селяни не бачать ніколи ні м'яса, ні сала, навіть крупів не дають. Варять якусь юшку з бараболі не засмажену. Годують гірше собак, але праці вимагають надмірної. Це життя в колгоспах селяне на Україні називають рабством. Хто з селян знає за переказами старих людей панщину, то кажуть, що за панщини було краще». «Робітників так визискують, як ніде в інших державах не можуть визискувати». «В залізничній майстерні на станції «Знаменка» робітники умлівають на роботі від голоду й знесилля. Кожний робітник чує над собою невиспуче око чекістів, які доглядають і записують, хто як і скільки за день зробив. Як тільки не вгодив, то зараз виганяють з роботи, а це значить — голодова смерть, бо робітник поки працює, то хоч пайку їжі може дістати». «В лікарні на «Знаменці» щодня доводилось бачити людей з порозбиваними головами, з побитим тілом: це все ті, що їх допитувано в «чека». «Хоч хліба на Україні нема, але горівки — хоч залийся. З горя голодні робітники і селяни щось, знесилений організм швидко піддається впливові алкоголю, а тому всюди можна бачити п'яних, що лежать непритомні на вулицях під тинами. Горівку виробляє сама большевицька влада. Діти ростуть недужі, майже всі від недоживлення мають сухоти». «Дівчинка, що приїхала з своєю матір'ю, не вірить своєму щастю. Вона ходить по Празі, як у казці, заглядає в вікна крамниць. Це *вперше* вона побачила помаранчі, *вперше* покочувала чоколяди. Найдовше вона дивиться у різницькі вікна, де висять цілі кабани, ковбаси, шинки. А їй у школі казали, що на всім світі голод, і що найкраще жити під владою комуністичної партії»...

«Діло» (17. V. 1932.) містить розмову в *Вільгельмом Станко, австрійським робітником, комуністом*, що вертав з Радянщини до Відня.

«Вчитав він у комуністичній віденській «Роте Фане», що сільським робітникам живе краще. Аби переконатися, чи це правда, як тільки дістав відпустку — пішов на роботу у радгосп до Боярки. Та там просто зжахнувся. Найшов він там великий колектив. На господарстві було 200 коней, 150 коров, маса безрог ітд. Порались біля того всього се-

ляни, самі українці, та жмінка бувших робітників. Мешкали у завопнених бараках, багато не мало нічого, аби прикритися, хоч холод дошкулював. У харчівні неохайно. Бракують тарелі й ложки, які напвидко миють у брудній воді. Харчі погані. Ранком рідка зупа (20 коп.), на обід борщ і ввесь час каша, денед, буває, заблукає в ній мікроскопійний кусок м'яса (75 коп.), вечером знову зупа (20 коп.). До того денно 1½ ф. хліба (1 ф. 8 коп., а на базарі до 2 карб.!). «Коли Вільгельм Станко повернувся у Ростов, швидко скоїлась подія, яка вирішила дальшу його долю. Місцеві робітники попрохали чужинців, аби вони вставились за ними в начальства, бо їхня доля стає вже нестерпна. Чужинці скликались тоді віче. Коли секретар профсоюзу спитав їх, яке їхнє діло мішатись, добре — мовляв — «коли їм краще ведеться» — чужинці в один голос відповіли: «Ні!» Вони комуністи і не можуть рівнодушно дивитися на нужду товаришів. Із того часу пішла їх мандрівка по тюрмах. Кількох із них покликвали до дирекції, ніби то для обговорення нових умов. Запакували їх до авто і запроторили в ІПУ, а відтак у Бупрі. За кілька днів вивезли їх у Харків. Там довідалися вони швидко, що є обвинувачені в господарській шпійонажі. 8 днів сиділи одинцем у камерах, після чого повезли їх у Київ. Із початку до ІПУ. В камері 5-метрової — 31 людей, харчі погані: рано кипяток і фунт хліба, на обід трохи борщу, на вечеру знову кипяток. Та ще гірше було відтак у Бупрі, куди посадили їх після кількох днів, сепаруючи їх від себе. В 7-метровій келії сиділо зпочатку 6 в'язнів, відтак дійшло до 10, потім ще більше так, що небагато замешкало в ній 55 людей! Були це головно українці, селяни, т. зв. «кулаки», хоч вони давно вже стали жебраками. Були між ними навіть 70-літні старці. Молодші сиділи за агітацію. Один повстанець, що перебував там уже 14-ий місяць без суду, саме тоді дістав 5 літ заслання до Архангельська». «Погане, дуже погане було життя в камері, де навіть між в'язнями були агенти ІПУ; а зі стіни вода сочилась, так, що треба було все витирати. Врешті зі збереженням усієї остерожності (руки назад, нагони чекістів готові до стрільв) вивели Станка із тюрми та після ріжних допитів вивезли до кордону. До самої Шепетівки мусів він лежати на лавці черевом в долину і не смів глянути у вікно. Це була подяка за справді комуністичний відрух, за його турботу про долю фабричних товаришів».

Коментарі злишні.

ПЕРЕГОНИ З АМЕРИКОЮ...

«Вісти» (15. V. 1932.) подають, що дуже лихо стоїть справа з прохарчованням робітництва. Всякі спроби налагодити цю справу не дали бажаного успіху. В ідальних робітники витрачають на чекання в черзі нераз по 3 години, а на обід приходиться ходити 5 кілометрів від місця праці. Крім того, між робітництвом помітні великі зловмисні прогули. Помешкання для робітників ще й досі не мають ані ліжок, ані матеріалів. При таких умовах вести інтензивну працю зовсім неможливо.

«Комуніст» (14. V. 1932.) подає, що по зведенням наркомзему з 10. V. 1932. засіяно на Україні по цей день всього 6.400.000 гектарів землі, що становить заледво 33,5% плянованої площі засіву.

«Вісти» (Харків, 28. IV. 6. р.) подають, що на засіданні ради нар. комісарів совітської України з 26. квітня стверджено, що в деяких районах використано працездібність коней лише до 45%, а прочі праці передано тракторам. Балато тракторів не можуть працювати тому, що потребують направи. Тут показується, що старі тракторні станиці зі старими машинами далеко ліпше працюють, ніж нові. Приватні господарства київського округу виконали засівний плян лише до 2%. В області культури бавовни положення є таке саме. Станиці очищуючі зерно працюють недовольно. Замість доставити на 15. IV. 1.139 тон. доставили лише 200 тон очищеного насіння. Причина лежить в тому, що машини не працюють чисто і що нема відповідно кваліфікованих робітників. Заосмотрення колективних господарств насінням виносять лише 62%. Подібне положення є з культурою тютюку.

«Вісти» (18. V. 1932.) подають, що по пляну харківська область повинна була зорганізувати 347 крамниць, Донбас 295, дніпропетровська область 240, київська 290, одеська 195 і винницька 176. З цього всього на 1. березня зорганізовано лише 19 крамниць, але і за ті 19 не можна довідатися. На ріжних нарадах твердять, що цього не зроблено просто тому, що в колгоспників нема взагалі чим торгувати. Колгоспи сидять із невиконаними контрактами в кишені.

«Комуніст» (26. IV. 1932.) подає, що фабрика Лугабуд випродукувала в біж. році 27 льокомотив, замість 32. Фабрика Правда виповнила лише 67% пляну будови машин для механічного виладовування вагонів. Загалом треба ствердити, що якість машин є дуже зла і машини

зараз по віддані їх до служби мусять бути віддані назад до репаратури.

«За індустріалізацію», московський офіціоз п'ятирічної кампанії пише таке:

«Харківська фабрика тракторів постачає, скажемо, сто, двіста або навіть і тисячу тракторів. Заряд записує, що ось нині стільки і стільки тракторів оре поля Радянщини. А фактично справа виглядає так: колгоспники обступили довкола один із таких тракторів і, чухалою потилицю, міркують собі, чому це так сталося, що він вперся й ані кроку вперед не хоче зробити, як вкопаний стоїть на місці. Машиніст плазує попід тим сталевим «рисаком», щоб знайти причину несподіваної затримки. Отже, як на фоні цього виглядає математика харківської фабрики? Той факт, що постачено тисячу тракторів, ще нічого не значить, таксамо й те, що тракторний запас країни збагатився на таку кількість». «Інший випадок: почали в Росії удосконалювати виріб одягу. Та чи можливий тут якийсь порядок, коли одяговий промисел доставляє радянські штани на ноги ріжної величини?» «Ще приклад: сидить собі пересічна людина при рахівничій машині большевицького виробу і скортіло її з помічу машини додати 6 до 7. Виходить число 24; вона, очевидно, дуже здивована, бо не треба бути аж вченим бухгалтером, щоб зрозуміти все безглуздя такого вислідку. Але всежтаки це якась рахівничка машина... І пригадує собі та людина, що нераз у школі вчили перевіряти додавання відніманням: вертає до праці і віднімає від 24 — 7, з тим переконанням, що левно попереднє додавання зроблено гаразд. І виходить 22! Так само не йде й з множенням. 3 × 7 є не 21, як це було досі, але 39. Останнє число зовсім не є подільним на 7. Ну і скажіть ви мені, що та людина має робити, де у світі шукали правди, коли її немає навіть у математиці? Записує ті числа й посилав куди треба. Там, очевидно, з тим усім не завдають собі багато клопоту; подивуються та й перестануть». «*Міжнародна Книга*» випродукувала 150 таких знаменитих машин, з того числа вернуло назад 51 як непридатних. А з 21 рахівничих машин «Союзу» треба було звернути негайно 11. Ленінградська філія фірми повідомляє, що з доставлених 37 машин — 17 треба було зужити на «шмельц».

«РІВНІСТЬ, СВОБОДА, БРАТЕРСТВО».

«Gazete de Lausanne» (2. IV. 1932.) подає: «Протягом двох тижнів приносять нам часописи з країв, сумелних із Радянщиною, жахливі деталі про «полюван-

ня» на людей», влаштоване більшовиками на березі Дністра. Це «полювання» практикують агенти ГПУ не від учора й не лише на румунському кордоні. Між жертвами над Дністром значно більший процент старих, жінок та дітей, ніж у боях за Шангай». «І це відбувається тоді, коли в Женеві балакають про мир, про ненапад, про світове братерство в товаристві людей, які влаштовують ті жорстокі масакри. Ті, яких убивають, це люди, що хочуть лише вільно молитися та їсти тяжко запродаваний хліб. Вони не тільки позбавлені найелементарніших прав, оборона яких є одним із завдань Союзу Народів, але коли вони тікають шукати деінде долі, їх вбивають без милосердя».

*

«Український Народний Союз» у Франції дістав від генерального секретаря «Міжнародної Федерації Оборони Прав Людини» листа такого змісту:

«Пане Голово, в одповідь на Ваш лист та прохання з 9. квітня ц. р. маю шану повідомити Вас, що Рада Міжнародної Федерації Оборони Прав Людини на своїм засіданні дня 19. квітня ц. р. винесла свій протест з приводу подій, які відбувалися над Дністром, в Персії та Китаю на радянських кордонах, і цей протест подає вона до прилюдного відома. Міжнародна Федерація Оборони Прав Людини підносить свій гарячий протест проти зловживань радянських чинників, які розстрілюють безощадно на кордонах Румунії, Польщі, Персії та Китаю сотки чоловіків, жінок, старців і дітей, що втікають од важких страждань режиму. Вона осуджує цей злочин перед цілим світом і вважає своїм обов'язком подати це до відома світовій opinii».

*

«Journal», паризький, подає вражіння Ж. Лондона з його поїздки до Румунії, де стрінув втікачів із «більшовицького раю»:

«У захисті найшов він чоловіків і жінок, старців та дітей, які просто божевільно раділи тим, що цілими перейшли кордон». «Всі вони вважають себе за вибраних долі, бо хоч хорі чи покалічені, то всетаки бодай вільними можуть почувати себе. Буває, що діставшись на територію Румунії той чи інший з них божеволіє з радості». «Мешканці захисту — мимо внутрішнього щастя внаслідок щасливої втечі — фізично і духово такі виснажені, що назагал роблять вражіння немовби в них уже не було ніякої охоти до дальшого життя. Ось один, до краю змучений, лежить з заплющеними очима, а

на всі питання відповідає тихо: ви навіть не уявляєте, що там діється».

ОТ ТОБІ «СОЮЗНИКИ».

«Допомоговий Комітет української еміграції в Румунії» випустив 14. IV. 6. р. відозву-протест, у якій між іншим є:

«Поруч зі зворушливими описами кривавих подій на Дністрі, румунська преса не раз повідомляла також і про поворот та передачу втікачів представникам більшовицького ДПУ. Тим часом ми не чули ні жадного протесту ні співчуття до долі тих, доведених до безнадійної розпуки втікачів, які божевільно при одній думці, що їх можуть перекинути назад, які кидалися з тих потягів, якими їх везли для передачі в руки більшовицьких катів і які просили смерті як ласки, підкреслюючи, що краще якби їх убили тут, ніж мають передавати не лише на смерть, але й на жорстокі муки більшовикам. При таких умовах передача цих людей нічим не різниться від тих розстрілів, які практикують більшовики і викликає у нас саме почуття обурення і протесту, як і прилюдні більшовицькі розстріли на Дністрі. Зорганізована українська еміграція у Румунії вживала всіх заходів, щоби видачу втікачів більшовицьким чекістам припинено, але тимчасом видача ця продовжується й далі. Це приводить українську еміграцію до розпуки і вона примушена апелювати до людяності і до найсвятіших почувань милосердя громадянської opinii та преси».

А «уряд УНР» постійно нас переконує, що Румунія це наша «союзниця», яка допоможе нам створити українську державу!

Переконливо!

ТАКОЖ ПРОТЕСТ.

«Союз українських журналістів і письменників» у Празі улаштував 9. V. 1932. сходини для винесення протесту проти розстрілів української людности більшовицьким військом над Дністром. Запрошено людей із різних політичних груп, од уенерівців аж до націоналістів.

Сходини зачалися бурхливо: група не проханих більшовицьких «ударників» хотіла силоміць вдертися на салю; їм на відпір поставилися запрошені націоналісти, й по короткій бійці, закінченій вибиттям шиб, виперттям більшовиків і приходом поліції, приступлено до рефератів.

І скоїлася доволі дивна пригода. Річ у тому: кожний протест лише тоді має значіння, коли не є киванням пальцем у чоботі, а коли має характер маніфестаційний, або коли може змусити припинити

безправство. А що було ясним, що більшовики не злякаються резолюції довірочних сходин у салі «Коруна», Прага-Віноград, і не припинять автоматично звірств над Дністром (автім Дністер розмерзся і втечі припинилися), — то йшло про те, щоб сходини, коли не безпосередньо, то хоч посередньо носили маніфестаційний характер. А тому націоналісти подали проєкт 2 резолюцій: перша зазивала завести бойкот українців-більшовиків, друга закликала всіх українських академіків по цей бік Збруча на знак протесту звернути титули «академіків», що їх вони одержали від УАН. Корона з голови наших вчених не впадала, колиб таке зробили, й їх вченість не втікала із титулом; тим більше, що й не велика то честь носити нині титул «академіка», що його мають також і особи, які стоять на службі ГПУ і, замість науково працювати, клопочуться за знімки авторів протибільшовицьких книжок. Отже мова була про маніфестацію. І справді, булаби це більша маніфестація «Союзу українських журналістів і письменників» у Празі, колиб, замість виносити хочби не знати як зворушливі й гострі резолюції, голова того союзу, якраз академік, перший зложив свій титул, а за ним послідували інші його товариші-академіки.

Та несподівано голова зборів, уенерівець, мимо кількохразових домагань, не хотів навіть поставити під голосування резолюцію в справі академіків, так що націоналісти, що на початку сходин викидали більшовиків зі салі, на кінець самі мусіли «викинутися» на знак протесту, тільки не проти більшовиків, але проти президії зборів.

Ця дивна оборона уенерівцями академічних титулів має місце якраз тоді, коли «українські» вчені з УАН О. Багалій, В. Барвінський, А. Козаченко, О. Назарець і Н. Мірка-Авакянц, запрошені «Українським Науковим Зіздом» у Празі на урочисте засідання, присвячене пам'яті академіка Багалія, відповіли («Комуніст», 15. V. 1932.), що «не по влучній адресі звернулись недобитки петлорівщини, бо підписані не мають нічого спільного, так як не мав нічого спільного академік Багалій з контрреволюційно-фашистською наукою, а лише з марксо-ленінськими позиціями; кращі представники науки відходять від буржуазії і пляни використати пам'яті Багалія як чергову спробу антирадянської кампанії не вдадуться».

ЗА ПІЗНО ВРОДИЛИСЯ.

Ідеолог «реальної» політики пос. С. Баран (в ст. п. з. «Нічого нового під сон-

цем», «Діло», 10. IV. 1932.) каже:

«Нічого нового під сонцем! Так воно і зі справою національно-територіальної автономії для українських земель у Польщі, що її видвинено у так зв. «автономістичній» резолюції Президії УНДО на Зізді 25. III. 6. р. і в рефераті ред. В. Мудрого. Зродилася вона серед інших політичних відносин, як сьогоднішні, в колишній цісарській Австрії, в часі весни народів — в 1848 р. — і відносилася до домагання поділу Галичини на дві окремі провінції, західну польську і східну українську». «Коли тільки упали окуви абсолютизму з австрійських народів 1848 р. перша політична організація галицьких українців, Головна Руська Рада у Львові, вже у... відозві з 17. липня 1848. видвинула рішуче домагання поділу Галичини і утворення зі Східної Галичини окремої української провінції в межах Австрії». «Мимоходом згадати ще варто 1917. р. на Великій Україні. Національно-політичні аспірації Центральної Ради з перших її місяців є без порівняння менші, як подібні домагання Головної Руської Ради у Львові з 1848. р. Тільки культурна автономія без якогонебудь сліду національно-територіальної автономії!» «Після програної нами визвольної війни і установлення теперішніх державних кордонів, що перерізують наші землі, виринуло знову питання національно-територіальної автономії. Виринула вона в Польщі, де опинилася найсвідоміша частина українських земель — Східна Галичина. Головними її речниками були неживі нині Др. Володимир Охримович, Др. Степан Томашівський і Др. Володимир Бачинський». «Охримович і Бачинський переперли відповідну автономістичну резолюцію на Зізді Української Трудової Партії у Львові в травні 1923. р. Започатковано еру політичного реалізму, але передчасно».

А ми думаємо, що запізно!

Запізно виступати нині, в добу самовизначення народів і націоналізму, з політичними ідеалами з доби абсолютистичних монархій. А передусім запізно тому, що між станом українського народу 1848. р. і станом українського народу в 1932. р. не можна поставити знаку рівності. Тому ті політичні ідеали, що були добрі в 1848. р., зовсім не можуть такими бути 84 роки пізніше, вже то визвольних збройних змаганнях українського народу за найвищий ідеал нації: незалежну державу цілого українського народу.

Що-більше, вже спізналися наші проводирі з Центральної Ради, яких політичні аспірації не йшли далі культурної ав-

тономії тоді, коли самі події принесли нам повну самостійність. І спізналися наші галицькі проводирі з «Української Парламентарної Репрезентації», що мріяли про територіальну автономію за часів розпаду Австрії, отже тоді, коли треба було обороняти самостійність, яку накиннули нам події. Якраз наслідком того спізнення втратили ми самостійність і тут і там.

І *запізно* нині виступати з ідеалами 1848. р. не тільки тому, що наші «батьки» *спізналися з ними вже у 1917—18. рр.*, але передусім тому, що ми вже мали і самостійну і соборну державу та проляли в її обороні ріки крові.

Чи не вродилися наші «батьки» *запізно*? Або: чи не час їм уже — перейти до історії?

ЩО ТО Є «РЕАЛЬНА» ПОЛІТИКА?

Один із «стовпів» та «ідеологів» «реальної» політики, *пос. С. Баран* так узагальнює *реальність* теперішнього постулату «реальної» політики, висуненого на З'їзді УНДО, 25. III. 1932. р. («Діло» 9. IV. 1932. ст. п. з. «За політичний реалізм»):

«Підчеркуючи *живучість* найвищого ідеалу української нації, звернув референт (В. Мудрий) увагу членів Народнього З'їзду — і то в мужний і ясний спосіб — на потребу висунути партією *практичні* політичні домагання українського народу перед Польщею і за кордоном щодо етнографічних українських земель в теперішніх польських державних границях. Ними є територіальна аватомія тих земель у Польщі».

«Висунення цієї справи, (територіальної автономії), як *реального домагання*, поставити перед українське громадянство переходною конкретну мету, до якої воно повинно прямувати для *риговання* тих надбань на різнородних ділянках життя, що їх *маємо*».

Вправді дивно, як то можна злучити разом *живучість* (отже реальність) найвищого ідеалу нації (самостійність і соборність) з реальністю (отже живучістю) заперечення того ідеалу — автономією, і чому не ліпше вибрати тоді «живучий» найвищий ідеал за реальний ключ, — але від біди можна з такою льогікою погодитися: автономія це *реальний ключ і практичне* домагання.

Читаємо далі: «Автори т. зв. автономістичної резолюції здавали собі справу з того, що у сучасній польській дійсності згаданий *ключ є нереальний*. Доказом хочби доля проєкту послів Польської Соціалістичної Партії на цю тему в соймі м. р.

До такої розвязки українського питання в межах Польщі польська політична меншальність є сьогодні *непригожа*».

Тут виходить зовсім навпаки: автономія це *нереальний ключ*, а тому, що й час непридатний, то й домагання це *не практичне*. Вам стає ще дивніше, але прийшовши до переконання, що це все помилки друку (напевно замість «реальний» надруковано «нереальний», а замість «пригожий» — «непригожий») читаєте далі:

«Ніхто з тих, що видвигаютъ серед нашого громадянства справу національно-територіальної автономії, як *ключ* нашої *реальної* політики в Польщі, *не дурить себе* ні на одну хвилинку, що ця справа *легка до переведення*. Зовсім *навпаки!* Тут маємо проти себе майже *все польське громадянство і, очевидно, теперішній польський уряд*. Тепер насувається питання, чи супроти того всього є *доцільно* висувати цю справу? Думаю, що так... Наше громадянство привчитьсѣ думати і ділати *реальними* політичними категоріями і коло *реального ключа* зможе згуртувати всі наші здорові творчі елементи».

Тут ви... біжіте швиденько налитися холодної води...

САМ «МУЖНИЙ» РЕФЕРЕНТ МАЄ СЛОВО.

Читаємо статтю на тему автономії другого «ідеолога» «реальної» політики, та ще й «мужного» референта тої справи на Народнім З'їзді, а що найважливіше — *начального редактора «Діла», що чейже* вміє тримати перо в руці («Діло», 1. V. 1932. ст. п. з. «На теми нашої політики»):

«Цей Конгрес був *першим* у житті УНДО, що глибоко порушив найскладніші і тому найважчі до дефінітивного вирішування справи нашої національної політики в Польщі, а саме, справи нашої *практичної політики*». «Ось ці складні питання, які абсорбували увагу Народнього З'їзду і яких він остаточно *не вирішив*. Та це для З'їзду не є нічим відемним (!). Навпаки, невирішення цих справ є тільки доказом на те, як серіозно (!) З'їзд ставився до них». «Українське Національно-Демократичне Об'єднання має *скодифіковану тільки максимальну національно-політичну програму*, але тверді умовини теперішнього життя, що випливають із нашого фактичного правного положення в Польщі, наказують йому вести і *практичну політику*».

Перше непорозуміння: виходить, що максимальна нац.-політична програма не має з «практичною політикою» нічого спільного, а тому, що і З'їзд не вирішив

«практичної політики» УНДО, то рівнож виходить, що «реальні» політики з УНДО (як самі себе *відавна називають!*), вели досі й аж до того «вирішення» будуть вести «*непрактичну*», отже й «*нереальну*» політику.

Але читаймо далі:

«Вона (автономістична резолюція) докладно намічувала програму *практичної* політики і одночасно мала бути *ключем до подібного розв'язання* проблеми нашої тактики в Польщі». «Запроєктована резолюція містить у собі елементи *затяжної і надзвичайно важкої, політичної боротьби*, і то не тільки оборонної, але *боротьби за реальні здобутки* та зв'язані з ними цінності. Кажуть, що виконання Польщею міжнародніх зобов'язань у наміченому резолюцією розмірі і дусі *нереальне*, бо *поляки ніколи не погодяться* на національно-територіальну автономію в Польщі. Добре! А якщо постулять резолюції став би, скажимо, можливим до реалізації, то тоді що? (*А якщо постулять резолюції, що далеко певніше, не буде ніколи можливий до реалізації, то тоді що?!* — Прим. складача РН.). Ми не сміємо теж повести боротьби за його здійснення? (*Колі б ключ був можливий до реалізації, отже коли б поляки погодилися на автономію, тоді вже не треба б було вести боротьби за те, і якраз тоді той ключ був би реальний!* — Прим. скл. РН.). І хіба в політиці висувається все тільки такі постуляти, які зараз можуть бути *зреалізовані*? (*Отже де тоді ті «реальні здобутки та зв'язані з ними цінності?»* — Прим. скл. РН.). Політична праця і політична боротьба, якщо їх доцільно проводити, мають у собі це, що можуть навіть теоретично на перший погляд *нереальні* речі у відповідному часі та при вмілій тактиці *реалізувати* в цілій повноті. Сама суть політичної боротьби міститься саме в тому, *щоби і нереальне робити реальним*. Та й взяталі, чи може проти максимальних постулятів *практичної політики* існувати аргумент їх *нереальності* в нинішній момент? Хіба ми маємо достроювати нашу політику до *польських побажань*? Ні! Для нас міродатними у політиці мусять бути вимоги *нашої національної рації*, а не чужої. (*То чому-ж на милість всіх святих, замість «максимальних постулятів практичної політики», не реалізувати так само «нереальну в нинішній момент», але проте більш відповідну «нашій національній рації» «максимальну національно-політичну програму?»* — Прим. скл. РН.). Обставина, що вони чогось *не хочуть*, цілком не звільняє нас від *боротьби* за те, чого ми хочемо і що

нам належиться». (*Нам належиться і право на самоозначення народів на підставі 14. т. Вільсона.* — Прим. скл. РН.).

Так писав нач. редактор «Діла» 1. V. 1932. р. А за тиждень те саме «Діло» (7. V. 1932.) писало:

«Боротьба на останньому Народньому З'їзді довкола т. зв. «автономістичної резолюції» йшла радше на площині кристалізації української політичної думки і *не мала на увазі якусь практично-політичних ходів*».

Коня з запрягом даємо тому, хто на підставі повинного відповідь: 1) чи «практична політика» є практичною чи непрактичною? 2) чи ключ автономії є реальним чи нереальним? 3) чи найвищий ідеал нації є живучим, отже реальним, чи неживучим, отже нереальним? 4) чи «реальна політика» є реальною чи нереальною?

ЩО КАЖЕ ЗДОРОВИЙ РОЗУМ?

«*Нова Зоря*», орган католиків зпід стягу Хомишина й Назарука (10. IV. 1932. ст. п. з. «*Клясичний доказ політичної незрілості*») пише:

«Само життя силоміць ставить постулять самоуправи українських земель під Польщею на порядок дня всіх українців у Польщі. Бо кожного дня і на кожному кроці *брак національно-територіальної самоуправи* дається українцям в Польщі відчувати аж надто діймаючо». «І тому домагання національно-територіальної самоуправи всіх українських земель під Польщею повинно бути домаганням всіх українців у Польщі. Так говорить льогіка, таке диктує здоровий розум».

Ми думаємо, що українці в Польщі відчують надто дошкульно і *брак дешевої української фабрики черевиків, подібно* *брак радіонадавчої української стації* чи *брак кредитів*. Авсе-ж це не є причиною, щоб на фабриці черевиків, радіостації чи кредитах мали обмежуватися *аспірації* українців. Тому правильніше ставити справу «*Слово Правди*» (Львів, 17. IV. 6. р.), яке в одповідь «*Новій Зорі*» пише:

«Здоровий розум чейже каже, що на кожному кроці і кожної днини дається діймаючо відчути українцям, не — як думає Назарук — *брак національно-територіальної самоуправи* в Польщі, але *брак власної держави*, а передусім *недостача* людей, котрі боролися б за її здобуття».

АВТОНОМІСТИ-БОЄВИКИ.

«Діло» (7. V. 1932. ст. п. з. «*На закриті української справи*») пише:

«Тактика автономії для тих українських політиків, що її висувають, не є

опортуністичною програмою, лише *боевим заслоєм*.

Справді, своєрідні боевики-революціонери!

Ось до чого можна домовитися у телячому захопленні.

«ТАКОЖ НАЦІОНАЛІСТИ».

«Новий Час» (Львів, 26. III. 1932.) у статті свого редактора Д. Паліїва писав так:

«Серед 2 світів, побудованих організаційно і ідеологічно просто на військовий лад — серед фашизму і комунізму — існує *ундівський світ, без внутрішньої дисципліни, бо без виразного членства і ідеологічних підстав, без можливостей будь-якої солідної організованої акції, бо без дисципліни*. «Чи їм може протиставитися з успіхом теперішнє УНДО? — Ми кажемо — *ні!*». Клич «одноцілий національний фронт» (отарою) повинен замінити новий клич — національний фронт, опертий на засадах ідеологічної й організаційної дисципліни».

Так писав ред. Паліїв перед Зїздом УНДО.

А ще 6. I. 1932. писав той самий «Новий Час»:

«Якщо якась група людей в політичній партії приходить до висновку, що в рамках обов'язуючої програми і тактики — *не можуть вміститися її потягнення*, тоді вона створює політичну ситуацію і вибирає одно з двох: *старається перевести зміну програми і тактики, або виступає з партії без того зусилля*. Але якщо їй *не вдається* провести своїх змін, тоді ця група *мусить* теж витягати конвенції *usque ad finem*».

Правда, це «Новий Час» писав на адресу скрайніх угодовців із УНДО, але засада є засадою, й її можна застосувати до кожної іншої групи в партії й до кожної партії.

Отже виходило, що на зїзді УНДО Паліїв зі своїми однодумцями мусів був зважитися на «або-або»: або *перебрати провід УНДО, щоб перевести зміни, або виступити з партії*.

Міжтим із великої хмари зовсім ніякого дощу не було: Паліїв із своїми однодумцями *ані не перебрав проводу партії*, хоч йому не тільки не ставлено перешкод до того, але й пропонувано це, *ані не виступив з партії*, а що найважливіше: *ані не переведено в УНДО ніяких змін*.

Останнє стверджує й «Новий Час» (30. III. 1932.): «Під організаційним оглядом — *усе остане по старому*. УНДО й далі має остати «рухом» без яоних ідеологіч-

них і організаційних рам, в якому при-
становище найдуть всі, що стоять на на-
ціональній платформі, *цеб-то на практиці*
всіх людей, що не належать до інших (!)
політичних партій, вважатиметься члена-
ми (!) УНДО». Народний Зїзд не вирі-
шив того, що було його основним завдан-
ням — тактики на майбутнє. Це завдання
вложено на нововибраний Центральний
Комітет, *цеб-то вдержано стан, який трі-*
вав досіль».

Лише не зазначив при тому «Новий
Час» того, що до «*вдержання стану, який*
тривав досіль» причинився сам Паліїв зі
своїми однодумцями, й то не тільки тим,
що не переняв проводу, ані не виступив
з партії, але й безпосередньо тим, що *сам*
же уложив компромісову резолюцію, якою
вирішення справи тактики «вложено на
нововибраний Центральний Комітет, *цеб-*
то вдержано стан, який тривав досіль».

Тому скорше для «фасону», щоб якое
(хочби й невдало!) виправдати таку своєю
поведінку, Паліїв і його 5 однодумців
зложили в Центральному Комітеті таку
заяву: «Здаємо собі вповні справу, що
розходження в тактиці УНДО таким чи-
ном не зникли та що ми входимо до Цен-
трального Комітету як незначна мен-
шість, яка *не матиме децидуючого впливу*
на устійнення тактики Ц. К. Ми прийми-
ли однак вибір, *щоби використати (!)*
членство ЦК для оборони нашого стано-
вища (!) та пропагування його серед чле-
нів партії в краю». (Тоді *лише було про-*
від перебрати! — Прим. скл. РН.).

Що складено ту заяву скорше для «фа-
сону» свідчить хочби стаття Др. С. Бара-
на («Діло», 9. IV. 1932.), де читаємо:

«Безсумніву, справа автономії, видви-
нена на Зїзді, порушила уми нашого гро-
мадянства. Дехто з нього думає, що за-
йшла засаднича різниця між станови-
щем, що його у згаданій справі заняв ред.
Мудрий чи то стояча за ним президія
УНДО, і тим, за яким заявився ред. Па-
ліїв. *По суті річи такої різниці* — не
формальної, але суттєвої — *я не добавчу*.
Були різниці у самому способі зредагу-
вання резолюцій і їх висунення. Резолю-
ції ред. Мудрого справу територіяльної
автономії висунули ясно і мали характер
деякої кодифікації. *Зате проєктовані ред.*
Палієвим резолюції цю саму справу пере-
начковували більше критичним штихом,
більше у формі хаотичної політичної
статті».

Що це ствердження правильне, доказує
взагалі дотеперішнє поведінка та роль
«опозиції» Паліїва в УНДО. Про це таке
пише ЛНВ (Травень 1932. стр. 467):

«Як показали дебати, чужородні еле-
менти, втягнуті в партію в 1923. р. *підда-*
лися цілковитій майже асиміляції. У нас
(і в польській пресі) багато писалося про
опозицію в УНДО. Гадаємо, що *цеї опо-*
зиції, властиво, не було. Найвище була
фронта, але не численна і не схильна іти
на своїм шляху — до останніх висновків.
Бо коли опозиція уважає, що партія, до
якої належить, є партія «без виразних
ідеологічних і організаційних підстав»
(«Нов. Час», 30 бер.); коли уважає, що
опозиція як «незначна меншість», партії
в бажанім дусі не переробить і «не мати-
ме децидуючого впливу на усталення так-
тики ЦК» («Діло», 2. IV., вступна), то, зда-
ється, *єдиним виходом з такого становища*
був би вихід опозиції з партії? Але вона
цього висновку не зробила. Навпаки, *під-*
порядкувалася більшості що до обмежен-
ня права критики постанов ЦК, хоч де-
сять майже літ перебування опозиції в
УНДО є достаточний час, *аби перекона-*
тися, чи співжиття з більшістю можливе
чи ні».

Отже залишається все по старому: бу-
де «існувати ундівський світ без внутріш-
ньої дисципліни, без виразного членства
і ідеологічних підстав і без можливостей
будь-якої солідної організованої праці», а
наші «теж-націоналісти» будуть його
складовою частиною, лише тепер уже без
такого гармидеру й вимахування кулака-
ми, як це було досі.

ПИШУТЬ ПРО ІНШИХ, АЛЕ ДОБРЕ ЦЕ І PRO DOMO SUA.

Один із «ідеологів» політичного опор-
тунізму, так характеризує галицьке радя-
нофільство («Діло», 1. VI. 1932. I. Кедрин:
Галицьке нео-москвофільство):

«Галицького т. зв. радянофільства не
можна назвати ані суспільно-політичною
течією, ані ніяким суспільним рухом. Ма-
ють найправильнішою його характери-
стикою буде своєрідна *психоза*, в основу
якої входить *політичний дефетизм*. «Ця
нинішня радянофільська психоза не є
явищем випадковим і відокремленим. Її
праджерелом є не тільки *залишки га-*
лицької панцизнійної психіки, але й пе-
редвоєнної галицької *політичної школи*
— спирати свою політичну концепцію
(вірніше: національні мрії) на якусь
«орієнтацію», у специфічному розумінні
ролі *покірного клієнта*. «В цьому й про-
являється *рабський характер* т. зв. радя-
нофільства». «Найцікавішою спільною пи-
томенною рисою усіх нинішніх наших т.
зв. радянофілів є їхнє *дрібноміщанство*.
Своєю ментальністю, щоденним світогля-
дом, психікою, способом життя і всіми

звичками є вони *стопроцентовими дріб-*
ними «буржуаами» та з головою і ногами
перебувають у дрібноміщанських сферах». «В парі з цією *блаженною невідомістю*
йде розбродюча *наївність*». «Величезну
ролю грає також *безхарактерність*, якої
підлохам буває з черги здебільша або
матеріальна нужда або халчливість роз-
мірно легкого заробітку».

Дуже влучно!
І так само влучно буде, коли в тій ха-
рактеристичі замість слова «радянофіли»
вжити слів «*польонофіли*», «*угодовці*» або
«*реальні політики*». Бо й одні й другі тво-
рять разом одну категорію — *опортуні-*
стів. Тому й перехід від одних до других
дуже легкий. Був навіть і такий випадок,
що *одна й та сама особа* була радянофі-
лом, та ще й редактором радянофільських
«Нових Шляхів», а рівночасно була *спі-*
ritus movens угодової, польонофільської
політики В. Бачинського і разом із тим
була редактором «Діла», на сторінках
якого проголошувала «самостійність і со-
борність» при рівночасним робленні кон-
венансів раз у бік большевиків, а вдруге
в бік польонофілів; *отже один опортуніст*
у трьох особах.

Не диво, що ті симпатичні люде вміють
так влучно охарактеризовувати один од-
ного.

ПАСТИРСЬКИЙ ЛИСТ.

«*Держава не має права робити неетич-*
ні речі, себто, зло не стає моральним і до-
зволеним тому, що його робить держава
або що його роблять в імені і для держа-
ви». «*Церква не стоїть на службі політич-*
них партій, ні з ким не входить у полі-
тичний союз і полишає католикам свобо-
ду належати до партій, які не суперечать
католицькій етиці». «Не вільно *справи*
держави уготовжнювати з власною користию
або з користями одної групи громадян». «Велике лихо, коли держава править гро-
мадянами *терористичною системою*». «Ка-
толик повинен *рішуче відмовитися від уча-*
сти в політичному житті й уступити з при-
людного становища, коли його співпраця
має рівнятися *апробаті виразно неетич-*
них вчинків».

Ось таке говорить в пастирському
листі, виданому у травні 6. р. в Польщі,
але не — українським єпископом, а —
польським кард. Гльондом.

Зате український єп. Хомишин не тіль-
ки не відмовляється від участі в полі-
тичному житті, але й сам кермує полі-
тичною партією, увійшовши в політичний
союз із поляками, а апробату виразно не-
етичних вчинків Польщі дає хочби такий
його пастирський лист, виданий мин. ро-
ку: «Не Рада Амбасадорів, але Провидін-

ня Боже поставило нас, як частину українського народу під власть польської держави і цьому зарядженню мусимо підчинитися». «Хотяби нас держава гнобила і переслідувала, то таки маємо завжди і всюди зазначувати нашу лояльність».

І все це чомусь якраз тоді, коли ерекціональному майну грозить економічний банкрут і були перспективи (які не справилися!) уратувати його... польськими кредитами.

НАШІ ПРОФЕСОРИ ПОПИСУЮТЬСЯ.

Директор філії української академічної гімназії у Львові, *І. Бабій*, «арештував» у Преображенській церкві у Львові студ. *університету* Вол. Гірного й віддав його в руки польської поліції закидаючи йому, що Гірний розкидав у церкві, між військом, листочки ОУН, видані з нагоди річниці смерті Ярослава Любвича. І ось тоді, коли один, університетський професор, та й ще голова Наук. Тов. ім. Шевченка, грає роллю большевицького чекіста, другий, гімназійний професор, сповняє функції польського поліційного агента та ще в церкві, в присутності байдужих до справи польських офіцерів. Гірний сидить у тюрмі, а оце недавно засуджено його на 6 місяців тюрми.

Той самий дир. Бабій перед тим заборонив учням іти на панахиду за бл. п. Любвича, переконаючи рівночасно учнів, що ті, які друкують листочки на пошану Любвича, це провокатори.

Делегації учнів, що домагалася влаштування в гімназії Шевченківського свята 10. III. 1932., зпочатку не хотів дати дозволу на концерт, а потім, бачачи рішучу поставу учеників, відповів (по польськи!): «Narzód będzie koncert marszałkowski, a potem szewczenkowski». І справді, наперед (19. III. 'б. р. «na Józefa») улаштував концерт у честь Пилсудського, а цойно потім Шевченківський.

Шевченківський концерт *І. Бабій* не дозволив довго розпочинати, хоч на салі були 2 українські єпископи, бо спізнився... польський куратор, запрошений дир. *І. Бабієм*. Коли ж куратор прийшов, привітав його у дверях дир. *Бабій*, дякуючи йому за — культуру, яку несуть поляки українцям. Потім посадив він куратора поміж двох укр. єпископів і виголосив другу вітальну промову з вірнопідданчими висловами для Польщі.

Той самий українець, дир. *Бабій*, викинув із гімназії учня за те, що пішов до церкви на панахиду по бл. п. Басарабовій.

Та ж сама гімназія влаштувала біж. р. в честь президента Польщі Мосціцького свято, на якому проф. *Степкіє* розпочав свою промову словами: «Наш братній народ, поляки... ітд.».

Директор головної української акад. гімназії у Львові, *Лукіянович*, не хотів б. р. дозволити на Шевченківський концерт, мовляв, «Шевченко не був композитором, щоб йому концерти робити». Коли учні не подавалися, то гімназія побіч «маршалківського», улаштувала і Шевченківський концерт, підчас якого, на наказ *Лукіяновича*, побіч Шевченка пишався портрет Пилсудського. Реферати дозволено лише такі: «Шевченко як маляр» і «Природа Шевченка». Крім того, *Лукіянович* заборонив співати гимн: «Ще не вмерла Україна».

Щоб Шевченківський концерт випав славноще, запрошено польського куратора, а щоб куратор мав більшу радість із запрошення, то дир. *Лукіянович* впорядкував його так: закликав з усіх кляс учнів-господарів кляс і наказав їм підписати аркуш записаного паперу; коли учні зауважили, що не знають, що саме мають підписати, директор гримнув на них: «Підписуйте наперед, а потім довідаєтеся». Ученики підписали, а потім довідалися, що підписали збірне прохання учнів до польського куратора, щоб той зробив їм ту честь і прибув на концерт.

Той самий дир. *Лукіянович*, щоб уникнути саботування учнями свята Мосціцького, зробив так: заповів у школі заздалегідь, якого дня свято відбудеться. Та день перед заповідженою датою, прикликав учнів-господарів кляс; наперед говорив з ними про «світову кризу» та на под. теми, а коли побачив, що зближається бажана година, каже: «А тепер мерщій до кляс — хай усі сходяться на концерт у честь Пана Президента, бо концерт сьогодні відбудеться, а не завтра».

Той самий директор, українець, узагалі «дотепний» чоловік: щоб мати в гімназії спокій з листочками ОУН, зробив таке: вибрав із кожної кляси «підозрілого» учня; зібрав їх усіх разом, а зпоміж них вибрав знов одного і назначив його «командантом» над усіма іншими зі словами: «Глядіть, щоб мені в гімназії ані духу листочок не було; коли зловлю, тоді ти наперед виліташ із гімназії».

Директор української католицької гімназії у Львові, *о. Дзерович*, на домагання учнів улаштувати в біж. р. Шевченківський концерт, відповів: «Ви хочете Шевченківський концерт? Та ж Шевченко був

православний, а я католик! Як можете щось такого від мене жадати?!» Та коли учні не подавалися: «Пощо вам концерту? Та ж інші будуть такі концерти робити». Коли-ж і ті «аргументи» не помогли, заявив: «Я такої відповідальности на себе брати не можу. Ідіть до єпископа по дозвіл».

По всяких митарствах учнів таки концерт відбувся, але... в маленькій клясі. Для більшої величавости...

Той самий директор примусив усіх учнів підписати заяву, де під словом чести вони стверджують, що не належать ні до УВО, ні до ОУН.

Проф. *Клапоуцак* є гідний заступник директора української гол. акад. гімназії у Львові. По смерті *Любвича*, який згинув у боротьбі з ляхською поліцією, назвав він *Любвича* бандитом.

Він же на викладах перед учнями називав визвольні змагання Української Нації — «купою гною».

За те учні побили того «патріота». Були арешти, судова розправа проти 6 учеників і 13. V. 1932. засуджено учнів: *Гейваса* на 3 роки тюрми, *Байталу* на 1^{1/2} року, а *В. Бернадського*, *В. Горбая*, *М. Копача*, *Й. Олексу*, *О. Долгого* і *В. Салабана* на тюрму на 10—21 днів.

На зїзді українців у Львові виступив *о. проф. Залеський* із *Бережан* з докладом: «Виховання молодіжі в державному дусі». Тепер *о. проф. Залеський* кандидує на директора української гімназії в *Перемишлі*, та ще й на візитатора.

Директор української гімназії в *Кремляні* (*Волинь*) *І. Рей* заборонив суворо учням брати участь у Шевченківській академії, улаштованій біж. р. одною з кооператив. За присутність на академії, mimo заказу, директор *Рей* звільнив 4 учнів на час до 15. IV.

Під натиском учнів дир. *Рей* дав дозвіл, щоб гімназія влаштувала Шевченківський концерт. Коли учні склали програму концерту, він її відкинув, а до того й усунув учнів від улаштування свята, перебравши це на себе. На концерті деклямовано такі патріотичні вірші, як «Мені тринадцятий минало» і тш., хор співав романси, що не мали нічого спільного зі звеличенням Шевченка, а *Василь Дорошенко* виголосив промову, в якій представив Шевченка як пропалатора «любви, всепрощення, братерства народів», словом — *współzucia*.

Носити «тризуб» учням заборонено. Бу-

ли спроби викинути учнів за співання національного гимну.

Дир. *Рей* заборонив учням брати участь у панахиді і в порядкуванні могил *Січових Стрільців*. Але на таблицю в честь польських жовнірів дав вінок: «Борцям за незалежність Польщі — українська гімназія».

Щоб не дати можности учням брати участь у святкуванні річниці *Базару*, влаштував того дня в гімназії вечірку, загрожуючи, що хто не прийде на вечірку, того він викине зі школи.

У молитві дир. *Рей* замінив слово «Україна» на «батьківщина», а викладаючи історію зовсім ігнорує історію *України*.

А тепер придивимось до середніх шкіл «*Рідної Школи*», удержуваних пожертвами українського громадянства.

В дівочій гімназії «*Рідної Школи*» у Львові проф. *Микитей* на викладах у клясах і в освітнім гуртку висловлювався, що «тризуб це — іралі», а «свято 22. січня це буфонада». А далі: «Ми повинні дбати за свій, галицький загумінок, бо тамтой другий надніпрянський, є вже в певних руках».

На святкування річниці бою під *Крутами* дир. *Микитей* не дав дозволу, бо, мовляв, «там виступав брат проти брата, український селянин проти українсько-го (!) робітника». (Все таки свято влаштовано під натиском учениць).

Того українського «патріота» також побито на вулиці, а коли «патріот» запитав: «*Panowie! Za co?*» — дістав одповідь: «За Крути і за іралі».

В тій самій гімназії «*Рідної Школи*» управа школи вела слідство за участь учениць у панахиді по бл. п. *Басарабовій*, а коли одна учениця призналася до участі в панахиді, списано з нею протокол та відіслано його до польської кураторії.

У гімназії і семінарії «*Рідної Школи*» у Львові заборонено на Шевченківських концертах біж. року «вступне слово», мовляв, щоб не розводити політики, а, крім того, заборонено співати кінець «Заповіту».

Під натиском учениць у семінарії «*Рідної Школи*» у Львові нарешті дозволено на «вступне слово» але з умовою, що воно буде аж 6. точкою програми, а далі що воно буде написане і наперед цензуроване дирекцією. Лише під тою умовою професор тої семінарії, *Гриневецький*, згодився диригувати хором, а, крім того,

заявив, що колиб хор самовільно продовжував співати «Заповіт» до кінця, то він зробить скандал і підчас співу зійде зі сцени.

*

Гімназія «Рідної Школи» в Яворові, з директором К. Годованцем на чолі, знала зі свого «роганку» в честь Пільсудського, де виступав деклямації по польськи «*Wódz Piłsudzki tam na przodzie Ukrainy szczyry brat*». Знала вона рівнож тим, що дирекція забезпечила матуру кожному учневі, як він напише задачу на тему: «*wzróżycia polsko-ukraińskiego*». Знаний дир. Годованець і зі своїх промов, що «*ми повинні бути дуже вдячні полякам, бо ліпше як у Польщі ніде нам не буде*».

Ось ця гімназія брала 27. II. 1932. участь у лещатарських змаганнях Powiatowego Przynsobienia Wojskowego.

А оце, останніми часами, дирекція доручила всім класам вивчити співати: «*Jeszcze Polska nie zginęła*».

*

У жіночій середній школі «Рідної Школи» в Самборі заложено LOPP (Liga Obrony Powietrznej Państwa).

Національне виховання в тій школі таке, що, коли один із професорів запитав у класі, хто був Петлюра, то ніхто не міг одповісти, а нарэпті одна учениця, запитана, відповіла: «Петлюра це був *чеський* диктатор».

Отак виховують наші педагоги українське молоде покоління в українських школах. Отак виглядає «органічна праця», що є максимальною програмою наших «реальних політиків».

А ми тішимося українськими школами, боремося за них, пропагуємо їх, порушуємо сумління чужинців і своєї суспільності, гроші з наших жебрацьких кишенів даємо, усе в тому переконанні, що в українській школі виховуються українські патріоти й нові борці за волю України!

Українські патріоти! Всі як один до боротьби з рабами! До боротьби за душу нашої молоді! В тому, чи виховується наша молодь для визвольної справи чи на рабів, є — бути чи не бути Української Нації!

АВТОРИТЕТИ Й «АВТОРИТЕТИ».

Львівський митрополит гр. А. Шептицький оголосив у травні б. р. на сторінках «Мети» — «Слово до української молоді», де між іншим написано:

«...Сьогодні не з проповіддю про потребу покори звертає до Вас. Хочу Вам дати змогу зрозуміти, якою помилкою у

Вашому житті є легковаження гадки й досвіду старших і тому скажу Вам так: як у Церкві і Християнстві, так само і в національному житті, передавання є підвалиною будуччини. Нарід, що за кожним поколінням зривав би з переданнями, нарід, якого кожне покоління наново від себе починало би національну працю для батьківщини, мусів би остати слабкою дитиною поміж іншими народами. Ви мусите зясувати собі, що легковаження гадки й досвіду старших є відкиненням авторитету віку і досвіду і що упадок авторитету є завжди небезпечний. Хто відкидає авторитет старших, легко відкине авторитет батьків, а відтак і кожний інший авторитет у народі. Вкінці дійде до того, що буде відкинений авторитет Церкви, Бога і всякої етики. Небезпека таких шляхів поведінки аж надто очевидна. Бо тому, хто відкине ці авторитети, лишається або власний лише його авторитет, або авторитет близьких йому клік. Чи ж це не веде до повної анархії?»

Оці слова про пошану авторитету всеж не на адресу сказані. Бо коли авторитет паде, то винні не ті, що його не хочуть шанувати, але ті, що той авторитет не зміг вдержати чи, навіть, не зміг здобути. Нема людей на світі, що не булиб здібні користися авторитетом; і серед найбільших хуліганів є свої «авторитети», яким усі інші добровільно коряться. Авторитет не є об'єктивно-стабільною вартістю, яку можна виміряти метрами, кілями, чи механічно визначити, а є це морально-психічна категорія, оперта на суб'єктивнім заложенні. Авторитет не можна ні купити, ні дістати патенту на нього, але не приходить він автоматично з літами чи становищем. Тому *один* батько має авторитет у дітей, а *інший ні*; тому *один* учитель тішиться авторитетом у учнів, а *інший ні*; *один* старшина має авторитет у підлеглому йому війська, *інший ні*; *один* душпастир має авторитет у вірних, *інший ні*. Що більше, якась особа *нині* має авторитет, а *завтра* та сама особа може його вже не мати. І не треба доводити, що коли батько не є авторитетом для малолітньої дитини, то винна не дитина, а батько; коли вчитель не тішиться авторитетом у дітей, то винні не діти, а вчитель. Те саме, що в родині, школі, війську й церкві, є й у політиці.

Коли мова про політичні авторитети, то наведемо такі слова (ЛНВ, IV. 1931):

«Пошану до авторитетів треба мати, певно. Але чи для такого, скажам, «авторитету», який в 1924. р. був загравиством (а радянським «уклоном»), в 1925. —

ундистом, а тепер вже союзником-католиком? Чи й для такого «авторитета» і для його політичної характерности маємо мати пошану? Навпаки, осмілюємося думати, що ніякого права вимагати собі послуху такі політики не мають. Бо коли їм для себе так тяжко вибрати одну спасенну лінію, то з якої рації має в їх мудрість вірити загаль? А що як цей «авторитет» завтра опиниться в четвертій якійсь групі і знова вимагатиме вже до *неї* послуху? Тільки тому, що взяв собі за *факт* бути «авторитетом» — не тут, то там? А щож робити, коли маси, від яких жадається послуху, не здолають розвинути такої ракетової шкортости аби поспішати за *змінними переконаннями* свого «авторитета»? Або чи має загаль шанувати такі «авторитети», які — напр. — рік чи два тому в однім закордоннім націоналістичнім органі виступали проти «утодовства УНДО», а потім пишуть статі що вказують «нову еру» для партії, еру «органічної праці» Чи й їх авторитет мусимо признавати? Чи може тих, які захвалюючи якусь орієнтацію, потім публічно її дезавують а на практиці стараються переводити?» «У нас вимагається *пошанівку для пошанівку*. У нас вимагається пошанівку для політиків, які бояться брати відповідальність за свої думки, наміри і слова, які є стало в масках, а будучи типовими «антишабристами», хочуть виступати в позі Робесперів і яко до таких, до себе шани вимагати... Це недопустима річ. Тому, коли повага до таких «авторитетів» хитається, *ніхто крім них в тім не винен*». «Як то можна ганити тих самих послів, яких — як своїх людей довіря — щойно перед 4 місяцями вибралося в послі? На перший погляд, річ дивоглядна. Але — чи їх вибрано під тими гаслами, які вони зачали проповідувати по виборах? Чи їх вибрано і уповажнено робити те, що вони тепер роблять? Отже нема що скидати відповідальність на виборців. Не виборці змінили нагло свої переконання, виступаючи проти обраних послів, тільки ці останні. Закидати виборцям неконсеквентність, так само мудро, як, напр., тим, які «зрадили» гетьмана. Ніхто гетьмана не «зраджував», він зрадив ідею українську, замінявши її нагло на російську. Нічого дивного, що від нього й відвернулися навіть ті, що його вибрали. В обох випадках мандат використано в інших цілях, аніж для яких його дано, ось і все. Замість нарікання отже на непошанівку для авторитетів, варта ліпше подумати над проблемою тих авторитетів, тої «еліти», яка є дійсно хора і якої такою обороною не вратувати».

Отже й до тих авторитетів і то коли не *виключно* до них, то *наперед* до них треба звертатися й апелювати, а не лише до молоді, якій і *тільки їй* присвячується від двох років «пастирські листи» і «Слова». Міжтим наперед треба було звернутися до єпископа Хомишина, щоб не поневіряв і свого авторитету й авторитету Церкви «пастирськими листами» з проповіддю лояльності до окупантів «хотяби нао держава гнобила й переслідувала», веденням політичної партії, що за ідеал має рабство, підкопуванням авторитету Митрополита, переслідуванням підлетлих йому патріотів (викидання литомців за домагання панахиди за полятих стрільців), тощо. Так само треба наперед звернутися до українських педагогів, щоб не були на службі чеки; щоб вони дітям, яких брати й батьки загинули за волю, не казали, що «українські визвольні змагання це — купа гною», а «тризуб це — Іралі», що їх товариші, які погибли в бою з ворогом — бандити, та щоб вони не видавали тих дітей у руки ворожої поліції за патріотичні вчинки. Треба наперед звернутися до політичних проводирів: до Назарука, що провандрував через усі партії, до Панейка, що проповідував усякі можливі «ідеали», до Петі Певного, Ковалевського, А. Лівницького, Кедрина, Винниченка, Лозинського, Петрушевича й т. д., далі до всіх партій із хамеолонською тактикою і орієнтаціями на ворогів, словом — до всіх «авторитетів», які *нищать авторитети родини, школи, церкви й нації*.

При чому тут молодь?!

Якраз велика це чеснота тої молоді, що вона *творить* собі новий авторитет, якому віддана «аж до пожертви, а не раз до цілковитої жертви зі себе, зі свого добра, зі своєї будуччини і зі щастя власного, а навіть зі щастя і добра батьків» — як це стверджує сам Митрополит.

II. ІНТЕРНАЦІОНАЛ ПРОТИ ПОНЕВОЛЕНИХ НАРОДІВ.

II. Інтернаціонал, який уже давніше станув на засаді *непорушності границь польської держави*, отже тим самим поставився *проти державницьких змагань українців і білорусів*, виніс 20—21. V. 1932. в Ціриху через свою езекутиву таку постанову («*Pravo lidu*», Прага, 24. V. 1932.):

«Коли би совітська Росія (!) була примушена боронитися проти воєнного наступу, Соціалістичний Інтернаціонал розраховує на те, що всі об'єднані в ньому партії, які розвивають свою чинність у рамках совітського Союзу, придержувати-

муться засад берлінської резолюції й *виступлять проти кожної сепаратистичної чи повстанчої акції*, яка мусіла б вести до зломання оборони совітської Росії (!) проти японського наступу.

А у тім П. Інтернаціоналі є членами, та й ще пишуться тим, *українські соціал-Демократи* (емігранти) та *українські соціалісти-радикали* (галицькі).

Стає поволі зрозумілим, чому для еседеків, радикалів та їхніх друзів («Оборона України» в Америці) є український націоналізм червоною плахтою, чому якраз вони борються з ним так неперебірчливими засобами, як ніяка інша група, і чому просто до скаженості доводить їх навіть сам вислів — *українська національна революція*.

НОВА РЕЦЕПТА НА БУДОВУ УКРАЇНИ.

«Народна Воля», неоф. орган «Оборони України» (Скретон, Па., 9. IV. 1932. у ст. п. з. «Ковбойська революція») пише:

«Не ковбойськими штучками, не паленням заасекурованих панських стирт, за котрі бють і сажалють по тюрмах селян і мордують невинну інтелігенцію, не одержуванням цілої зграї дармоїдів за границею, котрі літають вальпами провідниками, можете щонебудь у *визвольній* боротьбі України! Ви забули, а може й не знали ніколи, що для пропаганди української справи між чужинцями далеко важніше, коли наш нарід покаже те, що він зробив для себе і для культурного світа. А це він покаже тоді, коли творити українських письменників будуть перекладані на чужі мови; коли вони будуть рекламовані у чужій пресі; коли музику українських композиторів будуть грати чужинецькі світової слави оркестри; коли картини українських мистців будуть на виставах світової слави. Коли наші вчені, що зараз відірвані від рідної землі і загрози бідують, перестануть думати про насущний шматок хліба, а спокійно зможуть працювати по своїх кабінетах, кожний у своїм напрямку для добра і слави у першій мірі України і для добра цілого людства. А *щоби це так було*, то нехай не йдуть гроші на одержування дармоїдів, а їх помічникам нехай не будуть у головах дурниці».

А ми думаємо, що «щоби це так було, то *наперед мусить бути українська держава*. Бо щойно тоді, коли буде своя держава, то й наших письменників «будуть перекладати чужими мовами» і українську музику будуть грати чужинецькі оркестри, і образи наших мистців будуть на світових виставах, і наші учені не будуть бідувати.

А щоби повсталла українська держава, то наперед мають бути такі «дурниці», як *українська визвольна справа* в головах усіх українців. І якраз не самою «музикою» і «чужинецькими оркестрами», не самим «малюванням образів», не перекладами наших письменників і наукою самою по собі здобудемо свою державу.

Що більше, коли ми *всю* нашу увагу звернемо *виключно* на оркестри, малювання, науку, на шкільництво, кооперацію, просвіту, одне слово — на культурно-економічні цінності, то тоді взагалі не побачимо своєї держави, а до того й усі ті культурно-економічні цінності скорше чи пізніше *втратимо*. Бо щоби ратувати ті цінності, які тоді стануть *ціллю самі для себе*, будемо мусіти йти постійно на різні уступки і компроміси з ворогом, щоб той не знищив нам того, що маємо. Ті компроміси кінець-кінців доведуть до того, що ми цілковито впряжимося до ворожого воза і ворот буде робити з нами те, що йому тільки забачеться.

Ми бачимо, куди вже зайшла і наука, і шкільництво, і література, і мистецтво, і кооперація на радянській Україні. Бачимо, як нині «працює науково» в Москві наш найбільший учений Грушевський, який, щоби ратувати науку, поклонився більшовикам. Чи ця більшовицька наука, мистецтво, кооперація, шкільництво, література принесе нам визволення з пазурів більшовицького ката? Чи може щось інше, оті «дурниці»?

А що бачимо тепер у Галичині? Якраз щоби ратувати «культурно-економічні цінності» стремлять до *угоди* з ляхами й виповіли безпощадну війну українському визвольному таборові! І це не припадок, що якраз речниками угоди з ворогами є голови наших *просвітних, наукових і економічних установ*. Вже нині українські школи починають бути розсадниками *духового рабства*. А що буде далі? Чи це «ратування» культурно-економічних цінностей веде до визволення чи навпаки — до ще гіршої неволі?!

Тому головним центром нашої уваги повинні бути «дурниці» (визвольна справа) а *щойно по них* культурно-економічні цінності. І не «дурниці» мають достроюватися до «культурно-економічних цінностей», а навпаки. Инакше втратимо і одне і друге.

РАДИКАЛИ «ВОЮЮТЬ».

Галицькі радикали це доволі своєрідна політична група: є одного боку (на великі свята) кажуть українським масам: 1) що вони за *самостійну й соборну Україну*, 2) що вони *проти Польщі й больше-*

виків та 3) *громи* «шпелять на УНДО за його *угодову політику*; а з другого боку — 1) *не мають навіть визвольної програми*, що вказувала б, як ту самостійну й соборну Україну дітяти, зате 2) *належать до П. Інтернаціоналу*, що станув на засаді *непорушності державних границь Польщі і осудив війну поневоленних народів проти більшовиків*, а 3) в польському соїмі заявляють, що не виступають «*ні проти польського народу, ні проти держави польського народу*», а навпаки стоять за співпрацю *працівного польського народу з українським народом*, а навіть питають поляків: «що маєм робити, щоби бути *льоальними?*» Виходить: *перед «хлопами»* — одне, *перед «панами»* — інше. Або іншими словами: *вибралися наші «руські хлопни радикали» на село людей дурити*.

Ті то радикали вступили в «бій» з націоналістами. Ось кілька виїмків із їхніх виступів:

«Громадський Голос» (Львів, ч. 10) пише: «Національною є кожна партія, кожне товариство, що *стремить до оборони прав своєї національності від чужих напастей*. Але, крім національних справ, вони можуть мати в своїй програмі ще й інші точки: оборону від господарського визиску і лихви, визволення від політичного утиску, піднесення народу з духовної темноти та некультурності і т. д. Ми кажемо, що така партія має крім національної програми ще й *політичну, соціальну і культурну*. Але «націоналіст» *не хоче нічого чути про інші справи (!)*. Його цікавить тільки одне національне питання, справа мови (!) і державності. *Інших справ він не хоче торкатися, не хоче нічого в них змінити (!!!), годиться, аби було так, як є нині (!!!)*».

А ось як виглядає стріл із тяжкої гармати (Громадський Голос, Львів, 28. V. 1932.):

«Головною і єдиною їх ідеєю є «своя держава». Але чи ця ідея — є сама собою революційна ціль? Ту саму ідею мають усі національно свідомі українські люди, навіть не думаючи, що вони тільки через те вже революціонери. Але й коли УВО чи ОУН пише навіть про ту ідею «своєї держави», то також не каже ясно, яка це має бути держава. Хто боїться точно зясувати собі образ своєї мети, то й самої мети він, очевидно, не трактує поважно. Мовляв, уявляйте собі ту свою державу, як кому любо. Ще трудніше дошукатися хочби натяку про те. Кому та держава має бути «своя». «Своя держава тай годі, а покищо вони — «безпартійні революціонери». Вони безпартійні проти

всього громадського ладу на українських землях, проти соціальної несправедливості (!), визиску людини людиною, злиднів і темноти (!). Наперед мовляв своя держава, потім «побачимо». Так якби та своя держава могла хоч один день існувати без людей, а значить без якогось соціального ладу між людьми». Отже зі становища ціли ні УВО ні ОУН не мають нічого спільного з революційністю... Це *наскрізь назадницькі, реакційні гурти*».

А тепер подивимось, як вони стріляють аж через океан і як інформують тамошніх українців про українських націоналістів (Народна Воля, Скретон, Па., 19. V. 1932. М. Подільський: *Фашистська сліпа вулиця. Від нашого кореспондента у Львові*):

«Треба ще згадати про наших фашистів. Наші фашисти зачули про фашистський рух в Італії та Німеччині». «Вони довідалися про фашизм з першої польської газети з котрої не могли вчитати нічого більше як те що фашизм це змагання до диктатури. От деяким нашим студентам подобався цей клич і вони відразу перейшли на фашизм. Але горляючи на кожному кроці про потребу «сильної влади» і диктатури, вони вже далі не можуть в який будь хоч трохи зрозумілий спосіб вяснити хто має виконувати цю диктатуру і пощо». «У них не було й нема до сьогодні *якогось одного провідника*, котрий дав би своїм прихильникам якісь нові кличі. Тут відразу перейняла ціла сотня студентів клич про «сильну владу» і *кожний з них хотів би бути диктатором сам*. Наслідком того серед нашого фашистського руху була від самого початку його гостра внутрішня боротьба за те, хто має бути тим загально признаним диктатором (!). Кожний такий кандидат мав свій гурт прихильників».

А ось інший «Лист з Європи» («Народна Воля», 15. III. 1932.):

«Затаївши віддих ждало багато українців на Західній Україні і на еміграції, що скаже Ліга Націй про пацифікацію. Такий настрій викликали провідні українські буржуазні політики та їхня преса. Ця преса від УНДО до «Розбудови Нації» (!!!) *чи хоч бачив в житті «Розбудову Нації» знаменитий автор листа! — Прим. скл. РН.* уявила собі, що «нашу справу» має рішати тепер Женева, як у 1919. році мав рішати її Париж». «Тут мавмо яскравий приклад цілої недорічності роботи наших фашистів. Наперед нагородять силу ніби-революційних нісенітниць, а по тім *самі лізуть вирішувати справу — в Женеві!*». Польська пропаганда все зробила, щоб доказати, що УВО та ОУН —

це цілий український рух. Полковники теж дуються як жаба, щоб доказати, що за ними «вся Україна». На щастя так не є, і mimo всіх зусиль, світ не думає, що Україна це Коновалець і спілка».

На перший погляд здається, що маємо тут до діла тільки зі злібною, брехливою демагогією. Безперечно, є й вона тут. Але не в ній справа. Важнішим є ось що: все вказує на те, що радикали не бачили навіть Устрою ОУН, не читали ні одної статті на теми ідеології, програми і тактики ОУН, не познайомилися ні з одним виданням ОУН, не знають основних політичних позицій ОУН, не кажучи вже про апарат, працю й плани ОУН. А всі відомості про націоналістів радикали черпають... з польських щоденників та із каварняжних розмов. Вони навіть змішують ОУН з УВО, хоч це 2 окремі організації, сплутують тільки тому, що їх свідомо сплутують польські прокуратори й польська поліція, а за ними польська преса.

Першою засадою стратегії є: коли хочеш побороти противника, мусиш його наперед пізнати: що робить ворог, які його сили й що думає він робити? Тому ні один бій не відбувається без попередньої розвідки.

Чи може бути для нас, націоналістів, небезпечним такий противник, який зовсім нас не знає й навіть не зраджує охоти нас пізнати? Не з такими бездурами, як вище наведені «еляборати», вступати радикалам у бій із українськими націоналізмом. Їх висміє кожний, хто хоч трошки поцікавився українським націоналізмом.

Радикали! Ваш бій безнадійний!

ЯКІСТЬ, ЧИ КІЛЬКІСТЬ РІШАЄ?

31. III. 1932. цензурове бюро Департаменту Торговлі в Вашингтоні проголосило, що 68.485 емігрантів, що родилися поза Америкою, (дітей їхніх, уроджених в Америці не вчислено) подали як свою рідну мову — українську. Не одного ця низька цифра вразила.

Однак річ не в кількості.

Бо ось статистика Латвії подає, що там живе 36.029 українців. Тут якраз кожного вражає ця висока цифра. Бо хто з нас досі чув про тих українців? Що вони роблять як українці? Чи вони являють собою якусь цінність для Української Нації?

Або інший приклад: у Югославії живе коло 70.000 українських емігрантів. Яка їх вага для України?

Або: яку питому вагу для Української Нації мають 1.500.000 українців у Сибірсько-Козацькому краї, 400.000 на Зелено-

му Кліні і 150.000 на Сірому Кліні? Чи тих 2 мільйони, отже стільки, скільки числить ціла литовська, латишська чи естонська нація, має подібне значіння для нашої нації?

Тому 68.485 української еміграції в Америці, при її дотеперішній активності, національній свідомості, політичній виробленості, творчості й корисності для нації має питому вагу принаймні таку, що вдесятеро більше населення (684.850), а то й у зрівнанні з еміграцією на Зеленому Кліні, Естонії чи навіть у зрівнанні з населенням по деяких частинах українських земель (Полісся, Закарпаття) навіть і в 100 разів більше (6.848.500). І таки зовсім не було б перебільшенням, колиб означити значіння американської еміграції як $\frac{1}{7}$ у відношенні до цілого народу (6,8 міль. до 45 міль.). На всякий випадок ні $\frac{1}{70}$, ні тим більше, як це мало б з кількісного відношення виходити, $\frac{1}{700}$ (68.485 : 45.000.000), не визначало б правдивої питомої ваги американської еміграції для Української Нації.

Таки не кількість, але якість рішає в національно-державних справах. Тим і пояснюється, чому далеко менші, а той 1—2 мільйонів нації висвободилися від (спільних із нами) окупантів, а 45 мільйонів український народ є й далі в неволі.

Тому й не пишаймося надто тими 45 мільйонами! Це аргумент проти нас!

ПРО ОДИН ОДНОРІЧНИЙ «ЮВІЛЕЙ».

«Літературно-Науковий Вісник», що оце видає вже 31. річник, вислав у травні б. р. до щоденної преси таку заяву:

«З приводу одного газетного закликку про «ювілей» ЛНВ, Редакція заявляє, що: 1) вона про ніякий «ювілей» ЛНВ не знає, 2) його собі не бажає, 3) просить своїх дійсних прихильників, які досі морально і матеріально підтримували видавництво, й далі єднати йому передплатників, але стриматися від всякої — хочби чисто пресової — «ювілейної» акції ЛНВ».

Отже є установи, що мають за собою творчу працю 2 поколінь і що є просто переломовими явищами в формуванні думки й психіки народу, — та й є особи, що мають за собою кількадесят років громадської праці, але вони не бажають собі ювілею. Та не всі мають такі погляди на ювілей. І тому маємо різні ювілей: 100-літні, 75-літні, 50-літні, 25-літні, 10-літні, тощо.

А оце мали ми недавно й 1-річний ювілей.

Українська преса на обох земних півкулях дістала повідомлення, що «Укра-

їнське Бюро в Лондоні святкувало свої перші роковини 20. березня 1932. р.»

Автім нічого не можна мати проти 1-річного ювілею й коли не думалось навіть про якісь ювілейні інші укр. пресові бюра по різних країнах, з яких деякі можуть навіть 10-літній ювілей як не тепер, то незабаром святкувати. Лондонське Бюро може мати інший погляд на ювілей, зокрема на 1-річний ювілей, беручи на увагу, що його основник заявив, що для нього «українська справа актуальна тільки 2 роки». Отже. — 1 рік минав, 50% праці виконано і — ювілей заслужений.

Та важніше ось що («Час», Чернівці, 15. IV. 1932.):

«Святкування перших роковин засновання Українського Бюро в Лондоні має для української нації по всіх землях велике значіння. Признаємо (що за великодушність! — прим. скл. РН.), що й перед 20. березнем 1931. року робилася Дяка й корисна праця (зворушливо! — Прим. скл. РН.) для спопуляризованя в світі українського питання. Та висліді тих зусиль були малі».

І тоб то був припускав, що 20. III. 1931. такий переломовий день у популяризації

Єретичні думки.

Хто вони?

«Війна Японії проти Сівітів конче підперла б контрреволюцію не тільки в Росії, але й у цілому світі. На випадок, коли б тось напад на Сівіти, робітники проголосять солідарність із їх обороною». (З постанови Екзекутиву II. Інтернаціоналу).

«1. серпня відбудеться в Женеві конгрес інтелектуалів проти війни. 1. серпня тому, що цей день уважають днем початку світової війни 1914. р. Ініціатива скликання конгресу належить французьким письменникам — Роменові Ролянові й Анрі Барбюсові (ясно!), до яких приєднався Максим Горький (це ясніще!), Іттон Сінклер, пі Сун-Ятсен і інші». (З газет).

Стара пісенька, але на новий лад... Підстаркуваті міщухи знова ляментують проти війни.

А ось що каже статистика: В Північній Америці авта вбивають що-річно 33.000 чоловік а 1.115.000 калічать! Чому ті «людолюбні» соловії не виступають проти того жаку сучасної цивілізації? Чому такий фактик не перешкоджає їм уживати світу й не псує їм смаку при доброму обіді?

українського питання в світі! Ми, наївні, думали досі, що до 20. III. 1931. р. вже давно покінчено одну небувалу досі протестну і пропагандивну акцію з нагоди польської пацифікації, і в тім переконанні, вже до того часу, видали навіть доволі грубу книжку («На вічну ганьбу Польщі») зі звітом про сотки віч, маніфестацій, демонстрацій, про тисячі статей у пресі цілого світа, про десятки інтерпеляцій у парламентах, про десятки тисяч примірників інформативних брошур, книжок і бюлетенів, розкинутих по цілому світі, про радіові звіти, виклади чужинців, про рішення різних міжнародних організацій, про тисячі телеграм, резолюцій, меморандуми й т. д., й т. д.

Та ось довідуємося, що властива популяризація українського питання у світі починається щойно 20. III. 1931. р., бо все досі було «мало» і навіть не можна цього рівняти з працею Українського Бюро в Лондоні!

Тому каємося, що досі навіть не припускали, що аж таке «велике значіння для української нації по всіх землях має засновання Українського Бюро в Лондоні».

—м—

Ні, вони, бачте, виступають проти війни, але мовчать, коли йде мова про вбивство. Так вони виступають завзято проти війни, але вони з виглядом незайманої дівчини проковтують свого брехуньковатого язика, коли мову зняти про те організоване масове вбивство, що зветься «громадською війною», вони мовчать, коли зняти мову про терор пролетарської диктатури.

Подивіться в очі волякові, що повернув з війни. Це — не очі вбийника! Але подивіться в очі громадського ката від Чехи чи ГПУ, побачите очі вбийника.

І ось соціалісти, що видають себе за ворогів більшевизму, раптом обертаються в його захисників. Що це за дивний сон такий?

— Яблуко від яблуні недалеко падає! А рибалка рибалку здалека бачить! —

Вороги ворогами, але «благодать» духа Марксового чинить невидимо, звязуючи всіх «помазаных» одним ланцюгом. Єдина «церква» — один пастир!

Хто вони?

Хто вони оті, що обертають серця людей у тремтячий овечий хвіст? Хто вони оті, що обертають людство в пацифістичну отару рабів, здібну прийняти з рук

«правовірних» майбутню пацифікацію вогнем і мечем? Хто вони оті, що з шляхотних лицарів меча і хреста, роблять гієн людських пвнтаристів?

Хто вони оті розманіжені пророки «сьогодні»? Наполохани візці у левячій шкірі чи ж злібні вовки в овецій? Спантеличені книжники чи підплачені агенти-провокатори?

Хто вони? Контр-большевики чи пів- і чверть-большевики, що лише торують дорогу отим справжнім?

Хто вони?

Де кілька слів на адресу нашого клеру.

Коли ми глибше вдивимося в «сьогодні», то побачимо, що його характеристичною ознакою є «слово», чи ліпше нечуване ще досі використання слова.

Ще ніколи не було такої повені слів, як сьогодні.

Балакають усі, про все й усюди. Балакають безпосередньо до слухача, балакають і посередньо — через радіоапарати. Ще ніколи не було такої повені писаних слів, як сьогодні. Кількість і тираж різних друкованих видань просто велетенські.

Але ще ніколи не гвалтовано слова так, як це роблять тепер.

Найліпше це видно з ужиття слова для реклям. Рекляма панує тепер у світі. Пояснюється це безсоромністю й нахабством тих, що реклямують — із одного боку, і безкритичністю та отарністю тих, для кого рекляма призначена. Випадок із книжкою Ремарка аж надто яскравий: з пересічного автора й пересічної книжки рекляма зробила ледви чи нового Месію, а за півроку всі вже забули про того Ремарка, а читати його хиба будуть історики літератури чи вірні прислужники всесвітньої масонерії.

«Сьогодні» йде під знаком слова. Але ніколи ще не було такої жахливої диспропорції між *Словом* і словом.

Сучасне слово — повія, повія, що розносить заразу и отрве мозок і тіло. І сучасна доба це — розпушта словом.

І така велика гіпноза того «слова», така велика віра в його магичну силу, що навіть забувають, що сила та залежить не од самого слова, яко такого, а від сили авторів його, від якого й воно набирає собі сили барви й т. д. І це «слово» такої манти напускає, що навіть і ті, кому більше, відкрито, де шукати Істину, кому розкрито *Слово*, кому дано *Слово* для розповсюдження й ті шукають причин нещастя не там, де слід. Так, напр., ціла низка визначних католицьких діячів (кардинал Пачеллі, мадярський єзуїт Р. Banghy, чеський єпископ Вебер), часописів («Schö-

ne Zukunft», «Pražský večerník») запитують: «чому це в Іспанії таке скоїлося?» — і відповідають: іспанські католики не мали своєї преси.

Поперше — не можна так плитко виміряти подію такої великої ваги, як упадок, хоч би й часовий, католицької церкви в Іспанії, це трохи нагадує спроби прикрити голизну листком; подруге — відповіді на питання не точна: іспанські католики все ж мали свою пресу; так вони мали — «A B C», «El Debate», «Le Nación» і «El Ziglo Futuro»; але чомусь масонські ліберальні (ясна річ і протирелігійні) газети: «La libertad», «El Lod», «La Voz», «El Heralds», «La Fierga» — мали удвічі більший тираж. Додаймо ще, що в руках у католиків були казальні, віддані свому покликанию чернечі чини, а зпоміж цих зокрема такі чисто проповідницькі чини як Франтишкани й Домінікани (до речі своїм походженням іспанський чин). Та що Іспанія була (чи ліпше — її вважали) найбільше католицькою землею, а нарід тої землі був дуже побожним.

І раптом це все завалилося!

Чому? А чи не тому, що ті, які казали католицькі слова, казали їх уже не від *Слова*? Чи не тому, що клерики й вірні католицької церкви в Іспанії аж надто стали синами світу сього, забувши про вічність і творчість?! Чи не тому, що дух св. Франтишка Асизького, який так любив Іспанію, став чужим для іспанських католиків і не знайшов собі місця в їх аж надто земських серцях? Чи не тому, що іспанські католики забули, що треба «горе іматі серця»?

І чи не знак це для нас?! Особливо, коли іспанські події ми візьмемо в звязку з тими подіями, які відбуваються близенько коло нас, ось тут поза Збручем. І чи не знак це «сьогодні» для нашого «завтра»?!

На нашому прапорі стоїть: «Самостійна, Соборна Україна», і ми, відповідаючи за свої слова, ні від кого не закриваємо, що реалізація того гасла може стати лише наслідком чуда. Бо ж, коли послухати людей «од світу сього», послухати їхніх викладів од економічної, соціологічної, політичної и т. д. наук, себто, від механізованого світорозуміння, світогляду від коначности природної, то, ясна річ, ніякої України бути не може.

Авсез ми кличемо людей до створення «Самостійної й Соборної України». Кличемо, бо *віримо*, що така Україна повстане, як результат усенароднього руху, що матиме коріння в *іраціональному*, або инакше — проблема повстання такої

України, як ми її собі мислимо, є проблемою релігійною. Рівно ж як і чудо є наслідком віри, себто, явищем те ж релігійного порядку.

Тут тільки не треба сплутувати *релігійного* з його певною формою — церковністю — але й з другого боку це все ж не значить, що в ділі повстання України церква, яко така, й її члени не мають місця й значіння. Навпаки! На чинниках церковних лежить велика відповідальність за підготовку цілої маси українського народу до можливості зробити чудо. Іхня роля тепер у нашому житті така, якою була роля середньовічних духовних у витворі лицарства, чернецтва, хрестових походів, тощо.

«Християнство — релігія сильних духом, а не слабих. В християнській святості був підбір сильних духом, було нагромадження духовної сили. Християнська етика духовної перемоги, а не поразки» (*Бердяев*). Правда, мова тут про християнство, яким воно має бути, а не про християнство, яким воно часто буває наслідком аж надто принатурювання до «світу сього» (Росія — Іспанія). Але ж, коли ворог на порозі, найвищий час забути, особливо, тим, кому доручено справу переховання й розповсюдження Слова Христового, забути про «світ сей», звернути очі до вічності.

Любов має величезне значіння в ділі відродження української державности, зокрема в ділі витворення соборницького настрою, як передумови до соборности земель українських. Любов оздоровлює, очищує, зєднує. І зпотувати в одне суцільне, зробити моноліт з українського народу можна любовю до брата свого. Кому ж бути носіями тої любови, як не слугам Божим насамперед — клерикам? Кому ж бути речниками любови, як не тим, кому доручено сповідати й настановлювати на праву путь? Кому ж бути сіячами любови, як не тим, кому дано казати з проповідниці від Слова, що є Богом? А Бог — «люби єсть», та любов, про яку так натхнено пише св. Павло: «Коли я промовляю мовами людськими й янгольськими, а любови не маю, то я мідь дзвінчя, або цимбали повнозвучні. Коли я маю дар пророкування й таємниці усі знаю, й маю всіляке пізнання й усю віру, що навіть можу й гори переставляти, а не маю любови — то я ніщо. І коли я роздам усе майно мое й віддам тіло мое на спалення, а любови не маю, — нема мені з того ані якісінької користі. Любов довготерпелива, милосердна, любов немає заздности, любов не вихвалється, не пишється. Не бешкетує, не шукає свого, не

роздратовується, не мислить злого. Не радіє неправдою, а радіє істині; все покриває, всьому вірить, усього сподівається, все переносить. Любов ніколи не устане, хоч і пророчтва припиняться, й народи замовкнуті і знання стане не потрібним». (*До Коринтян, гл. 13, 1—8*).

Або:

«34. Приказання нове даю вам, щоб любили ви один одного, як я полюбив вас, ось так, щоб і ви любили одне одного. 35. З того пізнають усі, що ви Мої учні, коли будете мати любов проміж себе (*Іоан, гл. 13*)».

Чи ж так у нас у житті нашої Церкви й її слуг на наших землях?

Ні, не так!

Фактів наводити не будемо. Ті, до кого слова ці звернені, й самі добре знають нашу сучасну невідраду, на жаль, церковну дійсність.

Чи не час нашим отцям стати для нас прикладами жертвовної любови, любови, що перемагає радощі «світу сього», радощі часові в імя радощів вічних?...

Чи може, не дай того Боже, лишасться сказати словами св. Євангелії: «42. Але знаю вас: у вас нема в собі любови до Бога. 43. Я прийшов в імени Отця Мого, й ви не приймаєте Мене, а коли хтось прийде в імени свого, того приймете. (*Іоан, гл. 5*).

Дехто закине на це, що це намагання внести політику до Церкви.

Ніколи! *Terque quaterque non!*

Нещодавній досвід московського православія дуже наочно вчить, як шкідливо для Церкви звязування чи ліпше привязування Божого до кесаревого. Навпаки, скорше невідрадіні відносини в цій сфері нашого життя саме й є результатом внесення до неї політики, ба, що найтірше, *політики особистих поглядів, особистих анімоцій, особистих інтересів*.

Бо справді, аж надто від тих, що мали бути носіями найвищих, потойбічних цінностей, від тих, що мали бути речниками *Слова*, аж надто тхне насьогодні тліном саме «світу сього». Пощо ж тоді дивуватися, що безвірство шириться, шириться байдужість і люде, замість образу й подоби Божої, прибірають лики звірячі.

А що до «політики», то послухаймо прекрасних слів одного зпоміж «малих сих» — студента-богослова, що з далекої Бельгії пише, не «мудрствуя лукаво», свому братові во Христі, студентові-богословові в Чехії (до речі, цей останній щойно повернувся на українство під впливом свого духовного отця... чеха! sic!). Ось дослівний цитат із того листа: «А вам, до-

рогий брате, желяємо дочекатись одности і волі для українського народу, которого доля розкинула між многи народами. *Це не політика а природній закон любити свій нарід та бажати волі, котрою нині тишаються многи народи...* Бо з якої рації друзі люблять свій, рідний нарід, так і ми маємо любити нарід, в котрім Провидіння Боже вивело нас на світ».

Які прекрасні й зворушливі слова! Ми моволі згадується слова Тичини, Тичини ще з «Плуту»:

«Поете, любити свій край — не є злочин,
Коли це для всіх!»

А може й цей голос незайманого молотика, пролунає яко «глас вопіючого в пустелі»?

А може до Вас треба словами пророка Ісаї сказати: «І сказав Він: піди й скажи тому народові: слухом почуєте, і не второпаете; і очима будете дивитися і не побачите. Бо зашкарубло серце народа того, і вухами ледви-ледви з намагою чують, і очі свої склепили, аби не бачити очима, й не чути вухами, й не розуміти серцем, й не повернутися, щоб Я сцілив їх» (гл. 6, 9—10).

А речинці підходять і межі наближаються. І хтось грізний уже на порозі стоїть.

Чи не буде запізно за хвилину?!

100%-овість.

Здається, що прикметник — «стопроцентовий» є чи не улюбленим словом сьогодні. Всі й у всіх галузях стремлять бути стопроцентовими: американцями, європейцями, комуністами, футболістами, українцями й т. д....

Ось тільки про те, щоб 100%-овою людиною бути, про те ніхто не дбає.

«Стопроцентовий» можна переказати нашою мовою — «щирий (московське «чистий», чеське — «гузі»), себто, такий, що не має ніякої домішки — суцільний. І ось, на жаль, можна сказати, що в нас, самі нещирі тепер повелися, дарма що в 1917.—18. р. р. вони саме «щирости» від усіх вимагали. Ви можете при своїх зустрічах і взаєминах із вашими земляками побачити 10—15—20 й більше машкар (залежно від інтелігенції, жвавости, пронозуватости, нахабства й т. д.), але ніколи ви не побачите «щирого» носія тих машкар, не побачите поза тими машкарами своєрідної особистости їхнього творця й власника. Він як той, що ляльки в ляльковому театрі за нитку сіпає, схований за лаштунками.

Ось так і крутиться наш світок у вирі брехливого контр-дансу (щирий розперзаний гопак ми вже закинули як не-

модне), крутиться в вирі брехні й лицемерства. І справді «примірюють лице», а не живуть наші люде, доходячи, на решті, до того, що людина сама з собою насамоті перестав бути собою. І нема людей, а самі машкари....

Щирість і безпосередність затрачені... Не вже назавжди?

Ось і стопроцентова нещирість!

* * *
«Узнаю коней ретівих по таврам,
А юношей влюбльонних по глазам»...

А от хама пізнаєш з його хребта, що вмить може з заокостенілого (перед маленькими людьми) обернутися в гнучку до безмежности гуму (перед «рибою», що або грішми брязкотить, або посади чи підвищення роздає). Це ті, що їх ще славної памяти Тарас «кирпогнучкошиєнками» прозивав.

А скільки їх тепер розвелось! Хоч греблю гати.

Через те й жити суцужно стало.

Хто більший дурисвіт і шкідник.

Довести, що життя (особисте) людини не кінчається з фізичною смертю, себто, що душа вічна, невмируща, не можливо. В це треба вірити.

І навіть колиб це було й не так, то всеж християнство, навчаючи й проповідуючи це, не шкодить цим ні одиниці, ні загалові. Бо цим стримує одиницю від багатьох небажаних і шкідливих для загалу вибриків і — навпаки — вимагає від одиниці досягнення й додержання таких чеснот, які тільки на користь можуть бути загалові. Та тим рівночасно схоронює фізичні й моральні сили одиниці від розперзаного марнотравства.

Інакше кажучи, християнство не несе відповідальности за дурисвітство ні перед одиницею, ні перед загалом, коли потойбічного життя й на правду ніякого не має.

Та інакше справа виглядає з проповідниками матеріалістичного світорозуміння, які негують Бога, негують душу й т. д., що кінцевим вислідом має розріст антисоціяльних нахилів і повну моральну розперзаність і фізичну виснаженість.

А що як оте відкидуване потойбічне життя й на правду є?!

Тоді картина ще різкіше прибірає барв дурисвітства.

Чи ж не є оті безвірники найгіршими типами дурисвітів і злодіїв, бо в «темних» і «малих сих» викрадають найдорожче й найцінніше?

Хто ж більший ворог людства?
І де дурман-опіум?

РОЗБУДОВА НАЦІЇ

ROZBUDOVA NASIJI

ОРґАН ПРОВІДУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Річник V. Прага, липень-серпень 1932. Ч. 7-8 (54-55).

Інж. М. Сціборський.

Передпосилка національної революції.

Український націоналізм з ментом свого ідеологічного і організаційного оформлення висунув тезу *національної революції*. При визначенні її характеру, завдань і метод переведення, націоналізм виходить із оцінки фактично існуючого стану Української Нації.

Чим цей стан характеризується? Основним і рішачим фактом: втраченою самостійною державою і розділом українських земель між окупантами. Наслідки і значіння цього факту загрозливі. Окупаційні режими силою штовхають Українську Націю на шлях суспільного й економічного регресу, щоб позбавити її основ для самостійного існування. Мало того, бездержавне існування нації і тягар усебічних окупаційних впливів є джерелом атрофування духово-творчих сил, познаки якого знаходимо в занепаді волі до самостійного життя і браку віри у власні сили та взагалі в духовій деморалізації ріжних прошарків нашого суспільства. Виявом цього зявляються ріжноріжні орієнтації на історичних ворогів України і опортуністично-угодова супроти них політика.

Для українських націоналістів *звільнення нації від окупантів* — це залізний закон, без чого тверде життя засуджує нас на смерть. Реалізацію цього життєвого закону і має перевести національна революція, оперта на засадах духово-волевого і державно-політичного максималізму, який каже — *хочемо вибороти самостійну, соборну державу власними силами Української Нації*.

Скептики, при звичаєні нашу національну проблему розв'язувати лише одними формулами «політичної аритметики», безнадійно махають на націоналістів руками: — «Фантазія!.. Фрази!.. Вороги мають держави, армії, фінанси, а ми що?!..» І горді зі свого «практичного зміслу»... накладають одні проти одних з національними ворогами України, щоб «врятувати» хочби її «частинну самостійність», або зовсім зрікаються її за ціну хвилих користей. Вони вірять, що правда реального життя за ними... Одне лише дивує: чому ці політичні «практики», мимо «річевости й реальности» їхньої політики, закономірно втрачають на власному авторитеті, а їх партії розвалюються і нидіють?.. В той час як «фантастичний» націоналізм зростає все більше, закорінюється все глибше на всіх просторах окупованих земель і в найдальших закутках еміграційного розсіяння в Європі і в Новому Світі... Чейже цієї, також «життєвої правди» вони самі не заперечать, коли і справді ту правду шанують?..

Очевидно, є якісь глибші причини цього, на перший погляд, парадоксального явища?.. Так, ці причини існують, це вони покликали націоналізм на порядок денний нашої сучасности і закладені вони в самій його

істоті. Український націоналізм не з'явився зненацька в сьогоднішній дійсності. Його появу попереджав довгий складний хід національно-політичних і духово-психологічних процесів нашої історії. В ту історію націоналізм органічно вростає своїми коріннями і походить з найглибших недр національного біо-психічного ества. Ту *органічність* націоналізму переочили «політичні математики», що схильні були в ньому добачувати лише «моду», «снобізм» гуртка молодих «сногшибайл» і «скороминаючу пошесть».

В появі націоналізму виказали своє діяння ті підсвідомі ірраціональні моменти, що їх дарма заперечують матеріялістичні діялектики й позитивісти, а які в потрібний історичний час усе заявляють право на життя. Націоналізм — це насамперед *психо-духова актуальність*, яка відтепер позначатиме нову епоху життя Української Нації. І на прикладі його стихійного вростання в найглибші прошаровання нації зазнає чи не найбільш яскравого удару універсальна формула марксизму про те, що «стан визначає свідомість». Наколиб було так, то світ ніколиб не бачив героїчно-творчих проявів українського національного «я». Це «я» давно поглинула безодня механізованої рабської духової прострації.

Ідеологічно оформила націоналізм його ролі *синтетика* позитивних національних цінностей та ідей, а з другого боку місія *реактора* на всі негативні прояви минулого і сучасного. На тих шляхах синтезування національних цінностей і реакції на збочення від національного імперативу — загартувалася міць націоналізму.

Український націоналізм *вірить* у свою націю. В своїх історичних проявах Українська Нація закономірно виявляла спонтанну волю до життя. Ідучи стихійним бурхливим потоком з глибин віків, ця воля конденсувала в собі що-раз більшу вибухову силу, формувала свій творчий зміст і на наших очах могучим тараном вдарила об мур поневолення. Скажуть — але не перемогла!... Менше з тим. Хвилева невдача не є ще загибеллю, коли існують основи для мобілізації нової, ще більш потужної сили. А вони існують і знайдуть своє льогічне завершення!

Творення тої сили немислимо доконати механічним шляхом і політичним «комбінаторством». Цього не в стані відчутти і зрозуміти той табір, якого назагал ми називаємо — «український старий ідейно-політичний світ». Пересякнений скептицизмом і безвір'ям, з душею, подібною на суху книгу бухгалтерських калькуляцій, він у своїй безсилі і нетерпеливості майструє польнофільські і радянофільські «орієнтації», «єдині фронти», «автономії» і «уряди» і все це — без зрозуміння тої елементарної правди, що наколи Українська Нація і справді, як вони думають, не має в собі животворчих сил, наколи сама вона фікція, то ніщо не воскресить її життя, якіб підпорки з московських, польських і румунських багнетів ми під нею не підкладали і якіб «реальні» автономістичні резолюції не вироблювали.

Український націоналізм вірить у націю і весь концентрат своєї сили вкладає на те, щоб пересякти ціле внутрішнє і духове її ество вірою в себе, почуттям сили і соборної єдності й ідеєю величності.

В цьому, і насамперед в цьому, захована підстава змагань нації та її світла будучина.

* * *

Український націоналізм, поставивши собі завданням шляхом національної революції вибороти Самостійну Соборну Українську Державність і обернути сучасного українського раба в гордого на свої сили і спроможности вільного творця-пана, заангажувався в дуже велику гру, що вимагає вміння і мужньої рішучости бити на *найбільшу карту*. Рація дійсності і приклади минулого вказують, що тої своєї місії він не доконав би тоді, коли б слідуєчи за прикладами інших українських течій, послуговувався половинчатими, компромісовими методами боротьби з окупантами, орієнтувався на допомогу одного історичного ворога супроти другого, або сподівався б, що Україну збудує «сприятлива міжнародня конюнктура». Національна революція буде мати лише тоді вигляди на кінцевий успіх, коли, спираючись на підготовлене ідейно-духове і організаційне тло серед українського народу, прямуватиме в усіх своїх етапах шляхами *найбільшого спротиву* і супроти *зовнішніх* ворогів і супроти тих *внутрішніх* сил, що наслідком своєї ідейної безхарактерности та органічної звички пристосовуватися до «реальних обставин», будуть її процеси гальмувати.

Не один громадянин український, що перебуває десь у Лохвиці, Снятині, Ліоні чи Ньюйорку думає собі: «щоб поконати ворогів треба всім обєднатися *без різниці партій*... Єдиним фронтом!»... Міжтим треба знати, що політична структура українського суспільства не йшла нормальними шляхами, як у державних народів; наше бездержавне існування було гальмом у розвитку партій, *органічно* опертих на народніх масах і які відбивали б в собі ество і інтереси Української Нації. Як на Східних так і на Західних Українських Землях переважно це були прояви інтелігенського гуртівництва, які немов у «кривому зеркалі» відбивали в собі ідеологічне й політико-державне тавро великоросійщини і австропольщини. Завершеної і твердої національно-державницької ідеологічної системи ні одна з тих партій не мала. Був хіба що найвище зворушливий сантимент до того «нереального ідеалу», а на практиці — саламаха чужих демократичних, соціялістичних і «вселюдських» доктрин, спрепарованих на сосі плаксивого українського етнографізму.

Не дивно, що всі ті партії, коли вдарила «остання година» і жахливим потоком зрушилася, гноблена впродовж віків, здорова стихія мас до волі, — ніяк не могли зрозуміти і відчутти імперативних завдань часу, і безнадійно борсалися в шуканнях всіляких «практичних формул» уняття тої здорової народної стихії... крім (здається такої простої!..) формули самостійної державности. Наївно думало, що вони «знають нарід» і є для нього «близькими», — ці партії навипередки між собою «заглиблювали революцію», слідуєчи за твердо заученими науками механізованої діялектики та укладали «реальні союзи» з червоно-білою Москвою або з Польщею. Аж поки ця революція не переросла їхні голови і не попросила їх «на спочинок» — у львівських закамарках чи мансардах еміграційних готелів.

Нам скажуть: «навіщо такий суворий присуд?! Всеж ті чинники, хоч і втратили актуальність у нашій дійсності, були конче-потрібними для свого часу»... Справді — свіжа, розкрита могила зобов'язує хочби до стриманої коректності... І ми готові булиб віддати їм свій останній обов'язок, колиб... чинники цього політичного табору зрозуміли і відчули, що час їх минув; що нові ідеї творять і реалізують нові сили, новими мето-

дами. Та бачимо щось протилежне. Мимо очевидного банкруцтва їх ідей, понять і метод, вони, ті чинники минулого, продовжують своє безнадійне борсання. Об'єктивно аналізуючи ідейно-духові закладки й політичну тактику отих усіх УНР, УНДО, ЗУНР, РСР, УКС, есерів, есдеків і т. д., бачимо, що це один табір, хоч і різняться вони своїми «програмами» і «платформами». Всі вони — відбитки фатальних боків нашого минулого. Характеристичні для них риси такі: органічна тенденція *принатурюватися до накінених їм фактів, нехиті до змін тих фактів тоді, коли для цього вимагається напруження волі і жертви, та брак віри в творчі спроможності нації*. Свій справжній духовий зміст маскують вони «реальністю» своїх поглядів і політики, а при цьому декларують (і тільки декларують!) себе прихильниками «максимальних» ідей — самостійності, а то й соборності, тоді, як їх фактична постава в основі заперечує і унеможлиблює реалізацію цього максимуму.

Так на Західних землях угодові партії, у своїй орієнтації на «реальні здобутки» не лише не спричиняються до побільшення власної внутрішньої сили й відпорності національного організму супроти окупанта, але навпаки сприяють процесам економічного, культурного й політичного *зростання української суспільності у ворожий державний організм*. Знова на еміграції, з одного боку уряд УНР намагається продовжувати фатальну помилку українсько-польського альянсу, мимо сумних прикладів історії і без огляду на досвід недавнього минулого та що найцікавіше, всупереч логіці сучасних подій (договір Польщі з СРСР про неагресію, що означає нове замирення цих двох національних ворогів України її коштом). Тим уряд УНР компромітує український визвольний рух назовні, вбиває ідею соборної єдності всередині, і сам стає дочасною іграшкою в руках польської політичної спекуляції. З другого боку — інші еміграційні групи торують «шляхи визволення України» через «другий», «другий з половиною» і «третій» інтернаціонали, через крути московської реакції, через кого хочете, лише... не через саму Українську Націю. Ігноруючи в своїх акціях фактори *власного духа, власної волі і власних сил* та відкидаючи згори принципівість у політичній тактиці, всі ці чинники добровільно стають у позицію *дефензиви* супроти ворогів, що вже само в собі передумовлює банкруцтво й поразку.

Отже з ким творити «єдиний фронт»? Всі ці чинники, в силу своєї органічної звички задовольнятися *мінімумом* реального, ніж максимумом «непевних перспектив» — ніколи не приймуть націоналістичної революційної концепції, що базується на твердих засадах безкомпромісової боротьби з окупантами. До такої постави змушує їх і побоювання зростаючих впливів націоналізму на маси, що є початком їхнього кінця. Розвиток націоналізму — це поступне завмирання старого ідейно-політичного світу. А він на ту смерть добровільно не йде. Тим і треба пояснити явище того справді наявного «єдиного фронту», супроти якого стоїть націоналізм, і який, зачинаючися на історичних ворогах Української Нації, включає до себе і представників цього світу.

Отже йде боротьба за *душу Української Нації, її віру та ідеали*. А та боротьба ніколи не може бути половинчатою, компромісовою, Об'єднання націоналізму з тими політичними чинниками не можливе. Для цього потрібно було б комусь з них піти на компроміс. Для націоналізму він не можливий наслідком самої безкомпромісовості його істоти і революційних

завдань. Щож до політичних груп, то... «горбатого могила виправить». Сполука з ними лише децентралізувала би духову і революційну енергію націоналізму. Змусила б і нас вимірювати шляхи боротьби за визволення лише одною логікою формул від «політичної геометрії», а це означало б кастрацію самого націоналізму. Націоналізм провадить боротьбу за душу нації. Хибаж може він ту душу здобути, об'єднуючися з тими, хто перманентно вихолощує її силу, затроює маловірством, сумнівами, псевдокритицизмом?

Націоналізм прямує до визволення своїми власними шляхами...

* * *

Завдання національної революції *не обмежуються періодом чинної, збройної боротьби* з окупантами і створенням власної великодержавності. Свідомий своєї реформаторської місії в прийдешній українській історії, український націоналізм готується бути рішачим, творчим чинником і в межах відновленої держави. В цьому завершуючому етапі національної революції — завдання націоналізму будуть мати не меншу вагу, ніж до нього. Свідомий того, що і після виборення самостійності наш національний організм, із чисельними внутрішніми хворобами і виявами різних руїницьких відосередніх сил, буде спокутовувати довший час спадщину століть окупації, вироблює націоналізм ті творчі середники, якими лікуватиме цей організм аж до часу, поки він не набере потрібної сили і відпорності, що затвердили б за ним власне право на життя. Отже національна революція сягатиме своїм розвитком впродовж довгого часу, що, можливо, вимірюватиметься десятками років. Хоч, очевидно, окремі її завдання й методи будуть відмінні в своїх перших, наступних і кінцевих етапах.

Першим завданням національної революції є боротьба з окупантами за волю нації, успішні вислідки якої насамперед залежатимуть від ступня пересякнення мас українського народу державницькою ідеєю та зрозумінням спільності завдань окремих частин окупованих земель. Лише так підготоване ідейне масове тло дасть змогу витворити серед українського народу *непримириме активне наставлення до займанців* і знайти в ньому невичерпане джерело формування *революційних сил для рішачого удару*.

Ширені серед народу ідеї мусять його гипнотизувати і поривати на активні чини. Цього доконати може лише ідея самостійності і соборності України, заклик до кривавої розправи з займанцями і боротьба за свої життєві права. «Орієнтаційні» вихилася у енергійні чи плаксиві ундівські заклики до «муравлиної, непомітної, реальної праці» в «спулжицю» з ворогами, нікого за собою не поведуть і не пірвуть, хоч би з яких «точних» розрахунків вони не виходили. До так веденої «визвольної боротьби» народня маса є й буде байдужою і глухою...

В широкіх верствах нашого народу захований глибокий, здоровий національний інстинкт та велика сила революційної енергії. Тим власне вони і відрізняються від нашого дотеперішнього політичного «проводу» і тому революційний активізм націоналістів знаходить серед них такий сприятливий ґрунт.

Закріплення цього ґрунту націоналізм має переводити зокрема засобами методичної і систематичної пропаганди. Ця пропаганда повинна не лише плекати і посилювати національно-революційне чуття мас, але і да-

вати їм знання конструктивних внутрішніх вартостей націоналізму. В своїй пропагандивній акції, як і в практиці революційної роботи, націоналізм зобов'язаний спертися також на моменти *соціяльності*, розгортаючи перед масами чіткий і виразний образ суцільних завдань національної революції — її державно-устроєвих, соціально-економічних і суспільних форм. Як показує дійсність і недавня революція, народні маси проявляють надзвичайний інтерес до питань соціально-економічного і суспільно-устроєвого порядку. Заступаючи ділянку соціяльності в сукупних процесах революції, націоналізм не наслідуює і не сміє ніколи наслідувати демагогічних способів інших партій, які в своїх намаганнях «опанувати» масу, деморалізували її посиленням у ній шкурницьких і вузько-матеріалістичних інстинктів. Автім соціяльна і економічна програма націоналізму побудована на таких здорових критеріях, її загальний зміст так утотожнюється з духовими й матеріальними інтересами Української Нації, що потреба партійно-пропагандивної демагогії для нього не існує.

Плянотна реалізація як-найширшої пропаганди, *посилена перманентними революційними акціями і актами*, формуватиме народню масу в рішучий, ударний чинник «останнього дня». Вміло ведена пропаганда є засобом, при помочі якого до слушного моменту тримається масу в стані зовнішньо-потенціальної сили, що конденсує в собі все більшу енергію, оперту на свідомому розумінню грядучих великих завдань. Так оформлена маса є і резервом у підготовчих стадіях національної революції. До часу рішучого зіткнення з національними ворогами, коли на терези історії буде кинена вся її сила, — можна революційну енергію маси зуживати лише на наказ *доцільності і кінечності*. Марне її витрачання, пов'язане з масовими репресіями ворогів, може поменшити її та спроможність її до боротьби. З другого боку, послідовна підготовка національної революції вимагає *безупинних*, доцільних, революційних акцій, бо вони з одного боку підкопують силу окупаційних режимів, а з другого — сприяють ще більшій активізації народних мас.

Ту перманентну революційну діяльність має провадити *кадр національної революції*: націоналістична організація (ОУН). ОУН є той організований і організуючий, сповний дисципліною і спільною ідеєю чинник, що має процеси революції поглиблювати в глибших масах народу і владно охоплювати своїми впливами різноманітні ділянки національного життя. ОУН не лише організована сила революції... Вона її штаб, мозок і душа цілого визвольного руху.

ОУН, при розгортанню організованих сил, зобов'язує засади *якості*, а не кількості. Кадром її членства може бути лише вихований, вироблений, з відповідним духово-моральним наставленням провідний елемент. Непримиримість до займанців, викристалізоване національне почуття, революційний темперамент і готовність до найбільших жертв — ось закон, що зобов'язує кожного її члена. ОУН в комплектуванні своїх кадрів мусить глибоко вклинитися в усі соціяльні прошаровання нації, послідовно реалізуючи тим способом свої програмові засади соціяльної, регульованої державою, гармонії і викидають клич: «Нація понад класи!». Її кадр спирається на молодь, зокрема на селянський і робітничий актив. У тих верствах нашої суспільності знайде вона джерело для формування нових провідних сил. Недавня революція доказала спроможності знайти в здо-

рових низах суспільності революційно-провідні сили, і той її досвід не сміємо негувати.

Нам кажуть: «старше громадянство до Вас майже не йде». Відповідаємо: в сучасних початкових процесах революції, коли вимагається найбільше волеве і фізичне напруження, коли боротьба зв'язана з жертвами, визнавши старого українського ідейно-політичного світогляду для ОУН не потрібні. Та й немислимо брати участь у роботі революційної організації без того, щоб попередньо не перейти самому власної *психічної* революції; а на це в своїй більшості елементи нашого «вчорашнього» дня органічно не здібні. Їх час прийде хіба тоді, коли так ганьблена ними національна революція, створить для них міцні кабінетні фотелі й непорушні канцелярські бюрка... Тоді... прийдуть самі, бючи себе в груди, що «і вони завжди так думали»... Не раніше!...

Тепер же — сила ОУН спиритиметься на тих, хто відніс на своїх плечах збройну боротьбу і хто зріс, оформився і загартувався в нових змаганнях нації за її природне хотіння жити. В огні цих змагань твориться і буде творитися та *нова провідна верства*, яку націоналізм уважає покликаною рішати долю нації і плянувати шляхи її розбудови.

Не закони гетьманської «клясократії», опертої на засадах неозначеної «любови» і не правила мертвих цифр псевдо-демократичної, ундоуєнерівської «більшости» будуть творити ту провідну верству. Лише її *власна воля* станути національним проводом, оперта на силі її «життєвих зубів», на коріннях її глибокого вростання в товщу українського народу.

* * *

Нас противники саркастично питають — невжеж справді націоналісти такі сильні, що беруться збудувати державу без чужої допомоги?.. Мають при тому на увазі інтервенційні комбінації, або автономістичну «реальну» політику...

Відповісти на це хіба можна з засадничої і практичної точок погляду... Засадничо — ніхто не відмовиться в тяжку годину від сторонньої допомоги тоді, коли вона потрібна і простягається щирою рукою приятеля, хоч би навіть за ту поміч довелось потім віддячити. Зате поміч, коли вона згори обумовлюється непосильними відсотками і для того лише дається, щоб ще більше зруйнувати боржника, прийме хіба марнотратник, «каліф на годину», який думає — по мені хоч потоп!... Так і в конкретному питанні: вся справа в тому, що розглядаючи незапам'ятованими, тверезими очима сучасний світ, націоналісти наразі «щирої руки» і бажання допомогти справі нашого визволення не добачають. Бачать natomiast зле замасковані махінації, які під виглядом «допомоги», а власне на нашу загибель, майструють, укупі з деякими нашими «урядами» і «реальними політиками», ворожі нам держави-окупанти.

«Допомогу», яка має проявитися у вигляді «панейківського» галицько-радянського альянсу з СРСР супроти Польщі, чи уєнерівсько-ундівської орієнтації на Польщу супроти СРСР — націоналісти *засадничо відкидають*, а «аранжерів» таких «визвольних плянів» уважають за національних шкідників. Ідеологічні, політичні, державницькі і економічно-соціяльні підстави такої позиції націоналістів до орієнтаційно-угодовської політики на історичних ворогів вже доволі освітлені. Щож до інтервенційних плянів, то стверджуємо їх безпідставність з погляду

процесів національної революції, а власне її психо-духових і волевих засад, що є передумовою визволення і його головною кінетичною силою. Інтервенційна політика вказані моменти цілком ігнорує, покладається виключно на випадкові механічні фактори евентуальних подій і зрештою (тут найбільший її парадокс!) не вчувається в сучасну складну констеляцію світу, на яку *найбільше* орієнтується.

Наша епоха, велична потрясеннями і шуканнями, позначається переоцінкою тих вартостей, що ще донедавна складали непорушні закони. Ломляться старі духові і матеріяльні форми, а на їх місце з низин претягається назверх найбрутальне і неотесане, але дуже, нове життя. Наша будучина залежить від того, чи зуміємо ми в цю критичну добу проявити найбільшу *жадобу* до власного інтересу, чи матимемо тверді, гострі пазури, щоб в розпаношеному, егоїстичному і безправному базарі сучасного світу вирвати для себе і зберегти найбільший, кровю жертв і правом сили освячений шматок. Мусимо вийти з закамарків історії і навчитися міряти свою долю великими масштабами, що відповідають нашій гідності, силі і прийдешній місії. Організуючи свою внутрішню міць проти і всупереч ворогам, поставивши себе на позиції *незалежного* від них *субекта* боротьби, звернемо на себе увагу світу і тоді, щойно тоді, простягнуться до нас зі всіх боків потрібні й непотрібні «помічні руки».

Чи доконає того «орієнтаційна» політика? Ніколи! Сама розмінюючи питоменну вагу української справи, вона в очах світу все буде «внутрішньою справою» або розвідчих відділів ворожих генеральних штабів, або закордонного бюро Комінтерна.

Який ефект викличе орієнтаційна політика на українських землях? Там також іде корінна лімка світоглядних і побутових основ. Погляньмо на Східні землі. Опанувала їх червона Москва, яка свою партійну доктрину намагається обернути в релігію, в месіянське післаництво. Під тим впливом ростуть мільйони українських комсомольців, колхозників і активістів-робітників. Знаємо, що природній національний інстинкт допомагає їм ставити посильний опір пресії інтернаціонально-московської асиміляції. Але не закриваємо очей на те, що нові ідейні і соціальні форми витворюють з них тип нових людей. Життя їх спрощує, примітивізує, але одночасно в твердих лабетах комуністичного режиму, з його злиднями, голодом і праценавантаженістю, посилюється їх духовий волюнтаризм, хоч би того і не хтіли їх комуністичні «педагогі». Як пірвати ту масу за собою, як вирвати її з лабет потужних комуністичних впливів, як поставити на шлях активної боротьби за *націю*, що в їх свідомості щоденно плюгавиться, обріхується і обезчешується?.. Ось «уряд УНР» від років розмахується п'ястуками на ССРСР і грозить відірвати Східні Землі. Але як і чим?!.. Ідеєю польських багнетів, немічтю власного хорого «панахидного» духа, впливами засмиканих «демократичних» вірувань, вкупі зі сантиментом до «вишневих садків»?! Він все міркує собі, що там, на Україні, сидять біля своїх «пасік» простодушні «Гаврили Михайловичі» і «Євгени Петровичі», що благодушно мріють про «Неньку», про «людяну справедливість» і про те, під «яку б руку піддатися». Не відчувають того, що там життя жене скаженим потоком пристрасти, боротьби і туги за *великою волею*. Ту природу людей, викутих у температурі пережитої революції, — не зрушать інтервенційні заклики сторінок «Три-зуба», що своїми ідеями і темпераментом нагадують старого «доброго

часу» — «епархіяльні ведомості». Не заімпонують їм угодівські еляборати органу «всенациональної партії» — «Діла» і не промовлять до душі хомішинські «Листи» про те, що «всяка влада (навіть і ворожа) походить від Господа»...

В наміченню шляхів визволення мусимо собі з'ясувати: на кого спираємося? Коли на уксівських каноників і еміграційних «урядовців», то так! Можемо тягнути справу на «волях» автономій, або висиджувати її в передпокоях польського генерального штабу. Колиж шукаємо оперття на українському комсомольці, колхозникові, червоноармійці, на здушеному польською кольонізацією західньо-українському селянинові — то твердо памятаймо, що на гачок збудованих на ідейній гнилизні інтервенційно-угодовських комбінацій вони не підуть. А як що і підуть, то хиба проти авторів цих «реальних» і «практичних» плянів...

Українську масу, яка могутньою горою своїх мільйонів розпирає накиненим їй формам і горить в огні переоцінки вартостей, болю і терпіння — зрушить лише збуджена *віра в її творче післаництво*, що в стані буде протиставитися комуністичному месіянству і польському імперіалізму. Поведе її на шляхи визволення *свідомість власної сили*, оперта на *фанатичній нетерпимості* до ворогів і *волі до боротьби* з ними. Боротьби не на життя, а на смерть. Субекта в тій боротьбі зробить з неї лише велика ідея української великодержавності. Ті ідейні цінності, той патос змагань, ту віру в перемогу несе їй у молодій, потужній правиці український націоналізм.

Не боїмося budouчого, не угинаємося під тягарями дійсності, не шукаємо чужої сили, бо віримо в себе і свою націю.

Йдемо розміреним твердим кроком наперед.

«Нехай одна стіна о другу вдариться — одна впаде, друга зостанеться»...

С. В. (Львів).

Внутрішня пропаганда О. У. Н.

Пропаганда якоїсь ідеї, це — поширення зацікавлення нею як-найбільшого числа людей, отже, її основними заложеннями, кличами та програмою, прищиплення їм її з наміром кинути до боротьби за її здійснення як-найбільше сил аж до опановання всього життя.

Ціллю теперішньої пропаганди внутрішньої, веденої «*Організацією Українських Націоналістів*» є перевиховати український нарід у дусі націоналістичної ідеології та змусити всі здорові сили нації боротися за здійснення тих завдань, що поставив перед собою український націоналізм, а в першу чергу боротися за створення Самостійної Соборної Української Держави шляхом національної революції.

А. Поділ за змістом.

Змістом внутрішньої пропаганди ОУН, пропаганди, веденої між українським народом, між усіма його верствами й на всіх українських землях та на чужині, є:

1. *Поширювати націоналістичну ідеологію серед усього народу, рівнорядно випираючи ворожі ідеології.*

2. *Поширювати загальні напрямні програми організації* в цілому й у відношенні до поодиноких ділянок та проявів національного життя; зокрема поширювати відповідні кличі, що різко відмежовують націоналізм од інших політичних ідеологій і концепцій та які вказують на реальні, близькі завдання українського народу, що за їх реалізацію бореться організація.

Передусім *поширювати клич української національної революції*, як єдиного шляху національного визволення й створення Самостійної Соборної Української Держави, що й є найблизчою нашою метою, з ціллю підготовки настроїв і революційного наставлення українських мас. Зреволюціонування українських мас — це наставлення їх волі до боротьби. Слідом за тим іде змагання з усякими впливами, що намагаються відвернути увагу мас од прямої, безпосередньої боротьби проти окупантів.

3. *Підготовляти настрої до кожної акції*, яку ініціює та проводить організація, *спрямовувати волю та енергію мас до тих акцій та капіталізувати моральний ефект акцій*. Акції ці мають: а) втягнути маси до безпосередньої боротьби з окупантами та їх діяльністю на різних відтинках життя та заміну народніх мас з постороннього глядача чи пасивного об'єкту на творчий, бойовничий підмет; б) ослабити позиції займанців і вкінці в) піддержувати й підсилювати на наших землях стан боротьби, що побіч виховного має також першорядне значіння для зовнішньої пропаганди.

Засадою має бути, що не поборювання чужих ідеологій, політичних концепцій та акцій інших політичних угруповань само по собі є нашою ціллю, — тільки поширення націоналістичної ідеології, свого впливу, згуртування під нашим прапором і нашими кличами всього здорового, активного елемента, підготовка та викликання національної революції. Поборювання інших це тільки засіб, або їх зник — вислід нашої діяльності. Отже маємо в першу чергу розробляти та популяризувати свою ідеологію і програму, кувати та поширювати свої кличі, проводити свої акції, яких вістря буде звернене проти окупантів у першу чергу, а щойно тоді проти своїх політичних противників.

Треба далі пам'ятати, що щойно з поваленням стану поневолення на перший плян прийде будівництво, закріплення та експансія українського національного життя в дусі здійснювання ідеології українського націоналізму й це є остаточним завданням націоналізму. Отже 1) перевищення нації, оздоровлення внутрішньо-українського укладу політичних сил шляхом знищення нездорових, і 2) визволення всіх наших земель згід окупацій — це тільки передумови реалізації остаточних завдань українського націоналізму. Але в перших стадіях його розвитку якраз це є його ціллю і головним завданням.

Треба далі пам'ятати, що відповідно до поодиноких стадій націоналістичного руху наступатиме пересування начальних кличів, перших і найважливіших завдань, що будуть чергуватися в міру розросту нашого руху від підставових, зразу передусім у площині волевого наставлення, до щоразто ширших ступнів реалізації програми, перенесених уже в площину реального життя. Відповідно до того будуть змінюватися зміст і форми внутрішньої пропаганди.

Розгляньмо докладніше поодинокі завдання внутрішньої пропаганди під сучасний мент.

1.

Поширювання націоналістичної ідеології це завдання, яке організація буде все сповняти. Поширення й поглиблення нашої ідеології буде мати все терени, які треба буде заповнити, бо природньою прикметою націоналізму є змагання до охоплення й просякнення всього життя нації, в усіх ділянках, всюди, де живуть українці. Націоналістична ідеологія має всеціло опанувати й оформити світогляд і світовідчуття поодиноких людей, їх заміри та діла, а вслід за тим просякнути, опанувати й оформити всі ділянки життя нації, всі його прояви як живої особистості й усіх організованих суспільних одиниць як частини цілої нації. Тому поширення ідеології між ще неохопленими нею людей (нові покоління) та поглиблення її в тих, що вже її прийняли, не матиме ніколи меж і буде постійно актуальним. Отже ходить про перевиховання й виховання українського народу. І як ця справа все буде актуальною, так тяжко згори окреслити, якими методами буде вона реалізована в кожній добі. Одно є певним, що в міру того, як націоналістична ідеологія буде опановувати життя, рівнобіжно будуть мінятися форми її поширювання від низчих до щораз то вищих. Отже не треба приймати теперішніх форм і метод як чогось постійного й непорушного і не переоцінювати форму на шкоду змістові, бо це противне самій природі нашої ідеології. А все ж мусимо тепер прийняти найбільше доцільні в нинішній момент форми поширювання ідеології, прийняти певний плян на сьогодні і його послідовно реалізувати.

Наша праця в цій ділянці має йти двома шляхами, беручи на увагу, що в націоналістичному русі виступають два роди людей.

Перший — це ряди організації, це носії й пробоевики руху. Націоналістична ідеологія мусить просякнути їх мізок і серце, кров і кість.

Щодо них стоять перед нами в найближчій будучности такі конкретні завдання з області пропаганди. Насамперед — *підручник-катехізм* ідеологічний, де в приступній формі будуть подані основи націоналістичного світогляду.

Далі — *поодинокі проблеми ідеології належить розробляти ширше в різних виданнях*, поглиблюючи тим способом загально засвоєні підстави ідеології. Але й тут має бути певний поділ.

Теоретичний, філософський виклад ідеології є потрібним для провідирів, мізку руху. Досі в цьому напрямі зроблено пропорційно досить. Коли б тільки зібрати й усистематизувати відповідно всі видання, брошури, публікації та статті, що досі появилися чи окремими виданнями, чи по різних журналах і часописах, та створити відповідну бібліотеку, то ця ділянка була б сяк-так налагоджена; розуміється, дальше розроблювання поодиноких проблем буде все актуальним. Конкретно: весь уже готовий матеріал треба впорядкувати, скатальювати й найважливічі річі, а передусім менше доступні *видати окремою книгою*. Ще *ліпше* було б видати весь той матеріал окремими збірниками. Що більше натепер навіть вистачить відповідно укладений *спис-каталог* із вказівками, де треба відповідну літературу шукати.

Але більш пекучою є потреба *популярного викладу націоналістичної ідеології* приступного для людей без вищої, а то й без середньої освіти, бо ж, природньо, таких людей у нас все буде багато, а що найважливіше, це люде, що в найширших організаційних клітинах безпосередньо стрічаються з широкими масами й через них просякає й буде просякати націоналістична ідеологія в народню гущу. Тому треба подати їм її в такій формі, щоб вони могли прийняти її в цілому й в тій самій формі передавати в маси. Питання, чи наша ідеологія буде приступною всім здоровим, одиницям нації, без огляду на їх освіту й суспільне становище, рішає про життєздатність ідеології, зглядно гідність її носіїв бути ними. Тому справа популярного, всім приступного викладу ідеології є першорядною. Його прямо пекучий брак відчувають найбільше ці кадри організації, що найдалі висунені в народню гущу. Скласти й видати відповідний виклад (вишкільні курси) треба як-найскорше.

Крім організаційних кадрів, у революційно-націоналістичному русі виступає другий рід людей, як більш або менш діючий нині чинник. Це симпатика руху, люде, що самі не всеціло втягнені рухом, але цікавляться ним, симпатизують із ним, помагають і час-до-часу активно виступають в акціях, ініційованих організацією. Про них треба нам також подбати, бо саме з цієї верстви рекрутуються пізніші члени організації, там їх виловлюється і ця верства у пропагандивній і в усякій іншій діяльності є нам помічною. За нею стоїть решта громадянства, або ніким неопанована та нездекларована, або в якій криються всякі елементи, нуртують різні ідеї і напрямки, або де інколи панує цілковита мертвечина. Це найширший терен для внутрішньої пропаганди — об'єкт націоналістичного руху.

Пропагандивна праця між симпатиками і рештою громадянства буде в засаді однакова. Природньо, що між симпатиками вона буде, з огляду на більшу їх приємливість та менший опір, інтензивніша й більш успішна. Зате про скорі поширення націоналістичної ідеології серед найширших мас не можна говорити. Перевиховати громадянство швидко — годі; це процес, що вимагає часу. Тільки одиниці з відповідним психічним наставленням, зі здоровою душею можуть засвоїти собі скоро націоналістичну ідеологію; але загал надто просяк рабством та всякими облудними кличками, що їх на протязі цілих поколінь так ревню впоювали свої й чужі. Тут в першу чергу треба захитати та знищити старий світогляд, обезцінити в очах того загалу дотеперішній спосіб реагування на прояви життя й рівнорядно протиставити відповідні вирізки націоналістичної ідеології. Повільним частинним напором на дотеперішню ментальність загалу має вгризатися до нього наша ідеологія.

Отже в відношенні до не-членів перед нами завдання: *видвигати й поширювати на тлі щоденного національного життя поодинокі засади націоналістичної ідеології, навітлювати крізь їх призму прояви життя, реагуючи та заставляючи маси реагувати на них так, як це впливає з наших заложень*. Такими «вирізками», не в сфері теоретичних міркувань, але як практичними, оформлюючими життя засадами, протиставленими хибним і досі пануючим у нас засадам, треба поширювати серед найширших мас націоналістичну ідеологію. Такий процес поширювання ідеології буде природнім. Розуміється, організація повинна вживати

рівнорядно всіх інших способів пропаганди, вибираючи їх відповідно до потреб середовища.

До повищого — одна заввага. Коли перевихови громадянства можна досягти тільки на протязі довшого часу, то найсильніша наша діяльність має бути між *молоддю*. Молодь, неопанована іншими впливами або зовсім, або не в тій мірі, що батьки, зі своїм природнім ідеалізмом, охотою посвятити, шуканням нових доріг та революціонізмом, є найкращим елементом для прийняття нашої ідеології, є найкращим матеріалом, що його можна й треба виховувати. А тому *максимум пропаганди ідеології кинути між молодь* — має бути нашою засадою. Засобом для цього служитимуть крім загальних ідеологічних видань, *журнали для молоді* (середньошкільної, селянської та ремісничої), а крім того, *відповідна праця* в різних доступних нам формах по різних товариствах і організаціях молоді, що зчегри самі будуть пошорювати націоналістичну ідеологію.

2.

Розроблення і поширення програми та поодиноких кличів — це завдання організації, що бореться за перевиховання Української Нації та за творення її життя в душі своєї ідеології. Організація, що хоче творити-формувати життя, мусить мати програму й цю програму має знати весь нарід. І це конче-потрібне, щоб організація була справді життєвою, послідовно та пляново діючою силою, щоб її кадри знали ясно, за що борються й як будуть здійснювати свої пляни; а з другого боку, щоби українські маси бачили ясно завдання організації, щоби бачили, що тільки організація саме їх зреалізує, і щоби вони боролися під її кличками й прапором.

Не хвилевий, частинний успіх є нашою ціллю, тільки спрямування розвитку нації на правильні шляхи, будовання її життя на здорових основах. Тому вже тепер, у першій стадії нашого руху мусимо бодай у загальних рисах зясувати собі та іншим — як, на яких засадах і в якому напрямку має йти розвиток поодиноких ділянок національного життя тепер і в своїй державі. Виходячи з заложення, що *правильний, здоровий і всебічний розвиток усіх ділянок національного життя можливі тільки в своїй державі*, ставимо вимоги до всіх цих ділянок, щоб їх діяльність *змагала до національного визволення* та йшла по лінії підготовки до правильного всебічного розвитку в своїй державі. Маючи в своїй програмі намічені й бодай у загальних чертах розпляновані розв'язувальні засади, шляхи й перспективи для поодиноких ділянок (як ділянка національної культури й освіти, економічно-господарська, земельного, промислового, торговельного, робітничого й ин. питань) і вказуючи на єдину можливість правильного розвитку цих ділянок у нашій незалежній державі, 1) підсилюємо негатию існуючого стану та поширюємо її на ціле життя, 2) поглиблюємо в очах мас конечність визволення шляхом революції та розкриваємо в найбільш реальний, переконливий спосіб розв'язувальні перспективи, зв'язані з визволенням, 3) підготовляємо підходящий ґрунт для реалізації програми і примушуємо всю теперішню працю на поодиноких ділянках уважати за підготовчий стан, 4) популяризуючи вже тепер програму розвитку й організації національного життя в майбутності, виставляємо її на пробу критики, частинно вже тепер, кон-

фронтуюємо її з життям, тим самим маємо змогу її всебічно перевірити та зменшуємо ризико експерименту формування життя на основі теоретичних міркувань.

Популяризацію програми ведемо шляхом: а) окремого видання програми ОУН; б) ширшого розроблювання поодиноких точок програми в усіх виданнях, журналах і часописах (нелегальних і легальних); в) вироблювання відповідних ключів, що в них у ядерній, популярній формі поданий зміст важливіших точок програми та їх протиставлення існуючому станові; г) масового поширювання тих ключів на тлі різних актів та акцій своїх, ворожих чи інших українських угруповань.

Ідеї національної революції — присвячена найважливіша частина програми. Під цю пору ця частина програми неспівмірно переростає все інше, бо українська національна революція є ключем до реалізації решти програми. Підготовка революції всеціло виповнює нині націоналістичний рух і зуживає майже всю його енергію. Тому поширення ідеї національної революції, скуплення уваги на справі революції, вироблення відповідного волевого наставлення до революції є головним завданням внутрішньої пропаганди під сучасний мент. Поширення ідеї національної революції домінує у внутрішній пропаганді, надає їй тону, іде в парі з пропагандою ідеології. Пропаганда ідеології й програми, а зокрема революції творять цілість; та в теперішній добі, на практиці, на першому місці має стояти пропаганда революції.

3.

Щодо підготовки й капіталізації акцій треба насамперед знати, що є 3 причини, для яких організація ініціює та проводить акції, а саме: 1. виховний момент, 2. посилення боротьби та ослаблення позицій ворога й 3. зовнішньо-пропагандивний момент. При внутрішній пропаганді приходить на увагу тільки виховний момент: масові акції, звернені безпосередньо чи то нераз посередньо (напр., акції проти угодовщини) проти займанців, при активній участі мас революціонізують маси та гартують у боротьбі.

Підготовка до таких акцій вимагає посиленої пропагандивної діяльності різними методами, бо ж від неї залежить у великій мірі успіх акції. Розбудження непримиримого заперечення існуючої дійсності на даному вирізку життя, що на його тлі вестиметься акція, протиставлення їй бажаного стану в душі нашої програми, підсилення волі боротися проти існуючого стану й вкінці виказання конечности й доцільности даної акції — оце складові підготовчої пропаганди. Тут співдіють усі роди пропаганди: пропаганда програми, ідеології й тактики — очевидно тільки у відповідних вирізках. Цього роду пропаганда є дуже успішною, бо ведена на тлі реальної дійсности, ставлячи конкретні завдання перед громадянством і змушуючи його до боротьби, просякає його.

Ті самі складові має пропаганда для капіталізації акцій. Ріжниця та, що вона вже по доконанні представляє акцію такою, якою вона була (там — якою має бути) та обговорює остаточний її ефект. В обох випадках тло насвітлює однаково. Капіталізація морального ефекту кожної акції є справою немаловажною. Бо ж саме акції свідчать про послідовність організації в підготовці революції; вони доказують, що за словами слідує діла. Тому й цей моральний капітал треба зібрати й оцінити належно.

4.

Поборовання противних ідеологій, політичних угруповань, їх концепцій та акцій це тільки частини всіх родів пропаганди внутрішньої (ідеології, програми, тактики) та стоїть все на другому місці. Характеристичним тут є ось що: коли кожна інша боротьба в першу чергу ведеться проти найбільш крайніх противників, полишаючи близьких чи нейтральних на дальшому пляні, то в боротьбі ідеологій навпаки: в першу чергу йде про те, щоби націоналістичну ідеологію видвигнути ясно, тим самим різко відмежувати від найблизчих чи пак найподібніших і вслід за тим поставити ті «близькі», «споріднені» ідеології як противні поруч із іншими виразно-противними. Це не значить боротися тільки з «найблизчими» чи там зі «своїми», як говорять. Це є перший неминучий етап, щоб не потонути, не розплистися поміж «подібними» й «близькими».

Б. Поділ за шириною.

Як український націоналізм змагає до охоплення всіх земель і всіх верств українського народу, так і деякі роди пропаганди є однаково відповідні для всіх земель та для всіх верств. Але й навпаки: певний рід пропаганди, добрий на Західній Україні не буде відповідний на Наддніпрянщині чи Буковині. Тому можна поділити внутрішню пропаганду ОУН на загальну й спеціальну.

Загальна пропаганда це ті роди пропаганди, що однаково можуть мати застосування на всіх землях та між усіма верствами громадянства. Ця пропаганда охоплює цілість ідеології й програми та основні тактичні заложення. Ключі цієї пропаганди є дуже загальні, зокрема поборовання інших ідеологій та політичних концепцій також загальне, більше в площині теоретичних програмових і світоглядних міркувань. Така пропаганда потрібна з огляду на соборницькі й історично-перспективні моменти націоналістичного руху: вона саме має бути їх виразником. І природньо це пропаганда самого Проводу ОУН, що, дбаючи про цілість, про всі землі, узгляднюючи різні розвоєві можливості й специфічні вимоги революційного руху на поодиноких землях, зводитиме їх до спільного знаменника та узгіднюючи, творитиме гармонійну цілість. Цей процес сцілювання руху з його специфічними тенденціями, напрямками та прикметами (боротьба зі займанцями та з іншими політичними концепціями) на всіх землях та на еміграції, відзеркалений у пропаганді, витисне на цій з одного боку знамя соборництва, з другого загальниковости.

Однак коли націоналізм має дати розв'язку всіх питань на тлі теперішньої дійсности на всіх землях та на еміграції, потрібним є другий рід пропаганди — пропаганда спеціальна.

Пропаганда спеціальна призначена чи тільки для певної території (одна займанщина, край, чи менша — округа, повіт), чи для певної групи чи верстви населення. Пропаганда поодиноких частин програми і поодиноких питань, що в даному краю чи займанщині найбільше вимагають розроблення, висвітлення та в формі відповідних ключів протиставлення існуючій дійсности — це дуже вдячний спосіб. Поручуючи справи, що в щоденному житті мас відіграють дуже важну роль (напр., земельне питання, робітниче, шкільне, податкове, тощо) розворушуємо маси, за-

цікавлюємо їх програмою і то в приступній та для них найбільше відповідній формі. Це відноситься і до поодиноких земель і до поодиноких суспільних верств. Так розроблення й поставлення земельного питання в першу чергу цікавитиме селян і буде їх найбільш життєвим питанням; подібно робітниче питання найбільшу вагу матиме саме для робітників. Отже загально беручи, пропагандивне розроблення поодиноких ділянок програми та відповідні кличі на тлі існуючої дійсності на поодиноких теренах належатимуть до спеціальної пропаганди. Методи пропаганди, спосіб редагування літератури та формулювання кличів — усе це є приладним до існуючих на даній території чи в даному середовищі обставин і відносин.

Спеціальна пропаганда програми, так само як і ідеології, це буде *пропаганда у «вирізках»*, на тлі поборювання поодиноких, часто спеціальних для даного терену ідеологічних, світоглядних засад, чи то на тлі поодиноких, також спеціальних явищ життя. Найбільше типовою спеціальною є пропаганда тактики, бо ж і тактика все специфічна і примінена до обставин; зокрема приходить на увагу пропаганда підготовча до акцій (пропаганда тактики це складова її частина); акції відбуваються все в поодиноких займанщинах (хоч вони можуть зі собою вязатися; відповідні акції в різних краях тоді творять зовнішню цілість, але технічно вони окремі), а то й на менших теренах, як округи, повіти чи то між поодинокими верствами (селянство, робітництво, та інші верства), так і підготовча пропаганда буде спеціально до обставин і пляну акції ведена на даному терені чи в данім середовищі. Капіталізація морального ефекту акції буде вже загальна й зачислити її належить до загальної пропаганди. Спеціальну пропаганду вестимуть у поодиноких випадках: Провід, краєві, окружні а навіть повітові Екзекутиви ОУН.

Поділ пропаганди на загальну й спеціальну не все можна перевести на практиці. Він потрібний скорше, щоб здати собі справу з завдань, які засадничо припадають на поодинокі організаційні ступені чи осередки (спеціальних доручень Проводу ОУН не береться тут на увагу). Відповідно до того:

1. *Провід ОУН* має завданням виповнити зміст та організаційно розподілити загальну пропаганду в обсягу: а) пропаганди ідеології, програми й тактики, зокрема пропаганди ідеї національної революції і б) капіталізувати всі акції та вияви революційності мас — зовнішніх виявів розросту руху.

2. *Краєві Екзекутиви ОУН* мають завданням: а) технічно налагодити на свому терені загальну пропаганду Проводу б) спеціально розробляти поодинокі частини ідеології, програми й тактики, зокрема клича національної революції, та відповідно до терену й середовищ пропагувати їх у «вирізках» на тлі й в протигагу до існуючої дійсності; в) поборювати в душі ідеології та згідно з пляном діяльності — ідеології, акції і впливи інших політичних груп; г) вести підготовчу пропаганду до акцій на свому терені.

3. *Окружні й повітові Екзекутиви* мають завданням: а) технічно переводити пропаганду краєвої Екзекутиви в обсягу своєї діяльності; б) вести на доручення краєвої Екзекутиви підготовчу пропаганду до акцій на свому терені.

Інж. Др. С. Володимирів.

Боротьба за хліб на Радянській Україні.

Основною проблемою величезної психологічно-економічної ваги для нашого селянства є проблема вільного розпорядкування лишками своїх виробів: продаж їх коли виробник хоче, скільки він хоче, кому він хоче й за ринкову ціну, що є вислідом вільної гри економічних сил, а не за ціну, примусово згори накинену владою у своїх інтересах.

В цілому це є проблема боротьби селянства за свій хліб, здобутий під тяжкою рукою радянської влади, під великим економічно-психологічним визиском його, це — боротьба, як казав Сталін, за «валюту валют» — хліб¹⁾. Ця боротьба, не сходить з кону радянської дійсності, вона мала вже свою трагічну історію підчас військового комунізму, коли збройною силою відбирали від селян хліб, і не припиняється вона ні на хвилину до нині; за останніх років набирає вона вже знову (1928—1930 р. р.) різкішої форми, і то з наслідками не на користь нашого селянства.

Про загальний розмір хлібозаготівель по Союзу та про загальне значіння їх за останні роки Сталін у промові на пленумі Ц. К. В. К. П. (6) у квітні 1929 р., себто, перед переведенням політики «ліквідації кулака, как класа», висловився так: «Про що — каже він — свідчить досвід останніх двох років у хлібозаготівлях? Він свідчить про те, що заможні шари села, які мають у своїх руках значні хлібні лишки та відіграють на хлібному ринку командну роль, не хочуть нам добровільно давати потрібну кількість хліба за ціну, що їй визначила радянська влада. Нам треба, щоб забезпечити хлібом міста і промислові пункти, червону армію та район технічних культур, майже 500 міл. пуд. хліба що-року. В порядку самопливу нам удається заготовити яких 300—350 міл. пуд. Репту — 150 міл. пуд. — доводиться брати в порядку *організованого натиску на куркульські та заможні шари села*. (Підк. наше. С. В.). Ось про що свідчить наш досвід хлібозаготівель за останні два роки. Що сталося за ці два роки, звідки такі зміни, чому раніш допомагав самоплив, а тепер він не достатній? Сталося те, що куркульські й заможні елементи виростили за цих два роки, низка врожайних років не минула для них дурно; вони зміцнилися господарно, назбирали капіталець і тепер можуть маневрувати на ринку, утримуючи за собою хлібну зайвину, сподіваючися на високі ціни та перекручуючися сяк-так на інших культурах. Хліб не є звичайним товаром. Хліб — не бавовна, що її не можна їсти й не можна кожному продати. На відміну від бавовни хліб за наших теперішніх умов є таким товаром, який беруть усі і без якого не можна існувати. Куркуль це враховує і притримує його, затримуючи цим і державців хліба взагалі. Куркуль знає, що хліб — це валюта валют. Куркуль знає, що зайвина хліба є не тільки засобом себе збагатити, але й засобом закабалити бідноту. Хлібна зайвина в руках куркульових за даних умов є засобом господарського й політичного посилення куркульських елементів. Тому то, беручи цю зайвину в куркулів, ми не тільки полегчуємо постачання хлібом міст і червоної армії, але й підриваємо засіб господарського та політичного посилення куркульства. Що треба зробити для того, щоб дістати цю хлібну зайвину? Треба передусім ліквідувати психологію самопливу як шкідливу й небезпечну річ. Треба — підкреслює Сталін — *організувати хлібозаготівлі*²⁾».

Треба розшифрувати цю «організацію» хлібозаготівель Сталіна. А для цього треба хоч стисло дати висвітлення проблеми боротьби за «валюту валют» селянства з радянською владою й дати відповідь на основні питання: по-перше, *як береться хліб*, якими методами береться хліб від селянина; по-друге — *скільки береться*, й по-третє — *за яку ціну береться* цей хліб — ця «валюта валют».

Способи, що їх вживає влада у боротьбі за хліб, різноманітні, починаючи від колишніх продовольчих озброєних відділів раніше, аж до менш насильних, але не менш економічно-ефективних, за доби 1921—1927 р. р. В 1928—1929 р. р. влада втягнула в арсенал цих способів знову і гвалтовні способи, карні, а також цілу низку глибоко продуманих, прекрасно діючих способів — од «твердого задання кулакові» починаючи й віддачу під суд за не здачу хліба, як за контрреволюційну діяльність, або звичайною експропріацією майна й засланням господаря-хлібороба на Сибір та на Соловки кінчаючи.

¹⁾ Й. Сталин, «Про правий ухил у В. К. П. (6)», «Більшовик України», I, 1930, стор. 11.

²⁾ Там же, стор. 38.

Усі способи боротьби за хліб можна звести до заходів:

1. *Політично-карно-адміністративного натиску на селянство* — висилка, конфіскація майна, віддача під суд, арешти, погрози партійної ячейки, комнезамів, адміністративних органів, внесення на село розколу, діяльність комнезамів, кидання на село кадрів у доби заготівель — тощо.

2. *Економічного порядку*. Фінансовим натиском на село: податки, платежі різного роду, паї, примусова ошадність — влада примушує селянство викидати хліб на ринок, звичайно, під ним будемо розуміти й «ринок» заготовчий; фінансовим нажимом влада досягала, особливо в 1921—27 р. р., прекрасних для себе наслідків.

Роля податків, як чинника хлібозаготівель, наочно ілюструється такою таблицею³⁾:

1927—28 р.	Заготовлено (тис. пуд.)	Сума платеж. села (тис. руб.)	Припадає на 1 пуд загот. плат. (коп.)
Листопад-вересень	89.332	17.787	20
Жовтень-грудень	61.440	69.956	14
Півріччя	150.772	87.743	58
1928—29 р.			
Листопад-вересень	30.272	43.026	142
Жовтень-грудень	29.296	88.850	
Півріччя	59.568	131.876	

Себто, податковий «нажим» є прекрасним способом витягти з селянства хліб.

Користуючи з ситуації товарного голоду, у значній мірі його створюючи, на нашу думку, свідомо щодо товарів групи «В» (товари безпосереднього споживання), держава вкупі з кооперацією, органом держави й основним пляновим заготівничком, маневруючи промисловими товарами, стимулює збут хліба в певних районах й у певні часи. Часто товари фактично дають тільки тим, хто віддає свої продукти заготовчим органам. Постачання села сільсько-господарськими машинами — трактори, інші машини — стимулює викидання хліба, звичайно теж і влада цим постачанням маневрує дуже успішно. Дуже часто вживають для витягнення з села хліба певних премій за здачу товарами, інколи премій за більш ранню здачу хліба, як також системи т. зв. маневрування цінами на заготовчі продукти. Високі тарифи мають тенденцію теж впливати на здачу хліба, бо вони здають різницю в цінах між ринком пошту й збуту.

3. *Організаційно-економічного порядку*. До них треба віднести насамперед саму колективізацію, яка в цілому організаційно упрощує можливість урядової контролю над хлібною справою взагалі. Замість мільйонів розпорощених господарств, вона створює значно меншу кількість об'єднаних господарств, з однією волею, звичайно комуністичною. Замість мільйонів дрібних молотилок та звичайних ціпів, при колективізації молотитимуть збіжжя та ще й на великих молотилках під контролею уряду та його прихильників. Держава шляхом колективізації може більш впливати на саму структуру посівної площі й збільшувати т. зв. товарність хліба (введення у клас більш товарних культур — тощо). Загалом колективізація в цілому мала дати великий козирь у руки влади і можливості більшого опанування селянського хліба, цей момент (можливість більшого опанування) грав основну роль при заведенню колективізації в широкому масштабі Сталіним та його крилом у партії. Наслідки хлібозаготівчої кампанії 1930—31 р. р. показали, що колхозні і справді здали з гектару значно більше державі хліба, ніж невтягнені до колхозів селянські господарства. По цілому Союзу колхозники здали з гектару на 35,3% більш, ніж індивідуальні селянські господарства⁴⁾.

Другим основним, важливим організаційно-економічним заходом є т. зв. «контракція» або т. зв. «виробнича смічка» (Сталін) села з містом, індустрії з сільським господарством. Це теж одна з метод поширення впливів держави на хлібний запас села й на самий продукційний процес його. Село закріплюється договором поставляти державним та кооперативним органам певну кількість продуктів, але тих, що щойно будуть; за це держава дає, вірніше, має давати селянинові певну допомогу в рахунок постачання — кредит, угноєння, промтовари, насіння, землеустрій — тощо. *Д. Бутенко та Д. Кисляньський* так змальовують значіння контракції «для радянської держави: «Крім економічно-технічних завдань (контракція) має ще й політичне.

³⁾ «Вісник Статист. України», А. Альтерман, «Перший рік п'ятирічки на хлібному ринку України», 1930, стор. 56.

⁴⁾ «Экономическая Жизнь», № 17, 1931.

Соціально значіння контракції є в тому, що переключачи селянське господарство на роботу по договору з державою й закріплюючи за державою товарні лишки (підкр. С. В.), контракція включатиме мільйони сільських господарств в коло єдиного державного пляну, й цим самим заощадить стихії, що виникає на ринку. З другого боку, передбачаючи постачання законтракованих господарств засобами виробництва, кредитом, а також важливими товарами широкого селянського споживання, контракція дає цілево постановку використання всіх економічних підойм держави: кредит, машини, угноєння, промтовари, насіння, землеустрій — тощо⁵⁾. «В міру включення контракції у загальне коло» — каже *Кисляньський* — «соціально-економічної політики і єдиного господарського пляну, вона де-далі то все більше стає потужним знаряддям соціально-технічної реконструкції самих основ сільського господарства. У наслідок бурхливого розвитку колгоспного руху, виробнича контракція обертається в форму організованого продуктообміну між соціалістичною промисловістю і сільським господарством, між містом і селом. Великі усуспільнені виробничі одиниці, вступаючи в двосторонній контрактційний договір з державною промисловістю, вводять в річницю плянового керівництва не тільки свій виробничо-технічний цикл і ступінь товарності (підкр. С. В.), а до певної міри і свій споживчий режим (! С. В.), щодо промислових і сільськ.-господарск. товарів⁶⁾.

В теорії справа виглядає дуже гарно, але на ділі виконується один бік «смічки», а саме — селянин тільки виконує договір, а держава та кооперація дуже рідко. *А. Мікоян*, народній комісар зовнішньої та внутрішньої торгівлі раніше, а потім народній комісар постачання, про контракцію каже так: «Контракція — договір двобічний, між тим у низці місць на практиці контракція набрала вигляду одностороннього зобов'язання. Не використані всі пільги, що їх ми даємо селянству, не використані ті товарні фонди, якими розпоряджає держава для забезпечення контрактційного договору, як двобічного. Контракційні зобов'язання в низці місць набрали характеру звичайних адміністративних розпоряджень про зобов'язання селян, колхозів і цілих сел, без підрахунку продукційних можливостей і фактичних товарних лишків, без попереднього обговорення всіх статей цих договорів селянами та колхозниками. Самі контрактційні договори занадто обтяжені численними, інколи мало зрозумілими для селян, продукційними пунктами й так інше⁷⁾.

Практично від селянина вимагають підписати контракт, який він підписує, звичайно може з думкою, що як то ще буде до урожаю; але, підписавши папір, він потім цим підриває своє становище, свою волю. Коли приходить час, то державні органи вже вимагають, поставки, вони кажуть: «ти сам «добровільно» підписав, так і давай тепер»; при відмові селянина тягнуть до відповідальності — так справа виглядає конкретно. Фактом є примус, при контракції це й є для нас важливим. Вона, контракція, є авангардним боєм за хліб. Широкого розвитку контракція на Україні набрала за останніх 2—3 роки, коли не рахувати цукрового буряку, який контрактвано вже починаючи від 1924 р. Щодо збіжжя її стали практикувати на Україні лише з осені 1928 р. Вона надзвичайно сильно поширюється владою — і екстензивно, й інтензивно. Зростає контрактвана посівна площа, росте кількість втягнених у контракцію культур, але що є надзвичайно важливим для закріплення селянства, вона переходить з сезонної до річної й навіть і в «довголітню», «що — каже вже згаданий *Кисляньський* — створює передумову для тривалого плянового впливу (закріплення С. В.) на сільсько-господарське виробництво».

На Україні контракція ярових культур виносила у 1928—29 р. — 2.685,9 тис. гек., а у 1929—30 р. вже 10.957,7 тис. гек. (зріст на 40,8%). Контракція озимих культур виносила в осені 1928 р. — 1.416 тис. гек., а в осені 1929 р. вже 3.332 тис. гек.⁸⁾. Себто, контракція вже в 1929 р. охопила понад 56% усієї посівної площі України (вся посівна площа становила в 1928 р. 25.217,4 тис. гек.), а особливо високий процент вона займає в технічних культурах. Зріст контракції картоплі був такий: 1925—26 р. — 5.335 гек.; 1926—27 р. — 10.900; а у 1927—28 р. вже 21.232; соняшнику відповідно: 33.000; 68.000; 156.000; ріпани: 1.200; 4.400; 11.730 й т. інше.

По директиві наркомснаба від січня 1931 р. контракція мусить охопити вже всі посіви колхозів і одноособових бідняцько-середняцьких господарств в основних

⁵⁾ «Більшовик України», № 24, 1929, стор. 81.

⁶⁾ Д. Кисляньський, «Процеси усуспільнення товарообігу на Україні», стор. 103. «Вісти Стат. України», V, 1930.

⁷⁾ «Экономическая Жизнь», № 73, 29. V. 1930.

⁸⁾ Д. Кисляньський, цит. ст., стор. 102.

зернових районах і товарну частину посівів незернових районів. З кулацько-заможньою частиною селянства контрактиція не провадиться. Цим господарствам даються сільрадами тверді завдання про продаж хліба державі. Директива вводить новий момент у договір, а саме — установлюється просто згори, що колхози в основних зернових районах здають від 1/4 до 1/3 валового збору зерна з розрахунку *пересічного* урожаю й не більш 1/8 валового збору в незернових районах. Розміри здачі з контрактованих площей одноособових бідняцько-середняцьких господарств установлюється теж у процентному відношенню до валового збору, вище згаданому, але з диференціацією за соціальними групами, одначе, щоби поектарна кількість зерна, що її здають одноособові господарства, не були низче тої кількості, яку здає з гектару близький колхоз. Норми здачі незернових культур для всіх груп господарств (звичайно крім кулаків) установлюється в розмірі 95% валового збору сої, 90% соняшникових, 80% ріжку, 50% бобових, 40% кукурузи. Такого Zenіту досягли контрактиційні договори!⁹⁾

До інших заходів організаційно-економічних треба віднести: 1) витиснення ріжними способами приватного капіталу з сільсько-господарського ринку; 2) відверту заборону низовим органам продавати на вільний ринок; 3) утруднення помалу приватного заготівщика; 4) введення т. зв. пляну в заготовку; цей плян відіграє надзвичайно важливу роль, він накладається з гори місцевим адміністратором та партійним діячам; їх діяльність Москва признає тільки з точки погляду процентів виконаних завдань, і вони переводять той плян у життя, звичайно використовуючи «специфічні» заходи місцевого характеру; 5) введення так званих «встрєчних планов» — коли місцеві урядові й партійні чинники, щоби проявити свою пильність складають «встрєчний план», звичайно збільшений, і починають вести боротьбу за його переведення; 6) «доведення пляну до села»; 7) «твердые задания кулаку»; 8) введення т. зв. «соревнования» при виконанню плянів; 9) введення т. зв. «ударничества» при виконанню плянових завдань; 10) введення т. зв. «красних обозов»; 11) введення ріжного роду зборів натурою: гарнцевого збору «мірчука» — натурального збору з лишків крупорушок та олійниць при полоні селянами свого збіжжя (був введений у 1928—29 р. підчас великої хлібної кризи й дав державі на Україні за той рік 23,5 міль. пуд. зернових одиниць; він збільшив за той рік засоби держави на 26%); 12) введення «твердых» норм здачі хлібів для колективних господарств; 13) організація машинно-тракторних станцій, які роблять з місцевими селянами умови про тверді норми здачі селянами хліба за виконання машинно-тракторними станціями певних праць на селянських полях (оранка, посів, уборка), засобами технічними машинно-тракт. станцій та кваліфікованими силами при допомозі некваліфікованої селянської сили.

Про політику виконання заготовчого плану «*Экономическая Жизнь*» писала так:

«Й тут по лінії *масової праці* ми маємо всіма способами підтримувати й звертати ініціативу в розгортанню «соревнования», встрєчних плянів заготівель, використовуючи такі форми, як встрєчні пляни заготівель у звязку з декадою обороту країни, «соревнование» на повне виконання й речинцеве, а також і *перевиконання* (підкреслено нами С. В.) завдань. Не можна вже обмежитися пересічними цифрами виконання пляну на селі, в районі, окрузі, а потрібно *установити кєрмівництво кожним селом, кожним колхозом, магазином, обязуючися виконання кожним із них свого пляну хлібозаготівель*. Виконання річного пляну в цілому в окрузі або в районі ні в якому випадку не звільняє інші відсталі райони, села й колхози від виконання ними своїх зобовязань щодо хлібозаготівель. Більше того: факт знаходження в даній окрузі колхоза, села або району, що вже виконав свій плян хлібозаготівель, предявляє ще більші вимоги до відсталих. З районів, що вже виконали плян хлібозаготівель, треба перекидати сили до відсталих районів і сіл, особливо доцільно застосовувати методу, що її практиковано в кінці кампанії минулого року, коли бригади з бідняків й середняків-активістів, а тепер із колхозників і селянської бідноти, перекидалися до відсталого району, брали їх на буксир і тим допомагали відсталим районам і селам виконати свої зобовязання перед державою. *Треба підсилити пропаганду гасла: «ні одного пуда хліба колхозників на приватній ринку для спекуляції»*, треба втягати на основі встрєчних плянів широкі бідняцько-середняцькі маси в діло виконання узятих ними на себе самозобовязань на здачу всіх (підкр. н. С. В.) лишків хліба державі. *Ніяких проволоч при виконанню твердих завдань вершкє індивідуальних господарств і безмилосердна боротьба з тими, які ухиляються й саботують хлібозаготівлі»¹⁰⁾*. Як бачимо гасла дуже яскраві: ввесь хліб державі, «брати на буксир» відсталих, (що це означає на прак-

⁹⁾ «*Экономическая Жизнь*», № 19, 19. I. 1931 р.

¹⁰⁾ «*Экономическая Жизнь*», № 221, 26. XI. 1930.

тиці, відомо), «твердые задания кулаку» й дуже цікава директива перевиконання пляну по окремих районах; плян робиться твердим тільки щодо мінімуму, а максимум є зовсім не «твердий», себто, фактично йде політика видєртя всього хліба до останнього зерна для держави, і справді, як кажуть сводки, часто райони на десятки процентов перевиконують пляни.

Здатчиками хліба до державно-кооперативних органів є: 1) совхоз; 2) колективні господарства (комуни, артілі, товариства спільної обробки землі), що контрактували свій урожай; 3) колективні господарства, що не контрактували свій урожай (таких обмаль); 4) неколективні господарства, що контрактували свій урожай; 5) неколективні господарства, що не контрактували свій урожай; 6) куркулі. До ріжних цих категорій постачальників вживають звичайно ріжних заходів і підходів організаційно-адміністративно-економічних для того, щоби взяти з них хліб за ціну, значно низчу від ринкової; звичайно на ці всі заходи селянство відповідає зі свого боку найріжнотоманітнішою низкою заходів, скєрмованих на те, щоб «валюту валют» або заховати, або продати на вільному ринку за більш сприятливу для нього ціну.

Встає инше питання, питання про наслідки цієї боротьби за хліб: скільки все ж держава в висліді цієї боротьби забірає селянського хліба та взагалі сільсько-господарських продуктів. Ми постараємося дати відповідь на це питання у площині: по-перше — скільки усього бере держава хліба; по-друге — який відсоток урожаю йде в руки держави й по-трєте, це найголовніше, який відсоток усієї товарної маси йде в руки держави, — ці цифри покажуть міру опанування державою вільної хлібної продукції селянства; вони покажуть ступінь зтиску тисків, у яких пробує селянство.

Відповідь про те, скільки держава (*пляновий сектор*) забрала хліба, а також відсоток забраного зернового хліба від усього урожаю, ми знаходимо в нізченаведеній таблиці (в міль. пуд.^{11—17)}).

Роки	Загальний збір хлібів на Україні (8 хлібів і стручкові)	Надійшло по Укр. у пляновий сектор (гос. роки)	Надійшло по Укр. у пляновий сектор до усього урожаю України (%) (гос. роки)	Надійшло по Союзу у пляновий сектор (гос. роки)	Надійшло по Союзу у пляновий сектор до усього урожаю Союзу (%) (гос. роки)	Хлібозаготівель по Україні до усього хлібозаготівель Союзу.
1913	1.219.207	—	—	—	—	—
1914—15	1.050.000	—	—	—	—	—
1916—17	—	188.175	—	507.703	—	37,4
1921—22	430.000	74.735	17,3	232.654	—	32,1
1922—23	637.000	102.419	16,0	360.876	—	28,4
1923—24	940.668	163.663	17,6	417.362	—	39,2
1924—25	651.412	67.476	10,3	320.128	—	21,0
1925—26	1.049.753	156.000	14,8	515.000	11,5	30,2
1926—27	1.029.938	191.000	18,6	722.000	15,4	26,4
1927—28	1.100.034	247.000	22,4	672.000	15,3	36,7
1928—29	807.066	110.000	13,7	658.000	14,9	16,8
1929—30	—	—	—	977.000	23,7	—
1930—31	—	—	—	1.313.000	—	—

Загалом держава за 8 господарських років (1921—22 — 1928—29) взяла від селянства України 1.113 міль. пуд. збіжжя з 6.646 міль. пуд. урожаю за 8 років або 16,7% од усього урожаю. Характеристичним є те, що Москва завжди з України брала більший відсоток урожаю, ніж з цілого Союзу, крім голодного 1928 р. Крім головних хлібів, держава забірає від селян цілу низку інших сільсько-господарських продуктів у порядку плянових заготівель, а саме: олійне насіння, картоплю, цукровий буряк, коноплю, прядиво, клоччя, лен-прядиво, хміль, тютюн, городні та садові культури, сіно, виноград та особливо важливу групу своєю вартістю — продукти тваринні.

¹¹⁾ А. Альтерман, «Перший рік п'ятилітки на хлібному ринку України», «Вісти Стат. України», I, стор. 56, 1930.

¹²⁾ А. Я. Альтерман, «Хлебные ресурсы Украины», Государств. Изд., 1923.

¹³⁾ «Більшовик України», 20, стор. 104, 1928.

¹⁴⁾ «Україна», 1929; «Стат. щорічник», стор. 168, Харків.

¹⁵⁾ «Економич. Обзор», № 9, стор. 259, 1925.

¹⁶⁾ «*Экономич. Жизнь*», № 16, 16. I. 1931.

¹⁷⁾ Статист. справки, СССР, 1928.

Роди продуктів	Г о с п о д а р с ь к і р о к и		Г о с п о д а р с ь к і р о к и		Г о с п о д а р с ь к і р о к и	
	1925—26	1926—27	1926—27	1927—28	1927—28	1928—29
	Тис. пуд.	% до усієї продукції	Тис. пуд.	% до усієї продукції	Тис. пуд.	% до усієї продукції
Картопля	2.479	5,8	6.827	16,7	26.050	32,9
Соняшник	8.734	76,5	4.008	54,5	13.690	80,0
Інші олійні	332	27,8	166	31,1	246	80,0
Конопля пряд.	603	91,0	911	90,9	912	91,0
Макуха	3.149	85,2	3.848	90,6	2.800	90,6
Хміль	29	65,5	69	92,0	154	97,0
Клоччя (тон*)	2.622	—	3.896	—	4.061	—
Тютюн (цент.)	1.770	—	8.595	—	3.441	—
Бакун (тон)	1.488	—	2.334	—	1.542	—
Цукр буряк (т.) (сіл.-госп. роки відповідно)	5.733.700	—	4.632.700	—	73.141.400	—
Картопля (тон)	4.060	—	111.833	—	244.633	—

Тваринних продуктів у руки плянових заготівчих органів попала така кількість²¹⁾:

	1925—26	1926—27	1927—28
М'ясо (тон)	56.685,0	75.975,0	197.728,0
Яйця (тис. скринь)	287,7	467,8	641,2
Масло (тон)	1.956,0	3.157,0	4.816,0
Шкіра вел. (у тис. шт.)	1.008,9	1.480,0	2.124,0
Шкіра дріб. (у тис. шт.)	633,4	614,0	1.004,0
Линтварі (у тис. отн)	481,4	795,7	925,4
Вовна (тон)	674,0	893,0	1.119,0

Вартість усіх головних заготівель була (у міл. черв. руб.²²⁾:

	1926—26	1926—27	1927—28
1. Хліби, олійні, інші	210,5	232,7	218,4
З них хлібів усіх	199,9	223,1	200,1
2. Технічні культури (гос. роки)	77,6	69,3	101,7
3. Продукти тварин	69,0	97,9	176,5
Разом	357,1	399,9	496,6

Але ця сума ще не охоплює всіх заготівель, бо до неї не ввійшло багато другорядних предметів державних заготівель: сіно, городина, садовина, виноград, тощо.

Зробимо тепер порівняння вартості заготівель (не повних, як указано вище, але що охоплюють значну частину їх, понад 4/5) до загальної продукції сільсько-господарства та до її товарної маси. Одержуємо такий відсоток відношення вартості всіх заготівель до вартості продукції та товарної маси (у міл. черв. руб.^{23—24)}:

	1924—25	1925—26	1926—27	1927—28
Вартість усієї продукції сіл.-госп.	2.692,5	3.446,4	3.171,7	3.172,8
Вартість усіх вищезгад. плян. заготівель	—	357,1	399,9	496,1
Вартість заготівель (%%) до варт. усієї прод. сіл.-госп.	—	10,3	12,5	15,6
Вартість продуктів зерн. хлібів	808,9	1.203,6	881,6	993,8
Вартість заготівель зерн. хлібів	—	199,9	243,1	200,1
Вартість заготівель до варт. загал. прод. зерн. хлібів (%%)	—	16,6	25,2	20,1
Вартість усієї прод. тваринництва	774,4	861,9	1.061,4	877,5
Вартість загот. прод. тваринництва	—	68,5	97,9	176,5
Вартість заготов. продуктів тварин. до варт. усієї продукції тварин.	—	8,0	9,2	20,1

¹⁸⁾ «Більшовик України», № 20, 1928, стор. 105. *) Тона = 61 пудів.

¹⁹⁾ «Вісник Стат. України», III, 1928, стор. 148.

²⁰⁾ «Вісник Стат. України», III, 1928, стор. 146—149.

²¹⁾ Там же, стор. 148.

²²⁾ Там же, стор. 146—148.

²³⁾ Там же, стор. 146—149.

²⁴⁾ «Контрольні цифри народнього господарства УУССР на 1928—29 р., 1928, Харків, стор. 42—45.

За даними Д. Кисляньського, питомий тягар усунієння заготівель технічних культур у товарній загальній продукції становив²⁵⁾: 1924/25 — 43,3; 1925/26 — 43,3; 1926/27 — 42,9; 1927/28 — 54,2; 1928/29 — 55,0.

З усіх наведених цифр ми бачимо, що: 1) держава швидко збільшує розмір своїх заготівель та ступнево опановує що-раз більше селянську гуртову продукцію; 2) держава забрала від 1/10 до 1/20 усієї продукції сільських господарств; 3) держава забірала у селянства вартістю від 1/8 до 1/5 усієї продукції зернових хлібів; 4) держава забірала вартістю більш 1/2 продукції текстил-культури й 5) держава забірала вартістю до 1/6—1/7 гуртової продукції тваринництва й дуже швидко її опановує.

Але це опанування державою селянської продукції найбільш яскраво виявиться тоді, коли ми зробимо аналіз опанування державою не усієї продукції, але товарної її частини, себто, частини, яка йде на ринок. Товарність сільського господарства тепер, по ліквідації великого землеволодіння, після упадку урожайности, після зросту сільського населення — звичайно зменшилась у порівнянні з дореволюційними часами. Товарність, за радянськими даними²⁶⁾, усього сільського господарства на Україні виносила приблизно 20%, себто, тільки коло 20% усієї продукції сільсько-господарства йде на широкий ринок поза село та поза радянські державні господарства.

Як держава опановувала цю товарну масу свідчать дані, що їх наводять радянські економісти, про охоплення товарної маси продукції сільського господарства пляновими заготівлями.

	1925—26	1926—27	1927—28	1928—29
За Альтерманом ²⁷⁾ усього відчуждено поза межі села (міл. пуд.) 8 гол. хлібів та стручкових	227	232	261	139
Надійшло з них до плянов. сектору (міл. пуд.)	156	191	247	111
Надійшло до плянового сектору від усього відчуження (%%)	68,7	82,3	94,6	79,8

Себто, за Альтерманом, за 4 роки (1925—26 — 1928—29) поза село відчужено 859 міл. пудів, з них попало до плянового сектору 705 міл. пуд. або 82,0%, себто, понад 4/5 усієї товарної маси 8 головних хлібів та стручкових попало в руки держави.

За даними Д. Кисляньського, доля плянових заготовлювачів у товарній масі сільсько-господарства була²⁸⁾:

	1923-24	1924-25	1925-26	1926-27	1927-28	1928-29
Всі зернові культури (%%)	60,7	46,2	59,2	80,9	84,3	79,5
Тепличні культури (%%)	—	83,1	75,1	74,3	84,7	94,3
М'ясо плян. загот. до всієї товар. маси м'яса (%%)	—	27,5	22,9	27,4	64,2	64,3
Молоко до всієї тов. маси молока (%%)	—	1,3	3,7	6,8	7,0	16,6
Плянові заготів. овочів та городини до всієї тов. їх (%%)	—	—	2,6	13,4	14,3	50,8
Плянова загот. яєць до всієї тов. маси яєць (%%)	—	54,4	36,6	51,4	73,2	57,4

Всі наведені розрахунки та таблиці нам яскраво свідчать про те, що держава що-раз більше й більше опановує селянську продукцію, що-раз більше й більше стискає волю нашого селянина щодо розпоряджування своїми продуктами, що-раз більше й більше тиски державного заготовчого апарату стискають селянство. Як бачимо вже в р. 1928—29 держава опанувала коло 1/4 всієї товарної маси села, понад 4/5 усього товарного збіжжя попало в руки держави та її органів. Тенденція йшла й далі в тому ж самому напрямку — опанування державою усіх «вільних» рештків села (ми кажемо «вільних» й беремо це слово в лапки, бо зеднаний тягар усіх державних заходів примує наше селянство часто продавати й те, що воно само потребує, це дуже часто «примусова товарна маса», а не вільний продаж села, не вільне відчуження на ринок справжньої рештки продуктів).

²⁵⁾ Д. Кисляньський, «Процес усунієння товарообігу на Україні», «Вісн. Стат. України», V, 1930, стор. 100.

²⁶⁾ «Вісн. Стат. України», V, 1930, стор. 97.

²⁷⁾ А. Альтерман, «Перший рік п'ятилітки на хлібному ринку України», I, 1930, стор. 56, «Вісник Стат. України».

²⁸⁾ Д. Кисляньський, «Процес усунієння товарообігу на Україні», «Вісн. Стат. України», V, 1930, стор. 99—100.

Держава опановує селянську продукцію не тільки інтензивно, але й екстензивно, вона протягує свою руку на що-раз нові й нові галузі продукції нашого селянства, такі, скажемо, як молоко, овочі, городина — й надзвичайно швидко опановує ці галузі продукції, їх товарову масу. Так, питома вага плянових заготівель у заготівлях молока з 1,3% у 1924—26 — збільшилася вже на 16,6%, у товарній масі овочів та фруктів з 2,6% у 1925—26 р. вже дійшла до 50,8% у 1928—29. Звичайно швидко йдуть у гору й абсолютні цифри плянових заготівель. У 1929—38 р. усі заготівлі зернових хлібів уже виносили 977 міл пуд. з цілого Союзу, а у 1930 р. (тільки до 1. III. 1931 р.) в руки держави вже попало 1.313 міл. пуд. проти 672 міл. пуд., зібраних нею за цілий 1927—28 р. Отже селянство наше працює на державу в повному розумінню цього слова, бо $\frac{3}{4}$ (а тепер уже $\frac{7}{8}$) так званих «вільних» рештків воно віддає під примусом державі за ціни низчі як ринкові.

Стає нове найважливіше питання, за які ціни держава бере від селянства таку велику кількість його «вільних» рештків? Проблема «ножиць» дає відповідь на поставлене питання: ціни на сільсько-господарські продукти релятивно стоять значно нижче від високих, абсолютно й релятивно, цін на промислові вироби. Але радянська економіка зуміла подарувати нашому селянству ще новий рід «ножиць», а саме — велику різницю між цінами, що існують на «вільному» ринку на продукти сільсько-господарства, й тими цінами, що їх платить держава, її заготовчі органи за забрану продукцію селянського господарства. Лежа тих «ножиць» мають тенденцію за останні роки ще більш розсуватися, ніж це було за часів, що йшли безпосередньо по проголошенні НЕП'у. Особливо великого розміру цей розвір нових «ножиць» набрав у часи від недороду 1928 року й до сучасних часів, ця різниця є діючим чинником експлуатаційної політики радянської влади щодо селянства.

Проблема хлібних цін є однією з основних проблем для цілої радянської економічної системи, бо від рівня хлібних цін залежать: рентабельність експорту, розмір експорту своєю чергою визначає розмір імпорту; рівень зарібною платні; рівень цін на промислову сировину та взагалі на промислові товари; стабільність радянської валюти, а саме головне те, що ціни є могутнім чинником перерозподілу народнього прибутку. Боротьба за ціни для радянської влади є боротьбою в значній мірі за стабільність усєї її економічної системи.

Який же розмір розтвору тих нових «ножиць», якаж різниця між цінами на сільсько-господарські продукти плянових заготовчих органів і цінами вільними?

Про це дає уяву вже порівняння індексів загального сільсько-господарського та селянського індексу відчуження сільсько-господарських товарів з індексами плянових заготівель на Україні^{29—31}).

Пересічно за 4 господарські роки (1925—26 — 1928—29) індекс заготовчий був на 25,75% менший, ніж загальний сільсько-господарський, це, мовляв, офіційний вимір різниці між загальними цінами та цінами плянових заготовчих органів, що їх утворює держава своїм постачальникам — селянам; але дані самих же радянських економістів свідчать, що цей розвір цін, цей розвір нових «ножиць» був значно більший, особливо від 1928 року. Недорід 1928 р., що викликав значний зріст цін вільного ринку, потягнув за собою величезне збільшення різниці між заготовчими цінами та цінами вільного ринку, яка існує й по цей час. На величезне напруження хлібного ринку в 1928—29 р. держава відповіла лишень збільшенням заготовчого індексу на зернові на 17%. Тоді як індекс розрібних цін мійської базарно-селянської торгівлі на сільсько-господарські продукти зростає без порівняння більше. «За порівнюючи — кажуть два радянських автори Ів. Лебединський та В. Мірер (пояснюючи ситуацію на ринкові сільсько-господарських продуктів по недороді 1928 р.), — невеликого зросту індексу цін плянових заготовців (на 12,2%), індекс цін вільного ринку сіл.-госп. продуктів зріс на 95,7% (індекс розриву по зернових та городинах між пляновими та позапляновими цінами збільшився у 1928—29 р. у *улягеро*, рівняючи до 1927—28 р.), ще підвищило селянський індекс відчуження (1,49 у 1927—28 р. до 1,68 у 1928—29 р.)... На ажютажі в цінах витрала верхівка села та мійський нешман, що «позапляново» перерозподілили на свою користь народній прибуток бідняцької частини села та пролетаріату. Такий стан річей викликав цілу низку заходів, як організаційного, так і економічно-політичного характеру, що в основному виявилось

²⁹⁾ «Вісник Статист. України», V, 1930, стор. 78.

³⁰⁾ «Экономическое Обозрение», № 5, 1928, стор. 190—198.

³¹⁾ «Контрольні цифри народнього господарства УСРР на 1928—29 рік», Харків, 1928, прим. стор. 48.

у 1929—30 р. Наступ на куркуля — закінчують автори — та ліквідація його, як кляси, в районах суспільної колективізації, закріплення спілки пролетаріату з бідняком та середняком, наслідком чого зявилося успішне проведення хлібозаготівчої кампанії у першій половині сіл.-госп. року, цілковите витиснення приватного заготівця — посилили плянове начало. Так приблизний підрахунок дає близько 94% охоплення товарової продукції зернових. По технічним культурам охоплення товарової продукції плянов. заготов. становили майже 100%»³²).

Співвідношення цін конвенційних, державно-плянових заготовчих цін до базарних оточуваних міст було в 1929 р. таке (ціни конвенційні = 100).

	1. X. 28.	1. I. 29.	1. II. 29.	1. III. 29.	1. IV. 29.	1928—29	1928—29
Жито	194,6	236,2	270,4	352,0	348,5	223,9	301,9
Пшениця	205,8	248,9	273,8	340,6	395,5	225,5	314,5
Овес	150,8	133,2	219,4	273,0	333,2	173,0	252,2
Ячмінь	153,4	133,6	213,7	273,7	338,4	169,9	252,5

Вільні ціни на жито та на пшеницю були вищими від загальних конвенційних у $2\frac{1}{2}$ —3 рази й тенденція йшла весь час у бік збільшення цієї різниці не на користь селянства. Село з кожним місяцем більш і більш втрачало на поставках державі свого хліба за ціни у $2\frac{1}{2}$ —3 рази низчі, ніж вільні ринкові. Такі величезні страти несе наше селянство від економічної хлібної політики радянської влади.

Проф. О. Мицюк.

Жидівство за доби історичного перелому (1917—1920 р. р.).

1. Характер перелому. 2. Статистика жидівства по частинах світу. 3. Як розташовано жидівство Америки? 4. Розміщення західно-європейського жидівства. 5. Його характеристика за Зомбартом. 6. Оживлення німецького господарського й культурного життя. 7. Національна німецька супроти того реакція. 8. Де що про жидів у Чехії. 9. Що нам дає порівняння західно- й східно-європейського жидівства. 10. Розміщення східно-європейського жидівства. 11. Головний осередок жидівського скупчення й напрямки еміграції. 12. Мійський характер жидівства у світі і а) черга очікування міст земної кулі, б) міст української території, в) міста з вищим відсотком жидів проти українців і зясовування куріальності, г) відсоток жидівства у столицях головнімих держав. 13. Зріст українських міст був імміграційним зростом жидівства по них. 14. Процес міграції і еміграції в 1920—26 рр. 15. Роля сільського господарства в житті жидівства на основі статистики. 16. Експансія жидівської молоді на високошкільську освіту: європейська жидівська і очікування нежидівства. 17. Жидівство в господарстві Польщі; жидівські підприємства й субота; жидівські погроми. 18. Жидівство в малярській комуністичній революції 1919 р. 19. Три періоди самостійності України і жидівство: нові причини погромів. 20. Акція Добровольчої армії і жидівство; нові голоси щодо жидів у російських поступових колах. 22. Палестина: жидівська мрія і принцип самоозначення національностей, початки реалізації жидівського «національного дому», економічні перешкоди й межі хліборобської колонізації, політично-національні труднощі і погром арабами 1929; висновки з того, араби оголошують війну жидівству; подвійність англійської політики, поразка сіонізму; що являє би собою палестинський жидівський дім у міжнародному відношенні?

Наслідком світової війни був великий історичний перелім у життю народів узагалі, а зокрема — жидівського народу. В тій загальній переломовій тенденції, до речі, спіткала жидівство особлива доля в східно-європейській революції, радикально змінивши його політичне й соціальне-економічне обличчя. З другого боку — в Палестині відродилася Віками вимріяна Жидівська держава. В СРСР і в Палестині жидівство стає

³²⁾ Ів. Лебединський і В. Мірер, «Ціни, як чинник перерозподілу народнього прибутку», «Вісник Статист. України», V, 1930, стор. 80.

правлячою національністю. Ото ж і зупинимось окремо на цій переломовій добі; від неї піде дальніший розвиток де в чому відмінним шляхом.

Почнемо з географічного розташування цілого жидівства у просторі й часі. По окремих частинах світу жидівська людність за останнє століття поділялася приблизно так (в тис. душ)¹⁾:

	1825 р.	1880 р.	1925 р.
	душ	душ	душ
Европа	2.730,0	6.771,0	9.295,0
Америка	10,0	250,0	4.370,0
Азія	300,0	350,0	662,0
Африка	240,0	280,0	448,0
Австралія	1,0	12,0	25,0
Загалом	3.281	7.663	14.800

Отже насамперед маємо картину зросту жидівської людности в часі: на 1825 р. загалом її було 3,28 міл. душ, а на 1925 р. — 14,8 міл., себто, за сто літ жидівська людність земної кулі зросла вдесятеро. «Такого приросту» — каже *Лецинскі* — «ні за одної доби своєї історії жидівство не мало». Той приріст обігнав приріст людности в Європі в півтора рази.

З тої самої таблиці видно, що Європа на 1925 р. продовжує займати зпоміж інших частин світу перше місце щодо чисельности жидівства (62,8%). Друге місце зайняла Америка (29,5%). «Америка в усіх своїх частинах» — каже *Зомбарт* — «є жидівською країною»²⁾. В самих Зед. Держ. Америки є 4 міл. жидів (27%). Від часу перших погромів у «черті осілости» в Росії (1880 р.) і протягом наступних 45 літ до Америки іммігрувало коло 4.120 тис. жидів, що оселилися там компактно й головне по містах, викликавши невідоме раніш юдофобство ширших мас і, нарешті, білем Барнета, на наш час, заборону візду (квоти!) жидам Сходу Європи. «Не треба нам більше жидів!» — кажуть американці.

Хоч не будемо далі цікавитися американським жидівством, не від речі буде навести тут одну компетентну характеристику жидівського розташування і його економіки в Зєднаних Державах Америки. «Вже сама картина географічного розселення жидівських мас на поверхні нової батьківщини» — пише в 1931 р. на підставі особистих спостережень жид-євразієць і українофоб *Бромберг* — «чимось нагадує добрі старі часи на старій батьківщині. Річ не в самому лише стихійному потягу до великих населених пунктів мійського типу. Є ще інша риса, ще більше вражає: скупчення основного етнографічного масива діаспори на північно-східньому Атлантичному побережжі... Ще раз одбувається самодовільне зародження типової жидівської «черти» і при спостереженні цього своєрідного явища в нових умовах мимохіть зникає багачко зі старою одіума й відновлюється правильна історична й правова перспектива... Знов перед нами отой особливий тип розселення — скупчення певного культурно-національного ядра на обмеженому просторі й переважно в межах «світового міста» (*Нью-Йорку* — *О. М.*)... Це величезне міліонове «гетто» (*Добровільне* — *О. М.*). А звернувши від способу розселення до господарських рис жидівства, той самий автор бачить: «Замість дореформенних фір і патріархальних балагул, скрізь сновиталють і торохтять грузовики й авта, але зовнішність оманлива, і перебіжний, шкутильгавий біт

¹⁾ Jakob Lestschinsky, Die Umsiedlung und Umschichtung des jüdischen Volkes im Laufe des letzten Jahrhunderts, Weltwirt. Archiv, B. 30, H. I, 1929, S. 132. Ці дані, як і наступні, що подають розподіл по країнах — на підставі слів самого автора, жидівського економіста — не можуть претендувати на точність, але все ж вони дають приблизно вірну картину. В них мова про «білих» жидів, крім того, є ще жидівські коліна колірові: чорні — в Абіссинії, жовті — в Туркестані; що правда їх кількість зовсім не значна.

²⁾ W. Sombart, Die Juden und das Wirtschaftsleben, 1922, ст. 31.

зужитого жидівського авта викликає давно знайому моторошність, видається містичним гротеском жидівської упряжки на сумному фоні безкрайого степу, що потоптає в осінній слоті»³⁾.

В самій Європі на 1925 р., згідно з обрахунком *Лецинського*, начислювано коло 9.295 тис. жид. людности. З того числа на Західню Європу припадало 1.667 тис. душ чи 18%, а на Східню — 7.618 тис. чи 82%. Західньо-європейське жидівство по окремих країнах поділялося так:

	1825 р.	1880 р.	1925 р.	1931 р.
	тис.	тис.	тис.	тис.
Німеччина	233	466	564	585
Чехо-Словаччина	—	—	—	380
Чехи, Морава та Ниж. Австрія	85	245	375	—
Австрія	—	—	—	220
Угорщина	—	—	—	473
Англія, Уельс та Ірландія	20	90	300	300
Франція	50	100	165	160
Нідерланди	45	82	120	120
Бельгія	2	5	60	45
Італія	25	36	46	45
Інші	8	20,5	47	—
	458	1.044,5	1.667	18,0

На початку 1931 р., згідно з критично перевіреними даними жидів. статистика — *І. Коральника*, в Європі начислювано 9.785 тис. жидів. людности; графу за 1931 р. в нашій таблиці наведено за більш точними його обчисленнями⁴⁾, що, врешті, не дає істотної різниці.

З наведеної таблиці видно, що протягом століття в Західній Європі живе майже незмінно приблизно шоста частина жидівства; головний його кадр, припадає на Східню Європу — коло 5/6. З західньо-європейських держав щодо чисельности жидівства на першому місці була й є Німеччина, за нею йде Угорщина. В Чехо-Словаччині частина жидівства, а власне Закарпаття (території зв. Підкарпатською Русю) відноситься до східньо-європейського, хоч власне й жидів Словаччини чи не вірніше булоб віднести також до східньо-європейських. На останньому місці стоять Бельгія, Італія (по 0,5%), Нідерланди (1,2%), Франція (1,7%)... Зрозуміло, що в таких країнах, як останні, жидівське питання не може існувати: чомуб воно було, напр., у Франції, де жидів всього тільки 160 тис.? Але те питання не може не існувати на Україні, де на самій лише Наддніпрянщині, приблизно на такій самій території, як Франція, є 2.150 тис. жидів!

Поділ жидів Європи на західніх і східніх має не тільки географічне значіння; йому надається й значіння культурно-соціально-психологічного. За перехідний тип, в якому змішані якості східні й західні, вважають галицько-буковинсько-закарпатських жидів; хоч нам жидівство згаданих районів здається тільки відсталими частками ціло-європейського та навіть світового жидівства.

Найліпшу уяву про господарську роллю жидівства в Європі дають праці відомого економіста проф. *Зомбарта*, в яких усе-ж він обмежується самим тільки західньо-європейським жидівством — переважно за останні три століття — і зовсім не наважується говорити про східньо-європейське, а значить насамперед про жидівство на територіях розселення українського народу. З деякими вислідами наукових студій *Зомбарта* про західньо-європейське жидівство треба тут ознайомитися. Коли в нашого

³⁾ Я. Бромберг, Запад, Росія и Еврейство, Опыт пересмотра еврейского вопроса, изд. Евразийцев, 1931, ст. 180—182.

⁴⁾ Zeitschr. f. Demogr. u. Statist. d. Juden, 1931, № 3, ст. 43.

жидівства, згідно зі словами *Бруцуса*, почала витворюватися нова національна культура на загально-європейській підставі, що ми визнаємо за позитивне явище, — то в західно-європейського вона ж мусить уже бути фактом. Тим цікавіше придивитися, чи не зустрінемо подібності з тим, що нам доводиться констатувати щодо східно-європейської господарської ролі жидівства, і чи не проливають ті висліди світла на деякі неясні місця жидівської економіки й на наших землях?

Нам відомо*), що талмудистичне жидівство за докапіталістичної доби не змінило свого світогляду; наш Костомарів подібно вказував*), що протягом діяльного життя ніщо й ніскільки не змінило жидів. *Зомбарт*, проробивши свій дослід, прийшов до подібного висновку: «Дуже ймовірно» — каже він — що антропологічний характер жидів, як рівно й їх духовна істота, від багатьох тисяч літ лишається константною⁵⁾... *Зомбартові*, як і в нас, відомо, що жиди вважали себе за вищих од інших народів, «вibrаним» народом. «Правда, є трохи жосмічним бачити» — каже він — «як заступники певної раси чи народу так себе вихваляють, мовляв, «ніби наречений своєю каречену». Як виходить це і з нашого дослід, *Зомбарт* надає величезного значіння релігійним приписам жидівства, що містяться в Талмуді і Кодексах. «Талмуд стає основним посіданням жидівського народу, його диханням життя, його душею». «Зовнішній світ» — цитує він тут же *Гретца* — «природа й люде, насильства й події були для генерації понад тисячеліття неважкими, випадковими, голими фактами, справжньою дійсністю був талмуд». У талмуді божий наказ визначає мораль — це констатовано нами. «Моральний закон і божий припис» — каже *Зомбарт* вслід за *Г. Когеном* — «є для жидів цілковито нероздільним поняттям, Наслідком того в жидів зовсім не має самостійної етики»... Етика випливає з жидівської релігії подібно тому, «як виводять аксіому з математичного речення... Жидівське моральне вчення є ніщо інше, як жидівське релігійне вчення».

Зомбарт прийшов до висновку, що жиди відіграють дуже видатну ролу в утворенні капіталістичної системи господарства Західної Європи й Америки, й зясовує це чотирьма обставинами: їх розпросторенням, відчуженістю, напів-громадянством та багатством.

Наслідком розсіяння частини тих самих родин поосідали по різних осередках господарського життя й створили великі світові дома з численними філіями. Втікнувши з якоїсь країни, жиди умисне скермували рух торгівлі з країни, яку полишили, до країни, де їх гостинно прийняли. Їх розсіяння тягло за собою інтернаціоналізацію кредиту та й торгівлі. Мов змовившись з авторами, що писали про організованість жидівства в посередницькій діяльності (*Варзар, Жигецький, Щербина* — тощо**), *Зомбарт* цитує автора кінця XVIII в., що в тій діяльності йде мова «ніколи» про жидів, «як про ізольованих індивідів, але тільки як про членів розповсюдженої торговельної компанії у світі». Тому поширенню в просторі вони завдячують велику частину їх успіхів у інтернаціональній торгівлі й кредиті. «Але чи не можна припускати подібного впливу обставин» — питає він — «що жиди, розпорошені по всіх країнах і по розсіяню залишаються злученими (zusammengehalten)?»⁶⁾. Вони виступають як єдність (Einheit), і це — на думку *Зомбарта* — «мусимо віднести як-найближче на релігійну спільність, що їх об'єднує».

Другою обставиною, на яку вказує *Зомбарт*, є відчуженість жидівства. Відчуженість, яка характеристичну рису східно-європейського жидівства протягом цілого XIX в., силкувався побороти російський уряд; вона виявлялася в неучасті жидів в українських економічних і культурно-просвітних виявах народньої самодіяльності й т. д. Відчуженість жидівства — згідно з твердженням *Зомбарта* — фактор цілком особливий ваги. Всі століття і в країнах нового світу, як і в країнах старої культури, жиди — каже *Зомбарт* — були скрізь колоністами. Чужим був Ізраїль між народами ще й у, так би мовити, психологічно-соціальному розумінні, в розумінні внутрішнього протиставлення до докільної людності, в розумінні майже кастового відокремлення від народу-господаря. Вони, почували себе чимось особливим; а народи-господарі й собі мали їх за таких. І тому всі свої торговельні способи й способи думання жиди вживали на розвиток того, що вважали за неминуче в обороті з чужинцями. Тут

*) Гл. I, розділ.

**) Наведеними в попередніх розділах.

⁵⁾ N. Sombart, там таки, ст. 384.

⁶⁾ W. Sombart, Die Juden und das Wirtschaftsleben, 1922, S. 200, 204, 298.

треба нагадати, що в середньовіччі, почасти і протягом нового часу, міновий оборот з чужинцями все вважався «не звертаючим ні на що уваги; до сучасного поняття світового промадянина-торгівця було ще аж надто далеко. У народів-господарів таким оборотом з чужинцями займався хіба що один на сотню, в жидів — 99 на сотню. Загалом «оборот з чужинцями для жидівства» від часу розсіяння, а для східно-європейського жидівства, можемо сказати й досі, був нормальним явищем, тоді як для інших національностей він є виїмком. То-ж і виходить, що й торговельно-посередницька діяльність жидівства та етика все залишалися «не звертаючими ні на що уваги». На думку *Зомбарта*, корня психологічно-соціального відчуження жидів «слід шукати в приписах їх релігії і що та сама релігія за всіх часів затострює й зміцнює відчуження жидів». «Жиди мусять жити відокремлено від гоїв» — каже *Зомбарт* далі — «коли хотят свій закон строго додержати: вони самі створили гетто... І вони хотіли жити відокремлено, бо вважали себе за нарід вищий од їх оточенням, бо почували себе згори вибраним, святим народом. Рабіни цю гордість плекали. Від Ездри, який заборонив змішування, як опаскудження пляхетної жидівської крові, і до сьогодні, коли набожний жид молиться: «Живи Ти, о Боже, щоб ти мене не зробив гоєм». І вони жили відокремлено протягом всіх століть із часу розсіяння, всупереч розсіяню й наслідком розсіяння. Відокремлено й тому спаяно, чи, коли хто хоче, спаяно й тому відокремлено». З того виходить, що весь оборот жидів, оскільки вони з гетта виходять, став оборотом з чужинцями. За старим жидівським законом побирати відсотку зі своїх не сміли, а з чужих — дозволялося й, навіть, як дехто читає дотичне місце закону, мусіли. В Середньовіччі вони були вільні від тих заборон, які тяжили на християнському обороті. Той дозвіл брати відсотки з чужинців перетовмачувано в обовязок, і це ставало традицією. «В жидівському (божеському) праві чужинці все займали виїмкове місце, обовязки супроти них ніколи не були такими суворими, як до близького, й це — каже *Зомбарт* — може відкидати тільки незнання чи зла воля. Певно, право й передусім звичай щодо роду й способу трактування чужинців у бігу століть підпали змінам. Але в основі — чужинцеві уділювано менше уваги, ніж землякові, товаришеві з племені, — і це, на основі тори, й донині ніскільки не змінене... Ріжно трактується про побірання чиншу з жидів і не жидів... Не-жиди менше мають прав, ніж жиди»⁷⁾).

«Велике значіння жидівського чужого права для господарського життя вбачаю я, каже *Зомбарт*, у двох відношеннях. Насамперед у тому, що через ворожі для чужинців визначення жидівського промислового й торговельного обороту з чужинцями... Ділова мораль, коли я це смію висловити, стає безпутною... В визначеннях чужого права, напр., сказано: хто з чужинців сам зробить помилку в рахунку, то жид може не вижиткувати для своєї вигоди; він не має обовязку звернути на те увагу. Такого роду правна конституція, каже *Зомбарт*, мусить у набожному жидові збудити безоговірну віру: в обороті з чужинцями ти не мусиш бути точним. Він не має суб'єктивного ніякого неморального почуття чи думки (übervorteilte). «Чужинця можна ошукати, але ніколи свого брата» — ось про що йде при запиті цін. Другий, може ще значніший, вплив відмінного трактування чужинців у жидівському праві, на думку *Зомбарта*, полягає, в тому, що жиди наслідком того виплекали засаду свободи промислу й торгівлі, стали батьками вільного господарського обороту. Як є в обороті з чужинцями основи норм, що звязують особу, змягшуються й замінюються вільно господарськими. І він, між иншим, показує це на прикладі з правом і політикою цін. Згідно з тим правом ціноукладання, за Талмудом та Кодексом, при обороті зі своїми стоїть ще зовсім у колі ідеї про justum pretium (справедливої ціни), навязуючись на засаду прохарчування. Тим часом супроти не-жидів те justum pretium відпадає, натомість стає «новітне» ціноукладання, як натуральне, стає ціноукладання на основі свободної конкуренції: «Бог хоче свободної торгівлі, Бог хоче свободи промислу»⁸⁾).

В тісному звязку з відчуженістю жидівства стоїть їх відокремлене правне положення, в якому вони скрізь перебували. «Гадають, що правне положення (обмеження) відбивалося на матеріальному стані жидів, але я думаю, каже *Зомбарт*, що вплив правового положення переопіненій. Навпаки, я міг би тим професійно-правним визначенням одмірити дуже незначну ролу, міг би просто сказати: вони не мають ніякого значіння для господарського розвитку жидівства». Більше значіння надає *Зомбарт* тій частині правних постанов, що обмежували, чи й обмежують, участь жидів у державній адміністрації, в самоврядуваннях, у парламентах, в війську і в університетах. Політич-

⁷⁾ W. Sombart, там таки, ст. 205, 206, 282, 286, 288.

⁸⁾ W. Sombart, там таки, ст. 289, 292.

ної рівноправності жиди набули в Зєднаних Штатах Америки з 1783 р.; у Франції з 1791 р.; в Голандії — 1796 р.; в Англії — 1847 р. — коли першим послом до парламенту обрано Л. Ротшильда, з 1859 р. там настала цілковита рівноправність; у Німеччині початок із 1848 р., а загально — з 1869 р.; в Австрії з 1867 р.; в Італії — 1870 р. Та фактично рівноправність валипається незреалізованою в деяких галузях, як ось у судівництві, нотаріатах — тощо. Наслідком правних чи фактичних обмежень, «коли з інших шарів народу, пише *Зомбарт*, ліпші талани скермовано на суперництво за силу в державі, в жидівстві ті талани мусіли бути віддаватися господарській діяльності». «Вони виховали власне те, що могло б бути названо політичною безцітністю: повну байдужість супроти держави, в якій вони живуть, і ще більше супроти уряду, який є в цій державі... Через цю байдужість були вони більше, як хто инший, здібні стати носіями капіталістичного світового господарства»... Так «серед масової бідноти виділяються величезні багаті...», факт, що жиди все були багаті люди, — каже *Зомбарт*, проходить через століття незмінним аж до наших днів; лише на сьогодні той факт, на його думку, виступає, мабуть, ще виразніше й загальніше, як за попередніх часів». На основі уривкових відомостей *Зомбарт* змальовує фінансову силу жидівських домів, починаючи з середньовіччя. Торкаючися нових часів, він каже: «Ми б не могли собі добре уявити новочасного князя (короля) без жиди (майже як Фауста без Мефіста). Рука в руку виступають вони протягом століть, які ми зовемо Новим часом. Мова йде про їх (жидів) посередній вплив у державнотворчих процесах — їх, що у внутрішній суті є недержавним народом. Вони порадики королів у фінансових справах і їх кредитори». «Поширення ефективного ринку в 1800—1850 р. р., констатує *Зомбарт*, є поширенням дому Ротшильда... Імя Ротшильда означає більше, ніж фірму, яку воно криє. Воно означає ціле жидівство, оскільки жидівство виявляє свою діяльність на біржі. За його допомогою могли Ротшильди завоювати всі визначні позиції, самодержавля на фондовій біржі, яке вони протягом половини століття удержували. Мабуть не буде перебільшенням, коли скажемо — і це для деяких країн переходить і за першу половину (XIX.) століття, — що міністер фінансів, який тримається осторонь цього дому і з ним не пактує, просто мусів був зачинити свою крамничку... «Є тільки одна сила в Європі — казали — й то є Ротшильд; його причетом дюжина інших банківських домів, його вояками, його зброносцями всі чесні купецькі люди й працівники, його меч — спекуляція». «Не тільки кількісно, але й якісно, за *Зомбартом*, новітня біржа є Ротшильдівською, отже — жидівською; перша прикмета, яку вона з часів Ротшильда носить..., це її інтернаціональність..., і інтернаціональність кредитового обороту; Ротшильди ж є й першими залізнично-будівельними королями... і т. д.⁹⁾».

Поростаючи в пірря, жидівство давить фінансовою силою на політичне життя держав і на зрівноправнення своїх земляків там, де той рівноправності ще не було. В підтвердження сказаного наводимо оден приклад із життя б. Росії. По виході маніфесту 17. жовтня 1905 р. прем'єр-міністром і міністром фінансів став відомий Вітте. Треба було зробити закордонну позичку; ліпшим тереном для того була союзна Франція, туди він і звернувся в січні 1906 р. «У Франції тоді», пише *Вітте* у своїх спогадах, «було дві найголовніші групи синдикатів-банкірів: одну називано жидівською, бо на чолі її стояв дід Ротшильда, а другу християнською (хоч головою й тут був Нейцлін). Я знав, пише *Вітте*, що з огляду на переслідування жидів у Росії..., вони (Ротшильди) не прийдуть на поміч Росії без умов щодо об'легшення долі російських жидів... Я вважав за потрібне помацати ґрунт, як поставляться Ротшильди до позички..., і одержав він ось яку відповідь: «З огляду на пошану Ротшильдів до особи гр. Вітте, як державного діяча, вони охоче дали б повну підтримку позичці, але не можуть цього зробити, доки в Росії не ужито заходів щодо більш гуманного поводження з російськими жидами, себто, не будуть проведені закони, які об'легчували б положення жидів у Росії¹⁰⁾». А це було не едійсними за царату, й Вітте перевів позичку без їх участі.

Зомбарт знаходить у жидів перевагу релігійних інтересів, змішування релігійних уявлень із інтересами вигоди; знаходить істотною ідею оцінок і раціоналізацію свого життя; внутрішню аскезу й рахункове трактування всього на світі, починаючи з проблеми гріха. З усіх ріжниць серед самого жидівства і поруч з численими протиріччями серед поодиноких груп усе-ж *Зомбарт* вбачає можливість існування загально-жидівських властивостей і пробує вказати не всі, а тільки ті, що є конче-

⁹⁾ W. Sombart, там таки, ст. 207, 50, 116, 122.

¹⁰⁾ Гр. С. Вітте, Воспоминания, т. II., 1922, ст. 193—194. Про це також дивись «Отрывки из воспоминаний Лопухина» в «Еврейской Летописи», збір. III., 1924, ст. 38.

потрібними для зясування господарського життя. Тут насамперед висуває він інтелектуалізм жидів, як перевагу інтелекту над фізичним боком; вони у всі часи в своїй масі мають претензію на інтелектуальні заняття й навпаки — щодо фізичних. «Бог повинен забезпечити жидів мозками, а гоїв — фізичною силою», каже прислів'я польських жидів. «Жид дивиться дуже гостро» — каже *Зомбарт* — «але він бачить не багачко. Він приймає передусім своє оточення не як живе... Людину саму він не бачить». Це телсольоїзм — друга властивість жидівства. Ціль йому світить і то стоїть над оточенням, над людиною. За тим іде й енергізмус жидів, потім мобілізмус (рухливість). До того ж — невтавність (*Rastlos*) і здібність пристосовуватися. «Незвичайна велика здібність пристосовування, каже *Зомбарт*, просто є суттю жидів, їх визначною особливістю». Жид є німцем, де хоче бути німцем, італійцем — коли то є ліпшим..., антисемітом у Франції. В Зєд. Держ. Америки жиди від не-жиди тяжко відрізнити...¹¹⁾. Маємо німців, англійців, американців, французів, маляр, а по світовій війні — поляків, чехів і т. д. жидівської віри; лишень невідомі українці мойсеєвого визнання. Має підставу *Юр. Миланч*, коли каже: «Україна не знала ніколи типу національно-українського жиди, так як він витворився в німецькому чи англійському середовищі; навпаки, українське жидівство завсіди трималося осторонь, творячи націю в нації, відділюючись від населення не тільки вірою і звичаями, але й мовою, ношею і цілою зовнішньою культурою...¹²⁾. Але українці мойсеєвого визнання зявляться масово, як тільки стане то вигідним.

Перебравши основні властивості жидівства, *Зомбарт* стверджує, що вони з основними ідеями капіталізму надзвичайно покриваються, поміж жидівськими властивостями й релігією — з одного боку — й капіталізмом — з другого — він знаходить визначний паралелізм..., інтелектуальна праця й фізична розднані, а рівночасно признається примат духово-ведучої діяльності. «Капіталізм, лібералізм, юдаїзм, одне з одним — каже *Зомбарт*, — споріднені». Абстрагування капіталістичного світу — в переводі всього на гроші. «Для капіталізму гроші є засобом до просякнення господарського життя чисто кількісним характером, це є для нього вихідний і кінцевий пункт усіх випадків. Для жидів мають, як і для капіталізму, гроші й їх збільшення стояти в середині інтересів..., вони є відбиттям їх абстрактності й телсольоїзму... Вони є добрими організаторами капіталістичних підприємств, але ще ліпшими торгівцями. «Торгівець-жид у числах і числа стали елементом жидівства. Калькуляція є його сила»¹³⁾...

Спостерігач української дійсности, наш історик *Костомарів*, писав у 1862 р.: «Жид любить гроші, понад усе любить гроші жид, — повторюється з непамятних часів..., і... вічний жид виступає в складному образі європейського банкира. Цей вічний жид піймав слабу струнку світу й держиться за неї й водить світом, і світ був обманутий: світ думав, що жид у нього під п'ятою, а сам і не почув, як опинився у жиди на припоні... А великий німецький економіст *Зомбарт* у 1922 р. пише хіба не те саме? «Цей вічно неспокійний нарід, «вічний жид». — каже він — «велику роллю в його долі відіграють гроші, бо... в грошах об'єднуються одночасно обидва фактори, з яких складається жидівська істота: пустеля (*Wüste*) і мандрівка... Грошевим заняттям просякають жиди все знова й що-раз більше... Вони зміщають всі тайни, які вклучені в гроші, вони визнають всі дивовижні сили, які в них містяться. Вони (жиди) стануть панами грошей і через гроші, що їм вони улягають, панами світа»¹⁴⁾.

За *Зомбартом* жиди «прийшли нарешті в свій Ханаан» — до країв, де той неспокійний нарід «хоче від своїх мандрівок одпочити: до північних країв (Європи)». *Зомбарт* показує в своїй роботі, якого великого впливу в розвитку капіталізму набуло жидівство в тих північних краях, а саме в Голандії, Англії, Німеччині, Австро-Угорщині. Для ілюстрації такої господарської позиції жидівства в названих країнах наведемо лише деякі його дані про саму Німеччину.

В фінансово-кредитово-торговельному житті Німеччини центральну роллю відіграє берлінська біржа і ось ця важливіша інституція країни вже з самого свого заснування виступила як чисто жидівська: з чотирьох біржових старост два були жиди, та ще в біржовому комітеті 8 жидів. Загалом на 23 члени було 10 жидів, що себе самі та-

¹¹⁾ W. Sombart, там таки, 311, 313, 314, 318, 319—324, 327; його таки — *Die Zukunft der Juden*, 1912, ст. 41.

¹²⁾ «Розбудова Нації», 1929, ч. 8—9, ст. 271.

¹³⁾ W. Sombart, там таки, ст. 329, 330, 332.

¹⁴⁾ Н. Костомарів, Іудеям, Основа, 1862, січень, ст. 46; W. Sombart, там таки, ст. 415, 427.

кями зголосили; а скільки опріч того було вихрестів і криптожидів зосталося невстановленим. Чисто жидівською інституцією залишається берлінська біржа й тепер.

Перегляд індустріального заснівництва 1871—73 рр., що його подає той самий Зомбарт, виказує дивовижно велику участь жидів у новоповсталих підприємствах: 1) з 25 великих приватних заснівницьких домів першої ранги 16 носять жидівське імя, 2) у королівських і лавраллавільних зпоміж 13 оснівників 5 жидів, 3) в континентальному т-ві залізничному на 6 оснівників 4 жидів, 4) у 12 берлінських поземельних т-вах з 80 надзірних радників 27 жидів, 5) в будівничому т-ві u. d. Linden на 8 оснівників 4 жидів, 6) у 9 будівничих банках зпоміж 104 оснівників 37 жидів, 7) у 20 північних машинних фабриках зпоміж 148 оснівників 47 жидів, 8) у 10 північно-німецьких механічних виробництвах зпоміж 49 оснівників 18 жидів, 9) у 20 паперових фабриках зпоміж 89 оснівників 22 жидів, 10) на 12 північно-німецьких текстильних фабриках зпоміж 65 оснівників 27 жидів; між оснівниками Німецького банку (1870 р.) переважають жидівські елементи. Нині, через акційний характер тих підприємств, пізнати участь жидів не має можливости; але вона скорше зросла, ніж зменшилася. Про це свідчать дані про участь жидів серед директорів і членів надзірних рад у підприємствах головних галузей німецької індустрії приблизно на 1920 р. Серед директорів було:

Індустрія:	Всього	з того жидів	% жидів-директорів	Індустрія:	Всього	з того жидів	% жидів-директорів
1. Шкіряна й кавчукова	19	6	31,5	7. Гірничча	183	23	12,8
2. Металева	52	13	25,0	8. Машинова	90	11	12,2
3. Електрична	95	22	23,1	9. Калійна	36	4	11,1
4. Пивоварська	71	11	15,7	10. Цемент, дерево, шкло, порцелян	57	4	7,0
5. Текстильна	59	8	13,5		808	108	13,3
6. Хемічна	46	6	13,0				

А число членів у надзірних радах акційних товариств було:

Індустрія:	Всього	з того жидів	% жидів-директорів	Індустрія:	Всього	з того жидів	% жидів-директорів
1. Пивоварське	165	52	31,5	6. Електричне	339	91	26,8
2. Металеве	130	40	30,7	7. Гірницьке	640	153	23,9
3. Цемент, дерево, шкло, порцелян	137	41	29,9	8. Хемічне	127	29	22,8
4. Калійне	156	46	29,4	9. Машинове	215	48	21,4
5. Шкіряне — тощо	42	12	28,6	10. Текстильне	141	19	13,5
					2.092	511	24,4

Отже жидівство, яке, як національна група, в загальній кількості населення Німеччини складає всього лише соту частину, опанувало сему частину посад усіх директорів і майже четверту частину всіх місць радників головних галузей великої індустрії¹⁵⁾. На жаль, не можемо поповнити тих відомостей подібними числовими даними щодо директорів і членів надзірних рад банків Німеччини, хоч відомо, що й там їх участь не менша, коли не більша. І це серед такої культурної національності, як німецька!

Та це ще не все: скрізь, де вдається зробити порівняння, жиди Німеччини в кілька разів багатші за християн-німців. Зомбарт порівняв прибутковий податок, що його платять жиди і не-жиди великих міст Німеччини — приблизно на 1920 р., і прийшов до висновку про велику, просто нечувану перевагу в відношенні маєткового стану жидівської людности над нежидівською. Жиди вцілому в численних місцях і ба-

¹⁵⁾ W. Sombart, там таки, ст. 110, 124, 135.

гатьох випадках куди багатші, як їх оточення: в Берліні і Мангайму в 6—7 разів, в обершлеських містах і містах Познані в 6 разів: повчаюче, бо саме тут ходять про т. зв. «бідне» жидівство. (А проте це — додає він — спостерігається також у Росії й Галичині; хоч там живе дуже бідне жидівство, а все воно завжди в багацько разів багатше, ніж християнське населення, серед якого жиди живуть)...

На 1906—07 р., за даними Зомбарта, 1) відсоткова участь жидів у загальному числі населення і 2) відсоткова участь плаченого жидами податку в загальному прибутку була:

	%	%		%	%
Аахен	1,16	7,79	Констанц	1,97	8,32
Бармен	0,37	1,75	Мангайм	3,21	22,37
Берлін	5,06	30,77	Бреслау	4,3	20,3
Позен	4,21	24,02	Франкфурт на М.	7,0	20,8
Вісбаден	2,63	8,20			

Наводимо тільки частину дотичної таблиці¹⁶⁾.

Взагалі жиди Західної Європи та Америки, каже той самий автор у іншій праці, «завойовували провідне місце, а про злидні жидів у тих країнах не може бути й мови»¹⁷⁾.

Роздумуючи над майбутнім жидівством, той самий автор зостаєється над тим, що сталося з народнім господарством Німеччини, колиб з неї видалити всіх жидів. Виселення жидів із Німеччини — каже він — булоб у царині народнього господарства певним крахом такого розміру, якого ми досі не переживали, крахом, від якого наше народне господарство, можливо, ніколиб не оправилось. Ми втратилиб наших найбагатших, найбільш підприємчивих громадян, як Франція їх втратила, коли ви-мандрували гугеноти. Від того спустошення, що його тоді Франція зазнала, хоч і малим був той екзодус, французьке господарство й донині не оправилось¹⁸⁾.

Одначе господарська перевага жидів над німцями в Німеччині те ж ще не все. І по інших галузях культурного життя встигли жиди здобути значно більшу участь, як їх числове відношення до загальної кількості населення. Для того, розуміється, — каже Зомбарт — не все можна навести для підтвердження числа. А далі додає: «Не треба казати, що жиди наш ринок штуки, літератури, музики, наш театр, нашу велику пресу, коли не виключно мають у руках, то в значній мірі; мають, можна сказати, на все те рішачий вплив. Також і в політичному житті, вони почали, за короткий час, шротягом якого вони взагалі могли виявити свою діяльність, відігравати видатну роллю. В генезі лібералізму, а ще більше соціалізму, вони прийняли істотну участь. Дали видатних державних мужів, від д'Ізраєлі (лорд Біконсфільд) й Гамбети до Люцати і Дернбурга. У Франції з 84 префектур 21 в їх руках. У Німеччині вони ідять золотими ложками при королівському столі. І це тим дивніше, бо не так багацько минуло часу, що вони в Німеччині прийшли до свободи й рівноправности»¹⁹⁾...

Додаймо до того, що в б. Росії й на Україні на початку ХХ. в. література і преса підпала впливу жидівства²⁰⁾). Преса опинилася просто в руках жидів. Коли зявилася Державна Дума, то льожа пресових дописувачів у ній остільки була обсаджена жидами, що депутати правого крила її продражнили «чертою осбдлости». Російське красне письменство й публіцистика перестали незалежно поводитися в жидівському питанні, а ождовлена ліберальна преса тільки те й робила, що, не кри-тикуючи хибних боків жидівської національності, одно знала доводити, що жиди «как всѣ» і нічим од «всѣх» не відрізняються. Теж саме спостерігається і в Німеччині, Західній Європі та почасти і в Америці. Періодичні²⁰⁾ й неперіодичні видав-

¹⁶⁾ W. Sobart, там таки, ст. 219—221.

¹⁷⁾ W. Sombart, Die Zukunft der Juden, 1912, ст. 33.

¹⁸⁾ W. Sombart, там таки, ст. 67—68.

¹⁹⁾ W. Sombart, там таки, ст. 36.

²⁰⁾ Див. попередній розділ.

²⁰⁾ Див. Josef Eberle, Grossmacht. Presse.

ництва настільки очікувані, що в них те чи інше може з'явитися друком тільки тоді, коли видержать жидівську цензуру†). Як і в Росії та на Україні, так і в Німеччині, в Західній Європі, від опановання жидівством преси жидівство змальовується неприродними колірами. Про це говорить між іншим і Зомбарт ось як: «Про жидівський ренесанс нам нічого не говорить ліберальна преса, ведена жидами. Світ буде одного дня здивований, коли він уздрить, що в жидівстві виявляються цілком інші сили, що жидівство переслідує цілком інші цілі, ніж то можна було припускати з того, що пише про них ліберальна преса»²¹⁾.

Зомбарт, як німецький патріот, «котів би, щоб очікуванню таких широких царин німецького публичного й духового життя настав кінець — на добро німецької культури, але так само й жидівської». Він гадає, що «державна повинна дати жидівським співгромадянам повну рівноправність, але жиди повинні мати розсудливість і такт, щоб цю рівноправність не скрізь і не в повнім обшпирі вуужитковувати». Чому? Та тому, й це безперечно, що «протівенство між жидами й не-жидами — на його погляд — сьогодні в усіх колах населення й по всіх країнах виявляється сильніше, як раніше»²²⁾.

Зомбарт учений, а не політик. Тим часом у царині політичній час по світовій війні характеризується просто вибухом націоналізму, що само собою тягне за собою й те чи інше поставлення до жидів. В Німеччині, де жидівство досягло засилля в господарській і культурній царині, наростає антижидівська реакція сильніша, як раніш. Її реальним показником є між іншим розвій т. зв. народно-соціалістичного руху, що в 1932 р. виставив свого кандидата (Гітлера) на президента республіки. Ось програма Гітлерівців у жидівській справі, як про неї довідуємося з преси. Для початку заведення окремого катастру для жидів і виключення з державного громадянства, а з тим позбавлення прав виборчих і права одержання посад у державних урядах. Це на початку й тому, що треба ж оглядатися на чужину; до дальшого прийде згодом: «віддалення не означає відмовлення». Нарешті, жидів — чуже плем'я — треба видалити з Німеччини. Про питому вагу течії, що стоїть на тій програмі, маємо показчик статистичного значіння. За перших президентських виборів 1932 р. в Німеччині подано всього 37.889 тис. голосів, з того числа Гітлер одержав 11.339 тис. голосів, чи 30%, за повторних у тому самому році виборів подано 36.584 тис., з того числа Гітлер одержав 13.417 тис. чи 36,8%. Отже можна з достатньою ймовірністю признати, що протияжидівські, гітлерівські настрої охоплюють у сучасній Німеччині поверх третини людности. Та позиція народних соціалістів зачинає вже давати й конкретні наслідки. З часописів довідуємося, що на початку квітня 1932 р. переселилося з Німеччини, втікаючи від переслідувань гакенкрайцлерів, до Бельгії численна група жидів; очікують, що за тою партією піде ширша еміграція жидів, у тому числі й вельми сильних фінансово²³⁾.

Національна самосвідомість не хоче зносити чужонаціонального жидівського засилля — ось факт наших днів. Загострення питання лежить у тому, що жиди не мають «розсудливості й такту, щоб свою рівноправність не скрізь і не в повнім обшпирі використувувати». Вони в опанованій ними ліберальній пресі все доводять, що вони, «як усі», в щоденному житті дають часті докази протилежного, на що звичайно закриває очі жидівська чи очікувана преса.

«Сьогодні цілком строге жидівство є тільки ще на Сході Європи» — пише Зомбарт. Західно-європейське жидівство є відмінним од східно-європейського тому, що воно більше просякнене вищою культурою, значить — далі відійшло від анти-суспільних приписів Талмуда. В числових виразах цього ніхто не може представити. Тим часом зі здивованням зустрічаємося з фактами, що й столичне західно-євро-

†) Говорю це між іншим і з власного досвіду з цією роботою. Я хотів видрукувати її німецькою мовою і для того засяг інформацій від осіб, що стоять близько до німецької журналістики, знають усі входи і виходи. Відповідь була така: «По редакціях сидить багато жидів, що тут дуже причетні до книжного діла; часом і не вгадаєш, хто там з жидів? Отже всі вони дуже чулі на те, що про жидів пишеться. Коли у вашій роботі є щось таке, що жидам не до смаку (приміром докір, що вони зазіхають на чужі землі для своїх хліборобських колоній), то можуть її забракувати під яким хочете претекстом — і справжньої причини не скажуть. Тож майте це на увазі»...

²¹⁾ W. Sombart, Die Zukunft der Juden, ст. 39.

²²⁾ Там таки, ст. 58, 72, 47.

²³⁾ «Večerní české slovo», 9. IV. 1932.

пейське жидівство лишається вірним Талмуду. Нам довелося на початку 1932 р. у Празі бути свідком сутички з жидівським ритуалом спілки охорони звірят. Спілка звернула увагу на кошерування, яке, як відомо, полягає в тому, що кошерак надріже живе звіря, при його повній свідомості, після чого підить з нього кров до останньої краплі. Історично кошерування виникло в гарячій Палестині, як спосіб запобігти ско-рому псуванню мяса, що наставало, коли зі звірини не була перед забиттям вито-чена кров, — спосіб у холодніших країнах цілком зайвий, а тим часом він став ри-туалом. Спілка, вважаючи той спосіб за жорстокість, запропонувала заборонити ко-шерування. Верхній рабінат Праги став на тому, що неможливо ввжати ритуальний спосіб р'яництва за жорстокіший, ніж звичайний, і уважав би заборону його за на-сильство над високостоячою під моральним оглядом жидівською громадою. В ин-шому чеському провінціальному місті, в Усті над Лабою, видано заборону кошеру-вання, й жидівська громада оскаржила ту постанову в вищій інстанції. Для нас важ-ливо в даних випадках строге додержання приписів Талмуда, що дає право при-пускати, що й усі інші приписи Талмуда так само строго додержуються і, значить, жидівство, хай не без виїмків, додержується своєманітної етики, що впливає з тих приписів: одної між своїми й иншою в відношенню до «чужинців»...

Зомбарт апелює до тактовности жидів. Нам, що знають східно-європейське жи-дівство, відомо, як вмють навіть освічені жиди України иноді викликати до себе актипатію своєю нетактовною поведінкою в щоденному житті: і на вулиці, і в театрі, і біля каси, і в залізничному возі. Само собою зрозуміло, чим освіченіше суспільство, тим дошкульніше й гостріше відчувається той нетакт жидів. Але та нетактовність жидівства таксамо спостерігається й на Заході. Про один випадок у Чехії розповімо зараз, бо вважаємо його за типовий; подібні випадки ми часто самі спостерігали. «Празькі спортсменці чехи-лижарі вертали 7. II. 1932 р. з прогульки до Корконоських гір. Коли вони вступили до приготованих для них залізничних возів на ст. Верх-лабе й одразу їх заповнили, то побачили, що один переділ замкнений. За дверима переділу стояв якийсь чоловік-ізраїліт і не хотів одчинити переділу. Він розклав по всіх ослонах частини свого одягу на знак, що місця обсажені, і так хотів залишитися в переділі насамоті аж до Праги. Закликано кондуктора, який переділ відчинив. Израїліт і потім ставив опір лижарям, що, війшовши до переділу, хотіли сісти, тому кон-дуктор мусів звернути його увагу, що коли не має квитка на всі вісім місць переділу, то може зайняти тільки одне місце. Розяснення кондуктора ізраїліт супроводив сло-вами: Sauwirtschaft (свинське господарство), Schweinegei (свинство). Сперечався з рештою подорожніх, не хотів балакати чеською мовою під приводом, що не розуміє чеської мови. Коли знову вимагано, щоб звільнив місце, на яких мав свої куфри, то він лайнув присутніх: Tschechische rakaj (чеська сволота, або банда!). В возі се-ред чеських спортсменів вибухло величезне обурення й тільки тому, що наспів кон-дуктор і став язсувати імя провокатора, не дійшло до фізичної розправи за образу чеського народу. На близкій стації, Турнові, вступила до возу поліція і сконстату-вала, що то був студент німецької техніки у Празі Г. Штерн²⁴⁾, який походить з дуже заможної жидівської родини з Моравської Острави. Чеські лижарі подали до суду; на слідство Штерн не з'явився, а тому його замкнено до в'язниці. Хотів ліквіду-вати образу тим способом, що дарував би кілька тисяч корон на благодійну ціль, але ту пропозицію відкинено. В цьому випадку все є дуже типовим для певного роду жи-дівської поведінки, яку кожний, хто трохи пожив на світі, не раз спостерігав, а яка проти жидів підбурює людей інших національностей. Характеристичним у цій справі є ще одно. Чеська преса, розуміється, таксамо очікувана, як і німецька, і ось у більшості чеських органів роздмухувано обурення... проти німецького студента. Су-проти німців сміє обурюватися чеська преса, проти жидів — не наважується...

Західно-європейське жидівство цікаве для нас тільки під оглядом порівняння з східно-європейським, яким ми головню в нашій праці зай-маємося. На підставі повищого в нас складається вражіння, що за-галом беручи, східно-європейське жидівство тільки етап у розвитку до західно-європейського. В останньому, під впливом вищої культурности, безсумнівно мусить бути більше жидів, що відійшли від талмудівських норм і що просякнені загально-людською етикою й мораллю; на Сході таких значно менше, хоч такий тип жидів зустрічається й на Україні.

²⁴⁾ «Telegraf», 8. II. 1932.

Як указано вище, на Східню Європу в 1925 р. припадало коло 7.618 тисяч душ жидів. За даними *Лещинського*, по окремих країнах і протягом століття воно поділялося приблизно так:

	1925 р.		1880 р.		1925 р.	
	тисяч	%	тисяч	%	тисяч	%
Буваха Росія	1.600	58,6	3.980	58,8	5.285	56,9
В тому числі:						
а) Конгрес. Польща	400	14,7	1.005	14,9	1.475	15,9
б) Україна з Бесарабією	625	22,9	1.600	23,6	2.150	23,1
в) Литва та Білорусь	550	20,1	1.225	18,1	1.200	12,9
г) Інші частини	25	0,9	150	2,2	460	5,0
Галичина	275	10,0	687	10,1	740	8,0
Угорщина	200	7,3	638	9,4	983	10,6
Буковина	8	0,3	67,5	1,0	120	1,3
Болгарія	7	0,3	20	0,3	50	0,5
Познань	65	2,4	57	0,9	15	0,2
Інші східньо-европ. країни	37	1,4	77	1,1	125	1,3
	2.272	83,2	5.726	84,6	7.618	82,0

(Далі буде).

**Офіційна частина.
Від Проводу ОУН.**

1. Подаємо до відома, що в днях 20—24. червня 1932. р. відбулася у Відні конференція між представниками «Проводу Українських Націоналістів» і представниками ОУН на окупованих землях. Конференція обговорила та вирішила ряд справ, що торкаються діяльності, зокрема плану праці на майбутнє, ОУН на окупованих землях.

Між иншим постановлено приступити в найблизшому часі до видавання популярного місячника п. з. «Український Націоналіст», призначеного для найширших кол українського громадянства на українським землях і на еміграції (європейській і заокеанській).

2. З огляду на тенденційно-неправдиві вістки, ширені різними нашими противниками, про членів і провідні органи ОУН на Західній Україні, подаємо до загального відома, що «Крайова Екзекутива ОУН на Західно-Українських Землях» є підпорядкованою «Проводові Українських Націоналістів» і веде діяльність з його доручення, отже за цю діяльність відповідає Провід.

3. Подаємо до загального відома, що п. Моклович, який перебуває в Лемжі (Бельгія), не має ніякого відношення до ОУН, в її складі не перебуває та ніяких доручень від поодиноких референтур ОУН не дає.

4. а) На розписаний конкурс на музику до прийнятого гимну-маршу ОУН («Зродилась ми великої години...») вплинуло, в установленому речинці, 5 проєктів. Ті проєкти оголошуємо в біжучому числі «Розбудови Нації», без подання прізвищ авторів. Заразом даємо можливість нашим членам та симпатикам висловити свій погляд про ті проєкти, а то ще до скликання конкурсної комісії (приблизно 15. X. б. р.). Всі завваги, які подамо тій комісії, просимо слати, як-найскорше, на адресу: «Rozbudova Nacii», Praha-Smichov, Poštovní schránka č. 37. Č. S. R.

б) Крім оголошених проєктів, вплинув і проєкт музики на такі слова гимну:

*«Крізь хмари, крізь бурі, крізь гори завад,
У здвигі гартованім, з піснею в лад,
З тризубом на жовто-блакитньому тлі
Йдемо ми до слави, незломні в борні
За Волю і Правду в державі своїй.*

*Ніщо нас не спинить, лунає наш клик:
«Хай буде Україна свободна повік!
З Кубані до Сяну держава одна —
Міцна, Незалежна, Соборна, Ціла!»*

Бажаючих зложити музику на повищі слова, просимо як-найскорше нас повідомити про свій намір, щоб еwent. їхні проєкти можна було також взяти до розписаного конкурсу.

Секретаріат.

Maestoso

Зро ди лись ми ве ли ко і го ди ни з по же ж вій ни із

по лу мя во г нів пле кав нас біль по втра ті у кра і ни гор мив нас гнет і

гнів на во ро гів і ось і дем у бо ю жи тте во му миц

ні твер ді не злом ні мов гра ніт бо плач не дав сво бо ди ще ні ко му

а хто бо рець той здо бу ва в світ

Marcato

Зро ди лись ми ве ли ко і го ди

ни з по же ж вій ни із по лу мя во г нів

пле кав нас біль по втра ті у кра і ни

гор мив нас гнет і гнів на во ро гів

Tempo di Marcia (marcato)

Зро ди лись ми ве ли ко і го ди ни з по жеж вій ни із по лу мя вог нів пле

кав нас біль по втра ті у кра і ни кор мив нас гнет і гнів на во ро гів і

ось і дем у бо ю жи тє во му міц ні твєр ді не злом ні мов гра ніт бо

плач не дав сво бо ди ще ні ко му а хто бо рець той здо бу ва є світ

Moderato

Зро ди лись ми ве ли ко і го ди ни з по

по лу мя вог нів пле кав нас біль по втра ті у кра і ни кор
жеж вій ни із

во ро гів ось і дем у бо ю жи тє
мив нас гнет і гнів на

во му міц ні твєр ді не злом ні мов гра ніт бо плач не

дав сво бо ди ще ні ко му а хто бо рець той здо бу ва є світ

Maestoso

Зро ди лись ми ве ли ко і го ди ни з по жеж вій ни із
з по меж вій ни

по лу мя вог нів пле кав нас біль по втра ті у кра і ни кор

crescendo

мив нас гнет і гнів на во ро гів і ось і дем у

crescendo

бо ю жи тє во му міц ні міц ні твєр ді твєр ді не злом ні мов гра ніт бо

riten.

плач не дав сво бо ди ще ні ко му а хто бо рець той здо бу ва є світ

ХРОНІКА.

Е. Онацький.

На міжнародні теми.

Двадцять п'ятого липня ц. р. в Москві совіцький комісар Крестівський і польський міністер Патець підписали совіцько-польський пакт не-нападу. Обидві сторони відмовляються цим пактом від війни; як засобу досягнення одна супроти одної національних цілей. Колиб яка третя держава напала на одну з підписаних, то друга ні в якому разі не повинна допомогати напасникові ні безпосередньо, ні посередньо. Як що одна з підписаних держав нападе на якусь третю, то друга може негайно анулювати зроблену умову. Текст цілого пакту складається з 7 точок, передмови і двох додатних протоколів. У п'ятій точці передбачено зроблення спеціальної умови приязні, що буде ратифікована разом з пактом не-нападу. Пакт зроблено на три роки з автоматичним продовженням його на дальших два, як що одна з підписаних держав не відмовиться від нього за шість місяців до впливу речення.

Завязання цього пакту не-нападу межі Польщею і совітами не було несподіванкою. Переговори про нього йшли ще з минулого року, і проект пакту парадонано вже в січні цього року. Проте, враження, яке він тоді викликав, головню в Румунії, з якою Польща була звязана воєнним союзом, скермованим саме на оборону проти совітів, було таким несприятливим, що Польща мусіла негайно проголосити, що, мовляв, мова йде лише про проекти, і що самого пакту не підпишуть доти, доки совіти не погодяться щодо аналогічного пакту з Румунією. І справді, за посередництва Польщі, в Ризі розпочалися тоді-ж такі переговори між совітами й Румунією. Наслідок їх був проті цілком негативний, бо Румунія вимагала внесення до тексту пакту ясного визнання своєї суверенності на Бесарабію, тоді, як Москва про те й чути не хотіла. Подібні ж негативні наслідки мали пізніші переговори між Польщею та Румунією й совітами в Женеві за посередництва Залеського: Москва рішучо відмовилася визнати права Румунії на Бесарабію, — Румунія, без цього визнання, не вважала можливим йти на будь-які порозуміння з совітами.

Невважаючи на такий вислід румуно-совіцьких переговорів, Польща підписала сепаратний пакт з совітами, залишаючи свою союзницю Румунію виплутуватися, як сама знає, з ситуації. Румунська громадська думка обурена, часописи кричать про зраду, польський уряд знову намагається заспокоїти стурбоване румунське суспільство декларацією, що пакту не ратифікують, доки Румунія не досягне порозуміння з совітами; румунський уряд зі свого боку повідомляє, що 20. вересня мають відновитися румуно-совіцькі переговори й що, нарешті, польсько-румунський воєнний союз залишається в силі, бо згідно з польсько-совіцьким пактом не-нападу, коли б совіти напали на когось третього, то Польща мала би відразу анулювати свій пакт з совітами, — проті всім цим офіційним заявам, розрахованим на заспокоєння суспільства, мало хто вірить. Коли би Польща і справді узалежнила ратифікацію пакту не-нападу від порозуміння совітів з Румунією, то совіти напевно його не підписали би...

З найпої точки погляду ми можемо цей польсько-совіцький пакт, і особливо заповіджений у ньому пакт приязні, лише вітати. Бо, залишаючи фактичні позиції обох наших історичних ворогів без змін, він фатально підриває їх моральні позиції, як у світі міжнародньому, так і особливо в нашому народі, де ще й досі були жили польонофільська і радянофільська орієнтації, викликані головне надією, що в бігу подій наші історичні вороги мусітимуть прийти до збройного конфлікту, при чому радянофіли сподівалися, що совіти звільнять західні українські землі від Польщі, а польонофіли мріяли, що Польща звільнить од совітів східні українські землі. Українські націоналісти завжди вважали обидві ці орієнтації абсурдними і їх поборювали, бо вважали, що ціла дотепершня польська й московська політика на окупованих українських землях свідчила про що завгодно, але лише не про бажання створити українську незалежну державу. Польсько-совіцький пакт остаточно вияснює ситуацію навіть для тих, хто досі був глухий і сліпий, — і в тому його вага і значіння.

Поza тим він має й ширше міжнароднє значіння, бо остаточно ліквідує давню легенду принципного польського антибольшевизму. Спосіб же, яким Польща зробила умову не-нападу, зокрема її поведінка супроти Румунії, стверджує міжнародню репутацію Польщі, як держави неетичної, пожадливої на моментальні вигоди, за-для яких вона охоче жертвує своїми зобов'язаннями супроти інших, як тільки ті зобов'язання видаються їй менш «вигідними».

Совіти можуть радіти. У своєму наступі на Захід, од якого вони ніколи не відмовляються, як про це свідчить зрештою недавнє комуністичне повстання в Бельгії та підготовлене на 1. серпня, але своєчасно відкрите повстання на Угорщині, совіти зуміли увігнати між Польщею й Румунією клин недовіри й огірчення; вони зуміли фактично ізолювати Польщу, бо коли раніше Польща могла в своїй інтернаціональній політиці спиратися на вельми переконливий аргумент большевицької небезпеки й на свою роллю передового борця супроти большевицького поширення на Захід, то по підписанню польсько-совіцького пакту, цей аргумент випадає їй із рук. У своїй божевільній політиці Польща поволи тратить останніх своїх приятелів.

Було би безмірно наївним думати, що в заміну того Польща придбала підтримку совітів. Польський уряд офіційно пояснює цей свій крок конечністю сконцентрувати цілу свою увагу на західні кордони, zagrożені постійним зростом німецького націоналізму. Можна сумніватися, чи польсько-совіцький пакт дозволить їй на таку концентрацію. Бо, коли Польща стільки разів виказала, яку вагу надає вона різним пактам і союзам, — то й совіти в цьому відношенню є просто мистці, і, при першій же нагоді, не на хвилину не призадумаються, щоби викинути пакт не-нападу до коша. В цьому відношенню ілюзії є цілком зайвими, і фактичний стан річей залишається без змін: як що совіти не виступають збройно проти Польщі й узагалі Заходу (як також і проти Сходу — Японії), то це значить, що вони тепер просто не можуть виступати, а різні пакти тут ні причому. Як ні причому вони будуть, як тільки совіти зможуть виступити. Приписи міжнароднього права для совітів не писані. І східні кордони Польщі залишаються все далі під ударом, як що не московського уряду, то все зростаючого в силі українського націоналізму, який їх ніколи не визнає. Польсько-совіцький пакт є признанням з одного боку польського, а з другого боку московського безсилля і звязаних з тим безсиллям непереможних страхів.

Ми знаємо, чим викликані страхи московського уряду — крахом большевицької п'ятирічки, крахом сільсько-господарської колективізації, голодом і все зростаючим незадоволенням доведених до розпачу мас, — а також і наступом Японії, яка вже захопила цілу Манджурію, утворила там манджурський уряд, і повільно збирає засоби для дальшого наступу на Монголію й на Зелений Клин. Московський уряд не має сил тому лиху зарадити. Про війну він не може й думати, бо війна означала би ліквідацію теперішніх можновладців; для продовження п'ятирічки й змагання з голодом не має засобів. Світова криза нечуваним і несподіваним способом вдарила по большевиках, які саме на кризі ґрунтували свої надії, — вона так знизила ціни на всі ті продукти, що ними совіти здобували собі фінансові засоби для п'ятирічки і пропаганди, що совіти опинилися перед конечністю не поглиблювати кризу за-для збільшення революційних настроїв у капіталістичних країнах, а навпаки — випускати засобів для її ослаблення. Так, як відомо, по Льозанській Конференції, що закінчилася фактичним знесенням німецьких репарацій (величезна перемога ревізіоністів Версальського договору, зрештою — неминуча), англійський уряд узяв на себе ініціативу скликати світову економічну конференцію, яка мала би випрацювати засоби для поборення кризи у світовому масштабі. Совіцький уряд, дискутуючи про перспективи цієї економічної конференції, визнав, що світова криза так катастрофально впливає на міжнародню торгівлю, що і в інтересах совітів є кооперувати з капіталістичними державами за-для її переборення. Совіти неклують про відродження капіталістичного господарства!

Іронія долі, яка поставила саме існування совіцького уряду в залежність від цього господарського відродження капіталістичних держав. Совіти мають потребу «передихнути», а тому шукають по всіх усюдах за киснем, себто, за капіталами. Бо як що в 1930. р. совіти придбали на експорті, як вираховує німецький Державний Економічний Інститут, 2 мільярди 235 мільонів марок, то в 1931 році ця сума зменшилася майже вдвічі — на 1 мільярд 756 мільонів марок. За шість перших місяців 1932 року совіцький експорт ще більше зменшився, ставлячи совітські фінанси просто в катастрофальне становище, бо на загальну суму 2,5 мільярдів німецьких марок совіцьких зобов'язань, від 700 до 800 мільонів марок треба виплатити ще цього року. Цим фактом пояснюється теперішня совіцька політика звуження до мінімуму совіцького імпорту, що відбивається жахливим способом на різних новоспечених фабриках і заводах, які не можуть функціонувати за браком тої чи иншої дрібниці, яку треба діставати за кордоном, а дістати не можна, — і поширення до крайніх розмірів експорту, головним чином хліба, хоча би й ціною мільонів людей, що вимруть з голоду. Цєю самою політикою інтенсифікації експорту й обмеження імпорту пояснюється деяке охолодження в комерційних відносинах між Італією й совітами: Італія, як відомо, так само є зацікавленою в тому, щоби вивозити, а не ввозити, а що її торговельний бізнес з совітами є весь час

пасивним, вона не може погодитися на нову совіцьку торговельну політику. Переговори між совітами й Італією у справі нового торговельного договору продовжуються з перервами вже мало не рік, але без жадного наслідку.

Але найбільша загроза для совіцького експорту походить з Імперської Конференції в Оттаві (Канада), яка, будучи відкрита 21. липня, до нині ще далеко не закінчила своєї праці, але вже дуже недвозначно виявила свій антисовіцький настрій. Конференцію в Оттаві, складену з представників англійського уряду, домінії (Канада, Нова Зеландія, Австралія, Південна Африка) та Індії (Ірландія теж прислала своїх представників, але, з огляду на нове загострення англо-ірландських відносин, їх скоро відкликала) підготовлено з давна й дуже пильно, бо від неї залежить скріплення чи даліше ослаблення зв'язків між окремими членами Бритійської Імперії. Головне питання, яке мало стати перед конференцією й яке чіпало економічні інтереси буквально цілого світу, полягало в тому, чи вдасться англійському урядові витворити з імперського союзу, згідно з бажаннями консервативного табору, а особливо його протекціоністичного крила з Лордом Бівербруком на чолі, замкнену економічну систему, відгороджену від цілого світу одною спільною митною системою, що мала би сприяти розвиткові торговельних зносин між окремими частинами Імперії і боронити би їх од конкуренції зовні.

Але з перших же днів конференції виявилися неймовірно труднощі цього завдання, з огляду на розбіжні інтереси окремих частин імперії. Досить вказати, що Канада й Австралія продукують хліба і вовни далеко більше від запотребовання цілої Імперії, а тому зацікавлені в торгівлі з зовнішнім світом. Особливо це треба сказати про Канаду: в 1931 р. Канада продала краму на 221 мільон доларів у межах Імперії і на 385 мільонів доларів поза нею. Закупила краму в межах Імперії на 152 мільони, а поза межами Імперії — на 476 мільонів. Ці цифри досить красномовні, щоби виявити ті суперечні інтереси, що мусять відразу стати проти формули замкненої в собі економії. До того ж треба додати можливість всяких не тільки економічних, але й дипломатичних комплікацій, що виникли би зі спроби встановлення дійсно замкненого економічного кола Бритійської Імперії, себто, мало не четвертої частини цілої земної кулі. Такий економічний бльок вдарив би незвичайно дошкульно, наприклад, до Зєднаних Американських Штатах, що їх торгівля на 50% залежить од Бритійської Імперії. Зрештою, вже тепер інтереси такої домінії, як Канада, є далеко більше зв'язаними зі Зєднаними штатами, ніж з Бритійською Імперією. Саме напередодні Конференції в Оттаві, американський і канадський уряди підписали конвенцію про спільну роботу над зєднанням глибокими й широкими каналами Великих Американських Озер через ріку св. Лаврентія з океаном. Факт, що може мати для цілої Європи, а тому і для теперішнього совіцького експорту, а пізніше і для вільної України, необчислимі наслідки, — бо, як обраховують, це дасть можливість знизити ціни транспорту канадського хлібу мало не на 50%, що з одного боку дозволить йому конкурувати з будь-якими європейськими «демпінговими» цінами, а з другого боку — відкриває перед Канадою взагалі несподівані можливості для розбудови свого господарства. Ясно, що Канада не матиме ніяких інтересів вступати в економічний бльок, що міг би зашкодити її відносинам з Америкою.

Але поки ще побудують ті Великоозерні канали (хоча — з чисто американською швидкістю — ледви конвенцію підписано, відразу започатковано працю), Канада дуже терпить од економічної кризи і обвинувачує в ній головне совіцьку демпінгову торгівлю та сприятливу їй англійську політику. Тому з перших днів праці конференції канадський прем'єр Бенет, підтриманий австралійськими та новозеландськими делегатами, виступив з категоричною вимовою: «Зачиніть двері перед російським хлібом і деревом. Доки ви не зачинете двері перед російським крамом, нема рації дискутувати про будь-які інші імперські економічні питання». Англійський делегат, консерватор Балдуїн, певно не має великих симпатій до совітів, але має зате категоричний мандат від уряду не йти на ніякі пакти, що могли би привести до піднесення вже існуючих мит на істивне, а значить і до дальшого подорожчання життя. А що заборона, чи, як то кажуть, «ембарго» совіцького краму мусить невідмінно відбитися на цінах продуктів, бо Канада й Австралія, при найбільшому бажанню, не можуть ще конкурувати в ціні з совіцьким хлібом і лісом, то Балдуїн на вимоги Канади й Австралії відповідає вельми не ясно, — і то тим більше, що спинення російського імпорту до Англії натурально привело би зараз же до спинення англійського експорту до Росії, — а це, при теперішній економічній ситуації і все зростаючому безробіттю, не є Англії бажаним. Проте і Канада, і Австралія на цьому пункті, як здається, стоять досить твердо, і Оттавська Конференція поволі перетворюється в ве-

личезну гармату, наставлену на совіцький експорт і взагалі на цілу совіцьку економічну політику...

Разом з тим, у тій Німеччині, що досі провадила фільо-совіцьку політику, бо все надіялася знайти в совітів поміч на випадок конфлікту зі Францією, а головне з Польщею, відбувається подвійний процес — з одного боку, шукання все тіснішого розуміння з Англією й Італією, а з другого боку — все яснішої неминучої боротьби зі світовим комунізмом. З того часу, як Італія й Англія стали цілком недвозначно на платформу повільного ревізіонізму, вістря якого скермовані головним чином проти Польщі, Німеччина не має більше потреби шукати опертя в совітах. Зріст же власного комунізму, що виховується на засоби і за вказівками з Москви, примушують Німеччину думати про konieczність паралізування того центру, з якого пливе комуністична зраза. Таким чином, супроти Німеччини, що в розвитку націоналістичного руху шукає відродження своєї політичної й економічної сили, несподівано знайшлися на одному фронті дві держави, що їх у Європі звикли вважати природними воротами — Польща й Совіти. Насправдіж їх завжди в'язала між собою неминучість спільно боротися проти українського руху, а тепер в'яже ще й спільний страх перед націоналістичною Німеччиною, яка, з одного боку, устами всіх своїх проводирів не втає повторювати про неминучість відібрання від Польщі німецьких земель, а устами проводирів гітлеризму ще й про неминучість і konieczність витворення великої української держави, коштом совітів і Польщі.

При останніх виборах до загально-німецького парламенту — Райхстагу, німецькі націоналістичні партії, а головне гітлерівська — отримали знову величезну перемогу. Кажу — знову, бо від кількох років гітлеризм постійно зростає в силі і при кожних нових виборах отримує все більше голосів. Гітлерівський рух започаткувала в 1919 р. маленька група людей, складена з сімох молодиків, яка і стала на чолі нової партії німецьких робітників (Деутше Арбайтер Партай) у Баварії. З Баварії цей рух поволі поширився на цілу Німеччину. В листопаді 1924 року гітлерівці зорганізували революційний виступ, що мав закінчитися, на фашистівський зразок, походом на Берлін, але був дуже швидко зліквідований, і його головного проводиря, Гітлера, старшину німецької армії, австрійського походження, народженого 1889 р. в Браунау, засуджено на п'ять років фортеці. Проте його звільнено вже в кінці 1924 р. В в'язниці він написав «Моя боротьба» (Майн Кампф), книгу, що її опубліковано в 1926 р. і яка є свого роду біблією для націонал-соціалістів. У першій частині автор говорить про своє життя і про розвиток національної ідеї, у другій — про розвиток націонал-соціалізму і про принципи, що на них треба було би збудувати нову, третю німецьку державу (першою — була держава Бісмарка, другою — демократична пореволюційна держава Веймарської конституції, третьою — націонал-соціалістична держава). Вищею ціллю третьої німецької держави мало би бути пеклування про втримання найкращих прикмет німецької раси й нації, насамперед — виховання здорового тіла, потім міцного характеру й, нарешті, сили духу. Мешканці нової держави мали би поділятися на три категорії — урядовців, громадян (що є здатні до військової служби) і чужинців. Гітлер, на фашистівський зразок, не припускає постанов на основі голосування, але лише дорадчі наради чи інституції при відповідальному уряді.

Програму партії (власне її 25 основних пунктів) вироблено 24. лютого 1920 р. в Мінхені, а 22. травня 1926 р. її стверджено і проголошено незмінною. Пілястрами цілої програми, як заявив Гітлер, треба вважати дві головні ідеї: «Загальне добро понад добром індивідуальним», що є ідейним змістом цілої програми, і «Знищення рабського упокорення інтересам», що є серцем націонал-соціалізму.

З огляду на ту роль, яку відіграв тепер гітлеризм у середній Європі, і з огляду, головне на ту роль, яку він може відіграти в розвитку подій у Східній Європі, не зайвим буде подати основні пункти гітлерівської програми, і то тим більше, що серед українців дуже мало хто її знає. Отже, гітлерівська програма протоколює:

1. Ми хочемо обєднання цілого народу німецької раси в одній великій Німеччині, на основі права народів на самоозначення (Соборність).
2. Ми хочемо для німецького народу рівноправності супроти інших народів і знесення Версальського та Санжерменського договорів (Ревізіонізм).
3. Ми хочемо території й кольоній для виживлення нашого народу і приміщення злишків населення (Імперіялізм).
4. Не може бути громадянином той, хто не належить до народу. І до народу належить лише той, хто є німецької крові, незалежно від його релігії (Расизм). Тому жиди не можуть належати до німецького народу (Антисемітизм).

5. Хто не є громадянином, може залишитися в Німеччині лише як гість і мусить користися законам про чужинців (Расизм).

6. Право визначати уряд і державні закони належить лише громадянам. Тому всі громадські й публічні функції повнитимуть лише громадяне. Ми будемо поборювати всяке парламентаристичне підкупство при розподілі посад із партійними цілями, а не в силу особистих заслуг (Анти-демократія).

7. Держава мусить постачати засоби існування насамперед для громадян, і якщо ці засоби не вистачають для цілого населення, то не-громадян виселяти.

8. Треба заборонити дальшу імміграцію не-німців. Всі не-німці, що переселилися до Німеччини по 2. серпня 1914 р. будуть примушені залишити країну (Антисемітизм).

9. Для всіх громадян — рівні права і рівні обов'язки (Демократизм).

10. Першим обов'язком кожного громадянина є продукувати духово чи матеріально. Діяльність індивідів не може бути скермована проти інтересів загалу, але в орбіті спільних інтересів на загальну користь.

11. Тому хочемо знесення всякого прибутку, придбаного не шляхом праці та зусиль. (Соціалізм).

12. Конфіскування багатств, придбаних за час війни, бо на них треба дивитися як на злочин супроти народу.

13. Удержання всіх трестів і великих підприємств.

14. Участь робітників у прибутках підприємств.

15. Досконала організація пансіонів для старих людей.

16. Витворення і утримання здорового середнього шару населення; муніципалізація великих складів краму для продажу за дешеву ціну дрібним торговцям, які мусять завжди знаходити охорону в державі, у провінціального уряду і в муніципалітетів.

17. Аграрна реформа, відповідна до національних потреб; закон про експропріацію без викупу земель громадської користі. Знесення земельного цензу і всякої спекуляції на землю. (З огляду на те, що цей пункт викликав опозицію серед селянства, Гітлер проголосив пізніше, що принцип приватної власності залишається в силі, і тому «експропріація без викупу» треба розуміти лише в пристосованню до земель несправедливо надбаних або недбало адміністрованих, тому цей пункт є, мовляв, скермований проти лихварської спекуляції жидів).

18. Безпощадна боротьба проти тих, хто шкодить загальним інтересам. Вульгарні злочинці, лихварі, визискувачі і їм подібні мусять нести кару смерті, без огляду на національне чи релігійне походження.

19. Заступлення Римського права, що сприяло встановленню матеріалістичного ладу світу, звичайним німецьким правом.

20. Держава повинна переформувати ґрунтовно цілу систему національної освіти, щоби кожний розумний і працьовитий німець міг дійти до вищої освіти і до провідництва.

21. Держава має подбати про оздоровлення народу. Обов'язок гімнастики і спорту.

22. Скасування теперішнього війська, що складається з професіональних вояків і сформування війська з громадян (Міліція).

23. Законна боротьба проти політичної свідомої брехні та її поширення через пресу (Цензура).

24. Свобода всіх віросповідань у державі, якщо вони не загрожують її існуванню і не суперечать моральному почуттю німецької раси. Партія, яко така, є представницею ідеї позитивного християнства, не в'язучи себе з ніякою означеною конфесією. Одпочасно партія поборює матеріалістичний жидівський дух у середині і ззовні і твердить, що постійне оздоровлення нашого народу може бути досягнене лише з середини, на ґрунті переваги загальних інтересів над партікулярними.

25. Для переведення цієї програми хочемо сильного центрального уряду. Необмеженої влади політичного парламенту над імперією і її загальною організацією. Витворення парламентів відповідно до класів і професій населення для того законодавства, що його імперія залишає окремим державам (Корпоративизм).

Залишаючи на боці ті гасла програми (ревізіонізм, антисемітизм і т. д.), що їх поділяють всі партії Німеччини, і що є найбільш відомими серед нашого громадянства, спинимось трохи над мало званою у нас соціальною частиною програми, та особливо над тактикою й організацією гітлеризма, що допомогли йому здобути на останніх виборах до Райхстагу 14 мільйонів голосів, себто, 230 мандатів (замість 6 мільйонів голосів і 107 мандатів при попередніх виборах 1930 р.).

Користуюся для цього з офіційного інтерв'ю, що його дав Гебельс, секретар і організатор берлінського відділу партії, член Райхстагу, італійському кореспондентові «Лаворо-Фашиста» (26. січня 1932 р.)

Соціальне питання, казав Гебельс, цікавило гітлерівців від самого початку, і тому саму організацію назвали «націонал-соціалістичною партією німецьких робітників». Проте підчас першого гітлерівського «штурму» в Баварії в 1923 р., робітників фактично в партії було обмаль, — думалося прийти до них по захваті влади, згори. Але вже в 1924 р. визнано конче потрібним притягти робітництво до партійної організації безпосередньо, бо інакше вона навіть не виправдувала би своєї назви, тому, що складалася головню з дрібною буржуазією інтелігенції та селянства. Перший етап цієї акції характеризувався великими мітингами пропаганди по всій Німеччині, і особливо у промислових осередках. Але успіх був лише частковим. Робітники, під впливом соціалістичної й комуністичної преси, що виставляла націонал-соціалістів, як найгірших реакціонерів і ворогів робітничої класи, просто не приходили на ті мітинги. Тоді прийшла друга доба гітлерівської пропаганди: мітинги влаштовували для членів окремих категорій, або й просто великих окремих підприємств. Але й тут — та сама невдача: робітники трималися яко мога далі. Тим часом, як гітлерівський рух поширювався незвичайно по всіх інших колах і класах німецького населення і на виборах 1930 р. здобув уже шість мільйонів голосів, робітництво продовжувало залишатися поза його впливами. Тоді виникла думка витворення спеціальних гітлерівських синдикатів, що могли би бути протиставлені вже існуючим — католицьким, соціалістичним і впроот жовтим (що їх організували самі працедавці). Але дуже скоро, як каже Гебельс, визнано, що й ця метода «не була б доброю. Робітники відразу же, наслідком пропаганди марксистів, повірили би, що, мовляв, гітлерівські синдикати мали на меті лише знищення вже існуючих, як знаряддя боротьби за економічні інтереси соціальних категорій. Синдикалістична зброя сама по собі є законною, протизаконним є лише її інтернаціоналістичний характер... Але як дати зрозуміти це розрізнення робітникам, що знаходить свою оборону в уже існуючих організаціях? Ми сказали й кажемо робітникам: залишайтеся в уже існуючих синдикатах, але намагайтеся звільнити їх від марксистського, чи ліберального, чи чужого характеру... Заохплюйте поволі командні місця. Не руйнуйте синдикалізму, бо ми не хочемо, щоби він був зруйнований, але ратуйте його від загубного для вас і батьківщини впливу... Для досягнення цієї мети, гаслом гітлеризма зробилося: «Ідіть до підприємства». В кожному підприємстві витворилася клітина — гітлерівських робітників з ясними сміливими, рішучими ідеями, — робітників, бо робітники не мають довіри до сторонніх людей на підприємствах. По цих клітинах відбувається переконлива праця освідомлення. Наслідком такої системи за три місяці берлінський відділ побільшив кількість вписаних робітників утричі, а в січні 1932 року яких 65% членів націонал-соціалістичної партії належали вже до пролетаріату, що ще недавно був під виключним впливом марксизму. Робітники зрозуміли, що гітлеризм не думає відсувати їх від участі в витворенню нового революційного світу, навпаки гітлеризм, як і фашизм, хоче ввести робітничі маси в гущу державно-революційної діяльності, хоче протиставити панування анонімного, спекулятивного капіталу, найбільш ненависного робітникові (плутократія), кермування особисто відповідальних чинників, що спираються не на право гроша, але на право праці і творчості. Не дурно таку велику частину гітлерівської програми присвячено боротьбі з «рабським упокоренням матеріалістичним інтересам», на сторожі яких стоїть з одного боку плутократія, а з другого боку соціалізм і комунізм, головні вороги гітлерівського руху в Німеччині. До останнього часу, в Німеччині пануюче становище займала соціал-демократія, приналежна до II. Інтернаціоналу (що недавно висловився, на випадок антибольшевицької війни, проти права народів, пригнічених у совітах, активно виступати, за здобуття своєї незалежності!). На протязі останніх двох років гітлеризм відібрав владу у соціал-демократії по окремих німецьких державах, зокрема — два місяці тому в Прусії, цьому серці Німеччини, де соціал-демократія панувала незмінно на протязі тринадцяти років. До останніх виборів до Райхстагу соціал-демократія і там мала перше місце — 143 мандати. Тепер, неважачучи на збільшення загальної кількості постів, соціал-демократія загубила десять місць (отримала 133 мандати), тим часом, як гітлерівці виграли 123 місця (230 мандатів). Зате другий ворот гітлеризму — комуністи теж виграли при останніх виборах і з 77 мандатів перейшли на 89. Головною жертвою виборів впали всілякі менші партії й партійки, — боротьба відбувалася по лінії окремих світоглядів та ясно визначених тенденцій, не дрібних партійних чи програмових відмінностей. І майже половина цілого населення Німеччини висловилася — за революцію, вкладаючи,

що правда, в цей термін ріжний зміст. Голосувало всього 37 мільйонів, з них 14 припало на революційний гітлеризм, а п'ять мільйонів за революційний комунізм і таким чином 19 мільйонів висловилося рішучо проти існуючого ладу. Як що ми прийнемо на увагу ще 8 мільйонів голосів, відданих на соціал-демократію, що в усякому разі є проти капіталістичного режиму, то ми отримуємо заспрашальний образ настрою німецьких мас.

В оглядах німецької політики звичайно говорять про «лівих», «правих» і «центр». До «лівих» зараховують соціалістів і комуністів, до центру — католиків, а до «правих» — націоналістів Гугенберга і гітлерівців. При розрахунках можливостей опанування влади Гітлером, що їх знаходимо особливо по французьких часописах, підкреслюється, що «праві» партії, себто, Гітлер і Гугенберг не зібрали абсолютної більшості, і тому не можуть витворити парламентарного уряду.

В цих розрахунках роблять велику помилку: визначення «правих» і «лівих» в наш час не має місця. Гугенберга й Гітлера єднає що правда спільне розуміння законної політики, але в галузі внутрішньої політики межі ними є безодня: націоналісти Гугенберга є консерватисти, гітлерівці — революціонери. Що правда це не перешкоджало гітлерівцям піти з Гугенбергом на Гарцбурзьку угоду і формувати проти Версальського договору й комунізму єдиний спільний фронт. Ось про це висловився Гебельс у згаданому вище інтерв'ю на запитання італійського кореспондента, чи порозуміння з буржуазним націоналізмом Гугенберга не примусить підлити рожевої води до революційного гітлеризму: «А ні краплі! Ми є й залишаємося революційною партією, бурхливим народнім рухом, що зовсім не думає відмовлятися від своїх цілей. Гарцбурзьку угоду зроблено не на програмових питаннях. З націоналістами Гугенберга нас в'яжуть у цей момент (січень 1932 р.) спільні цілі і спільні інтереси задля добра цілої Німеччини, — себто, ліквідація репарацій, перекреслення брехні про нашу вину в війні, визнання права Німеччини на зброєння чи обов'язку інших на роззброєння, перегляд ганебного Версальського договору, безпощадна боротьба проти парламентаризму, проти комунізму, проти демократії... Як тільки буде звільнено поле від спільного ворога, кожний з нас піде своїм окремим шляхом: націоналісти Гугенберга підуть своїм шляхом, а ми — нашим. Ми є досить прагматичні в нашій тактиці. Приймаємо добро, звідки б воно не приходило, і, затримуючи непорушними наші головні принципи та остаточні цілі, не маємо тактичного догматизму і для витворення нової дійсності користуємося тим, що теперішня дає в наше розпорядження, намагаючися перетворити ґрунт, який він є тепер, у такий, яким ми хочемо, щоби він був»...

І правда, вже до останніх виборів гугенберґці і гітлерівці йшли наріжно. Можна сильно сумніватися, чи вони підуть до влади разом. Тактичні мотиви наказують Гітлерсві йти скоріше на порозуміння з католиками, ніж з Гугенбергом.

Про біжучі події.*)

БОЛЬШЕВИЦЬКІ ПЛЯНИ.

7. V. 1932. р. *совнароком ССРСР* і ЦК ВКП(б) видав постанову, яка стверджує, що в 1928. р. хлібозаготівлі дали 660 мільйонів пудів збіжжя, в 1930. р. кількість заготовленого збіжжя зросла до 1.350 мільйонів пудів, а в 1931. р. до 1.400 мільйонів пудів. Зріст збіжжєвої продукції створює підстави для *розвитку колхозної торгівлі*, яка частинно може взяти на себе функції постачання міста хлібом. Через те зникається розмір державних хлібозаготівель од колхозів і індивідуальних господарств в 1932. р. в порівнянні з 1931. р. на 264 мільйонів пудів менше і встановлюється для ССРСР — 1.103 мільйонів пудів, з чого припадає для України 356 мільйонів пудів замість 434 мільйонів пудів в 1931. р. Натомість у совхозах збільшується розмір до 151 мільйонів пудів (замість 108),

з чого для України — 29 мільйонів пудів. («Правда», 7. V. 1932.).

А далі: «По закінченні виконання хлібозаготівельного пляну та утворення насінних фондів, тобто від 15 січня 1933. р. дати колхозам і колхозникам цілковиту змогу безборонно продавати *лишки свого хліба* на свій розгляд так на базарах і ринках, як і в своїх колхозних крамницях» (З постанови РНК СРСР і ЦК ВКП(б)).

Дуже багато галасу більшовики наробили з тим «зменшенням розміру хлібозаготівель», а передусім із дозволом на приватну торгівлю.

Міжтим треба ствердити, що: 1) «зменшені» хлібозаготівлі на 1932. р. є *два рази такі великі, як у 1929. р.* (1.103 : 660 мільйонів пудів); 2) якраз через таке велике стягання

хліба вже панувала потреба невиносима; 3) населення України, що творить 19% населення ССРСР мало дати мин. року 31% хліба Москві, і зменшення хлібозаготівель на $\frac{1}{7}$ в 1932. р. не усунуло тої диспропорції; 4) вже мин. року не могли більшовики витиснути з України наложених 434 мільйонів пудів, а лише 395 (і при тій «порції» настав голод), отже «зменшення» хлібозаготівель на 1932. р. є меншим, ніж здається, а на ділі й зовсім його нема для України, коли візьмемо на увагу збільшення розміру хлібозаготівель для совхозів до 29 мільйонів пудів.

Дещо про це говорив Косіор на III. всеукраїнській партконференції в липні б.г. року. («Комуніст», 14. VII. 1932.):

«Минулого року плян хлібозаготівель по селянському сектору було визначено в 434 мільйонів пудів. Фактично заготували 395 мільйонів пудів. Отже плян цього року менший від торішнього на 79 мільйонів пудів, а проти фактично заготованого менший на 39 мільйонів пудів».

Щож до приватної торгівлі, мовляв, прийшла зміна курсу, новий НЕП, то чужинці так на те дивляться:

«Slovanský Přehled» (Прага, VI. 1932.) пише: «Дозвіл на приватну торгівлю «лишками» мав, видно, завданням вплинути на селян (колхозників і одиничників), щоби засіяли як найбільше, щоби дещо залишилося їм на продаж. Тому, що вільний збут узалежнено від сповнення хлібозаготівлі для держави, то є це хитрий маневр, як відістати від колхозів і поодиноких селян приписану порцію». «Вся совіцька преса в останніх двох місяцях була переповнена закликами до повнення засівного пляну, але вони стрінулися з малим успіхом».

Що так є свідчить це, що торгівля хлібом дозволена аж по 15. I. 1933., то задоволенні державних потреб. Та й ще по утворенні окремих насінних фондів. А щоб задоволити лише ті державні потреби, та й ще по невдачі сьогорічної засівної кампанії, більшовики напружують усі сили, роблять усякі заходи, й лізуть просто зі шкіри, але, як вже видно, з дуже марним успіхом. Отже яку ціль міг мати дозвіл на приватну торгівлю хлібом, коли взагалі нема надій, щоб хлібні лишки поступили на приватний ринок, а дуже марні надії, щоб держава дістала своє.

Подрібніше про це далі.

БОЛЬШЕВИКИ НАРАДЖУЮТЬСЯ.

На III. Всеукраїнській партійній конференції, що почалась 6. VII. 1932. р. у Харкові, Чернявський говорив таке («Вісти», Харків, 10. VII. 1932. р.): «У нас на партійній конференції поставлено тільки одне

питання — про роботу на селі. Я не пам'ятаю такої партконференції, де б питання села, питання роботи на селі було *одиноке* питання, *одинокий* предмет обговорення».

Косіор говорив («Комуніст», 14. і 15. VII. 1932.): «Україна в Радянському Союзі посідає дуже видатне, коли не сказати *виришальне* місце в галузі сільського господарства. Від того, як іде соціалістична реконструкція сільського господарства України, як розвивається колгоспне будівництво і як працює в цьому напрямку наша партійна організація, — лежить значною мірою виконання народньо-господарського пляну цілого Радянського Союзу. Ось чому ми сьогодні бачимо тут на нашій конференції і т. Кагановича і т. Молотова, яких відрядив ЦК ВКП(б), щоб разом з нами обговорити і накреслити заходи, щоб якомога швидше просунути вперед сільське господарство України (для більшої експлуатації Москвою. — Прим. складача Р. Н.), піднести продуктивність наших колхозів (щоб Москва мала що брати. — Прим. складача Р. Н.), виправити цілий ряд хиб, що є в нашій роботі на селі (а які зводяться до того, що за мало відводять хліба Москві! — Прим. складача Р. Н.)». «Ми повинні піднести сільське господарство на такий рівень, щоб цілком, забезпечити сировиною нашу промисловість, щоб всю країну трудящих (аякже! — Прим. скл. Р. Н.) повнотою забезпечити продуктами сільського господарства». «Ми тепер маємо у колхозах 3.300 тис. господарств, що становить 70% усіх господарств України, і 76% всієї землі оброблюють в колхозах. Це ґрунтовно змінило характер нашого сільського господарства». «На весні цього року... вся засівна площа через недосів *скоротилася* цього року, рівняючи до минулого року, на 4,5%». Щодо весняної сівби, то «одноосібники виконали свій плян *тільки на 74%*, засіявши 22% всього засіву колхозно-селянського сектору, тоді як в них зосереджено 35% всієї живої тяглової сили і 30% господарств». «Соціалістичний сектор сільського господарства України (колхозни й радгоспи) засіяли 87% всієї ярної площі». «Окремі товариші причини труднощів у весняній засівній кампанії і припущені причини під час хлібозаготівель пояснюють великими планами хлібозаготівель, а все інше — наче само собою з цього випливає». «Опортуністичні елементи, особливо важких періодів, завжди розперізуються. Вони на кожному перехресті кричать: «Все через важкі пляни. Наші темпи й пляни надсильні. Ось коли б темпи менші, плян легший, тоді інша справа». Ці люде висловлюють

*) Правопис оригіналів, підкреслення наші. — Ред.

цілком виразні куркульські настрої, проповідують куркульські, петлюрівські теорії, які шам усім добре відомі». «Ті «теорії» цілком ворожі лінії партії й їх треба якнайрішучіше викрити». «Труднощі, з якими зустрілася Україна у весняну засівну кампанію, щільно зв'язані з незадовільним керуванням організацією господарства колгоспів, проведенням торішньої осінньої збиральної і хлібозаготівельної кампаній». «Ряд районів (особливо південні райони Степу) 20—40, і тоді і 50% врожаю лишили на полі, почасти незібраним, почасти незвезеним, почасти втратили під час обмолоту. Тепер, у багатьох районах ви можете побачити десятки га землі, що їх цього року ніхто не засіяв, але що дали непогані сходи пшениці або жита. Це не що інше, тільки торішній незібраний врожай так звана «падалиця». «Ці факти мають і свою класову фізіономію. Вона полягає в тому, що в період збирання й хлібозаготівель куркульські елементи розгорнули шалену роботу, щоб зірвати збирання врожаю, розтягти вимолочений хліб, завдати шкоди колгоспам і тим дискредитувати колгоспне будівництво». «Сівба у нас пройшла найнезадовільніше як раз у тих районах, де боротьба за колгоспи була надто слабка, де процент колективізації порівняно невеликий». «Це, насамперед — правобережні райони Київської і Вінницької областей». «Там ми мали найбільше перегинів, перекручень і контрреволюційних провокаційних дій. Особливо це було на Гуманщині. Той, хто бував у цих районах, знає, що там і тепер є ще не мало петлюрівських, контрреволюційних елементів, куркульні». «Я вже говорив, що ми минулого року втратили у колгоспах під час збирання силу хліба, головню, через погану організацію керування збиральною кампанією. Ці втрати визначаються цифрою мінімум, від 120 до 150 млн. пудів». «Вчора опубліковано цілком вичерпну постанову ЦК ВКП(б) і РНК Союзу про збиральну кампанію». «Збиральна, як і хлібозаготівельна кампанія відбудуватимуться в обставинах загостреної класової боротьби. Ця боротьба вже розгорнулася, надто там, де почалося збирання. Всілякі контрреволюційні елементи куркульня, підкуркульники, що пролізли до колгоспів, скористовуючи помилки минулого року, провадять тепер боротьбу проти скиртування хліба, поширюють всілякі чутки, агітують за розтягування хліба». «Останнім часом у нас стало поширеним явище — строкатість урожаю». «Один колгосп дає 100—150 пудів з га, а другий поруч 35—40». «Це на 99% наслідок неподобного господарювання, най-

поганішого догляду за полем». «У травні 1931. р. на Україні було 35.800 колгоспів; у грудні 1931. р. тобто після 6 місяців ми вже мали — 31.200, а в травні цього року — 24.600, тобто за час від грудня 1931. р. до травня 1932. р., при зростанні колективізації на 3—4% зникло 6.000 колгоспів. Виходить, що за 6 місяців 21% колгоспів заикали операції злиття.» «Оцінка трудодня в чималім числі колгоспів дуже низька. І це не тільки тому, що, наприклад, погано засіяли, погано зібрали, а ще й тому, що величезні засоби витрачали, нікого не питаючи, ні на що не зважаючи, в різне капітальне будівництво. Є такі колгоспи, що витратили на капітальне будівництво 60—70% гуртового прибутку». «Є такі колгоспи, що за 2 роки не розрахувалися за трудодні. За даними Колгоспцентру на 10 травня розрахунки за минулий рік проведено в 72% колгоспів, а дані Укртракторцентру, а ці дані є найбільш вірогідні, розрахунки проведено тільки в 48% колгоспів».

Терехів говорив («Вісти», 10. VII. 1932.): «Отож балачки, що Україну переобклали, що план був нереальний, ці балачки — безпідставні, ці балачки виходять від класового ворога. Опортуністи з табору шовіністів готові звалити тяжкі умови, в яких проходить сівба на Україні на те, що Москва викачала весь хліб (правильно! Прим. складача Р. Н.), що хлібозаготівельний план був великий. Націоналісти скеровують свою класово-ворожу роботу проти Москви, а особливо проти Центрального Комітету Всесоюзної комуністичної партії більшовиків для того, щоб вбити клин між українськими робітниками і колгоспниками та робітниками і колгоспниками наших братерських республік. Це старі, давно розбиті спроби (як «розбиті», коли треба про них говорити на конференції? і як «розбиті», коли вони можуть спричинити 150 млн. пудів хліба страт лише при його збиранні? — Прим. складача Р. Н.). Адже не таємниця, що ці куркульські елементи інакше будуть, що Москва забрала хліб (а ніби хто инший взяв? — Прим. складача Р. Н.). Таку розмову провадять у закладах, таку розмову провадять у цілому ряді підприємств окремі відставні групи робітників. Таку розмову провадять окремі спеціалісти по інститутах, ВИЩ, — ах, тощо. (О, то всюди багато тих контрреволюційних елементів! — Прим. складача Р. Н.). Я, товариші, мушу запевнити і з усією відповідальністю заявити, що коли б не допомога (!) нашого Центрального Комітету Всесоюзної комуністичної партії України, ми б недосіяли не

1.800 тис. га, а ми недосіяли б близько 4 млн. га. Отже балачки про те, що в нас все забрали, викачали, в той час, коли Центральный Комітет виявляє величезне піклування (!!), щоб вивести Україну з того тяжкого становища (ЦК сівби би на правду Україну з тяжкого становища, коли б взагалі перестав нею піклуватися! — Прим. скл. Р. Н.), в яке ми попали через те, що погано господарювали, (чи може тому, що надто «піклувалися»... викачуванням хліба? — Прим. складача Р. Н.) мають одну мету — піймати на куркульський гачок відсталі групи колгоспників, одиособників, поставити під сумнів правильність політики нашої партії».

Чернявський говорив («Вісти», Харків, 10. VII. 1932.): «Українське село — це найскладніше село з величезним класовим і національним переплетінням і в боротьбі з класовим ворогом, з куркульством у нашому українському селі, з куркульством, що має великий досвід боротьби проти нас, проти партії, проти робітничої класи». «Куркульня намагається всі труднощі розмалювати так, що ці наслідки важких хлібозаготівель, що всю політику партії в галузі колективізації, в галузі ліквідації куркульства спрямовано на те, щоб «знищити українське село». «Хіба, товариші, можна говорити, що це погане плянування і взагалі план хлібозаготівель є єдина причина зриву виконання його, коли ми тепер нараховуємо сотні мільйонів пудів втрат під час хлібозаготівель? Адже ми налічуємо сотні мільйонів пудів втрат через безгосподарність, розбазарювання, крадіжки і т. д.» (Щож, це модерна «війна без зброї» — саботаж! — Прим. складача Р. Н.).

ЧИ ЗЛІКВІДОВАНО КУРКУЛЯ ЧИ НІ?

В резолюції III. Всеукраїнської Партконференції, що її ухвалено на засіданні 9. липня 1932. р., говориться таке («Комуніст», 11. VII. 1932.):

«Успішне здійснення суцільної колективізації (на 1. VII. 1932. р. в колгоспах України є 3.300 тис. господарств або 70% всіх господарств) і ліквідації на цій основі куркульства, як класу, нове технічне озброєння колгоспного й радгоспного господарства значно збільшили продуктивність і товарність сільського господарства України».

І в тій же самій резолюції далі є: «Помилки хлібозаготівель минулого року і незадовільне проведення весняної засівної кампанії значною мірою пояснюється тим, що низові партійні, комсомольські організації, замість завзято і систематично бо-

ротися з куркульськими елементами і їх агентурою, в цілому ряді районів скотилися з одного боку на шлях право-опортуністичної практики — а з другого — «лівацьких» закрутів і перекручень лінії партії». «Ні в якому разі не можна забувати, що класову боротьбу навколо колгоспів ще не закінчено, що куркульські елементи ще цілком не ліквідовані, що вони ще живуть надіями дискредитувати колгоспний рух, розвалити колгоспи. В своїй контрреволюційній роботі куркульство скористовує всі наші труднощі, всі помилки, всі перекручення партійної лінії, порушення революційної законності».

ДЕЦЮ ПРО ЕКОНОМІЧНУ ПРОГРАМУ «КУРКУЛЬСТВА».

«Вісти» (Харків, 6. VII. 1932.) пишуть: «По багатьох районах забули, що рештки куркульства чинять і далі шалений опір соціалістичному наступові на селі і цей опір часто набирає нових форм. Куркуль використовує в боротьбі проти колгоспів дрібновласницькі пережитки відсталих груп колгоспників, він намагається розкласти колгоспи зсередини, пролізаючи в колгоспи, дезорганізувати виробництво. За яскравий вияв шкідницької роботи куркуля, яка не знайшла відповідної відсічі від багатьох партійних організацій і рад, було поширення протикінських настроїв, що призвели до загибелі чималої частини коней та скорочення колгоспного кінського стада».

«Комуніст» (12. VII. 1932.) пише: «До чого доходять куркульські маневри? По-перше — куркуль всіляко намагається підірвати колгоспну бригаду, труддисципліну в ній, збільшити невиходи на роботу, розтягти строки жнив, збільшити втрати зерна через перестій і осипання. По-друге, куркуль, як і весною, знову починає добиратися до колгоспного коня, шкодити, виснажувати, виводити його з ладу. Потрете, куркуль та його агентура уже тепер всіляко намагаються зірвати основну наставу партії в організаційно-господарському зміцненні колгоспів». «В артілі «Червоний Чонгар» Генічеського району, куркульські елементи організували розподіл хліба на ідців. Обмолочений перший хліб роздали всім ледарям, що не виходили зовсім на жнива, на сівбу». «Почетверте — куркуль і його агент в колгоспах, намагаючись зірвати хлібозаготівлі, ведуть шалену агітацію за те, щоб весь зібраний хліб роздати на руки й мерці розбазарити, спекулюючи ним... нехтуючи цілком ясну й чітку постанову партії та уряду про те, що колгоспну торгівлю хлібом можна провадити тільки «по закінченні

виконання хлібозаготівного пляну та утворенні насінних фондів — тобто від 15 січня 1933 року».

ВИСЛІДИ БОРОТЬБИ ЗА ХЛІБ.

Боротьбу більшовиків із українським «куркульством» за хліб та її висліди характеризують сумаричні підрахунки до теперішньої збиральної кампанії. Вони вказують заразом, які «успішні» наслідки мала остання партконференція, що в цілості займалася справою боротьби за хліб. Ось вони:

«*Комуніст*» (30. VII. 1932.) пише: «Ряд районів, всупереч поставновам III. партконференції *нехтуючи й брутально ламаючи їх* — повторюють суттю практику минулого року, що коштувала нам 150—200 млн. пудів загинулого зерна». А далі: «За зведенням Наркомзему на 27. VII. по Україні скошено озимих і ранніх прих зернових хлібів 6.266.000 га. — 4,4%. Наслідки явно незадовільні і тим більше, що косовиця розгортається недозволено повільним темпом». «Отже перший етап збиральної кампанії — косовиця зернових виразно доводить, що обласні й районні організації ще не забезпечили оперативного проводу роботами в полі, не мобілізували самі, не мобілізували мас на боротьбу за врожай, за хліб».

«*Комуніст*» (3. VIII. 1932.) подає, що в липні виконано плян *хлібозаготівки* в Рад. Україні тільки 15%. До 1. VIII. зібрано 5,3 разів менше збіжки, як у тому ж самому часі минулого року. В Харківській області виконано тільки 4,8%, Дніпропетровську — 7,1%, Вінницькій — 9,1%, Київській — 8,5%, Одеській — 25,8%, а Донецькій — 31,3%.

«*Вісти*» (26. VII. 1932.) подають: «За відомостями НКЗС на 22 VII. радгоспи скошили тільки 258 тис. га озимих та ранніх ярів або 10,8%».

У постанові «Української Економічної Ради» з 25. VII. 1932. (за підписом Чубаря) стверджується таке: «Перебіг виконання плянів сінозбирання, сінозаготівель та сільосування за станом на 15. VII. ц. р. недозволено *ганебний*: степові області, що вже повинні були закінчити сінозбирання, виконали завдання з косовиці: АМСРР на 37,8%, Одеська — 58,7%, Дніпропетровська — 65,3%, Донецька — 75,6%, а решта областей спромоглися плян косовиці лише в таких розмірах: Київська — 16,1%, Вінницька — 24,0%, Харківська — 30,6%. В *обурливо ганебному* розмірі викопано пляни сінозаготівель. Річний плян виконано лише на 0,7%, а липневий — 1,6%. Обласні: Київська, Харківська, Вінницька, Раднарком АМСРР

і райони Донбасу (вчислено) *ганебно зірвали виконання пляну* раннього сільосування, що його встановили партія та уряд».

Постанова Раднаркома УСРР і ЦК КП(б)У (*Вісти*, 24. VII. 1932.) стверджує: «Виконання централізованих заготівель с.-г. продуктів та сировини за перше півріччя ц. р. особливо у другому кварталі, не зважаючи на значне зменшення плянів — *зірвано*. Так, з худобозаготівель виконано 53,2% пляну, масла коровячого — 36,8%, яєць — 6,5%, плодоовочів — 3,1%. Ще гірше виконано плян заготівель с.-г. сировини — льну та конопелі. Таке ганебне виконання пляну... і т. д.».

Голова ВУЦКВ Петровський стверджує (*Комуніст*», 30. VII. 1932.) «Беручи на увагу *недосів хліба на Україні*, треба виявити найбільшу чіткість до збереження хліба під час збирання врожаю». Міягим «косіння хліба, скиртування і готування липневого пляну хлібоздавання — *зовсім незадовільні*. Якість роботи здебільшого *дуже погана*. Поле прибирається неохайно, лишається багато колосів, огріхів. Особливо треба відзначити незадовільну якість роботи машин». «Комбайни залишають поле з відрізними колосами, витолоченим, не скошеним, погано вимолоченим хлібом — найменше 15% всього гуртового збору».

Здається, пояснень до повищого не треба давати.

БОЛЬШЕВИЦЬКА ГОСПОДАРКА.

(Або: «радісна творчість» соціалістичного сектора села).

Дотеперішні знамениті, загальні висліди хлібозаготівель зрозумімо ліпше, коли глянемо на працю «на місцях», в господарствах «соціалістичного сектора» села.

«*Комуніст*» (30. VII. 1932.) подає: «Біла Церква. 27 (Наша бригада). Абсолютно незадовільні темпи обробітку цукрових буряків у Білоцерківському районі спричинилися до великої загрози врожаєві від лучного метелика. На сьогодні 3.470 га буряків зовсім знищено. 2.500 га значно ушкоджено. У с. с. Томилівка, Фурся, Черкаси, від великої площі не залишилося жадного рядка. Майже такий сам стан у мар'янівській і м.-вільшанській сільрадах, де загинуло близько 500 га цукробуряків». «У колгоспі ім. Сталіна замість 800 чол. щодня на роботу виходить 200—220 чол. У наслідок — з 550 га буряків залишилось тільки 300, з яких 125 пошкоджено. В колгоспі ім. Шемченка загинуло 262 га з посіяних 634 га, пошкоджено 176 га. «Перед» веде колгосп. ім.

Н-ської дивізії, в якому з 240 га буряків залишилось тільки 13. Особливо тепер доля буряків вирішується в темпах обробітку і якості боротьби з шкідниками. Цього досі немає. Замість 30 тис. чол. на прориванні й боротьбі з шкідниками працює 2—3 тис. чол.».

«*Комуніст*» (29. VII. 1932.) подає: «Із зведення довідуємося, що в с. Лубянці (Київська область) гусінь знищила 95% плянтацій (138 га), у с. Ворошилові — 90% (104 га). А загалом по району прораровано 65,1%, прорвано тільки — 28,8%, і загинуло 3.706 га».

«*Комуніст*» (28. VII. 1932.) подає: «У радгоспі в Чубарівці... загинуло від гусени лучного метелика — 114 га». «Рільник артілі ім. XII-річчя Жовтня, побачивши чужих людей, поспішає сюди. Сьогодні вийшло на плянтацію близько 70 душ. А всіх працездатних членів колгоспу є 253 кол., чому ж не вийшла решта? — «Та бачте... котрі не хочуть Ми вже й відомості на них посилали до сільради». «У колгоспі ім. Чапаєва — не краще, ніж у колгоспі XII-річчя Жовтня. Із 365 га засівів буряків гусінь поїла 70 га, 140 га забурянено. Прорвано близько половини. У колгоспі 378 працездатних, але вийшло проривати менше, як 100 чол.». «В Карлівщині... не на 5, а вже на 20 липня прорвано тільки 51% площі (під буряки), а загинуло вже не 140, а понад 3.000 гектарів».

«*Комуніст*» (16. VII. 1932.) пише: «Відсутність конкретного проводу на полі, в бригаді призвела до того, що хліб, який дозрів до воскової стиглості, не косять, він перестигає, висипається, що охорони хліба немає, немає обліку праці в бригаді, ланці 200 га осіяної чистосортної пшениці в артілі ім. Котовського Тираспільського району — обурливий підсумок отакої «організації» жнив. Куркулью це в руки. Він маневрує, щоб зірвати жнива та хлібозаготівлі. Розподіл хліба на ідців та ще і в снопах, розкрадання хліба з поля, хижачьке його нищення — ось його шкідницька робота».

«*Комуніст*» (15. VII. 1932.) пише: «У Зінківському районі почалися жнива. Перші дні жнив показали цілковиту неготовленість районних і сільських організацій. Не мобілізовано колгоспників і трудящих одноосібників на охорону врожаю. Клясовий ворог, користуючись бездіяльністю районних організацій, безкарно організує крадіжки хліба з поля. У артілі «Надія» Л.-Будищанської сільради куркульські прихвостні зрізали колоски жита на півгектарі». «У артілі «Зоря» Шенгерівської сільради куркулі розкрадли

хліб з 2 гектарів. Крадіжки хліба є й по інших колгоспах».

«*Комуніст*» (29. VII. 1932.) пише: «У колгоспі «Гроза Капіталу» ровенської сільради підкуркульники навмисне залишають на полі цілі снопи, а ввечері їх розкрадають». «Хоч косовиця йде вже 9 день, але скиртування ще не почалося. У багатьох колгоспах ще панують «старі традиції» — молотити хліб «конвеєрним» способом. У ряді колгоспів скиртувати й досі не починали».

«*Комуніст*» (11. VII. 1932.) пише: «Ново-Олексіївка, 10. Куркульня та її агенти докладають усіх сил, щоб розкладницькою роботою зірвати строки жнив. Куркульня агітує не виходити на роботу, розбирати колгоспний хліб по дворах, намагається розкласти виробничу бригаду, чинити шкідництво в догляді коней». «Виявилось, що куркуль набагато краще «підготувався» до жнив, ніж партійні організації Генічеського району. В артілі ім. Сталіна працездатних є 385, а виходить на роботу ледви 200. В артілі ім. Косіора не виходить на роботу близько 200 чол., ім. Ворошилова — 400 чол.». «У бригаді Гніздилова з артілі ім. Чернявського щодня більшає невиходів на роботу». «Куркуль та його агенти особливо наполягають на те, щоб розподілити хліб на ідців, мерщій продати хліб на базарі і так зірвати хлібозаготівлі».

*

В останніх днях у «соціалістичним раю», де відбувається така «радісна творчість» заведено — *кару смерті за крадіжки хліба!* Цього ще на світі не було.

ВЕРГАЮТЬСЯ ЧАСИ ФАРАОНСЬКИХ НЕВІЛЬНИКІВ.

«*Комуніст*» (14. VII. 1932.) пише: «Данилоіванівка на Мелітопільщині. Три години ранку. У таборі дзвонять шматком заліза об залізо. Бригада прокидається і лагодить машини; перевіряють рух ножів лобогрійки, мотовило. Напувають і запрягають коней. Це забирає 16 хвилин». «Лобогрійки стають до роботи». «Через кожні 40—30 хвилин — п'ятьхвилинний перепочинок коней і людей на ділянці пшениці в 27,6 га». «Складальники копиць розташовані на ділянці так, що на кожного припадає по 140—130 копиць на день. Це ліквідує знеосібку і забезпечує перевірку роботи кожного складальника. Так само розташовано й згібальників». «Сніданок триває 20 хвилин». «Обід від 1 г. 30 хв. до 2 г. 5 хв. (тривалість — 35 хв.). Підчас обідної перерви обговорюють постанову Раднаркому і ЦК про збиральну кампанію та матеріали 3-ої всеукраїнсь-

кої партконференції (!). По обіді працюють до 4 г. 30 хв. (з 5 хвилинними перервами). «Полуднують 15 хв.». «О год. 9 вечора робітний день закінчився. Бригадир скликає нараду (!), обговорюють підсумки дня, хто скільки зробив і заробив. Отже триває робітний день 18 годин». І це большевицький часопис хвалить!

«Вісти» (5. VII. 1932.) подають звіт із засідання Президії ВУЦВК під головуванням Петровського, а зокрема про доповідь наркомзема УСРС Триліського: «Тов. Триліський висуває практичні заходи, що їх треба схвалити, щоб домогтися максимального зменшення втрат підчас косовити та обмолоту. Минулого року робилося так: *косили вдень, а молотили вночі*. Це призводило до величезних втрат, бо вночі хліб вогкіший і навпаки, косовиця вдень теж призводила до великого висипання зерна. Цього року треба будь що побудувати роботу так, щоб *косовиця відбувалася цілу добу і, особливо, вночі, а обмолот треба провадити тільки вдень*».

Так виглядають на практиці у «соціалістичнім раю» гасла про 8-годинний робочий день. Та на тому не кінець: «гнило-буржуазно-капіталістична» Європа висуває гасло боротьби з *невільничим трудом* в... СССР, і це питання стає постійним предметом нарад деяких міжнародних організацій (от хочби на асамблеї «Унії Товариств для Ліги Націй» в Будапешті в 1931. р., та в Парижі 2—9. липня 1932. р.)

БОЛЬШЕВИЦЬКА ТОРГІВЛЯ.

«Вісти» (23. VI. 1932.) подають, що в районі Артеміїв отворено 3 базари для колгоспної торгівлі. На ті базари мали б продавати свої продукти 4 совхоза і 115 колгоспів. Однак в дійсності появились на базарі 9 колгоспів. Дикретори совхозів заявляють, що вони *не мають нічого на продаж*.

Як виглядає торгівля тих колгоспів, що мають щось на продаж, показує такий опис про базар в Чернігові, що його подає «Пролетарська Правда» (Київ, 1. VII. 1932.):

«Але 29. V. базар не відбувся». «А тут іще міліція та фінвідділ «допомогли». Колгоспників, які приїхали напередодні, *заарештовували, а продукти конфіскували*, пояснюючи це тим, що, мовляв, раніше визначеного ними самими терміну приїздити на базар не можна. Це спричинилося до того, що куркульські чутки, одна безглуздніща від другої, швидко поширювались по селах, знеохотили багатих колгоспників, що вже зібралися їхати на базар. 5. червня знову (?) відбувся величезний (?) колгоспний базар».

«Перші години торгівлі, коли *десятки* покупців (дійсно «величезний» базар! — скл. Р. Н.) оточили ряди колгоспників, відчувалася безпорадність товаривів, які виїхали торгувати на радянський базар. Бракувало вміння, технічної організації справи, *не було хотіння торгувати (!)*, не було терезів, важків, посуду, інвентаря. *М'ясо рубали просто на землі, замість важків уживали виважені камінці та брускняк*, не було навіть чим нагострити ніж та сокиру. Бракувало льоду на м'ясо та рибу, ще димучі продукти під сонцем за кілька годин чорніли й псувалися. *Сир стікав, зеленіє, молоко без льоду скисало, масло тануло, ягода порошилася*. «Тупоголові урядовці *конфіскували* товар у колгоспника й кидали його в обійми перекупців». «А тут ще.. поширюють чутки, що, мовляв, міліція з фінвідділом *облаву організують, що кооперація за твердими цінами починає реєструвати товари на базарі*. А міліція та фінвідділ і справді всяко намагаються виправдати агітацію куркуля (!), *забираючи коні, штрафуючи колгоспників, які стали не в той ряд, що вони були призначили, тощо*». «Колгоспники та одноосібники примушені були зараз же їхати до дому, бо в Чернігові колгоспникові не тільки відпочити, а й коня свого завести нема куди, коли колгоспник піде щось купувати. Та й купити, кажучи правду, нема чого колгоспникові в Чернігові». «ЦРК та споживспілка, правда, випустили зустрічний потік промтоварів, але ці товари колгоспники купували дуже неохоче. *Шовкові підв'язки та тюбетейки з полієських риз (!)* зовсім не здобули симпатії в колгоспників, що приїхали торгувати на чернігівський базар. В крамниці ЦРК колгоспникам давали дефіцитний крам: *«дефіцитну» хустку ціною 1 крб. 40 коп. і на додаток до неї гнуздечку за 5 крб. 50 коп. та тюбетейку за 7 крб. 40 коп.* Гнуздечку ще сюди-туди, хоч і не дуже охоче, колгоспники брали, а от щодо тюбетейки — великі виходили суперечки. — «Нащо вона мені, що я її на ніс надіну чи що» — скаржаться колгоспник, розглядаючи зроблений з блискіток ковпачок. — «Куди хочеш, діло хазяйське (!), — відповідає продавець Школьников — *а хустки без тюбетейки та гнуздечки не продасмо!*» Так і не купить колгоспник «дефіцитної» хусточки в ЦРК, так і їде до дому без краму споживспілки».

Що за радісне й веселе життя в большевицькому раю! От такий опис навіть найбільшому буржуазно-капіталістичному гумористові не приснився б А там — це життя! Де-де до такого радісного життя

«гнилий» Європі, де на базарах усякі «полупанки та льокаї світовою капіталу», оті перекупки-павуки лише кров ссуть із визискуваного, нещасного пролетаріату!

Жарт жартом, але не всі базари у большевиків такі, як в Чернігові. Є більш спокійні, хоч також веселі. От «Комуніст» (11. VII. 1932.) при описі колгоспного ярмарку в Херсоні пише так: «До рундука Масохемтресту підійшов колгоспник придбати пляшку оцету, але ретивий завідувач Ханкін заявив: — *«Візьми баньку фарби, тоді одержиш і оцет»*».

Та от про ідеал базару доносить «Пролетарська Правда» (1. VII. 1932.) в такому радісному дописі: «Сьогодні в Таращі перший день колгоспної торгівлі. На базарі гасла: «палкий привіт колгоспному базарові», «геть перекупців та спекулянтів з колгоспного базару», «за організоване розгортання колгоспної торгівлі». Натовп людей біля возів колгоспу ім. Петровського с. Петрівського. Тут продають м'ясо, молоко, полуниці. Дали лужанівський колгосп продає мед, керданський колгосп вивіз свіжу рибу». «Але треба визначити й деякі хиби, що були на першому базарі. Колгоспникам не було де зважувати свої продукти. Дійшло до того, що колгоспникам доводилось платити приватникам за те, щоб зважити свої продукти».

Над тим дописом знімка двох молодич із кількома глечиками молока та натовпом цікавих дітей навколо них.

Не багато таких радісних вісток у часописах із «соціалістичного раю» про торгівлю кількох глечиків молока, коли яєць чи одного а то й більше мішків бараболі у країні, колись молоком і медом пливучій.

Але хай і багато! І подумати, коли б так одного дня у країнах «догниваючи» Європи вся преса була заповнена захопливими описами базарів (хто приїхав, що привіз, кілька привіз, які ціни, на чім валять товари йтд.) і знімками перекупок із банькою молока або мішком бараболі. То був би сюрприз для читаючої публіки!

А коли б ще так різні «Times», «Matin», «Vossische Zeitung», «Narodni Politika» і т. д., а за ними вся преса мала подібний зміст, як большевицька, от як, довго не шукаючи, хочби 1. сторінка «Пролетарської Правди» з 21. VII. 32., зміст, на який вказують такі заголовки: «Негайно ліквідувати перші помилки жнив!», «Упорядкувати грошеві рахунки з колгоспами», «Готуємо хлібні валки», «Здаємо першу тисячу центнерів», «Хмари лукового метелика насуються на буряки», «Завтра здаємо перший хліб», «Вязати й складати в копичі того ж дня», «Жито починає осипатися», «На сотні тисяч карбованців кра-

му лежить негутомо», «У відповідь косяривцям червоні валки хліба» і т. д. та зі знімками: «Ярина і Назар Лихонаї, що взялися додатково прополоти ще 2 га (подумайте! — Прим. скл. Р. Н.) і «Перша червона валка хліба колгоспу «Перемога»».

У большевиків такий зміст має преса день-у-день, місяць за місяцем, рік за роком, отак вже кільканадцять літ. А що, коли б так у Європі?

— За місяць вибухла б світова революція. Лише через сам зміст преси!...

БОЛЬШЕВИЦЬКИЙ ХЛІБ І БОЛЬШЕВИЦЬКА ГИГІЄНА.

«Красная Газета» (подаємо за «The Detroit Free Press», 26. V. 1932.) пише: «Пекарня ч. 6. є найбільшою в Ленінграді і як у пекарні, що має бути автоматичною, не можна торкати хліба людськими руками. Однак в останніх місяцях як і скількість, так і якість зліба зменшилася. Згадана пекарня з її філіями повинна доставляти 40 відсотків хліба для Ленінграду, але вона тепер продукує на 25 тон менше, ніж каже програма, Двацятьп'ять тон хліба є пайкою 60 тисяч людей; а тому, що пекарня ч. 6 не сперує справно, то 60 тисяч осіб не дістають своєї пайки хліба кожного дня. Пекарня продукує *панів печений хліб*». «22філії цієї пекарні є в жахливому вигляді. Нема в ній рушників, а пекарі *миються в цій самій ведрах, якими пізніше наливають воду до тіста*. Філія ч. 4 пече хліб, якого не можна їсти і яким відтак кормлять безроги. У філії ч. 12 наш інвестигатор відкрив склад муки в кімнаті, над якою в нижній кімнаті був склад *нафти, що скрізь суфліт капала на муксу*. Філія ч. 7 продукувала хліб, у якому найдено великі *кусні часописів*. Навіть центральна пекарня має погану репутацію. Як доказ цього, один робітник приніс нам *«трицалевий цвях, якого він знайшов у своїй пайці хліба»*».

ЧУЖИНЦІ ПРО РАДЯНСЬКУ УКРАЇНУ.

«Vossische Zeitung» (Берлін, з 27. V. 1932.) помістила статтю свого кореспондента *Вільма Штайна*, писану в Дніпропетровську; в ній між ин. є: На ринках в Одесі довгими рядами стоять селяне, старі й молоді, жінки й чоловіки. Зі всіх дальших і близьких околиць України спішать вони до міста з одною думкою: в місті є що їсти. Стоять вони пооді мурами без якихнебудь позначок веселості і пропонують покупцям, яких дуже обмаль, усе, що лише мають, усе, що встигли руки за зиму зробити. Покривала, хідники, вишивки, полотна домашнього виробу і т. п., — все це хочуть продати, але немакому. Того, хто має ще такі річі, вва-

жають за багаття. Інші знова продають свої плащі, полатані чоботи, замість яких взули личаки, діточі черевики, постелі, шодушки, перини, старі покривала і т. п. Селяне, що ось так продають останки своєї майна — це не виключити комуністичним режимом українські багатії-куржулі, це не безправні люде, а правдиві селяне, що мають одноосібні господарства, яких існування загарантувала держава, і це селяне з колективних господарств». «Це є сколективізовані селяне, що в довжелезних чергах вистояють під м'ясними крамницями, щоб дістати за дорогої гроші кусок кінського мяса або принаймні якунебудь кістку». «Україна — шпихлір Росії — стоїть в обличчі голоду. Ані саранча, ані неврожай не є сьому причиною». «Ще так эле справа не стоїть, щоб селяне живилися корінцями, але факт є, що люде їдять уже те, що давніше викидали худобі, навіть не думавши про справжній хліб, муку, товщ, мясо, цукор і т. п. Все це належить до великих рідкостей». «Історія голоду на Україні є дуже інтересною. На хлібозаготівлі призначено урядом за-багато хліба. З огляду на це постановлено все насіння зібрати разом, а відтак розподілювати його. Одначе призначені для збору цифри були за-великі. Тому замість збіжжя збирали силосоміть муку й усе, що лише далось забрати, щоб не по інших місцях вимінати за збіжжя. Наслідки цього ті, що як населення, так і худоба голодують. Наслідок цього ще й той, що селяне цієї весни взагалі не радо працювали і нерадо щонебудь сіяли».

*

Американський кореспондент «International News Service» Кендел Фосс (подаємо за «Січчю», 1. VII. 1932. Шікаго), що побував на Україні, пише так: «Голод і пограбовання більшовиками селянського майна досягнули апогея на Україні. Тому, хто цього не бачив, трудно навіть уявити собі, щоби щось подібного було в історії людства. Тисячі селян, поклавши на плечі клунки, в яких складено все їхне майно, голодні, холодні, обкрадені йдуть з того місця, де вони родилися й досі жили». «Рух цей набрав стихійного характеру. Селяне тікають із багатої колісь України, щоб найти собі шматок хліба, бо більшовицький режим довів до того, що ця багата країна — шпихлір цілої Росії — обернулася в пустелю. Залізничні стації саповнені, потяги переповнені; багато з них по три дні валяються на тих стаціях, у надії потрапити на потяг і утікати. Куди? Йому байду, аби лише відіхати». «Те, що мало йти на корм худобі, тепер зідають люде, які силкуються

бодай чим небудь побороти голод. Голод на Україні досягнув такого розміру, що багато вже було випадків голодової смерті. Я бачив групи людей, що розпухли від голоду і так загинули».

*

Др. І. Славік, чеський професор, писав в «Národní Osvobození» (липень 1932, Прага) так: «Переживання з цьогорічної могої подорожі (я був в Москві, Ленінграді, Нижнім Новгороді, Харкові, Києві) такі прикрі, що треба аж довшого часу, щоби спокійно писати про те, що очі мої бачили. Нині обмежуся коротким спроводанням». «Підчас цьогорічної прогулки я старався передусім оглянути те, що бачив у 1926 і 1927 рр.» «У 1927 Росія жила в достатках, цьоготж року найбільші міста живуть у злиднях. Бракує там усього. Скрізь черги без кінця, недостача харчів жахливіща, ніж колинебудь у нас за час війни. Є загроза ще більшої катастрофи, бо врожай поганий. Не наслідком стихійного нещастя, а тому, що рілля необроблена. Ідучи сотнями тисяч кілометрів, глядів я з потягу на радянські поля». «Не тільки ті простори, що їх обсівали в 1927 р., нині нетикані, ще й бачив я непроглядні лани цукрових буряків, схожі на джунглі. Навіть у першому тижні липня буряки були здебільша неперебрані. Збіжжя — рідке та низьке, навіть на українським черноземі». «Всі міста, які я оглянув, це клясичний образ того, як уряд зумів високтати населення і взяти від нього все під покрівцем, що буде промисл». «Нині в крамницях не побачите дослівно нічого, ясно, крім горівки, й то дуже дорогої». «Я переконаний, що коли б такий стан тривав у Празі хочби кілька днів, то чехословацьких міністрів розшматували б, а членів мійської ради зішматили б на ліхтарнях».

*

Кореспондент американської «United Press» телеграфував із Москви 13. VII. 1932. р. до амер. часописів так: «Сталін вислав на харківську конференцію двох своїх найблизчих помічників, прем'єра Молотова і Лазаря Кагановича. Недавно українську ситуацію досліджувала комісія, складена з довірених партійних провідирів, і та комісія привезла дуже песимістичний звіт. Признають, що прийдеться рубнути політичною сокирою. Відкрито признають, що торічна хліборобська невдача на Україні була дуже серіозною. Селян обвинувачують, що вдавалися до саботажу, щоби загалі жниво, і що не охороняли збіжжя, цукрових буряків та іншої папші. Самочинні і примусові методи урядовців і безладдя, серед

якого доводиться селянам працювати, ще тільки погіршили ту ситуацію. В багатьох округах засіви потерпіли наслідком того, що селяне не мали що їсти (недогоровані) і загально невдоволені. Припускають, що ті самі умови підкопають і цьогорічне жниво».

*

«Več. Českého slova» (Прага, 15. VII. 1932.) в телеграмі з Москви, 14. VII. 6. р., подає: «Висліди жнив на Україні, що якраз відбуваються, є прямо катастрофальні. Збіжжя є здебільша рідке й низьке, тому, що весняні роботи виконано недбало. Такаж недбалість проявляється і у всіх інших культурах. Цукровий буряк здебільша не тільки не прополотий, але і не підтортаний, так що поля виглядають як підріст у джунглях. Вислідом того є, що збір буде дуже злий і цілому совіцькому Союзові загрожує в біжучім році в зимі страшна біда і голод. Вже біжучого року була велика біда з харчами, і населення діставало більше карток на харчі, ніж харчів, а по теперішніх жнивах положення буде ще гірше».

*

Римська «Трибуна» (з 26. VI. 1932. — беремо зі статті Е. Онацького в «Новому Шляху», Едмонтон, Канада, 19. VII. 1932.) пише: «Декрет, що його недавно видав уряд Совітських Республік і що ним ґрунтовно відмінюється теперішня система колективізації, бо вертається назад можливість для хліборобів продавати частину їх продуктів на вільному ринку, ніби має на меті зарадити браку харчів по великих містах, — але в дійсності є скерований на те, щоби перемогти ворожий бойкот з боку селян — мешканців міст. Він не викликав тих наслідків, що сподівався від нього московський уряд. Перше в наслідок побоювання селян, щоби уряд потім не переслідував їх за те, що перховували десь частину своїх виробів; друге, в наслідок ворожнечі України до центрального московського уряду!» «Пробудження націоналізму в Україні — почуття, що його, як дивним це не видається, поділяють і українські комуністи, котрі не раз відмовлялися виконувати накази сталінського уряду — завдячує фактично тій системі централізування, що її останніми часами почав переводити московський уряд». «Третій параграф конституції Совітського Союзу передбачує, що кожна республіка може відірватися від Союзу, роблячи про це лише просту заяву. Московський уряд ігнорує цей пункт, — але українці, навпаки, пригадують його собі дуже добре і вважають, що на підставі цього пункту їхня країна має право

на незалежність. Цілком природньо, що Москва не може дивитися прихильним оком на це розбудження націоналізму в країні, такій багатій на хліборобські продукти, на худобу, на мінерали і що є невичерпаним джерелом для совітського експорту закордон». «Вартість України була щиро визнана директором п'ятирічного пляну, який сказав, що будучий добробут совітських республік залежить від інтензифікації хліборобства і індустріалізації Української Республіки». «Але українці не є задоволені теперішнім станом річей також тому, що політичні цілі Москви є цілком протилежні політичним цілям України». «Якщо нарешті Україні вдасться звільнитися від Росії, цей факт матиме великі економічні і політичні наслідки для цілої Європи».

*

«La Gazette» (Bruxelles, 1. VIII. 1932) пише: «Те, що більшевицький режим посіяв, колективізуючи Україну і переслідуючи кулаків, тепер народилось — голод. Економісти, будівничі офіційного пляну, признались, що дефіцит у посіві перейшов 45%, а сторонні люде, що слідкували за цим, кажуть, що 65%, але не залежить нам на числах, а лише на дійсності. Ось вона: від трьох місяців по цілій Україні, селяне почали вживати нової рецепти, винайдені совітськими гастрономами. Ось вам ця рецепта: «беріть два чи три фунти чистої соломи, посічіть дрібноеньку, фунт торішньої картоплі, фунт горохляної муки, трохи води і соли, замісіть і печіть як звичайний хліб». Правда, що такий хліб має вигляд уральського каменя-маляхіту і скорше подібний до продуктів гірничої індустрії, ніж до поживи, але, як каже більшовицька пословиця — «чоловік не свиня, все зість». Був такий час, що червона армія, не питаючись Москви, пішла помагати своїм «братам селянам», сотня за сотнею, курінь за курінем і коли довідалась про те Москва, то їй залишилось лише затвердити цей факт. Було так, що перший дивізіон совітської кінноти в районі Проскурова отримав наказ поїхати в поле з кіньми, щоби допомогти селянам закінчити орати та сіяти, але було вже запізно, бо час сівби минув. Червоні жовніри зрозуміли, що їх та їхніх батьків чекає, а тому не ховуючись кажуть: «Скоро підемо ми орати Москву і сіяти кулями та порохом, а тоді і побачимо кінець цієї музики».

ВОЄННІ АЛЯРМИ.

(На маргінесі польсько-совітського пакту неагресії).

«Про те, що війна буде і можливо в недалекому майбутньому, немає зараз ні в

кого двох думок. Всі, кому залежить той чи інший вислід її, готуються до неї». «Боротьба наростає, вона неминуча. В останньому часі буржуазію охопила особлива жаждоба крові. Вона хоче примусити Радянський Союз до війни. Світовий імперіалізм в передсмертних судорогах готує спровокувати її щодня, що години». «Він (капіталізм) намагається розбити робітничі лави, брехнями, прсвокавторством, терором і обіцянками та подачками притягнути на бік захисту інтересів світового капіталу навіть деяку частину робітників і селян» («Голос українського робітника», 1932.).

«Всі ми вірні старим прапорам УНР, під якими ми билися за визволення Батьківщини, повинні бути готові стати, як один, на заклик нашої влади до нового збройного чину, коли прийде на те слушний час». «Певен в карності і єдності нашого воляцтва, невен, що бойові прапори наші повернуть, нарешті до Великої Вільної Держави — України» («Тризуб», 1932.).

Таке нам вже від довгих років щодня тарабаниють, мовляв, чекайте терпеливо або будьте готові, війна вибухне кожної хвили; як не завтра, то позавтра, як не позавтра, то на весну, коли не на весну, то в осени, як не в осени, то знов на весну і так в колісце, безпереривно чуємо воєнні алярми й... надії. Надії на чужих. Радянофіли співають про висвободження українського народу на Західній Україні із неволі польського фашизму; польонофіли співають про висвободження українського народу із большевицького пекла. Одні кажуть надіятися на Москву, другі на Варшаву.

Ця «реальна політика» наших опортуністів це лише один бік медалі.

Бо другий бік медалі це таки на правду реальна політика наших ворогів. Чи воєнні алярми большевиків, тих, що тримають у своїх кігтях наше населення на В. Україні, є так собі від «нечего делать» або на те, щоб оте зненавиджене ними і ненавидяче їх населення стануло в одну лаву для оборони большевицького пекла? Великими дурнями були б большевицькі проводирі, коли б таке думали. Безперечно, що частина населення, оті всі п'ятилизи, прислужники і небагато збаламучених стане в одну лаву; але не про них ходять: вони і без алярмів стоять у лаві. Якраз ходять про тих, що скрегоцуть зубами й гострять ножі. Ходять про те, щоб відвернути їх увагу в інший бік, — з площини активного чину в площину пасивних надій — щоб зробити їх підданими й не відпорними. Бо хто є підданий, а хто небезпечний: чи той, що не бачучи

ні звідки помочі, сказав собі: «годи! або пан або пропає!», чи той, що сказав: «робіть ви, тирані, тепер зі мною, що хочете, але вже не довго вам панувати, бо ось-ось прийдуть наші спасителі»?! Якраз тих других творять оті воєнні алярми, кимнебудь ширені й оті всі орієнтації з надіями на чужу поміч, ширені нашими «реальними політиками».

Вистачить тільки подивитися, що твориться у нас. На В. Україні українські маси скрегоцуть зубами, але гнуть спину, бо надіються, що їх вневдовзі інтервенція освободить од жахів «соціалістичного раю». На всіх надіються, хай навіть сам чорт прийде; — лише не на самих себе, на одинокі джерело визволення не покладають надії, мовляв, ми безсильні! А на Західній Україні не подібне? Одні надіються на тих же большевиків, від яких хочуть їхні брати висвободитися, другі на Союз Народів і міжнародні комбінації й дипломатії, інші на війну з Німеччиною та різні воєнні авантури; навіть деякі угодовці, ті, що йдуть «з чистою совістю» на всякі автономії й угодові комбінації, то тому, що леліють в душі надію, що це лише «тимчасово», що це «колись зміниться» і прийде «визволення».

А міжтим Польща й большевики заклали мир в Ризі, підписали пакт Келльога, пакт Літвінова й пакт про неагресію з «вічним миром». Безперечно, це не значить, що вони вже не рахуються з війною; що більше, постійно зброються; це їм не зашкодить згідно із засадою: «si vis pacem, para bellum». І ми можемо також рахуватися з війною, що більше, треба нам до неї підготовлятися. Але підготовка це не є пасивне чекання, а «рахуватися з війною» це не вести тимчасово політику гнуптя карку. Якраз вороги — і зброються, і рахуються з війною, а супроти нас зовсім не ведуть «тимчасової політики», а навпаки, політику, розраховану на десятки років, якій про війну ані не сниться!

І так: большевики працюють не з дня на день, мовляв, нині-завтра буде війна, а планово, «п'ятилетками», щоб зміцнити свою економічну і політичну владу на Україні; вони ведуть і плянові «українізації», щоб із жорінем вирвати думку про «самостійність»; ведуть плянові «колективізації», щоб вбити в українським селянинові привязання до землі, а з тим і його природній національний консерватизм; виховують у школах нові покоління своїх духових рабів, висилають опірних десятками тисяч поза межі України, в тундри, Соловки, та й на другий світ.

А поляки поступають инакше? Чи це «воєнна політика», коли видивається

плян Грабського за 25 літ засимілювати 7 мільонів українців? Нині поляки бачуть, що перечислилися, але чи вони закинули зовсім свій плян? Ні! — лише розтягнули його на ще довший період часу. В рямках того пляну ведуть колонізацію українських земель; заводять поступенну польонізацію українських шкіл через їх утраквізацію або через протизаконне нищення українського шкільництва, все з тою ціллю, щоб самим виховати нові покоління українських рабів; підпіранням старого москвофільства, на рівні з уенерівством, та толерованням радянофільства на рівні з творенням хруніяди і регіоналізму, отже політикою «rusé Rusina na Rusina», хочуть вони поволі розбити нас внутрі; угодовецькими міражами для одних, а шибеницями і «пацифікаціями» для других хочуть нас зломити духово й зробити податливим об'єктом для реалізації своїх плянів «ad maiorem Poloniae gloriam».

Чи ліком-противагою на це все мають бути пасивні надії на війну й на чужу поміч з тимчасовим гнуптям спину?!

ПЛЯГІЯТОРАМ У ВІДПОВІДЬ.

«Тризуб» (10. VII. 1932.) друкує ст. К. Маціевича п. з. «Перед поворотом на Україну», в якій автор пише таке:

«Ніяке еміграційне угруповання не викликає такої постійної уваги та ненависти з боку окупантів (яких? — Прим. скл. РН), як саме УНР. Разом з тим і всякі закордонні політичні інтриги та комбінації (і хто це говорить! — Прим. скл. РН), що мають своєю метою поборювати ідею незалежної Української Держави, обов'язково в першу чергу скеровані проти УНР і залежно від їх походження мають той чи інший конкретний вияв. Все одно, чи справа йде про «Соціалістичну Лігу Народів Сходу», чи «Націоналістичну Організацію», чи відновлення чину Директорії та Гетьманату, всі вони неодмінно мають своїм вихідним центральним пунктом боротьбу з УНР. Власне для цього вони позакулісовими аранжерами і покликаються до життя». А далі: «Концепція УНР виявляє свою конструктивну силу... також і тим, що всі ворожі їй течії мусять в той чи інший спосіб обов'язково ставити проблему української державности та знаходити для її рішення більш-менш пристойну форму, що може инколи і зовсім розходитися з намірами їх позакулісових інспіраторів. Разом з тим все це утворює для всіх течій української думки та її різноманітних угруповань обов'язковий зв'язок з традицією української державности, як отпавним пунктом політичного чину, і то української державности, що

має своїм осередком Велику Україну, з остаточною тепер ліквідацією всяких її сурогатів, що порівнюючи недавно мали місце в різних, головним чином берлінського походження, політичних комбінаціях».

А щоби нам ясніше стало, про кого власне мова в останнім реченні, то зачитуємо з іншої статті («Тризуб», 31. VII. 1932.) оті слова: «Головний провід в боротьбі з «петлюрівщиною» та «польонофільством» толовної частини і переважачої більшости (ті стало своє! — Прим. скл. РН.) української політичної еміграції перебірає організація «націоналістів», що повстала на Берлінському ґрунті і поставила своїм завданням загострення національної боротьби по цей бік Збруча, старанно оминаючи все те, що діється на великій Україні (переконливо! — Прим. скл. РН.). Як бачимо, акція ця, що започаткована була в Москві (ще більш переконливо! — Прим. скл. РН.) і що тому була завжди споріднена з інтересами московської політики в українській справі (просто зворушуче! — прим. скл. РН.) — і по суті весь час мала поборювати ідею української самостійности (знаменито! — Прим. скл. РН.).

З всього повищого випливає недвозначно: 1) «Організацію Українських Націоналістів» покликана до життя Москва; 2) ОУН має за ціль, не що инше, а боротьбу з ідеєю української самостійности; 3) своїм вихідним, центральним, пунктом ОУН має боротьбу з УНР, а що найважливіше в данім випадку і на що варта відповісти: 1) ОУН, хоч і проти своїх замірів, але під впливом центру УНР є примушена ліквідувати всякі сурогати у своїх недавніх політичних концепціях і ставити праблему української державности так, як ставляє її УНР, отже наслідувати чи копіювати програму УНР.

І хто це пише? — К. Маціевич, який перед кількома місяцями, отже року Божого 1932, просто живцем «відбив» економічно-соціально програму ОУН, схвалену ще в р. 1929. на «Конгресі Українських Націоналістів» і розроблювану на сторінках «Розбудови Нації», та — що цікаве — представив її як уенерівську. (Див. «Головні віхи економічної відбудови України», Тризуб, чч. 315, 316, 1932.)

А що найцікавіше, цей політичний плягіат помістив, отже потвердив його «уенерівськість», урядовий орган «уенерівців» «Тризуб», той самий «Тризуб», що на адресу тої самої, до нині не зміненої економічно-соціальної програми ОУН, писав у р. 1929 (чч. 19—20 з 5. V. 1929.) таке: «Такі наміри партії націоналістів, як удержання лісів і обмеження продажу зем-

лі» явно викривають етатистські нахили наших майбутніх диктаторів. Яка ж тоді лишається ріжниця в методах в порівнянні з *большевизмом*? Так само *на большевицький манер* збираються націоналісти збудувати і соціальну базу влади».

Так ще цікавіше є ось що. Той сам К. Мацієвич, який виказав таке «зрозуміння» для економічно-соціальної програми ОУН, зчерги в той сам спосіб живцем «відбиває» *політичну програму ОУН*, і то її найбільш суттєву частину — *українську національну революцію*, — частину, що досі відрізняла ОУН від усіх без винятку українських політичних груп, — та тим способом старається нею підмінити дотепер найсуттєвішу частину політ. програми уенерівців — *інтервенційну політику*.

Тим усім, що сумніваються в правдивості нашого твердження, дослівно наводимо слова К. Мацієвича («Тризуб», 10. VII. 1932. стор. 12, 13, 14, 19, 21, 22): «Советська система впаде лиш в наслідок нової революції». «Не може бути і не повинно бути ніяких «інтервенцій» військового характеру з боку яких будь сторонніх держав». «Ідея інтервенції взагалі протилежна сучасній політичній свідомості демократичних держав, а при тій ситуації міжнародній, яка утворилася за останні часи, вона і фактично являється повною утопією». «Ліквідація і впад советської влади в найменшій мірі може залежати від яких будь зовнішніх чинників». «Вона може бути ліквідованаю лише внутрішніми революційними силами». «Центр ваги з погляду українських визвольних змагань лежить все ж таки у внутрішніх силах, що зараз зростають на Україні». «У всій своїй концепції ми виходимо з основного УНР-вського принципу, що доля українського народу спочиває в його руках та твориться його масами і що вирішиться вона його силами в новій революційній боротьбі».

Це навіть «Тризубові» було забагато, бо дав статті таку замітку: «Питання, порушені автором, великої ваги для всього нашого майбутнього і вимагають як най докладнішого й найрізномірнішого висвітлення. Тому охоче даємо місце статті нашого видатного економіста, хоч і не поділяємо деяких (яких? — Прим. скл. РН.) його поглядів».

А було це «Тризубові» за багато не тому, що погляди К. Мацієвича це перевернення до гори ногами цілої дотеперішньої уенерівської *інтервенційної* політики, яку ще недавно, в полеміці з націоналістами та з їх кличем «національної революції власними силами українського народу»,

так обґрунтував сам керманіч інтервенційної політики, *Шульгин*: «Скажіть нам, панове націоналісти, де найти ту силу, що може і від Москви одірвати Україну і у західних сусідів усі землі, населені українцями, поодібрати? Ми такої сили поки що не бачимо навіть на обрії... Сила нашого народу? — Ми гаряче віримо в неї, але ж не треба і *переоцінювати її*».

«Тризуб» дав свою замітку тому, що йому ходить про повільне лянсовання ліквідації «сурогатів у своїх політичних комбінаціях» (інтервенція, буфорна держава під польським протекторатом, тощо), якими кормив багато років своїх читачів. Йому ходить, щоб це робилось так повільно, як от робить в тім же числі В. С. в статті п. з. «З життя і політики»: «Чи можна говорити про ймовірність упадку режиму диктатури, коли ми самі вище підкреслили ту розпорошеність і роздланість населення, яка характеризує сучасний стан. Думаємо, що й можна і треба і до того в результаті чинности внутрішніх сил, а не сил зовнішніх». «А що в умовах советського режиму, принаймні тих, які зараз є, не може сформуватися ситуація, коли якась революційна організація зможе проклямувати початок озброєного повстання, є питанням цілком другорядним. Історія знає багато революцій, які відбувалися без таких проклямувань».

Ми розуміємо збентеженість уенерівського табору по пакті неагресії між Польщею і Москвою, заключеному — як це стверджує «Gazeta Wazsawska» (27, 29. VII. 1932.) — також із огляду на «нову українську проблему, небезпечну по своїй суті для обох держав».

Ми розуміємо тяжке становище уенерівців по наглядному краху їх польонофільсько-інтервенційної політики та по, і для сліпого видному, банкрутстві їх надій на «союзну» Польщу, яка недвозначно задокументувала свою нехоть до концепцій творення протибольшевицького блоку, «походів на Київ» та ворожисть до української справи навіть на Схід від Збруча.

Розуміємо також борсання уенерівців, «надутих» не знати котрий раз із черги, своїми польськими «союзниками», бо згідно з засадою: «приятель мого приятеля, є моїм приятелем», уенерівці стали посередно через польських союзників — *союзниками большевицької Москви*.

Що більше, навіть нічого не маємо проти того, щоб уенерівці брали від нас не тільки соціально-економічну і політичну програму, але взагалі цілий Устрій ОУН (хоч не багато це їм допоможе!).

Але, коли вже беруть, у р. 1932., від нас те, що було у нас скодифіковане в пер-

ший день існування ОУН і що до нині для нас є непорушним, і коли самі ліквідують свої недавні політичні концепції, — то хай, на милість Бога, не закидають нам, що це ми від них щось беремо й що це ми «ліквідуємо всякі сурогати, що недавно мали місце в політичних комбінаціях» ОУН. А то інакше — просто смішно виходить!

А все таки цікаво; що далі будуть робити уенерівці? Бо уенерівщина ідейно вмерла, а останній цвях до домовини забили її «союзники». Тепер небіжчика намагаються воскресити програмою ОУН. Все це гарно, але що ж далі?!

НАШІ БУКОВИНСЬКІ РЕПРЕЗЕНТАНТИ ПОПИСУЮТЬСЯ.

«Український Голос» (Перемишль, 7. VIII. 1932.) пише: «По розписанні виборів до румунського парламенту наші так звані «політичні провідники» з Української Народньої Партії» (щось як у нас УНДО) на свою руку і без відома ширшого загалу заключили виборчу угоду з румунською націон.-цараністичною (урядовою) партією. По заключенні умови скликали конгрес, на якому ввели учасників в блуд».

«Самостійна Думка» (Чернівці, липень, чч. 11—12 (1932) у своїм протесті проти УНП про цей «блуд» пише більше: «УНП свідомо поповнила новий політичний промах, який підкопав значіння, повагу й довіря до УНП, а заразом нарушив гідність українського народу в Румунії». «УНП поставила делегатів конгресу перед доконаний уже факт, заключивши виборчу угоду з нац.-цараністичною партією (правительством). Провідники конгресу увели нарід в блуд, бо 1) заявили, що мадяри зробили пакт з правительством, а дійсність показала, що мадяри пішли самостійно; 2) не вяснено народові, чому УНП не заключила виборчої угоди з групою Стере; 3) оден делегат конгресу піднію те, що 4-ий мандат у Старожинеччині не є забезпечений, на те провід сказав, що мають на той мандат навіть гарантію».

«Час» (Чернівці, 5. VIII. 1932.) подає, що при виборах дістали мандати такі українці: Др. Залозецький, др. Маєр-Михальський, Сербинюк, Андріяшук, Янчик і Гаврилюк.

«Час» (29. VII. 1932.) пише: «Те що мала осягнути УНП у спілці з урядом, те могла вона легше й без моральної втрати осягнути самостійними лістами. Але на цім не кінець бо найменше 15% могла б осягнути самостійна українська ліста ще у виборчих повітах Радівлі, Хотин, Білгород і ще більше». «Як і скільки прислу-

жилася УНП при цих виборах національно-хліборобській партії? Отже послухайте! Як яка партія не одержала 40% голосів, то не має вона премії, котра становить *половину з числа депутатів*, яка залишиться після обтягнення того числа депутатів, які здобули так звані міноритарні лісти, тобто ті, що в державі дістали менше як 40% голосів. А національно-хліборобська партія, видно, не конче люблена в державі, бо дістала разом з усіма національними меншостями, котрі або вписані до партії або зробили з нею виборчий пакт, як німці, деякі мадяри і т. д. всього на всього 40,3% голосів. Якби владуща партія дістала лише 8.549 голосів менше, то мала б була менше як 40%. А тільки чейже було українських голосів, які через УНП пішли на правительственну партію. В цілій державі голосувало 2.757.862 виборців. Усіх депутатів є 387. З того здобули мадяри 7 мандатів у повітах, де мали абсолютно більшість голосів. Лишилися до поділу 380 мандатів. Половина з того є 190 мандатів і це є та премія, яка припала національно-хліборобській партії. І не тільки більшість в парламенті здобула румунській партії УНП, але й УНП дала цій партії державну владу в руки. А за яку ціну? Лише за одні мандати до сенату і до камери й за ціну зіпсуття широких мас. А що мала би була владуща тепер партія без УНП? Лише 84 мандатів проти 303, які мала би опозиція. А тепер 274. Побачимо, скільки панове з проводу УНП дістануть за ці величезні услуги полічників».

Треба знати, що УНП вже давніше йшла до виборів самостійно і добре на тім виходила. От «Час» (ч. 1097) подає, що при виборах до камери 4. V. 1930. дістав мандат УНП в черновецькій повіті 16.161 голів або 43,5% усіх голосів. Усі інші партії, разом з правительственною дістали до купи 21.212. Вийшов тоді кандидат УНП релятивною більшістю голосів. При виборах 29. I. 1931. р. дістав кандидат УНП 42,2% голосів і вийшов проти правительственного кандидата. При виборах 17. VII. 1932. по угоді з правительством число голосів на УНП змаліло до 33,9%.

А ось як відбувалися ті вибори, хай слухать опис, поданий одним з буковинців («Діло» 6. VIII. 1932.): «До села приїжджають урядові самоходи, а в них і лан префект (староста) і комісар і ще кілька румунських типів, усі знані загально як явні вороги українського народу. В їх товаристві є також члени проводу УНП. Жандарми розбіглися по селі і зганяють людей на віче. Говорить префект, говорять румунські кандидати, очевидно по румун-

ськи, а вкінці і «провід» партії. — «Голо-суйте тільки на правительственну лісту — кричить бесідник — бо цей уряд ставиться прихильно до всіх українських домагань... От вам і буковинська ідилія. Нарід слушає палкої промови, але своє міркує. І тому нехай ніхто не дивується, чому УНП тратить на цілій лінії».

НАШІ «ПАТЕНТОВАНІ» ПАТРІОТИ.

Проф. Д. И. Дорошенко, бувший міністер, недавній директор Укр. Наукового Інституту в Берліні, професор Укр. Університету в Празі, гетьманець, та ще й кандидат на гетьманський престол і т. д., помістив у російськiм журналі на Закарпатті «Живая Мысль», «карпаторусский журнал политики и культуры», статтю п. з. «Памяти проф. А. Л. Петрова». Абстрагуючи від того, як патентований патріот дає чудовий приклад нашим найменшим, що висилоються в боротьбі з русотянством, але звернім увагу, що пише він: «Есть что-то трогательное в той любви, с какою он, уроженец далекаго русскаго севера, петербуржец, по рождению и воспитанию, посвятил свое внимание, свои научные интересы и большую часть своей жизни на изучение далекаго уголка обширнаго восточно-славянскаго мира, отрѣзаннаго карпатскими горами и долгое время не менше, чѣм горы, разъединяющею политическою границею от своего родного племени (якого?), — заброшеннаго и угнетеннаго, но все же не утратившаго ни своего историческаго имени (якого?), ни своего языка (якого?), ни своего тяготѣния к единокровным, родным братьям» (яким?).

А ось другий «патентований», бувший міністер, редактор «Діла», а тепер його кореспондент, дорадник УНДО у зовнішньополітичних виступах і т. п., Др. В. Панейко, пише в «Ділі», 9. VIII. і 12. VIII. 1932.) таке: «Коли би то в нас була така імперія, як *ваша*: один бльок від вас аж до Тихого Океану, багатий, слабо залюднений, легко доступний колонізації. Безприкладна в історії імперія будучини... Таке говорив нам оксфордський професор». «Розуміємо, що у вас є свої порахунки з росіянами, і є чимало накопиченої нехиті; однак ненависть, як справедливо повторював Бісмарк — почування неполітичне; замість відвертатися від імперії і переходити в залежність від усяких Букарептів ви з крихіткою здорового розуму й державного зміслу можете і свою соборність здійснити і повну самостійність досягнути, і союз з рівно самостійною Московщиною розбудувати — для збереження, вивінування і захищування спільної Імперії. Боже кріпкий, скільки разів наслухався ваш співробітник таких і їм подібних мірку-

вань». «Сліпе, неперемірчиве, непродумане русофобство, провокаційно демонстроване, може загородити нам шлях до порозуміння з єдиним природним і єдиним можливим союзником і співзвучником нашим (Москвою — наша прим.), а настирливо витрублювані заяви й заклики наші в роді якихось професіоналів протирадянщини, в ролі якоїсь воюючої авангарди завмираючого капіталізму відштовхують від нас симпатії кол західного світа».

В руках обох тих людей була зовнішня політика Української Нації в її переломових роках 1918—19. І чи дивуватися потім, що ми є там, де є?

А «патентовані», ще й нам політичні морали сиплять і «праведну» путь» вказують!

Зворушуюче!

ВЧАТЬ НАС ЖУРНАЛІСТИЧНОЇ ЕТИКИ.

«Діло» (Львів, 27. VII. 1932.) містить допис із Праги п. з. «В інтересі правди», за підписом Степана Смал-Стоцького, голови «Союзу українських письменників і журналістів», та Ст. Сіропалка, голови протестаційних зборів (проти розстрілів на Дністрі, відбух в Празі 9. V. бр. р.). У допису м. ин. є:

«За останній час в деяких українських органах появилися дописи, які тенденційно й неправдиво освітлюють протестаційне віче, уладжене в Празі 9-го травня ц. р. Союзом українських журналістів і письменників на чужині». «Дуже прикро, що саме ті, яким дано в руки найдорожче знаряддя — друковане слово — зловживають його в боротьбі зі своїми противниками. Очевидно, молоді журналісти ще не встигли (а може не хочуть?) засвоїти тих етичних приписів, які набрали значіння неписаного закону у всесвітній практиці журнальної справи». А далі йде мова про «свідоме перекручування фактів», уживання засобів «що їх засуджує громадська опінія» і т. д.

В чому справа? Підписані вказують неправдиве освітлення зборів *большевицькою* рептількою «Поступ», що взагалі казиться й мусить казатися з приводу протибольшевицького протесту (хйба большевики не будуть раділи з протибольшевицьких зборів!); а заразом підписані не тільки кладуть на одну дошку з *большевицями*, але вже просто обурюються дописом про ті ж збори «Розбудови Нації» (чч. 5—6 1932.), яка вказувала, що можна було (і треба було!) винести далеко сильніший протест, коли б не предсідник зборів, що, хоч уенерівець, не дав під голосовання резолюції націоналістів з домаганням до всіх українських академіків по цей бік Збруча звернути, на знак про-

тесту, свої титули «академіків», одержані від УАН.

Своє обурення зачеплений предсідник зборів, а з ним і академік Смал-Стоцький, якого дотична резолюція особисто тангувала, висказують так:

«Не може не викликати обурення з нашого боку також звичка деяких журналістів читати «в серці» противника й наперекір об'єктивним фактам приписувати свому противникові з пальця виссані міркування, як це робить «Розбудова Нації» зі своїм поясненням, чому саме голова зборів відмовився поставити під голосовання резолюції націоналістів: «несподівано голова зборів, уенерівець, (підкреслення оригіналу) не хотів поставити під голосування резолюції в справі академіків». Отже причину відмови голови зборів поставити під голосування резолюції націоналістів РН вбачає в «уенерівець» голови зборів і ні словом не згадує про ту причину формального характеру, на яку вказував голова зборів — *неправосильність зборів обговорювати питання поза програмою віча*».

На це відповідаємо:

1. Підписані не заперечують, що голова зборів є уенерівець, що він не хотів поставити під голосування резолюцію в справі академіків і що ця його постава була несподівана для націоналістів. Значить, у зачепленому реченні нема «тенденційного освітлювання» та «свідомого перекручування об'єктивних фактів».

2. Зворот — «несподівано голова зборів, уенерівець, не хотів поставити під голосування резолюції» — для кожної грамотної людини, а тим більш для журналістів, а тим більше для сивоволосих журналістів не повинен означати (як це впливають у нас підписані): — «тому, що голова зборів був уенерівець, не поставив він несподівано (?) під голосування резолюції», — бо це абсурд; зате повинен означати таке: «мимо того, що голова зборів був уенерівець, отже *протибольшевицьки настроений, несподівано* для присутніх, не хотів він поставити під голосування *протибольшевицьку* резолюцію». Отже і не є тут «виссавання з пальця» ані «читання в серці» противника з нашого боку, а такий характер має якраз «пояснення» підписаних.

3. РН тому не подала причини формального характеру, на яку вказував голова зборів, бо в суті річі такої причини не було. Затє був звичайний викрут, який нічого на суті справи не міняв, щоб треба було його аж згадувати. «Хто хоче пса вдарити, бука найде», — а хто не має

суттєвих аргументів, той чіпається за «формалістику». Збори були довірочні, до того ж не-статутові, зложені з принагідної публіки, і без вияви державних органів, отже про ніяку «неправосильність обговорювання питання», чи «правосильність» не могло бути мови; а тим самим причин формального характеру для поховання резолюції в справі академіків не було; автім, коли голова зборів стояв на засаді «неправосильности зборів обговорювати питання», то чому ж він тільки не дозволив голосувати над резолюцією, затє дозволив на доволі широке обговорювання питання?! По-друге, й це важніше, навіть коли б, при іншому характері зборів, такі формальні причини взагалі могли існувати, то й тоді з революцією в справі академіків із формального боку було б все в порядку: бо треба знати, що в програмі зборів був — «протест проти большевицьких розстрілів над Дністром». Для нас таким протестом є не лише високонарні слова обурення, але і щось «реальне»: напр., кинення большевицьким ка-там під ноги почестей і титулів. Коли ж для голови зборів якраз це було всім іншим, лише не протестом проти большевиків (а, напр., могло бути знущанням над нашими академіками, яким по віддачі титулів улетіла б до воздуха їх вченість або впала б корона з голови), в такому випадку також не заходить тут «недодержування етичних приписів» з нашого боку, тільки велике непорозуміння, якого причиною є інше розуміння нами *національної етики*.

Отже обурити може не допис РН, але якраз «вняснення в інтересі правди», «старих журналістів», що «мали час засвоїти етичні приписи» та що й сиплять моралі про «журналістичну етику» і «пошану до друкованого слова». А обурити може тому, що «старі журналісти» за параваном отих високонарних проповіді та формальних заковик намагаються закрити суть справи і як «покривджені» «невінність соблюсті» та й ще «капітал приоб-ресті», ставлячи на одну дошку враз із большевицькою рептількою орган націоналістів, ніби як тих, що *однозгідно з большевиками* накидаються на протибольшевицьке віче.

Ліпше, панове, без формалістики й проповіді відповідайте: чи є великою честю для академіка С. Смал-Стоцького бути колегою «українських» академіків, а заразом *большевицьких чекістів* — Скрипника, Шліхтера й Затоцького, та їх прислужника К. Студинського? Ця відповідь важніша, ніж фарисейські «пояснення в інтересі правди».

ПРАЦЯ «ВЕЛИКОГО ПРИЯТЕЛЯ»
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ.

Волинського воєводу Юзефського вважають поляки та їхні українські прислужники за «великого приятеля українського народу». Як цей «приятель» прислужився для українського народу, свідчать такі числа за час його славної діяльності: зачинено повітову централу «Просвіти» в пов. Володимир і 69 філій; в пов. Ковель замкнено централу та 90 філій «Просвіти», в пов. Рівно — централу та 70 філій; в пов. Дубно замкнено 80 читалень;

Єретичні думки.

Чому?

Голландський журнал «Het Schuld» подає таку статистику: людей на землі (приблизно) — 1.850,174.334; з них католиків — 351,839.655 (19% усього населення), конфуціян — 305 міль. (16%), масметан — 234 міль. (14%), будистів — 224 міль. (12%), індійців — 200 міль. (11%), протестантів — 165 міль. (9%), православних — 131 міль. (6%), безвірців — 77 міль. (4%), шинтоїстів — 17 міль. (1%), а жидів — 16 міль. (майже 1%).

Подавши це, автор дивується, якого впливу досягли визнавши жидівської віри, які хоч і становлять 1% населення землі, але в царині господарській, грошевій, журналістичній, соціальної, мистецькій, шкільній і т. д. мають вплив на яких 70, а то й 80%.

Чому?

Послухаймо самих жидів. Ось роман «француза» (натуралізованого жиди) *Бернара Лекаша п. з. «Радан Величний»*, що його переклад моск. мовою видав «Госиздат», додавши до нього передмову, де вказано на темноту й нечесність антисемітів і на «главную ценность книги — трезвое освещение еврейского вопроса во Франции». Анонімний передмовець, кажучи про інших французьких письменників-жидів, згадує про Андре Спіра, який «впливає в прадавній юдаїстичний патос новий зміст... і який мріє про те, щоб «Ізраїль перековал зубці своїх плугів на «ізящние маленькые браунінгі» (слова Жана Рипира Блоха) — оружів современной мести». А далі каже, що книга ця — це «ізящная проза, в которой, по завету Андре Спіра, «біблейскій плуг перекован на современный браунінг».

І от у тому романі автор змальовуючи жидівську емігранську (натуралізовану) семью, про головного героя (свого брата), пише таке: «Він постановив не зважати

в пов. Луцьк централу й всі її філії; а ось останньо в пов. Кременець замкнено централу і 106 читалень. Разом — 6 повітових централей та коло 500 філій, читалень та бібліотек, що обслуговували 10.000 членів та коло 40.000 нечленів. У бібліотеках було 40.000 книжок, з чого половину знищила поліція. До того треба врахувати ще й численні українські кооперативи, з яких лише в пов. Дубно замкнено 19, а коло 40 примушено ріжними шиканами припинити свою діяльність.

—М—

ні на що, а й пототів на дитинячу чесність, якою пишпаються маленькі люде»... «Він стремів до необмеженої свободи. З легким серцем він порушував літеру закону, аби тільки не було наслідком того неприємностей, але рівночасно охоче втікав під охорону законів для самооборони. Така людина і справді могла боротися — він був озброєний подвійно. Коли ж той герой по всіх своїх штуках, нарешті понидів, то брат його (автор) вирішив «поставити на ноги знесиленого борця й розпачливим, останнім зусиллям перелити в його передчасно виснажені жили полум'я ненависти, що бурхала в моїй крові, а з ним — одвагу наших предків!»

І нарешті — старий ортодоксальний батько, довідавшись від молодшого сина (автора) про відступство й інші запашні квіточки свого старшого сина, каже так про молодше жидівське покоління: «Вони піднесуться ще вище. Наша кров буде переможницею. Знаю, там скажуть, що я з ним заодно... Хай вони від мене відвернуться, забудуть цілком... Я бачу їх панами життя і схиляюся перед їх законом»... І кінець-кінцем каже до молодшого сина: «Сину мій, іди їхніми слідами!»

А ось у книзі, вже москаля, *Пантелеймона Романова (ОСОР), «Новая скрижаль»* Ема каже москалеві: «Положим я єврейка, а ми - народ покрепче вас».

Чи не ясно?

Не про борця і не про галушки.

Який гарнір до собачого мяса не давай, однаково воно курятиною не стане. Так і з людьми.

Про смерть.

Коли б люде більше думали про свою смерть, а не про свої «животи», то можливо, що вони б жили, а не жили.

Животити — це не жити. Животити — це що-години, що-хвилини завмирати.

Жити — це творити. І смерть є явищем творчим.

Кажі правду й лише правду.....

Кажі правду й лише правду. І... на всю округу брехуном уславишся. Бо такий тепер світ і такі люде.

Доки?

(Літанія ліхолітня.)

Доки ми не зрозуміємо, що лихо наше не в наших сусідах, не поза нами, не в нещасливих умовах зовнішніх, а в нас самих, у нашій вдачі, в нашій малохарактерності й безхарактерності, себто, маловиявленій й малозначеній національності, доти ми держави мати не будемо.

Доки ми замість папірового витертого (від довгого ходження по руках) долара, франка, корони, рубля, чи ще там якогось золотого не станемо пірозлотним карбованцем (не забудьте того, що означає слово *карбувати!*), себто, чимось карбованим, а не ліпленим чи видмуханим, доти держави мати не будемо.

Доки ми не зрозуміємо, що нація це не дане, не стале, від чого маємо виходити, а мета, досягнення, динамічний процес, що ніколи не йде «загально-людськими» шляхами, а завжди своєрідними, що проходить не в «загально-людських» формах, а у своїх, що може розвиватися лише на певнім ґрунті, під певним небом, у певному оточенню й на певному стовбурі (на вербі, мої панове, грушки не ростуть!), доти держави мати не будемо.

Доки ми мовчки, роззявивши рота й мелянхолійно-задумливо клапаючи до такту вухами, будемо слухати на прилюдних збіговісках ріжних туманів і не зуміємо заборонити їм балакати від нашого імені, доти держави мати не будемо.

Доки професори ріжних ґатунків і калібрів, преріжні доктори й інженери, адвокати, поети й узагалі «братва» від пера й каламаря (лише тому, що досягли вони тих ступнів високих) будуть робити політику й вести нас, то все шід дурною хатою будемо опинятися, себто, держави мати не будемо.

Доки будемо жити жіночим розумом та зпід спідниці масштабом «власної печі» на світ божий і на нашу визвольну-державницьку справу дивитися, доти держави мати не будемо.

Доки не зрозуміємо, що жертва це не від надміру, не «подаєніе», а відривання клаптів від живого тіла, а то й віддача тіла й духа (в слухний час!) за батьківщину, доти держави мати не будемо.

Доки не запалаємо яскравим чистим полум'ям, а не чадним смородливим гнотиком жеврїтимемо під попільом щоденних інтересів, доти держави мати не будемо.

Доки ми не зрозуміємо, що лише в мукках і стражданнях родяться справді великі речі, а що з самовдоволеного міщанського дрібнодобробуту (фіраночки на вікнах, канарки у кліточці та соньки-дрімки по обіді з пивом!) виростає гнилизна та цвіль, доти держави мати не будемо.

Доки ми будемо доробкевичів лише за те, що вони час од часу від повної кишки й кишені своєї якусь там кістку кинуть на укр. справу, за політичних радників мати й до голосу їх прислухатися та на чільні місця садовити, доти держави мати не будемо.

Доки в нас посадами будуть ушановувати за сиве волосся над твердокаміним лобом і за невтомний, витривалий зад доти держави мати не будемо.

Доки в нас *міся* (посада) буде барвити людину, а не навпаки, доти держави мати не будемо.

Доки ми в рух приходити й активність небуденну виявляти будемо лише тоді, коли нам улюблену мозолю будуть надавлювати, доти держави мати не будемо.

Доки? Хіба ж до безконечности? Люде, схаменіться!

Про Істину й її шукання.

Обовязок кожного лицаря Істину шукати, наближатися до неї через творчий чин. Але, ясна річ, у тих пошукуваннях, «істина» моїх двацяти літ не може звязувати мої руки й сковувати ланцюгами мої ноги й павутинням сповивати мій мозок, спиняючи тим мою дальшу мандрівку в пошуках прекрасної Істини.

Правда, кволі голови, тухтії, здобушиши один раз у житті на відкриття «істини», заспокоюються звичайно на тому й виправдують своє животіння «вірністю ідеї».

— Я не перекинчик, — гордовито каже такий.

Правда, він не перекинчик, але тому лише, що волі й відваги нема в нього від мертвого царя свого відірватися.

Ось так і гниють укупі. Треба йти наперед, безнастанно йти, продираючися крізь хащу брехні, заздощів і отруї сучасних людей.

Але велика тут спокуса.

Коли кінечним і оправданим є перехідити від «істини» до «істини» з метою наблизитися до Істини, то тут враз про-

Йдисвіти почнуть гандлювати тим переходом із метою вже не Істину збагнути, а гріш та солоденьке прибати.

Тому пильно вдивляйтеся: хто зрікається свого вчорашнього й переходить туди, де сьогодні сила й могутність, знайте, що то хам, — пятолиз-ласун; хто ж, кидаючи свій вчорашній, людний, битий шлях, переходить на стежку, що тернами густо заросла, де й людини не зустрінеш і ніхто там тобі й руки не

простягне, то знайте, що то справжній лицар, що на правду шукає Істини.

Порада.

Низче скидай шапку не перед вищим (положенням) за тебе, а перед низчим. Тим даш тому меншому можливість і себе почути людиною, а першого спасеш од наближення до свинського образу.

Др. Мирон Б.

Лист до Редакції.

ДО РЕДАКЦІЇ «РОЗБУДОВИ НАЦІЇ».

Прага.

Управа «Українського Культурного Об'єднання» в Софії пересилає Вам резолюцію, ухвалену на Загальних Зборах УКО 12. липня 1932., і просить ласкаво умістити її в найближчому числі Вашого цінного журналу.

Софія, 21. VII. 1932. р.

З правдивою пошаною:

За Управу: *В. Колесниченко*, в. р. — голова.

П. Литвиненко, в. р. — секретар.

До відома українського громадянства.

Загальні Збори «Українського Культурного Об'єднання» в Болгарії, дня 12. липня 1932. р. ухвалили довести до відома українського громадянства наступне:

Уважаючи, що покликання правосильного українського уряду в слушний час і потрібний мент буде переведено самим українським народом на його власній землі, «Українське Культурне Об'єднання» відкликає свою постанову з дня 4. липня 1927. р. про визнання полковника Полтавця-Остриці гетьманом Української Держави і проголошує себе за аполітичну, національно-громадську незалежну організацію, яка, поруч зі своїми безпосередніми завданнями захисту національних, культурних і громадських прав своїх членів на еміграції, змагається за реалізацію основних прав українського народу і непорушно стоїть на ґрунті Самостійної, Соборної Української Держави.

Президія Загальних Зборів: *П. Литвиненко*, в. р. — голова.

Д. Криворучко, в. р. — секретар.

† Віктор Лебідь-Юрчик.

Дня 27. липня 1932 р. упокоївся в Берліні, в лічниці Нойкильн, студент Високої Технічної Школи в Берліні, Віктор Лебідь-Юрчик, з Луцька. Покійний, що народився 18. I. 1909. р. в Кам'янці Подільському, був сином б. директора Українського Державного Банку в Києві. Причиною передчасної смерті покійного були сухоти, яких він набрався під час своїх студій та злиденного життя в Українському Студенському Домі в Берліні. Похорон відбувся 30. липня б. р. на православному цвинтарі у Тегель, коло Берліна, і взяла в ньому участь уся українська берлінська громада, якої покійний був активним членом. Українська колонія в Берліні, а зокрема студентство втратило в ньому одного з найрухливіших та найактивніших членів. Покійний був одним із активних членів-основників Відділу ОУН у Берліні.

Вічна йому пам'ять!

РОЗБУДОВА НАЦІЇ

ROZBUDOVA NASIJI

ОРГАН ПРОВІДУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Річник V. Прага, вересень-жовтень 1932. Ч. 9-10 (56-57).

Е. Л. (Львів).

Революційна тактика українського націоналізму.

«Традиція і механіка старих держав має свою силу навіть в інерції своїй, але революції, що має дивинути маси, — не зорганізувати механічним способом і не підтримати шляхом припадку». *Бюлетен ІЕ ОУН на ЗУЗ XI. 1931.*

Український націоналізм — як еманация Української Нації — це суспільно-політична система, що базується на усвідомленні змісту історичного минулого нації та на відчутті і зрозумінні її всебічних розвоєвих тенденцій, отже її історичного післанництва; це суспільна течія, що базується на усвідомленні Української Нації, як самоціли, отже як вихідного заложення та метового назначення кожного свого прямуювання; це, нарешті, вияв живучости, органічності та зросту Української Нації. Виходячи з психічно-волевого наставлення та змагаючи перевиховати по лінії цього наставлення цілий український нарід, а передусім його еліту, український націоналізм охоплює своїми завданнями не тільки період національного визволення, але й державного закріплення та розвитку Української Нації.

Хоч український націоналізм у своїй історіософічній площині явище безмежно широке та покривається з цілим життям і розвитком нації, проте в конкретному періоді життя нації звужується до конкретно означеної, відповідно до потреб, обставин і часу, політичної програми, ясно визначаючи свої безпосередні цілі та свою тактику. Инакше націоналізм ніколи не мігби стати реальною динамікою нинішнього дня, лишаючися недієвою, статичною, історіософічною системою; статикою та відсутністю свого найбільш істотного назверхнього вияву — чину — він ставби запереченням себе самого.

Під сучасний момент зміст українського націоналізму покривається з явищем та завданнями українського самостійницького та соборницького, революційного руху на українських землях.

Внутрішні й зовнішні мотиви революційности українського націоналізму.

Внутрішня істота націоналізму, *непримиримість, виключність і динамізм* національної ідеї перерішує *революційний шлях* національного визволення. Конкретно ці психічно-волеві мотиви проявляються як категоричне заперечення існуючого стану поневолення Української Нації та непереможна воля суверенної влади. По цій саме лінії і йде під сучасний момент цей новий світогляд, виковування нового типу українця.

Самі революційні акти та остаточний момент збройного повстання з тільки завершенням цих *внутрішніх мотивів*; передумовою революційної дії є *психічно-волеве наставлення*. Тому саме психічна основа й ге-

неза української національної революції є єдино правильною, бо вона органічно випливає з розвоєвих тенденцій нації й істоти українського націоналізму. Революційні ж акти не є, як то декому здається, тільки проблемою зовнішньої хвилевої доцільності — навпаки, вони органічно, нерозривно та суттєво зв'язані з психологічною основою українського націоналізму та його сучасної форми — українського революційного руху. Саме тому відділювання тактики націоналізму від його програми булоб наскрізь хибним підходом до націоналізму, доказом незрозуміння його живого змісту. Програма та тактика українського націоналізму — явища з собою органічно зв'язані й нерозривні. Революційна тактика є тільки життєвою конкретизацією революційної програми; в ній тільки програма на шляху до здійснення набирає життєвих форм. Зв'язок між революційною програмою та революційною тактикою — це зв'язок між ідеєю та її кожночасною об'єктивацією в чині.

Апріорно визнаємо революційний шлях одиноко можливим і правильним виявом українського націоналізму, виходячи з внутрішніх психічно-волевих залогень. Авсеж ми стрічаємо багато явищ *зовнішнього* характеру, які також перерішують революційність націоналістичного руху як одиноко реальний і успішний шлях до національного визволення. Безперечно, які б ці дані не були проречисті та переконливі, не сміємо на них базувати постулат та виправдання української національної революції, бо суттю її є тільки непримиримість, виключність і динамізм національної ідеї, а не зовнішні тактичні комбінації щодо виглядів на успіх даних засобів національного визволення. Недостаточне узгляднення саме цієї внутрішньої основи постійно загрожувалаби реалізаторам ідеї українського націоналізму манівцями безпринципального «революційного» опортунізму.

Зовнішні моменти, що співрішають про революційність шляху українського націоналізму, наступні:

1. Повстання української суверенної держави не тільки означає для теперішніх займанців українських земель їх внутрішньо-національне ослаблення ізза втрати незвичайно важних своїм гео-політичним положенням та економічними багатствами українських земель, але відбирає їм раз на все їхню міжнародню роллю, яку вони відіграють у першу чергу ізза опанування українських теренів. Тому вони в ім'я своїх життєвих інтересів не можуть допустити до сотворення української суверенної держави.

Т. зв. еволюційному шляхові здійснювання української державности з його льогічними консеквенціями — політикою т. зв. органічного зросту та державного льоялізму і легітимізму (й етальних автономій), займанці положать край своїми законами та фізичною перевагою, як тільки побачать загрозу еманципації українського «органічного сектора», підпорядкованого стремлінням української державности. Легітимізм і льоялізм українського «еволюційного» табору не зможе бути заборолом перед законами, зверненими проти нас; що більше, він підготовляє тільки ґрунт серед українського громадянства для льояльного приняття їх. Фізичний же спротив легітимізму та льоялізму убивають у самому зародку, будучи антитезою фізичного спротиву і волевої неґації існуючого статус кво.

2. Проте навіть без загрози фізичного знищення — шлях т. зв. органічного зросту не може нас довести безпосередньо до національного ви-

зволення. Справа в тому, що «еволюційна» політика «органічного зросту» в усіх ділянках національного життя засадничо не може нехтувати існуючою дійсністю та йде шляхом органічного вростання в чужо-власного органічного сектора. До цього приневолює її уніфікація зовнішніх умов, спільне законодавство, однакові умови внутрішніх і зовнішніх ринків, — одне слово — ціла система правно-формальної, економічної та політичної дійсности, скермованої на користь поодиноких займанщицьких держав, а ніколи в інтересах українських земель і визротьба за «права української Нації. Парляментарно-демократична боротьба за «права українського народу» в реальних умовах диктатури одної політичної групи займанця (напр., в Польщі і в Румунії) смішна і згори засуджена на невдачу.

Суспільно-економічні питання у підготовці української національної революції.

Існуючий на Західній Україні соціально-економічний і національно-політичний гніт, загострений світовою й загально-польською економічною кризою сам по собі творить незвичайно придатний ґрунт для суспільних, економічних зривів найширших мас селянства і робітництва (Ліско, Полісся). Цю революційну потенціальність українських мас намагаються використати і для своїх цілей опанувати комуністи, доповнюючи свої соціально-радикальні кличі кличами проти національного поневолення; що більше — комуністи намагаються звести до свого знаменника яскравий і багатий життєвими прикладами стан національно-політичного та суспільно-економічного поневолення Української Нації не тільки в Польщі, але взагалі в межах займанщин поза СРСР. Для кожного, що вміє критично оцінити настроєвість українських мас, стає ясным, що їхній революційний зрив проти існуючого стану — явище історично неминуче. Бачить це добре червона Москва і невтомно стремить в інтересах своєї державної рації до опанування цього суспільного процесу та використання його при сприятливій для неї нагоді для своїх цілей. Зрив українських мас під проводом комуністичних емісарів бувби не тільки «ножем у спину» інтервенційному таборові, але й українським визвольним змаганням. Зарадити цій можливості український еволюційний табор не в силі. Бо не зможе він злагодити жахливого стану українських мас, ані добутками в ділянці національного стану посідання, ані відкликами до боротьби «легальними» засобами, ані голошеними круціятами проти СРСР, тоді, коли сам погоджується з існуючим правно-державним станом на інших землях (його льоялізм). Що більше, його безуспішні намагання відреволуціонізувати українські маси при відповідному навілненні з боку комуністів, відвертають тільки маси від нього та женуть його в обійми ІІІ. Інтернаціоналу. Змінити цей жахливий стан українських мас під сучасний момент не можуть і окупанти навіть у випадку найліпшої волі, доказом на що може бути, напр., той факт, що Польща не може собі дати ради з ворохобними та зрадикалізованими масами польського робітництва на корінно-польських землях. Тільки український націоналізм може, не закриваючи очей, на жорстоку дійсність, оформити її в реально здійсниму систему хотіння, якої реалізацією являється Самостійна Соборна Українська Держава. Він не вважає революційного на-

ставлення мас якимось *malum necessarium*, навпаки визнає його точкою виходу реалізування своїх завдань. Його ціллю не є гасити революційності мас, погоджуючися з існуючими умовами національного поневолення, а навпаки звернути її в напрямку боротьби за державну незалежність. Революційність мас зокрема у ділянці соціально-економічній не є перешкодою на шляху до незалежності; навпаки, це скріплення цього психічного наставлення мас, яке, негуючи апріорно існуючий стан, стремить до нагального його знищення в ім'я своєї національної ідеї. Треба тільки провину, який зумівби цим підсвідомим відрухам мас надати свою ясно окреслену програму та вказати на *одинокую* можливість корисного вирішення соціальної проблеми *у власній державі*. У революційних акціях треба дати належне місце соціально-економічним питанням, підкреслюючи їх органічний зв'язок *із цілістю* національного життя. І м. ин. в цій площині лежить проба життєздатності українського націоналізму.

Тільки здобуття морального авторитету серед найширших мас шляхом акцій проти займанців даної землі, акцій на всіх (отже і на соціально-економічній) ділянках національного життя, дає запоруку знищення загрози комунізму на землях поза СРСР тепер і в хвилину рішучого зудару та дає гарантію українського незалежного провідництва. Саме у вмінні поширити і зв'язати революційність руху з усіма ділянками національного життя та *підпорядкувати їх імперативові національного визволення* лежить проба всебічності українського націоналізму.

Стихійний зрив українських мас історично неминучий. Український націоналізм і московський комунізм — одинокі суперники, коли йде про революційне провідництво і опанування та політичну капіталізацію цілого руху. Виступ українського націоналізму, без огляду на всі можливі й неможливі до передбачення «кон'юнктури», виступ проти *всіх* ворожих сил, як принципово, так і практично (з огляду на небезпеку комуністичної революції), одиноким правильним. Боятися бути «ножем у спину» інтервенційному походові є засадничо недопустимим. Тільки *сила нашого виступу* буде передумовою признання нас як *самостійного підмету* у вирішуванні східно-європейського питання. Боятися «непоінформованості» Європи — не треба. Вона дуже добре й дуже скоро «зорієнтується» в українській проблемі, коли побачить українську силу.

Виховний момент революційного шляху.

Стрічаємося ще з одним моментом, який виказує органічність і нерозривність революційної розв'язки з завданням українського націоналізму. Є ним виховний момент. Коли візьмемо під увагу факт, що боротьба за українську державу — це боротьба на життя і смерть, боротьба за основи свого існування Української Нації і займанців, то вислід боротьби на нашу користь (стоючи на становищі гіпотетично-об'єктивним) є так само можливий, як наша програма. Авсеж мужній виступ проти всіх займанців українських земель негуючий теперішній стан в ім'я афірмації власної волі до державності й попереджений підготовчим революційним рухом до всенационального зриву — навіть у випадку невдачі — не є національною капітуляцією. Постійне та безкомпромісове ставлення ідеї нації в начало всього національного життя, на кожній його ділянці і в кожному його вияві, наявно потвержене жерт-

вами майна й крові — не пропадає. Що більше, традиція безкомпромісової боротьби та героїсько пролитої крові — при рівночасній реакції цілої нації на поновлений режим займанців після їхньої фізичної перемоги, загострює відпорність національного організму та підкреслює акценти національної ідеї. Жертва крові творить героїський міт, вогненну легенду, яка захоплює маси, робить їх готовими на дальші жертви і веде до остаточної перемоги. Отже навіть у випадку програми кривавий етап стає вихідною точкою нових змагань народу за свою державу, бо є він живим свідомством національної ідеї, чинною маніфестацією її живучості і безсмертності.

Чого ж можуть сподіватися прихильники «еволюційного» табору у випадку, коли їхній «шлях до незалежності» доводить до програми? Фізичний погром національного життя бувби ще найменшим лихом. Але де вкажуть вони переможений нації світлий приклад до наслідування? З чого черпатимуть вони свіжі сили та нове завзяття до віднови визвольних змагань? Невже ж з кличів льюальїзму та льюальїстичності, які за ціну певних хвилимих економічних користей і культурних здобутків або тільки надій на них затирали гостроту національної ідеї та її виключність? Чи може з поновленої орієнтації на одного з займанців, до якої консеквентно доводить еволюційна платформа національного визволення, зв'язуючи себе з організмом чужої держави? Чи може з признання капітуляції своїх дотеперішніх концепцій і признання правильності революційного шляху?

Українські легалісти, поборюючи український революційний рух закидають йому наражування національних здобутків на знівечення їх займанцем, життя ж найактивнішого національного елемента на зломання і смерть. Вони, боячися відповідальності за часові втрати в українському стані посідання, зводять українську визвольну справу на «добуття» кількох мандатів (напр., у Румунії) чи на автономічну проблему в межах ворожої держави (Польща), звужуючи та притуплюючи саму ідею державної суверенності, з якої, хочуть того чи не хочуть, на ділі резигнують.

Навпаки, українські націоналісти, узнаючи, що одиноким двигуном до боротьби за незалежність є ясна, безкомпромісова ідея, в ім'я збереження та поширення цієї ідеї, чинно маніфестують її безкомпромісовою поставою до ворога, навіть за ціну жертв майна і крові. Бо тільки непримириме наставлення перерішує безздатність мас і ударність ідеї, а ніколи реальні здобутки в ділянці національної культури та національного стану посідання — коштом усунення непримиримого психічного наставлення мас супроти займанця та погодження української дійсності з існуючим державним станом на українських землях.

Тільки психічно-волеве наставлення проти стану поневолення нації в ім'я непримиримості власної ідеї рішає про ударність самої ідеї та безздатність нею зорганізованих мас. Тому завданням націоналізму є посилювати всіма засобами це наставлення, щоби в відповідну хвилину воно своїм зривом розсадило живосилом накинени нації умови поневолення. В тій цілі має націоналізм, стоячи на становищі абсолютної негалії існуючого стану, програмово і чинно викопати прірву між собою і займанцем з одного, та відмежуватися і протиставитися українському опортунізму — з другого боку.

Не в засобах, а в точці виходу (психічно-волеве наставлення) і безпосередніх цілях (у конкретному напрямку скермованій волі) лежить основа та суть революціонізму. Не все революційні акти мусять бути окуплені кровю. Пр., демонстраційні походи індійських мас по сіль до моря, помімо їх безкровности та відсутности терористичного первня, є революційними актами. Вигляди доцільности даних актів та остаточної перемоги даної програми міряються не так безпосередніми її акціями, зверненими проти ворога, як захопленням ними психіки мас.

Тому масові виступи проти займанця на тлі національно-політичного та суспільно-економічного життя є найбільше доцільними з огляду саме на їх масовий характер та актуальність кличів. Та треба пам'ятати, що не так сам революційний виступ, як те, в ім'я чого він повстав і в яких цілях, перерішує його характер і рішає про його наслідки. Тому відповідна пропагандивна підготовка акцій і безпосередня їх капіталізація є справа великої ваги. Роди революційних акцій залежать вповні від суспільного підкладу та від льокальних умов даного режиму. В якій тільки ділянці найсильніше проявляється гніт займанця, мусить український націоналізм проти нього звернути революційну акцію, безпосередньо виступаючи проти льокальної форми утиску, вказуючи її основу (джерело) в політиці займанця; а як одинокий шлях до визволення — українську національну революцію. І саме в актуальности кличів, які кидає український націоналізм між маси, лежить гарантія: добути їх созвучність і революційно активізувати їх. Постійне ж підпорядкування їх одній ідеї, творення легенд і мітів дає запоруку внутрішньої глибини руху та його ідеалізму. Бож треба зясувати собі, що український націоналістично-революційний рух існує на наших землях, існує з рації ірраціонального динамізму нації, не шукаючи ніяких льогічних рацій свого існування і фактом свого існування документує свою історичну конечність. Але оформити українську революційну стихію у конкретну самостійну політичну програму, накреслити їй шляхи та ціль діяння, забезпечити собі спромогу бути її справжнім провідником (провідником душ мас, а не тільки зовнішньо-технічного повязання осіб) і вести її до рішального удару — оце завдання організованого націоналізму (ОУН).

Б. Орлович (Львів).

Утопійне тріо.

Страха ради.

Кожна держава має непереможний вплив на широкі маси, не виключаючи і слабодухів. Власні прапори й герби, військо і сторожа безпеки, звуки рідної мови по урядах, а головно вплив політично свідомої еліти, що кермує життям народа й має необмежену змогу виховувати співгромадян, — усе це витворює атмосферу почуття власної сили та певности, в якій більше чи менше голосними патріотами стають навіть найбільше анемічні політично осібняки. Держава діє тоді наче сонце в літі, що з тендітних зародків покликає до життя багатство трав і квітів. Але встане, щоб те сонце лише на зиму втратило свій вплив, як його літні

твори гинуть; лише сильні, тверді організми — дерева — витривало очікують нової весни. Тому недержавне життя є вельми небезпечним для нації; ціла низка елементів, не маючи на очах власної держави, затрачує засадниче її поняття й шукає за якимись суроґатами, що могли б її заступити і до того ще таких, яких можна би досягнути по лінії найменшого спротиву.

За прикладами не треба далеко шукати. Успішний листопадовий зрив 1918. р. так вплинув на наших ц. к. тирольців Сходу, що вони шляхом «приспішеної еволюції» перетворилися в українських державників і не лише вибачили військовому елементові «нерозважний» переворот, зроблений без них, але навіть зволили ласкаво обняти міністеріяльні теки, які їм прямо накинута армія. Вплив нашої держави слідно було ще навіть якийсь час і після її упадку. Ще кружляли відозви уряду з еміґрації; ще читали їх із запертим духом при заслонених вікнах і зачинених на всі замки дверях; ще вичікували швидкого повороту державности; ще кожний, що уважав себе за українця, вірив, що незалежність це імператив.

Але на воскресення держави довелося чекати довго; довше, ніж це було під силу хвилево згальванізованому слабодухові. Коли розвіялися надії на зовнішні інтервенції й рішення, і нація станула віч-на-віч із суворою дилемою: або затяжна, жорстока аж до повної перемоги боротьба, або повна резигнація — слабодух не мав відваги піти першим шляхом, але і мав за-мало відваги, щоб виявити своє правдиве обличчя. Він поступив як слід «хитрому малоросові» і наче середньовічний альхемік за «філософічним каменем» кинувся шукати за такою розвязкою нашої визвольної справи, щоб і «вовк був ситий і коза ціла».

Покищо вдалося «відповідальному» репрезентанському проводові найти три типи такого «філософічного каменя», що має на золото змінити нешляхотний метал — життя під ярмом:

- 1) «кооперативна республіка» (або економічна самостійність);
- 2) «держава в державі» (самоврядування й автономія);
- 3) опіка Ліґи Націй.

А супроти того висновок: можемо жити і «благоденствувати» і без своєї держави.

Чи справді?!

«Кооперативна республіка».

Утопійність такого клича аж надто наочна, бо ж ясне і без довгих переконувань, що за доби постійного зросту значіння державної влади ніякий уряд не дозволив би розвинути на своїй території установам, що загрожували б обмеженням його впливу на громадян. І безперечно, що польський міністер внутрішніх справ негайно розвязавби нашу кооперацію, як що бачив би, що вона в силі створити базу для всебічного розвитку нашої нації. Але покищо такої небезпеки немає. Тому він зовсім без остраху дивиться як то українці будують свою «кооперативну республіку»; а навпаки — вдоволений, що поважна частина поневоленого народу вяже з нею такі далеко йдучі надії й «не бавиться в політику».

А все таки твердження, що тепер треба нам перекинути осередок тягару з політичної ділянки на економічну, почуєте сьогодні сливе від кожного кооперативного достойника. Він ясно виложить вам, що доба

панування держав безповоротно минула, залишаючи на своєму місці володіння капіталу; що не велика шкода втрати нашої держави, бо все одно вона була б економічно слаба, а так ліпше наперед здобути економічну незалежність, а щойно тоді, при сприятливих умовах, можна думати і про політичну; що не короновані голови, ані прем'єри, ані навіть диктатори володіють нині світом, лише Форди, Моргани та всякі інші фінансові потентати; що вкінці наша кооперація, зокрема молочарство, росте таким темпом, що має перед собою широкі, й то дуже широкі можливості.

По такому викладі так і уявляється, як то перед згаданим достойником кланяється польський прем'єр із проханням про позичку, а той диктує йому ультимати: наперед український університет, територіальна автономія, й т. д.

Однак, будувати на такому уявлінні може лише той, хто не зясовує собі пропорції між могутністю світового капіталу та нашим. Ріка в повені — це нестримна живлова сила; але не є ніякою силою потічок, дарма, що творить його та сама матерія й форма, що й ріку. Не так дивляться на ту справу наші економісти. З їхнього простодушного світогляду виходило б, що коли наша кооперація розвивається так гарно, що протягом п'ятих літ опанувала ринок села, то за других п'ять опанує повітове місто, далі столицю краю й т. д. А тоді стане чинником, який, завдяки своєму капіталові, матиме вплив як що не на міжнародньому полі, то принаймні, на внутрішньо-державному.

А проте не тут місце застосовувати правило прямих пропорцій! Малий капітал зовсім не має на краєвому терені пропорціонального значіння до великого капіталу на міжнародньому. Правда, прем'єри держав дбають про ласку Морганів і Ротшильдів, але з того ще не випливає, щоб провінціальні представники влади так само клонилися перед маломістечковим банкером. Навпаки, цей згинається у три погібелі перед звичайним поліцаєм.

Держава, навіть економічно слаба, це все таки на стільки поважна господарська одиниця, що дрібний капітал не може навіть їй поважно допомогти. Автім вона може його загорнути прямо або посередньо (націоналізація або податки) на основі своєї суверенної влади. Що іншого великий капітал; по-перше, майно фінансового потентата перевищує майно не одної держави. Тому він може одним рухом уратувати не один державний скарб або підломати державу фінансово. По-друге, великий капітал має міжнародній характер: великий фінансист уміщує його в кількох державах і тому стає незалежним од якогось уряду. Коли навіть влада якоїсь держави сконфіскувала б уміщені на її терені капітали, фінансистові залишається ще інвестиції поза межами даної держави. При їхній допомозі він може боротися і відзискати втрачене.

Прикладів на те доволі в світі, а зокрема вони маркантні в південній або середній Америці, де мають неподільне володіння капітали північно-американської Унії; розуміється, тамошнє населення бачить у тому володінні національну ганьбу й намагається від неї увільнитися. Воно борониться замахами на північно-американське економічне ярмо чи то рішенням удержавити промисел, чи, після перевороту (яким нема кінця), зарядженням нового уряду або диктатора конфіскації майна чужинців, тощо. В таких випадках стан посідання північно-американського капи-

талу на тому терені стає загрозеним; але з капіталів, уміщених по інших державах, капіталіст фінансує в «нечемній» державі революцію, а коли вона вдасться, революційний уряд вповні залежний од капіталіста, віддячується йому за допомогу в осягненні влади й не лише звертає сконфісковане майно, але й ще дає нові концесії. Коли б фінансована революція не осягнула мети, капіталіст змусив би до інтервенції уряд котроїсь із сумежних держав, від себе економічно залежний. А коли б ті всі середники завели б, остає опікун, що ніколи не заводить — своя могутня держава. Вашингтонський уряд пробує охоронити своїх громадян наперед дипломатичною інтервенцією; коли ж вона не допоможе, то... на води держави, що має апетити на американське майно, пливе кружляк під прапором з зірками, а такий аргумент аж надто переконує, щоб можна було на нього не вважати. Але буває й таке, що таких загрозених у своїх інтересах держав, на даному терені, є кілька й вони приступають до спільної акції. Відома є, напр., експедиція велико-державних фльот до Венецуели, коли тамошній уряд сконфіскував чужинецькі інвестиції, або ліквідація т. зв. боксерського повстання в Китаю, що мало на меті відібрати чужинецькі концесії. Успіх обох інтервенцій був повний: велико-державний капітал не лише що не втратив свого стану посідання, але ще й збільшив свій вплив на «спацифікованому» терені.

А тепер конкретне питання: якими середниками боронитиметься наша кооперація, коли польський уряд забажає повторити свій виступ із осені 1930. р. або таки «легально» її зліквідувати? А що це можливе, свідчить етатизм, який здобуває в Польщі що-раз то нові позиції. Завдяки податковій шрубі, населення убожжє, а зате ростуть уділи держави в краєвій господарці так, що можливо матимемо невдовзі в Польщі — «одного діда (дзядка) і 32 мільйони дідів» та всемогучу економічно державу, що збагатиться їхнім коштом. Цьому процесові тяжко опертисся навіть польським економічним установам, куди сильнішим за наші, бо вони також не мають міжнароднього характеру. Автім не без значіння є факт, що польська преса вже подавала думку, щоб загострити господарське законодавство і, буцім то з огляду на раціоналізацію, зцентралізувати всю кооперацію на територіяльних основах. Коли б подібний закон увійшов у життя, наш ревізійний союз перестав би існувати, а всі українські кооперативи увійшли б разом з польськими до якогось «східно-малопольського» регіонального союзу. Чи варто робити осередком національного життя установу, яка одним законом може перестати бути українською?!

На скільки цього рода небезпека можлива, свідчить відношення між польськими законодавчими та виконавчими органами. На наших очах сойм ен гросс затверджує всі законопроекти уряду, хоча б і найбільш безглузді; тому годі припускати, щоб не прийняв він реформи кооперації, коли таку запропонує уряд. Автім, коли йде про побільшення польського стану посідання коштом нашого, всі польські партії, не виключаючи і «українофілів» з ППС, виступають скоординовано, як це ми мали нагоду бачити при ухваленні закону про осадництво на східних землях.

Отже, коли польська республіка проголосить війну нашій «кооперативній республіці», чи зуміє ця остання оборонити свою «суверенність» над західно-українськими землями, до якої має такі претенсії?! Що ніякими з середників, на яких опирається безпека міжнароднього капіталу не розпоряджаємо, це ж ясне; бо ані Польща не є Венецуелою, ані

ми американцями, ані, нарешті, наші інтереси не є на стільки сплетеними з інтересами інших держав, щоб ті ангажувалися в інтервенції за-для нашої оборони. А на випадок опанування наших мас кличем «кооперація понад усе» не буде у нас ніякої здібності до іншої оборони, як оборони... паперовими протестами «до всього культурного світу». Та не багато вони тоді нам допоможуть, коли кооперація — наш національний дорібок — стане польською. Можна собі уявити тоді одчай нашої суспільності!

Наведеного досить, щоби в змаганнях за українське національно-державне визволення як-найрішучіше відкинути міркування про так зв. етапову політику шляхом культурно-економічної розбудови. Не слід забувати, що така беззастережна ставка на «кооперативну республіку» — і послідовна з цієї концепцією політика — приносить змаганням до справжньої державності тим більшу шкоду, чим більше патріотичними фразами заслонюється зміст цієї фіктивної республіки й її справжню силу. Останній час зревідувати міцність кооперативних фундаментів, на яких має опиратися розвиток нації, а які може повалити один розмах міністерського пера! Найвищий час визволитися зпід гіпнози «кооперативної республіки» і зрозуміти, що не на накопичених багатствах, а на живловій волі до незалежності можна будувати певне майбутнє нації.

А ті, що не здібні піднятися понад вузько-матеріалістичний культ економічної бази, повинні зясувати собі наскільки вона хитка без опертя о політичну силу. В теперішніх умовах поневолення єдиним чинником, що міг би охоронити нашу економічну ділянку перед можливими зазіханнями з боку польського уряду, може бути тільки таке моральне наставлення мас, яке грозило б державі негайною кривавою реакцією за замах на народне майно. Але все таки ніяк не можна забувати, що тільки тоді наша нація піднесеться на справді вищий економічний рівень, коли всі податки українського населення та прибутки зі скарбів української землі йтимуть до українського державного скарбу; коли на сторожі нашої торгівлі стоятимуть наші українські конзуляти та дула українських гармат.

«Держава в державі».

Кооперативна утопія має хоч той один плюс, що оперта на принципі власних сил нації. Не можна цього сказати про інші сурогати держави, що є рутенським шуканням опертя на «сильних міра сього».

Стає просто дивним, чому ті нереальні концепції находять такий відгук, що чимало людей з напруженням, гідним кращої справи, вичікує відомостей про долю проєкту автономії або рішень у справі українських скарг до Ліги Націй. Пояснити це можна лише цілою структурою думання та виховання старшого покоління з усіма з того випливаючими наслідками включно до нерозуміння самого поняття держави.

Як відомо, на студенські часи нашої нинішньої «репрезентантської» верхівки припадає популяризація всяких лівих суспільних доктрин. Вони, якщо зовсім не негують потреби держави, то принаймні ослаблюють її значіння, пропагуючи федералізм, при якому держава мала б прямо розплистися, резигнуючи з повноти своїх прав — з одного боку — на користь якогось вселюдського обеднання, з другого — на користь автономних установ. Згідно з такими поглядами, діти ХІХ. в. бачили суспільність з природи розчленованою на цілий ряд рівнорядних щаб-

лів від людини по «людство». Уважаючи те останнє за найвищий ступінь суспільної організації, а державу лише його підвідділом, не бачили між федерацією, самостійністю і автономією більшої різниці, як, напр., між громадою і повітовим самоврядуванням.

Та візьмемо аналогію з біології: родина складається з людей, ті з тканин, тканини з клітин, а ті з атомів. Є щось, що основно відрізняє людину від її складових частин та визначає їй окреме місце в ряді біологічних щаблів. Це здібність до *самостійного життя* та безоглядне опанування своєю волею складових частин тіла. Тій прикметі людського організму, як цілості, відповідає в державі *суверенність*. Це теоретичне поняття означає повноту всіх прав до території та поселених на ній людей. Не усуває її ніяке самоврядування, подібно як ніяка тканина чи клітина не може обмежити волі людини. Автономія це одна з форм державного життя.

Адміністрація державною територією получена з великим вкладом гроша та енергії, тому держава, для власної вигоди, може передати деякі зі своїх функцій населенню частини своєї території; це називається самоврядуванням. Держава сама — очевидно, з точки погляду своїх інтересів — його організує, сама надає йому компетенції, тож і має не-обмежену змогу і в них інгерувати. Тому брати участь у самоврядуванні, значить — приймати на себе частину обов'язків держави і впрягатися до метропольного державного воза.

Не багато инакше є з автономією. Автономія це самоврядування з поширеними компетенціями органів, що мають право ухвали. Коли властиве самоврядування може чинити лише згідно зі строго визначеними центральною владою законами та розпорядками, — автономна одиниця має змогу сама себе внутрі організувати, в межах визначеного їй обсягу чинності. Але їй припадають, звичайно, лише менш важні справи, що не дають навіть точки опертя проти можливих замахів держави на автономні права, як ось справедливість, публичне здоров'я, культура, льокальна комунікація, суспільна опіка, деколи торгівля, промисловість, освіта. Зате всі важні ділянки, що творять реальну силу, як військо, закордонна політика, залізниця, звичайно також скарб та служба безпеки належать до держави, і тим гарантована її суверенність та цілість.

Теоретично найширшою, яка лише можлива до подумання, автономією користуються члени ССРСР, що мають навіть т. зв. потенціональну суверенність, це значить — право кожного часу виступити зі союзу та проголосити незалежність. Але як ті «вольности» виглядають у дійсности — добре знаємо.

Коли так виглядає автономія, обдарована галасливою вивіскою «потенціональної суверенности», щож тоді говорити про можливість осягнення самостійности тих автономних одиниць, що навіть того гарного титулу не мають? Правда, деякі автономні області (й то не «потенціонально суверенні») мають навіть те, чого бракує «самостійним» радянським республікам: закордонне представництво та військо. Що це означає на практиці бачимо хочби на Індії, яка мала на паризькому конгресі окрему делегацію, а яка нині стільки крові проливає, щоб здобути мінімальні права на життя.

Коли глянемо на генезу автономії, побачимо з шляхи, якими вона повстає. Якийсь край може дістати автономію в хвилині прилучення

його до держави, коли інші держави це виможуть і загарантують у мировому договорі, або коли згадана країна входить з якоюсь державою в добровільний союз і застереже собі автономію, пертрактуючи як рівний контрагент. Першим шляхом дістав після Версалю автономію польський Шлеск, далі Польща в Росії після Віденського конгресу, Балканські держави в Туреччині в мин. столітті та ин. Другим — Україна при Росії, на основі Переяславського договору; або (теоретично) УСРР у ССРСР. Про значіння тих «автономій» не треба, здається, розводитися.

Правда, є й тріткші автономії. Але ті повстали не в висліді дипломатичних заходів, але наслідком натиску з боку поневоленого народу. Уживає її уряд, наче кляпи безпеки, щоб злагіднити *революційне тиснення*, яке може розсадити державу. Така автономія — це з боку уряду капитуляція перед непереможним духом недержавного народу. Тим третім шляхом здобули автономію збройно мадяри, а також бури, що мимо програної війни не втратили свого самостійницького наставлення. Тим самим шляхом здобула собі автономію також Ірландія, яка тому й почувала себе такою дужою, що одверто змагає до формальної незалежності. Що така «автономія» — це фактична самостійність і що здобута вона не «автономістичними резолюціями» і жебранням, але *збройною боротьбою за незалежність*, також не треба багато доводити.

Як жеж виглядає справа з самоврядуванням і автономією на Західній Україні? Відомо, що централістична Польща вже в конституції трактує самоврядування як помічний орган для державної адміністрації. Тому, хоча б навіть абстрагувати од тої безлічі виборчих митарств та майстерних застережень у виборчій ординації, що унеможливають створення української більшості в вищих самоврядних органах, навіть на етнографічних суцільних українських землях, і як щоб навіть припустити, що така більшість найдеться, вона ніяким чином не могла б на тому становищі служити інтересам української «держави в державі». А то наслідком самої організації польського самоврядування. Тому й дивно, що наш «репрезентативний» табор прив'язує до тих «основних комірок державного життя» стільки уваги й тішиться надією, що опанувавши їх, зможе збудувати «державу в державі». Бо справа ось у чому: «самоврядування» в Польщі безпосередньо підпорядковане державній адміністрації й то на всіх щаблях. Не виборний маршалок кермує нарадами повітової ради, але державний урядовець — староста, що завдяки всяким привілеям (як право вета, приймання платних службовців і т. п.) має куди більші компетенції, як це годилося б передсідникові ухвалюючого органу. Зовсім аналогічно виглядає відношення воеводи до воевідського сойму та виділу. Автім як виглядала б праця тих двох ступнів самоврядування на практиці — не знаємо, бо всюди «провізорично» (кільканацять літ, дякувати Богу!) заступають його наказні прибічні ради. Над тим «потоптанням основних засад демократії» наша «репрезентативна» преса виголошує довжелезні ереміади, хоч зовсім годі зрозуміти чому. Хиба ж не краща для нас одверта диктатура комісарів та прибічних рад, ніж сурогат вольностей для замилення очей своїх і закордону?!

Що ж до «самоврядування» в громадах, то й там можемо побачити наскільки місцеве населення має змогу вихіснувати самоврядування для інтересів своєї нації. Мимо всяких виборчих містерій, є в Галичині чимало сільських громадських рад в руках українців, і то свідомих гро-

мадян, що мають найкращу волю вихіснувати свою позицію для національних потреб. Одиноке, що можуть вони зробити, це при ухваленні бюджету вставити декілька позицій на українські культурні чи гуманітарні цілі. Все було б гарно, як щоб не те, що бюджет іде на затвердження повітової влади, а відтіля вертає... з повичеркуваними українськими позиціями, зате збогачений «добровільними» датками на польські установи. Панамам радним не остає нічого иншого як приймати насильство та своїми особами покривати практики польської адміністрації. Автім новий польський самоврядний закон заповідає в тій ділянці ще деякі «усправлення» (як, напр., професійних солтисів та радних по збірних громадах), хоч властиво не знати пощо, бо вже і без того ніякого самоврядування немає. Прямо смішно, що проти настільки негрізної інституції, як «самоврядування», витягає польський уряд так багато гармат, як виборча ординація, компетенції державної адміністрації, виборчі надужиття, терор, комісарщина й тому под.

Над тим до безконечности розписуються наші «реальні» політики, лише на диво не доходять до одинокого логічного висновку, що час вже перестати гонити за самоврядними маняками, а поготів за — автономією.

Що ж до автономії, то повторимо за одним часописом: «Ставмо справу ясно. Що значить автономія? Перекладаючи це магічне ундівське слово на мову дійсности, воно значить: адміністративне відділення українських земель від решти польського державного простору. Далі це значить: власне українське територіяльне, бюджетове, господарське і культурно-освітнє законодавство. Далі це значить: віддання поліційного і адміністративного виконавчого апарату в українські руки і, що за тим іде, усунення з їхніх місць і посад всіх тих поляків, тисячів і десятків тисяч людей, що цей апарат на наших землях у своїх руках тримають. Далі це значить: українізація цього апарату, українізація шкіл, установ, господарських інституцій, банків, мійських комун і т. д. Далі це значить: воля і охота ставити собі стільки і таких шкіл, університетів, академій, установ, тощо, скільки душа забажає, ну і на скільки грошей вистачить. Далі це значить: свобода наявної організації тих українських політичних сил і елементів, що їх нинішня система тримає насильно в політичній підземеллі, і взагалі це значить ще багато гарних річей. Знаємось аж занадто добре з нашими сусідами, не надармо ми століттями до себе приглядалися, щоби не зрозуміти, що вони скорше вигинуть до останнього, а до цього не допустять. Бо така автономія була б запереченням істоти їх панування на тутешніх землях. Рація панування на західно-українських землях якраз і полягає на втримуванні і виживлюванні шляхецько-інтелігентської польської охльократії, на постах державно-адміністративного і публічно-організаційного апарату. Коли б поляки мали добровільно забратися з цього апарату і віддати його українцям, то це рівнялося б не тільки автономатичному вибухові глибокої внутрішньо-польської соціально-інтелігентської кризи, але й взагалі поставило б під знак запити раціональність і потребу навіть формального втримування західно-українських земель в територіяльній звязку з рештою польської держави. Простіше: пощо було б їм тримати ті землі, коли б не мали з них ніякої матеріальної користи. І на ніяку автономію вони не підуть, і не тому що не хочуть її, але навіть, коли б і хотіли — не можуть!».

Та ці об'єктивні факти ніяк не перешкоджають нашим «реальним» політикам видвигати автономістичний клич та ширити надії на автономістичні благодати. Та супроти цих фактів найцікавіше, в ім'я чого поборюється український націоналістично-революційний табор і представляється революційний рух як «авантюра малого гуртка безвідповідальних і відірваних від мас мальконтентів».

«Всемогуча опіка».

Коли змагання до автономії є продовженням передвоєнних федералістичних тенденцій, то надії на поміч від Союзу Народів це продовження сумної пам'яті доби орієнтацій на зовнішні сили. Одні і другі мають за причину — почуття власного безсилля. Перед десятьма роками наші люде очікували, що Антанта чи там Англія збудує українську державу й готову віддасть до нашої розпорядимости; нині вдовольняються лише очікуванням на ту «велику» хвилину, коли оце Ліга Націй застосує до нас бідолашних меншинові права. І що цікаве: вірять, що справді ця установа в силі інгерувати у внутрішні відносини Польщі та змусити її змінити відношення до нас. Ця наївна надія опирається так само на нерозумінні, що це таке суверенність.

Коли розглядати держави та низчі від держави одиниці, як рівнож міжнародні об'єднання, то треба ствердити, що як — з одного боку — держава має необмежене право розпоряджатися самоврядними чи автономними організаціями, так — з другого боку — згори ніхто не може державі накинати своєї волі без ужиття сили. Над-державні зв'язки можна прирівняти до рідні. Коли людина може накинати свою волю якійсь частині організму, може змусити її без спротиву виконувати такий чи інший рух, — ніякий людський гурт не має супроти одиниці анальоґічної сили. Ніхто не може своєю волею, безпосередньо змусити людину виконати якийсь рух, не уживаючи насильства. Може хіба вплинути на дану одиницю, щоб вона сама визнала, за відповідне даний рух виконати. Але тоді вона виконає його добровільно. Знова ж, щоб накинати одиниці волю загалу дорогою насильства, треба щоб інші одиниці погодилися добровільно ужити своїх сил. Над-державна організація ніякої сили (крім дуже проблематичної — моральної) не має. Тому, щоб перевести в діло якесь своє рішення мусіла б від кількох сильних держав добровільно дістати до власної розпорядимости їхні сили. А що єдиним аргументом для всякого правління є його рація стану, яка не рахується з ніякими «наддержавними» інтересами, то міжнародне об'єднання засадничо не опирається на ніяких власних «міжнародних» силах. Це й потверджує сама організація Ліги Націй. Правосильним вона визнає лише рішення, на яке погодилися представники всіх членів. Отже звертатися до Ліги значить, на ділі, звертатися до всіх її членів поодинокі, а принаймні до сильніших, бо ті на ділі рішають, тягнучи за собою своїх дрібних сателітів. А тягами урядів кермують не якісь мотиви безоглядної справедливости, лише своя рація стану.

З інтервенціями в «ім'я справедливости» вправді стрічаємося в історії, але дуже рідко вони мають ідейне підліжжя, як, напр., запорозькі вправи проти кримських торговців ясирем. У нинішніх часах держави дозволяють собі на такі жести хіба, коли мають проти себе слабого ворога, якого можна побороти при мінімальній вкладі людських та ма-

теріяльних жертв, як, напр., африканських торговців невольниками. Правда, знаємо і більш жертвенні виступи в «обороні покривджених». Ось коли ліванські друзі почали за мовчальною згодою високої Порти різати християн маронітів, Франція вислала до Сирії більшу військову експедицію, щоб оборонити рештки маронітів. Одначе не охота стати в обороні «братів во Христі» була мотором того тягу, лише приманчива нагода ввести свої війська на територію слабої Туреччини і здобути від неї, під час інтервенції, цінні концесії. Вірна своїм «лицарським традиціям» Франція виступала також в обороні переслідуваних місіонарів у Тонкіні, а при тій нагоді «нехотячи» зробила з тої країни свою колонію, подібно як японці минулого року з Манджурії, обороняючи її населення від бандитів. У всіх тих випадках одна держава в «обороні покривджених» порушувала суверенність другої, але лише тоді, коли та остання наслідком внутрішнього розладу і ослаблення була легкою до поборення та являла собою цінну здобич. І так нарід, що очікує местника за свої кривди іззовні, попадає звичайно зпід дощу під ринву.

Та це лише мимоходом. Бо, очевидячки, ніяка інтервенція Польщі не загрожує. Вона від стіп до голови озброєна, засідає «у сімі великій» європейських держав, пов'язана з ними рядом політичних і економічних інтересів, та є ще і членом Ради Ліги Націй. Здає собі з цього справу польський уряд і тому не думає вповнювати супроти українців ніяких зобов'язань, та, покликуючися на свою суверенність, намагається взагалі не допустити зовнішніх чинників до меншинових справ, як внутрішньо-польських. Все таки тон, яким польські офіційні особи дорікають нашим за скарги перед міжнародним форумом, вказують, що цього рода виступи мають принаймні морально-пропаґандивне значіння, бо розвівають легенду про стабілізацію внутрішніх відносин у Польщі.

І було б під тим оглядом все в порядку, коли б не обставина, що ті, які почуваються до права «репрезентувати» на міжнародній арені західню вітку Української Нації, а навіть збирати на ту ціль оподаткування за океаном, самі перешкоджають формуватися тій корисній для нас опінії. В наївній легковірності вони дають себе піймати на гачок польської політики, бо вважають, що опінія народу, охочого до згоди, здобуде нам найкраще прихильність з боку — буцім то мирно настроєних — дипломатичних потентатів та охорону наших прав з їхнього боку. А проте тим способом можна що-найбільше здобути собі симпатії хорих на паневропейську манію пацифістів, лише що помочі від них буде нам стільки, що від торічного снігу. Зате наші революційні виступи, хай і обурять декого з дипломатів, виробляють нам опінію нації, яка з існуючим станом ніколи не погодиться і, як довго належатиме до Польщі, постійно буде висіти над європейським миром як Дамоклів меч. А з такою силою всі числяться.

Тож лише організацією і виявом назовні наших незалежних од займанців сил та безкомпромісового стремління до державного життя ми складемо одинокий цінний капітал, що скорше, чи пізніше принесе відсотки. Політична карта Європи міняється доволі часто. І важно, щоб при таких змінах світова дипломатія пам'ятала, що Незалежна й Соборна Українська Держава буде одною з основ миру в Європі.

М. Райгородський.

До суспільної ролі релігії.

Підставою релігії є особисте відчуження й розуміння людиною її місця у все-світі, але тому, що люде (відповідно до подібності умов існування та духовних стрем-лінь) витворюють звичайно своєрідний для певної ділянки рівень загального психіч-ного успосіблення, — релігія витягає на зовні, як суцільне явище. В індивідуальній площині є релігія передусім світовідчуженням, якого джерелом служить уява про Бога, а виразом — культ залежності від надприродних сил. Але без суспільства нема релігії, як, напр., поза суспільним життям нема держави, права, моралі й т. д.

Кожне суспільне явище, що має повагу гуртового вияву, є вислідом причинової послідовності. Ні один із суспільних процесів не повстає нараз, не розвивається ви-падково та ніколи нараз не зникає. Так само є з релігією.

Суспільне діяння при всій своїй різноманітності має завше питомі внутрішньо-зосередливі тенденції до плекання суцільності гурту та до устійнення його загального розвитку. Кожний визначний вияв суспільної взаємочинності безпосередньо впливає на розвиток самого суспільства. На суспільний розвиток можемо дивитися як на вислід змагання сил творчих і руйнівних, що відбувається поруч із сталою переминою можливостей у доконані факти. Є це активістичне сполучення творчої думки та сві-домого чинного почину, яке зв'язує минуле зі сучасним і промовує шлях до майбут-нього. Але внутрішньо-зосередливі тенденції в суспільстві самі можуть підлягати змі-нам. Однакові в основі суспільні чинники можуть відігравати в різних часах і на ріж-них місцях одмінну роллю: додатну або відємну — залежно від існуючого стану куль-турного, політичного й господарського посідання певної групи та, в новітній добі особ-ливо, залежно від рівня й характеру національного розвитку. Порівняння націй остіль-ки внутрішньо-усталених і на зверхньо-організованих, як французька, англійська, іта-лійська або німецька, з націями, які нещодавно почали консолідуватися (напр., бол-гарська, польська, ірландська, каталонська, білоруська або українська), показує нам наявно, що пересічні передумови суспільного поступу та здобуття рішачого поло-ження (поміж іншими) для кожної суспільної групи й одиниці узалежнені головню такими чинниками:

- 1) рівнем психічного успосіблення й душевного вишколення (характер, ініціатива, досвід, освіченість та ин.),
- 2) маєтністю, себто, змогою кермувати матеріальними цінностями, та
- 3) характером виконуваних суспільних функцій (заняття, фаховість, участь у су-спільному проводі, політичне значіння й т. д.).

І подібно, як суспільний розвиток є ланцюгом зв'язаних поміж собою подій, під-лягає кожне поодиноке суспільне явище впливам з боку різноманітних суспільних чинників. І релігія з цього правила не виключена та своє суспільне єство оформлює відповідно до загального суспільного розвитку.

Для гармонійного людського співжиття потрібна подібність свідомости одиниць та спільність життєвих умов і потреб. Успішний розвиток співчинності в науці, куль-турі, господарстві, ба, в релігійному культі — є передумовлений взаїмним довір'ям, якого характер відповідає прийнятій в певному суспільстві моралі. Де вказані перед-умови залишаються нерозвиненими, не можуть там розвиватися ні віра, ні творчість, ані суспільний поступ. Релігія там не може бути суспільно-творчим чинником. У та-ких випадках релігія розминається зі своїм основним суспільним завданням (гурту-вати людей та підвищувати їх духовно-етичний рівень), а стає джерелом, ба нерідко й засобом — насильства, заскорузлості та суспільного розбрату. Так релігія може вико-нувати відємну роллю в суспільстві та навіть бути, напр., перешкодою для тісного гуртування в народі, як це блискучо показало православне християнство москалів у царській Росії, релігійні суперечності й заворушення в Індії, унійно-церковні сутички після берестейської унії на Україні й т. д.

Як суспільний чинник є релігія ідеологічним рухом певної групи людей, що прагнуть побожної стичності з уявленою понадприродною першопричиною всього буття. А виразом такої уяви є Біг.

Релігія є складним явищем, проте инколи одна яка-небудь її складова частина видається особливо маркантною, а це викликає нерідко несправне утотожнювання ча-стини (складника) з цілістю. Так релігія зясується, напр., як «віра», культ, молитва й т. д. У зв'язку з цим існують ріжні пояснення повстання релігії: свідомістю (напр., людської обмеженості), тугою (за надприродними явищами), почуванням (людської

залежності від невідомих сил), настроєм (смуток, зневіра, розлука, надія, радість) та ин.

Не торкаємось тут тих учень, що виводять походження релігії від сил, які годі людською думкою збагнути і не зупиняємось над питанням існування Бога, питанням що його ще ніхто досі *Доказово* не заперечив, ані не підтвердив. Зупиняємось тільки над тими суспільними явищами, які повстають наслідком того чи иншого визнання іс-нування й ролі Бога.

Повстання релігії можемо найлегше зясувати на прикладах душевного й суспіль-ного діяння тих одиниць і гуртів, з якими істотно зв'язалися початки найбільше сього-дні поширених («світових») релігій. Від часів Магомета, як основоположника наймо-лодшої світової релігії (Будда жив у VI стол. перед Хр., Конфуцій чи Конг-фу-тзе на-родився мабуть коло 551 р. перед Хр., християнство вийшло з жидівства, а початки ісламу відносяться до VI стол. по Хр.), минає вже приблизно 14 століть, але засад-ничі дороговкази релігійного розподілу людства залишилися в основах незмінними аж до сьогодні. Зміни в цьому напрямі на протязі останніх 14 століть мали переважно квантитативну повагу, і можемо погодитися, що потреба нової релігії з виглядами на «світове» значіння не назриває, тим більше, що новітні шукання в цій площині мають передусім проти-релігійну тенденцію, отже — не прагнення до зявлення цілковито но-вої релігійної (божеської) засади. Та й сам основоположник християнства став для біль-шости тих народів, які фактично кермують у сучасній добі культурним, господарським і політичним життям цілого світу, не тільки виразником розмежування поміж жидів-ським Старим і сутохристиянським Новим Заповітами (хоч повного значіння набирає друтий щойно на тлі першого), але й символом відокремлення історичного розвитку «християнської» ери, як культурної своєрідності, та підставою формального початку нашого літочислення. А це вже не тільки релігійна проблема, але загально-суспільна.

Основоположники поодиноких релігійних світоглядів завше були серед свого ото-чення виразниками найвищої туги за Богом. З людей ставали вони «чоловікобогами», щоби згодом взяти на себе роллю «Богочоловіків». Джерелом релігійного світогляду скрізь було почування, а релігійна свідомість започатковувалася як уява зявлення Бога в людині. Подібне висвітлення повстання релігії знайдемо зрештою й у багатьох тих мисленників, які в цих питаннях більше слухають релігійних учень, ніж власти-вого наукового досліду. Найчастіше подають «людське» зясування релігії (себто, по-встання релігії висвітлюють самим єством людини) всі ті, що хотіли би посередничати поміж вірою та наукою. Після останньої великої війни подібні спроби виявилися дуже маркантно особливо в Північній Америці, в Німеччині, та скрізь по європейських кра-їнах, де закублилися релігійно-реформаційні течії. Для еклектичного нахилу мислення серед найкультурніших у сучасній добі європейських народів стремління погодити справу серця (віри) з прийнятими вимогами науковості (розум) є вповні зрозумілими та характеристичними. Є це практичне шукання поміркованої чи «середньої» стежки, до якого приводить перевага формалістичного думання. В цьому напрямі особливо ви-значилися протестанські теолоґи та співзвучні з ними мисленники. На німецькій землі такий шлях має вже освідчену традицію. Перше слово тут має «Religionsphilosophie», з розвитком якої зв'язані такі голосні імена, як Шляйєрмахер (для нього релігія була справою серця, а не проблемою розумування чи воління); Гегель (що в релігії бачив спосіб «мислення абсолютного») та деякі його послідовники зі «старо-геглівців»; зна-чна частина «новокантістів» (сам Кант під релігією розумів усвідомлення морального закону, як божеського наказу, — себто, для нього релігія мала б бути тільки якимсь додатком до моралі), як напр., Едуард Целлер, Кюно Фішер (обидва вийшли з Гегля), Альберт Ланге, Паульзен та ин. У Франції такий Сабатер вчив), що релігія є субек-

¹⁾ Aug. Sabatier, Esquisse d'une philosophie de la religion d'après psychologie et d'histoire (1897) та ин. Студії релігії на суто наукових засадах провадяться назагал у Франції дуже ґрунтовно. Після голосних свого часу праць про релігію (E. Renan, E. Reclus та ин.) Франція дочекалася соціолоґічно обоснованого дослідження початків релігії в знаменитому творі «Les formes élémentaires de la vie religieuse. Le système totémique en Australie» (Париж, 2 вид. в 1925 р.), якого автор, Émile Durkheim, вже попередніми своїми працями здобув собі імя основоположника «французької» соціо-льоґічної школи.

Слід згадати, що властиво аж до часів реформації релігія не була окремим пред-метом навчання, але була метою студій. Щойно протестанти в Європі (після них і єзу-їти) завели навчання релігії як окремого предмету. Сьогодні в Західній Європі наукові студії релігії все більше й більше унезалежуються від якихбудь конфесійних (і вза-галі релігійних) впливів. Почин у цьому напрямі зробила Голяндія, що в 1876 році за-

тивним з'явленням Бога в людині. На його думку, історія молитви могла б мабуть бути найліпшою історією релігійного розвитку людства. Молитва найяскравіше відрізняє релігійне почування від етичного та естетичного. Знаємо також, що релігійний обряд у первісній формі був завше якоюсь молитвою. З часом молитву звичайно доповнювали жертвами богам, релігійними співами, танцями, музикою, процесіями, прощаннями, святощами, проповідями й т. д.

Релігія в індивідуальній площині, як уже вище вказано, має підставу в почуванні, що (розвивається воно в супроводі уяви Бога), переходячи в релігійну свідомість, рішає про *виключність* кожної поодинокі релігії. У старовинних жидів узагалі релігійне почування відігравало подібну роль, як сьогодні, напр., національна свідомість у європейських народів. Плеканням замкненої в собі релігійної своєрідності жиди втворювали (як ніодин інший дотепер нарід у цілому світі!) глибоку расову *свідомість взаємної залежності*. Через це й сьогодні «жидівство» є більше поняттям расово-релігійної спільноти. Але це виняток, бо назавгал релігійна приналежність у сучасній добі не може служити ознакою національної, культурної чи класово-соціальної приналежності. Бож можливо належати до певної релігії (або церкви) та не почувати себе істотно зв'язаним у національних чи інших справах з іншими визнавцями тої самої релігії. *Національна спільнота* культурних народів звичайно здійснюється *понад релігійними різницями*. З другого боку *класові суперечності* (в одного народу), а тим більше *національна нетерпимість* (між народами) часто перемагають *над спільністю релігійної приналежності*. Приклад нашої — з одного боку — зпольщеної та — з другого — помосковленої шляхти в відношенні її на протязі останніх майже трьох століть до польсько-московських сусідів (львівська співпраця, духовна спільнота) і власних земляків (згірдлива ворожість) є тут зновні переконливим.

Саме релігійне почування є завше суб'єктивним. Було б надто тяжко впливати на нього суторелігійними засобами, а через це в історичному розвитку людства плекано релігійні почування здебільшого посередніми шляхами. Родинно-школьнє виховання шаблоново прищеплювало основи релігійного світогляду від покоління до покоління, а рішаюче слово в цьому напрямі найчастіше дотепер мала звичайно держава. У зв'язку з цим зростала суспільна вага релігії, а сам релігійний культ діставав яскраве політичне забарвлення. Що так було скрізь у старих віках — цього сьогодні вже ніхто не заперечує. Старосхідні держави назавгал були послідовно теократичними. Державний розвиток визначав релігійні відносини, а сама релігія (особливо в обрядових справах) була стисло пристосована до інтересів політичного режиму. Релігійні закони Мойсея були рівночасно державним законом.

І в античній добі, в грецько-геленському та в римському світах, була так само релігія політичною справою. Пригадаймо *політичний* процес грецького філософа Сократа, який був засуджений на смерть, мовляв, за «зневагу богів». Таких політично-релігійних процесів старі греки мали подостатком. Суд над Христом під римською владою

вела на чотирьох університетах замість теології т. зв. об'єктивну історію релігії. У 1880 р. заснована була в Парижі (Collège de France) катедра загальної історії релігії, а пізніше розпочалися виклади про релігію також на Сорбоні та на «École des hautes études pratiques» (на цій останній від 1886 р. Факультет для студій релігії). Спеціальні збірки та фахову книгозбірню для студій релігії має музей Guimet у Парижі (первісно в Ліоні), що видає своєю публікацією (*Annales*).

Термінологічно вираз «релігія» походить од латинського слова religere або religare = знов збирати (у Цицерона) чи = знов стикатися (пор., напр., *O. Pertold*, «Základu všeobecné vědy náboženské», Kladno 1920. ст. 15—16), але в українському житті є дуже (з окрема на Східній Україні) поширений вираз «віра» (вірування), дарма, що значіння цього слова є різноманітне: напр., «віра» також як = довіря, в народньому поданні, як синонім «народу» (напр., словник Б. Грінченка); «вірити» = довіряти, визнавати, давати на борг й под.

З літератури, якою ми для цієї праці користувалися, згадуємо тут ще такі твори: *P. D. Chantepie de la Saussaye* (був проф. теології в Амстеродамі), *Lehrbuch der Religionsgeschichte* (3 вид. I—II. 1905. Тібінген), *Nathan Söderblom* (б. архієпископ в Упсалі); *Die Religionen der Erde* (1 вид. 1896., 2 вид. 1919., Тібінген); *Wundt*, *Völkerpsychologie*, т. IV. (Mythus u. Religion), 2. вид. Липськ, 1910; *Bohd. Klineberger*, *Náboženský cit*. Praha, 1906. та *М. Грушевський*, З історії релігійної думки на Україні, Львів, 1925.

З фахових часописів у галузі студій релігії варто тут згадати такі: «Revue de l'histoire des religions», «Archiv für Religionswissenschaft» та «Zeitschrift für Religionspsychologie».

мав яскраву політичну тенденцію так само, як первісне переслідування християн у Римі, проти-релігійна акція за часів паризької комуні, або нарешті — злуцання над державну повагу. Було це серед тодішніх відносин учення поступове, ба — революційне. Зі становища тогочасного державництва християнство було *розкладовою силою*. Первісні християне вийшли переважно з найнижчих суспільних шарів. Характеризувати відношення до геленістичної освіченості та до вченості взагалі. Пізніше це негледів християнських чинників на античну старовину помітна протягом цілого середовіччя. Але християнське суспільство в старому Римі зі зміцненням своїх позицій повільно захоплювало осередки тогочасного державництва та ставало носієм *пачуючої* політичної ідеології. Цей перехід не відбувався гладко. Своє рішаюче становище здобуло християнство в завзятій боротьбі зі всіма чинниками, що ставали йому на перешкоді. Основи християнської догматики створилися на протязі трьох століть. На підставі мілянського едикту християнську релігію удержавлено (в 313 р.), а в добі нікейського собору (325 р.) усталено в засадничих питаннях саму догматику. Від тих часів християнство що-раз більше прибірало *консервативної* поваги. А сьогодні в християнстві дотепер служили й служать впливовим опертям (або й засобом) у боротьбі держав та влад проти нових національно-політичних рухів.

Протягом середніх віків найбільші політичні та збройні сутички в Європі викликали звичайно справи релігійні та зокрема боротьба за рішаюче становище поміж церквою (католицькою) та світською владами. Назовні вістря ворожнечі скеровано супроти «невірних» (магометанів). Політичний сенс міжнародної співпраці визначали переважно релігійні моменти (напр., хрестові походи). Іспанія особливо була навіжена релігійними суперечностями (маври, жиди). Візантія вже напочатку розрішила релігійне питання дуже рішучо, зробивши з релігії виразну політичну справу. Пізніше Москва дістала цю спадщину: московське православ'я завше було та до сьогодні залишилося виразником історичного московського державництва. «Православ'я», як складник і *гасло* московського державництва було провідною думкою Миколи I., московських славянофілів, Победоносцева та й однаково залишилося для сучасних «євразійців» на еміграції одною з передумов їх ідеології.

І на Україні християнство започатковувалося як *політичний почин* згори (хрещення Руси). Ніколи християнство на Україні не було вільним од політичного забарвлення. І пізніша релігійна унія на західно-українських землях була викликана *в першу чергу* політичними міркуваннями. Вже під час війни з Москвою закликав Стефан Батори, за дозволом папи Григорія XIII., єзуїта Антона Поссевіна для підготовки унійної акції, обіцяючи рівночасно Ватиканові взяти участь у поході проти Туреччини. Флорентійський собор у 1439 р. виявив ясно політичне підліжжя первісної підготовки унійного руху на Україні.

Що в дотеперішній Європі справа релігії звичайно перехресувалася з політикою, може нас переконати кожний навіть середньошкільний підручник європейської історії. І хоч вестфальський мир 1648 р. подекуди правничо обмежив загально прийняту засаду «*cuius regio, eius religio*» (чия влада, того й релігія), але на практиці, як знаємо, змінилося тоді не багатько в західній та середній Європі, а в східній — узагалі ніякої зміни старого стану не настала.

Безперечно, в точному розумінні державна релігія в Європі (в Хіні є справжня «державна релігія» *назвою* та повагою) фактично існує тільки в ватиканській державі, але влади по деяких європейських державах ще й сьогодні правно й фактично протегують якусь одну церкву, вносячи цим до справи релігії політику. Як загально відомо, напр., у Польщі так є з римо-католицькою церквою.

Маючи це все на увазі, дивно, коли український історик церковного права «переконує»... поляків про «аполітичність» релігії, церкви й християнства³⁾, дарма що сам

²⁾ *Guglielmo Ferrero*, один із найліпших знавців римської історії, в своїй тематично написаній книзі про кінець античної цивілізації (*La ruine de la civilisation antique*, Paris. 1921., первісно друков. в 1920 р. в «Revue de Deux Mondes») каже про це: «Au point de vue de l'Empire et de ses intérêts politiques immédiats, il n'est pas douteux que le christianisme était une force de dissolution» (ст. 94—95).

³⁾ *Aleksander Lotocki*, «Zagadnienie religijne w Z. S. S. R.» в часоп. «Przegląd współczesny», XI. 1932, № 121. Пор. на ст. 288.: «religija, w szczególności religija chrześcijańska, z natury swej jest apolityczna... «W szczególności Kościół, jako stowarzyszenie ludzi, jest lojalnym wobec każdego rządu»...

пізніше називає московську православну церкву «слухняним знаряддям у руках режиму» (колишнього — М. Р.) та підкреслює «стислий зв'язок поміж церковним і державним життям на Україні», як узгалі в більшій чи меншій мірі загально-славянську рису⁴⁾.

На зріст суспільного значіння релігії значно впливали також психічні переживання широких шарів населення. Ще до сьогодні релігія була джерелом душевного спокою для багатьох людей: підставою віри в себе та довіря до інших, а особливо — під хвилю моральної скрути. За старих віків жреці та взагалі духовні часто творили найбільше освічені, а нерідко й найбільше поступові верстви суспільства. Католицька церква завше визначалася організаційною пляновістю та теологічною освіченістю, а це вже само імпронуюче впливало на пересічні мозки. Навіть традиційна заскоружність і неосвіченість московського православного клеру звичайно закривалася містичною полудою назовні та емоціонально-зоровими ефектами (напр., блискуча пишність і поетична врочистість богослужби), а це викликало у віруючих настрої понадбуденного піднесення. І як поширники *знання* часто здобували виключну авторитативність духовні всіх вірувань: чи то в старо-будійських монастирях, чи в ролі халдейських викладачів астрального культу, чи навіть, як одиноко авторитативні чародійники потанських народів, — або в ролі новітніх місіонарів серед культурно занедбанної людности. Подібну роллю відіграла первісна релігійна реформація (напр., Лютер у Німеччині).

Пригадаймо далі наші, особливо західньо-українські, церковні брацтва та їх школи, Київ-Могилянську Академію, культурницьку роллю старовинних українських монастирів (прибл. до кінця XVII стол. найвпливовіші в Україні поширники письменности), а і за новітніх часів просвітне та національно-усвідомлює значіння деяких бурс або духовних семінарій на Наддніпрянщині. В українських умовах аж до XVIII. приблизно століття релігійний рух назагал був одним із рішальчих чинників у справі гуртування широких мас населення. Щойно після ліквідації москалями великого зриву (Хмельниччини) релігія на Україні послідовно ставала засобом для приспання національних потуг українського народу. З хвилею засудження себе самої на «прокляття» («анатема» Мазепі!) українська православна церква перестала фактично вже існувати (залежність київського митрополита від московського патріярха настала в 1686 році), не створивши свого окремого національного типу, — дарма що ніколи не була вповні задужена византизмом.

Люблинська унія на західньо-українських землях привела до льогічного довершення політичної акції в берестейському проголошенні релігійної злуки з Римом (1596 р.), а це небагом викликало подію історичної ваги: гасло «за віру православну» стало для козацької нації синонімом національного визволення. Але й така виразна постать тогочасного українського патріота в ризах, як, напр., наш невгамовний та нещасливий герой Афанасій Филипович, ігумен берестейський, розтлівається суперечностями в світлі історичної критики. Оборона від одної асиміляції (польської), ведена під стягом «єдино-широї» віри (православної), штговкала силоміць тогочасних українців до лабет московського державництва. Не минула ця доля й Филиповича, якого від цушких московських обіймів охоронила тільки передчасна мученицька смерть від поляків. Постать Филиповича для розвитку українського релігійного руху є просто символічною!

Особливе суспільне значіння відіграла звичайно релігія в галузі соціальної опіки. Оця її ролі виходила зі самого факту, що кожний релігійний рух був рухом *масовим*. Основоположникам поодиноких релігій завше йшло про здобуття найширших мас, а через це суспільно-ідейна сторінка релігійного руху справді мусіла бути глибокою змістом і широкою обсягом. Напр., католицтво від часів папи Льва XIII. (особливо його дві енцикліки з 1878 і 1891 рр.) почало дуже уважно притягатися навіть до соціалістичного руху в політиці; що більше — сьогодні маємо стремління до створення синтезу християнської догми та політичного соціалізму в поміркованій формі (модерні християнсько-суспільні партії). Не бракувало поміж християнськими теоретиками й комуністів щодо суспільного світогляду: напр., Тертуліян проголошував тезу (в «Обороні») про єпільність мастку й жінок.

Кожна світова релігія має яскраву універсалістичну тенденцію, а християнство в цьому напрямі себе найбільше дотепер виявило. Зокрема католицька церква визначалася в цій площині. І на полі соціальної опіки (піклування над хворими, каліками, сиротами, вдовами, дітьми й под.) ніяка релігія не зробила дотепер стільки, як християнство, та ніяка церква не поклала на цьому шляху стільки праці, як власне като-

⁴⁾ Там таки, ст. 302.

лицтво. Християнство завше вміло для цього завдання як-найбільше використовувати природні нахили жіноцтва до опіки над упослідженими. А не безпідставно вже Іван Золотоустий вважав жінок за найліпших виховників. І релігійно-церковним впливам, як відомо, жінки підлягають більше, ніж чоловіки.

З індивідуальних психічних проявів поширювалася кожна релігія до історичної системи суспільних процесів та в такому вигляді відіграла важливу суспільну функцію. Поет це накреслив у відомих словах: одинокою, властивою й найглибшою темою, безвірря й віри (*Тете*). Але цей «*dezidiertes Nichtchrist*», як себе Тете сам назвав, був ганською антикою. Його становище зрозумімо, коли усвідомимо, що релігія, як «віра» чи вірування, не є ні церквою, ні самим тільки світоглядом, ані якимось збором чуттєвих виявів.

Щодо релігії, як суспільного й масового явища, то вона має звичайно три сторінки:

- 1) *чуттєву* (переважає та розвивається в супроводі віри),
- 2) *розумову* (свідомість і *побожний* світогляд), та
- 3) *чинну* (має вираз у культурі, або в церкві, обряді, молитві й под.).

Церква, як громада однаково віруючих людей, є організацією з власною ідеологією й програмою, з власною тактикою й засобами та з власними обрядами й ієрархією. Церква ґрунтується більше на прийнятому культурі, ніж на віруванні чи релігійній свідомості. Релігійні переживання відіграють у справі церковної приналежності, як відомо, далеко менше значіння, ніж, напр., традиція (звичка) або певний суспільний лад. Немовлята й недолітки стають членами певної церкви лишень з волі дорослих, що свого часу так само *автоматично* в цій церкві опинилися. Над цим явищем люде звичайно проходять як над самозрозумілим. Ми не можемо, напр., ані зухвалою думкою уявити, щоби польські матері масово зголошували своїх дітей до православної чи грецько-католицької церкви, або щоби українські матері приводили своїх немовлят до магометанської, жидівської чи ин. орієнтальної релігії. Подібно й з іншими народами та релігіями. У цій площині є власне той гачок, який наявно вказує на тісний здебільшого зв'язок релігії з іншими виявами суспільного життя: національно, культурно та політично. Для підбитих і взагалі поневолених народів своєрідний релігійний рух може стати визначним чинником національного визволення, наколи не зійде на манівці своїм запобіганням перед силою переможців. Таку національно-творчу роллю відігравав чеський рух гуситів особливо після Білогорської поразки (в 1620 р.), коли *реформаційно* орієнтовані гусити в наслідуванні свого видатного й *щирого католика* (дарма що спаленого за «єретичну діяльність») Гуса бачили *чеську* справу! І через це мусіли вони прийняти на себе значну роллю національної нагинки від чужинців, але для нащадків зберігли незаплямвану традицію національної боротьби. Сьогодні пробує оживити та змодернізувати гуситську спадщину чехословацька автокефальна церква (має коло 800.000 членів). У нас після революції надійно зростаюча українська автокефальна церква (а з нею увесь релігійний рух на Східній Україні) розділила долю національно-свідомої Наддніпрянщини та з нею разом була загнана до глухого кута польськевіцькою владою. Коли ж релігія, підсилюючи національно-політичне поневолення певного народу, сама тратить з цим народом істотний зв'язок, — позбавляє себе змоги на цей нарід впливати та повільно стає чинником суспільної колотнечі.

Сама «віра», підстава то релігійности, є дуже неясним поняттям. Що це є, — знаємо звичайно з власних переживань, але суттєво дефінувати віру не зможемо. У формальній площині виглядає віра як доказовим методом не відповідає твердження (переконання) про правдивість чогонебудь. Релігійна свідомість об'єктивних доказів не шукає, бо ґрунтується вона на вірі й побожности. *Побожність є питоною й виключною прикметою релігійного світогляду*. Ця риса відмежовує релігію від науки та філософії. Щоби була побожність, мусить свідомість *метою* мати — уяву Бога. Релігія без поняття Бога є утопічною ідеєю. Є це зрештою старий спір. Найчастіше лунають згадки про буддизм, як приклад релігії без поняття Бога. Але ця вказівка має більше формальне значіння, ніж суттєву вартість. Буддизм є також світовідчуванням і культуром *божеської* (надприродної) сили, хоч і не — персоніфікованою. Вже *Конт*, *Спенсер*, *Шопенгауер* та ин. хотіли створити (кожний на свій лад) релігію «без Бога». Що не знайшли собі масового поширення ні «позитивна релігія» *Конта* (мала це бути тільки подібна до католицької — організація, але без релігійної побожности), ані інші розумові спекуляції, маємо зайве свідомство про те, що релігія не повстає ні штучно, ні на підставі самотого свідомого воління. До певної міри «штучно» може повстати

яканебудь секта, як, напр., «штунда», але це ж не є повстанням нової релігії, а тільки перелицювання існуючого церковництва. Що правда, буддизм вийшов із браманізму, а християнство — з жидівства, але ці явища були передумовлені загальними й довгими суспільно-політичними процесами. Треба визнати, що обидві ці релігії, а особливо християнство, розвивалися як широко задумані суспільно-духові рухи. Приступлення до нової релігії означало внутрішній душевний переворот її визнавача, — нову ціложизнєву орієнтацію: етичну, культурну, а часто й політичну.

Але творенням нових форм церковництва, себто, тільки організаційних, суто ідеологічні моменти релігійного світогляду глибших змін здебільшого не зазнають. Протестанство повстало як опозиційна течія в католицькій церкві та на поодиноких теренах прийняло своєрідні форми. Чим глибше поміж протестантами приймалися реформаційні погляди, тим більше зростали поміж ними відмінні течії. Логічним довершенням такої диференціації є висновок, що для задоволення релігійної потреби людині не потрібна ніяка система вірувань, ані церква, а вистачить індивідуальне плекання прийнятої суспільної етики, як це, напр., без церковних впливів переводить шкільна політика Франції. В Північній Америці сьогодні часом окремих проповідників заводять відмінне церковництво, а кожний людина (світська людина) при певних умовах (напр., моральна бездоганність і т. д.) може й без прийнятих процедур (висвячення, іспит і т. д.) стати «духовним». Це є повна релігійна свобода та послідовне приведення релігійності до поваги приватної справи кожної людини. Діється це м. ин. на терені, де організаційний соціалізм має найменше ґрунту, отже не є це наслідок соціалістичного безвір'я. Ця типова щодо розуміння релігійної проблеми американська риса є виразом своєрідної (та в Європі часто незрозумілої) культурно-духової орієнтації. Ідея відокремлення церкви від держави зродилась в Америці. В Північній Америці поруч із значним відсотком безконфесійних громадян нараховують від 150 до 200 окремих церков, з яких чималу частину складають секти. Індивідуалістичні настрої в сучасному суспільному розвитку в Північній Америці сприяють поширенню передусім таких засад щодо релігійного світогляду: демократичності (без ґієрархії), поступовості (без мітологічної спадщини), утилітаризму (без особливих жертв і самопосягати) та послідовної незалежності кожної одиниці в цьому напрямі. А це вже виходить поза межі властивої релігії. Своім дробленням на зростаючий ряд відмінних течій протестанство в Північній Америці подає клясичний приклад розпорошення руху й громади, в яких бракує засада авторитативності та організаційної єдності. Щодо мітологічної сторінки, то ніяка релігія ще досі не обходила без мітів. Ще більше: звичайно прийнятий виклад світової й національно-політичної історії поодиноких народів часто рябіє від мітів, байок і додатково навязаних на події вигадок. Релігія та міг перехрещуються, як цілість з частиною, хоч існують міти й нерелігійні (напр., героїчні або етичні).

Стоїмо, нарешті, перед питанням, як далеко характеризували релігійні переживання первісні суспільні взаємовідносини та оскільки це було зв'язано з повстанням моральності.

Найчастіше знаходимо покликування на корейців як на одиницю сучасний приклад народу без релігії. Але поруч із цим особливо після праць Е. Тайлора (E. Tylor) про первісні людські громади (напр., «Печатки культури») новітні дослідники старовини нерідко висловлюють погляд, що принаймні в історичній добі неможливо знайти ні одного людського племені, яке не мало б бодай найменших слідів релігійних переживань.

Є відомо, що первісне розуміння душі було вповні матеріалістичне. Сама уява душі мабуть повстала наслідком порівняння трупа з живою людиною. Душа видавалась якоюсь животворчою матерією: джерелом і показником життя. Коли в найстарших добах люде, подивляючи природу та таємничу доцільність її сил (небо, сонце, річки, блискавиця⁵⁾, та ин.), їй самій поклонялися (звичайно первісний культ природи означається виразом «натурізм»), то поруч із цим поширювалися погляди (встановити першєство поміж ними можливо тільки згодом), для яких все існуюче було одушевленим. Є це т. зв. «даймонія» (слово грецького походження) або «анімізм» (від латинського слова «аніма» = душа). Місцем душі, як животворчої сили (у меланезійців, напр., заміняла душу «мана», як чинник з чародійною та часто з нефізичною й неперсоніфікованою силою), у живих істот вважали звичайно голову або серце.

⁵⁾ Пор. E. Durkheim, Les formes élémentaires, ст. 68; М. Грушевський. З історії релігійної думки на Україні, ст. 9.

Найбільше поміж північно-американськими індіанцями знайдений культ тотемізму мав (як пізніше і в Австралії) ролю релігії⁶⁾. Самий вираз «тотем» означав імя природної річі, яка відповідала скритій істоті поодиноких людей, родин і родів, та рівночасно був символом гурту й його релігійного культу. Отже ж функція, як бачимо, до втілення душ предків до тіл нащадків, до звіряц (для Тайлора або Вундта тотемізм був тільки культом звіряц — «зоолатрією»), або й неживих предметів. Так існували, напр., тотеми «вожда», «вовка», й т. д.

Релігійна практика в різних ділянках первісного суспільного гуртування розвивалася відмінно. Деякі дослідники вказують, що, напр., негроти ще й досі мають найдикунів прийнято думати, що для них не була чужою свідомість людської залежності від таємничих і надприродних сил. На такому ґрунті повстав, напр., культ фетишизму. Вираз «фетиш» (пор. латинське «feticus» = штучний, неприродний, португальське «feticos», французьке «fétiche»), як охоронний амулет (у західньоафриканських муринів «mokisso») чи як символ духових (релігійних) святощів, мав таке розповсюдження, вання якоїсь думки, справи або річі. Часом релігійна практика виявлялася в низці приписів щодо індивідуальної та колективної поведінки, даючи цим рівночасно навіяти щонебудь інакше, як для релігійних цілей. В Індії й досі не викоринило такі звичаї ані зростаюче поширення європейських (англійських) впливів. Такими «табу» могли бути: люде, звірята, гаї, каміння й т. д.

Ми не маємо досить переконливих даних, щоби припускати немов би найменше культурним дикунам вповні бракувало релігійних переживань. Та й саме поняття культурності не завжди є точним. Навіть у зовсім «природних» («примітивних») народів можливо знайти певний розвиток щодо мови, звичаїв, свідомості й т. д.⁸⁾ А це ж є початок культури. Наймаркантишим показником культурного розвитку є мова, яка й у найстарших добах мусіла невпинно розвиватися.

Вважаючи первісним тлом для суспільного гуртування (в доісторичній добі) не родину, але просто гурт без точного означення, неорганізовану отару, «клан», чи побратимство — «фратрію» й т. д., більшість найновітніх дослідників початків людського співжиття вказує на *містичний зв'язок* членів такої громади з попередніми поколіннями та з цілим своїм родом. Такий культ тотемізму, опертий на релігійно-громадську традицію, ставав підставою дальшого родинного, родового, племенного або й державного гуртування⁹⁾. Тотем клану був той самий, що й поодиноких його членів, а це підєнювало свідомість спільного походження та взаємної залежності. Отже тут також виявляється важлива роля релігійно-містичного світогляду в первісних людських громадах.

Ми приходимо так до висновку, що *нагла* до релігійності справді характеризує цілий дотеперішній суспільний розвиток людства. Люде завше чомусь та в щось мусять вірити. Задовольняючи цю людську потребу, основоположники поодиноких релігій своїми вченнями започатковували визначні суспільні рухи та фактично ставали творцями нових суспільств.

Прийняті способи викладу людської історії повчають нас, що моральність повстала найчастіше поруч із релігією, або й у безпосередній залежності від останньої. Принаймні за давних віків етика скрізь була тісно пов'язана з релігією. Даремно не хотять це визнати оборонці т. зв. світської (без релігійних впливів) етики. Для справного дослідження повстання релігії або етики, як і інших суспільних явищ, потрібно стало мати на увазі *цілість та взаємну причинність* всього суспільного діяння на певному терені. Як щоб ми не признавали, що релігія дала основи моралі, то мусіли б твердити, що моральність повстала незалежно від релігії, а релігія пізніше «моралізувалася». Проте моральність не є ні вірою, ні наукою, ані ідеологічною теорією. Вага

⁶⁾ Дюркгайм, ст. 138 і 141. Він каже «religion totemique» (ст. 141).

⁷⁾ O. Pertold, Náboženství národů nekulturních, I., Praha, 1925, ст. 151.

⁸⁾ Про це згадує, напр., W. Wundt, Völkerpsychologie, VII, ст. 121.

⁹⁾ Див. Em. Durkheim, Les formes élémentaires, і т. д., особливо частина про тотемізм, з окрема ст. 123—124; A. Moret et G. Davy, Des clans aux empires, Париж, 1923, ст. 14 (і дальші) та висновки на ст. 407—408; J. Kohler, Zur Urgeschichte der Ehe (відбитка з «Zeitschr. f. vergleichende Rechtswissenschaft»). Штутгарт, 1897, ст. 27—28; J. Q. Dealey, The development of the state, Лондон, (George G-Harrap), ст. 106.

моральності міститься в її практиці. Безперечно, повного виявлення моральних почувань можемо досягнути тільки шляхом розумового пізнання. Але першим кроком у повстанні етики та в її поширенні був завжди *приклад*, а не навчання. І в родині добрі приклади дітям з боку дорослих служать передумовою та підставою всього етичного виховання.

Моральність, як і релігія, повстала в суспільстві та для суспільства. Часом вони тісно поміж собою зв'язані або цілком взаємно подібні, — але завжди залишаються вони двома сторінками *одного й того самого* суспільного розвитку. Людське співжиття (в найширшому розумінні) не складається з випадкових подій, але завжди є вислідом взаємовідношення причин і наслідків, які характеризують безперервний ланцюг суспільного діяння. Акція викликає проти-акцію, дозрівання ховає в собі зародок зануку, великі справи й події повстають у лютих муках і т. д. Такі були дотепер шляхи суспільного розвитку!

Проблема моральності є ще складнішим питанням, ніж справа релігії. Існують різні «етик»: християнська, католицька, комуністична, мораль білих супроти кольорових народів, далі — панів супроти рабів, мораль переможців супроти переможених, злодіїв — супроти власників і т. д., — але *людська моральність в основі може бути тільки єдиною*. Коли ж так не є, а існує чимало відмінних «етик», свідчить це зайвий раз про умовну й тимчасову повагу багатьох пануючих засад етики.

Релігія (як мораль або культура) витворювалася на протязі довгих віків впливами тих суспільних чинників, які в своїх добах були рішачими щодо форм і шляхів усього суспільного життя. Мали тут чимале значіння також геофізичні, політичні та інші моменти.

Під кутом уяви про дальший суспільний розвиток повставала кожна нова релігія (або реформувалася стара) та *тільки* як усебічний суспільний чинник могла себе вповні виявити. Як що якась релігія переставала виконувати своє важливе суспільне завдання, — починала нідіти, занепадати, або й просто уступала місце іншим чинникам.

П. С. (Канада)*.

За душу молоді.

«*Дайте мені на 50 літ виховання молоді, а перероблю світ!*» — сказав німецький філософ Ляйбніц. Гадка безумовно правдива, бо молодь є одиноким і найбільш надійним капиталом кожної нації. Розуміли це творці й керманці таких суспільних ідей, що їх ціхує абсолютна нетерпимість до всіх інших ідей і нестримне, серйозне бажання захопити цілком маси, які однаково призначені на захоплення кимось і чимось. Взяти хочби для прикладу італійський фашизм або й московський більшовизм. Більшевики дійшли аж до того, що зробили з виховання молоді такий далеко посунений монопол, що навіть відібрали в батьків це право, призначуючи молодь на спільне виховання у свого рода касарнях; інша річ, що те останнє досі залишається побожним бажанням, яке, ізза браку грошей, ледві чи коли здійсниться; але це певне, що більшевики ніколи не відмовляться від такої думки.

Що ставка на молодь є оправданою й доцільною, про це нема сумніву. Турки були виховали колись із християнських дітей своє найкраще військо — яничарів. Мусоліні виховав мільйонів групи «балів» (молоді), що поза фашизмом зовсім певно світа не бачать. До подібних вислідів дійшли більшевики. Нещо давно один американець мав свого роду інтерв'ю з молодим вихованком більшевицької взірцевої школи. Розмова була надзвичайно цікавою, а вражіння з неї той американець умістив у своїй пресі під повним тривоги заголовком: «Гине культура!» Значить, більшевики частинно діпняли свого: виховали покоління, якого мозки всеціло опанувала їхня ідея так, що там вже нічого не залишилося з понять, у яких виховалися їхні «бувні батьки».

Хто розумно дбає про майбутнє ідеї, що має полонити широкі маси, хто дбає про її успіх і розквіт, не може не прагнути захопити у свої руки виховання молоді або впливу на нього, бо інакше сам засуджує ідею на смерть. Не може, здається, й сумніву бути, щоб мало й могло бути в нас інакше, коли йде про універсальну, все і всіх охоплюючу ідею творення форм власного державного життя. Всі надії на здійснення наших найвищих ідеалів зв'язані з молоддю. Те, що тепер є в найвищих сферах несміливої фантазії українців, дасться руками молоді стягнути до земських реальних форм, якщо тільки виховати ту молодь відповідно.

*) Див. «Новий Шлях», Едмонтон (Канада), чч. 5, 6, 7. 1932. (Скороч. передр.).

Правда це не заперечна, та все таки не можна не покласти тут великого «але», а саме, що та молодь ніколи й нізачо в світі не зможе виправдати ті сподівання, коли буде мати дотеперішню нашу національну вдачу. Мусить основно зірвати з нею. Якщо нинішня молодь не приступить до цієї справи з повною повагою, то тим самим каменем, що його кидають нині на старше покоління за його вдачу, відсталість від нових життєвих течій, невмілість творити нове життя серед таких своєрідних, політичних і суспільних теперішніх обставин — кидатимуть колись і на неї. Щоб цього не дочекатися, треба всверлити в свідомість молоді її найвище, найідейніше завдання: по-перше стати рішачим ковалем долі мільйонів, *рішачим будівничим своєї державности*, а по-друге — найглибше пересвідчення про безоглядну конечність *оформлювати в собі нову вдачу, новий характер*.

Передумовою нового виховання є наскрізь ясне поняття про те, що ми хочемо досягнути тим вихованням і, як має виглядати наш ідеал виховання. Чи можемо вдоволитися тільки тим, що цілком виховання є гармонійний розвиток духових і фізичних сил одиниці або здібність до досконалого життя? Це було б добре для людей, що живуть у своїй правовій державі, в нормальних політичних і суспільних обставинах. Нашою метою виховання молоді є *розвинути в ній всі духові й фізичні сили й віддати їх на службу своєму народові*, щоби прискорити й зреалізувати його найвище бажання, а опісля забезпечити йому дальший розквіт. Виховання насамперед має бути *національно-державницьке*. При формуванні нового світогляду нашій молоді світити має засаднича думка, що остаточно вихідним заложенням і метою кожного намагання, плану, програми, навіть дрібної праці, має бути *хосен, інтерес нації*, як цілості, а зокрема і передусім створення власної державности.

Це наша трагедія, що ніколи у нас не було незмінних, непохитних, всеохоплюючих національних догм, правд віри, які, немов вогневі стовпи, присвічували б нам у всіх починах по всі часи. В нас виховувалися і жили запозиченими, а то й ворожими нам політично-суспільними чи іншими ідеями й теоріями. Здається, що ніколи ще так не було треба, як під теперішню грізну хвилю, черевату на такі далекосяглі події й факти, висунути чи не найважливішу правду — догму — зрозумілу і для всієї молоді, що *тільки ціла Українська Нація є жертівником, на якому гідно можна скласти свої жертви*, — основою, на якій треба конструвати подрібні програми й плани для досягнення можливого щастя на землі. Коли кланяться має молодь, то великому Богові, а не малим божкам, — коли має пробивати віконце з тісної хати, то не на смітник, загумінок, але на дещо ширший світ. Ніхто зі сповідників партійних коранів не в силі заперечити, що були партії, над якими вже трава поросла і над нею ще поросте, а одиноко незмінною, живою цілістю все лишиться Українська Нація з її найвищими цілями й інтересами. Повне здійснення тих цілей і інтересів, розвиток духових і фізичних сил народу, навіть матеріальне щастя, добробут, можливі тільки в своїй власній державі.

То і зрозуміло є річчю, що це велике *хотіння своєї держави* повинно заволідати умами всієї української молоді, верховодити над всякими особистими мріями, забаганками, набирати забарвлення героїзму, хочби воно, оце героїчне хотіння мало несміло визирати з малої, негамірної праці. В тому випадку не йде так про зовнішні ефекти праці, як про її *дух*, про те, щоби молодь заходила працювати *на всіх ділянках нашого національного життя* з завзятістю, тідною найкращої справи, з повним зрозумінням, що праця ця, праця в мініятурах своєї державности, навіть без блисків боевого героїзму, є *підготовкою, поступневим реалізуванням найвищого ідеалу*, куванням долі мільйонів. Молодь повинна зрозуміти, що нашої найвищої мети не досягнемо ані чудом, ані даром, ані угодовими хитрощами, ані навіть органічною, зрезигнованою працею. І лише героїчна посвята що-раз більшої й більшої маси молодих, їхній вогняний запал — у якійби він формі не виступав, навіть і в оцій органічній праці — зможе те чудо доконати. Правда, терновими стежками вестиме він ту молодь, — велить їй боронити своє національне ім'я, мимо зневаг і прикростей, накаже немов амбасадорам тідно боронити на кожному кроці національну честь, повагу, духові й матеріальні інтереси нації, накаже своєю поведінкою, героїзмом, посвятою кріпити народнього духа в чорну годину зневіри.

* * *

Над людством затяжіла поважна і затяжна криза. Обхопила своїми зубами і політично-економічне життя, й культурно-моральне. Певні моральні принципи, що тисячі літ мали в людстві свою вартість, були підставами починів і думок, нині «скраховали». Разом із переоцінкою вартостей, це є приписуванням деяким явищам за великої ваги (напр., спортові), слідує невідлучно недоцінка вартостей, це є недобачування правдивого, належного значіння деяких справ і явищ, як напр., *плекання характеру в молоді*.

Менше нас може боліти або інтересувати сама по собі криза капіталістичного чи большевицького ладу, зате більше нас має цікавити цей моральний розгартіаш, що його вводить у наш організм колючий устрій, його намагання стягнути наші найважливіші ідеали під ноги, помістити їх між бувшими своїми пережитими, пережитими, перестарілими ідеями. Наша молодь повинна зрозуміти, що велика є різниця між нами, українцями, і іншими державними народами, московським зокрема. Вони не зазнають горя поневоленого народу, а то й вони нажилися й пережилися своїм державним життям, збуденіло їм воно, і навіть після евентуального, всесвітнього комуністичного перевороту чи іншого катаклізму, такі німці, англійці, москалі, не то що нічого не втрапили б, як нації, але будучи числом, технікою, культурою (не всі) сильнішими, заходилися б тим успішніше поширювати свій стан посідання коштом слабших і менших сусідів. Московські большевики вже досі дали доволі доказів на те. І якраз тільки з цієї причини гарантом буть большевики і в релігію і в так зв. «дрібно-міщанську» мораль, і в усі етичні принципи, бо це чинники рішучого опору проти їхньої розкладової роботи та рівночасно високовартісні державотворчі чинники. Над ними то треба призадуматися всій українській молоді.

Кування в нашій молоді *хрустально чистого характеру*, це справа далеко важніша, ніж це собі загально уявляють. Кожний може інакше собі уявляти будучність нації й бути переконаним про слушність своєї гадки, — одного тільки ніхто не в силі заперечити, а саме, що творення нової будучини руками людей, які не мають у душі ніяких принципів, чеснот, це даремне зусилля! *Однаково треба нам і політичної свідомости, і морального виховання!* Досвід з 1918—20 рр. наочно показав, що вдача наша була нездатною до такого завдання, як творення власної державности. Гейби безслідно розвіявся дим чистих жертв вибраних одиниць, і тиснетесь на уста питання тривоги: а що коли б повторяться 1917—18 роки? Чи ж краще буде?

Питання хай остане без відповіді. Але молодь вся повинна зрозуміти, що *першу, найважливішу фазу творення держави треба починати вже тепер від духового відродження власного «я»*. Його треба радикально вилікувати чи, властиво, забезпечити від хиб і гріхів, що через довгу традицію ввійшли в нашу кров, сталися національними гріхами.

Одною з таких страшних недуг, що наслідком примусового контакту з московсько-монгольським світом поширюється на весь наш національний організм — це непошана до чужої власности. Епідемія ця надзвичайно грізна в *наслідках* будучини; в цьому нас переконує приклад бувшої Росії. Упадок того державного велетня йшов рівнобіжно з загальним ростом злодійства, дефравдацій, хабарництва. Це є певне, що коли в державі чи в народі злодійства, дефравдації, хабарництва стають щоденними, коли ніхто не журиться цим, не пробує цьому зарадити, — це вже початок сумного кінця. Не насяк ще може наш організм цим духом, але й не має належної пошани до чужої власности, а це й публічної, громадської. Коли деякий сантмент не все дозволяє вкрасти в сусіда, то коротко-зорий, дико-самолюбний інстинкт має не має стриму, коли трапляється нагода «взяти» народне добро, — от хочби в 1918 році. Запирке це признання, але як обмаль, обмаль, було людей, що заховали тоді наскрізь чисті руки! Зрештою, хочби ми й вимагали минувшину, питання вилікування чи, ліпше, забезпечення молоді Генералії нашого народу від цієї грізної недуги має знайти належне зрозуміння в усіх, хто дорожить і тремтить за нашу будучність.

Із тим лучиться інша хіба — користоловність, бажання наживи, яке у своїх наслідках є прокляттям нашого політичного життя, де ті низькі інстинкти нераз прикривають плащиком ідеї. Не один «ізм» і «фільство» знаходить у них своє джерело. Забезпечення молоді від тої недуги й борня з нею не тільки внутрі свого «я», але й на зовні, тогочасне з оздоровленням нашого національного життя. В тій боротьбі не може бути ніякої середини, ніякого трошки, дещо, часом. Молодими має заволодіти велика ідея, жертвенність.

Якби наше політично-громадське життя прирівняти до драми, то правдивим є не те, що на сцені, а те, що за лаштунками. Довга неволя, переконання, що не все добре йти простими дорогами, особистий брак культури, витворили в нас вдачу, яка немає цивільної відваги грати на сцені акцію, сказати або зробити щось перед очима партнера; зате неабияку здібність має в мистецькому снуванні павутиння інтриги поза його плечима, щоб тільки зазнати низької радості ізза вдатного повалення вигаданого противника. В такій атмосфері інтригантства, кирині, ненависти між собою, обкидання себе болотом приходять наше громадсько-політичне життя, робимо і велику політику, й найменшу на селі і то тоді, коли найбільше треба активности й єдності супроти зовнішніх ворогів. Та й немає тут ніякої різниці між інтелігентом

і селянином; школа, правда, стягне з цього першого кожух і світу, але вдача залишиться та сама. Явище це також грізне, воно занурює життя в bagno духового рабства, відтягає енергію й увагу людей від загально національної цілі на завзяті, внутрішні, чисто особисті герці, яких причиною майже завжди є величезна... муха на носі. І чи не одинокою радою на цю національну недугу це — введення до всіх організацій молоді контрпривички — залагоджування всяких конфліктів «в чотири очі» або висказування собі жартом-сміхом всіх болів і жалів. Така привичка, серіозно застосована, дасть у висліді велику прислугу відтягуванню національної вдачі з її такої дуже шкідливої хіби.

«Широка натура» — це червова призна національна недуга. Широке, не дуже виразне це поняття, але майже все зло містить у собі; в історії болуче давалося нам в знаки. Це вдача, а радше зліпок всіх крайностей людської натури. Буїна, розперезана вдача, що не хоче узнавати ніяких своїх законів, влади, авторитету, карности — найгірше розуміння колишньої козацької свободи — з покорюю буде слухати чужої, та ще й міцної влади; героїзм ріжного типу хуліганів не рідко мандрує в п'яти на вид одного поліційного агента; гаряча кров до колів, ножів на своїх найрідніших, майже все переминюється в евангельську довготерпелівість на кожний зовнішній гніт і тесання кілків на голові; великий «власний розум», що не кермується розумом, лише примхою (в історії підсилюваний горівкою), піде на підшепти демагогів, блазнів, ворогів, зробить найбільші дурниці, а пізніше плакати навіть буде. Наш ідеал виховання має бути зовсім протилежним. Обставини, в яких пробує тепер наш нарід, нічого так дуже не вимагають від молоді, як *найбільшої карности, організованости й пошани до свого авторитету*. Зміна нашої вдачі на точці дисциплінування себе це найактуальніший клич, в якому саме міститься найбільш життєва частина цього відмодження, якого прапор підносимо.

Виховання ново-суспільне молоді означає навчання її жити з людьми в таких обставинах, які сьогодні існують. Справа в тому, щоби молодь поступнево, але серіозно озброювала свою вдачу такими прикметами, які вчинили б її найздібнішою до *життя, як до боротьби*. Бо молоді не можуть бажати собі в життю такого спокою і гармонії, як мав Адам у раю; а це хоролюбиве, мрійливе бажання всеж тихесенько ховається в душі майже кожного українця. Якби ми собі не бажали, воно, оце життя, поглузує з наших бажань, бо все було, є й буде *тільки боротьбою, змаганням, перегонами, де «виграють» здатніші й сильніші*. Нашій молоді слід вчитися практично розв'язувати загадку, чому великим людям корилися народи, чому доконували вони неймовірних діл. Себто — хай молодь почне розуміти, що геній сильної волі, це велике бажання означеної цілі, це *неуступне, повне стремління до мети*. Що ця сильна воля здобуває світ і це, що є на світі, це вже стоїть поза сумнівом. Нашій вдачі нічого так не бракує як цієї *сильної волі* і про це ані на хвилину не повинні молоді забувати.

Дітей й малокультурні народи цікує брак самостійности, самозарадности в практичному життю, і навпаки — ніщо так не прикрашує молодих, не впливає на їх дозрівання, як журба, *самозарадність* при задоволенні всіх своїх потреб, *здобування власними руками своєї долі*. Американці добували мільйони, не маючи за-молоду нічого, а кільки є українців, щоби можна про них таке сказати? Ім якось за традицією краще «пасує» бути бідними, безрадними трицять і п'ятьдесятьлітніми «сирітками», ніж воювати зі світом за свою долю.

Не можна сказати, що ми, українці, справді розуміємо вагу науки, знання, голвно в теперішніх часах. Виправдуємося, що не маємо політичної волі, а слідом за тим спроможности на форсовну масову науку. Це цілковито неправда. Ніхто не може так поклати противника, щоби вибити йому з рук всяку зброю, що найвище можна примусити хвилево змінити її. Так і з нами. Нам сьогодні треба як найбільше знання, інтелігенції, і то в подвійному значінні; по-перше — як освічених людей, які все були і є мозком нації-держави, і без яких не може бути нації й держави, а по-друге — треба нам інтелігенції як знання, як могутчої духової зброї. Бо сила ця така могутча, — треба нам інтелігенції як знання, як могутчої духової зброї. Бо сила ця така могутча, що до гори дном перевертає світ, доконує винаходів-чудес, перевертає всякі політичні устрої, збачає одиниці й нарід, тощо. Що варт ославлений «російський пролетаріат» без ума Леніна? Що варт хочби й яка маса воєнків супроти ума, що винайшов смертельний боєвий газ? Чи не принесли б нам користи подібні винаходи? Прикладів таких можна навести до сходу. Із цього наша молодь повинна витягнути висновки — з яким завзяттям, фанатизмом, витривалістю треба йти вчитися; вчитися того, до чого хто має талант, кому на що дозволяють обставини, в якій ділянці хто має більше сили волі. Це самозрозуміла річ, що і в науці *мусить пробиватися націоналістичний*

утилітаризм, отже треба класти спеціальний натиск на присвоєння собі такого рода знання, опанування таких середників, які будьто утривають основи життя й розвитку нації (напр., торгівля, кооперація, промисел, поступове господарство), будьто як чинники психологічно-пропагандивні чи іншого рода, що успішно прискорюють процес усамостійнення нації.

* * *

Коли все культурне людство великого значіння навязує сьогодні до фізичного виховання молоді, то причиною того є не тільки якась прихма чи погоня за модою; в цьому глибший сенс, який ми повинні пізнавати і предметово та підметово в ширшому масштабі трактувати.

Предметово — себто, коли мова про саме фізичне виховання, спорт, — то його *політично-суспільне значіння* велике. Вистачить вказати, що ним навязуємо дружні взаємини з чужими націями, набуваємо їхньої симпатії, зазнаємо їх із нашим життям і нашими стремліннями, тощо. Уявимо собі, що футболера українська дружина побила в Парижі французів, при участі 100.000 глядачів. Така перемога принесла б нашій справі більше користі, ніж нудні соймові промови, меморіяли до Ліги Націй, тощо.

Розуміється, на цьому не вичерпується користь із руханки і спорту. Одно і друге має далеко важнішу *суспільно-виховну* вартість: дає здоров'я, силу, меткість, красу — а в нас так багато калік, горбатих, згорблених, висохлих, живих небіжчиків! — виробов карність без муркотіння, джентельменство, товариськість, панування над пристрастями, не говорячи про те, що молоді може дуже корисно виладоувати тут свій темперамент, енергію й силу, замість витрачувати її на розпусту й дурниці.

Підметово — себто, коли мова про те, хто повинен би займатися руханкою і спортом — справа представляється у нас доволі погано. Ледви жменька щасливців із інтелігенції чи міського населення як-так цікавиться руханкою і спортом, ціла маса селянської й робітничої молоді, звичайно, «не має часу» ані «можности» дозволити собі на такий «люксус». І це наша велика шкода, якій всі, хто може і вмів, як із інтелігенції, так і з меткішою селянською й робітничою молоді, повинні зараджуєвати, організуючи де лише можливо і в якій би то не було формі, фізично-виховну працю.

В здоровому тілі здорова душа, де сила там воля вітає — про це ніхто з молодих не повинен забувати.

* * *

Справа виховання молодого покоління є найважливішою справою кожної нації, бо тут іде про її *«бути не бути»*, про її життя або смерть! Її життя вимагає, щоби тільки одна *одинокі ідея добра всієї нації заволіла всією молоддю*, щоби ця молоді мала на оці життєві інтереси нації, була носієм і реалізатором її аспірацій. Життя нації вимагає від молоді розумного користання з історичного досвіду. Злочином, трагічним нерозумом є вдягати льокайську ліберію або яничарський турбан червоних Джінгіс-ханів і танцювати на панський приказ під рівночасні зойки тисяч, батьків і братів наших, ладифікованих або залпоторених в ім'я міжнародного пролетаріату на Голготу Соловок. Життя нації вимагає від молоді радикального фактичного й духового розбрату зі всякими ідеалами інтернаціоналістів та інших чужих «істів», в яких захований цинізм, облуда, хитре бажання обмотати і використати слабші й менш культурні народи. Льогіка фактів, життя, простий народний розум диктує, що *благо нації є можливим тільки у своїй Державі*, до якої звертатися мають гадки молоді, вся її туга, як жидів до обіцяної землі. Але ця туга не сміє бути пасивним, безплідним вицікуванням долі. Це радше велике хотіння, якому товарищити повинна *завзята підготовча праця*. Все зусилля волі всієї молоді треба сконцентрувати сьогодні на справі *відродження нашого духового життя*, бо без цілковитого духового відродження народу, відродження, яке буде йти від молоді, нація ані не засяде в вільному колі народів, ані навіть не устоїть у вирі життєвих проб, які мусять її стрінути. Будемо далі іграшкою в руках сильних, будемо радше великим предметом політики, ніж її малим підметом. Щоби було інакше, гарячка відродження мусить обходити цілу молоді. Всі оці, яким дано більше інтелігенції, знання, мають святий і важний обов'язок бути джерелом, мотором, осередком відродження для молоді — і зорганізованої по різних товариствах, і для окремих одиниць. Де таких немає, там хай кожний, хто має добру волю, при допомозі лектури, книжок, часописів, тощо, і за порадою і вказівками свідоміших від себе людей, починає перевиховання себе і свого довкілля. Вся молоді повинна мати в душі як-найбільшу певність: *коли сьогодні вратується і виховується молоді, то подібно завтра осягне це цілий нарід*.

Проф. О. Мицюк.

Жидівство за доби історичного перелому (1917—20).

На початок 1931 р. по окремих державах Сходу Європи жидів, за обрахунками *Коральника*, начисловано: в Польщі — 3.125 тис.; у Радянському союзі (в європейській його частині) — 2.970 тис.; в Румунії — 800 тис.; Литві — 167; Латвії — 96; Юго-Славії — 67; Болгарії — 50.

Отже на 1925 р. з кожної сотки жидів цілої Європи жило в східній її частині 82. З національностей, що між ними живе жидівська людина, протягом останнього століття, на першому місці стоїть українська: серед самих українців-наддніпрянців жило 23,1%, а коли додати Східню Галичину, Буковину й Закарпаття, то не менше 30% од всієї жидівської людности Європи. З держав, до останньої світової війни, найбільше (коло 57%) жило їх у Росії, а по війні, через приєднання до Польщі західньо-українських земель і частини білоруських та литовських, перше місце щодо чисельности жидів зайняла Польща, друге — Радянська Україна. За наведеними приблизними даними *Лешинського* на Наддніпрянській Україні з Бесарабією в 1825 р. було жидів загальною 625 тис., а через сто літ стало 2.150 тис., себто, в 3½ рази більше. Однак є можливість, хоч таксамо приблизно, перевести порівняння з 1765 р. Як знаємо в той час, до указу Катерини II. від 1769 р., жидівство тільки й жило, що на Правобережжі — на Київщині, Волині, Поділлі, Брацлавщині, — до інших місцевостей його не допускали. За переписом 1765 р. на Правобережжі було 131.782 душ жидівської людности; цю кількість можемо прийняти й для цілої Наддніпрянщини на той самий час. У такому разі від 1765 р. по 1925 р. — за 160 літ — жидів зросло на Наддніпрянській Україні в шістнадцять разів. Цей висновок ми підтримуємо, бо він спирається на більш тверді вихідні дані, тоді як вихідну чисельности *Лешинського* для України з Бесарабією на 1825 р. — 625 тис. — ледви чи можна обстояти більш переконливо.

Його дані слушно виказують, що Литва, Білорусь, Конгресова Польща й Україна (Правобережна. О. М.) протягом останнього століття були й тепер продовжують бути головним гніздом для жидівства на цілий світ, звідки воно постійно відпливало..., лише не зовсім так, як уявляє це собі *Лешинські*. На його думку, є певна соціальна правильність у розселенні жидів — з країн аграрно-славянських до індустріально-ангільо-німецьких. «Це пересування — лише він — великої частини жидівства з аграрних держав до індустріальних, з країн із низькою культурою до культурно найпоступовіших держав, з політичних деспотій до демократичних країн, ця втеча з районів славянської культури до країн з ангільо-німецькою — означає можливо найбільш важливий вислід жидівської історії в останньому столітті... Цей процес був найвидатнішим для розвитку всіх сторін жидівського життя в XIX. столітті»²⁵). Однак зазначена правильність підривається даними насамперед про жидівську колонізацію українських земель, характеру аграрно-славянських відсталіх і т. д. Як є в XIX. в. жидівська колонізація йшла на території, заселеній українським народом, широким впливом: з половини XIX. в.

²⁵) Lestschinsky, вже цит. «Die Umsiedlung...», ст. 139.

напр., тільки за 30 літ зросло жидів по селах Полтавщини в 8 разів, рівнож заплавили вони Буковину, Закарпаття. Вказана правильність по-бивається й даними про аграрно-славянські Хорватію й Болгарію. В Хорватії на початку ХІХ. в. було 100 жидівських родин; в 1840 р. вийшло право жидам жити по всіх частинах Угорщини й Хорватії (за виїмком військових границь) і жидівство стало приливати, особливо по 1849 р. Перепис 1857 р. нарахував у Хорватії 5.253 душ жидівської людности, в 1880 р. вже 13.488, в 1910 — 21.231. В Болгарії у 1881 р. жило 14.342 душ жидів, в 1900 — 23.663, в 1910 — 40.067²⁶⁾. Такий швидкий зріст не можна зясувати натуральним приростом. Відкидаючи зазначену Лещинським правильність, можемо натомісць стверджувати, що жидівство зі свого гнізда відливало, як у західньому, головне, заокеанському напрямку, так рівнож і в східньо-південному славянському аграрному, відсталому; що як є, та відсталість корінної людности була притягливою для жидів особливістю, даючи більшості жидівства можливість широко й безборонно практикувати свої непродукційні, посередницькі й хижацькі операції «первацько капітало-накопичування», в яким лихварський відсоток відогравав домінуючу роллю. Жидівський капіталізм на Україні і в східньо-славянських країнах є породженням насамперед лихви, а потім помічних до того посередницько-хижацьких операцій.

Важною обставиною є мійський характер жидівства України. Головним чином мійським було й є жидівство і взагалі на цілому світі. При тому ступінь очидовлення міст сягає часом не тільки більшого відсотка городян інших народностей, але подекуди навіть і супроти городян усіх інших національностей укупі. Візьмемо міста ріжних країн, міста, де живе поперх 15. тис. д. жид. людности, і пошукуюмо їх в низку за високою відсотку жидів до всього населення міст:

	Рік	%		Рік	%
1. Пинськ	1921	74,6	4. Яфа	1926	62,5
2. Рівно	1921	71,2	5. Бендін	1921	62,1
3. Бердичів	1923	64,9	6. Кішинів	1925	60,2
	1926	55,4	7. Єрусалим	1926	60,0

З цієї таблиці, що виявляє чергу очидовлення міст на цілу земну кулю, бачимо, що, за часткою жидівства в загальній кількості населення, перше місце займає білоруський Пинськ, друге українське Рівне, третє Бердичів. Аж після того йде палестинська Яфа, а стара столиця новоповсталого жидівського царства, Єрусалим, стоїть на сьомому місці. Як бачимо, деякі міста білоруської та української території, що входили в «чергу осілості», навіть на 1923 р. більш очидовлені, ніж головні міста Палестини. За переписом 1897 р. співвідношення національностей у містах Правобережної України, що більш менш задержалося й на початок світової війни, виявляється у значно вищій пропорції жидів, ніж по перших роках революції. По містах Волині в 1897 р. налічувало 51% жидів, Поділля — 41%, Київщини і Херсонщини — 31%. Поокремим містах, а надто містечках, пропорція жидів була ще вищою. Наприклад, на Київщині в Бердичеві було 78%... На Волині, наприклад, Камінь-Каширське — 99%, Грицево — 98%... На Поділлі — Фельштин — 95%, Бершаді — 85%, Тростянци — 55%... і т. д.

²⁶⁾ Zeitschr. f. Demogr. u. Statist. d. Juden, 1927, Н. 7—8, S. 120; також, 1930, № 5, S. 79.

Звертаючися тепер до ступня очидовлення самих тільки міст укр. території, ми за Рівним, Бердичевом та Кішиневом одержуємо таку чергу²⁷⁾:

	Рік	%		Рік	%
1. Умань	1923	53,8	12. Катеринослав (Дніпропетр.)	1923	38,8
	1926	49,5		1926	26,7
2. Кременчук	1923	53,8	13. Перемишль	1921	38,3
	1926	49,3		1926	27,6
3. Чернівці	1919	47,6	14. Єлисавет	1923	37,5
4. Могилів	1923	47,1		1926	27,6
	1926	41,9	15. Львів	1921	35,0
5. Камінець-Подільський	1923	45,5	16. Херсон	1923	33,1
	1926	39,9		1926	25,4
6. Станіславів	1921	45,2	17. Київ	1923	32,1
7. Біла Церква	1923	44,4		1926	27,3
	1926	36,3	18. Чернігів	1823	33,4
8. Житомир	1923	42,2		1926	31,1
	1926	39,1	19. Миколаїв	1923	26,6
9. Мукачів	1921	41,7 ²⁸⁾		1926	21,0
10. Одеса	1923	41,1	20. Полтава	1923	22,3
	1926	36,5		1926	20,1
11. Винниця	1923	39,4	21. Харків	1923	20,2
	1926	37,6		1926	19,5

Щоб наведену чергу виставляти для всіх країн, до неї булиб вкролені кілька чужих міст, головне Польщі, Бесарабії та Палестини. Загалом можна сказати, що ніодні міста так не очидовлені, як українські; за ними йдуть польсько-білорусько-литовські.

В цілій низці наддніпрянських міст ще й мійський перепис 1923 р. виявив вищий — до світової війни 1914 р. він був би ще вищим, — відсоток жидів, ніж українців: Балта на кожних 100 душ городян мала 46,9 жидів і 23,4 українців, Артемівськ (Бахмут) — 22,6 жидів і 21,5 українців, Бердичів — 64,9 і 15,4, Біла Церква — 44,4 і 45,1, Винниця — 39,4 і 35,5, Житомир — 42,1 і 23,7, Умань — 53,8 і 34,4, Єлисавет (Зіновівськ) — 37,5 і 20,1, Камінець — 45,5 і 37,5, Катеринослав — 38,8 і 16, Київ — 32,1 і 25,4, Коростень — 50 і 18, Кременчук — 53,8 і 35,7, Мелітопіль — 31,4 і 26,7, Миколаїв — 26,6 і 17,5, Могилів — 47,1 і 34,6, Одеса — 41,1 і 6,6, Проскурів — 50,9 і 20,3, Юзівка (Сталін) — 23,8 і 6,9, Тульчин — 56,2 і 28,6, Херсон — 33,1 і 13,5, Шепетівка — 43,8 і 14,8²⁹⁾. Поминаючи сильну зросійщеність українців тих міст, очевидячки, колиби їх самоуправління формувати на демократичній засаді виборів загальним, рівним і потайним голосуванням вони опинилися би в руках жидів. Цим зясовується куріяльність системи мійських виборів, що її заводив був російський уряд за часів Державної Думи.

Уряд Столипіна зпочатку приклав куріяльну систему за заведення земств на Правобережній Україні і в Західньому краї, аби таким чином, не дати в земствах тих районів переваги полякам над «руським населенієм». Польське коло в Думі з великим обуренням протестувало против недемократичности виборів по куріях і було підтримане «кадетською» партією (Мілюкова). Та за тим уряд Столипіна пропонує в Думі завести тужсаму куріяльну систему в тих самих округах за організації й мійського самоуправління, на цей раз щоб не передати його до рук жидів: мійська дума

²⁷⁾ «Україна», Стат. щорічн., Харків, 1926, ст. 4; відсоток жидівської людности по містах Наддніпрянської України ліпше булоб брати на рік 1914, але такими даними ми не розпоряджаємо.

²⁸⁾ За маляр. переписом 1910 р. ніодного жиди в Мукачеві і взагалі на Закарп. Русі не має..., всі жиди записувалися мадярами жид. віри.

²⁹⁾ «Україна», там таки.

навіть самої Варшави, де ще в 1917 р. начислювано 41% жидів, могла опинитися в руках жидів! Знов недемократичне внесення; «кадети» числять при поборованні законопроекта на польське коло. Але на цей раз воно голосує... за куріальність виборів до мійського самоврядування, розриваючи з «кадетами». (Один із членів польського кола кинув фразу: «Была без радости любовь, разлука будет без печали!»).

Поглянемо ще на частку участі жидівства в головних, столичних, містах ріжних країн:

1. Нью-Йорк	1927 р.	29,8%	8. Париж	1925 р.	3,5%
2. Варшава	1925 р.	32,5%	9. Царгород	1925 р.	3,9%
3. Будапешт	1921 р.	22,9%	10. Прага	1920 р.	4,7%
4. Відень	1923 р.	10,8%	11. Александрія	1925 р.	6,5%
5. Лондон	1925 р.	2,7%	12. Ковно	1923 р.	27,1%
6. Берлін	1925 р.	4,3%	13. Брісель	1925 р.	2,6%
7. Москва	1926 р.	6,5%	14. Київ	1923 р.	32,1%

В Ньюйорку скупчилося 1.750 тис. душ жидівської людности чи 29,8% од всього його населення, скупчилося майже половина всього жидівства (4 мил.) Зєднаних Держав Америки. Той, власне, характер мійського скупчення жидів у Зєднаних Держав і призвів до впровадження еміграційної квоти останніх років, що в суті скермована проти жидів, хоч формально цю суть замасковано. В Європі західно-європейські столиці — Лондон, Париж, Брісель... — мають порівнюючи незначний відсоток жидівства, за виїмком Будапешту (22,6%), натомісць східно-європейські мають до третини жидівства: Варшава, Київ, Ковно...

Загалом беручи, жидівська лодність скрізь по світі була й зостається переважно мійською й, навіть, як слушно це стверджує *Лещинські*, найбільш великомійською з усіх народів. За його обчисленням на 1925 р. по великих містах світу, що мають всього населення поверх мільона (крім п'ятох таких міст Китаю, Японії та Індії, де — дуже оригінальне явище! — жидів майже не має) жиди склали 23% од всієї людности. Коли брати міста з населенням поверх 100 тис., то жидів по них 45%. В 22 містах світу жиди становлять понад 50% од всієї людности.

Дев'ятнадцяте століття в історії Наддніпрянської України характеризується між иншим буйним зростом мійської людности. В тому процесі жидівській імміграції належить першорядна роля.

Пригляньмося зростові жидівської людности в тисячах душ тих міст України, в яких на першу чверть ХХ. в. начислювано понад 10 тис. жидів (на жаль, не розпоряджаємо даними на 1914 р. чи 1917 р.):

1847 1897 1926			1847 1897 1926			
р о к и			р о к и			
<i>Правобережна Україна:</i>			<i>Степова і Слобідська Україна:</i>			
1. Кам'янець-Подільськ.	4,6	16,2	12,8	11. Полтава	2,1 11,0 18,5	
2. Проскурів	3,1	11,4	13,4	12. Ромни	0,8 6,4 8,6	
3. Вінниця	3,9	11,7	21,8	13. Кременчук	3,7 29,9 29,0	
4. Житомир	9,5	30,7	30,0			
5. Бердичів	23,2	41,6	30,8	14. Одеса	17,0 138,9 153,8	
6. Київ	3,0	31,8	140,5	15. Херсон	3,8 17,8 14,9	
7. Умань	4,3	17,9	22,2	16. Миколаїв	0,8 20,1 22,0	
8. Біла Церква	6,7	18,7	15,6	17. Єлисавет (Зіновівск).	8,1 24,0 18,3	
9. Черкаси	1,6	11,0	10,9	18. Катеринослав	3,4 40,0 62,2	
<i>Лівобережна Україна:</i>			19. Бахмут (Артемівск).	0,5 3,3 6,6		
10. Чернігів	2,8	8,8	10,6	20. Юзівка (Сталіно).	— 3,2 11,3	
			21. Харків	0,1 11,0 81,4		

З порівняння чисельности жидів по містах у 1847 р. і в 1897 р. наявно виступає перед нами картина не натурального — про такий можна говорити лише про Бердичів — а імміграційного збільшення. За п'ятдесят літ жидівської людности зросло по містах Правобережжя пересічно в 3½ рази, при чому в Черкасах у 8, а в Києві навіть у 10 разів; на Лівобережжі — в 6 разів, при чому в Ромнах і Кременчузі в 8 разів; на Степовій Україні — в 7 разів, при чому в Одесі в 8 разів; Катеринославі в 12 разів, Миколаїві в 25 разів.

ХРОНІКА.

Е. Онацький.

На міжнародні теми.

І знову поповзли чутки про війну. Настирливі, загрозливі. Франція на протязі мало не двох місяців не заперестав з воєнними маневрами, — кінчить в одній частині території, щоби зараз же розпочати їх у другій. Те саме робить Італія. Маневри на морі, на суходолі, в повітрі. В меншій мірі — зі зрозумілих причин — те саме бачимо ми в Німеччині, — хоча тут маневри не є так маневрами, як «парадами». Потім маневри в Польщі, в Румунії. Додаймо ще до цього «маневри», але далеко поважнішого характеру не лише з гуркотом гармат, але й з пролиттям справжньої людської крові на Далекому Сході та в Південній Америці. І нарешті — «маневри» з пролиттям червоного й чорного атраменту навкруги Ліги Націй, де Конференція для роззброєння зайшла в такий кут, з якого навряд чи виїде, незважаючи на всі зусилля завжди готової до послуг у справах утримання миру — Англії.

І д. Вільям Стід, який був одним із перших, що передбачили неминучість великої європейської війни, знову вважає за потрібне виступити в ролі зловісної Касандри:

— «Я вбачаю нову війну, — пише він у «The Contemporary Review», — з такою самою ясністю, як передбачав минулу двадцять три роки тому. Перше, ніж вона вибухне, може бути доба не роззброєння, але нового озброєння, бо коли народи зрозуміють, що пакт Ліги Націй і Пакт Келлога є в дійсності лише клапцями палеру, вони зроблять висновок — і англійський народ буде одним із перших — що сучасне озброєння ще не вистачає для національної безпеки. А як що це так, то головні органи нашої преси не повинні би підтримувати Японії і підносити її військову силу, як це вони робили восени та взимку, замісць попереджати японський уряд, що його політика в Манджурії й Шангаї ведуть упрост до економічної й політичної бльокади Японії, і зрештою до її банкруцтва. Я твердо вірю, що єдиним засобом для уникнення війни на Тихому Океані, з усіма її необрахованими наслідками в Азії і Європі, є негайне порозуміння між Англією, Францією і Сполученими Штатами та попередження Японії, що війна, однаково проголошена чи не проголошена, приведе до ostracizmu Японії, як що вона не повернеться до визнання пакту Ліги Націй та пакту Келлога».

Таким чином д. Стід передбачає війну і вказує одночасно на засоби, які могли би не допустити до конфлікту. Та засоби ці — в сучасній міжнародній ситуації — є не до застосування. Японія «доконала» вже таких фактів (як утворення васальної держави Манджукую), від яких нема повороту ані до пакту Ліги Націй, ані до пакту Келлога. Ба, Японія загрожує, на випадок, коли би Ліга Націй не захотіла визнати її рацію, не лише вийти з Ліги Націй, але отворити нову «свою» — азійську — для народів Азії. І Ліга Націй не знаходить кращого способу вийти з неприємної ситуації, як відкласти, незважаючи на протести китайського представника, розгляд доповіді д. Літона про манджурський конфлікт аж на місяць злистопад. Постійна метода Ліги Націй, що в грі суперечних інтересів віддає трудні проблеми на лікування часові. Японці думають, що час працює на їх користь. Може бути. Але в кожному разі час ніколи не працює на упрощення відносин, але лише на їх ускладнення. І в листопаді Ліга Націй опиниться в японо-китайському конфлікті вже не тільки перед доповіддю Літона, але певно перед низкою цілком нових фактів, які — чого доброго — й саму доповідь Літона зроблять зайвою.

В вересні минулого року Ліга Націй теж робила все можливе, щоби не встрявати в китайсько-японський конфлікт. Але — зрештою мусіла вмішатися. З якими наслідками? Ніякими! Або краще сказати — з наслідками чисто негативного характеру, бо внесла в цей типово азійсько-орієнтальний конфлікт ідеї й методи чисто європейські й тим викликала такий розгاردіаш, з якого тепер сама не може знайти виходу. Коли би китайці і японці продовжували розмовляти з собою з ріжних берегів Жовтого моря безпосередньо, зрештою мусіли би вжити одної і тої самої мови і — зрештою тим чи иншим способом — договоритися. Наслідком виступу Ліги Націй вони враз засалакали ріжними мовами, — і тому будьяке порозуміння між ними стало неможливим. Китайці почали вживати нової мови демократичних «прав» та вільсонівського самовизначення народів, японці ж залишилися при старій мові дипломатичних нот і військових регляментів. Непорозуміння мусіли виникати фатально. Китайці висували зперед II. пункт статуту Ліги Націй, японці відповідали окупацією Манджурії. Китайці спиралися на пункт XV., — японці відповідали десантом у Шангаї. Китайці скликали Асамблею Ліги Націй, — японці вводили в бєзву акцію стотисячну армію.

Др. Єн, представник Китаю в Лізі Націй, заявляв: — «Ви не можете заперечувати, що на нас напали, і ви знаєте, хто є напасником. Отже чинить у душі пактів». І др. Єн мав рацію.

Та д. Матсудайра протестував: — «Чи ви можете заперечувати, говорив він, що Японію постійно провокували, а на японських громадянах dokonувано різних насильств? — Отже — не перешкоджайте нам боронитися... І д. Матсудайра ніби мав рацію.

Др. Єн намагався вплинути: — «Японці порушують пакт Ліги Націй, вони зобов'язані його дотримуватися»...

Д. Матсудайра відповідає: — «Китайці порушують трактати. Вони зобов'язані їх дотримувати»...

І Ліга Націй з усіма погоджувалася. Нема сумніву, китайці мали своє право, але й японці мали своє право, час викаже, яке право сильніше. Бо *чого варто те право, що не спирається на силу?*

І тим часом виявилася інша небезпечна правда — право Ліги Націй так само не спирається на ніяку силу. А дехто, в тому числі головно Німеччина, почав навіть твердити, що право Ліги Націй є взагалі не правом, а безправством, і що воно як колішній Янус має два обличчя — одне усміхнене до тих, хто тимчасово мав силу, друге похмуре й загрозиливе до тих, хто видавався безсилим.

Вільше того: песимізм щодо Ліги Націй виявився навіть там, де йому найменше випадало виявлятися — в устах Голови Асамблеї (Де Валера) в першій привітальній промові на сесії в вересні 6. р., та в устах деяких делегатів великих держав. І хоча Ерїо, прем'єр Франції, намагався піднести знову престиж Ліги Націй, вказуючи на успіх конференцій у Льозані (де поховано репарації) і в Стрезі (де між іншим поховано проєкт Наддунайського блоку), це йому не пощастило. Та зрештою і в його оптимістичній промові звучало чимало песимістичних, хоча й затупкованих ноток: — «Ліга Націй — казав він, — не має засобів уникати труднощів, що повстають звідусіль. Треба мати сміливість проголосити відверто, що ці труднощі — будуть все численіші. До функцій Ліги Націй, як арбітра в справах політичних, додано ще й арбітраж економічний. У своїй праці вона вживає нових метод — відкритої й легальної дискусії. Ліга Націй повинна би була прийти ще до двох вислідів: до обмеження, як що не до скасування потаємної дипломатії, яка завдала стільки війн, і до заборони коаліцій держав, які порушують рівновагу, щоби великі й маленькі держави знаходилися в Лізі Націй на однаковому рівні»...

Хтось назвав Лігу Націй установою «організованого лицемірства», — до солодких слів і голосних фраз там звикли з часів Бріяна, і тому красномовство Ерїо, як пишуть, нікого не переконало. А життя зашвидко його спростувало. Бо не вспіло ще прокохнути чорнило на стенограмах його промови, як почали ширитися чутки і про «таємну дипломатію» Франції і про нові коаліції держав, які вона формувала. Але що дипломатія була «потаємна», ніхто не знав як слід, у чому річ, аж поки чехословацькі часописи «*Народні Політика*» і «*Лідове Лісти*» не виявили бодай частини правди, що була в французькому солодкому співі, а саме, що в Женеві Франція сформувала формальний воєнний союз, скермований проти Німеччини: «Ідея створення воєнного оборонного союзу, пише «*Народні Політика*», походить з Франції і має бути відповіддю на німецькі вимоги рівності в зброєнні і одночасно підведенням бази для незалежної акції для моральної і воєнної безпеки держав та для оборони мирових трактатів... Найбільш важливим пунктом переговорів були франко-польські відносини... Франція хоче забезпечити свої східні кордони і тому гарантує Польщі її західні кордони. Для цього має служити оборонний франко-польський трактат, який мав би бути поширений і доповнений з метою абсолютного виключення можливості будьякого перегляду трактатів у наслідок дипломатичної пресії. Франція, крім того, вважає konieczним, щоби цей трактат був доповнений іншими трактатами, здатними забезпечити кордони, та спільною дипломатичною акцією межі Францією і Чехословацькою, та межі Чехословацькою і Польщею. Таким чином мало би виникнути порозуміння трьох держав, подібне до того, що існує вже в Малій Антанті. До цього порозуміння межі трьома державами було би додано пізніше порозуміння з цілою Малою Антантою, що дала би зрештою велику коаліцію Франції, Польщі, Чехословацьчини, Румунії й Югославії»...

— «Справа йде — пише далі часопис — про порозуміння на випадок німецького наступу, бо Німеччина в своїй ревізіоністичній акції загрожує не лише Франції, але й Польщі й Чехословацьчині. Коли би виник конфлікт межі Німеччиною і Польщею, дві другі спільниці автоматично мусіли би прийняти участь у війні»... Часопис додає ніби й Англія поінформована про це порозуміння і відноситься до нього з симпатією:

— «Не виключене, — додає часопис — що в дальших переговорах прийме участь і Англія. Це залежатиме від англо-французької згоди»...

По правді, всі партії в Європі вже так добре визначилися, що Англія може тепер дуже зручно грати ролю арбітра. Тому з нею рішуче всі кокетують, але поки що безуспішно. Коли Німеччина, на початку вересня 6. р., подала урядам усіх великих держав свій меморандум про конечну потребу дотримання пакту Ліги Націй, який встановлячи роззброєння Німеччини, запевняв одночасно про пізніше роззброєння решти держав до рівня роззброєної Німеччини, Мусоліні відразу відгукнувся статтею, яка обійшла цілу європейську пресу, і в якій голова італійського уряду дуже недвозначно визнавав повну рацію німецьким вимогам. — «Треба виходити з тої точки погляду», — писав Мусоліні — «що Німеччина не може залишатися вічно роззброєною поміж озброєних, — хіба що озброєні не наблизяться — як це було дуже широко обіцяно в Версальському договорі, — до рівня її зброєнь... Не слід віддаватися занадто небезпечній ілюзії, ніби можна затримати хід історії, і ніби можна вічно гнітити народ такої великої цивілізації, як німецький, що після російського є найчисельнішим у Європі. Щоби відкрити шлях будучности, треба відірватися від минулого»...

Одночасно з тим, Мусоліні радив — і Німеччина погоджувалася — йти до рівності шляхом не зброєння, а роззброєння. Здавалося, що Англії залишалося лише приєднатися до цієї точки погляду, і Франція була би зашарована. Але Франція виявляла себе в цьому пункті такою безкомпромісовою, що Англія не наважилася зайняти ясну позицію, і — в ноті Саймона з приводу німецького меморандума, — визнавши за Німеччиною моральне право домагатися рівності, відмовила їй у праві юридичному. Вражіння в Німеччині від ноті Саймона було приголомшюче, але відступати було вже нікуди. Внутрішні загострення межі урядом фон-Папена і Райхстагом, що закінчилися розпуском Райхстага, який висловився — нечуваний факт! — майже одногласно (за виїмком націоналістів Гугенберга) проти уряду фон-Папена, — досягли такого пункту, що німецький уряд мусів бодай у зовнішній політиці триматися точно тої лінії, якої вимагає зреволюціонізована більшість німецького народу. Уряд фон-Папена проголосив, що Німеччина доти не прийматиме участь у Конференції для роззброєння, поки не буде визнано її права на юридичну рівність. І справді конференція для роззброєння відкрилася, але мусіла відкласти свої засідання, поки не розясниться справа з Німеччиною. І як що такий публіцист, як Стив, стурбований ходом подій, що відбуваються на Далекому Сході, то інші політичні діячі не менш стурбовані ходом подій, що розвиваються на європейському Заході. На Асамблеї Ліги Націй, лорд Сесіль, відомий ідеаліст і пацифіст, проголосив: — «Я ще минулого року говорив з цієї самої трибуни, що коли би вдалося цим двом країнам (Німеччині і Франції) прийти до якоїсь згоди, бодай третина всіх турбот світу відпала би. Це моє твердження не було тоді перебільшене, і я його повторюю... Не можна сумніватися, що коли би політика *обидвох* держав виходила з духу Ліги Націй, в яку вони входять, ця незгода кінчилася би автоматично»... Тут докір дуже недвозначно звернений до *обидвох* держав, але коли ми згадаємо, що цю промову лорд Сесіль проголосив безпосередньо після промови Ерїо, який виспівував зі свого боку хвали Лізі Націй і домагався дотримання в усій цілості пакту Ліги Націй, то відчуємо, що стрілу звернено в бік головно попереднього промовця. І це ще й потогіт, бо в дальшій частині своєї промови лорд Сесіль спинився досить докладно над болючим для Франції питанням роззброєння: — «Ми не можемо в цей момент, казав лорд Сесіль, віднайти шире бажання миру в питанні роззброєння. Звідусіль здійсмаються питання, чи нації і справді хотять роззброюватися. Всі хотять мати *конкретний доказ волі* до миру націй. Не треба говорити про непереможні практичні труднощі. Всі країни можуть порозумітися в справі роззброєння, як що тільки того на правду хотять. Треба знати особливо, чи держави, які *мають велику реальну й потенційну військову силу, вирішили на правду роззброїтися*. Відповідь на це питання можна дати лише «так» чи «ні». І коли би відповідь була негативна, ми повернулися би в кращому випадку до стану річей до війни»...

Відповідь Франції вже відома, — вона виявилася що правда не в декларативному «ні», «відкритому й легальному», але в потаємних договорах з Польщею і Малою Антантою, про що ми згадували вище. Не можна думати, щоби ці переговори сприяли ідеї роззброєння, і в кожному разі вони можуть сприяти лише дальшому загостренню відносин.

Французько-польсько-малоантанська коаліція, нема сумніву, є дуже сильною. Але саме загрозила сила такої коаліції виключає думку, що, мовляв, Англія могла дуже «симпатизувати» їй. Англія завжди стреміла не до посилення найбільшої сили на європейському суходолі, а до її ослаблення. Виступ Англії проти Німеччини в 1914. році

був подиктований бажанням знищити загрозу німецької гегемонії. Можна бути певним, що й ідея французької гегемонії є для Англії так само мало симпатична, як і ідея гегемонії німецької. До того ж Англія ніколи не дотримувалася політики накопичування вибухового матеріалу, — багатотисячний досвід великої Імперії навчив її кінцями час від часу випускати зайву пару обурення й спроти волі народів, щоби забезпечитися вчасно від катастрофічних вибухів. Тим самим поява на європейському суходолі озброєного по зуби жандаря народів, що намагатиметься врятувати за всяку ціну загрожене статус кво, яке втратило під собою вже всякий не лише моральний, але й правний ґрунт, не може бути Англії до смаку. Бо, не зважаючи на ноту Саймона, величезна більшість англійських часописів, на чолі з «Times», або инакше кажучи — ціла англійська громадська думка признає німецьким домаганням юридичної рівності повну рацію. Англійська громадська думка, що зрозуміла і визнала справедливість домагань ірландських націоналістів, — у питанню, що порушувало будь що будь і англійську національну гордість, і питання престижу, і життєві економічні інтереси, не може визнати справедливим намагання Франції тримати Німеччину вічно на становищі нації з неповним суверенітетом. Як відомо, межі Ірландією й Англією існує й тепер важка економічна війна, викликана небажанням Ірландії підлягти формулі присяги англійському королеві, — «Вільна Держава», як офіційно називається тепер Ірландія, має республіканський устрій. Ми, українці, звикли подивляти ірландців за їх кількотинову боротьбу за власну незалежність, що тепер ніби добігає свого кінця. Ми звикли подивляти президента «Вільної Держави», п. Де Валеру, що маючи перед собою могутню великобритійську імперію, ні на хвилину не заперестав вірити в остаточну перемогу ірландської ідеї і, двічі засуджений британськими судами на кару смерті за державну зраду, побачив себе одного дня не лише на президентському кріслі звільненої Ірландії, але й на президентському кріслі Асамблеї Ліги Націй, поміж англійським міністром закордонних справ Саймоном — з одного боку, і сером Дрюмоном, другим видатним англійцем, довголітнім секретарем Ліги Націй — з другого боку. Ми всі, українці, звикли подивляти Ірландію й її героїчного вождя. Але чи всі здають собі ясно справу, що саме вони подивляють. Можна сумніватися, чи здає собі з того справу д. Пайєко, прихильник спільної з Росією «Імперії», бо та «імперія» мовляв забезпечила б Україні... колонізацію в Сибіру; можна сумніватися, чи здають собі з того справу наші безчисельні прихильники «реальної» та «органічної» праці (яка теж потрібна, але не як *sine qua non* всієї нашої національної політики), що тарілку сочевиці ставлять понад право первородства. Ось що пише в справі ірландсько-англійських відносин Мікаель О'Кірс в «Common Weal»: — «Як що хто хоче виробити собі ясну ідею про цінності, треба насамперед зрозуміти, що Ірландія це — нація, а не домінія чи колонія. Коли б Ірландія відмовилася на якийсь момент від свого національного характеру, ціла проблема звелась би до здобуття більшої чи меншої політичної й економічної незалежності (максимум жадань наших «реальних» політиків! Е. О.). Але Ірландія ніколи не відмовлялася від свого національного характеру (хоча віддавна говорить англійською мовою, бо не мова є прикметою національності, а свідомість і відчуття. Е. О.), але вона ніколи не переставала домагатися своєї суверенності. Англійське завоювання ніколи не було цілковитим, і ірландські домагання відновлялися з кожним поколінням. Національна суверенність означає, що безпосередні права нації протиставляються всім претензіям, однаково, чи походять вони ззовні чи зсередини, від будьякої групи, від будьякої особи. Тут не може бути компромісу — або Ірландія буде вільна, або вона далі буде упокорена»...

Тут не може бути компромісу. І тому ірландський уряд, що отримав від Англії всі фактичні права незалежної держави, не хоче підлягати — (в нас сказали би: «чи у мене корона з голови спаде?!») — правній формулі королівської присяги. Звідси новий конфлікт — затяжний, економічно незвичайно болючий. Але послухаємо, що з приводу цього конфлікту пише один англійський публіцист, д. Стронг у «Time and Tide»: — «д. Де Валера — пише д. Стронг — не є якийсь навіжений, позбавлений чуття економічної дійсності, яким хотіли би його представити його вороги в Англії. Ні, він віддає собі дуже точно справу в тих жертвах, що він їх накладає ірландському народові, але він хоче «врятувати його душу». Не має значіння в цей момент, чи він має рацію, чи не має. Не має значіння, чи він у цей мент відбиває точно аспірації свого народу, чи навпаки різні економічні факти, як криза промисловості чи обезцінення хліборобських продуктів його зрештою пересилать... Всі ці міркування, як також усі оті суперечки, що повстають між Ірландією і нами, можна тимчасово залишити осторонь, як менш важливі в порівнянні з тою вірою, яку виявляє поведінка Де Валери: певністю, що його народ має свою власну душу, і що ця душа є більш чуйною на пункті націо-

нальної честі, а ніж на питанні повних кишень чи хатнього комфорту, і що цю душу треба врятувати всякою ціною... Президент Де Валера був у такій мірі переконаний, що його народ має окрему душу, що пішов навіть на вибори, — і переміг!...».

В вересні 6. р. ми бачили знову таку в британському світі другий зразок незломного духу, що не знає компромісів і радо покладає своє життя на терези долі визволення свого народу, — індійський провідир Ганді проголосив, що він поститиме до самої смерті, як що не змінять виборчого закону, що упосліджував індійських паріїв. І ніхто в цілому світі ні на хвилину не сумнівався, що загроза Ганді не є порожньою загрозою. Ціле його життя свідчило про те, що його слово не знає компромісів. І цим своїм життям безкомпромісовим і чистим на службі рідного народу Ганді придбав собі такий моральний вплив, таку нечувану силу, що сидючи в англійській в'язниці, примусив не лише представників різних індійських партій і каст (подумайте — непримирних індійських каст!) порозумітися в де-кілька днів, але й англійський уряд у справі цього закону, — бо ніхто не вважав себе в праві і в силі брати на себе відповідальність за смерть великого індійського провідиря. Яка перемога душі! Яка перемога великої індивідуальності, що віддає себе не на задоволення своїх еґотистичних персональних інтересів, а на служення національному колективові. Чимало і у нас, українців, кандидатів на «сильну індивідуальність», але ці кандидати породжують у нас не героїв дисциплінованого духу, але героїв анархістичної сваволі, оту ріжну «отаманію», яка ще досі не зрозуміла, що сильні індивідуальності *ростуть не з захланності, а з самовідречення, з самопосвяти*.

А тепер — від царства «духу» — до царства матерії.

Кілька років тому часописи були повні звісток про безпритульних дітей у Східній Росії. Тисячами вони блукали по вулицях міст і містечок, переїздили попід потягами з одного кінця Східщини на другий, нападали перехожих, формували злодійські ватаги, поширювали різні страшні хвороби, витворювали з себе загрозу для цілого суспільства небезпеку. Большевицький уряд від часу до часу видавав накази вилловлювати їх, саловити по захистах, у деяких випадках навіть розстрілювати, — але безпритульні діти ще й досі є невідмінною прикметою большевицького режиму.

В місяці вересні біжучого року несподівано прийшла звістка з Америки, що безпритульні діти не є більше сумною прерогативою комуністичної Росії, але й плутократичної Америки, країни казкових мільярдерів, які не жалували мільонів — для поліпшення долі не лише окремих бідолах з людського роду (скільки різних захистів, філантропійних інститутів, шкіл і університетів, побудованих на пожертви тих казкових багатіїв). І нараз звістка, що в цій самій Америці є двіста тисяч безпритульних дітей, якими ніхто не піклується, які блукають з одного кінця Америки на другий, як і в Східчині, і які, як і в Східчині, «промишляють» крадіжками, жебрацтвом і йдуть назустріч найгіршим пригодам і найзлочиннішим впливам. Виявляється, їхні родичі не мають заробітку і не можуть їх прогодувати, а тому американським звичаєм: — «Шукай собі, сину, сам шматок хліба»... І він шукає...

Вважаємо, що це не випадок, що саме комуністична Росія і плутократична Америка зустрілися на одній площині і то в такій важливій для майбутності суспільства справі. Бо і для Східщини і для Америки не існує суспільства як цілого; не існує нації, як ества, де кожний член, кожна клітина має свою конче-потрібну функцію; де кожний член, кожна клітина є живими частинами живого тіла, що для свого здоров'я вимагає, щоби всі його частини були однаково гармонійно здорові і сильні.

Для обидвох їх суспільство є лише випадковим механічним конгломератом взаємно собі ворожих груп і одиниць («homo homini lupus est» — «людина людині є вовком»), які ведуть між собою безпощадну боротьбу всіх проти всіх. Так у Східчині (як і в усіх так званих «соціалістичних» суспільствах) змалечку виплекується переконання, ніби той, хто не належить до твоєї кляси чи категорії («куркулі» і «середняки») є твої смертельний ворог, з яким рано чи пізно треба буде звести «останній бій». Безпритульні діти є саме наслідком отих «останніх боїв», отих переможених категорій.

В плутократичній Америці виплекується культ індивідуального успіху, культ, у якому навіть члени власної кляси й категорії виступають перш за все як небезпечні конкуренти, а тому вороги; в якому time is money — час — це перш за все гроші, гроші — це сила, а той, хто має силу, не повинен оглядатися на зруйнованих і розчавлених, що опинилися на шляху його триумфального вога.

В своїй боротьбі клясів чи категорій большевики й спільні матеріальні інтереси шлунку дорожчі від звязків духовного споріднення, — ба, навіть їх цілковито заперечують. У своїй еґотистичній боротьбі за особисте збагачення капіталісти-плутократи так само

не зважають на національні кордони й віддають національні інтереси колективу на поталу своїх хижих апетитів.

У комуністично-соціалістичному світі живе конкретне національне суспільство нищиться в ім'я абстрактного міту інтернаціональної боротьби всіх пролетарів проти всіх капіталістів; у плітократично-ліберальному світі — в ім'я міту безмежної свободи індивіда, для якого найвищим законом є власна втіха і примха: сьогодні — уда- ром по биржі чи по конкуренційному банку зруйную тисячі незнаних мені родин, а завтра видам мільон на якийсь університет чи на захисток для мандрівних собак.

І так, у 1932 році, за президенства одного з найбільш признаних економістів і фінансістів світу, д. Гувера, по вулицях американських міст блукає 200.000 безпритуль- них дітей, і президент американської Федерації праці, д. Грин обіцяє, що в найближчі місяці кількість безробітних в Америці дійде 13 мільонів. І мимоволі пригадується, як большевики, йдучи до влади, обіцяли російському народові, — та й цілому людству, — рай на землі. І витворили нечуване пекло.

Гувер, йдучи до влади, так само обіцяв своїм американським виборцям ошасли- вити їх нечуванним «добробутом»: — «Тепер, казав він в одній передвиборчій промові, всі в Америці мають вже радіо в хаті, але мусять ще кожний мати — гараж для свого автомобіля». І задоволені американці плескали в долоні і вибирали д. Гувера на пре- зидента Сполучених Штатів, що є — річ, яку в нас не досить знають — справжнім *диктатором* в Америці, в кожному разі не меншим, ніж, наприклад, Муссоліні в Італії. Отже колись Генрих французький узявляв собі доброту французького громадянина в образі курки в зупі, — з точки погляду чисто кулінарної. В ХХ. віці Гувер подивився на справу з точки погляду механічної — автомобіля у власному гаражі. Але трина- цять мільонів американців не лише не придбали автомобіля, але забули навіть і про курку. З тих же мільонів, що ще мають курку, але забули вже про автомобіль, що-дня складаються безконечні листи в різних ліквідаційних установах. Цього американці не можуть простити д. Гуверові, і в місяці листопаді, при нових президентських вибо- рах, певно висловлять свої настрої. Засоби боротьби, яких уживав Гувер для поборення економічної кризи, є дуже характерними для людей, що дивляться на цілий світ крізь призму грошевого капіталу: — «Як що багаті будуть ще батачі, — міркував д. Гувер, то вони більш витратять, і таким чином даватимуть роботу. Треба отже ратувати великі підприємства, великі банки, велику промисловість. Вони дають працю. Їхні ак- ціонери дають працю. Їх урядовці дають працю. Маса залежить від тих, хто витрачає гроші». І тому єдиним поважним засобом, якого вжив д. Гувер для поборення кризи, було утворення великої банківської корпорації, що мала полегшувати фінансування й кредитування zagrożеним великим підприємствам, zagrożеним великим банкам і т. д. Все великим рибац. І нічого — маленьким.

В країні, де все ще панує культ індивідуального успіху, де не існує поняття нації, як єдиного колектива, доля безробітного є дуже сумною. Він не може сподіватися ні державної допомоги, як в Англії і Німеччині, ні праці на публичних роботах, як в Італії. В Америці й досі немає ніякого законодавства для забезпечення на старість і проти безробіття, ніякої контролю над відношенням межі робітниками і роботодав- цями. Все полишається особистій ініціативі й на особисту відповідальність. І тому — горе переможеним в життєвій боротьбі. Ім спертися ні на кого. І нема від кого домога- тися помочі. І в цьому громадська опінія починає також обвинувачувати Гувера, що піклувався за ратування «великих» і «бататих», а забував за «бідних» і «маленьких».

Протикандидат д. Гувера д. Рузвельт із демократичної партії, сильний своїм славним іменням колишнього президента, сильний своєю відомою незалежністю від фінансових кол і промислових трестів, що досі були фактичною владою Америки, в перших же своїх промовах виступив в оборону «забутої людини» і «забутої дитини». Президент Рузвельт обіцяє домогтися більш справедливого розподілу багатств й по- борення біржевої спекуляції, знесення проїбії на вино, що породила страшну коруп- цію поліції й загальну деморалізацію цілої американської адміністрації; знесення ви- соких мит, що спричинилися до застою світової торгівлі й руїни американського хлібо- робства... Все речі — що приємно голублять вухо середнього американського грома- дянина. В листопаді д. Рузвельт дасть бій д. Гуверові; в листопаді ще раз — чи в останнє? — Гітлер дасть бій при нових виборах до Райхстагу фон-Паленові і Гінде- бургові; в листопаді Ліга Націй мусітиме звести смертельний бій за свій престиж з приводу доповіді Літона в манджурському конфлікті; в листопаді Велика фашистів- овка Рада має висловитися про відношення Італії до Ліги Націй... В листопаді має бути розв'язано кілька головних вузлів світової політики, і — світ готується. А на вся- кий випадок американській військовій флотії наказано залишатися в боввому пого- тівлі в Тихому Океані.

На теми дня.*)

ВИСЛІДИ БОРОТЬБИ ЗА ХЛІБ.

«*Пролетарська Правда*», з 8. VII. б. р. пише: «Немає іншого мірила, немає ін- шого й істотнішого, ніж збирання та хлі- бозаготівлі, покажчика, що дозволив би міркувати чи успішно українські партор- ганізації реалізують постанови 3. всеукра- їнської партконференції. І ось коли з цього погляду оцінити перебіг збирання на Україні, то доведеться сказати, що пе- ребудову провадять повільно, перішуче, а в багатьох випадках і дуже неохоче. Не видно ентузіазму, немає більшовицького запалу в підході до такої величезної про- блеми, якою є зміцнення сільського го- сподарства, зміцнення радгоспів та кол- госпів, соціалістичне перевиховання міль- йонних мас колективізованого селянства».

«*Правда*» московська, з 5. VIII. 1932. р. пише: «Головна вина за невиконання літневого плану падає на Україну. Треба рішучо ударити по наворотах буржуаз- них намірів, що виявилися в деяких ра- дянських господарствах і по глитайсько- споживчих настроях поодиноких колектив- них господарств».

«*Правда*» московська з 4. VIII. б. р. на- рікає на українське селянство, що ховає вимолочене збіжжя, в наслідок чого дер- жава дістала (за липень): з Одещини 25,8% пшану, з Запорожжя — 7,1%, з Вінницької області — 9,1%, з Київщини — 8,5%, з Харківщини — 4,8%.

«*Комуніст*», з 3. IX. б. р. подає: «Серпне- вий план (хлібозаготівель) реалізовано ледви на 56,5%. По областях маємо таку картину: найвідсталіші — Харківська об- ласть, що виконала серпневий план на 42,4%, Донецька — 48,9%, за ними йдуть Київська — 53,1%, Вінницька — 53,5%, Дніпропетровська — 64,5%, Одеська — 64,8%. По секторах маємо такий стан: радгоспи виконали 65% серпневого за- вдання, МТС — 65,2%, колгоспи в цілому — 61,2%, одноосібний сектор — 19%».

«*Пролетарська Правда*», з 8. VIII. б. р. подає: «До 1. серпня на Україні хід зби- рання характеризують такі дані: усього викошено 8 міль. 90 тисяч га, що стано- вить 51,8% усіх озимих і ранніх засівів. У Київській області викошено 29,1% за- сівів, у Вінницькій — 30,3 відс., у Мол- давії — 38,5 відс.».

«*Вісті*» з 5. X. 1932. подають: «Верес- невий план хлібозаготівель Україна не ви- конала. Треба підкреслити неприпустиме відставання радгоспів взагалі (46,8% ве-

ресневого пшану) і, зокрема зернових рад- госпів. Останні виконали місячний план на 22%. Жаден з зернових радгоспів не виконав цілком вересневого плану. Річ- ний план хлібозаготівель Україна на 1. жовтня виконала на 33,7%».

«*Комуніст*» з 13. X. б. р. подає: що на 11. X. б. р. Україна виконала лише 36,2% плану хлібозаготівель; з того припадає на Одесу 40,2%, Дніпропетровск 34,6%, Харків 28,2%, Вінницю 46,9%, Київ 41,4%, Донецьку область 29,2%, Молдавію 51,4%.

АХ, ТОЙ КУРКУЛЬ!

Такі знамениті висліди хлібозаготівель приписують большевики, розуміється, — куркулеві.

«*Комуніст*» з 7. X. б. р. пише: «Партія поставила вимогу перед областями й рай- онами в жовтні вивершити хлібозаготівлі в одноосібному секторі. Цього можна до- сягти тільки при умові *нешадного розгро- му куркульства*, що чинить *шалений опір* хлібозаготівлям. Одне з найважливіших завдань боротьби проти класового ворога, проти його опору хлібозаготівлям — це примусити куркуля виконати тверді за- вдання. Тим часом, не зважаючи на кате- горичну директиву партії стягти тверді завдання ще до 25 серпня, на 1 жовтня стягнуто їх тільки на 17,1%».

«*Комуніст*», з 6. IX. б. р. пише: «Річ- ний план хлібозаготівель Роменщина ви- конала на 1 вересня на 3,2%, серпневий — на 9,4%. Головна причина такого га- лубного відставання те, що в районі поту- рають куркульні та її агентурі в їхній розкладницькій роботі. Ось кілька фактів: *солова хлимицької артілі* «Трудова Нива» Каплун агітує про нереальність плану хлібозаготівель, не дає коней вивозити об- молочений хліб і вівверто потурає розба- зарюванню обмолоченого хліба. У селі Ге- расимівці в артілі «Комінтерн» *культпроп комсомольського осередку* Сітан своєю куркульською агітацією зірвав організа- цію червоної валки хліба на 580 цнті. У наслідок його «роботи» хліба вивезено тільки 60 цнті. «*Активіст*» артілі «Ко- мінтерн» Калашников весь час агітує се- ред членів артілі, щоб увесь обмолочений хліб роздати на грудодні. У селі Вовків- цях і досі панькаються з куркулями. На хуторі Правдюковому, вовківської сільра- ди, *активісти — члени сільради* зовсім відмовилися працювати на хуторі, саме тоді, коли куркулі молотять свій хліб та розбазарюють його».

«*Комуніст*», з 24. VIII. б. р. пише: «У мало-вірменському колгоспі теж хліба не вивозять, поставивши питання так: «сно-

*) Правопис оригіналів; підкреслення наші. — Ред.

чатку обмолотимось, розподілимо натуральну частину а решту будемо здавати державі». Такими й іншими шляхами йде куркульська практика в Орнінському районі, спрямована на зрив хлібозаготівель. Хліб у районі розбазарюють. У гижачській сільраді куркулі поставили чимало жорен, перемелюють зерно на борошно і без жадних перешкод продають його на базарі. У Кочубіївці й Гукові багато куркулів розбазарили хліб, раніше, ніж їм довели тверді завдання».

«Комуніст» з 26. VIII. б. р. пише: «Ось у нашій артілі «Перемога червоних партизан» щодня трапляються випадки крадіжок. Краде куркуль, ледар, краде різна наволоч, щоб позжитись з нашої праці. Підпора куркульні тут — ледар, хуліган, злодій, спекулянт, що знають єдиний «принцип» капіталізму: грабуй, розкрадай, визискуй».

Дивне не це, що «куркуль» реалізує тепер клич Леніна (отже не «принцип капіталізму») — «Грабь награбленное!», а це, що стільки тих «куркулів» є на селах і такі вони сильні. Виходить, що «пролетаризація» і «розкулачування села» мали за наслідок ... закулачення села. Бо як це назвати, коли куркулями є нині і голова химинської артілі, і культпрон комсомольського осередку, і активіст артілі «Комінтерн», і активісти члени сільради вовківської, та ін.?!

ЗАГРОЗА СОЦІАЛІСТИЧНОГО ГОСПОДАРСТВА.

«Вісті», з 17. VIII. б. р. подають таку загрозливу вістку з Богданівської сільради: «Колгоспниця Марія Копійко, щодня до молотарки виносить 15 курчат, ввечері, повертаючись додому, несе в лантусі разом з курчатами і пуд зерна. Голова колгоспу член партії, Баран цьому злочинному розкраданню громадського майна потурає: — Треба як чимсь людям курчат годувати...».

ОСІННЯ СІВБА.

«Комуніст» з 26. VIII. б. р. подає: «Готування до сівби, а передусім оранка землі під озимину, проходить надзвичайно пияво. Справді, на 20 серпня під озимину підготовано ґрунт ледви на 19,5% запланованої площі. Треба сказати, що й радгоспи в переважній більшості так само недозволено відстають у готуванні до осінньої сівби».

На місцях сівба виглядає так:

«Вісті» з 3. X. б. р. подають: «Очаківський район розпочав осінню сівбу пізно. Почали сіяти і сіють на зовсім невідготованому ґрунті. По району взагалі підготовлено під засів щось 12—15% ґрунту».

«Плян засіву у Смілянському районі виконано на якось 30%». «За пляном Іскрівська сільрада Якимівського району на Дніпропетровщині має засіяти цього року 1595 га. Посіяти на сьогодні тільки 401 га». «В комуні «Червоний Маяк» Гайчурської сільради засіяно тільки 8% запланованої площі. Тут вживають усіх заходів до того, щоб відтягти сів, потішити якість». «На 25 вересня в колгоспі «Червоний Селянин» Кам'янського району засіяно тільки 68 га, замість 515 га запланованих. У бригадах на полі працюють діти по 12—14 років. Сівбою на полі ніхто не кермує».

«Комуніст» з 14. X. 1932. подає, що Україна виконала лише 66,5% плану осінньої сівби.

НОВІ (БОЛЬШЕВИЦЬКІ) МЕТОДИ СІВБИ.

«Вісті» з 4. X. б. р. подають: «У Липецькому райземвідділі плекали таку думку: «Плана осінньої сівби визначеного цифрою в 13.426 га виконаймо будьяк, аби тільки скорше надіслати зведення до облземвідділу про те, що «плян виконано». Колгоспи почали сіяти непрочищенням і непротруєним насінням, на погано обробленому ґрунті. На площі в декілька сот гектарів розкидано зерно озимих поміж високих бурянів замість сіяти на чистих чорних парах. Мороховецький колгосп «Нова Зірка» сіє руками, а справжні сівалки стоять на подвірі. У колгоспі «12-річчя Жовтня» так само сіють переважно руками зовсім непрочищенням насінням, засміченим горошком та мишієм на 30%». «У Никопільському районі голова управитов. Каменев (член партії) і секретар партосередку тов. Дощенко виявляють себе одвертими куркульськими агентами. Ось їх дії: вони одверто заявляють, що без дощу сіяти не можна, в той же час букерують засмічену землю, сіють в бур'ян, зовсім кинули землі згід просаєних, не збираючи врожаю».

СІВБА І БОЛЬШЕВИЦЬКА ГОСПОДАРКА.

«Вісті», з 22. VIII. б. р. пишуть: «Дніпропетровська область має засіяти цього року озимини 2.062 тис. га. Якже обласні організації готуються до осінньої сівби? Досить сказати, що в облЗУ неможливо докладно довідатися про стан підготовки до сівби. Не весь тракторний парк включено на підготову ґрунту, а 800 тракторів, що працюють на луценні старні, стоять, бо керівники облтрактора завчасно не підготували потрібних запасних частин».

«Комуніст» з 28. IX. б. р. подає: «Одеська область має засіяти 1,5 млн. га озимої пшениці. МТС Одеської області мають 5.153 трактори. На 20. IX. вона засіяла 8,6% своєї площі, підняла землі на засів 46%. Єдина кваліфікація цим показником — вони ганебні. За зведенням, опублікованим в «Чорноморській Комуні» виходить, що на 21. IX. на сівбі та оранці працювало тільки 1.551 трактор. Але це не все. Виявляється, що на одеських МТС і ті трактори, що працюють, часто використовують злочинно. Ось мальцівський МТС трактор за 4 дні виорав 1 га!».

«Вісті» з 3. X. б. р. пишуть: «Криворізький зернорадгосп засіяв 600 га, а завдання — 7.000 га. У радгоспі є 75 тракторів. На сівбі із 75 тракторів тільки 35. Решту — пояснює тов. Сукач — використовують (?) так: 10 невідремонтвані, а 10 стоять біля молотарок і комбайнів на випадок пожежі... Радгосп одержав новісінькі трактори. Замість відправити їх на поле, одним трактором три дні... звозили розкиданий реманент на подвіря центральної садиби. «Калерпілер» 25—30 з розпорядження управителя III відділу Жуміка три дні блукав по полю, шукаючи зіпсовані лобогрійки, кинені після косовиці».

ЯК ЧЕРВОНІ ФАРАОНИ ГОДУЮТЬ СВОЇХ НЕВІЛЬНИКІВ.

«Комуніст» з 23. VIII. б. р. пише про харч робітників-шахтарів на шахті «Софія» наступне: «Фабрика-кухня вже майже місяць годує шахтарів вкрай набридлим стандартним меню. Перша страва цього меню — звичайнісінька бурда без картоплі, яку директор фабрики Завирюха величає «борщем». Друга страва — «салата», тобто огірок і два баклажани. Спроба Завирюхи 15 серпня замість салати дати робітникам манну кашу не вдалася. Манну крупу приготували без жиру, без соли, без цукру, без молока».

Як і кілька повинні їсти селяне на колгоспах говорять голова ВУЦВК Петровський («Вісті», 17. VIII. б. р.): «Видача авансів натурою по всіх районах переводиться за трудовими. Однак лише Лозівський район додержується вказівок ЦК і РНК щодо розміру авансів залежно від фактичного обмолоту, пересічно на трудоводень там видають 200—300 грам хліба».

Коли робітники в шахтах дістають «бурду без картоплі» а колгоспники за цілоденний труд 20 дека хліба, то дійсно може обурюватися «Комуніст» (26. VIII. б. р.), що у добримській сільраді «не враховуючи до авансування, на кожного колгоспника видають 1,2 кгр. печеного хліба».

та ще щодня варять галушки й затірку, на які додатково витрачають 400 грамів борошна. Нема чого й говорити... що таке марнотравство тільки з руки куркульні».

Тільки подумати: Москва чекає на українське збіжжя, а куркульня варить собі з власної муки галушки й затірку! Чи не обурююче?!

БОЛЬШЕВИЦЬКІ БАЗАРИ.

«Вісті» ч. 186 пишуть: «Вийшовши на Старо-Ушицький базар, колгоспник мусить ставити свої продукти просто на землю, в сміття. На весь базар лише два лотки. Базару ніхто не замітає. День і ніч стоїть сморід». «Продавці колгоспу «Об'єднана Сила» на Могилів-Подільському базарі одягнені в брудні халати. В ларку, де продають м'ясо теж брудно. Мало в кого буває охота купувати такий продукт. Поруч невідомі особи спродують протухле м'ясо. Найнявши спекулянтів, вони поставили їх кричати на весь базар: «Купуйте свіже м'ясо».

РАДІСНА ТВОРЧИСТЬ РОБІТНИЦТВА.

«Вісті» з 16. VIII. б. р. подають: «На Криворізькій велика плинність робочої сили. Вона становить пересічно на місяць 16% загального складу робітників. До основних причин плинності слід залічити незадовільну організацію культурно-побутового обслуговування робітників. Так сімейні робітники забезпечені квартирами лише на 25%, неодружені — на 55%. Значна частина живе на далекій віддалі від місця праці».

«Комуніст» ч. 232. пише: «Не виявляють ніякої наполегливості в реалізації своєї програми і метизтрест, ваговий трест, вальковий трест, «Точмеханіка» і ряд інших. З місяця на місяць ці організації не виконують програми. Створюється враження, що тут люде просто звикли до прориву і всі свої здатності спрямовують тільки на те, щоб вишукати «об'єктивні» причини, щоб зняти з себе відповідальність за створений стан. Майже нічого не зробили й заводу об'єднання «Сталь». Хіба можна інакше назвати те, що в липні замість дати продукції на 900.000 крб. дано лише на 60.000».

«Вісті», ч. 186 оголошують лист до гірників Криворізького басейну: «Ви тупцюєте на місці, не виконуєте виробничих завдань. Між зростанням попиту на руду і її видобутком утворюється великий розрив. Протягом минулого року рудні Кривбасу недодали країні тисячі тонн руди. Минуло перше півріччя, а відставання ввесь час триває і навіть поглиблюється. Шахтарі Криворізького басейну! У вас немає жадної рудні, що моглаб стати за

зразок для всього Криворізького басейну. Загальний плян ви виконусте тепер лише на 50—55%. Окремі рудоуправи, як Жовтнева та Джержинська, працюють особливо погано. Видобуток руди тут становить тільки 35—40% програми».

БІЛЕ ЗОЛОТО УКРАЇНИ — ЦУКОР.

«Комуніст» з 7. X. б. р. подає: «Із 100 цукроварень, що мали працювати на 5 жовтня фактично почали виробництво лише 30. Замість 624.000 цнтр. цукру за пляном, фактично вироблено лише 60.000 цнтр. — До 15 листопада ми повинні цілком закінчити возовицю цукробуряків. Тим часом на 1 жовтня на Україні накопано за даними НКЗ УОСР тільки 11,3% від завдання, а вивезено до цукроварень лише 45,4% фактично накопаного».

ХОЧЕТЕ БАЧИТИ РАБА І БРЕХУНА.

Ось він.

В. Отаманюк в оповіданні «Крізі кривду й кров», пише: «Як швидко летить час у нас, у вирі творчої праці соціалістичних республік... як повільно він має тягтися нашим братам у капіталістичних країнах». «Шасливі ті, хто живуть в наші дні перебудови». «Як уже наша влада за це взялася, то добра ж вона нам хоче, а не лиха». «О, моя соціалістична Україно, нарешті наспів час справжнього твого відродження. Ну, як не вірити, як не любити ту владу, що веде трудящих до добробуту, до кращого життя».

Цікаво тільки, коли й його, в слід за іншими галичанами, «влада трудящих» поведе до... підвалля че-ки. А повела там вже і багато таких, що також заявляли, мовляв, «як не любити ту владу, що веде трудящих до добробуту, до кращого життя».

МОЛОДЬ — НАША НАДІЯ!

В. Слобожанський пише в «Тризубі» (25. IX. б. р.) про такі факти:

«1. Старшина української армії, громадський діяч. Дружина — полька. Родинна мова — польська. 2. Свідомий український інтелігент. Дружина — чешка. Родинна мова чеська. Дитина — ні слова по українському. 3. Відомий український діяч. Дружина — московка. Родинна мова московсько-французька. 4. Старшина з української армії. Дружина — московка. Родинна мова московська. Діти виховуються в московському дусі. 5. Український патріот. Щиро вболіває за долею України. Дружина — чешка. Родинна мова — чеська. Дитина переведена в католицтво. 6. Відомий український громадський і військовий діяч. Дружина говорить московською мовою. До дитини звертаються французькою мовою. 7. Стар-

шина української армії. Дружина полька. Дитина виховується польською мовою і очевидно в польським дусі. 8. Старшина української армії. Дружина говорить українською мовою, а діти — московською. Очевидно, коли нема чужих людей в хаті, то родинна мова московська. 9. Відомий український діяч. Дружина українка. Всі діти говорять московською мовою, бо мати звертається до них мовою наших північних «братів»! Отже фактично родинна мова московська. 10. Полковник української армії. Дружина розмовляє по українському. Якось заходжу. Двері відчиняє хлопець років 7—8. Питаю про батька. — *Папи нет, а мама скоро придьот*. Питаю, чому відповідає мені московською мовою. — *Я рускій і я не хочу гаваріть на українські*. Який же ти рускій, коли і тато і мама українці? — *Нет, его неправда. Мама руская і я рускій*. 11. Старшина української армії. Дружина — полька. Родинна мова — польська. 12. Полковник української армії. Дружина з Галичини, що ніколи не знала московської мови. Коли вийшла заміж за полковника української армії і українського діяча, забула говорити по українському. Коли я спитав, чому таке сталося, то почув: — *Спросіте мужа, он со мной гаваріт по рускі, ну, і я і разучилась гаваріть по українському*. Коментарі зайві. Пишу ці рядки навмисне не подаючи ні назв міста, ні прізвиськ, бо мені не ходять про особи, що здебільшого є моїми знайомими».

*

В американській «Свободі» іде між читачами дискусія над способом, як захоронити нашу тамешню молодь від денационалізації, а ліпше, як вже денационалізовану молодь привернути до Української Нації.

У «Свободі», з 22. IX. б. р. Др. Г. Г. Скегар, пише:

«В числі 216 «Свободі» п. Т. Флора написав статтю під заг. «Українська церква» в англійській мові. «Автор радить притягнути нашу молодь до церкви. А щоби затримати цю молодь при церкві, п. Флора даліше радить, щоби наші священники говорили проповіді по англійськи, бо інакше наша молодь не знайде в церкві зрозуміння, так як автор не розумівби проповіді в японській мові. Читаючи це, приходиться на думку, чи дійсно українська мова є аж так далека і чужа нашим дітям, як японська? Чи аж так ми заігнорували свої народні обов'язки, що наші діти вже зовсім не розуміють нашої мови? А коли це правда, тоді ми не винародовлюємося — ми вже винародовилися! Дійсно химерна доля тих українців. Я гово-

рив з одним, що приїхав з Харбіна й він оповідав мені, що всі наші діти говорять там поміж собою по хінськи. В Японії наші діти говорять по японськи, в Франції по французьки, в Польщі по польськи, в Румунії по румунськи, в Німеччині по німецьки, в Канаді і Америці по англійськи, в Полудневій Америці по еспанськи, в Росії по російськи, в Чехословаччині по чеськи, в Туреччині по турецьки — та бійтеся Бога! А деж наші діти говорять по українськи?». «Одного разу приїхав я до старого міста Квебек в Канаді. Заходжу до першорядного готелю, а там говорять до мене по французьки». «Пішов до їдальні на обід — та сама історія. По склепах, на улиці, на почті — те саме. І подумав я собі, що це за відпорний нарід ті французи! Вже близько дві сотні літ під англійським палуванням, — а ще не затратили своєї мови. Але чомуж вони не заніглицились? — питаю себе. Дивлюсь тоді на вузькі та круті вулички, при котрих стоять величезні церкви, а при них рівнож великі школи, і те дало мені відповідь. В нас, в Америці, в місті Шикаго, в польських дільницях така сама історія: великі церкви, а коло них великі школи, повні польської дитвори. А в тих школах учать фахові учителі до 8-мої класи, а подекуди мають і свої вищі школи. Діти говорять до себе по польськи, учителі говорять до них по польськи, і священники проповідують у неділі по польськи. Поляки ще не додумались до того, що їм треба говорити до молоді по англійськи».

Другий автор, о. С. Мусійчук, відповідає п. Флорі («Свобода», 23. IX. б. р.): «Дописувач бере за примір німців, шведів і інших, а забуває, що ці народи найменше на 300—400 літ випередили нас в своїй еміграції до Америки. І коли ті народи, що приїхали сюди 300 або й більше літ, ще досі пам'ятають, хто вони, якої народности, — то це треба завдячувати тому, що вони сотки літ, виховуючи свою молоду генерацію, *вчили її своєї мови* і дали їй вчать. Возьмім наприклад прикладні, державою признані парохіяльні німецькі чи польські школи. Чи не вчать там мови німецької і польської і ін.? Отже самі бачимо, що мільони різних народів Америки дбають за свою рідну мову. І тому ще й нині осьме або й десяте німецьке чи польське покоління в Америці говорять мовою своїх батьків, і мовою англійською». «Нам треба вчити нашу молодь своєї мови і вчити її так, щоб вона цю нашу багату і позитивну мову полюбила, і то так полюбила, щоб і дітей своїх, тобто наших внуків цієї мови вчи-

ла. Коли ж ми відтепер будемо нашу молодь учити, що вона має про наш край і свій нарід навчитися з книжок в англійській мові, то можна собі згорі заспівати «вічна пам'ять». І нашою годі придалися всі ті наші школи, тут і в Канаді, коли ми в цих школах будемо вчити дітей в англійській мові історії України ітп.? Та ж і китаєць може це зробити, але чи він, прочитавши брошулку про Україну, стане вже українцем? «Дитина мусить змалку учитися говорити своєю мовою і вміти читати і писати по українськи. Мова допоможе їй пізнати красу української пісні, запізнатися з творами нашої літератури. А коли вона пізнає наші духові скарби, полюбить наш нарід і нашу мову і буде старатися з власної волі поглибити своє знання щодо українства».

«НАУКОВИЙ» ВИСТУП ПРОТИ ОУН.

Останніми днями, вийшла одна книжка проти націоналістичного табору під заг.: *К. Пушкар: «Націоналізм», критика фраз. Львів, В-во «Громада», 1933.*

Хоч автор заховався під псевдонімом, але фірма видавництва, зміст книжки та знаній у журналістичних колах псевдонім не закривають, що книжка це дитина галицьких соціалістів-радикалів, що недавно устами свого посла Ладика поставили в польському союмі запит: «Скажіть врешті, що маємо робити, щоби бути лояльними?». Не знаємо, що їм відповіли поляки; можливо, що їм нічого не відповіли; але на всякий випадок найкращу відповідь дали самі собі (й то чинном!) радикали якраз — виданням книжки проти національно-революційного табору.

Книжка визначається від інших дотеперішніх видань проти ОУН тим, що її автор згорі заявляє (і то на початку та на кінці книжки), що пише «абсолютно об'єктивно і науково», бо йому «залежить не на чомусь іншому, як на визнанні об'єктивної правди».

По такій многообіцючій заяві, ще у вступі є «наукове» твердження, мовляв, націоналісти не є ніякі націоналісти і у них просто «хитрування з фірмою» та «стека від властивої назви!» Так і пише «вчений» автор: «Обивательським є вже саме хитрування з фірмою. Не стало громадської відваги назвати себе просто *фашистами*; рішено закритися популярним національним прапором, щоб вже тим самим здавалося, що ніхто другий не є *національний*». (Не треба бути аж *ученим*, щоби розпізнати різницю між «національним» та «націоналістичним!» — Прим. складача РН.)

Це «наукове» твердження скріплене такими «науковими» доказами: «До нас

приходить фашизм не в своїй чистій італійській формі, а в передачі через другі й треті руки. Найбільше очевидно читається польська «санацийна» преса і оставляє тут свій слід. Через те наш «націоналізм» це своєрідна мішанина різних елементів. Є тут дещо з Мусоліні, дещо з французьких правих націоналістів, навіть монархістів, дещо з Б. Б., дещо від Гітлера, а основа таки своя — старе, нам всім так добре відоме рутенство і обивательщина». *(Кожний судить по собі! Соціалісти-радикали думають, що з українським націоналізмом є так само як з їхнім інтернаціональним соціалізмом, твореним усіми соціалістами світа! — Прим. скл. РН.)*

По такому знаменитому вступі радикальний «учений» подає на 152-ох сторінках друку просто шедеври «науковости», розбираючи націоналістичні «переважно ноторичні (загально відомі) гасла, факти або цитати», як сам це назвав. Подавати їх це — переписувати цілу книжку. Тому для показання тих перел радикальної «науки» зачитуємо декілька речень із уступу «Соціальне питання», як раз тому, що в тому питанні радикали почувуються найсильнішими й просто «розторошують» націоналістів.

«За таких соціально-господарських умов підноситься клич: «нація вище класи», себто: *на бік соціальне питання!*». «Чи в інтересі української національності не торкатися прим. земельної справи, і то тому, що при радикальному її вирішенні *моглоби потерпіти крім маси українських більших землевласників та церковних добра? Чи це промовчування земельного питання не буде дуже на руку всій земельній буржуазії, отже роботою в користь чужонаціональної посідаючої класи?»* «Хто каже: на бік соціальне питання, той дурить себе самого, думаючи, що тою фразою він заявляє свою «невтральність» у соціальному питанні. На ділі ж він тим каже лише те, що *не хоче торкати того соціального устрою, який існує*. Іншими словами: *не посягайте думкою на дідовіський ґрунт, не думайте про кращі заробітки, про менші податки, про знищення надвлади картелів, про безпеку на старість, про опіку над безпритульними дітьми* — бо все те є класові питання, які належить відкинути, і то... «в інтересі Нації». «Про справжню ж солідарність між населенням фашизм і не думає, а розходиться йому тільки про те, щоб при допомозі цього клича довести до *добровільного розоруження нищої класи* та її добровільного підчинення владі «еліти». Хто

хотівби бути справді безсоціальним у школі, той мусівби зовсім *занегаги читання Шевченка*, Марка Вовчка, Нечуя, Франка, Стефаника, Тобилевича, Коцюбинського, Винниченка і т. д., і т. д. Возьмім иншу царину: позашкільної освіти, яка є переважно ділянкою громадської і національної роботи. Бо й справді — коли викреслити з реєстру творів «дозволенних безсоціальною цензурою» усе суспільне, себто все, що торкається життя людей, то остаються хіба тези з природознавства, про *плекання криликів*, а з історичних хіба такі, як *«історія черевика»*. Возьмім ділянку господарського життя. «Чистий націоналіст», коли хоче бути вірним своїй засаді, *не сміє працювати прим. в кооперації*, бо ж це виразно соціальний рух. Допмагаючи до її розвитку, він підкошує позицію приватного купецтва і банківництва, а далі й приватного промислу. А він же хоче «обеднувати усі класи і стани». Коли він є чесний з собою, то не буде підпірати й купців та промисловців, бо тоді шкодивби кооперації, себто працюючій верстві, що її створили. Возьмім нарешті політичну ділянку. Як може «чистий націоналіст» бути сторонником прим. загального виборчого права, коли воно дає права «нищим» суспільним верствам, вкорочуючи станові привілеї шляхти й духовенства? Але ж бо й протилежної позиції не зможе зайняти «націоналіст», що захоче бути децильовано «чистим» — бо тоді виступав проти домагань мужиків та робітників». «Чого ж хочуть противники «жолудкових інтересів»? Чого вони хочуть, того ніхто не знає; як зі всього видно, не знають навіть вони самі. Але зате відомо, чого вони не хочуть. *Не хочуть вони, щоби український народ мріяв, тужив та добивався: землі, праці, людської заплоти за працю, усунування торгівлі й промислу, зменшення державних тягарів*, взагалі — поліпшення матеріального положення нищої класи». «Находяться непритомні маньяки або ситі паничі яких серед такої людської нужди стати ще на *кпни*, що мовляв, люде, мріючи про хліб, допускаються грубого матеріалізму», «шкурництва», «ідеології корита» і т. д. *Мріяти про хліб для голодної дитини* — це в них «жолудкові» грішні і ганьблячі ідеали!»

Читаєш оте та дивуєшся: коли й де націоналісти боронили ґрунти чужих поміщиків, заборонювали працювати в кооперації й читати твори Шевченка, зате допоручали читати «історію черевика», не хотіли, щоб український народ боровся за землю, кпни з людської нужди і т. д. та забороняли дати хліба голодній дитині.

Шукаєш у книжці за «науковими» доказами на ті «наукові» твердження. І вкінці находиш:

«На одній нараді у Львові (здається у 1928. р.) «представник студентства» подав до відома представникам преси «рішення» якогось «проводу» — про збірку на фонд будови промислової школи. Хтось з присутніх підніс думку, що краще будувати ремісничу бурсу, як школу, на якій солідне устаткування потрібні кольосальні гроші. При бурсі була би харчівня, клуб і т. д. Тоді молоденький бесідник дозволив собі на такий приблизно висказ: «у нас все думається тільки про те, щоби притягати людей коритом».

Подібні «наукові» докази та твердження і в інших розділах книжки про культуру, політику, етику, тощо.

А щодо «абсолютної об'єктивности» автора свідчить факт, що побіч таких «наукових» доказів, як що «хтось там де колись щось сказав», радикальний «вчений» *не навів не то хоч один уступ чи цитату з програми ОУН, але ні одного речення з ні одної статті з ні одного офіційного видання ОУН!* Чому? Думаємо, що або їх не читав, або коли їх читав, то

Чи руйнують чи будують?

РУКА ПРОВОКАТОРА.

Якийсь М. Петришин (хто чув коли про патріотичну діяльність п. М. Петришина?) написав памфлет на діяльність Організації Українських Націоналістів (ОУН), під заг. «*Будують чи руйнують?*», і розсилає його по цілому світі, щоби переконати всіх і кожного, що українські націоналісти не роблять нічого иншого, як лише шкодять справі національного визволення. Не шкодує він і сильних висловів на їхню адресу, називаючи їх «політичними спекулянтами», «безвідповідальними отаманами», «самопризначеними панами отаманами», «провокаторами» («*які провокують погром української молодости, заявляючи перед світом, що вони ведуть з Польщею війну*») і т. д. А щоби збити читача з пантелику мішає разом ОУН і УВО, й італійський і польський фашизм, тощо. Завданням його памфлету є підірвати довіря українського загалу до тої єдиної тепер у нас організації, що намагається зв'язати в спільній акції все наше патріотичне громадянство під гаслом боротьби за визволення Батьківщини, понад всякі партії, понад всякі особисті й групові інтереси.

Автор закидає «Проводові Українських Націоналістів», що він є «самопризначе-

свідомо того не зробив; бо инакше припинив би свій бій з вітраками й... не написав би книжку. Вистачить вказати щодо цитованого вище соціального питання, що програма ОУН із 1929. р. у $\frac{3}{4}$ займається соціально-економічними справами Української Нації, а в офіційних органах ОУН порушувано доволі і аграрне й селянське і робітниче і соціальне й ріжнородні економічні питання, тощо. Та це для радикального «вченого», здається, ніякі «наукові аргументи». Для нього важніше це, що «кума Палажка говорила».

Тому на заяву автора, що «дуже радо прийме до відома всі річеві поправки», радимо йому: наперед познайомитися з націоналістичною літературою, зокрема з офіційними націоналістичними виданнями; потім позбутися демагогії, а щойно тоді... писати другу книжку проти націоналістів вже на правду «абсолютно об'єктивно й науково». А щодо виданої вже книжки, то думаємо — витратити на неї гроші, та й ще в нинішніх тяжких часах кризи, безробіття й голоду, було просто злочином. Далекі й далеко позитичніше було дати ті гроші на «хліб для голодної дитини», про яку згадує «вчений» соціаліст-радикал.

—М—

разі ті люде, що стали в лави націоналістів, що «самопризначили» себе до Проводу, мають відоме вже в аналах визвольної нашої боротьби незаплямлене ім'я, якого в своїх громадських виступах ніколи не ховають.

Але хто сховався за прізвиськом Петришина? І чому сховався? І хто давав уповноваження п. Петрушинові говорити від імени «всіх політично незалежних українців»? Бо на 30. стор. ми так і читаємо: «Чи п. Коновалець так мало надає значіння киненому проти нього обвинуваченню? Коли так, то в першій мірі маємо це питання поставити йому ми, всі політично незалежні українці»...

А знаєте, яке це обвинувачення? Обвинувачення відомого українофобського польського органу «Курер Подзенни» в Кракові, що п. Коновалець є в зв'язку з німцями... Знову, як бачимо, ота стара, престара пісонька, якою так охоче користаються польські поліцаї, мовляв, увесь український рух є нічого іншого, як лише «німецька інтрига». Добре робить Петришин, перенимаючи цю пісоньку від польських провокаторів, бо відкриває тим недзвончано свою... справжню ціль. Але навіть прикриває він своє нечисте діло отою пишною фразою: *ми, всі політично незалежні українці*?...

Коли і де відбулися збори отих «усіх політично незалежних українців», що обрали п. Петришина на свого уповноваженого представника? І від кого вони «незалежні»? Чи не від почуття всякої відповідальності перед українським громадянством? І чи не є сам М. Петришин «самопризначений» найгіршого сорту, бо панове з Проводу діють під своїм іменням, за своєю власною відповідальністю і мають за собою минуле, що виправдує, а М. Петришин... Хто знає його минуле, і хто знає його справжнє імення?

НАЦІОНАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ.

В памфлеті М. Петришина чимало місця відводиться проблемі національної революції. З огляду на те, що та проблема в наші часи має ширше значіння вважаю потрібним спинитися над нею для вияснення деяких непорозумінь, що досі живуть у нашому громадянстві. Беру памфлет Петришина за відправну точку.

Перш за все — що таке революція?

Петришин відповідає: «*Революція такий суспільно-політичний процес, який виявляється в усуненні (здебільшого насильством), від державної влади представників іншої нації або класу, і в передачі влади до провідників другої національності (раніше поневоленої) або до виразників інтересів інших класів (рані-*

ше поневоленої). Згідно з тим означенням революція буває національна і соціальна, але здебільшого в революціях поневоленої народів виявляють дві сторони: боротьба за національну свободу, як і боротьба за поліпшення суспільного положення поневоленої класу. Дехто думає, що революцію можна «викликати»... Але дійсність показує, що революція не залежить від волі поодиноких, хочби і сильних груп. Революція виникає в наслідок взаємної чинності цілого ряду обставин господарських, політичних і культурних»... (стр. 8).

Отже чисто марксістське, матеріалістичне визначення «взаємна чинність цілого ряду обставин господарських, політичних і культурних»... А людину і забули! Забули її палкий дух, її віру. І воно зрозуміло. Марксісти не визнають духу і віри, вони визнають лише фактори, що механічно викликають певні наслідки. Цілком так, як писав Енгельс до Маркса: «*Політичний, правовий, філософський, релігійний, літературний, художній і т. д. розвиток ґрунтуються на економічному. Але всі вони впливають один на одного і на економічну основу. Справа полягає зовсім не в тім, що ніби лише економічний фактор являється активною причиною, а інші лише пасивними факторами. Ні! Тут взаємне ділання на ґрунті економічної необхідності, яка зрештою виявляється!* — (Письмо Маркса і Енгельса, Москва, 1923, стр. 343). Остання фраза у Петришина й у Енгельса майже тотожні. А що Енгельс давно помер, а Петришин ще живе і... пописує, то треба думати, що відписав не Енгельс у Петришина, а Петришин у Енгельса. Побивати український націоналізм в ім'я інтернаціонального марксізму, та й ще прихованому, те очевидячки «чисті засоби на чисте діло», про що згадує п. Петришин.

Зрештою і Ленін так писав про революцію: «*Я в політиці поводжуся як фізик і цікавлюся лише силами. Давні агітатори помилялися, звертаючися до серця людей. Досить виготувати революційний стан, як досить виготувати підліжжя для річки. Вона бігтиме сама собою по схилу. І так і люде самі собою підуть шляхом, що ми їм впливаючи на речі промостимо»...*

Але тут же ми помічаємо і різницю між ідеологією більшовизму і... Петришином. Ленін як і Петришин не хоче промовляти до серця, кликати молодь до бою, бодай і нерівного, за покривджений нарід, за зганьблену честь, дух лицарства їм є однаково чужий; та проте Ленін, бачите, вважає потрібним і можливим промовувати шлях для революції — «впли-

ваючи на речі». Петришин, злякавшись активізму націоналістів, нараджує чекати революції «яка може прийти в залежності від тих обставин, що утворяться на Сході Європи». Більшевики будуть «впливати», а ми — чекати аж «утвориться»... Добрі поради! А чи не могли б і ми дещо «вплинути», і то саме в протиположному більшовицькому «впливанні»?

Петришин заповняє читача, ніби націоналісти ісповідують, що мовляв «чим гірше, тим ліпше». Чергова брехня! Як же такий клик і міг прохопитися в якогось невідповідального молодика, то він ніколи не був офіційним кличем націоналістів, і то не лише тому, що він відповідає гаслам більшовизму, але й тому, що означає він так дорогу п. Петришинові пасивності, бо той, що каже «чим гірше, тим ліпше», спускається саме на оту «взаємну чинність цілого ряду обставин», яку проповідує Петришин, забуває про творчу силу духа і чекає аж щось там «утвориться». Ні! Націоналісти не чекають. Націоналісти змагаються на кожному кроці за краще, і гасло «чим гірше, тим краще» було виразно осуджене в органі Проводу Націоналістів в «Розбудові Нації» в ч. 5-6 (1932). Отже знову — нечисті засоби на таке саме діло.

Одна з революційних українських організацій — УВО (яку не треба змішувати, як робить Петришин, в слід за польською поліцією, з ОУН, бо УВО є організацією галицькою, що має спеціальні цілі продовження боротьби з поляками, як вияву невмирущого українського духа, що ніколи не погодиться на польську окупацію), вживає терору. Петришин є рішуче проти терору. І це цілком зрозуміло. Настільки знаємо, що досі не вийшло від нього жадного памфлету ані проти ляхського терору, ані проти терору більшовицького. Він поки обмежується тим, що протестує лише проти терору українського! Щодо мене, то я вже багато років галасую проти терору польського і більшовицького, і то не лише на шпальтах української преси, а коли приходиться, то й чужиницької. Тому маю далеко більше право від Петришина говорити про терор український. Мушу сказати, що до терористів я ніколи не належав, і мабуть, ніколи не буду належати. Був би дуже я радий, коли б без цього засобу (терору) можна було обійтися. Але я терористів розумію. Я розумію той психічний підклад, що лежить в основі діяльності УВО, і я його подивляю. Увісти — це наші герої, це наше добровільне військо, що змагається з ворогом навіть без всякої надії на перемогу. Певно, що нація

не може складатися з самих героїв. Певно, що на самому героїстві не можна будувати держави. Але герої своєю самопожертвою промощують шлях тій державі, вони є активні герої. І знову Петришинові не подобається «активність», він воліє пасивний героїзм терпіння. Не заперечуємо, що і героїзм терпіння є потрібний, але він завжди відзначає нашу націю і наслідки його відомі, бо його самого не вистачає, особливо на ґрунті галицькому.

Дозволю собі ще зацитувати старенького професора М. Грушевського, який, як відомо, терористом ніколи не був, а проте в 1911. р. так писав про Галичину: «*Очевидна річ, що при теперішнім укладі галицького характеру цілком безнадійною утопією було б думати про якусь революційну політику на галицьким ґрунті. Як в минулому ми не знаходимо в галицькому житті сліве ніде яскравого проблеску революційної сили — (руки 1848—49 рр. не можуть йти в рахунок) — так і тепер нема на це ніяких познач чи надій. Це мусимо сказати собі в очі по щирості, дарма чи буде це приємно чи неприємно. Та й не думаю нікого дурияти. І в правительствених і в польських кругах давно переконалися в безплідності погроз революцією, якими від кільканацяткох літ страшиють їх галицька українська преса: і мовляв ще крапля і — переповниться чаша терпеливості нашої й нарід український вчинить розплату. Тих крапель в нашу чашу напало подостатком, але міра терпеливості нашого народу не наповнилася. В галицькій українці нема нічого революційного. Його героїзм пасивної натури. Галицький тип — це «хитрий Панько», класично описаний Мартовичем; він буде боротися на всякі способи, щоб спознати свій громадський чи національний обов'язок, знесе всяку поневіру, пролізе комином, коли не пустять в двері, але відповідати активним опором він зможе. В крайности він підставить груди під багнет, але не подумає вихопити багнета і обернути його другим кінцем. Це тип мученика, а не героя»... (Наша політика).*

Так писав проф. М. Грушевський в 1911. р. З того часу сплило багато води. Проміла війна. Розкотилася широкою луною українська революція. Галицька армія і Січові Стрільці виховали в собі цілі кадри активних героїв. УВО продовжує на галицькому ґрунті цю славу січової традиції — п. Петришин рад ви її знищити і зганьбити. Але даремно! Він мусить пам'ятати, що революція не є — як він каже — після марксістського евангелія, лише «суспільно-політичний про-

лася ґрунтовно. Денікінські війська стали жертвою справжньої паніки. З розбитої, знищеної морально і військово української армії раптом повстала велика сила, яка трощить і зносить усе, що трапляється на шляху. Похід на зади ворога не лише ґрунтовно змінив стратегічне положення, він набув величезної політичної ваги на тодішні і пізніші події укр. визвольної боротьби. Бо дав доказ, що воля українського народу до визволення не міряється фізичними можливостями, вона є сама собі законом. І серед найгірших умов вона знайде вихід. Після Зимового походу упадок «білої справи» не можна приписувати якомусь випадкові, але що смертельний удар наніс їй український народ — це стає очевидним. Зрештою жест Лицарів абсурду 1919 р. врятував віру в себе нашого воцтва й цілого українського народу.

Таким же жестом глибокої політичної ваги був і виступ 1. Листопада у Львові. Уявіть собі, як би виглядала українська справа, справа ЗУЗ нині, наколи би не сталося виступу 1. Листопада. Поляки твердили і твердять, що Червенська Земля є польською землею, яку відобрав їм колись київський князь Володимир, що від 14. століття вона входить до складу Польщі, що вони її відвоювали силою після упадку Австро-Угорщини. І на цьому праві споконвічного власника і щасливого завойовника базують вони факт володіння Галичиною. Поляки, за словами гр. Лося, не хотіли в 1919 р. прийняти мандат на Сх. Галичину, аби ним не заперечити свого права власника і завойовника. Зрештою для здобуття цього права на Північно-Західні Землі зняли вони похід на Київ в 1920 р. А з другого боку Антанта, приобіцявши в 1915 р. Сх. Галичину Росії і перебравши суверенне право на неї від Австрії, вагалася передати її Польщі. І треба було Ризького договору, щоб розв'язати цей вузол труднощів. Таке ставлення справи на основі права завойовника, не вважаючи на всі засади самоозначення, як бачимо, мало слухність та рацію, і Польща добила признание за нею Галичини і напівпризнання решти своїх східних кордонів.

Отже, як би представлялась наша справа на тлі цих подій і цих претензій без листопадових подій? — Польща вважає Галичину за польську землю, Антанта віддає її полякам. Польща перебирає владу по Австрії, а ми сидимо тихо і що-найбільше висилаєм жалібні меморіяли, заперечуючи голими фразами твердження поляків і домагаючись на словах права самоозначення. І коли би всі наші ламенти, плачі й биття у груди були б марними і безвслідними, ми би прийшли до того самого висновку, до якого прийшли тепер: *треба збройної боротьби*. І щойно тоді заходилися б коло повстання. Зовсім певно, що при таких умовах наша збройна боротьба мала би вигляд бунту проти власника Галичини, Польщі.

Тоді як нині, з огляду власне на листопадові дні, наша справа на ЗУЗ виглядає зовсім інакше. Ми не чекали, доки Польща доведе чином своє вигадане і крутістьвами узасаднене право на наші землі, лише здійснили наше власне право явочним порядком, перебравши владу по Австрії і обсадивши Львів, столицю краю. І наколи потому вивязалась боротьба, то не ми, але поляки зняли бунт і виступили як ворохобники. І дарма, що вони наразі горою, що вони ніби панамі положення. Всі знають, що не будь армії Галлера, не будь підступу Франції, не будь підлої гри поляків перед політиками Антанти, їм би Львова не взяти, а в кожному разі нас з Галичини не виперти. Хай ми

програли боротьбу, але програли її чесно, у війні, без крутні, як воїни, а не по-шахрайськи. Нас взяли в табори інтернованих, а не розігнано, як збунтованих рабів. Ми маємо сміло дивитись в очі і з відкритим заборолом продовжувати боротьбу, як лицарі. І можемо бути певні, що колись і нам усміхнеться військова доля, яка любить героїв, хай і подоланих, але яка брідиться рабами, будь вони і тріумфаторами.

А героями були безперечно учасники 1. Листопада. Вони могли мати успіх і перевагу над Польщею, але хитба з великим трудом. Бож як знаємо цілий світ був позаду Польщі. Галицькі війська, обсаджуючи Львів, не мали ані кадру старшин, ані муніциї, ані були вправлені до вуличних боїв, до громадянської війни. А проте виступили і записали кровю наше право на ЗУЗ. Дарма, що вони мусіли пізніше покидати рідні околиці і переходити Збруч. В тому переході також є свій великий політичний сенс. Річка та ділила протягом багатьох століть дві галузі українського народу. Галицькі війська, покидаючи близький терен боротьби задля вищих інтересів соборности, ніби спаяли дві поріженні галузі. Ця жертва галицької армії матиме неабияку вагу в дальшій визвольній боротьбі України, ба, навіть для самої національної ідеї. Годиться зазначити, що вона була вислідом Листопадових днів, одною із ланок того ланцюха подій, що його започатковано 1. Листопада у Львові.

Часто політична вага чину, який ніби не дає відразу практичних наслідків полягає в тому, що він був жертвеним. І то, що той чин пожирає часто багато людського життя робить його ще більш діючим. Герої полягли трупом на полі бою не є пропавшими для справи визволення України. Вони бо творять ніби невидиму армію, яка продовжує змагатись за справу їхнього життя, яка в безвісти поза гранями видимого провадить далі боротьбу за Україну. Вона та армія впливає на уми, на уяву своїх та чужинців, загриваючи одних до дальшої боротьби і прихилиючи до справи других. Так було і з виступом 1. Листопада, що започаткував боротьбу за Зах. Укр. Землі.

«Вони знали, що не виграють, але з того вийде добро, їх смерть врятує Ірландію» — казала мати одного повстанця, засудженого на смерть і розстріляного англійцями в 1916 р. В цих словах тугою прибитої матері є великий змісл. Мусимо добре пам'ятати, що воля вимагає жертв, що готовність на жертви є великою моральною силою. Перед 1916 р. Англія легковажила Ірландію, поводитилася з нею так, що більшість ірландської нації мусіла кидати свій «зелений острів» і йти світ-за-очі на еміграцію. А ті, що лишилися, були темними, забитими вбогими бідаками, які ледви чи насмілювалися подумати за своє право. Перед 1916 р. ірландські націоналісти-сінфайнери були незначною політичною групою, майже лайдаками в очах заводових політиків. Але по повстанню, започаткованому і переведеному ними, самі їх противники мусіли признати таке: «великою є сила жертви життям задля справи. Сінфайнери за кілька днів здобули впливи, яких ніодна пропаганда не могла їм дати». Теж саме і про цілі народи. Ірландія по повстанню 1916 р. стала гордою нацією, її моральний вплив у міжнароднім житті незмірно зріс, вона виборола собі майже незалежне політичне становище від такої великої потуги, якою є Англія. Так виплачується безумство Лицарів абсурду, яке в тягу часу оправдало себе цілком.

Події Листопадових днів є також вчинком, який виплатиться. Коли хочемо бути підметом, а не предметом історії маємо наслідувати їх ураховуючи не лише практичні, але також моральні наслідки їх. Мусимо якнайбільше бути активними і ніколи не чекати, доки події уложаться самі чи старанням інших, лише творити факти згідно з інтересами нашої справи. Ставлення найважливіших чинників перед доконані факти, як то зроблено було 1. Листопада, є найліпшою, а то й єдино слушною методою визвольної праці й політики. В Листопадових днях для нас вказівка на будуче!

Марко Гарт.

Війна не вгаває.

Коли люде протягом довшого часу, як, напр., чимало наших земляків із дипломатами та без них, віддаються поденній фізичній праці, — їх руки грубіють та вкриваються мозолями. Пальці таких людей стають принаймі на певний час тільки здатними до грубої праці «чорнорабочих». Коли наші партійні махлярі протягом довгого часу добровільно чи недобровільно наймитували чужинцям, то хіба ж слід дивуватися, що вони морально грубіють, тратять цілковито чутливість серця й мозку та своє завдання вже инакше собі не уявляють, як тільки в ролі наймитів у лабетах чужої культури й усеміці. Чи ж потрібно дивуватися, що підчас збройної оборони наших земель від напасників, багатько українських послів за кордоном виявляло себе так, як сільська красуня у великому місті, що, перелякана розмірами й рухами життя, непевно ходить по вулицях, з тривогою кидає очима на високі поверхи та легко підлягає вишукуванню хитрощам з боку зустрічних спокусників. І в невинній своїй покорі наші «покликані» репрезентанти перед чужинцями в себе в дома й на чужині вміли здебільшого тільки розсвічувати свічки гнобителям: одні західнім, другі — східнім. Чому ж ремствувати, як що баба з вірна, немов той Панейко, з обачности й московському чортові свічку ліпить? Пощо ж справді глузувати, що війна не вгаває тільки на Сході, а на Заході — настав мир? Пощо ще далі українськими руками кувати зброю для чужинецьких зазіхань на роздерту нашу Україну? Чи й на правду мир завітав і на наші землі?

Як виглядає сучасний світ? Боротьба національних суперечностей не вгаває. Індія, Хіна, Каталонія, Ірландія, Корея, Білорусь, Хорватія, ба, навіть така малесенька земля лужицьких сербів нам ніяких доказів не подають про своє залюблення в оливкових галузках мирної покорі. А це ж ще не цілий світ! Є ще й Африка зі зростаючими расово-національними потугами, Сибір чогось свого «національного» хоче, мордують себе взаємно жиди з арабами в Палестині, пробуджуються туркменські народи в Азії, заперечують тезу про братнє співжиття болівійці та парайвайці в Південній Америці, не втихомирилися єгиптяни, флямандці, вірмени, грузини та ин. народи, щораз більше гуркотить в національній Німеччині, Італії та Франції, зражує що-раз більше засада сусідського порозуміння в національно помішаній середній Європі — й т. д. Національні світогляди змагаються зовсім реально: з кривавими та матеріальними жертвами. Але України, згідно зі заявами деяких «репрезентантів», це не торкається; її населення ще може чекати аж здійсниться світовий мир, — кажуть наші «єдино» покликані й законні угодовці.

В ділянці соціальної боротьби світ опинився під загрозою самознищення багатьох його частин. Магічне слово «криза» має закрити дійсність, що сьогодні провадять найлютішу господарську війну вже не доктрини, але величезні гурти живих і діяльних людей. Це вже не є навіть боротьба класів чи станів. Голодні воюють зі ситими. Легія безробітних з цілого світу починає дорівнювати чисельности п'ятидесятьмільйонного народу. «Марші голоду», криваві розрухи, небувалий досі в культурних країнах зріст крадіжок і розбишацтв, смертність і хвороби наслідком голодування, поширення самогубств і душевних хоріб, та багатько інших наявних доказів про небезпеку знищення значної частини дотеперішньої цивілізації — промовляють самі за себе. Соціалістичні вчення розкладаються: старші соціалістичні діячі в Європі кинули гасло «збогачайтесь — хто може» та самі поквалилися з прикладами. Соціалістичні доктрини міняють барви, але капітулюють перед реальною дійсністю.

Інтереси світового виробництва заслонюють ідеї національні, релігійні, етичні. Пристрасть до легкої наживи розперезалася, як ніколи дотепер. Упадок моралі поширюється в супроводі загальної нудьги. Сучасних можновладців починає втомлювати навіть розбещене життя. Золото стало дорожчим від людської крові, ще більше, ніж, напр., у Римі за часів Овида, в XVIII. стол. у Франції або Англії, чи, нарешті, в Росії перед світовою війною.

Зростає боротьба проти професійних талмудистів, що за всяку ціну намагаються зберегти для себе привілей непомильності та одинокої поклонаности виявляти рішачі погляди. Опинилися в кризі засади публичної опінії, політики, демократії, парламентаризму, науки, освіти, рідного життя... Що раз більше з'являються нові люди, які нехтуючи перекручені моралізми, романтизми, об'єктивізми та чимало інших — «ізмів», пробують собі промощувати шлях до існування хоч би під гаслом безоглядної боротьби з усіма противниками, хоч би з найбільше невибагливими та «простими» ідеалами.

Світову колотнечу не в силі закрити ніякі плащики гуманности (що на практиці й надалі залишається білою вороною), расового братерства або однозгідности поступовання переможців ув останній світовій війні.

Вгризлися до себе взаємно два світи: старий капіталістичний та новий — ще не пізнаний. Світову війну викликали капіталізм і соціалізм спільними зусиллями. Але у війні переміг перший, дарма, що назверхньо соціалісти у багатьох країнах урочисто святкували свою «перемогу». Не всі з них навіть встигли збагатіти, хоч як найширше наділювали зголоднілі шари правами... голосувати. Капіталізм по війні подякував соціалістам за службу та сам узявся за керму. Але обидва вони пристосувалися взаємно в співпраці настільки, що настало звязали спільно долю й розвиток кожного з них. Як впаде оден — покладуть на лопатки й другого. Смерть капіталізму забє універсалістичну тенденцію соціалізму.

Засадничо розв'язати питання не спромоглися ні большевики, які поспішили творити державний капіталізм у найбільш можливій цинічній формі, ані італійці, що підійшли до проблеми з протилежного боку — від самого народу. Перших нищить усебічна руїна захоплених ними земель, другим загрожує загальне світове положення, хоч вигодою супроти всіх останніх народів мають італійські фашисти те, що оперлися виключно на власну народню силу.

Смертноносний бациль розкладу закубувся в Європі в найбільше болочих місцях — на духово-моральній сторінці суспільного життя. Що правда Європа за допомогою газардових субвенцій, заактивізованими до нечуваних розмірів поліційними й пресовими акціями, а головню потайними впливами руху міжнародних капіталів, старається латати загрожені місця, проте цілий світ тріщить від напруження та «трісне», оскільки не повстануть суспільно-духові та господарські зміни, що унеможливають дикий танок розперезаних можновладців та уможливають всім ошуканим і поневоленим стати до творчої праці. А до того часу війна триває далі.

А ми? Світова війна захопила українців невідготованих ні ідеологічно, ані організаційно. Ми не мали в добі вибуху світової війни з нічого страху ні турбот. Проводирі ще менше знали чого хочуть, ніж самий нарід. Слухали ми тоді наших «державників». Власна держава — ні, національна лінія поведінки підчас війни — також ні. Прийшла революція на Сході. Пасивні шари населення слухали балакунів та... проливали свою кров більше, ніж кров чужинців. «Державники» знов повчали. «Україна по Сян» — божевілля; приборкання та введення «народної стихії» на конструктивні тори — це ж «ніж у спину революції»; справа прилучення до новоутвореної держави Криму — ніколи!.. Так тоді нас учили! І від багатьох інших, для молоді держави потрібних річей, нас відстрашували.

Щойно згодом, з поширенням дуже повільного протверезіння, почали ми хапатися за рештки промарнованих можливостей. Але було вже запізно. Тоді нас почали відштовхувати від України всі, що не лінувалися, а ми, платячи народною кровю й майном, безнадійно відходили на вигнання...

На чужині голод і холод тіла для багатьох став насиченням і теплом душі. Перед кожною одиницею драматичним запитанням замаєчила проблема: як урятувати фізичне життя? Настала жахлива доба, коли часом про викривлювання характерів ліпше й помовчати, щоби не поглиблювати безодню зневіри.

Але була можливість лавою згуртуватися на руїнах старої будови та розпочати всенародним зусиллям нову розбудову. Трагічний скон Петлюри був таким моментом, що міг зеднати всіх активних синів України на чужині й на рідних землях під одним всеукраїнським прапором. Для цього було потрібно не політичних махлярів, але національних проводирів. Треба було тільки відірватися від нещасливого легкодухого угодовства та кинути масам клич до соборництва. Тоді Галичина могла б стати справжнім Пемонтом, а не терцем своїх і чужих заходів щодо приспання ще й сьогодні недоціненої національної свідомості західноукраїнського села!

Промарнована доба для зриву нової Хмельниччини. Руїни старої будови поросли буряном, а поміж її розбитими стінами блукають страхопуди, які не знають, що час від 1920 до 1932 року не чекав, але посунув життєву дійсність до непередбачених ще сьогодні нових завдань і можливостей.

Чи вистачає чекати порятунку від еміграції? Колись наших емігрантів (як зрештою кожену провідну для свого народу еміграцію) всебічно підтримував (і матеріально) рідний край, а особливо щодо духово-іде-

ологічного звязку. Де ж звязки нашого старшого покоління на еміграції з широкими масами на Наддніпрянщині, які б дозволяли молодшим чекати, коли їх покличуть до бою? Що зробили творчо-позитивного наші угодові політичні «центри» для зміцнення всеукраїнської соборности? Розбивають тільки національну суцільність, руйнуючи героїчні здобутки обох національних армій: східної та західної.

Еміграція, що правда, зберегла й зберігає національний прапор. Але хто — які групи — та який прапор? Бо ж знаємо, що тих прапорів на наше нещастя є скілька.

Чи не стратили власне претенденти на єдину покликанисть охороняти Тризуба найціннішу частину національного прапору — соборництво при відвороті? Чи не виміняли вони, не хочачи навіть, покроплений кровю й у славетних боях прострілений прапор на папірові наліпки льояльності, немов ті крамарі, що з однаковою щирістю прикрашають свої вікна й крамниці патріотичними наліпками підчас державних свят кожного окупанта за чергою.

А через це й однакові щиро-рабські заяви вірности; за вашу й нашу справу з польським «дідусем» на чолі для захоплення «для вас» північного побережжя Чорного моря; з ласим на легку наживу німецьким здобувцем для його промислового визиску; з французьким глитаєм і «жандармом Європи» для оборони цивілізаційних досягнень міжнародного капіталу; з тверезо-поміркованими англосаксонськими купцями для поширення їх упливів на суходолі; з... але чи варто їх усіх тут вичислювати?

Головне лихо ще не в орієнтаціях, що зрештою при вистачальній власній силі народу тратять небезпечний характер, а то можуть бути й корисними. Найбільше лихо є в тому, що «репрезентанти» почали раптово переконувати весь світ, що українці це нарід звиклий до страждань, терпеливий до знущань, покірний супроти чужинецької сваволі та що зовсім не є він охочий боронити своїх прав навіть безоглядно-крівавим шляхом, як що інші засоби не помагають. Найбільше наше нещастя в тому, що всі ці «реальні» та «непомильні» наші непрохані адвокати прищеплюють народіві думку, немов «опіка» чужинців над Україною є неминучою, — а «опікуни» з цього користають вже сьогодні, бажаючи, щоби взагалі українці зі своїх земель кудись поділись...

А все ж українці не тільки не загинули та не зникають, але раптово зростають і міцніцають, як ніякий инший поневолений та численний нарід на цілому світі! Ба, навіть своїм зростом ставлять українці усіх ворожих державників перед грізним мementом українського всенародного зриву, який сьогодні є блищий, ніж навіть наші заслужені «батьки народу» цього сподіваються!

Наколиб українці вироджувались або підлягали масовій асиміляції, піклувались би нами дуже ретельно та щиро не тільки різні щирі й нещирі «славолюби», але й самі наші одвічні гнобителі. А коли так не є, то тяжко заспокоювати себе тільки очікуванням якихось чудес, світових завірюх та нових збройних сутичок поміж нашими сусідами.

«Тайна» нашого визволення в самих нас!

Коли ворожо-злочинні пазурі окупантів душать аж до нестями наших рідних і близьких скрізь на рідній землі, коли немовлятка українські на світ приходять мають рабами та будуть змушені пізніше ховати

перед різними посіпаками вже саме своє національне імя, коли всебічно закований у кайданах нарід наш на Східній та Західній Україні не може без дозволу непроханих і зненавиджених чужинецьких опікунів уже ані кроку зробити, — то справді годі *вдавати*, що мир уже настав, годі стогнати та нарікати, годі благодати й протестувати, годі журитися і сумувати, та годі — *жебрати* в наїзників аби вони «поліпшились»...

Війна треває. Є вже час пізнати, що без твердої й *не*-миролюбної оборони напасники від України не відсахнуться. Є справді час *усім нам* розпочати як-найбільше послідовну боротьбу для власної оборони: скрізь, на кожному кроці, в кожній справі... А головно — обороняти Україну від всіх хижих напасників — щоб почали всі свідомі українці.

Бо ж війна не вгаває!

Е. Ляхович.

Церква й ми.

Церква є назверхною формою релігійного змісту, який є синтезом моралі й віри в друге життя.

Правди віри містяться в трансцендентних, герметично замкнених аксіомах, до яких можна взнестися тільки шляхом духових вправ, а ніколи шляхом чистого знання чи раціональних калькуляцій. Віра не виключає науки, мимо апріорної афірмації своїх прав. Вона вимагає від науки тільки пошани й часу, щоби свій животворний зміст зі старих форм перелити у нові, досконаліші. Віра, це життя, а життя можна відчути й пізнати тільки інтуїцією, ніколи вульгарною секцією живого організму. Наука, яка відкидає цїєтизм, і правди віри розпорює та аналізує виключно під кутом інтелекту, замість життя — знаходить у них тільки трупи.

В парі з вірою у Бога й у друге життя — іде вогняне бажання нашої досконалости, яке є одиноким і остаточним оправданням нашого земного існування. Дороговказами цієї досконалости є засади моралі й етики, реформовані релігійними пророками й кореговані поколіннями, що поступено нарастають їх синтезом є релігія, а їх формою є церква.

При будові держави церква все відігравала одну з найголовніщих роль, а часто з державою ідентифікувалася. Своїми моральними догмами вона споює маси зі середини й настроює їх психічно для інтерпретації свіцьких законів. Без цієї моральної підмоги церкви — свіцька влада все є безрадною. Життя вказує, що психічно-чуттєві елементи панують рішучо й неподільно над льогікою та мозком, та що початок всьому є творчий дух, а не багатство інтелекту. Спосіб заприймання раціональних понять залежить у цілості від психічного наставлення, де церква й духовна влада все грають домінуючу ролю. Тимбільше має це значіння в державі, бо історичні завдання держави все вимагають релігійної екстази.

Але національні почування мають також усі прикмети релігійних почувань. Національна мораль і правда віри також містяться в трансцендентних герметично замкнених аксіомах, до яких можна взнестися тільки шляхом духових вправ, а ніколи шляхом чистого знання, чи раціональних калькуляцій. Вони також впливають з примату духа над матерією, також жертвують життям дочасне життю вічному, також кіль-

чатся на тому самому ґрунті, а саме на здібности вірити у правди, які лежать поза аналізом інтелекту.

Вирінає питання: чи національна релігія може обійтися без Божої релігії? На довшу мету — ніколи... Всі релігійні почування, які не черпають свого животворчого змісту у релігії вищій — часом висихають. З атеїзму через раціоналізм, матеріалізм, скептицизм, цинізм — вони все доводять до повного нігілізму, а це значить також до власного заперечення. Релігія національна все повинна оставати у тісному й сталому контакті з релігією Божою.

Релігійний інстинкт є вродженим усім народам, але форма, в яку він виливається, є витвором людей. Навіть наука Христа, після довгої назверхньої кристалізації, втілилася остаточо в форму аж кількох церков, розриваючи деколи одну й ту саму націю на кілька віруючих громад. Цю диференціацію, яка в середніх віках набрала кровавих і грізних форм релігійного фанатизму, зліквідував щойно зріст національних почувань. Вони закрасили й наповнили всі ворожі собі церкви питомими вібраціями національної душі, погасили засліплений фанатизм, який шматував націю на кавалки, і в межах шляхотної конкуренції спрямували їх працю для добра їм підлеглих мас.

Національні почування були тим ланцюгом, який приковував церкву до її духово-земних завдань. Без них церква відривається від дійсности, поринає в абстракції, затирає різницю між формою і змістом і творить придатний ґрунт для сектанства.

Церква не може нехтувати національним моментом ще також і з інших причин: кожна нація відчуває вищі поняття на свій лад і реагує на них питомими, оригінальними тремтіннями своєї душі. Ця духовна відмінність є одною з найголовніщих основ національної відрубности. Духову височінь дана нація може осягнути тільки на крилах своїх оригінальних, національних почувань. Це закон вищій, і ніяка церква не може ним нехтувати, бо залишиться «пастирем без стада».

Нація без релігії гине, а церква мусить служити нації. Обовязком церкви є сповнятися національним змістом і признати національну досконалість за один етап до досконалости вічної.

Тісна звязь релігії й національності не приносить ганьби першій, тільки підносить другу до релігійної гідности. В деяких випадках (напр., католицизм Ірляндії, «наша православна церква» за козацьких часів) — цей звязок є таким міцним, що різниця між релігійними і національними почуваннями затирається і вони зливаються в одно. Саме ця нерозривність є причиною того, що всі інтернаціональні політичні концепції, яким на перешкоді стоять національні відрубности, мусять своє вістря звернути також проти релігії. Та тут вони попадають у парадокс інтернаціоналізму: світська влада спирається на релігії, а кожній релігії нація надає своє питоме забарвлення.

Большевики, щоби закріпити свою владу, замість старої релігії мусіли створити нову — матеріалістичну, але з хвилею введення нової релігії, соціяльний експеримент, оброблений раціонально до найменших деталей і закроений на широко інтернаціональну скалю, став суто національним, питомо московським експериментом.

Чи матеріальна релігія в силі вдержати довго лад і порядок? Треба сумніватися. Релігія, яка ставить примат матерії над духом, відкидає

друге життя, вбиває в людині гін до її особистої досконалости, й хоча вимагає від неї іраціональних жертв, але в заміну не дає їй нічого, скорше чи пізніше мусить заломитися. Її потенціональність, яка лишилася в спадку з минулих поколінь, вичерпається і нація буде мусіла або знову шукати організованого зв'язку з релігією вищою, або годитися на конання.

У нас взаємне відношення церкви й нації вимагає ґрунтовної перевірки, і то не тільки з боку церковного, але також з боку політичного проводу. Довголітня, безглузда робота радикальних, соціалістичних і демократичних партій довела до того, що в ряди нашого духовного складу попало що-найменше половина невідповідного до своїх завдань, а навіть компромітуючого священничий стан, елементу. Згадані партії, одні засліпленою нахабністю й демагогією, другі матеріялізмом, треті пасивною насолодою вдаряли засадничо в церкву й релігію, висмівали й дискредитували в цілості священничий стан та своєю впертою, довголітньою роботою довели до того, що священнича ряска у нашій суспільности стала не рідко символом гіпокризії, фарисейства, облуди, шахрайства й т. д. Від неї зачав відвертатися кращий елемент і, в висліді, священничому званню почали посвячуватися люде не з покликання, тільки духові й інтелектуальні нездари, які замість підносити свою професію гідними вчинками, самі деградували її до вимог викривленої, домінуючої опінії.

На удари свіцького проводу церква реагувала різно. Деякі владики вносилися понад його глупоту й рятували зв'язок з нацією, як могли. Інші, у своїй зарозумілості й задиркуватості, відплачувалися подібним: розривали національні почування від релігійних і сепарували церкву від її національних завдань. У висліді докотилися до того, що підірвали повагу власної церкви, понизили релігію нації і створили придатний ґрунт для сектанства і релігійного фанатизму. Свіцький провід також осягнув те, чого найменше сподівався: ні церкви, ні клеру не знищив, тільки нагнав туди дешевого елементу, який не тільки не виконує суспільних функцій, але часто стоїть їм на перешкоді. Безглузде взаємне відношення церкви й свіцького проводу в великій мірі є причиною, що сьогодні ми політично є тим, чим ми є.

Нині деякі з тих партій відчували інтуїтивно вагу церкви й навіть змінили супроти неї свою тактику. Але цей тактичний маневр ще не спинив розкладового процесу. Навпаки, він його поглиблює, хоч може з іншого боку: тактичний зворот до церкви дав початок різним релігійним партіям і союзам, які є нічим іншим, тільки механічним зліпком релігійно-індиферентного, раціонально-спекулятивного елементу, який вніс і далі вносить хаос і деморалізацію в почування справді віруючих людей.

Членська грамота ще не наповнює людини релігійним змістом. Віра міститься не в голих словах, тільки в силі, що ці слова лучить. Запліднене вірою слово може створити сама глибоко віруюча людина. Навіть під грубою поволокою гнучкої й рафінованої фразеології віруючий чоловік відчуває задих гниючої, атеїстичної отруї.

Таким гниючим атеїзмом заносить нині в більшій або меншій мірі вся наша т. зв. релігійна преса. Під знаком Христа у ній глузується з культу безкорисної жертви й раціонально-матеріялістичними міркуваннями гльорифікується наше фізичне існування. Ми є свідками також, як деякі владики у своїй зарозумілості провокують вірних до тої міри, що віддають друковану релігійну опінію в руки такої особи, якої

фізичний і психічний бруд став проповідкою на обох півкулях. Такі люде не скріплять віри серед мас! Своєю «відвагою», яка нагадує радше цинізм вуличниці, вони розточують національні правди, а з ними вбивають також здібність вірити в усе, що лежить поза аналізою мозку.

Завданням націоналістичного проводу буде віднайти тісний зв'язок з церквою, змити з психіки нації багно матеріялізму і при підмозі церкви двигнути її на зустріч великим ідеалам.

Е. С. (Львів).

Український націоналізм і органічна праця.

Під тямкою «органічна праця» прийнялося у нас загально розуміння праці в культурно-економічних установах, організаціях і товариствах. Річ зрозуміла, що культурно-економічні установи ані не охоплюють собою цілого культурно-економічного життя народу, ні праця, означена статутами цих установ і ведена в їх рямцях, не заспокоює всіх культурних і суспільно-економічних вимог народу. Поза вичерпуючим безпосереднім засягом хочби скільки багато і як найкраще поставлених установ і товариств, назрівають і виринають найбільше життєві суспільно-економічні питання: селянське, робітниче, інтелігенції, чи то земельне й ин. — в умовах поневолення народу без надії на їх повну розв'язку при помочі цих установ.

Стіни українських культурно-економічних установ — зокрема на Західньо-Українських Землях — дуже й дуже тісні, щоби вмістити в собі всю суспільно-економічну проблематику українського народу. Іншими словами — «органічна праця» навіть теоретично-програмовим пляном своєї діяльності в межах статутів різних установ не обіймає і не може обіймати цієї української дійсности.

А проте значіння «органічної праці» для національно-державного визволення велике. І якраз ця обставина вимагає точного устійнення вартостей «органічної праці», тим більше, коли візьмемо на увагу аж надто близьке відношення «репрезентанщини» до органічної праці, як рівнож і те, що правильне поставлення в умовах окупації цієї складної справи незвичайно утруднене.

Однаково далеко від українського націоналізму виринає, звичайно, — зокрема на Західньо-Українських Землях — два, здавалосяби, крайні погляди на органічну працю.

З одного боку виступають ті, що звикли сукупність суспільно-економічних проблем українського народу зводити на питання культурно-економічних установ у «тісній батьківщині» й «органічної праці» і, роблячи з цих установ ціль своєї «національної» або «клясової» політики, послідовно, на ділі, доходять до національно-державної резигнації. Пр., ті «органічники» висували справу автономії Галичини, «відділюють» автономію, «незалежно від самостійности й соборности» власне в імя... органічної праці. («Діло»)...

З другого боку все ще підносять голос ті, що розуміючи революційний рух як саму «техніку» підпілля, відмежовують український націоналізм від «органічної праці», віддаючи її в аренду опортуністам, що ці останні на свій лад використовують як базу для своєї «політики».

Тож коли перші заєдно радять націоналістам запрягтися до «позитивної» органічної праці й не наражувати її на репресії наслідком «протизаконних» революційних акцій, — другі своєрідним розумінням українського націоналізму й органічної праці свідомо або несвідомо допомагають «органічникам» у поглибленні опортунізації культурно-економічного національного життя. Осьтак ці нібито крайні погляди зводяться до одної практики.

* * *

Наявним фактом на Західньо-Українських Землях є поділ українського громадянства, чи властиво, його політичної думки, на два, основно від себе різні табори: націоналістичний і опортуністичний. Коли мова про ствердження правдивого співвідношення сил, то обидва табори міряються сьогодні скоріше своїми потенціями, ніж конкретними вимірами. А тому правильнішим є трактувати ці обидва табори як дві протилежні орієнтаційні точки, ніж встановлювати їх виміри й дошукуватися їх розмежування. Зокрема виправдане таке трактування обидвох таборів якраз у ділянці органічної праці, якої ніяким чином не розмежувати, а в якій проте діють впливи обидвох напрямків.

Між цими двома, хоч як нерівнорядними, але в суті своїй і виразності різними напрямками і політичними силами, знаходяться зараз маси суспільності. Борсаються під національним гнітом і в щораз більших суспільно-економічних злиднях добувають засоби на нужденне життя-буття широкі народні маси і цілі шари інтелігенції, маючи з одного боку «репрезентанцину», що позбавлена достаточного глибокого звязку з ґрунтом, а з другого боку український націоналізм, єдиний двигун усіх національно-визвольних сил, живу ідею, що діє перманентно і якої носієм є ОУН. Ті широкі маси суспільності у своїх щоденних, злободневних, адміністраційних, справах культурно-економічних установ, є тисячними звязками залежні посередньо або безпосередньо від займанця. Та проте ті самі маси вже не раз засвідчували, що психічно, політичними настроями вони тяготіють за націоналістичними кличами, а що більше — інстинкт мас до вільного життя і доцільність, виказувана націоналістичним рухом, переменяла вже не раз це настроєве тяготіння в рушійний чинник.

Усі українські політичні партії на ЗУЗ сповняють властиво цю функцію, що перед займанцем репрезентують ділянку органічної праці. Своім суспільним складом, психічним наставленням і своєю політикою дрібних торгів із ворожою владою вони те й роблять, що своїми плечима, приємливими для ворога, заслонюють ділянку «органічної праці» з цілою суспільністю, що вже далеко не ціла є для ворога приємливою. Вони в практичній національній роботі обмежилися до культурно-економічної, «органічної» програми і відповідно до того голосять свої кличі. Характерно, що навіть польській тактиці «понад голови політиків» улягли ці репрезентанські політики, перейменовуючи себе на господарських, суспільних діячів (II. «конференція» у львівського воєводи 30. XII. 1931.).

Змагаючися за володіння західньо-українськими масами проти тих партій, ОУН з природи своєї не займе ніколи цього їхнього місця в сучасному укладі сил на ЗУЗ. Навіть звівши вплив тих партій до мінімум, ОУН ніколи не перебере по них їхньої ролі супроти займанця, бо та роля (абстрагуючи від їх «партійного» наставлення), є політичною рацією то-

лерування тих партій займанцем, отже взагалі їх існування. Щодо «світлоглядних» різниць між самими партіями (УНДО, УСРП, УСДП), то вони не є суттєвими з огляду на однакове в них усіх провансальське наставлення та на невеличкі різниці в тактиці і в практичній роботі.

* * *

Ділянка «органічної праці» має питоме собі *політичне* значіння. В тому світлі питання «аполітичності» органічного сектора взагалі не існує. Відполітизування «органічної праці» в поневоленій нації можливе хіба на словах, бо на ділі, слідом за послабленням її самостійницьких політичних тенденцій, іде звязування її з *політикою нації*, що поневолює. Значить: відполітизування на словах, а регіональна, автономістична й т. п. політика на ділі. Навіть, коли поневолена нація реzigнує зі своїх стремлінь до незалежності і знижується до рівня етнічної групи («Провансу»), усеж її ділянка «органічної праці» з усіма своїми суспільно-економічними звязками далі не тратить своєї *політичної* ваги: вона тільки підпорядковується тоді політичній рації стану займанщицької нації (метрополії). Цей момент постійно треба пам'ятати.

Другий, вартий уваги, момент в наших відносинах, наступний: даремними булиби надії на те, щоби дане «позитивне» «органічне» питання таки зараз одержало націоналістично-принципову *розв'язку*; поки на ЗУЗ є займанець, поти він усіма силами буде намагатися до того не допустити. З другого боку — як довго український нарід живий і має волю до самостійного вільного життя, ніякі опортуністи-угодовці не в силі цілого культурно-економічного національного життя геть без решти, до ґрунту «скапитулювати» перед займанцем. Треба ствердити: вся організована в культурно-економічних установах і продукуєча суспільна маса в сьогоднішніх об'єктивних умовах органічної праці є задержувана у своїх виявах назовні від угодовців — революціонерами як і, в даних умовах від революціонерів — займанцем. І поки діють *обі* сили: — займанець і український революційний, чинний націоналізм — поти будуть іти постійно між ними змагання здержувати революційну динаміку українського народу й її вибухи з одного, а угодовецьку розпряжність суспільності й її зикзаки з другого боку, і то так довго, аж остаточно «одна стіна об другу вдариться, — одна впаде, друга останеться».

Треба піднести ще й таку обставину: розбудова (евент. занепад) культурно-економічного національного життя приймає безпосередні, конкретні форми, що своєю наявністю «днуть очі» і «переконують» тоді, коли хвилювання «політизації» поневоленого народу не так легко вловимі, й коли їх вияви, що стоять усе в блищому чи дальшому відношенні до культурно-економічної ділянки, діють у ній не раз тільки посередньо. Але якраз оця можливість і вага впливу посереднього, а то й безпосереднього стає причиною змагань усіх політичних сил за *психічно-волеве наставлення і політичну віру* «безполітичної» суспільності, занятої організацією і творенням вартостей органічної праці. Відома правда історичних добичників; «буде дружина, буде злато» має тут своє повне застосовання.

* * *

Коли для поневоленого народу існують менші або більші можливості «органічної праці» біля культурно-економічної розбудови, то спосіб їх

використання залежить остаточно від власної волі поневоленого народу. Зокрема такі або інші розвоєві тенденції одержує кожне «органічне» питання вже у своєму висуванні чи переведенні. Але з другого боку не можна спускати з ока факту, що український «органічний» сектор національного життя, теж поза ССР, у займанщинах із «європейським» ладом, залежний від більших державно-господарських організмів і їх економічної політики. А тому, поставлений як *самоціль*, він розвивається не по лінії відділення себе від чужих державних організмів, але навпаки, тоді вростає в них тисячними зв'язками, отже викривлює з місця самостійницькі політичні прямування. Приспішує цей процес відсутність своїх власних національних капіталів, хоч як показує приклад Каталонії, не охороняються від цього вростання в чужий державний організм у відношенні до «метрополій» навіть пропорційно багатші «окраїни».

Нам, на шляху до політичного визволення годиться звернути увагу на наслідки цього явища, у формуванні політичної думки серед підупалих суспільностей. І так хліборобські фляманці самі добровільно м. ин. з економічних мотивів задержують зв'язок із промисловою Вальонією, яка їх віками утискає і до нині гнобить. Або промислова Каталонія свої змагання до національної незалежності «практично» підпорядковує своїм торговельно-економічним інтересам і «остаточно» погоджується на зв'язок із Мадридом. Ще недавно економічні користи молодого «польського» промислу в Конгресовій Польщі з необмеженим доступом (експортом!) до хліборобсько-скотарської Росії були одним із джерел русофільства серед польського громадянства (народових демократів). Цією обставиною й аргументує не раз українське «державне» москвофільство.

Та є й протилежні приклади з давнини й наших днів (Ірландія, Данція).

Не признаючи такого «національного визволення», ні таких «міжнародних конечностей», яким коряться провансальці, не слід нехтувати досвідом, проробленим над їхніми національно-господарськими змаганнями. Беручи їх під увагу, слід належно оцінити ті всецілющі провансальські рецепти, щодо універсальності «органічної праці», які читаємо у партійних націольогів і заєдно чуємо від рідних провансальців, і — протидіяти їм.

* * *

Треба здати собі справу з того, що українське національно-суспільне і державне визволення можна будувати передусім на *моральних цінностях і на психічно-волевому наставленні*, а не на самих матеріальних, культурно-економічних осягах. Усі «органічні» осяги є для визвольної справи на другому місці; на першому стоїть непримирна, національна ідея, гарт волі і постійне, неугнуте психічне наставлення. Та проте треба ствердити і підкреслити, що український націоналізм не обезцінює і не може резигнувати з культурно-економічних вартостей, хоча їм у національно-державному визволенні признає не перше, але друге місце, а українських націоналістів і їх прихильників ніхто не в силі з живого життя, з ділянки «органічної праці» вирвати і від неї зпосеред громадянства, де вони живуть і діють, — відірвати.

Українському націоналізмові ходить про основну *переоцінку і перетоплення всіх до-революційних моральних і національно-суспільних цін-*

ностей у світогляді українського народу; цей основний для творчих зусиль і розбудови нації процес відбувається на наших очах також на терені ділянки органічної праці. Цей процес — явище зовсім природне, питомий сучасному українству і без ніякого наслідування чужинецьких рухів, зростає на підвалинах чинного націоналізму. Український націоналізм має в собі здорові, творчі первні, які, власне тому, що вони не є дедукцією якоїсь доктрини, але є живими, питомими як духовими, так матеріальними починами народу на шляху до своєї самостійності — находяться в нашій дійсності.

Однак у цій українській дійсності, яка в кожній займанщині є своєрідною і на свій лад складною та жахливою, можна виходити з двох, різних вихідних точок: націоналістичної, коли видвигаючи і підсилюючи ці творчі, революційні первні, із культурно-економічної ділянки робиться при їх помочі *могутню підойму у змаганні до волі*, — або опортуністичної, коли цього іраціонального, ідейного, творчого процесу не добачується, ним нехтують, а проте в кожному довершеному, зціпенілому вже стані осягів на цьому полі добачають свою *мету*. Звідси ясно, що опортуністам до резигнації зі своєї власної державності і соборності менше, ніж один ступінь. Тільки своєрідні «жреці» згл. раби «органічної праці» можуть на Східньо-Українські Землі махнути рукою, бо «там нема ніякої можливості органічної праці». На деяких займанщинах знову не використовують цих можливостей, бо, як це популярно говорить, нема людей, що марнуються йтд. Аж надто багато в нашій дійсності познак, що зраджують у цій «набожності» до «органічної праці» загумінковість і національно-політичне рабство.

Побіч відношення до займанців, що є пробним каменем поділу українського громадянства на ЗУЗ на два табори: одного, що не визнає чужої влади, піднімає і веде боротьбу проти неї, і другого, що цій владі кориться, а боротьбу заступає шуканням модуса вівенді, — саме ці дві, відмічені вище, основно різні вихідні точки в культурно-економічній органічній праці — цей поділ на два табори поглиблюють.

Якраз ті основно від себе різні вихідні позиції українських націоналістів із одного, а опортуністів із другого боку виказують усю різницю між ними в *самому ставленні* «органічної праці», дарма, що дехто перекопує про «одну» «загально-національну» платформу й «спільні» кличі обох таборів. Різниці ці збільшуються при *переведенні* праці, а прірва між обидвома таборами повстає в *означенні мети* даного питання в ділянці «органічної праці».

Очевидно, що побіч інших обумовлень, така або інша постановка «органічної праці» залежить одвкладу енергії й в залежності від того поширюється й вростає в українське громадянство цей або той світогляд. Та для нас нема сумніву, що переможе завершена, послідовна система цінностей, які становить собою український націоналізм.

* * *

Маючи на оці усамостійнення українського народу під кожним оглядом, нетяжко рішити, як у ділянці «органічної праці» та в поодиноких її випадках найти правильну вихідну точку. Вона звичайно давно відкрита й навіть прийнята, щоправда тільки на словах. А міститься вона на національній плятформі праці в культурно-економічному секторі. І так, пр., клич «власними силами» є в основі української кооперації і має

практичну вартість, але тільки при заснуванні кожної окремої її клітини і, звичайно, лише до того моменту, поки основний капітал, хоч у головній своїй частині, справді складається своїми власними силами. Очевидячки урухомлюються ці власні сили тоді, коли вони повстають і організуються в парі з великою нераз матеріальною саможертвою основників і коли ангажується при тому та відкликається до справді цінних моральних і національних вартостей: своєї гідності, підметовості, завзяття та протичужинецького наставлення, а не обмежується до рахунку втрат і зисків.

Питання кредитів не бентежить надто нікого з громадянства, що живе в капіталістичному устрою, ще й до того на Сході Європи, яка ціла «усамостійнюється» м. ин. користаючи з кредитів Заходу. Для національного життя повстає тут засадниче питання, чи все, в кожному випадку розпутано максимум зусилля підставової сили українства по лінії *найсильнішого спротиву*, щоби клич «власними силами» не був тільки порожнім звуком. І все проблема кредитів вертається з економічних централ до їх низових клітин на місця, до їх членства, організованости, діловодства, усвідомлення мас під кожним оглядом ітп. Бо в цій фазі, під цим оглядом така кооперація є справді революційним чинником і то в масовому масштабі, з найкращим «організаційним і органічним» вкоріненням не лише кооперативних ідей, але й *національно-виховних моментів*. Під цим оглядом являє собою кооперація велику вартість для визвольної справи й ця фаза органічної праці вимагає великої уваги. *Психічне й економічне усамостійнення мас, визволення зпід чужинецької залежності* — це націоналістичні кличі. Коли ж розважити про місце кооперації в капіталістичному устрої, про її залежність від «анонімного» капіталу взагалі, головню на початках її розвитку в даного народу, а далі про ціле українське національне життя в чужих державних організаціях, то для української національної революції й її підготовки серед найширших народних мас — ця економічна проблема всіх родів кооперації, існує лиш і виключно у цій *низовій* площині: організація енергії мас за їх економічне усамостійнення, але — в імя кличів українського націоналізму.

Отже не вільно легковажити тої істини, що *точка тяжести органічної праці лежить «у низу»*, серед мас, на ґрунті, де назрівають і сплідують усі визвольні сили народу, та де знаходять своє призначення масові товариства і організації. Для українського націоналізму має це основне значіння. А тому пересунення точки тягару «в гору», де починаються перехресні стежки «репрезентації» органічної ділянки перед займанцем, доводить до неприродного перебільшення її ролі. Всякаючи в себе в умовах окупації щораз більше не-своїх, не-«органічних» функцій, провідництво органічної праці «в горі» робить нераз потягнення і виступи, далекі від самої «органічної праці» — від чого є вільні низи а навіть низові керманічі.

Конкретно: існує вимога «діловости» в «органічній праці», головню на верхах: революції стинає там голову займанець — угодовщині ж усуває ґрунт зпід ніг стихія низів. І тільки сила і політичне обличчя низів рішає про долю одної і другої крайности. Не треба пригадувати, що в органічній ділянці «стихія» приходить до голосу лише тоді, коли вона є справді організованою.

Пересунення точки тягару в гору, з наведеними консеквенціями, стає постійним джерелом неправильних поглядів про саму вартість органічної праці: її перецінюють або — недоцінюють.

Одним з наслідків такого перецінювання є популярний «аргумент», який висувають українські націонал- і соціал-опортуністи, кажучи, що самостійність народу є питанням такої його культурно-економічної розбудови, що самою своєю пропорцією до інших культурно-економічних сил на нашій землі своїм змістом і силою з неминучою, природною конечністю (часом квапляться додати: без революційних «потрясень») розсадить усі інші сили в відповідному моменті. Звідси починаються перестороги перед надмірним перебільшуванням значіння держави (про це переконають нарід, віками позбавлений своєї держави!*), та навіть «наукові» статистично-економічні «докази» про не одну «передчасну» та оманну самостійність інших народів.

Зноваж недоцінення, а вслід за тим недотягнення в органічній ділянці, в низах має той наслідок, що, напр., організоване економічне життя нераз вимагає допливу крові, в формі капіталів з-зовні. Коли при добутті тих капіталів навязується крім економічної теж політична залежність, тоді згодом національні установи відчують не доплив, але відплив живої крові: тратять організуючу, притягливу силу серед свого власного громадянства, якою є національна платформа «органічної праці». І нічого ховати, що на таку недокровність занепадає українське життя. Розуміється, не беремо тут навіть на увагу культурно-економічні «установи» творені під покровом ББ на Волині, й їх «органічну працю», якою одностуді П. Певного, сповняють тільки свою політично і національно-розкладову наказну роботу.

Незвичайно вражливою на чистоту національної моралі є з природи своєї річі широка культурно-освітня ділянка національного життя. Поминаючи використання культурно-освітних установ сторонніми вороже національними силами (комуністами) під технічно-організаційним оглядом, треба тямити, що ця ділянка, вже своєю «духовою» природою й освітно-виховним характером діяльності послідовно виводить суспільність поза межу органічної праці і заводить там, де розходяться вже широкі політичні шляхи. Тим то й на цій межі виринає найбільше замішання понять і йде завзятий бій. Подібно є справа з руханково-спортовою ділянкою, яка знова своєю «конкретністю» дуже наближується до згаданої межі. Ізза цієї «конкретности» з усею різкістю виступає тут — на ЗУЗ — «упуст крові», себто, репресії займанця.

З цього перегляду ясно, куди слід заадресувати оцінку «деструктивізму» і «неморальности», яку підносять партійні опортуністичні «конструктори» проти націоналістичного табору. Строге видержування «органічної праці» на національній платформі виходить їй самій на здоровля вже на наших очах. Пр. українська кооперація на ЗУЗ ставлена без сторонніх підмог (хвилевий, дисконтовий кредит був дуже незначний!), видержує економічну кризу розмірно без потрясень у порівнянні з польською, піддержуваною державою. «Національним майном» у кооперації в тому світлі є не так її фінансовий стан, як те виріжнення у ньому своєї

*) Чи супроти того дивно, що українські історики успіли вже дати чимало причинків до цього питання й розрізняють не лише «бездержавність», але й «недержавність» українського народу як його «вроджену, органічну» прикмету?!

власної доброї волі і заслуги від — займанщицької екстермінаційної економічної політики. Поволіще, але певніше. Тому теж *політика* репрезентантини в «органічній праці», що покидає її національну платформу і веде по лінії найслабшого спротиву мусить бути поборювана.

* * *

Українське культурно-економічне життя, організоване в відповідних установах під сучасний момент є в суті мініатюрним паліативом у розв'язці української суспільно-економічної проблематики і не відзеркалює цілісного культурно-економічного стану народу. Має тут і вагу різниці теренів, на яких точиться справжня боротьба. Боротьба за всі життєві інтереси українського народу, за варстати праці, за землю, тощо, з огляду на свою ширину і революційну ударність, не може вестися в цих установах. Вона мусить звертатися *безпосередньо проти займанця* і відбуватися на теренах *цих варстатів праці*.

Коли ходять про ЗУЗ, так і тут вона точиться під кличами українського націоналізму, та нічого ховати, — єдиним конкурентом його, галасом цієї боротьби є комунізм. Зовсім природньо а для визвольної справи хосенно, коли надмір революційної енергії має, незужитий революційним підпіллям і цією безпосередньою боротьбою проти займанця, надмір, який передержить репресії займанця з одного боку, і який в міру поширення і загострення боротьби безупину буде рости — буде звертатися до «органічної праці». Отой «надмір енергії», наповнюючи старі форми, які застає або творючи свої власні нові під найрізномірнішим видом організацій, установ, преси тощо, має сповняти роль носія революційних ідей у масах. Як явище стихійне іде з низу і поступатиме в міру загального зросту і сили революційного руху, опановуючи що раз більше ділянку «органічної праці» та виширюючи з неї опортуністичний елемент.

Щоб ліпше зрозуміти значіння цього, можна вказати на загальний розвиток національного життя й культурно-економічної ділянки на ЗУЗ по 1918—20 рр. Ця розбудова «органічного» сектора іде в парі з появою кадрів української незалежної інтелігенції по війні, м. ин. як наслідок польської екстермінаційної політики супроти українців. Та є й така частина серед цих кадрів, що добровільно «унезалежнюється» і палить усякі мости між собою і займанцем. Усі ці кадри, входять у громадське життя і приймають участь в «органічній праці» з *основною переоцінкою всіх до-революційних вартостей і розроблюють їх в «органічній праці» на нових підставах українського націоналізму*.

Вартість культурно-економічних установ полягає в їх організаційному, а також у *виховному* моменті. Легкий і тріткий доступ до мас і суспільно-політичне середовище культурно-економічних установ постає безліч засобів для розгорнення і перевірки революційних шляхів «органічної праці». Це є найбільше значіння цих установ. На терені культурно-економічних установ не можлива безпосередня боротьба проти займанця, тільки посередня. Тому «органічна праця» є лише засобом, *засобом для вціплення масам розуміння розвоєвих шляхів у боротьбі за національне і суспільне визволення — шляхом національної революції*.

За те на терені культурно-економічних установ приходить до зудару за постановку «органічної праці» та до змагань за «владу» в цих

установах; однак факт, що опортуністи не є рівнорядним противником націоналістів, (ним є займанець), відсуває питання «влади» на другий плян. Всежтаки в безпосередній зустрічі двох протилежних сил є воно неминуче; на сьогоднішній день це справа чисто індивідуальна, локальна, залежна від часу і загальних умов; між двома скрайніми можливостями — винищенням революційного духу шляхом опортунізації «влади», і ліквідацією культурно-економічних установ (репресії) — рішає не хитрування, але ідейність і сила революційного руху. Жертва коштом «органічної праці» оправдана якщо висування політичного моменту в даних умовах скріпить моральні вартості українського визвольного руху серед мас. Перевиховати і виховати в агресивности як найширші маси, впоїти в них почуття національної честі й жагу помсти за найменшу її зневагу, волю до самостійности — це найважливіше завдання, при помочі всіх засобів, для українського націоналізму. Отже й коли йде про *остаточну* ціль «органічної праці», то націоналісти признають за остаточний позитив її місії — відповідне *психічне наставлення та виховання мас*. Воно є правильним тільки при застосуванні націоналістичних методів, а є позбавленим будьякої ударної сили і з ґрунту хибним з огляду на визвольну справу, коли є з опортуністичною останньою санкцією добра і зла.

Відклик до політичного моменту в «органічній праці» не лише зберігає здоровий її національний зміст і протидіє опортунізації установ, але, що важніше, у зовсім природній, життєвий, безпосередній спосіб ставить перед очі українських мас належне і повне розуміння національно-суспільних проблем. Цим способом «органічна праця» дістає націоналістичний знаменник, а націоналістичний рух узагалі одержує непереможну зброю в боротьбі з українським опортуністичним табором. Орудкування цією зброєю полягає в тому, що позитивно-«органічні» кличі висуваються і переводяться обов'язково *в парі з иншими суто-політичними кличами* та при умілому акомпанієменті підпілля.

Ширина програмової платформи ОУН відхиляє від неї небезпеку загрузнути в поборюванні опортуністичних партій і їх впливів тільки на ділянку «органічної праці» (тим менше за владу в установах!). Боротьба ведена ОУН шляхом революційних акцій на всіх ділянках національного життя перерішує напрямні впливів, що діють у ділянці «органічної праці»: одним з наслідків отой загальної боротьби є зріст впливів українського націоналізму в постанові «органічної праці».

Інж. М. Органський.

Декілька думок про капіталізм і сучасну кризу.

Ціла сучасність переходить під знаком кризи!.. І то не лише економічної. В багатьох проявах політичного, суспільного, культурного й духового життя цивілізованих народів констатуємо катаклізми, антагоністичний розклад, руйнацію старих форм і маразм.

Вишукування окремих причин цього стану не може дати добрих наслідків. Спір про те, чи сучасна криза є переважно економічною, чи духовою, не вичерпує справи і в своїх висновках нікого не зобов'язує і нічого не направляє.. Щоб належно зрозуміти причини критичного стану людства і зробити з того практичні висновки, треба вдивитися в цілий комплекс тих господарсько-суспільних і духових факторів, які позначають нашу добу. Це насамперед тому, що при сучасних загальних устроєвих формах існування народів ці фактори є між собою в тісній повязаности і взаємозалеж-

пости. Зрештою залежність ця характеризує не лише нашу добу. Власне тому лише рівнобіжний і об'єктивний огляд усіх факторів, які визначають зміст нашої доби може привести нас до встановлення правильної діагнози її хвороби.

На нашу думку, існуюча криза не є *лише* звичайним, перманентним явищем господарської конюнктури, взятої в довшому протязі часу, або одним із буденних підтверджень законів «теорії криз», але грізною кризою сучасного історичного циклу: *капіталізму*.

Годі заперечити, що капіталістичний устрій, подібно до інших господарських систем, що його попереджали, є лише *категорією історичною*. На досвіді історико-економічного минулого, який вказує змінливість господарських форм у часі, змісті і просторі — не буде ніякою фантазією припущення, що і капіталізм та й ще у нинішній його формі — це лише одно з посередніх кільць того єдиного ланцюга еволюції, спрямованої в будуччину... Прийдешні форми тої еволюції тяжко збагнути, але вона сама в собі є доказом закону *замінності*, іманентного самому життю. Цьому законів підлягає і капіталістична система сучасної економіки.

Доба капіталізму зачалася в останніх десятиліттях XVIII. ст. Економічним її побудинком були з одного боку — розклад феодально-кріпацького господарства, а з другого — невідповідна зростаючій швидкості торговельного обороту перестарілість цехово-ремісничого устрою.

Безпосереднім фактором історичної актуалізації капіталізму була початкова ера текстильно-машинової продукції в Англії. Діяння цих нових господарських сил ішло в парі і з відповідною суспільно-політичною та ідеологічною реконструкцією. Знищений внутрішніми чварами і абсорбований монархією, феодалізм зазнавав все більшого розкладу і здавав позицію за позицією новій суспільній силі — буржуазії, зродженій вимогами модифікованої економічної системи. У відношенню світоглядному, як реакція супроти схолястичної диктатури католицької церкви, зростають ідеї гуманізму, людської індивідуальності, її абсолютної вартості і природних прав, які знаходять свій класичний вислів в «Деклярації прав людини» французької революції. Новий світогляд у площині політичній створив — *демократизм*, а господарській — *економічний лібералізм*. На них сперлася система нової доби.

Капіталізм створив блискучу еру поступу й технічної цивілізації. Найбільш відповідний тодішній тенденції стихійних господарських сил до розгону, опертий на молоді, повні життєвої ініціативи і творчої енергії суспільні сили, використовуючи технічні винаходи і удосконалення; він все більш поширював свою експанзію, витворював нові форми життя і сприяв загальному прогресові. То справді була «щаслива весна» нового суспільно-господарського устрою.

Послідовно переходячи етапи текстильної продукції, машинового виробництва, залізничного транспорту, використання хемії і електричної енергії величезних підприємств і банків — капіталізм досягнув вже в другій половині XIX. ст. кульмінаційної точки свого розвитку. Кризи, які до того часу відбувалися в 20., 30. і 40. р. р. мин. століття були лише малозначним черговим способом регуляції і «регламентування» *стихійних* процесів виробництва і обміну, які характеризували капіталістичний устрій у цей початковий період його існування.

В 60.—70. р. р. м. ст. капіталізм починає зазнавати перші «колюди» на овому переможному і безжурному шляху. Масове використання робочої сили в капіталістичних підприємствах, що йшло в парі з вилюдненням сіл у промислових країнах, купило по містах величезну кількість робітників, які, поволі втягаючись у швидке темпо новоміського життя, втрачали свій початковий сільській консерватизм і малоруховість. Позбавлені якоїбудь приватної власності, ці робітники існують лише працею своїх рук, яку продають вони на формально «вільному», а фактично вповні узалежненому від підприємців ринку труда. В ту початкову добу капіталізму, коли засади економічного лібералізму вважано непорушними і коли вони унеможливлювали державній владі втручання в господарські процеси, не існували закони про охорону праці, регуляцію цін, оплату робітника і соціальне забезпечення. Власники підприємств безконтрольно використовували для себе таку сприятливу для них конюнктуру. Приклади праці робітників на фабриках, заводах і шахтах по 12, 14 і навіть 18 год. денно не були тоді рідкістю. Для непосильних фізичних праць використовувано жінок і малолітніх дітей.

Тодішні економісти для виправдання господарськими і етичними засадами такої надмірної експлуатації людини мали різні економічні теорії, як от, наприклад — «теорію залізної зарібної платні». За нею, оплата праці робітників могла досягати лише такого рівня, щоб вони могли задовольняти основну потребу свого відживлення: купувати хліб. Надвизка понад цей рівень, твердили ці теоретики, сприятиме зростанню

життєвого й культурного рівня робітників, наслідком чого непропорційно зростатиме число народжень у робітничих родинах. Цей популяційний приріст витворить перенаселення, а тим самим... непотрібні для промисловості робочі руки і безробіття.

Річ очевидна, що на ці умови життя новонароджена робітнича класа не могла не реагувати, а це привело в скорому часі до зростання антагонізмів. До того на кін історії приходять постаті Маркса з проповіддю соціалізму, класової боротьби і гаслом скепропріяції капіталістів!... В 50., 60. і 70. р. р. вже відбуваються робітничі штрайки і масові соціально-революційні рухи. Зачинається гостра і тяжла боротьба між капіталістично-провідними колами і професійними робітничими організаціями за справу соціального законодавства, охорони праці і т. д. В тих змаганнях капіталізм під силою вапору робітничих організацій йде на уступки. Успіхи ці ще більш окрилюють робітництво, дають йому певність у боротьбі і відчуття власної сили...

Та труднощі зарисовувалися не лише в ділянці соціальних конфліктів і розподілу суспільства на два ворожих табори: власників капіталістичних засобів продукції і пролетаріят. Самий процес капіталістичного виробництва і обміну зазнавав все більших перешкод. Промислово-механічна революція, викликана капіталізмом, яка давала можливості *екстензивного* поширення його чинності і впливів, поступово закінчувалася. Впливи цього явища деякий час усувалися експанзією на кольопітальні ринки, однак і ці можливості зачали натрапляти на непереможну стіну переплутаних господарсько-імперіялістичних антагонізмів держав і окремих *національних* капіталістичних систем. Капіталістична система зазнає, наслідком того, великих змін.

Зачався період *інтернаціоналізації* капіталу, викликаний скороченням ринків і немінуче потрібного переходу до нових, *інтензивних* форм капіталістичної продукції. В країнах повстають велитенські трести, картелі і синдикати міжнародного характеру. Засаду особистої волі та ініціативи підприємця заступає акційна, анонімна форма. Потреба величезних засобів для фінансування цього кольосального виробничо-обмінного капіталістичного апарату, покликає до життя банкові концерни, які підпорядковують собі не лише всі господарські процеси світу, але й набирають потужних впливів в урядових колах держав і в міжнародній політиці. Тим способом капіталістична система доходить до форми *інтернаціонального фінансового капіталу*. Гасло — «економіка визначає політику» — в самому неприхованому розумінню зачинає означати, що долю людства, керівництво загальними процесами й політикою світу захопила до своїх рук кліка інтернаціональних банкових магнатів. В такому стані капіталістичний устрій застає світова війна 1914—18 р. р.

Після війни вправді мало місце буйне оживлення процесів капіталістичного господарства, але воно скоро покінчилося. В 1927—28 роках показуються перші ознаки сучасної кризи, яка швидко темпом огортає всі ділянки життя.

Оптимісти при кожному вияві підвищення біржових курсів схильні добачувати перші симптоми покращання конюнктури й кінець кризи. Але чи трагізм положення полягає *лише в самих фактах* надпродукції, масового безробіття і руйнації обмінно-кредитового апарату?! Чи може факти ці є лише вислідом головних обставин-передумов... Які ж ці факти і обставини?...

Наслідком господарської депресії світова продукція зменшилася наполовину від нормального рівня. Вийти з цього положення можна булоб лише шляхом побільшення суспільного попиту на виробі, інтенсифікації обороту і притягнення капіталових засобів. Але як цього досягти, коли власне наслідком перепродукції і браку попиту (а вислідом цього й є сучасна недопродукція) в цивілізованих країнах світу перебуває 50,000,000 безробітних, враз із родинами, які вони удержують?.. Вся ця величезна кількість людей (що дорівнює числом великій нації) говорячи економічною мовою, «вийнята з обороту», і не лише не може бути нормальним консументом продукції, даючи тим способом конче-потрібний суспільно-матеріальний еквівалент, але сама лягає непосильним тягарем на державні бюджети, що змушені рятувати її від фізичної загибелі. Витворюється замкнене коло, з якого тяжко найти вихід. До того наслідком постійних банкових крахів, і валютних хитань, огорнені панікою капітали являють собою якогось «мацдрівника», який рятується біганиною з країни в країну. За браком довіря міліярдні засоби ховають, по старо-українському звичаю, також і «в глечиках»...

Погляньмо на стан світової фінансової політики в цілому! За підрахунками англійських економістів, розмір міждержавних боргів (не рахуючи боргів політичних) досягає суми в... 1,550,000,000,000 франц. франків! Щорічна виплата відсотків по цьому капіталу досягає 125,000,000,000 франц. франків, обрахована у золоті, або у валюті. Між тим світовий запас золота становить 54,000,000,000 фр. фр., себто суму вдвічі меншу лише від річної виплати відсотків, не кажучи про основний борг, що переви-

щуче світовий золотий запас у трицять разів. І це в менті, коли світове грошеве господарство розхитано до краю, державні бюджети не в стані встановити рівноваги і всім країнам загрожує нова інфляція! Як при цих умовах розв'язати цю проблему? Анулювати борги? Але щож лишиться тоді від засади кредитового довір'я і зобов'язання дотеперішніх основ системи?

А рівночасно з тим концентрація фінансового капіталу при одночасному ожebraченню соток мільйонів людей досягла неймовірних розмірів. В одних Сполучених Державах 3% населення посідає 75% національного майна, тоді як решта — 97% існують з обслуговування цієї зникаючої меншости магнатів капіталу. Таке явище маємо і в Європі. «Фільозофії нерівности» годі заперечити життєву рацію. Рівність *права споживання* індивідів булаб мислима лише тоді, коли булаб реально здійснимою і рівність *обов'язку творчости*. Та поки існують індивіди з різною гразацією їх творчих спроможностей і здібностей, доти буде діяти і закон нерівности того еквіваленту — умов життя і матеріальних засобів, — який одержує індивід за свою суспільну функцію в порівнянні з іншими. Це зрозуміли навіть теоретичні і практичні пропагатори «рівних еквівалентів» — більшовики, що швидко змушені були кинути засаду «уравніловки» і перейти до встановлення відповідної градації оплати праці і життєвого рівня людей. *Одначе всеж у нерівности цій повинна існувати якась межа, диктована суспільно-корисною і етичною логікою.*

Бо ніщо не в силі виправдати скупчення кольосальних багатств у руках зникаючої меншости тоді, коли більшість не лише не має вистачальних середників до задоволення своїх потреб, але — що найбільш трагічно і неприродно — не може знайти для себе *праці*, щоб забезпечити свою основну екзистенцію.

В початку нашої епохи, коли домінує значіння мав «промисловий капітал», твердження про місіонарську функцію цілої капіталістичної системи мало під собою підстави. Бо справді — власник капіталістичних засобів продукції виступав не лише в ролі «експлуататора», але і творця конкретних суспільних вартостей. Він був також і «піонером» поступу... Цим виправдувалося його місце в соціальному устрою. Сучасна роля *фінансового* капіталу в суспільстві фатальна: єдиним стимулом його виявів, що базуються на скаженій, напруженій швидкості обороту («гроші — час!») є тенденція здобути *найбільший зиск*. І то зиск не конечно придбаний у процесі творення реальних цінностей, але в *спекуляції* символами тих цінностей, які штучно створили акційно-біржєві форми сучасного фінансового обороту. Природа фінансового капіталу щодо сфери інтересів і персонального складу — *інтернаціональна!* Як що мислити капіталістичний устрій, як форму, імманентну національній, державно-господарській структурі життя народів, то *фінансовий капітал* є її парадоксом і неменшим ворогом та *шкідливком*, як *комуністичний інтернаціонал*... Національно-господарські інтереси країн, у яких він оперує, для нього мають найменше значіння! Клясичним прикладом його чинности були грандіозні біржєві й банківські крахи в Америці, які потягли за собою в безодню катастрофи господарства і фінансові системи інших країн. Характерно при тому, що ці біржєві крахи сталися не наслідком зниження цін на товари, але як раз у зв'язку зі свідомою спекулятивною грою на зниження біржєвих курсів, яку провадили цілі фінансові групи. Це привело до банкруцтва головних артерій господарської системи, і вина за це подає на *фінансовий капітал*. Таких прикладів його темної, антисоціальної природи можна булоб вказати чимало.

При розгляді окремих і міжнародних спроб розв'язати економічну кризу капіталізму, кидається в вічі повна безпорадність і безвислідність зуживаних до того середників. Навпаки — події йдуть усупереч вимогам логіки її лікування... Теоретично визнається, що кризу можна послабити встановленням фінансово-політичного міжнародного довір'я і ліберальними методами товарного обміну між державами. Щож бачимо в практиці? Політичні і національні антагонізми стихійно зростають, має місце встановлення непереборних митних тарифів, ембарджо і обмежених квот. Приватна ініціатива, свободна торгівля і вільна конкуренція — ці «свята святих» капіталізму у його перших фазах розвитку насьогодні вже лише «солодка пісня» минулого... Продукцію емонопользували світові трести, акційні форми яких давно майже звели нанівець свободного капіталістичного підприємця; потужні картелі і синдикати скинули з порядку дня «вільну конкуренцію» і залізною рукою означають рівень світових цін; вільна торгівля — розбивається лобом о стіну чисельних протекціонізмів...

Криза сучасного капіталізму стає тим більш релєфною, коли ми вглянемося в ті політико-суспільні і духові форми, які були опорою розвитку капіталізму від менту його повстання. І так капіталістичний устрій імманентний політичній демократії, в її партійно-парламентарних виявах. Міжтим внутрішня хвороба господарської системи

не могла не відбитися і на її політико-устроєвій основі. Очевидні вияви кризи демократії в свою чергу пов'язані з порушенням її економічної підстави.

Зроджена діяннєм стихійних, виправданих сил минулого, демократія своєю молодю енергією і творчим патосом швидко полонила життя, збагативши його неочікуваними вкладами духово-матеріального прогресу. Але... час минав. Внутрішній початковий зміст демократії, означуваний *духовістю*, що забезпечувала *творчість*, виповнювався *матеріалізмом*, *едністю* загальної суспільної мети-замінили *антагонізми*, перестаріла енергія обернулася в інерцію. Патос і віра зникли, лишилися лажовккі теорії «механізованої арифметичної волі більшости» і мертві традиції «пятихвостки»... Поява більшовизму, фашизму і гітлеризму на порядку дня історії сама по собі докажує існування сил, що розхитують фундамент існуючої, політико-господарської системи.

Вияви останніх революцій, негавні соціальні зриви, політичні катаклізми, марам, недовір'я до існуючих життєвих основ, поширений скептицизм до всіх дотеперішніх цінностей — усе це симптоми глибокого розкладу, який прогресує. Його не направити вже за допомогою підвищення валютних курсів чи побільшенням відсотку фабричної продукції... Цього замало! Ніяка суспільна система в історії не вдержувалася тоді, коли зникли її творчі, духово-ідейні основи. В тому полягає і трагізм існуючого устрою. Ідеї, які його зродили, втратили свої сили, живучість і обернулися в систему спекулятивної брехні. Замість незалежних духових цінностей — маємо примітивний, «стандартизований» матеріалізм, замість солідарности — хижий егоїзм і ворожечу, замість добробуту — десятки мільйонів голодних, безробітних і жебрацтво, замість політичної і особистої свободи — брехню «виборчої урни» і кабалу. Саму людину обернено в механізованого «робота»...

Чим і як жити?! І шукаючи тої відповіді, маси кидаються в протилежні крайности...

Зокрема доведені до розпачі озлоблені маси сподіються рятунку від... комуністичної Москви. До широкої свідомости суспільства не дійшло ще відчуття і зрозуміння тих глибоких антисоціальних і антисуспільних основ, на яких базується ціла комуністична система. Бо комунізм — це «криве зеркало» нинішнього капіталізму, в якому однакові по внутрішньому змісту елементи проявляються в оберненому зовнішньому вигляді. Авсеж масове поширення комунізму в світі в ніякому разі не можна легковажити. Мова цифр виборів по різних країнах і конкретні вияви діяльності Комінтерну надто красномовні й поважні, щоб над ними байдуже переходити до порядку денного.

Де вихід?! Треба стукати, або ломати всі потрібні двері. Цілою натугою рештком здорових ідейних і суспільних сил змагатися за зміну існуючого положення, за збереження цивілізаційних здобутків і культури. Треба змагатися за кардинальну зміну сучасних політико-господарських основ. При участі зреформованої державної влади і соціальних клясів може перейти широка етатизація і демократизація капіталу, яка з одного боку забезпечить його здорову, продукуючу функцію в суспільстві, з другого — спаралізує шкідливі спекулятивні тенденції. Продукція не сміє підлягати лише «стихійній грі» (а власне монопольному диктатові капіталістичних трестів), але поруч з приватною ініціативою, знайти для себе пляново-реґулятивне начало. Обидві методи дають можливість забезпечити суспільство від явищ масового безробіття і сприятимуть правильній політиці товарного розподілу і зарібної платні. Тверда податкова політика повинна радикально перерозподіляти і урівноважувати національний прибуток. Державно-політична система має бути реконструювана в напрямі її упезалежнення від впливів капіталу і в напрямі участі в керуванні соціальних верств, організованих професійно. Посилення духових начал у суспільстві шляхом відповідних суспільних організацій і методами ангажування широких мас до творчости повинно змінити сучасну духову протрацію та індиферентизм.

В цих основах закладені можливости звільнення людства від маразму і тяжких наслідків сьогоднішнього стану.

Проф. О. Мицюк.

Жидівство за доби історичного перелому (1917—1920).

Слобожанщина не входила в черту осілости, в 1866 р. по всій Харківщині по містах і селах було разом тільки 1.226 жидів³⁰⁾, а на 1897 р. в самому Харкові жидів стало 11 тис., отже зросла супроти 1847 р. понад 110 разів! (На жаль, в ті порівняння ми не могли ввести рік 1914 чи хоч би 1917). Те наростання жидівської людности по містах України, їх оживлення, загалом, коли вилучити портові міста, йшло в напрямку колонізаційної хвилі — з північного заходу на південний схід.

По містах Східньої Галичини спостерігався більш натуральний приріст, без імміграції, але з деякою еміграцією, і тому в них за час з 1856 по 1897 р. зріст жидівської людности, подібно до Бердичева, йшов (за зводкою Лещинського) значно повільнішим темпом, ніж на Наддніпрянщині:

1856 р. 1897 р. 1921 р.			1856 р. 1897 р. 1921 р.				
Львів	26,7	44,3	76,9	Тернопіль	10,8	13,3	13,8
Перемишль	6,0	13,3	18,4	Дрогобич	15,7	8,7	11,8
Коломия	9,0	16,4	14,5	Стрий	4,4	8,6	11,0
Станіславів	8,1	13,8	23,2				

Збільшилося пересічно за 41 рік в півтора рази, а за 65 літ — удвічі; винятком був Дрогобич, що за 41 рік зазнав зменшення жидівства ледве що не вдвічі.

Останній період, 1920—26 рр., у житті Наддніпрянських міст позначився величезними міграційними пертурбаціями. Небувала ще у світовій історії розмахом і глибиною східньо-європейська революція принесла жидам рівноправність, а з тим і знесення «черти осілости». Наслідком того насамперед перелюднені міста Правобережної України зазнали величезного одливу жидівської людности. В порівнянні з даними перепису 1897 р. — на жаль, немає даних на початок революції, — низка міст — Кам'янець-Подільський, Житомир, Бердичів, Біла-Церква і одне місто з Лівобережжя, Кременчук — на 1920—26 р. р. виказало зменшення жидів: в Бердичеві в 1897 р. жиди склали 78% од всієї людности, в 1923 р. — 64,9%, в 1926 р. — 55,4%; в Житомирі — 47%, 42,2%, 39,1%; ще деякі міста — Проскурів, Черкаси — хоч і виказали звишку, однак низку за натуральний приріст і, значить, фактично зменшений зріст жидівства. Напевно подібний процес зменшення відбувся й по багатьох з перелюднених жидівством містах і містечках Правобережжя з числом жидів менше від 10 тис. душ, як також ясно, що той єдиний і виключний своїм значінням у новітній історії жидів на Україні (і в Білорусі) стихійний процес розріднення на 1926 рік ще не закінчився, він продовжується й мабуть не скоро спиниться. Куди ж перебіраються жидівські виселенці з тих міст?

Міграція з перелюднених міст Правобережжя повандрувала насамперед до міст України, до яких раніш, за існування «черти», приступ жидам був обмежений — до Києва, Харкова й до центрів Донбасу — Бахмуту та Юзівки (Сталіно). Це, власне, більш рівномірне розсування по території України. Далекіший інтерес являє собою еміграція жидів із України (теж Білорусі) до інших міст Союзу С. С. Р., як наслідок знесення «черти осілости», яка тяжила з 1791 р.

По деяких важливіших позаукраїнських містах зріст жидівства виявився в наступних даних:

³⁰⁾ Памятная книжка по Харьк. губ. на 1868, ст. 106.

	1847 р.	1897 р.	1920-26		1847 р.	1897 р.	1920-26
Москва	0,3	8,5	131,2	Баку	—	3,2	15,0
Ленінград	2,0	17,3	84,4	Саратов	—	1,5	15,0
Ростов	—	11,8	40,0	Смоленск	—	2,0	11,8
Тифліс	0,1	3,7	20,0				

Проти перепису 1897 р. Москва набула жидів в 16 разів більше, Ленінград в 5 разів, Ростов у 4 рази, Тифліс і Баку в 5 разів, Саратов у 10 разів, Смоленск у 6 разів! Очевидячки, розсунулося жидівство і по другорядних містах Союзу С. С. Р., але характерно, що найбільше його знов таки осідає по найголовніших містах: Київ, Харків, Москва...

Статистичні дані 1897 р., мійського перепису України за 1923 р. й загально-совіцького 1926 р., показують нам, що мійська жидівська людність переживає великий міграційний процес більш рівномірного розташування по Україні й поза межами її. Та помітно, що жиди не так то охоче розлучаються з «країною погромів», як вони іноді називають Україну: за час, відколи «черта» відпала, вони моглиб зробити значно більший екзодус із України до інших раніш заборонених їм округ і національних районів С. С. Р., ніж то ми досі бачили.

«Історично- мійській людности, жидам, завжди належала — за словами Шермана — специфічна доля в країнах їх розсіяння: їх стихією були й є торгівля, кредит, фінанси й тільки на Сході Європи ще ремесло. В організації великої промисловости роля жидівства не значна; помітна їх роля тільки в утворенні концернів, явища негативного. А сільське господарство майже не знає жидів»³¹⁾.

За роки по світовій війні з сільського господарства (з лісництвом — тощо) живе, за статистичними даними, ось яка кількіть: а) абсолютна і б) в відсотку до всієї жидівської людности країн:

	В рік перепису	Душ	%		В рік перепису	Душ	%
Союз ССРР	1929	220.000	8,0	Німеччина	1907	5.772	0,9
Польща	1921	159.147	5,6	Палестина	1927	18.000	12,0
Румунія	1925	50.000	5,7	Зеднані Держ. Америки .	1925	75.000	1,9
Чехословацчина	1921	43.261	12,2	Канада	1925	4.000	2,9
Угорщина	1921	20.804	4,4	Иппа Америка	1927	2.000	2,8
Литва	1927	6.000	3,8	Разом		624.851	5,0
Латвія	1925	867	0,9				

Щоб вірно оцінити ці дані треба мати на увазі, що від сільського господарства живуть ті, що ним займаються, й такі, що ним не займаються. Статистичні переписи ж не на стільки ще тонке знаряддя, щоб той поділ проводити, а тому на таких даних можна спекулювати, перебільшуючи кількіть хліборобської жидівської людности. Клясичним прикладом такого перебільшення є сучасне Закарпаття, де за демографічного перепису 1921 р. 26,92% жидівської людности (за визнанням) заявило про себе, що живе з «хліборобства, чи садівництва, чи скотарства, лісництва, чи полювання, чи — нарешті — з рибальства»³²⁾, тоді як справжніх хліборобів-жидів на ділі, на основі наших спостережень на місцях, хто знає чи знайдеться й один відсоток; інші ж, як власники чи арендарі, чи корчмарі, спекулюють на землі, пастівниках, луках, лісах, хові скоту — тощо. Правда, за доби по світовій війні жидівство примушене все більше проймається думкою про konieczність «омужичення» певної його частини, про неминучість осідання на землю з ціллю обробки її власними руками, та цей свіжий психологічний зворот, здоровий, а тільки спізнений, не так то легко зреалізувати: перехід городянина та ще й жиди на село й на землю й обернення його в хлібороба — це не легке завдання. Ми бачимо це на історії хліборобських колоній

³¹⁾ С. Шерман, Еврей и послѣвоенный капитализмъ, «Руль», № 2222.

³²⁾ Sčitanie ľudu v rep. Č.-S. zo dna 15. II. 1921, svazok 23, видання Центр. Статист. Уряду, Praha, 1925, ст. 149 і інші.

на Україні й по інших країнах і побачимо ще те ж саме на новітніх заходах насадження нових кольоній на радянській Україні.

На другому боці бачимо, як жидівство в особі своєї молоді озброюється до боротьби за існування в тих національних осередках, що його оточують, як воно підготовляється до господарської, культурної й політичної конкуренції через здобуття вищої освіти, могутнього фактора! Воно постачає на високі школи більше студентів релятивно (иноді й абсолютно), ніж ті національності, серед яких живе.

Ось, напр., у літньому семестрі 1930 р. на 25 університетах Німеччини всього начислювано студентів і студенток 8.518, з того жидів і жидівок було 4.259 (50%), німців громадян Німеччини 3.368 (39,6%) та чужоземних студентів — 891. Себто, студентів(-ок)-жидів на університетах Німеччини студіювало більше (на 10,4%), ніж самих німців тої країни. Не йметься віри, та такий виказ робить німецька високошкільська статистика за 1930 р., а тут не може бути сумніву.

Маємо одначе на цю тему, кількостної переваги жидівського студентства над нежидівським, ще більш вражаючі дані для території сучасних дев'яток держав Середньої й Східної Європи, а саме: Польщі, Угорщини, Румунії, Литви, Латвії, Чехословаччини, Австрії, Німеччини й С. С. С. Р. Самої жидівської людности в порівнянні з передвоєнним часом (1914 р.) у них зменшилося на 5%, а студентів-жидів на 1927 р. кількісно більш ніж подвоїлося (було 20,4 тис., а стало 51,4 тис.), а релятивно майже потроїлося (було на сто тисяч людности 232, а стало 612); колиб одкинути С. С. С. Р., то всеж жид. студентства на 1927 р. буде — 467, себто, релятивно вдвічі проти 1914³³⁾.

Рік	Н а с е л е н н я		С т у д е н т і в		Кількість студентів на 100 тисяч людности	
	жидів	іншого	жидів	іншого	в жидів	в інших
1914	8.787.114	218.097.300	20.443	187.188	232	86
1927	8.395.000	276.402.024	51.391	350.817	612	127

Коли брати релятивні показники, на 100 тис. душ людности, то побачимо, що в 1914 р. на згаданому терені жидів вчилося на високих школах в 2,7 рази більше ніж не-жидів, а в 1927 р. в 5 разів! Перед нами певна експансія — ліпша з усіх можливих — жидівської нації в царину високої освіти, де вони випереджають інші народи. Загостреному суперництву в життєвій боротьбі вони протиставляють і більшу озброєність академічно освіченими силами. Жидівство стимулює інші національності йти з ним на випередки в досягненні вищої освіти, не відставати. Одначе на наш час воно лишає позад себе навіть таку національність, як німецьку, що ж казати про славянські й надто пригнічену українську! Тим часом майбутність належить більш освіченим!

«Жиди за останній людський вік» — пише *Зомбарт* — «в усіх талузях культурного життя досягли таких великих наслідків, вони здобули такі широкі позиції в усіх країнах Західної Європи й Америки, вони є таким важливим фактором у майбутности культурних націй. Поза тим їх вплив і їх значіння безсумнівно ще буде зростати в майбутньому»³⁴⁾... Вплив, очевидно, не пейсатих носіїв жидівства, а освічених, озброєних здобутками людського генія в самих ріжноманітних ділянках знання.

Відомому соціологові жидові *Зиммелеві* довелось якось висловитися з приводу сїонізму, як акції врятування жидівства від національної смерти. «Я не можу вітати сїоністичної ідеї» — писав він — «я не вірю в її успіх». А далі саме цікаве: «Мене дивує» — каже він — «страх смерти, що охопив жидів саме тоді, коли їх вплив на всі європейські народи що-раз більш і більш поширюється. Жидам» — на думку *Зиммеля* — «не тільки не загрожує небезпека заникну, але, навпаки, вони в стадії очікування Європи... Очікування не-жидів буде йти паралельно європеїзації жидів»³⁵⁾... Експансія в високе шкільництво й є ходом подій у напрямку, який указує *Зиммель*.

³³⁾ Zeitschrift f. Demogr. u. St. d. Juden, 1930, № 5, ст. 79; те саме, № 1, ст. 7—9 (стаття Коральника).

³⁴⁾ W. Sombart, Die Zukunft der Juden, 1912, ст. 36.

³⁵⁾ «Еврейская летопись», сборн. III, 1924, ст. 217—218.

Еспансія супроводиться просто штурмом високих шкіл, аудиторій, лябораторій, кабінетів, місць у них. Нежидівське студентство країн свого громадянства відсувається напливом жидів від нормальної науки. Вибухають студентські розрухи проти студентів жидів; лише за 1931 р. ми їх спостерігали й у Польщі, й у Румунії, і в Австрії й навіть у демократичній Чехословаччині. Варшавські польські студенти-медики натиснули своїх колеґ-жидів на релігійний бік. Після жидівської віри труп не може підпадати анатомічному розрізуванню, отже студенти-медики-жиди мають вчитися на християнських трупах. Варшавські студенти-поляки домагаються, щоби жиди-студенти вчилися на жидівських трупах. По деяких східно-європейських державах для жидів заводять *pneumus clausus*, себто, відсоткову норму доступу до високих шкіл. Чехословацька республіка не хоче стратити реноме демократизма й замість того в 1932 р. підносить платню за прослухання курсів. Замір скермований проти жидів, але для заховання марки демократичности й щоб не настроювати проти молоді республіки жидівства — коли не хочуть наразити на себе жидів навіть Зеднані Держави Америки! — ту платню підіймають для всіх чужинців. Як наслідок — жидів досить продовжує вчитися по чеських високих школах, бо загалом багатші, а славяне чужинці майже всі виперті: напр., українське студентство в Галичині, що студіювало в Чехословаччині, мусіло масово переноситися на німецькі університети Австрії, до Відня й Грацу; трохи до Хорват, до Загребу. Ось зайва ілюстрація сили жидівства: в боротьбі з переповненням високих шкіл жидівською молоддю йдуть не прямою дорогою, а обхідною. Чеська преса навіть не писала, що в даному випадку йде річ про студентів-жидів; ні, писалося про студентів-поляків, румун і т. д. (за державною приналежністю!). Зі страху назвати справу власним іменем, з небезпеки наразити на себе жидівство, в країні славянського месїанізму жертвують ідеєю славянського зближення: піднесенням платні з чужинців і деякими іншими вимотами видаляють українців, югославян, болгар...

З відходом основної території України під большевицький режим репрезентативно в відношенні до східно-європейського жидівства стала сучасна капіталістична польська держава, що склалася з ріжнонаціональних земель, віддавна густо заселених жидами і що наслідком того має їх нині найбільше зпоміж усіх держав світа. На основі перепису 1921 р. за своїм визнанням жиди Польщі поділяються так: мойсеевого 2.771.949, християнського 1.954, без визнання 2.287. Що значать останні дві групи — 0,15%? За національністю до жидівської народности приналежало 2.048.878 душ (8% од всієї людности Польщі). Отже з опортунізму чи під тиском 24,8% всіх визнаців мойсеевого закону заявило себе поляками, польською національністю (тільки 0,7% приналежало до інших національностей). Перед нами старе, добре відоме явище. Важко піддаючися релігійній асиміляції (апостазії) і національній, жидівство, не втрачаючи свого питомого, легко перефарбовується в захисний колір пануючої народности, збільшуючи її статистичний показник, на що грають і зловживають політики. Ось, напр., попередній підрахунок населення Львова з перепису 1931 р. виказує 65% поляків, яких за переписом 1921 р. числилося тільки 51, — ясно, що зріст польської народности на 14% за десять літ ясовується тим, що поважна кількість жидівства заявила себе приналежно до польської народности, затемнивши правдивий склад народности Львова! Напевно, в значній мірі від зросту «поляків мойсеевого визнання» залежить і зменшення жидів, яко народности, в Варшаві, де вони становили: в 1917 р. — 41% од загальної людности міста, в 1920 р. — 34,6%, в 1925 р. — 32,5%, в 1928 р. — 30,4%.

За переписом 1921 р. на кожних 100 душ загальної людности польської держави припадало жидів (коли брати визнання) — 10,5%. Жидівство Польщі є мійською людністю переважно: з кожної сотні жидів по містах живе 74,2%. Жидівська людність Польщі (самостійна чи активно-чинна й несамостійна докупі) живе з таких джерел існування: з торгівлі й асекурації — 41% (за підрахунками *Лещинського* — 62,6%), з промислу, головне — ремесництва — 33,8% (за *Лещинським* — 23,5%), з сільського господарства, лісництва — тощо — 5,8% (не-жидівська — 72,9%), з комунікації й транспорту — 3,4%, в війську — 0,6% (не-жидівська — 1,7%, себто втричі більше!) й т. д. Коли брати саму лише самостійну (активно-чинну) людність, то в жидів у «торгівлі й асекурації» занято 35,1% (в не-жидів — 1,5%), в промисловости й ремеслі — 32,2% (у не-жидів — 7,7%). З тих, що зайняті в торгу й асекурації, на кожних сто душ 88,9% провадить «товаровий» гандель. З жидівських робітників і службовців на кожну сотню зайнято в рільництві, лісництві й тому подібних працях — 4,6% (не-жидів — 48,2%)³⁶⁾. Наводячи ці дані перепису Польщі 1921 р., ми почуваємо обо-

³⁶⁾ I. Gliksman, Struktura zawodowa i społeczna ludności żydowskiej w Polsce,

в'язок вказати на труднощі охопити, звичайною для всього населення держави статистичною номенклатурою, надзвичайну різноманітність і многобічність занять часто в одній і тій самій особі жидівської людности. Жидівство треба було б студіювати спеціальними досліджуваннями. Це роблять іноді самі міжнародні жидівські організації, даючи дуже цінний і справді характеристичний для жидів матеріал, чого не досягають загально-статистичні дослідження всієї людности держави. Ось один із спеціально-жидівських дослідів, пророблений анкетним способом жидівською організацією »J. D. C.«³⁷⁾ на першу чверть ХХ. в.

Як знаємо, історично жидівство в механізованому промисловому виробництві Європи не взяло участі через релігійні свята. За наших часів серед жидів-робітників зростає вільнодумніще відношення до релігійних приписів, однак, як слушно вказує жид-економіст Гліксман, «не треба забувати, що субота є не тільки святом релігійним, але й звичаєвим і що не тільки в минулому субота була поважною перешкодою для жидів при вступі на фабрики, але й нині ще святкування суботи дуже розповсюджене серед жидів». Доказ тому постачив згаданий анкетний дослід, переведений у воєвідствах Варшавському (з м. Варшавою), Лодзинському (з м. Лодзю), Білостоцькому (з м. Білостоком) і в м. Львові, що охопило собою 36.350 жидівських промислових підприємств, де працювало 52.609 жидівських робітників. Щодо святкування ті підприємства й робітники поділялися так:

День одпочинку	% підприємств	% робітників
Неділя	5,1	8,5
Субота	87,0	77,0
Субота й неділя	6,1	13,5
Ані субота, ані неділя	1,8	1,0

Отже з жидівських підприємств 5% святкують неділю, це більші підприємства; частина жидів-робітників, 8,5%, святкує неділю, не відмовляючися від праці в суботу. Але 87% підприємств жидів святкує суботу, а з жидів-робітників її святкують 77%. Щодо робітників, то їх суботній одпочинок здебільшого є в залежності від того, чи підприємець-жид замикає його на суботу. Помічено, що жиди-підприємці, яких підприємства чинні в суботу, іноді навмисне уникають приймати на роботу жидів-робітників, щоб не мати на сумління їх гріха — праці в суботу³⁸⁾.

Повстала по світовій війні польська держава являє собою видовище нестримно булючого шовінізму в освічених і правлячих польських колах. Для не-поляків у ній жити досить тяжко; це відноситься й до жидів. В перші ж дні по проголошенню самостійности Польщі вибухає антижидівська погромна хвиля, й цікаво, що не в бувш. російській, але в б. австрійській частині, а саме в Західній Галичині, де за часу між. 28. X. і 5. XI. 1918 р. підпало погромам не менше, як 15 міст і сіл; незалежно від того відбулися ще погроми в м. Кельцях, Львові і Бнджейовському повіті³⁹⁾. Так почалося життя жидів під вільною Польщею і в тому самому напрямі продовжується. Чуємо, що положення жидів в новоповсталих понадбалтійських державах — у Латвії, Естонії та Литві — «буквально трагічне». «Вчора ще пригнічені хутко вийшли в ролю гнобителів»... — кажуть жидівські автори. Як це сталося? Про те малиб спитати вже другу сторону, але й ті самі жидівські автори дещо нам відкривають. Від них довідуємося, що об вільсонівське гасло самоозначення народів жидівство звернуло собі в'язи: стало поділенням, роздробленням поміж новими, в тому числі й малими державами (латишів, литвинів і т. д.), які плекають свою національну культуру й мову, до якої, нової й чужої, примушують прилашнюватися й жидів, які не вірять у тривалість новоповсталих карлуватих держав, згорда ставляться до народів-господарів, не хотять учити мови, що нею говорить всього один-два мільйони людей, продовжують триматися російської мови й культури, чекаючи коли велика єдина й з тенденцією все російшити Росія видужає з хвороби й знову проковтне ті самоозначені народи та збере жидівство з розпаду знову під одну стріху в велике людське море, де не видно, хто що робить, як в отих державах-губерніях...

Warsz., 1930, ст. 23, 19, 24, 44; теж I. Lestschinsky, Zeitschr. f. D. u. S. der Juden, 1931, № 1, ст. 3.

³⁷⁾ Joint. Distribution. Committee.

³⁸⁾ I. Glikzman, там таки, ст. 53—54.

³⁹⁾ Materiały w sprawie żydowskiej w Polsce, pod red. J. Grünbauma, seszyt I. Warszawa 1919. Огляд погромів зроблено на основі відомостей Бюра пресового при сїоністичній організації.

ХРОНІКА.

Е. Онацький.

На міжнародні теми.

Останні дні листопаду принесли нам вістку про підписання пакту не-нападу межі Францією і совітами та про ратифікацію подібного ж пакту (зробленого ще 25. липня ц. року) межі Польщею і совітами.

Для нас ця звістка має неабияке значіння, бо виявляє напрямні французької нової політики щодо Сходу Європи та готує ґрунт для цілком нових політичних констеляцій в Європі — може бути — в цілому світі.

Проект пакту про ненапад межі Росією і Францією був дитиною небіжчика Бріяна, і його первісна ідея повстала чи не при кінці 1930. р., себто, кілька місяців по підписанні пакту Кельога. Та тоді праві французькі кола повстали проти нього з такою силою, що в 1931. р. Тарде, тодішній прем'єр, мусів був від нього відмовитися. Але ліві французькі кола ніколи ідеї порозуміння з Росією не зрікалися і навіть внесли її в свою виборчу програму 1932. р. І ось тепер Ерїо, як представник цих лівих кол, перевів нарешті в життя думку Бріяна, але при яких одмінних обставинах, і з якими відмінними намірами!

Тим часом як Бріян, повертаючи до ідеї порозуміння з совітами, мав на увазі головним чином зближення з Німеччиною, дивився на неї лише, як на подробицю своєї Льокарнської політики, акт Ерїо скермований в першу голову саме проти Німеччини (й почасти проти Італії) і є свідомим цілковитим відмови від Льокарнської політики.

І щоби оцінити як слід цю корінну зміну в напрямних тодішньої й теперішньої французької політики, досить придивитися до тодішньої і теперішньої позиції Польщі. Тоді: звістка, що Довгалевському пощастило вирвати у французького уряду пакт не-нападу, в якому ані словом не згадувано про Польщу, викликала в Польщі страшне обурення й масові протести преси, уряду і громадянства, — *тепер*, навпаки, цей акт викликає в Польщі повне задоволення, і то тим більше, що він *попереджений* зав'язанням відповідного пакту межі самою Польщею і совітами, і що в самому франко-совітському пакті є спеціальна згадка, що совіти зобов'язуються не-нападати на союзників Франції — Польщу й Румунію.

Заслужовує спеціальної згадки досить дивна позиція Румунії, яку Польща покинула саму в її переговорах із совітами. Головною перепоною для румунсько-совітського порозуміння є питання Бесарабії, яку совіти не хотять визнати Румунії, тоді як Румунія домагається від них або формального визнання румунського права на Бесарабію або цілковитого замовчання бесарабської справи. Зрештою, під тиском Польщі і Франції, Румунія, боячися залишитися ізольованою супроти совітів, почала була поступатися, та в останній момент гордий протест теперішнього міністра закордонних справ Титулеску, який на питанні румунсько-совітських переговорів зірвав кабінет Маніу, поклав кінець переговорам і то саме тоді, як у Франції вони добігали свого кінця. На побоювання ж, що Румунія своєю відмовою залишиться ізольованою, Титулеску проголосив, що «зобов'язання межі Францією і Румунією залишаються незмінними», і цим примусив Францію, з одного боку, вимогти від большевиків зобов'язання не намагатися розв'язати справу Бесарабії силою, а від румунів зобов'язання (внесене теж у франко-совітський пакт!) відновити через чотири місяці переговори з совітами.

І тут виникає питання, чому це з боку Франції така покванність, щодо зав'язання пактів не-нападу? Можна думати, розуміється, що цією політикою Франція хоче вказати, як вона — й її союзники — далекі від всяких інтервенційних планів і тим вирвати останню надію в тих непоправних контр-революціонерів, що — безсилі й нездатні до власної організованої акції — все ще покладають у глибині душі надії на якогось «варяга»; дехто думає також, що Франція цими пактами не-нападу хоче головним чином забезпечити східний фронт Польщі й Румунії й посилити таким чином їх інші фронти. І в зв'язку з тим почали навіть кружляти чутки про наміри Франції розпочати «превенційну» (упередливу) війну проти Німеччини, щоби розчавити її (а при нагоді й Італію), поки вона ще не вбілася в колодки. В зв'язку з тим ставили також недавні (також у кінці листопада) наради генеральних штабів Малої Антанти в Білграді, де, між іншим опрацьовано і воєнну конвенцію Малої Антанти з Польщею і передбачено можливості війни Італія—Франція і Італія—Югославія...

Всі ці події, факти, і згоди мають своє певне значіння. Так само як має значіння рішення Франції, неважаючи на конференцію для розб'ювання, яка загрожує

породити мишу, збудувати новий великий воєнний корабель, і розпочати таким чином нові змагання за першенство в морських зброєннях; як мають значіння також відвідини французьким премером Еріо Еспанії та поширення в зв'язку з тим проєктів фортифікації Балероських островів та вибудування тунелю під Гібральтаром (що мав би облекшити Франції перевіз колоніальних військ до Європи). Все це може мати значіння для зрозуміння взагалі французької політики європейської гегемонії, але для зрозуміння факту завязання пакту не-нападу межі Францією і совітами вони не багато що дають.

Для його справжнього зрозуміння нам треба згадати ще *до-воєнну* політику Франції, яка, — дарма, що республіканська, демократична й ліберальна, — все намагається бути в добрій згоді з великою Росією, автократичною, деспотичною, варварською. Бересто-литовський мир і більшовики перервали на час цю ідилічну приязнь межі «свободолубною» Францією та свободоненавистною Росією, і, здавалося — особливо нашим уенерівцям! — що ніхто як демократична Франція принесе визволення народам большевії. Так, ніби вони забували, що Франція дійсно йшла один час проти большевії, але ніколи не за «свободу народів», але завжди за їх дальше уярмлення. Звідти та поміч Денікінові і Врангелеві, що нам так важко далася в знаки...

Після краху Денікіна і Врангеля був що правда період нерішучості і вагань, — але представники великої єдиної Росії і тоді продовжували користуватися у французів далеко більшою увагою, ніж представники «демократичних» народів, — хоч в суті і одні і другі були однаково представниками лише самих себе та кількох аколітів...

Але останніми часами вже й малі діти перестали вірити в можливість російської реставрації. Отже бодай тепер — надіялися непоправні уенерівці — французи в своїй «свободолубності» могли би звернути увагу на нації, що прагнуть свободи... І замість того — пакт не-нападу! Так, це правда, вже й малі діти не вірять у можливість російської реставрації, але французи вірять — і що більше — *хочуть* далі вірити в Росію «великою і єдиною». І тому, в момент остаточного краху большевицької п'ятирічки, в момент найбільш трагічний для большевицької революції і для Росії, як держави й нації, Франція кепить простягти їй руку допомоги, яку совіти з вдячністю приймають.

Франція — стара нація, і має вікові традиції дипломатії й політики. Було би найнормальніше думати, що Франція не розуміє, яким *шматком* паперу для большевиків є оті пакти не-нападу; було би найнормальніше думати, ніби Франція не розуміє, що даючи гарантії совітам від її західних сусідів, вона фактично нічим не гарантує своїх союзників від їх східного сусіда. Вона це чудово розуміє, і коли всеж іде на ці трактати, то очевидно лише тому, що бачить за ними — за тими шматками — щось *конкретне* — в формі економічних трактатів.

І в зв'язку з цим треба приглянутися трохи до совітської дійсності: п'ятирічка, славнозвісна п'ятирічка, з допомогою якої большевія обіцяла «переманити Європу й Америку» трагічно збанкрутувала; колективізація хліборобства призвела до нечуваного голоду, до знищення ледви чи не всієї худоби, до зруйнування цілої сільсько-господарської економії; до підірвання всіх промислових розрахунків, до підірвання будьякої пляномірної праці, — бо в Росії, цій типовій країні початкуючого державного капіталізму, кожна галузь діяльності мусіла розвиватися пляново, і як що тільки одна яка відставала від пляну, це мусіло зараз же відбиватися катастрофічно на решті. Тому то хоч у Росії вибудовано чимало і то велительних заводів, але вони не мають сирівців на перероблювання; або вуглю на опалювання, або якогось машинного смазовила на машини, або техніків для кермування машинами, або спеціалістів для їх направлення. Примусова бездіяльність заводів, що або залишаються недокінченими, або не можуть працювати за браком сирівців, приводить у цілях економії до скорочення кількості робітників. Інакше кажучи, в совітчині з'являється знову страшний привид безробіття, — страшний особливо тим, що в країні, де все їстивне розподіляється на карточках, безробіття означає неминучу смерть. Але безробіття з'являється не лише серед робітництва, яке в 1932 р. зросло до цифри 20 мільйонів (в 1928 р. було ще тільки 11 мільйонів), але й серед нової совітської інтелігенції, совітської бюрократії, що була не стільки головою совітського організму, скільки його животом. Декретом з 21 листопаду цього року, в совітських установах скорочено персонал до 80 і до 90%. Відчислені бюрократи мали би йти на колхози і совхози, щоби заступати там селян, які не хотять робити панщини. Як свідчить сама «Правда» по деяких місцевостях України і Кавказу, на полях засіяних пшеницею, трава здіймається в ріст людини. Можна сумніватися, чи зможуть голодні, але не досвідчені й невмілі, бюрократи впрягтися як слід в колхозне ярмо... Але в кожному разі ці всі факти виказують, у якому розпучливому стані опинився низній большевицький уряд;

у якому катастрофальному стані опинилася уся п'ятирічка, що мала розвиватися за рахунок експорту за кордон, тим часом як експорт що-раз зменшується, а ціна на експортований крам що-раз падає...

Щоби врятуватися, большевицький уряд мусів був шукати допомоги з закордону. Але в кого? В Німеччині, що довгий час допомогала совітам і капіталами і людьми, приходять до влади люде, які, як фон Пален і фон Шляйхер, є особисто ворогами всякого комунізму, або як націонал-соціалісти, що ставлять боротьбу з комунізмом одною з головних цілей своєї програми й діяльності. Отже, на Німеччину не тільки не доводиться більше рахувати, але навпаки саме в Німеччині треба бути готовим на найбільші несподіванки що-до активної боротьби з висланцями Москви. В Італії, де совіти знаходили деякі кредити, на багато розраховувати не доводилося; в Італії, по-мимому її ідеологічної конкурента, що ставить її раз-по-раз проти большевизму, як певного ідеологічного конкурента, на ніяку грошеву допомогу рахувати не доводиться, бо Італія й сама капіталів не має. Щодо Англії, то ціла Бритійська Імперія заняла на Оттавській Конференції дуже яскраву анти-російську позицію, що цілком засовується не лише економічним суперництвом, але й головним чином працею большевиків по колоніях, — отже на Англію теж не можна було рахувати. І то тим більше, що сама Великобританія опинилася щодо фінансів, останніми часами в великих труднощах. Залишалися отже лише Америка й Франція. Але Америка ніколи не хотіла давати довготермінових кредитів, і, не маючи ніякого довірря до большевицької моралі, вимагала завжди негайного платежу готівкою. До тогож деякий досвід останніх років привчив большевиків відноситися до американської допомоги з певною обережністю. Відомий інцидент з автомобільним заводом у Нижньому Новгороді, який Форд зобов'язався вибудувати большевикам; тоді всі дивувалися, як Форд не розуміє, що витворює собі страшного конкурента своїми власними руками. Але Форд завод — що правда — вибудував, але... для автомобілів *старої* марки, якої сам Форд уже більше не вживає...

Зате Франція й совіти себе нараз зрозуміли і — віднайшли... *Do ut des...* Ані Франція дурно капіталів не дає, ані совіти дурно від своєї принципової політики не відмовляються. Та проте, що саме стоїть за всім цим вельми поважним поворотом у європейській політиці, що годі певно сказати; можна лише здогадуватися. Симптоматичним є факт, що навіть Югославія, — ще одна васалька Франції, теж останніми часами згадала про свої давні «єдинонеділимоські» симпатії, і заміряє приступати зі свого боку — під егідою Франції — до переговорів з совітами, що стримали би таким чином можливість продовжувати давню російську політику на Балканах та відживляти панславістську ідею на Адриатику.

Не дурно італійські часописи починають вже бити на гвалт, що в суті большевицький московський уряд вступає на рейки давньої політики царського петроградського уряду. В цьому, мовляв, полягає сенс і недавнього франко-совітського порозуміння, як і сенс давнішого — турецько-совітського порозуміння, де, совіти, для зміцнення своїх *національних* впливів на Чорному морі та в Малій Азії, відмовилися так само від комуністичної політики і підтримують як найприязніші відносини з Туреччиною Кемалю. Такий самий сенс є і в совіто-перських та совіто-афганських відносинах, де совітам іде не так про поширення комуністичної ідеї, як про боротьбу московських впливів з англійськими.

І лише на Далекому Сході большевикам доводиться відмовлятися від давньої російської політики і поквално відступати під натиском молодого японського імперіалізму. Тим часом, як різні бувші російські «патріоти» поглядали з надією на Манджурію, чи не засурмить там боева сурма, що могла би бути сурмою Страшного Суду над большевиками, — большевики пасивно, — але не можна сказати, щоби спокійно — приглядалися манджурським подіям і, після проголошення «незалежної» Манджурської держави, прийняли навіть консуляти цього нового державного твору. Большевики не хочуть і бояться війни.

І все ж події на Далекому Сході вистигають і без них. Манджурська справа знову прийшла на листопадовій сесії до Ліги Націй для дискутування доповіді Літона. Ліга Націй вислухала і китайців, і японців, і переклала справу на Загальну Асамблею. Відна Ліга Націй! Чи не краще було й зовсім не встрявати в цю справу, з якої з честю ніяк не вийти?! І то тим більше шкода, що, в зв'язку з перемогою в Америці на президентських виборах демократа Рузвельта, шанси Ліги Націй трохи піднялися. Зрештою й Італія, що загрожувала свого часу виходом із Ліги Націй, залишається в ній надалі, бо отримала місце заступника Генер. Секретаря Ліги, яке припало відомому італійському правникові Пильоті, — відомому й нашим українським колам своєю участю в Комітеті Трьох при справі «пацифікації».

На 15. грудня припадає речинець чергової виплати європейськими державами (бувшої Антанти) воєнних боргів Злученим Штатам Америки. Коли ми пишемо ці рядки (2. грудня), ми ще не знаємо, чи ця чергова виплата буде зроблена чи ні. Для нас вистачає лише сконстатувати, що за останніх два місяці ніяка інша міжнародня проблема не захоплювала так гостро урядові й політично-фінансові кола цілого світу, як саме ця проблема воєнних боргів Америці.

Проблема воєнних боргів Америці витладає подвійно: з одного боку — як проблема внутрішньої фінансової сили кожної окремої європейської держави, а з другого боку — як проблема валютних взаємовідносин. Отже всі держави-боржники мають уже і тепер свій бізнес у пасиві і, щоби платити воєнні борги, вони мусіли би шукати нових позичок, бо податковий тягар по всіх усядах досяг уже можливого максимуму.

Отже внутрішні позички могли би лише погіршити загальний європейський стан, бо звели би до мінімуму грошову циркуляцію на внутрішніх ринках, а це зі свого боку мало би відбитися катастрофально на цілій промисловості, яка не знаходила би покупців на свої ринки. Закордонні позички могли би бути переведені, при теперішньому стані річей, лише в Сполучених Штатах Америки, — бо ніхто інший грошей не має.

Тому Англія, Франція, Польща, Чехословаччина вислали до Сполучених Держав Америки офіційні ноти з заявою неможливості для них виплатити 15. грудня чергові внески. Але американська громадська опінія і американський уряд прийняли ці ноти дуже холодно, а фактично міністерство зак. справ Сполучених Штатів відповіло зацікавленням урядам, що воно не бачить ніяких законних підстав, для відкладення речинця платежу і для виправдання цього відкладення перед конгресом, який має зібратися 5. грудня.

Відповідь американського уряду викликала цілу бурю в Англію і Франції, і тим часом, як у Франції запанував настрий ні в якому разі — не платити, бо зі знесенням німецьких репарацій в дусі Льозанського порозуміння мають зникнути й воєнні борги, — в Англії, де панує почуття національної гордості й престижу, навпаки — починає брати гору думка — заплатити будьяким коштом — бодай чистим золотом, американському Шейлькові.

Але після довгих і бурхливих нарад, підчас яких погляди так розбіглися, що окремі міністри загрожували негайно податися на демісію, як що більшість прийме небажане їм рішення, англійський уряд вислав 1. грудня нову ноту американському урядові, — ноту, в якій докладно мотивував свою попередню ноту, зясовуючи, чому саме дальша виплата воєнних боргів була би катастрофальною не лише для Англії, не лише для цілої Європи, але й для самих Сполучених Держав. Цікаво зазначити, що нота, домагаючися перекреслення речинця 15. грудня, не вказує, що саме робитиме англійський уряд, як що американський уряд перекреслить той речинець відмовиться... Тут можуть мати місце надалі всі можливості.

Англійська нота вказує, що воєнні борги й репарації, без сумніву, є головною причиною світової кризи. На деякий час приплив американських капіталів, що шукали приміщення на європейському ринку, зрівноважував шкідливі наслідки репарацій та воєнних боргів, але, коли в 1929 р., короткий період штучного добробуту, закінчився кольосальним крахом, Європа опинилася без усякого кредиту. Тому в половині 1931 виникла зрештою загальна паніка, і з того часу цілий світ продовжує жити в постійному організмі.

Репарації й воєнні борги є чисто руйнівними витратами, — їх у ніякому разі не можна порівнювати з комерційними боргами, що капітали з них йдуть на розбудову промисловості і комерції. До того ж усі нації застосовують останніми часами таку комерційну політику, яка виключає можливість виплати боргів кромом, і наслідком того боржники примушені платити золотом, або рівноцінною золоту валютою. Отже, нині золоті запаси багатьох країн цілковито вичерпані, і тому ціни на продукти, в порівнянні з золотою ціною, впали на нечувано низький рівень, — що відбивається дуже несприятливо і на комерційних боргах, а воєнні борги робить цілком незтерпними. При такій ситуації, — заявляє британська нота, — не можна говорити про здатність до платежу тої чи іншої нації, — йде мова про здатність цілого світу нести на собі довгий час економічні й фінансові наслідки дальших впливів національних валют...

Англійська нота вказує також, що політика воєнних боргів уже відбилася на англійському стерлінгу, який втратив мало не половину своєї вартості, і цей факт, разом з падінням цін на продукти, зпримичується до того, що Англія фактично мусіла би платити вдвічі більшу суму від тої, яка була встановлена в договорах. Так,

напр., на 15. грудня Англія мала би платити 19.759.000 стерлінгів, але тепер ця сума, з огляду на упадок англійської валюти, дорівнює фактично вже 30 мільонів стерлінгів. Крім того, ціни на ті продукти, що їх свого часу позичала Англія в Сполучених Штатах на кошт воєнних боргів, є тепер двічі менші від тих, що були, коли Англія зятала свій борг. Аджез Англія, як і інші європейські держави, позичала в Сполучених Штатах кром, а не гроші... Тим часом, велике мито, що Сполучені Штати наклали на європейський кром, відбулося катастрофально на англійському імпорту до Америки. І тим часом як в 1923 р., коли були встановлені цифри воєнних боргів, річний внесок Англії був в 33 мільони стерлінгів, — себто, майже половина тої суми, що її Англія здобувала зі свого імпорту з Америки, тепер дійсна вартість рокового внеску повинна бути вичислена в 60 мільонів стерлінгів, тим часом, як імпорт англійського кром до Америки внав до 16 мільонів стерлінгів. З огляду на такий стан річей, Велико-Британія, яка досі була найкращим клієнтом Америки, бачила би себе примушеною обмежити до мінімуму імпорт американського кром до Велико-Британії. (Маленька погроза?). Крім того, коли би Америка настоювала на воєнних боргах, британський уряд мусів би піднести питання про Льозанський трактат, і домагатися відновлення репарацій та міжсоюзницьких боргів. Це не могло би не відбитися на загально-світовій ситуації, бо викликало би не лише фінансово-економічний хаос, але й нові політичні тертя...

Був час, коли в Європі існував «міт» Америки, багатой, свободолобною, демократичною, гостинною землі необчислимих можливостей. Натовпи енергійних одиниць, що їх сміла й широка ініціатива не знаходила пристосовання в старій Європі, поділеній національними та релігійними кордонами, затисненій в вузькі рямці традиції та професійних забобонів, поспішали до нової «обітованої землі», повні надій і віри... По Європі кружляли казки про того чи іншого «американського дядька», що, доробившись в Америці, залишав несподівано якимось незнаним небожам свої казкові багатства...

І треба визнати, що ті «американські дядьки» вязали Європу з Америкою вузлами справжнього споріднення. В потаємному і майже несвідомому відчутті європейця Америка малювалася ніби продовженням тої самої Європи, її будучим, що розвиватиме далі європейську цивілізацію, яку здобула Європа ціною тисячелітніх жертв, крові і героїзму. Не було народу в Європі, який не мав би — більш чи менш численної — кольонії в Америці, і ці кольонії сприяли утриманню ілюзії про спільність американських і європейських інтересів, про спільність їх цивілізаційних напрямків.

Але прийшла світова війна 1914—18 р.

Європа, що була завжди поділена всередині, вміла досі представлятися на зовні, супроти інших суходолів і рас, як одна цивілізаційна одиниця, що не потребувала нікого для регулювання своїх внутрішніх суперечок. Встановлена в XIX. в. політична рівновага сил в Європі, відбивалася поділом впливів на всіх інших землях світу. І європеець — однаково чи був він німець, чи француз, чи англієць, чи голландець, чи росіянин, — знаходили однакову пошану в усіх європейських кольоніях, бо всіх їх єднала духовна єдність спільної європейської цивілізації.

Велика європейська війна цілковито змінила цей стан річей. Вола спричинилася до такого лоділу в самій Європі, до такого удару майже рівних сил, що для розв'язання конфлікту, який відбувався на житті цілого світу, мусіли увійти в гру цілком сторонні Європі сили, які досі в внутрішньо-європейські справи ніколи не входили. Маю на увазі Америку, Японію і — навіть африканських муринів, що — вперше в історії! — вчилися від європейців, як бити європейців на їх власному європейському суходолі, як івалтувати європейських жінок, як руйнувати європейську цивілізацію, як розпалювати і опановувати — через дикий джезбанд — пристрасти європейців... Оповідання салдатів із кольоніальних військ, що поверталися з європейського театру війни до рідних хат, не могли спричинитися до піднесення престижу європейських народів... Пропаганда большевиків, що по всіх усядах підшпивалися під місцеві націоналізми, ще більш підривала цей престиж...

Сполучені Штати Америки, кинувши свій меч на терези європейського миру, завдали Європі так само болючий удар. Принципи чести, свободи й справедливості, що були покладені в основу американської конституції і виливалися тепер в славнозвістних 14 пунктах Вільсона; високі моральні гасла, що кидала молода нація, байдука до будьяких територіальних надбань; натуральне — після такої кривавої війни — жадання в усіх європейських народів миру під егідою американського свободолобного велетня, що чарував своєю постаттю, своєю енергією, своїм ідеалізмом, своїм багатством і філантропічною щедрістю, — витворили навкруги ймення «Америка»

справжнє саяво. Ніколи престиж Америки не стояв так високо, як за перших років по війні. Європейська преса й література були повні гимнів американській цивілізації, як законній донці європейської, американському динамізмові, американській самопевності, американській безжурности, американській промисловості, американському індивідуалізму, американській раціоналізації, американським хмародерам і навіть — як це не суперечило європейському духові — навіть стандартизації... Європа ніби добровільно зрікалася свого цивілізаційного першинства на користь переможної, свободолюбної, творчої Америки.

Але... Те все вже потроху забувається. В обличчі мільонів безробітних гине міт американської безжурности та самопевности; в обличчю соток тисяч безпритульних дітей гине міт американського багатства, філантропійної щедрости та творчого індивідуалізму, — і перед зляканими очима європейського платія податків виростає не мітична постать великодушного добродія, а до жаху реальна постать величезного Шейльока, для якого Європа була і є лише об'єктом фінансових та комерційних операцій.

Але в тому знову велика доля перебільшення. Американський кредитор немає жадної радії відмовлятися від європейських боргів, поки європейські держави вживатимуть свої гроші не на розбудову промисловості і комерції, а на дальше зброєння. Варто послухати, що з цього приводу сказав сенатор Бора французькому кореспондентові «Le Petit Parisien»:

— «Ви мусите зрозуміти в Європі, що Сполучені Держави не мають ніякої охоти будь у чому поступатися, — чи то відкладати платежі, чи то — тим менше — їх зовсім перекреслювати. В американському розумінні питання боргів і питання роззброєння не подільні... Технічно, межі цими двома питаннями ніби немає ніякого зв'язку, але в американській громадській opinіi вони тісно сполучені і не подільні. Як що Європа не зліквідує питання роззброєння, не має ніякої користі говорити про перегляд боргів»...

Але Франція не хоче розброюватися і не хоче платити...

Навколо біжучих справ.

ПРОГНОЗИ «РЕАЛЬНИХ» ПОЛІТИКІВ А ДІЙСНІСТЬ.

«Тризуб» з 16. III. 1930. помістив статтю Литвицького проти націоналістів, у якій було таке: «На сьогодні ми маємо перемогу і панування англо-французько-американських поглядів на організацію політичного життя людности. А завтра має бути нова боротьба між англо-французько-американським світоглядом і переможеною на сьогодні Німеччиною. «Трудно уявити собі англо-американсько-німецький збройний виступ проти Франції або Франції спільно з Німеччиною проти чи то Англії, чи то Америки, чи то обох в майбутній боротьбі». «Найприроднішим союзником Німеччини в майбутній боротьбі підготовка до якої іде безпереривно — є Советська Росія — ССР. Припустимо, що в цій боротьбі сьогоднішній Захід підляже об'єднанню у спільній боротьбі проти нього «Заходу-Сходу» і таким чином повстане конюнктура завтрашнього дня, во імя якої українські націоналісти поборюють політичну акцію, скеровану на орієнтацію сьогоднішнього дня. Іншої конюнктури завтрашнього дня я не бачу».

Радимо уенерівському «пророкові» взяти на ніс сильні окуляри й читати таке: «Národní Politika» (Прага, 16. XII. 1932) лише: «Голосовання французького пар-

ляменту в справі трудневої рати довгу Спол. Державам Півн. Америки та повалення влади Еріо загострює слух німецької журналістики. «Кінець льозанських умов», «Осамітнення Франції», «Розбиття англо-французького союзу», «Загроза для будучої світової господарської конференції», «Америка грозить Франції німстою» — так звучать кличі берлінського національного «Таг»-у, кинені проти Франції. З вдовolenням потує німецька національна преса також вашингтонські відомости, згідно з якими події у Франції лише звищили наставлення вашингтонського конгресу проти Франції і правдоподібність його репресалій проти рішень французького парламенту. За тими нотатками й кличами стоїть в першій мірі намагання витягнути з того американсько-французько-англійського конфлікту як найбільший зиск у користь фінансових і політичних інтересів Німеччини».

«Vorwärts» (Берлін, 15. XII. 1932) пише: «В тих днях американська преса писала багато про репресалії проти опірної Франції, ба навіть про дипломатичний бойкот Спол. Держав Пів. Америки проти неї».

Варшава — ПАТ — 27. XI. 1932. «Президент Польщі ратифікував пакт про неагресію між Польщею а ССР, підписа-

ний у Москві дн. 25. липня ц. р. а також конциліяційну умову, підписану в Москві дн. 23. листопада ц. р. послом Патеком і комісарем закорд. справ Літвіновим».

Літвінов так висловився перед кореспондентом «Petit Parisien»: «Підписання французько-совітського пакту звищує значіння ратифікації польсько-совітського пакту й навідворот. У заключенні французько-совітського пакту про ненапад бачимо знаменний крок вперед на дорозі до звищення взаємного довірря і розпорошення непорозуміннь та забобонів, які псували й утруднювали взаємовідносини між обома країнами». (Nár. Pol. 1. XII. 1932).

«Известія» оголошують таку заяву французького прем'єра Еріо: «Я щасливий, що вдалося мені 1924. р. добитися офіційного визнання совітського союзу. Однак сьогодні моя радість є ще більша тому, що вдалося мені виконати дальший етап. Перед 10 роками заявив я особисто в Москві, що з пристрасним інтересом і живою симпатією слідкую, як молода робітничо-селянська республіка переняла до своїх рук величаву соціалістичну будову. Для мене, старого демократа, є великою сатисфакцією, коли можу сказати, що не підтримав я ніколи нічого проти совітського союзу, лише навпаки по двох спробах вдалося мені улегшити його завдання. Як би я, син із народу і син робітника, не міг почувати симпатії до робітничої республіки? Як би я, пацифіст тілом і душею, не мав впрозуміння для зближення Франції зі совітським союзом, який потребує мир, щоби вибудувати своє господарство?! Отверта й рішуча реалізація того важного акту владою, на чолі якої стою, може до знищення легенди, що Франція приправляє прямо або непрямо новий, безглуздий виступ проти совітського союзу або підпомагає підготовку, що до того зміряє».

«Národní Politika» (Прага, 1. XII. 1932) пише таке про подробиці французько-совітського пакту про ненапад: «Одна сторона не буде мішатися до внутрішніх відносин другої сторони, зокрема обі сторони зрікаються взаємно агітаційної або пропагандивної чинности, що має завданням нарушити недоторканість земель другої сторони або змінити насильним способом політичний або соціалний режим всіх або одної частини його земель. Кожна сторона зобов'язується не теріти на своїй території ані військові організації, що мають за ціль збройну боротьбу з другою стороною, ані організації, що мають за ціль привлащувати собі завдання влади або заступника цілої території другої сторони або її частини».

«Діло» (14. XII. 1932.: «Французько-совітська умова є важним ударом для тої групи німецьких націоналістів, які пропонували Франції мілітарне порозуміння для оборони Європи проти більшовизму».

«Deutsche Wochenschau» (Berlin, 10. XII. 1932): «Заключення російсько-французького й російсько-польського пакту про ненапад вказує виразно, що Варшава, Париж і Москва вкінці прийшли себе. Польсько-російське порозуміння означає не лише відтягнення на Заході для совітського союзу й скріплення польського та французького стану проти Німеччини, але також це спільна база Варшави й Москви проти українського народу».

А вже про переняття влади правими елементами в Німеччині й гострий поступ її проти большевиків, про скреслення німецьких репарацій завдяки Америці й Англії, тощо навіть не згадуємо.

Українська «реальна» політика може святкувати триумф!

ВШЕХПОЛЬСЬКА СПОВІДЬ.

Відомий вшехпольський ідеолог Ст. Грабскі на відчиті у Львові, 6. XI. 1931. (гл. «Час», Львів, 12. XI. 1931), говорив: «Не постерунок поліції чи староство, не адміністраційна влада, військо, але сильний вплив польської культури забезпечить польськість Ст. Галичини. Цей вплив мусить бути такий сильний, щоб та земля остала польською навіть тоді, коли з неї уступить поліція й військо».

Але точно рік пізніше віра Грабського в цей спасенний засіб польської побіди над українцями зовсім захиталася. У газеті «Kurjer Lwowski» (Львів, 20. XI. 1932) він пише: «Згідно з ними (польськими санаційними газетами) в Сх. Галичині не лише не змаліли впливи польської цивілізації, але навпаки останніми часами авторитет державної польської влади значно зріс між українським населенням. Оскільки за голову ознаку авторитету влади узнамо страх, що його вона будить — у такому випадку санаційна преса має правду. Страх перед поліцією, а ще більше перед податковими езекуторами зріс і у львівським і в тернопільським і у станиславівським вовідстві». Але рівночасно з тим «росте національно-цивілізаційний сепаратизм мас українського населення, організованого українськими групами та товариствами. У сьогоднішніх українських святах в честь Мазепи брало участь по кільканацять тисяч селянської молоді в порядку майже військовим». «Життя українського населення незалежнюється щораз більше від впливу польської держав-

ної організації. І враз із тим унезалежнюванням — не слабне воно, але зіслюється. Є щораз то більше українських громад, що не з причини бід, але передусім у ім'я свого сепаратизму заперестали цілковито курити й пити. В кожному майже селі існує не тільки на папері, але насправду працює під проводом священика або когось із його родини товариство освітнє, рільниче, гімнастичне чи кредитова або молочарська кооператива». «Ціла, зорганізована в «Просвітах», «Соколах», «Сільських Господарях», «Союзи молочарським», кредитових кооперативах, маса селян і українських міщан має сьогодні живе почуття своєї національно-політичної окремішності, чується частиною кількадесятимільонового народу українського, що замешкує величезні простори від Сяну по Кубань. Не дурім себе: часи національної обоятності українського народу минули безповоротно». «Живемо в добі ростучих в цілм світі націоналізмів. Росте також і буде рости націоналізм українців, передусім між українською інтелігенцією». «Тепер українська цивілізація по селах починає вже реально перевищати польську цивілізацію». «Український націоналізм не заспокоюється вже будженням національної свідомості і політичного сепаратизму між українцями». «Над цілим цивілізаційним життям сіл і містечок Сх. Галичини іде безустанку боротьба за перевагу впливів над ним польської чи української думки, праці, організації. А в боротьбі цій від ряду міт зискує перевагу експансія української цивілізації, не польської».

«РЕАЛЬНИМ» ПОЛІТИКАМ ДО АЛЬБОМУ.

Наші «реальні» політики просто «розторощують» революційний табір аргументом, мовляв, чехи без ніяких революцій створили свою державу, а виключно — легальною «органічною працею»; тому їм, мовляв, вистачило в часі розвалу Австрії лише поперемінати всюди державні емблеми й без ніякого кровопролиття поставили свою державу.

Абстрагуємо від того, що такому фальшуванні історії перечать і революція 1848. р. і протинавстрійська політика чеських провідних кол перед світовою війною, й назва «зрадники» на адресу чеського загалу й чеські легіони проти Австрії в Італії, Росії, Франції, тощо. Але от що цікаве:

Ferdinand Peroutka в книжці «Budo-vání statu» (Прага, 1932) пише так: «Наша «Національна Рада» в Парижі, що кермувала визвольною боротьбою із за-

кордону (це також варта пам'ятати нашим «реальним політикам! — Прим. н.), рахувалася з тим, що самостійність, відділення від Австрії, будемо мусіли вимушити збройним повстанням в чеських землях. Вона мала плян злучити повстання в Чехах із великою офензивною коаліцією, очікуваною на весну 1919. р. Директиви Бенеша до дому обсягали й потребу підготовки революції й конечність чекання. Уважав він за потрібне, щоб союзники допомогли нам сильним зовнішнім напором. «Не хочемо» — писав — «Вас гнати до нічого передвчасно, але коли хочемо витрати, то мусимо зясувати собі, що прийде хвиля, коли для нашої побіди будете мусіли це зробити». В липни 1918. р. писав Бенеш до Праги: «З певністю можна рахувати на сильний удар проти центральних держав на весні, але мусимо брати на увагу можливість революції в Австрії в тім часі. Хай усе в тому напрямі підготовляється». У вересни 1918. р. писав Бенеш провідникам визвольного руху в краю: «Наші не сміють дозволити вибухнути бунтові й революції скорше, заки не дамо їм знаку. У відповідний час звернемо на те увагу. Але абсолютно категорично жадаємо, щоби робити підготовку й бути приправленим на революцію».

З того висновок: не треба обовязково революції переводити, зате важне це, щоб бути в можливості й кожньої хвилі готовим революцію перевести.

ОТ І ПРОПАГАНДА.

Що брак єдності думки, волі й чину — наше історичне прокляття й причина нашого поневолення, це вже перестало бути тайною для широкого загалу нашого. Що більше, над тим вже навіть проливають крокодилячі сльози професійні партійники, отже якраз носії й пропагатори розєднаності думки, волі й чину нації. Але ці сльози це лише так собі, для торжества, щоб було щось відмінного від будня; бо по торжестві, знова один одного ловить за глотку й продовжують жертися як собаки. Коли проти того загального кубла шкідників і Джерела розєднання, а що за тим іде й поневолення нації, виступив націоналізм, щоб випечи цей боляк на народнім тілі — то наші партійники враз, по-раз перший єдиним хором заверещали: «Анархісти! Нищителі нашої національної традиції! Розбивачі національного фронту!» (Гарна традиція і гарний фронт! — Прим. склад РН.).

А жеруться наші партійники здорово! І велику енергію на це спотребовують. (А принцип «власних сил» у творенні дер-

жавш вони чомусь то відкидають, мовляв, ми безсильні! — Прим. склад РН.). І то жеруться не тільки усі партії між собою, але й внутрі себе. Бються між собою 2 а то й 3 групи ундистів, лоборюються 2 групи ес-деків, жеруться три, а то й чотири групи польонофілів-уенерівців, сваряться 3 групи ес-ерів, тощо. А од двох років тримаються за чуби 2 групи гетьманців і грають чергове «представлення» перед земляками і перед чужинцями.

Нема то як закукурічення між «найближчими». Просто руки приходиться заломлювати, коли бачиш, як то один одного намагається найбільше понизити: й до плачу можна сміятися на вид, як то кожен сам себе вивищує. Відносно способів нищення й понижування противника, то вправді гетьманці не побили тут рекорду, але все таки зробили винахід: коли противникові не можеш нічого закинути й не можеш відповісти на його аргументи, тоді скажи, що він... божевільний. Зате щодо вивищування себе, то гетьманці рішучо побили рекорд.

Цікаво, що одні гетьманці (гетьманці без гетьмана) у своїй самохвальбі прийняли за принцип «якість» і залізли просто аж до... неба, між «героїчно-віщій постаті», між «божеськими таємницями надзвичайної особистості», між «космічній силі-ідеї», словом між богів і месій, — а другі (гетьманці без ідеолога) прийняли у самохвальбі за принцип «кількість» і захопили собою цілу... кулю земську (конкретно: «Канаду, Америку, Аргентину, Манджурію, край, ЧСР, Німеччину, Естонію, Латвію, Туреччину, Литву і т. д.», «Англію, Японію, Персію, Болгарію, Угорщину та інші великі європейські держави»).

Не вірите?

Ось «гетьманець без гетьмана» В. Куцабський («Значіння ідей Вячеслава Липинського» — «Дзвони» ч. VI 1932. стор. 411) так пише про гетьманський рух:

«Бо не кожному, лиш постатям на найвищих щаблях людської ієрархії, героїчно-владарським і героїчно-віщим постатям є дано упостачувати собою не одну, а багато космічних сил-ідей». «Бо де визначається всьому своя міра і всьому своє місце, там непорушним заложенням мусить бути свідомість про нерівність між людьми, про різні ступні людських достойників і призначень, і тому й їхніх прав і управлень, про ступневу будову кожного порядку на світі, у якому нижче стоїть у підвалинах вищому, а вище найвищому і завершеному й упостачанню буття — себто потугу і духа — всього народу у владарсько-королівських і віщих,

божеськими таємницями надзвичайної особистості».

А ось «гетьманець без ідеолога» В. Дужий, обозний осаул «Січи» на Західну Канаду, пише в листі з 7. VI. 1932. з Віндзор (Канада) так (наших окликів у скобках не даємо, бо мусіли б їх давати майже за кожним словом):

«Сила, яка має ідею трудового гетьманства перетворити в дійсність — вже є. Силу ту творять Січові Організації в Канаді, Америці, Аргентині, ба навіть Манджурії, студентські організації в краю, хліборобські спілки в краю, деякі відділи «Соколів», «Січей» і «Лугів», національний Стяг в Чехословаччині, клуби гетьманські в Німеччині, Франції, Естонії, Латвії, Туреччині, Литві і т. п. Гетьманському центрові в Берліні підлягають всі гетьманські організації на кулі земській. Вождем усіх гетьманських організацій є п. Гетьман Павло Скоропадський. В праці організаційній помагають йому тепер такі великі патріоти, як проф. Дорошенко, Лоський, Шемет, Монтрезор, Коростовець, Левицький, Кочубей і т. д. У військовій роботі помагають старшини ген. штабів такі як Омелянович-Павленко, Залясський, Удовиченко, Дубовий, Лощенко та багато інших. Під теперішню хвилю йде там гігантська праця. Вже сьогодні можемо мати виряд на 500.000 армію, якби тільки мали готових до такої армії людей. Велике попертя маємо від Англії та Японії, які найбільше заінтересовані в розвалі більшовицької Росії, а тимсамим в творенні української держави. Вже майже все приготоване, тільки треба людей, які мали би здійснити великий плян визволення України і творення української могутної Держави. Правда, ми маємо багато людей по інших організаціях, таких як «Українська Стрілецька Громада» в Канаді, «Союз Українських Самостійників», як націоналісти в краю і на еміграції, як радикали, (на 10 минут перериваю складання, щоб порядно висміятися! — Прим. склад РН.), але з ними, а радше з їх провідниками ніхто з європейських державних мужів не хоче й говорити. Вони тільки кричать, що треба «ляхів і москалів» бити, мітингують, протестують, але державницької роботи не роблять. Протівно, лаються як дітваки. Тепер ще лають і гетьманців, бо не можуть зі задрости стерпіти того, що з Паном Гетьманом Павлом говорить Король Джордж 5-ий, Ллойд Джордж, Мек Доналд та інші найвизначніші дипломати Англії, що Гетьман Павло обідає разом з королем Англії і з його міністрами, що Гетьман Павло снідає з Гінденбургом чи котрим небудь із сак-

сонських королів. (Перериваю складання на 1/2 години! — Прим. скл. РН.) Вони не можуть стерпіти (найбільше всякі демократи і націоналісти), що Гетьман Павло має своїх представників в Англії, Японії, Персії, Болгарії, Угорщині та інших великих європейських державах. Та їм нічого не допоможе злоститися. Вони своєю ненавистю тільки збільшать нашу силу — силу Гетьмана. Десятки тисяч синів і доньок української землі вже сьогодні об'єдналися коло Гетьмана і помагають йому своєю вірою і щирою працею створити силу, яка має змести ворогів наших з нашої землі і створити Україну паном цілого Сходу Європи.

Цікаво, що кожний хвалиться якраз тим, чого у нього нема. Бо, напр., чи може бути «владарсько-королівською і віщою, божеськими таємницями наділеною особистістю» ество, що зі словами про «космічні ідеї-сили» на устах постійно паскудить до свого гнізда, наперед націоналістичного, а потім гетьманського? Лист «Василя» у хрунівській шматі «Селянин» (28. VI. 1931. п. з. «Начальна Команда УВО в світлі документів»), «Заява Д-ра Василя Кучабського» в «Ділі» (1. X. 1932. п. з. «Відгомін процесу 6-ти учасників Конгресу ОУН»), «Збірник Хліборобської України» (Прага, 1931, Видання Брацтва Українських Клясократів - Монархістів, Гетьманців»), з опублікуванням дневника, переданого довірочно Скоропадським авторові книжки «Хам і Яфет», це дійсно вчинки «Яфета», це дійсно «упостачування собою не одної, але багатьох космічних сил-ідей!» Така героїчно-віща постать може щодо «якості» подати руку лише такій «персоніфікації» політичної аморальності, як «гетьманцеві без ідеолога» Назарукові.

*

Коли згадали ми про Назарука, то не від речі буде піднести, що ним, неначе клейнодом, дорожать «кількостеві» гетьманці. Вже його були викинули (завдяки Липинському) зпоміж себе, а ось тепер (завдяки... смерті Липинського) прийняли його з перепросинами назад і про це з радістю голосять угбі et ogбі:

«Бюлетен Гетьманської Управи» в ч. 16 подає: «Гетьманська Управа, вважаючи, що підстави, положені в основу ухвали її з дня 8. II. 1930. (завіщення Д-ра Назарука в правах члена Гетьманської Організації) відпадають — названу ухвалу з дня 8. II. 1930. дотично Д-ра Осипа Назарука вважає анульованою». А далі: «Ми нищепідписані, переконавшись в неслухності й несправедливості наших обвинувачень відносно Пана Д-ра Осипа Назарука, чого

висловом була наша заява з дня 17. жовтня 1930., згадану нашу заяву, видруковану в ч. 38 «Діла» з дня 20. II. 1930. п. з. «В обороні свого провідника» отсим уневажнюємо та вищофуємо, а Пана Д-ра Осипа Назарука просимо прилюдно вибачити нам заподіяну йому тоді в громадській opinii кривду. У Львові, дня 23. травня 1932. (підписані): Іван Гладилевич, Петро Шостаківський, Володимир Луцький — від Групи львівських громадян, визнавши гетьманської ідеології».

*

Гетьманці мають ще инший спосіб пропаганди (поширений і між иншими групами) — роблення з мухи слоня. От, напр., московська газета «Последня Новості» напише про гетьманців якусь дурницю-пльотку, до якої зрештою сама не привязує вагу (кілько то ріжних пльоток реферується з «денникарського обов'язку!»), а друга московська газета «Возрождение» передрукує це. Отже факт зовсім дрібний. Кілько то не то дрібних заміток, але статей, свідомих нападів, інсинуацій та уплянованих провокацій, навіть книжок появляється про наш табір а того всього не то що не під силу нам реферувати, але навіть до архіву («для історії») не раз тяжко призбирати.

Але у гетьманців инша справа. Там до дрібнецької замітки приступається з... мікроскопом і тарабаном. І тоді у висліді дістаємо, напр., статтю Михайла Гетьмана п. з.: «Реальна українська політика («Січ», Шикаго, 22. X. 1932.):

«В Європі іде успішна, ведена Гетьманським Центром, пропаганда в користь незалежної Укр. Держави. Ця пропаганда успішна, бачимо з того, що московська політична еміграція в Європі («Последня Новості» і «Возрождение») об'єдналися (!), щоби спільними силами повести протиакцію, звернену проти України взагалі, а проти Гетьманського Центра зокрема. Об'єдналися... Замітивши по успіхах дипломатичної акції Гетьманського Центра, що Українська Держава це вже не забавка ріжних доморослих «отаманів» і «політиків» українських, але дійсна зарисовуючися чимраз виразніше змора для «єдінства» Росії (а союз із Росією проповідуваний гетьманцями тепер і проголошення федерації з Росією в 1918 де підписався? — Прим. скл. РН.) — об'єдналися і повели протиакцію. До цього часу не об'єднувались, хоч чули і погрози «різання» москалів і «топлення» їх в Каспій і Волзі і вигуки «душу тіло ми положим» і т. п. Не об'єднувались, бо бачили, що ці погрози не страшні для них, а від погроз до діл далеко. Але ось об'єдналися проти

Гетьманського Центра! Значить, відчули загрозу — серйозну загрозу для «матушки». Москалі об'єдналися проти Пана Гетьмана Павла — значить — Він небезпечний і їм і Росії (страшно небезпечний і тій «чорній сотні» московській, що під його проводом «пацифікувала» наших селян і яка боронила його збройно перед українськими повстанцями, і тій Росії, з якою проголосив федерацію. — Прим. скл. РН.) Тому, що об'єдналися виключно (!) для акції проти нього — значить, Він для них найбільше небезпечний із всіх українських політичних угруповань. Значить українцям треба підперти його в його акції цілою силою».

*

У треторядній німецькій газеті «Deutsche Rundschau in Polen (Bromberg, 5. IX. 1932) появилася стаття п. з. «Der Aufstand in der Ukraine» (von Paul Skoropadskij, vormals Hetman der Ukraine), в якій є наступне:

«Коли моє панство (Herrschaft) повалили більшовики (?! — Від коли то «Січові Стрільці» й взагалі повстанці стали більшовиками?! — Прим. н.) панували ще певні симпатії до комунізму; коли ж москалі мимо своїх обіцянок, переіменили селян у невільників і забрали їм землю, тоді більшість моїх земляків повернула до здорових консервативних поглядів (!). Сьогодні панує побажання покінчити з існуючим хаосом і найбільші симпатії мав би там режим з гетьманом, яко королем (!). Положення в моїй провінції (!) є в найвищій мірі заплутане; міжтим дається розрізнити з групи або партії. Наперед є це комуністи, здебільша плачені агенти Москви. Далі соціалісти під проводом Петлюри (!), що з польською поміччю змагаються за демократичну республіку і хотіли би творити новий соціалістичний експеримент. Ця партія має багато (!) прихильників між інтелектуалами, але вона гратить скоро свій вплив тому, що українець з природи не є соціалістом. Вкінці приходять мої власні прихильники (!), хлібороби, що складають 85% селян (!). Вони стоять приправлені (!) кожною хвилиною до боротьби й їх число росте з кожним днем (!). Коли великі держави хочуть нам помочи, навіть не виповідаючи самі війну совітському союзові, то могли б ми вкінці себе й світ освободити від комуністичного батога. Иншими словами: ми потребуємо політичної й матеріальної підпори (ну й знав, де й як про це заговорити! — Прим. скл. РН.), щоби піддержати українців дома (багато прихильників живуть на вигнанні й не можуть брати участь в боротьбі), що розпучливо боряться за волю. Треба

ділати скоро, бо час для нас пригожий і росіян чекає дуже гостра зима. Тому було би добре, коли б державні мужі західних країн (які напевно читають бромбергську часопись. — Прим. скл. РН.) більше часу й думки присвятили проблемі, що правильно унята, причинилася б багато до скинення більшовиків і до покінчення світової кризи».

Яблоко від яблони далеко не відлетить. А ми, наївні, думали, що це лише «осаули» й всякі «обозні» пускаються на «екстраваганції» й то на власну руку. Міжтим виходить, що вони карні члени й чинять усе по наказу «з вище»...

*

«Národní Politika» (Прага 1. XII. 1932) пише: «Як в Мадярщині представляють собі т. зв. мирну політику і як там дивляться на творців мирових трактатів, про це можна мати погляд на підставі статті будапештського «Az Estu»: «Передусім у Тріяноні перед славнозвісним «столом миру», навколо якого діти, демони, комедіанти з паяцями, маїки і дилетанти світової політики довели до руїни все, що Європі зі звітової війни ще залишилося, а де напевно муситься ревізію виробити — однак ніколи аж до Тиси, лише аж до вікніє Карпат».

Апетити малярські на українські землі, що їх маляре століттями так гнобили й ожебрачили як ніякий инший окупант українських земель — нас дуже мало обходили б, коли б не викликували й не піддержували тих апетитів самі українці.

Але при чому тут гетьманці?! А ось при чому.

Павло Скоропадський у своїм деннику («Видержки из моего дневника»), під датою 8. I. 1929. пише про свою розмову з премером Бетлемом у Будапешті таке (мова дневника, розуміється, московська, як пристало на... Гетьмана України): «(Бетлем): Если бы Вамъ удалось создать ту Украину, о которой Вы говорите, Венгрия была бы очень счастлива, но какъ Вы относитесь къ вопросу Карпатской Руси? Нельзя же въ самомъ дѣлѣ думать, что, беря отъ насъ руку помощи, Вы одновременно посягали бы на наши тысячелѣтнія границы. Прежде нежели дать Вамъ категорической отвѣтъ на Ваше желаніе, я долженъ знать ясно, какъ Вы относитесь къ тому вопросу». «Конечно, говорю я, Подкарпатская Русь — украинцы, но на приобщеніе ихъ къ будущей Украинѣ мы въ данное время не посягаемъ». «Я понимаю, что теперь Вы не посягаете, но впоследствии, если Вы будете Гетманомъ Украины, какъ Вы будете относиться къ тому вопросу? Они не-

сомнінно будуть стремитися до соединення з Києвом, а мы того ни при каких условиях никогда допустить не можем, то наше тысячелетнее право. Карпаты — естественная граница и Вапа и наша. Вообще, повторяю, если Вы желаете иметь с нами дѣло, то Вамъ слѣдуетъ рѣшить вопросъ Подкарпатской Руси въ томъ смыслѣ, что *Вы уже теперь дадите намъ обязательство письменное, что Вы никакимъ посягательствомъ на наши старыя границы не будете иметь*. Я обещалъ дать бумагу въ томъ смыслѣ, что я признаю прежнія границы Венгрии и не заинтересованъ въ странахъ, лежащихъ внутри ея границъ. Онъ спросилъ меня, сколько мнѣ нужно денегъ! *Чѣмъ больше, тѣмъ лучше, не меньше пятидесяти тысячъ пенго въ мѣсяць*. «Теперь я понимаю». 14. I. 1929... *Договоръ я подписалъ*, взявши слово, что В-нъ его передасть Б-у только въ случаѣ его согласія на наши требованія... 29. января 1929... В-нъ мнѣ заявилъ, что считаетъ дѣло *одьланнымъ*.

Як нині, в р. 1932., дивляться на ту справу самі гетьманці, бачимо з книжки «Ідея та дійсність» (Львів 1932., стор. 32—33), виданої «кількостевими» гетьманцями проти «якостевих» гетьманців:

«Історичний перебіг «Угорської справи» і звязаної з нею кризи нашої організації, викликанної недугою В. Липинського такий: Вкінці 1928. р. — підготовча праця і редакція меморандумів, які мали бути предложені премєрові Угорського Уряду. (Меморандуми складав теперішній «братчик» др. В. Залозецький, а редагував їх наставлений В. Липинським Голова Гетьм. Управи п. Н. Кочубей). 16. III. 1929. р. ЯВ. Пан Гетьман передає для довірчої інформації В. Липинського свої записки про перебіг переговорів. 20. III. 1929. відповідає Покійний *горячою подякою* «за труд, енергію і непохитність, з яким Ви, Ясно-вельможний Пана Гетьмане, Діло наше ведете». І було за що дякувати! Адже-ж поїздка Гетьмана до премієра, хоч зараз малої і бідної, але національно міцної держави, яка *не має ніяких інтересів (!)* робити з якимись скритими цілями «українські народні уряди», свідчила про якийсь зворот у політичних концепціях, про *серйозне признання української справи, справою міжнародної ваги (!)*, про хоч і неофіційне, але фактичне визнання української нації *нацією державною (спеціально на Закарпатті!* — Прим. скл. РН.). Петрактуючи з Гетьманом, граф Бетлен тим самим хоч і неофіційно, то фактично засвідчував, що він поділяє наші прогнози (!), що він вірить (!) в те, у що так свято вірив, будши здоровим, Покій-

ний Липинський і за що він так по лицарськи десять літ спільно з нами боровся... (Виходить, що Бетлен це Липинський № 2. — Прим. скл. РН.). Було отже за що дякувати! З приводу переговорів П. Гетьмана з премієром Угорщини, переговорів, які *незалежно до їх висліду (!)* є фактом *першорядної ваги* при сучаснім лихим стані нашої справи, який чейже не ми, гетьманці, завинили, українська пресова *каналія* став в горду позу «оборонця прав українського народу» і галасує про *зраду!*. Якже низько оцінює такий тип нашої громадську опінію».

Від себе поради́мо гетьманцям у своїх писаннях подавати, коли не постійно, то хоч час до часу, дефініцію зради. Омиється тоді непорозуміння. А то инакше завжди найдеться якась... каналія, що зречення самостійности Української Держави і проголошення федерації з Росією, з віданням Надніпрянщини в руки московської гвардії, або зречення взагалі частини українських земель в користь Мадярици за 50.000 пенго в місяць буде уважати за державну чи національну зраду.

ЧИЯ ЦЕ ПРОВОКАЦІЯ?

(З приводу одної книжки проти ОУН).

Нещодавно появилася книжка під таким загл.: «Петришин: Будують чи руйнують? (З приводу діяльності організації українських націоналістів). Видавництво «Пролом», 1932. На тих примірниках книжки, що їх кольпортують у ЧСР, є печатка, ручно бита: Printed in Czechoslovakia, але є на книжці також і печатка: Printed in Germany, зокрема на тих примірниках, що їх кольпортують у Німеччині.

Своїм змістом книжка є пашквілем на адресу українського визвольного табору. Та в даному випадку не звертає так увагу її зміст, що являється збіраниною всіх тих закидів, що їх робили й роблять на адресу українських національно-революційних організацій поляки, більшовики, а за ними польонофіли, радянофіли, американські «оборонці», галицькі радикали й угодовці. Проте звертає увагу таємниця, що нею закутана книжка, й дуже підозрілі обставини та моменти, що звязані з появою книжки.

Насамперед звертає увагу обставина, що *книжка не має поданої фірми друкарні*. Це, зокрема в ЧСР, де буцім то книжка друкована, строго заборонено. Є загально відомим, що на кожному примірнику книжки чи якогонебудь видання, друкованого в ЧСР, мусить бути подана фірма друкарні, яка дану книжку чи инший друк видала.

Якраз тому звертає увагу другий факт, а це *ручно бита печатка*, мовляв, книжка була друкована в Чехословаччині, то знову, що друковано її в Німеччині. Ця обставина в свою чергу вказує, що видавцеві залежало на тому, щоб приховати, де фактично була книжка друкована, але залежало йому на тому, щоб виглядало перед одними — що книжку нібито друковано в Чехословаччині, а знова перед другими — що друковано її в Німеччині.

Така штука могла б вдатися видавцеві між читачами, що не визнаються в справі, зокрема між читачами, що не знають чехословацьких друкарських приписів і таких, що не живуть у Чехословаччині або в Німеччині. Бо иншим зараз упадає в око третій підозрілий факт: справа в тому, що небагато є друкарень у ЧСР і Німеччині, що мають українські черенки, і форма тих черенок загально відома. Міжтим *книжка друкована черенками, що їх ніяка знала нам друкарня ні в ЧСР, ні в Німеччині не має*.

Четвертий факт, не менш підозрілий, це те, що книжку, яку буцім то друковано в ЧСР (або в Німеччині) *надсилається до ЧСР (і до Німеччини) ізза кордону*, а зокрема з Америки, в рекомендованих листах, до різних українських установ і організацій. Як посилач фігурує: А. Jackson, Hart-Ford, Conn. Натомість знов до Америки і Канади пересилають із Чехословаччини (або деколи з Америки).

Пятий факт так само підозрілий, це те, що книжку не продають у книгарнях, як це водиться з иншими книжками, а *продають її приватно деякі польонофілуенерівці*, які закупають, звідки книжку дістали. Щоб не бути голословними, скажемо, що, напр., в Бельгії кольпортує її знаний із своїх виступів проти націоналістів у «Тризубі» Яковлів, а перший, що почав продавати книжку в ЧСР, був уенерівець Шиянів, директор канцелярії Української Господарської Академії в Подєбрадах (*дійсно заняття гідне директора канцелярії української наукової установи, що саме змертається по поміч до українського громадянства!* Прим. складача РН.). Обставина, що 1) книжка є анонімова, 2) що масову кольпортажку книжки мають в руках все таки деякі уенерівці-польонофіли і довірені п. Макогона, і 3) що книжка спеціально поширюється в Америці і Канаді, де уенерівці не мали досі й не мають тепер доступу, — дає багато до думання.

Шестий підозрілий факт: книжка друкована такими самими черенками, що й

«Кооперативна Республіка», яка виходить у Львові. Це вказувало б на те, що книжку друковано у Львові (у тому самому Львові, де живе «спец від справ ОУН і УВО» польський радник Івазів, знаний із процесів проти членів революційних організацій та з пильного читання «Розбудови Нації» й инших націоналістичних видань та таких видань проти націоналістів як «Народня Воля», «Соціал-Демократ», «Громадський Голос» та ин. Прим. скл. РН.). З того виходило б, що книжку, друковану у Львові, висилано до Америки, звідки її висилано до ЧСР та инших європейських країн, до різних українських редакцій, установ та організацій. Отже видавцеві залежало на тому, щоб закрити, що книжку друковано у Львові. Не можна пояснити цього тим, що, мовляв, книжка виїшла конспіративно перед польською поліцією у Львові, бо з такою книжкою, що звернена проти підпільних організацій, не тільки не треба скриватися, але за таку книжку поляки можуть лише руки цілувати, а видавцеві дати всебічну охорону.

Однак можливо, що такі самі черенки, як друкарня, що випускає «Кооперативну Республіку», має якась друкарня в Америці чи деінде (навіть незнана нам друкарня в Німеччині або ЧСР), і що там друковано книжку. Все таки факт, що видавець ховається, і що друкарня ховається, вказує що мають вони на те якісь поважні причини.

А що видавець і автор ховається свідчить дальший факт: *назвисько автора книжки «М. Петришин» цілковито не знає*, а всеж людина, що є очитана так добре, як автор у різних виданнях українських та польських, тощо, це вже не така непримітна особа, щоб про неї ніхто не знав. Що імя автора, подане на книжці, взяте з повітря, свідчить і те, що *видавництво «Пролом», подане на книжці, також взяте з повітря і не існує ні в Празі, ні деінде*.

Цих сім фактів вповні вистачає для того, щоб сказати, що справа не чиста. Бо ж коли б справа була «чиста», то ні автор не потребував би ховатися зі своїм правдивим назвиськом, ні видавництво не мало б потреби фальшувати фірми, ні не фальшувало б, що книжка видана в ЧСР чи в Німеччині, і уся решта, про яку була мова. Коли ж так є, то це знак, що авторові й видавцеві дуже залежить на тому, щоб закрити, хто він такий, бо це відразу... скомпромітувало б книжку й ціль, яку вона має — виступ проти національно-революційного табору.

Тому не диво, що все це викликає різні здогади.

І так одні твердять, що книжку писав знайий польський «спец від справ ОУН і УВО». На це вказувала б обставина, що книжку кольпартують деякі польонофіли, ховалочи звідки її мають та що в книжці проповідується відомі польські «тези» проти національно-революційного табору, а зокрема підноситься і солідаризується з наклепами відомої польської брукової газети «І. К. Ц.», яка майже в кожному своєму числі містить якісь «сензаційні ревелюції» про українських діячів і про українські організації. Розуміється, що в першу чергу присвячує вона багато місця саме національно-революційному теборові. Та брошура Петришина не тільки викривлює того рода ревелюції, але вона до того ще фальшує й так вже сфальшовані «відомості» «Курера», видвигаючи проти національно-революційного табору твердження, яких навіть не було в свого часу оголошеному в «Курері» документі. Що більше, автор брошури, який заявляє себе бундючо, що мовляв він говорить в імені «незалежних українців» (так себе називають теж Петя Певний і відомий Бачинський) старається понизити Голову Проводу ОУН, в очах українського громадянства, видвигаючи проти нього заміт, що мовляв він не заскарижив того-ж «Курера» за всі ті брехливі наклепи, які містив і далі містить він проти нього. При тому для прикрашення того свого змісту і надання йому більшої сили вживає він навіть брехні, що прецінь «деякі українці оклеветані тим самим «Курером», уже вспіли виграти процес з ним». Між тим не скарижив того самого «Курера» теж п. Макогін за видруковані проти нього дуже важні закиди. Та й ніхто досі з того приводу не робив і не робить йому викидів ані не старається того факту капіталізувати, мимо того, що п. Макогін не опрокинув тих замітів навіть в українській чи чужинецькій пресі, як то зробив якраз Голова ОУН. Коли згадуємо про те, то тільки з тої причини, що теж різні довірені п. Макогона поширюють ту брошуру. Крім того один «представник» того ж п. Макогона заявив, що мовляв, не є важним, хто писав брошуру, а що в ній написане. Другий знов «представник» заявив був в зв'язку з брехливими ревелюціями «Курера» про мниму стрічу Голови ОУН з Гітлером, що очевидно ті ревелюції мусять бути правдивими, коли їх досі не спростовано.

Брошура Петришина намагається далше накинути насильно революційному таборові «германофільську» орієнтацію і то

ще в надзвичайно провокативний спосіб, що мовляв національно-революційний табір старається ніби використати Німеччина проти Польщі виключно на свою користь і то зі шкодою для української справи. Чи не тхне від того рода твердження не тільки «курерковий», але взагалі польський дух і аргументи, що мовляв ціле українство то німецька видумка і інтрига? Чи не вимовний того рода виступ після заяв національно-революційних організацій, що вони не тільки не зв'язані з ніякою державою, але що вони не ведуть ніякої «орієнтаційної політики» бо це противиться самим заложенням визвольного табору. Рівнож заміт, що національно-революційний табір працює в користь большевицької Москви приходилося українському громадянству читати в різних варіантах так в польській пресі, як теж у уенерівських різних публікаціях.

Навіть факт, що в книжці є кілька випадів проти польських і що все таки кольпартують таку книжку деякі польонофіли, є багатомовним, беручи на увагу, що: 1) не випаді проти Польщі є головною метою книжки (це скорше для замилення очей!), а випаді проти українського визвольного табору і 2) що хтось поширює книжку головно між українською еміграцією за океаном, знаюю з свого проти польського наставлення.

Та є люде, що твердять, що книжку ту видав в порозумінні з польонофілами, п. Макогін, новий «претендент» на гетьманський стіл, який уже давно співпрацює з уенерівцями; напр., його пражські і женецькі «довірені» є або самі уенерівцями, або знаходяться в дуже тісних зв'язках із уенерівцями-польонофілами, а недавня поїздка «міністра уряду У. Н. Р.» Шульгина до Чернівців, де йому приятелі п. Макогона зробили велику овацію й прийняття, говорить сама собою багато про теперішню «працю» п. Макогона. А останньою в печінках сидить ОУН, що ніяк не хоче захоплюватися його кокусками.

Але є ще теж інші здогади, що ту книжку видав не Івахів і не Макогін, а один українець-«спец» від справ національно-революційного табору, який зараз сидить у Варшаві в II-му відділі польського генерального штабу.

Знову льондонський «представник» п. Макогона в балаці з українцями намагався чомусь то дуже звалити відповідальність за появу тої брошури на плечі галицьких радикалів і американських «Оборонців».

Ще інші кажуть, що книжку написав один «стовп» пражських ес-деків у порозумінні з галицькими радикалами, які рівночасно випустили проти націоналістів брошуру *Пушкара: «Націоналізм»*, але видання фінансував... гетьманський претендент.

Ми не потакуємо на разі ні одним, ні другим здогадам, бо ще не вдалося нам нікого зловити за руку. А коли нам то вдасться і викажеться, що вороги української нації таки руками самих українців намагаються підкопатися під національно-революційний табір, то ми не забудемо за те, щоби своєчасно цілій українській суспільності показати правдиве «обличчя» того героя, якому так дуже залежить в тому випадкові залишитися замаскованим і невідомим. На разі стверджуємо, що справа нечиста.

ДЕНЦО ПРО «УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС».

Перекопував нас один професор (та й ще проф. права!), що право творить силу, а не навпаки. Та ми не тільки твердимо, що сила творить право, але й додаємо: сила переходить до порядку дня й над правом, яке саме створила, коли воно стане невинним.

Приклади? — Є їх мільон: висилка армії Галлера до Галичини, «бунт» Желіговського, Варшавський і Ризький мир, меншестеві трактати, «парламентаризм» під Пілсудским і система «рад» під Сталінім, «пацифікація», Соловки, кольонізація, колективізація, «українізація», польонізація і т. д., і т. д.

А ось ще один приклад. Існував у Перемішлі «Український Голос»: і явно й легально й законно й цензурно, словом у рамках права, та й ще не нами твореного. І коли б право було силою, то й далі існував би. А так...

Зачалося ще в часі славнозвісної «пацифікації». Одного дня заарештовано весь персонал редакції та адміністрації, а льокаль опечатано. Найшлися вправді зараз нові редактори, але поліція не хотіла зняти печаток з дверей, хоч УГ не був правно закритий (не було на те «правної підстави»; але бо й не було «правної підстави» опечатати льокаль). Кілька місяців УГ не виходив, бо позивалося поліцію до... суду за «самовільне порушення права».

Коли ж УГ зачав знову появлятися, то стало правдивим героїством бути його... редактором. Ледви роздивився такий редактор у редакції, а вже йшов до криміналу. Так один за другим. На недавнім процесі учасників Конгресу ОУН мали ми нагоду бачити одну таку партію редакто-

рів УГ (але не всіх!). Тактика «сторожів закону» була обрахована на «самоліквідацію» УГ через натиск на редакторів, мовляв, ану побачимо у кого більша «резерва»: чи у вас резервових редакторів, чи у нас резервових келій у криміналі.

А тому, що резерва кандидатів на редакторів (і рівночасно до криміналу) постійно зменшувалася, то щоб не дати за виграну «оборонцям права», придумано такий спосіб по черговім заарештованні редакції: від тепер редактори будуть законспіровані. Так то наступило «модерне» редагування часописі: часопись легальна, льокаль редакційний порожній а редактори законспіровані сидять у іншій місцевості; їх не знають друкарі а вони не бачили на очі своєї «редакції»; а часопись виходить.

Це троха проголосило «сторожів закону». Та вкінці, опам'ятавшись, придумали новий спосіб «самоліквідації», тим разом через натиск на — читачів. Спроваджено зі Львова нового цензора, а наслідок його праці був такий, що читачі діставали... білу часопись. Та проти всяких обрахунків, читачі не тільки не покинули УГ, але сподобалася їм «біла» редакція УГ; що більше, кількість передплатників почала рости!

Просто парадокс якийсь: в УГ не було що читати (білі сторінки), а став він ще більше «читаним», ніж досі. Та парадоксів більше: від коли УГ перестав подавати «матеріал» (білі сторінки), став він прекрасним матеріалом для пропаганди і то так внутрішньої, як і зовнішньої. Напр., ідеш транваєм на чужині й розгортаєш УГ: відразу в твій бік паде кілька здивуваних запитів: «а то де така цензура, що та за часопись?» і починається... виклад із області зовнішньої укр. пропаганди в... транваї. Або, коли на якімсь вічу в Канаді нападають на націоналістичний табір комуністи, мовляв, «підлізники польського фашизму», «запроданці Пілсудского», а ти тільки розгортаєш білу плахту з написом УГ і задруковану большевицьку «Працю», мовляв, «а це що?», і противникові відразу «замурувало»*).

Отже треба було полякам взятися за інший спосіб. Він був такий: перший примірник часописі, доставлений до цензури, конфісковано, але про це поліція не подавала до відома друкарні; коли ж до означеного речиння повідомлення про конфіскату не прийшло, начався друк часописі; та заки число вийшло з друкарні, впадала поліція й конфіскувала цілий наклад.

*) Правдиві факти.

Вдалося це поліції раз-другий. Але тоді прийнято таку проти-міру: коли повідомлення про конфіскацію не прийшло до означеного речинця, друковано часописи, але тільки 100 прим.; та перед агентами, що стерегли друкарню, гралось комедію, неначе б то цілий наклад вже готовий. Тоді впадала поліція, забирала... 100 прим., а друкарня, доставши цензурований прим., пускала машини в рух.

Отака то забава в піджмурки тревала довго й з іншими варіантами, як забірання поліцією друкарського складу, задержування часописів поштою, авантури з друкарями, тощо, аж дійшло до того, що кожне число УГ друкувалось в іншій друкарні.

Вкінці прийшов бажаний вислід: усім друкарням загрожено, що на випадок, коли будуть друкувати УГ, замкнуться їм друкарні; претекст, мовляв, до того завсігди найдеться: санітарна комісія ствердить нечистоту або брак сплювачки, тощо. І друкарі послухали.

З того висновок: тому, що право не є силою, то УГ перестав виходити, хоч ані не замкнула його влада, ані фінансово не збанкрутував, ані редактори не виписались, ані читачі не збойкотували його, ані видавці не втратили бажання його видавати.

А як жеж тоді проявити «силу», коли з «права» неможна користати?

— Треба поширити нелегальну пресу.

ІЗ ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ.

1. ...«Ваші вияснення в справі моєї статті до РН, мене зовсім не задовольняють. Мені йшло про уміщення актуального програмового матеріалу й моє прохання Ви не виконали. Між тим зі всіх боків чую домагання за програмовим матеріалом, бо без того ніяка праця не можлива, коли люде не знають що і як робити. Та РН присвячує увагу полеміці й всьому іншому, що можна дуже добре містити в інших наших виданнях, а не передусім, а то й виключно, програмовим справам, що є якраз її завданням. Полеміка лише понижує уровень РН і тому полеміки треба в ній як найменше. Повторюю: зміст РН стає чим раз то слабшим і люде просто перестають її читати і кажуть, що не цікава»...

2. ...«Це, що Ви не хочете містити полемічних статей, просто не можу зрозуміти. РН завалена програмовими статтями, які ширший загальний інтерес цікавлять а то його просто відкидають од РН. Якраз полемічними статтями в РН люде дуже цікавляться й є це загальне явище, що хто бере РН в руки, то читає її

«від кінця», бо на кінці звичайно друкується полемічні статті. По-друге, не маємо чого розводитися нині над «програмами», коли нас зі всіх боків по голові луплять. Нам на заріз треба більше місця у наших виданнях присвячувати актуальним справам і полеміці, бо инакше нас заклюють наші вороги й противники. Чи Ви не бачите, що зараз замкнувся і заокруглився проти нас фронт?! Воно безперечно з одного боку ознакою нашої сили, однак з другого є це для нас грізним мementом, що нам зараз треба напружити всі сили, щоби атаки з місця й своєчасно відпаровувати»...

*

1. ...«Це не тільки мій погляд, але запитайте кого хочете: РН є неможливо тяжко писана. От хочби з останнього числа стаття п. з. «Революційна тактика укр. націоналізму». Цю статтю не можна читати; її треба *студювати* з олівцем в руці. Я маю університетське освітлення і до того не є туманом із природи. Авсеж так, признамся, кожне речення читав по два рази, а по 2 сторінках кинув читати. Запитайте читачів, чи багато їх читає такі статті! Чи Ви думаєте, що це мудрість, коли кожне речення позакручуване і політичну статтю читаєш неначе підручник хемії? Подивіться, напр., на твори Масарика: там найтяжчі проблеми викладені легко, що просто читаєш наукову книжку як роман»...

2. ...«Відносно статті «Утопійне тріо» в останнім числі РН, то вона, хоч дуже добра, але не надавалася до поміщення в РН через свій популярний виклад, але надавалася до популярного органу, напр., «Українського Націоналіста» або іншого місячника чи тижневика, що призначений для широких мас. Хіба ж РН є органом для найширших мас? Коли РН стане органом масовим, отже популярним, то пощо тоді нам видавати інші, популярні органи? І навідворот: коли є інші популярні видання, то пощо РН має бути популярною? Чи не час вже протиставитися тій загальній психозі по «популярності»? Маємо вже досить навколо тої «популярності» і не нам її бракує, а відчуваємо потребу хоч одного органу поважного, призначеного для тих, що вже вирости зі споденбок «популярності» і пересічності й потребують іншої, складнішої духової поживи. Маса треба тягнути до себе, а не знижуватися до них, бо який тоді поступ можливий? Хто не хоче читати «тяжку» РН, той хай читає детективні романи або юмористичні часописи — вони легкі. РН не може бути лек-

турою до ліжка або в часі подорожі: на те є «Magaziny»...

*

1. ...«Даруйте, прошу, що я осмілюся звернути Вам увагу на це, що РН має своєю хибю, а то: є так густо друкована, що хто має добрий зір, так може його собі зіпсути, а хто вже зіпсутий має, для того читання стає нудним якраз через густий друк і дрібні букви»...

2. ...«Говорив я нині з проф. С. про Ваш орган. Між иншим сказав, що подобається йому, що РН зірвала з традицією друкувати все зараз буквами великими як церква (так сказав!). Кажу Вам, сліпає старий через 2 пари окулярів Ваш «петіт», авсеж із задоволенням, мовляв, економія паперу і нема марнотравства грошей»...

*

1. ...«Вибачте, що роблю Вам закид, але вірте мені, що статтями проф. Мицюка про жидівство Ви просто надуживаєте терпелівість читачів. Просто виглядає, неначе РН спеціально завзялася на жидів, як якийсь погромницький орган, і неначе проблема жидівства була найважливішою справою Української Нації; бо інакше не можна витолкувати факту, що РН мусить посвячувати жидівській справі по кільканадцять сторінок в кожному числі на протязі цілих років. А по-друге, 2 роки читати все про жидів, це вже людям дійсно надокучило. Зробіть анкету між читачами, а переконаєтесь, що нині більше, ніж 10 людей, не читає тих статей. Отже для кого видається РН?»...

2. ...«Мупу висловити Вам комплемент з приводу статей про жидівство проф. Мицюка. Цеж одиночна праця, й то не тільки в нашій літературі. Я просто дивуюся як то вдалося авторові «повиширивати» так рідкі матеріали. Відомо як то жиди «знімають з обігу» річі їм неприємні! До того ж, чи багато таких річей взагалі дістанеться до обігу? Спробуйте нині надрукувати таку чи подібну працю деннебудь інде, коли жиди є у видавництвах, у редакціях, адміністраціях, друкарнях, коли жиди опанували світову пресу й видавничу чинність! Я переконаний, що з укр. видавництва тільки одна РН могла помістити ту працю. Праця проф. Мицюка надзвичайно цікава не тільки тим, що подає багато зовсім незаних загальові фактів, але передусім тим, що ставляє справу як найширше і тому дає широкий розгляд на проблему жидівства. І це не тільки мій погляд, але всіх мені знаних читачів РН»...

*

1. (1930. р.) ...«Думаю, що тепер при побільшенні націоналістичної преси не є вказаним містити далі оглядів із поодиноких земель в РН, беручи на увагу з одного боку дво-місячне видавання РН, в наслідок чого актуальний матеріал дістається надто пізно до рук читачів і трапляється всяка вартість, а з другого — можливість поміщувати той актуальний матеріал у інших органах. Оправданим буде залишити тільки міжнародний огляд»...

2. (1932., Сідней, Австралія) ...«Чомусь не дістали ми чч. 3—4 РН і щойно з чч. 5—6 довідалися ми дещо про автономістичні резолюції зїзду УНДО з березня б. р. При тій нагоді хочу Вам вказати на потребу поміщувати в РН оглядів подій із різних українських земель такого характеру, як міжнародний огляд, бо нам неможливо спроваджувати укр. пресу з усіх укр. земель. Це тим більше, що щоденна преса на укр. землях не є націоналістичною»...

*

1. (VIII. 1931) ...«Дозволю собі звернути Вашу увагу на те, що є загальне невдоволення, що РН відносно дуже мало місця присвячує справам В. України. От, напр., в останніх 4 числах біж. року була всього 1 стаття про большевиків і 1 про москалів усіх напрямків. Зате впадає в око перераховання РН протипольським матеріалом. Між тим відносини на В. Україні, зокрема поступ большевиків проти Української Нації на економічній полі (колективізація) є для нашого народу важнішими й вимагають більшої уваги до себе з боку РН, ніж еміграційні виступи польонофілів, яким надто багато місця уділюється на стор. РН, або полеміка з такою кольосальною «потугою» як кільканадцять працьєських ес-деків. Тому раджу: містити більше статей про В. Україну, зокрема на економічні теми (це Ахіллева пята всіх укр. видань!). Це буде не тільки само собою корисне, але рівночасно замкне губу (і без полеміки!) якраз польонофілам, що на всіх перехрестях верещать немов націоналісти стоять на услугах Москви й при тому покликаються на брак протимосковських статей в РН»...

2. (VIII—1932) ...«Ще одна справа. Перестаньте, на милість Бога, містити статті Володимирова про економіку на В. Україні. Я признаю, що статті цінні й сам їх читаю, але чи знайдете багато таких, як я? Статті ці можуть читати найвище кількох спеціалістів. Загал не читає їх, бо просто їх не розуміє, або уявляє їх нудними. Хочете писати проти большевиків, то промовляйте людям до по-

чуття. А Ви замість того кормите їх індексами цін, статистиками, тарифами, процентами, таблицями, собівартостями й числами, числами й числами. Добре це від біди, раз чи другий; але в кожнім числі?! Скажіть самі, що з того може зрозуміти, напр., емігрант-робітник в Оден-де-Тіш і яке це має відношення до нього?»...

*

1. (1931) ...«Я розумію, що при існуючій большевицькій цензурі, системі провокацій поширеній на В. Україні та при трудності зв'язку з відповідними людьми на В. Україні, не можуть ті люде посилати статей до РН з В. України й містити їх хочби під псевдонімом. Але ніяк не розумію, чому не друкуються в РН статі Ваших людей згід польської окупації? А що маєте там людей доволі, бачу хочби з того, що видається там кілька націоналістичних органів. Отже й люде є, що володіють пером, і зв'язок без порівняння легший, ніж із В. Україною й менше ризика. Міжтим усі галицькі націоналісти якось відсепаровані від укр. загалу поза межами рідного краю, їхня преса або зовсім не доходить до еміграції або дуже мало, словом нема ближчого співвідношення. Реферовання про Зах. Землі в РН емігрантами не є задовольняючим. Далеко й правильніше й інтересніше почути безпосередній голос наших людей із рідних земель. Разом у цей спосіб зіб'ється «аргумент» наших противників, немов то укр. націоналізм це чисто еміграційне явище, таке саме як, напр., есерівщина, тощо. Наші противники замовчують такі факти, як виступи ОУН на рідній землі, арешти й процеси членів ОУН, їх пресу в краю, тощо, але кожному тирають під ніс РН, мовляв, «от бачите чорне на білому, націоналісти це самі емігранти, що вони мають спільного з краєм?»...

2. (1932) ...«В кожнім числі РН уже від довшого часу містять статі авторів із Галичини, або на галицькі теми; а в останнім чч. 9—10 вже й 2 такі статі нараз вміщено. Це дуже невідповідно, а навіть некорисно. Я вже абстрагую від того, що читачі наддніпрянці не мають найменшого інтересу до тих статей (що їх обходить якийсь «органічний сектор» у Куликові або що УНДО чи Хомишин думає те чи інше?!) і тому РН тратить для них усяку вартість; але непотрібно даємо нашим противникам аргументи проти себе. Хіба не Вам говорити, що всі противні нам угруповання постійно кричать, що український націоналізм це галицька імпреза, що націоналісти самі галичане, а коли є один чи два надні-

прянців, то тільки так для паради або попали там через непорозуміння. Шию даю, що тепер будуть показувати РН й говорити: «от маєте найліпший доказ із РН; і сліпий бачить, що це галицький орган: пишуть галичане з краю, пишуть галичане з еміграції, вічно тільки Галичина та й Галичина; ясно, що це все — німецька інтрига; бо всі галичане це знані германофіли і відомо, що німці заінтересовані тільки в Галичині, а не в Наддніпрянщині»...

*

Тяжке то становище редактора, коли б захотів всім догодити!..

РЕЛІГІЙНИЙ СТИЛЬ І РЕЛІГІЙНА ЗАКУКУРІЧЕНІСТЬ.

Бразилійський тижневик «Праця» від довшого часу, у кожнім числі, на половині великої сторінки повторює поучення про те, яка має бути а яка не має бути преса. Між іншим пише: «Зміст злої преси — се сплетні, клевети, очернення, обмови, безтямна лайка, пасквілі, вічна критика. Зла преса подібна до великої сплювачки чи помийної ями, в якій все те саме вчора і позавчора, тому рік і тому два і десять — грязь, болото, лозь, ненависть і позатим пустка. А редактори подібні до цього малого жучка, що ніколи не сяде на цвітку, а на гній... а рекрутуються з недоуків, недокінчених, що беруться писати про Церкву, мораль, державу, соціальні справи, про нарід, чесноту, про політику — про всь, про що звичайно поняття не мають а помагають собі лайками і клеветами».

А щоби дати добрий приклад зі себе, то «Праця» (рівночасно з повищими моралами) показує, як треба писати про свого противника, в даному випадку — «Український Союз» в Бразилії із його органом «Українським Хліборобом». Тому уважаємо за відповідне подати хоч один приклад для відстраш..., пардон, для наслідкування всім землякам поза Бразилією. От, напр., які то, з нагоди 10-ліття існування «Українського Союзу», зложила йому «Праця»... іритуляції (як на джентельменів, та й це католиків пристало!):

«З приводу десятилітнього ювілею «У. Союзу», «У. Хлібороб» зачинається хвалити а хвалити так, що аж вонає... Розумію обходити ювілей дійсно позитивною, корисною, патріотичною працею, це розумне, але обходити ювілей руїни, нападництва, хуліганських подвигів, зводження народу на манівці, ювілей зради, яничарства, відступства від кат. Церкви, ювілей туманення й розбивання еміграції, це за

много... В ч. 34 «У. Хлібороба» в ювілейних пенах на честь У. Союзу повтаряють лідери Союзу старотипову фразу «царя духа» і Основателя, що на бразилійській еміграції доперва У. Союз зачав працювати для еміграції. Повторювання малповання перегнилої вже фрази вонючого наклепу «царя духа» а ще під теперішню хвилю, це таке вбожество духа У. Союзу, яке можна ще знайти у найтемішнього, згангрененого елемента, зведених й сидячих в баюрі самосвятської ереси». «Святкуванню ювілею а ще з таким шумом, випадає «Праці» дещо написати. Як вони туманили нарід і як загнали часть невідомих й темних в обійми ереси, в багно гнили самосвятської, якої мусить соромитися кожний свідомий, чесний українець, якому честь імення України дорога». («Праця», 11. XI. і 18. XI. 1932).

В чому річ? — запитає європейський читач. А ось в чому:

«Гурток скитальців на чужині, яких можна числити до 60 тисяч... був перед виступом У. Союзу в 99 проценту католицький й то українського обряду і становив один фронт, одну родину. Загал еміграції був одним фронтом злучений при кат. Церкві українського обряду». (Ч. 46).

І що ж далі?

«Інтелігенція наддніпрянська з деякими лиш виїмками, ширила крайну руїну і безвірство, бо сама в нічо не вірить, навіть деякі з них не хрестять своїх дітей, но не повставали проти кат. Церкви, щоби знищити наш український обряд. Тепер доперва по виступі У. Союзу показала їх московська натура і ненависть до українців католицького українського обряду й ворогування до України й українців». («Праця», ч. 46).

А далі: «Ми жили в згоді на новій прибраній вітчизні, без різниці. Доперва за самосвятів (це так про... автокефальну церкву говориться. — Прим. н.) почали появлятися різні наклепи на наших добрих священиків українських, а знова цілі шпальти похвалів для різних московських комуністів та й большевиків (!), що поробили себе українцями, щоби між нашим добрим народом поживитись його працею. П. Теодорович (єпископ автокефальної церкви в Америці. — Прим. н.) кропив всяких комедіантів московських, як то кажуть на право і ліво, а посилав не між своїх (!) земляків, а між галицьких халлов. Не помогла осторога деяких часописів і людей, п. Теодорович робив своє». «Цікаве, що наші автокефали кинулися (?) своїх земляків, а як зійдуться зі своїми земляками Руськими, так давай

по Руську, а з галицьких халлов сніються в кулак. Они всі Руські, а що поробилися українцями (!), то тільки ради доброго хліба між галицькими (!). П. Теодорович кропив всяку дрянль московську, а посилав між наших галицьких українців. (От «соборники», хоч живцем пхай їх до мурзю! — Прим. скл. РН.). Отже проч, самосвати від нашого українського галицького (!) народу. На село людей дурити. Ми вже маємо досить з вас, вже ви понаробляли добра в Америці, то поїхали ще до Бразилії. Гоніть дорогі земляки московських самосвятів (це — українських священників автокефальної церкви. — Прим. н.). («Праця», ч. 10. 1932).

Просто «замуровують» губу. Не диво, що «Український Хлібороб» мовчить як заклятий. Бідолаха, не доріс до «фасонового» стилю «Праці».

І ще одно. У тім самім числі (40) «Праці» є, як на «добру пресу» пристало така «наукова» оцінка націоналізму: «Крайний націоналізм є викривленням найшляхотнішого, вродження (?) почуття любови батьківщини». «Небезпека вибуялого, крайного націоналізму, полягає на тому, що він ослаблює відпорність мас супроти комунізму» (!). «Отже і комунізм і крайний націоналізм не безсумнівні зла». «З боку крайного націоналізму грозить християнській культурі і засадам католицької Церкви таке саме небезпеченство — як і з боку комунізму згл. большевизму».

Від нині вже будемо знати: причиною, що ми віками не можемо скинути ворожого ярма був і є надмір... націоналізму нашого народу, отже його нетерпимість до ворогів, вибойність нашого народу, його бажання розросту, агресивність і змагання за волю. Тому геть з націоналізмом! Геть з національним фанатизмом! Хай живе релігійна закукуріченість в лоні одного народу! І хай живуть бразилійські Василяне: вони одні зможуть розправитися з большевизмом!

ОТ І ЖЕРТВЕННОСТЬ.

«Українське Бюро» в Лондоні розіслано до української преси заклик у справі збудовання «Українського Дому» в Празі; у заклик пишеться між іншим:

«Українське Бюро в Лондоні звертається до українського громадянства з закликом переводити збірки на ту ціль. А щоб цей заклик не кінчати словом, але ділом, Українське Бюро зобов'язується асигнувати своїх 100 доларів аж до висоти між 2.000 і 3.000 доларів до кожних 100 доларів зібраних українським громадянством і переданих скарбови управи».

Зворушений такою жертвенністю «Льондонського Бюро», автор отих рядків зобов'язується, по вplatі 3.000 дол. «Льондонським Бюром», асигнувати своїх 10.000 дол. аж до висоти 200.000 і 300.000 доларів до кожних 10.000 доларів зібраних укр. громадянством і переданих скарбові управи.

Зворушена такою шляхотною жертвенністю і «Льондонського Бюро» і автора отих рядків, Адміністрація «Розбудови Нації», зобов'язується, по вplatі повищих квот, асигнувати своїх 100.000 дол. аж до висоти 2,000.000 і 3,000.000 доларів, до кожних 100.000 доларів, зібраних укр. громадянством і переданих скарбові управи.

Маючи таких знаменитих жертводавців, що з власної волі рвуться один перед другим, Управа «Українського Дому» напевно його — не поставить. Бо ті «жертви»

є якраз такої самої категорії, як обіцянки викупна площі «Сокола-Батька» у Львові, викупна підлісецької гори в Галичині, купна друкарні для «Часу», в Чернівцях, фінансування організації 100.000 української армії в Америці, допомоги в розбудові усім укр. бюрам пропаганди в Європі, даровання домівки для «Пласту» в Празі, будови української чорноморської флотії проти большевиків і багато інших розголошених обіцянок.

Таки ліпше, коли жертводавець зараз платить, нічого не обіцяючи, не розмолшуючи самому про це по цілій кулі земській й незалежнюючи сповнення своєї обіцянки від попередньої жертви інших.

Дрібна справа? Так! Але річ у тому, що обіцянки увійшли в систему «праці» деяких діячів, що навіть думають тим способом дістатися на... гетьманський престол.

—М—

Єретичні думки.

Православіє й католицтво.

Християнство прийшло на Схід через нашу землю, через наших предків, прийшло до нас у своїй Східній формі — в формі православія. Коли з наших виходнів і місцевих племен утворилася Москва, то вона на початку продовжувала нашу Київську віросповідну традицію, чого доказом може служити можливість участі московського митрополита на Флорентійському соборі, підписання ним Флорентійської Унії. Або такий факт: 1570. р. з посольством від польського короля Зигмунда Августа прийшов до царя Івана Лютото й чеський брат, Ян Рокита. Цар із ним балакав і про релігію; закидав протестанству, що воно нижче від католицтва, а Рокиті сказав: «Ти не тільки єретик — але й слуга антихристів і радник диявольський».

Та вже тоді сильна була між москалями течія, що палаючи ненавистю до католицтва — вела нарід ніби до «вселенскости» Церкви Христової православної, а фактично — під покрівцем тої вселенскости — готувала шляхи до вселенскости церкви Анти-Христової (до запанування вселенської різни — всесвітньої революції). Це ніби відчував мудрий московський цар Іван Лютий. Далі прийшов Петро I., що за допомогою нашого сватка, карєровича, Теофана Прокоповича, цілком викривив давній Східний обряд, а тим і знищив живе зерно Христове в Православній церкві, обернувши її в департамент.

І нас би це дуже мало турбувало, колиб

ще московське православіє не окопалося на нас, аж до його останньої форми мозаперечення — комунобольшевизму. Річ то в тім, що пани то бавляться, а в хлопів чуби тріщать. І справді «в чужом піру похмеляє» — як кажуть ті ж таки москалі.

По нещасливому союзі з Москвою 1654 р. ми вже ніяк одірватися від тої «союзниці» не могли. Причепилася вона як репях до кожуха, приссалася, як п'явка, й аж по сей день смоче наше тіло й нашу кров, отруючи наші голови виробами свого розкладу.

І поки наше православіє було ще давнім, ми не тратили своєї окремішности від решти народів, ми мали *своє обличчя*. Наше українське православіє було довший час для москалів «инославієм»: не дарма ж москалі все нас обвинувачували в латинській ересі, називали «латинниками», а богослужєбні книжки, друковані на Україні, вважали за єретичні. Самий підхід до релігії, самий дух нашого християнства був одмінний од московського.

І ось тут надзвичайно цікаві річі: ця відмінність не спасла нас од страти своєрідности національної, не спасла нас од денационалізації. Спільність «православної» основи, нарешті, привела до того, що ми, замість проводирів духовних, мали «обрусителів і доносителів». Тоді як наше християнство на католицькій основі при одмінности обряду, саме через панотців захоронило відлом нашого народу від денационалізації дарма, що поляки теж були католиками.

Д-р М. Б.